

ERMENİ ARAŞTIRMALARI

Dört Aylık Tarih, Politika ve Uluslararası İlişkiler Dergisi

sayı
36
2010

Olaylar ve Yorumlar

Ömer E. LÜTEM

Ermeni Terörü Karşısında Avrupa Devletlerinin Tutumları

Dr. Bilal N. ŞİMŞİR

Ermenistan Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na Başvursun ve
Uluslararası Adalet Divanı'nda Türkiye Aleyhine Dava Açsın

E. Büyükelçi Pulat TACAR

Ermenistan'da Anayasal Dönüşüm Süreci ve
Anayasa'nın Temel Özellikleri

Dr. Ali ASKER

Ermeni Sanal Gruplar Üzerine Netnografik Bir Araştırma:
Facebook'ta Örgütlenen Ermeni Gruplar

Ercan Cihan ULUPINAR

Tehcir Öncesi Osmanlı Ermeni Nüfusu Üzerine Bir Değerlendirme

Halit GÜLŞEN

KONGRE RAPORU

KİTAP TAHLİLİ

EN SON ÇIKAN KİTAPLAR

ERMENİ ARAŞTIRMALARI

Dört Aylık, Tarih, Politika ve Uluslararası İlişkiler Dergisi
2010, Sayı 36

YAYIN SAHİBİ
Ömer Engin LÜTEM

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ
Oya EREN

YAZI KURULU

Alfabetik Sıra İle

Prof. Dr. Kemal ÇİÇEK (Türk Tarih Kurumu, Karadeniz Teknik Üniversitesi)	Prof. Dr. Enver KONUKÇU (Atatürk Üniversitesi)
Dr. Şükrü ELEKDAĞ (Milletvekili, E. Büyükelçi)	Doç. Dr. Erol KÜRKÇÜOĞLU (Türk-Ermeni İlişkileri Araştırma Merkezi Müdürü, Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN (Ankara Üniversitesi)	Prof. Dr. Nurşen MAZICI (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Yusuf HALAÇOĞLU (Gazi Üniversitesi)	Prof. Dr. Hikmet ÖZDEMİR (Siyaset Bilimci)
Dr. Erdal İLTER (Tarihçi, Yazar)	Prof. Dr. Mehmet SARAY (Beykent Üniversitesi)
Dr. Yaşar KALAFAT (Tarihçi, Yazar)	Dr. Bilal ŞİMŞİR (E. Büyükelçi, Tarihçi)
Doç. Dr. Davut KILIÇ (Fırat Üniversitesi)	Pulat TACAR (E. Büyükelçi)
Prof. Dr. Bayram KODAMAN (Süleyman Demirel Üniversitesi)	

DANIŞMA KURULU

Alfabetik Sıra İle

Prof. Dr. Dursun Ali AKBULUT (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)	Prof. Dr. Nuri KÖSTÜKLÜ (Selçuk Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Kalerya BELOVA (Uluslararası İlişkiler Enstitüsü)	Andrew MANGO (Gazeteci, Yazar)
Prof. Dr. Salim CÖHCE (İnönü Üniversitesi)	Prof. Dr. Justin MCCARTHY (Louisville Üniversitesi)
Edward ERICKSON (Tarihçi)	Prof. Dr. Azmi SÜSLÜ (Ankara Üniversitesi)

EDİTÖR
Ömer Engin LÜTEM

Ermeni Araştırmaları yılda üç kez yayımlanır. Yerel Süreli Yayın.

Ermeni Araştırmaları hakemli bir dergidir. Gönderilen yazılar ilk olarak yazı kurulunca bilimsel anlatım ve yazım kuralları yönünden incelenir. Daha sonra uygun bulunan yazılar, alanında bilimsel çalışmaları ile tanınmış üç ayrı hakeme gönderilir. Hakemlerin kararları doğrultusunda yazı yayımlanır ya da yayımlanmaz. Hakemlerin gizli tutulan raporları derginin arşivlerinde beş yıl süre ile tutulur.

Yayın İdare Merkezi
2447. Sok. Çınar Sitesi 3. Blok No:32/61
Ümit Mah. Yenimahalle/Ankara
Tel: 0 (312) 438 50 23
www.avim.org.tr

Baskı Tarihi: 27 Kasım 2010

ISSN: 1303-068X

Sayfa Düzeni ve Baskı:
Allâme Tanıtım&Matbaacılık
Tel: 0 (312) 230 19 74 - 76
Faks: 0 (312) 230 19 71
www.allame.org

Abone Sorumlusu
Hülya ÖNALP
Terazi Yayıncılık Bas. Dağ. Dan.
Eğt. Org. Mat. Kırt. Ltd. Şti.
Süleyman Nazif Sok. No. 12/B Daire 2 06550
Çankaya/ANKARA
Tel: 0 (312) 438 50 23-24
Faks: 0 (312) 438 50 26
E-posta: teraziyayincilik@gmail.com

Yurtiçi Abone Ücreti: 25 TL
Yurtdışı Abone Ücreti: 25 €

Aşağıdaki banka/posta çeki hesap numaralarına ödeme yapabilirsiniz:
Terazi Yayıncılık, Garanti Bankası-Çankaya/ANKARA Şubesi 181/6296007
Posta Çeki Hesabı: Ankara/Çankaya/Merkez 5859221
IBAN No: TR960006200018100006296007

Aksi belirtilmediği sürece Ermeni Araştırmaları'nda yayımlanan yazılarda belirtilen olay ve fikirler sadece yazarına aittir. Yazı işleri müdürünü, yayın sahibini veya editörünü bağlamaz.

Tüm hakları saklıdır. Önceden yazılı izin alınmaksızın hiçbir iletişim, kopyalama sistemi kullanılarak yeniden baskısı yapılamaz. Akademik ve haber amaçlı kısa alıntılar bu kuralın dışındadır.

İÇİNDEKİLER
(CONTENTS)

	Sayfa
Editörün Notu	5
(Editorial Note)	
MAKALELER	7
(ARTICLES)	
Olaylar ve Yorumlar	7
(Facts and Comments)	
Ömer E. LÜTEM	
Ermeni Terörü Karşısında Avrupa Devletlerinin Tutumları	83
(The Stances of European States Towards Armenian Terror)	
Dr. Bilâl N. ŞİMŞİR	
Ermenistan Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na Başvursun ve Uluslararası Adalet Divanı'nda Türkiye Aleyhine Dava Açsın	163
(Armenia Should Appeal to the General Assembly of the United Nations and Bring the Case Against Turkey Before the International Court of Justice)	
E. Büyükelçi Pulat TACAR	
Ermenistan'da Anayasal Dönüşüm Süreci ve Anayasa'nın Temel Özellikleri.....	191
(The Constitutional Transition Process in Armenia and the Main Principles of the Constitution)	
Dr. Ali ASKER	
Ermeni Sanal Gruplar Üzerine Netnografik Bir Araştırma: Facebook'ta Örgütlenen Ermeni Gruplar	219
(A Netnographic Research on Armenian Cyber Groups: Armenian Groups Organized on Facebook)	
Ercan Cihan ULUPINAR	
Tehcir Öncesi Osmanlı Ermeni Nüfusu Üzerine Bir Değerlendirme	247
(An Evaluation of Ottoman Armenian Population Before The Relocation)	
Halit GÜLŞEN	
KONGRE RAPORU	267
(CONGRESS REPORT)	
XVI. Türk Tarih Kongresi	267
(XVI. Turkish History Congress)	
Yıldız DEVECİ BOZKUŞ - Halit GÜLŞEN	

KİTAP TAHLİLİ279
(BOOK REVIEWS)

Seyhan Bayraktar: Politik und Erinnerung. Der Diskurs über den Armeniermord in der Türkei zwischen Nationalismus und Europäisierung279
(*Siyaset ve Anı: Milliyetçilik ve Avrupalılaşıma Arasında Türkiye'deki Ermeni Katliamı ile İlgili Tartışma*)
Yrd. Doç. Dr. Burak GÜMÜŞ

EN SON ÇIKAN KİTAPLAR287
(RECENT PUBLICATIONS)
Yıldız DEVECİ BOZKUŞ

YAZIM KURALLARI289
(STYLE SHEET)

Dergimizin 36. sayısında altı makale, bir kitap tahlili ve XVI. Türk Tarih Kongresi'ne ilişkin bir yazı bulunmaktadır.

İlk yazı olan “**Olaylar ve Yorumlar**”da, son beş ay içinde (Mayıs-Ekim 2010) soykırım iddialarında ve Türkiye-Ermenistan ilişkilerinde vuku bulan başlıca gelişmeler ele alınmaktadır. Ayrıca, 20 Ağustos 2010 tarihinde Gümrü’deki Rus üssünün süresini uzatan ve Rus güçlerinin Ermenistan’ın savunmasına katılması ve Ermenistan’a modern silahlar verilmesini öngören protokol, doğurabileceği sonuçlar açısından incelenmektedir.

Ermenilerin yakın tarihinde terörün siyasi amaçlara ulaşmak için başvuru olan önemli bir araç olduğu bilinmektedir. 1990’lı yıllardaki Azeri-Ermeni çatışmaları hariç tutulursa, Ermeni terörünün en son tezahürü, 1973’te başlayıp, doksanlı yılların başına kadar süren ve 31’i Türk diplomatı ve aileleri olmak üzere 70 kişinin ölümüne, 524 kişinin yaralanmasına ve 105 kişinin de rehin alınmasına yol açan terör olaylarıdır. Değerli tarihçi **E. Büyükelçi Bilâl N. ŞİMŞİR**, “**Ermeni Terörü Karşısında Avrupa Devletlerinin Tutumları**” başlıklı yazısında, Ermeni terörünün Avrupa Kıtası’ndaki eylemleri konusunda geniş bilgi vermekte ve bu terör karşısında Avrupa Devletlerinin tutum ve tepkilerinin yetersizliğini ortaya koymaktadır.

E. Büyükelçi Pulat TACAR, “**Ermenistan Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’na Başvursun ve Uluslararası Adalet Divanı’nda Türkiye Aleyhine Dava Açsın**” başlığını taşıyan makalesinde, Alfred de Zayas’ın bu yıl yayımlanmış olan, “1948 Soykırım Sözleşmesi Bağlamında 1915–1923 Yıllarında Ermenilere Karşı İşlenen Soykırım Suçu” kitabında yer alan hususların ayrıntılı bir incelemesi yapılmakta ve Zayas tarafından ileri sürülen bazı hususları çürütülmektedir.

Dr. Ali ASKER, “**Ermenistan’da Anayasal Dönüşüm Süreci ve Anayasa’nın Temel Özellikleri**” başlığını taşıyan yazısında, ülkemizde az işlenmiş bir konuya, Ermenistan’ın 1995 ve 2005 yılları anayasalarının hazırlanış sürecine ve içeriklerine değinmektedir.

Son yıllarda internet, geniş kitleler tarafından gitgide artan bir şekilde kullanılmaktadır. Bu çerçevede, “Facebook” toplumsal paylaşım ağının da önemli bir yeri vardır. **Cihan ULUPINAR**, “**Ermeni Sanal Gruplar Üzerine Netnografik Bir Araştırma: Facebook’ta Örgütlenen Ermeni Gruplar**” başlıklı araştırmasında bu grupların ve savundukları konuların bir analizini yapmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu’ndaki Ermeni nüfusu, bir yandan tehcir, diğer yandan

Sevr ile kurulmak istenen büyük Ermenistan konularının incelenmesini çok yakından ilgilendirmekle beraber, özellikle son zamanlarda bu hususta kayda değer araştırmalar azdır. **Halit GÜLŞEN**'in “**Tehcir Öncesi Osmanlı Ermeni Nüfusu Üzerine Bir Değerlendirme**” başlıklı yazısı bu açıdan bir boşluğu doldurmaktadır.

Dergimizde ayrıca, **Halit GÜLŞEN** ve **Yıldız DEVECİ BOZKUŞ** tarafından hazırlanmış, 20–24 Eylül 2010 tarihlerinde Ankara'da yapılmış olan XVI Türk Tarih Kongresi'nde Ermeni sorununa ilişkin olarak sunulan tebliğleri ele alan ve ayrıca bu tebliğleri sunanlardan **Yrd. Doç. Dr. Nevzat ARTUÇ** ve **Yrd. Doç. Dr. Selim Hilmi ÖZKAN** ile yapılmış söylemleri içeren bir diğer yazı da bulunmaktadır.

İyi okumalar dileğiyle

Editör

OLAYLAR VE YORUMLAR

(FACTS AND COMMENTS)

Ömer Engin LÜTEM

E. Büyükelçi
Avrasya İncelemeleri Merkezi Başkanı
oelutem@avim.org.tr

Özet: *Bu yazıda, Haziran-Ekim 2010 döneminde Türkiye-Ermenistan ilişkilerinde ve soykırım iddiaları konusunda ABD, Almanya, Türkiye ve diğer bazı ülkelerdeki gelişmeler ele alınmaktadır. Ayrıca 20 Ağustos 2010 tarihinde süresi uzatılan Ermenistan'daki Rus Üssü konusu incelenmektedir.*

Anahtar Kelimeler: *Türkiye-Ermenistan protokolleri, Ermeni soykırım iddiaları, ABD, Almanya, Azerbaycan, Rusya, İngiltere, İspanya, İsrail, Ermenistan'daki Rus Üssü*

Abstract: *This article addresses the developments taking place between June-October 2010 in Turkey-Armenia relations and in the US, Germany, Turkey and some other countries concerning the genocide allegations and moreover, examines the issue of the Russian military base in Armenia whose term has been extended on 20 August 2010.*

Key Words: *Turkey-Armenia protocols, Armenian genocide allegations, US, Germany, Azerbaijan, Russia, England, Spain, Israel, Russian military base in Armenia*

“Olaylar ve Yorumlar”ın bu bölümünde Haziran- Ekim 2010 döneminde Türkiye ve diğer bazı ülkelerde Türkiye – Ermenistan ilişkileri ve soykırım iddiaları hakkındaki başlıca gelişmeler ile Ermenistan'daki Rus Üssü'nün süresinin uzatılması, Rusya'nın Ermenistan'ın savunmasını üstlenmesi ve bu olayın Kafkasya'ya etkisi konuları ele alınmaktadır.

I - TÜRKİYE-ERMENİSTAN PROTOKOLLERİ

10 Ekim 2009 tarihinde imzalanan Türkiye-Ermenistan protokollerinin T.B.M.M. tarafından onaylanması ve ardından uygulanmaya konması Türkiye tarafından Karabağ Sorunu'nun çözümüne, hiç olmazsa çözüm yolunda önemli gelişmeler olmasına bağlanınca, Ermenistan Başkanı Serj Sarkisyan 22 Nisan 2010 tarihinde, önkoşullar ileri sürmeden Türkiye'nin protokollere ilişkin süreci sürdürmeye hazır olmadığını belirttiğini, ayrıca protokollerin onaylanması

için makul zamanın geçtiğini ileri sürerek, Ermenistan'ın Protokollerin onaylanması işlemlerini askıya aldığı açıklamıştı.¹

Ermenistan'ın bu kararı Karabağ Sorunu'nun çözümlenmeye hazır olmadığını göstermektedir. Diğer yandan bu karar, Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin normalleştirilmesi sürecinde geriye atılmış bir adımdır. Ne var ki, sürecin durdurulmasının sorumluluğu Ermenistan'a ait olmasına rağmen Rusya, ABD ve AB ülkeleri bu konuda Ermenistan'ı eleştirmemişler ve bu ülkenin Protokolleri tamamen reddetmemesini bir tür meziyet gibi algılamışlardır.

Ermenistan Devlet Başkanı'nun Türkiye'nin hiçbir şekilde kabul edemeyeceği konuları ortaya atması yakın bir gelecekte Türkiye ile bir uzlaşma beklemediğini göstermektedir.

Ermenistan'ın Protokollerin onaylanması sürecini askıya almasının ardından bu konu, Türkiye'nin ve Türk medyasının gündeminde geri plana düşerken, Ermenistan'da böyle bir eğilim görülmemiş, aksine Başkan Sarkisyan ve Dışişleri Bakanı Nalbantyan her fırsatta kendi görüşlerini ileri sürmeye ve Türkiye'yi eleştirmeye başlamışlardır.

Mesela Başkan Sarkisyan Nisan ayı sonunda Rus Ria-Novosti Ajansı'na verdiği bir mülakatta,² Ermenistan'ın Protokollere kapıyı kapamadığını ileri sürmüş, ancak aynı zamanda soykırım iddialarının tartışma konusu yapılamayacağını, zira bu konunun yeterince incelendiğini ve belgelere bağlandığını, buna karşılık soykırım sonuçlarının (tehcire tabi olan Ermenilerin mirasçılarının mallarının iade edilmesi, bu kişilere tazminat ödenmesi gibi) ortadan kaldırılması konusunun ele alınabileceğini söylemiştir.

Protokollerde bu konulara ilişkin bir hüküm bulunmamaktadır; esasen Lozan Antlaşmasıyla ve daha sonra Türk mevzuatıyla bu tür sorunlar çözümlenmiştir. Hâl böyle iken, Ermenistan Devlet Başkanı'nın Türkiye'nin hiçbir şekilde kabul edemeyeceği konuları ortaya atması yakın bir gelecekte Türkiye ile bir uzlaşma beklemediğini göstermektedir.

Başkan Sarkisyan Mayıs ayı sonuna doğru Brüksel'de NATO ve Avrupa Birliği yetkililerine yaptığı konuşmalarda da³ Türkiye ve protokollere değinmiştir. Önce Türkiye'nin önkoşullar ileri sürmesinin ve üzerinde anlaşmaya varılmış hususlardan vazgeçmesinin Ermenistan'a protokollerin tasdik sürecini askıya almaktan başka çare bırakmadığını ifade etmiştir. Ardından Türkiye'nin

1 Ömer Engin Lütem, Ermeni Araştırmaları, Olaylar ve Yorumlar, 2010, Sayı 35, ss. 46-50.

2 "L'interview du Président Sarkissian a é Agence Russe Ria-Novosti, Armennews, 1 Mayıs 2010.

3 Sarkisyan, "Türkiye Azerbaycan'a Yardım Etmiyor", Anadolu Ajansı, 26 Mayıs 2010.

müzakerelerde güvenilir bir muhatap olma niteliğini kaybettiğini söylemiştir. Ayrıca Türkiye, Avrupa Birliği standartlarına kavuşursa bundan Ermenistan'ın memnun olacağını, zira Ermenistan'ın, böylece kendi değerlerine yakın olan, daha güvenilir ve istikrarlı bir muhataba kavuşacağını belirtmiştir. Kısacası, Ermenistan Devlet Başkanı Türkiye'nin istikrasız ve güvenilmeyen bir ülke olduğunu ve bu nedenle de Avrupa Birliği standartlarına sahip olmadığını, buna karşın Ermenistan'ın bu standartlara yakın olduğu gibi pek de inandırıcı olmayan bir iddiada bulunmuştur.

Brüksel'de Ermeni topluluğunun temsilcilerine yaptığı bir konuşmada ise Başkan Sarkisyan, bu kez Başbakan Erdoğan'ı hedef alarak komşu bir devlet liderinin, ülkesindeki Ermenilerin, sadece Ermeni oldukları için sınır dışı edilmeleri gerektiğini söylemesinin 1915 olaylarını düşündürdüğünü söylemiştir. Ermenistan Devlet Başkanı'nın Başbakan Erdoğan'ın Türkiye'deki kaçak olarak çalışan Ermeni vatandaşlarının ülkelerine gönderilebileceğine ancak insani mülahazalarla bunun yapılmadığına dair sözlerine atıfta bulunulduğu anlaşılmaktadır; ancak Türkiye'de yasal olmayan bir şekilde çalışan kişilerin ülkelerine geri gönderilmesini bir tür tehcir olarak görmek kabulü mümkün olmayan bir abartmadır.

Serj Sarkisyan Haziran ayı başında Rusya Devlet Başkanı Dimitri Medvedev ile görüşmek için gittiği Rusya'nın Rostov kentinde de Ermenilerle bir araya gelmiş ve yaptığı konuşmada⁴ Türkiye'nin protokolleri tasdik etmeye hazır olmadığını, devamlı yeni önkoşullar ileri sürdüğünü, ayrıca Karabağ Sorunu gibi kendisini ilgilendirmeyen bir konuya müdahale etmeye çalıştığını, Ermenistan'ın şu anda güvenilemeyen ve yapılmış anlaşmaları bozan bir ülke ile görüşmesinde yarar olmadığını ifade etmiştir.

Ermenistan Devlet Başkanı'nın bu beyanları Türkiye'de tepkiye neden olmuştur. Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Burak Özügergin bu sert söylemlerin ne Ermenistan'a ne de iki ülke arasındaki normalleşme sürecine yararlı olmayacağını, Türkiye'nin barış dili kullandığını ve bölgesel bir vizyonu bulunduğunu, bu vizyonun içine normalleşme süreci kadar Karabağ sorununun çözümünün de girdiğini ifade etmiştir.⁵

Başkan Sarkisyan Türkiye'yi eleştirmeyi resmi bir ziyaret için gittiği Almanya'da da sürdürmüş, Türkiye'nin taahhütlerini yerine getirmediğini, protokolleri onaylamadığını ve önkoşullar ileri sürmeye başladığını söylemiş ve "komşularla sıfır sorun" politikasının bir sonuç vermediğini iddia etmiştir.⁶

4 "Visited President Sarkissian A Roslow, Armennews, 8 Haziran 2010.

5 "Söylemdeki Sertleşmenin Kimseye Faydası Olmaz", Haberler.com, 27 Mayıs 2010.

6 "President Sargsyan's Speech At The Konrad Adenauer Foundation", President.am, Armenia, 26 Haziran 2010.

Ermenistan Başkanı Temmuz ayında Ermenistan'da gençlere hitaben yaptığı bir konuşmada, “Bütün dünya Türkiye’den gerekli siyasi iradeyi göstermesini ve imzalanmış olan protokolleri onaylamasını istiyor. Biz kendimize düşen siyasi iradeyi gösterdik. Biz, hiçbir zaman bize uzatılan dostluk elini geri çevirmedik, ancak bu el ortada yok; o nedenle dikkate almıyoruz. Yeniden söylüyorum. Biz bize düşen siyasi iradeyi gösterdik şimdi Türklerden iyi niyetlerini göstermelerini bekliyoruz” demiştir.⁷

Serj Sarkisyan Rusya Federasyonu Başkanı Dimitri Medvedev’in Ermenistan’ı ziyareti sırasında Gümrü’de, Türklere karşı savaşlarda ölen Rus askerleri için

Türkiye protokolleri imzalanmış ancak onaylamasını Karabağ Sorunu’nun çözülmesi veya çözüm yoluna girilmesi koşuluna bağlamıştır. Bu konuda bahsedilebilecek tek siyasi irade Türkiye’nin Azerbaycan’ın çıkarlarını zedelememek hususundaki çok güçlü iradesidir.

dikilmiş olan bir anıtta yaptığı konuşmada yine Türkiye’de siyasi irade olmadığı konusunu işleyerek, iki ülke arasında normalleşme sürecinin, Türk tarafında siyasi irade olmadığı için durduğunu ve şimdi kendilerinin Ankara’nın uluslararası yükümlülüklerini yerine getirmesini beklemeye mecbur kaldıklarını söylemiştir.⁸

Ermenistan Devlet Başkanı’nın ağzına pelesenk ettiği, protokollerin onaylanması için Türkiye’de siyasi irade olmadığı savını daha yakından inceleyelim. Türkiye protokolleri imzalanmış ancak onaylamasını Karabağ Sorunu’nun çözülmesi veya çözüm yoluna girilmesi koşuluna bağlamıştır. Bu konuda

bahsedilebilecek tek siyasi irade Türkiye’nin Azerbaycan’ın çıkarlarını zedelememek hususundaki çok güçlü iradesidir. Diğer yandan Başkan Sarkisyan’ın ifadesinin aksine, Türkiye’nin protokolleri onaylayacağına dair uluslararası bir yükümlülüğü yoktur. Ayrıca protokollerin metninde onay süresine dair bir hüküm de bulunmamaktadır. O itibarla, ilke olarak, Türkiye protokolleri uygun gördüğü bir zamanda onaylayabilir. Bu durumda Ermenistan’ın seçeneği ya Türkiye’nin onayını beklemek, beklemiyorsa protokollerden vazgeçmektir.

Sarkisyan bu nitelikteki konuşmalarını sürdürmüştür. Ukrayna’nın Profil Dergisi’ne Eylül ayı içinde verdiği bir mülakatta,⁹ “Evet Türkler soykırım yapmışlardır. Evet, yaşamsal önemi olan topraklarımıza el koymuşlardır. Evet, bu suç yüz yıl inkâr etmişlerdir. Ve bir suçun inkârı onun işlenmesinden daha vahim

7 “President Serzh Sargsyan Responds to the Questions Raised By the Participants Of The Miasin Youth Movement”, President.am, 21 Temmuz 2010.

8 “Armenian President: We Are Forced To Wait For Ankara To Show Real Commitment to Meet Its International Obligations”, Arminfo, 20 Ağustos 2010.

9 Serzh Sargsyan: “I Considered It Wrong To Stay In Position of Offended and Wait Until Turkey Recognized Genocide”, Panorama, 17 Eylül 2010.

olabilir” demiştir. Türkiye- Ermenistan arasında diplomatik ilişkiler kurulması ve sınırın açılmasının sadece Ermenistan ve Türkiye için değil, aynı zamanda Gürcistan ve Azerbaycan içinde yararlı olacağını belirten Sarkisyan, bu nedenle Türkiye’nin soykırımı tanımasını beklemediklerini söylemiş ve Ermeni toplumu ve özellikle Diaspora Ermenilerinin kendisinin bu yaklaşımını tam olarak kabul etmediklerini, Ermeni halkının duygusal olduğunu, hemen her ailenin soykırımdan etkilendiğini ancak artık durumun anlaşıldığını ve şimdi az sayıda kişinin kendisinin hatalı olduğunu düşündüğünü ifade etmiştir. Türkiye ile ilişki kurulması konusundaki Ermeni girişiminin Ermenistan’ın milli çıkarlarıyla çelişmediğini, bu girişimin soykırımın uluslar arası alanda tanınması sürecinin terk edildiği veya Ermenistan’ın taviz verdiği anlamına gelmediğini, kendilerinin, konfrontasyon hariç Türkiye’nin soykırımı tanıması için her yolu denediklerini Türkiye ile ilişki kurmak sürecinin başlamasından sonra beklenmeyen gelişmeler olduğunu, Türkiye’nin büyük şehirlerinde gençlerin soykırım hakkında konuşmaya başladıklarını söylemiştir. Bu kez Türkiye ile normal ilişki kurmayı başaramadıklarının ifade eden Sarkisyan, şimdi siyasi irade göstermeye hazır olacak yeni siyasi güçlerin veya liderlerin Türkiye’de ortaya çıkmasını beklediklerini belirtmiştir.

Başkan Sarkisyan’ın bu mülakatı Türkiye hakkında düşündüklerinin birçoğuna ışık tutacak niteliktedir. Öncelikle Türkiye, soykırım iddialarını tanımadan bu ülke ile normal ilişki kurmaya çalışmasının neden olduğu ve Ermenistan kadar Diaspora’dan da gelen eleştirilere cevap vermek amacıyla hareket ettiği görülmektedir. Bu savunmayı, Türkiye ile diplomatik ilişki kurulmasının Ermenistan’ın çıkarlarını zedelediği, Ermenistan’ın taviz vermediği ve soykırımın uluslararası alanda tanınmasından vazgeçilmediği üzerine kurmuş ve Türkiye ile normalleşmenin Gürcistan ve Azerbaycan’a da yararı olacağı gibi tartışılabilir bir sav ileri sürmüştür.

Sarkisyan’ın bu mülakatında dikkati çeken ikinci bir husus, soykırım iddiaları konusunda Türkiye’de beklenmeyen gelişmeler olduğu ve bu konunun büyük şehirlerde gençler arasında konuşulmaya başladığıdır. Türkiye’de Ermeni soykırım iddialarının küçük gruplar tarafından benimsenmesiyle Türkiye’nin AB üyelik süreci arasında paralellik vardır. Bu, büyük olasılıkla, AB çevrelerinden ve ABD’den gelen teşvik hatta yardımların bir sonucudur. Diğer yandan, Ermeni soykırım iddialarını benimseyenlerin büyük çoğunluğunun bazı Kürtçü gruplar ile eski solcu yeni liberal bazı aydınlar olduğu görülmektedir. İçlerinde isim yapmış olanlar olmakla beraber sayıları dolayısıyla etkileri sınırlıdır ve Başkan Sarkisyan’ın ifadesinin aksine hemen hiçbiri genç değildir.

Başkan Sarkisyan Türkiye ile normal ilişki kurmak için ortaya yeni siyasi güç veya liderlerin çıkmasını beklediklerini söylemiştir. Mantıken bu siyasi gücün

ve liderlerin yukarıda değindiğimiz gruplar arasından çıkması gerekmektedir. Ancak bu grupların halen siyasi alanda bir gücü yoktur, ne kısa ne de orta vadede böyle bir güce kavuşmaları beklenmemektedir. Buna göre görünebilir bir gelecekte, Türk-Ermeni uzlaşmasının gerçekleşmeyeceği sonucuna varılmaktadır.

Ermenistan Dışişleri Bakanı Nalbantyan da çeşitli konuşmalarında Türkiye'ye karşı olumsuz yaklaşımlar sergilemiş ve Sarkisyan gibi protokollerin çıkmaza girmesinin sorumluluğunu Türkiye'ye yükleme gayreti içinde olmuştur. Bunları ele almaya yerimiz müsait değildir. Ancak iki olaya, Ermeni Dışişleri Bakanı'nın BM Genel Kurulu'nda yaptığı yıllık mutakat konuşmaya ve Protokollerin imzalanmasının birinci yılı münasebetiyle 12 Ekim 2010 tarihinde The Wall Street Journal'da yayımlanan bir makalesine değineceğiz.

Nalbantyan BM Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmada, protokoller konusunda Türkiye'nin taahhütlerine sadık kalmadığını, ön koşullar ileri sürmeye başladığını ve sonuç olarak Türkiye-Ermenistan sınırının Avrupa'nın tek kapalı sınırı olmaya devam ettiğini söylemiştir.¹⁰ Ermeni bakan, ülkesinin Azerbaycan ile olan sınırının da kapalı olduğunu unutmuş görülmektedir.

Nalbantyan The Wall Street Journal'ın 12 Ekim 2010 tarihli sayısında "Türkiye Sözünden Döndü" başlığını taşıyan yazısında da aynı temaları işlemiş ve bu arada, özellikle önkoşul konusu üzerinde durmuştur. Protokollerin herhangi bir önkoşula bağlı olmadan hazırlandığını belirten Nalbantyan, Türkiye'nin ilişkilerin normalizasyon sürecini Karabağ Sorunu'na bağlamaya çalıştığını, ayrıca Türkiye'nin bu bölgedeki tüm sorunlar için kapsamlı bir çözüm bulunmasını istediğini ancak bunun gerçekçi olmadığını belirtmiştir. Türkiye'nin, bazı ülke parlamentolarının soykırımı tanıyan kararlar alırsa bunun ilişkilerin normalleşmesi sürecine zarar vereceğini ileri sürerek bu süreci, riyakâr bir şekilde, kullandığını belirtmiştir. Diğer yandan normalleşme sürecinin yeniden başlaması için Türk medyasında çıkan "sessiz diplomasi"nin veya "yeni görüşmelerin" mevcut olmadığını da vurgulamıştır.

Nalbantyan bu yazısında önkoşul olmaması, ilişkilerin normalleşmesi sürecinin Karabağ'a bağlanmaması gibi konularda Ermenistan görüşlerinin uluslararası toplum (BM, AGIT, AB, ABD, Rusya, İsviçre v.s.) tarafından desteklendiğini, Ermenistan'ın protokollerin onaylanmasını askıya alınmasını da anlayışla karşılandığını söylemiştir. Bu, ilke olarak doğrudur. Ancak kimse bu nedenle Türkiye'yi açıkça eleştirmemiştir. Nitekim bu konuda bir soruya muhatap olan ABD Dışişleri Bakan Sözcüsü "bu sorunların çözümünden yanayız" demekle

10 "Armenia-Turkish Border Continues to Remain Closed As Result of Turkey's Language of Preconditions", PanArmenian. Net., 26 Eylül 2010.

yetinmiştir.¹¹ Diğer yandan, herkesin Ermenistan-Türkiye sorunları yanında veya beraberinde Ermenistan-Azerbaycan sorunlarının da çözümünün son derecede yararlı olacağını bilinci içinde olduğunu ancak bu konuda ne Türkiye'ye ne de Ermenistan'a baskı yapmak istemediği anlaşılmaktadır.

Türkiye'nin tutumuna gelince, Ermeni devlet adamları kadar olmasa da Türk devlet adamları da yeri geldikçe Ermenistan ile olan sorunlara değinmişlerdir.

Bu konudaki Türkiye'nin tutumu şu şekilde ifade edilebilir: Ermenistan ile hazırlanan protokollerin imzalanmasıyla süreç sona ermiş değildir. Protokollerin yürürlüğe girmesi için her iki ülke parlamentolarınca onaylanması gerekir. Stratejik önem taşıyan Güney Kafkasya Bölgesi'nde kalıcı bir barış ve istikrarın kurulması Türk dış politikasının temel hedeflerindedir. Bunun için Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin normalleşmesi yeterli değildir, Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki ihtilâfın çözümü için de somut adımların atılması gereklidir.¹² Kısaca Türkiye protokollere sadıktır, ancak yürürlüğe koymak için Karabağ konusunda somut (önemli) gelişmeler beklemektedir.

Türkiye'de Ermeni soykırım iddialarının küçük gruplar tarafından benimsenmesiyle Türkiye'nin AB üyelik süreci arasında paralellik vardır. Bu, büyük olasılıkla, AB çevrelerinden ve ABD'den gelen teşvik hatta yardımların bir sonucudur.

Türkiye, Karabağ Sorunu'nun bir an önce çözümlenmesi için ilgili tarafları ve Minsk Grubu üyelerini yeni girişimlerde bulunmaya davet etmeye başlamıştır. Cumhurbaşkanı Gül, Ağustos ayında Azerbaycan'a yaptığı resmi ziyaret sırasında bu konuya da değinerek, aradan 18 yıl geçmesine rağmen Minsk Grubu'nun somut neticeler alamadığını dolayısıyla yeni girişimler gerektiğini açıkça belirtmiştir.¹³

Bu girişimlere Türkiye'nin de katılması normaldir. Bu, Türkiye'nin Minsk Grubu'na dâhil olmasıyla veya bu grup dışında, Azerbaycan ve Ermenistan ile görüşmeler yapmasıyla mümkün olabilir. Bu konuda öncelikle belirtilmesi gereken husus Ermenistan'ın hiçbir şekilde Türkiye'nin Karabağ Sorunu'nun çözümüne katılmasını istememesidir. Bu, Türkiye'nin tarafsız hareket edemeyeceği inancından ileri gelse gerektir. Minsk Grubu'nun Türkiye'nin olası katılımı ile ilgili

11 "Washington Stil Committed to Protocols, Says Spokeman", Asbarez, 13 Ekim 2010.

12 DSP İstanbul Milletvekili Süleyman Yağız'ın Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'a Protokoller hakkında yönettiği yazılı soru önergesine, Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun verdiği cevaptan kısaltılarak alınmıştır. Bkz. "Davutoğlu: Ermenistan'la Hazırlanan Protokollerin İmzasıyla Süreç Sona Ermiş Değildir", Beyzade Gazete, 14 Temmuz 2010.

13 "Azerbaycan'ın İşgal Edilmiş Toprakları Uzun Süre Böyle Kalamaz", Zaman, 14 Ağustos 2010.

bir tutumu bilinmemektedir. Bir Ermeni kaynağına göre Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanlığı'ndan Andrei Klein isimli bir yetkili Türkiye'nin bu gruba katılmasının ters sonuç vereceğini ve Minsk Grubu'nun diğer üyelerinin de (ABD ve Fransa) Türkiye'nin katılmasına karşı olduklarını söylemiştir.¹⁴

Bu arada Türkiye'nin Ermenistan'a karşı iyi niyet gösterilerinde bulunduğu görülmüştür. Cumhurbaşkanı Gül'ün Ermenistan'ın bağımsızlık yıldönümü münasebetiyle Sarkisyan'a, alışılmışın dışında, tebrikten başka konulara da değinen bir mektup gönderdiği ve protokollerin iki komşu ülke arasında gelecekte kurulacak ilişkilerin temelini teşkil etmesi umudunu dile getirdiği basında yer almıştır.¹⁵ Böylelikle Türkiye, Ermenistan ile ilişkilerini normalleştirme istek ve niyetinin devam etmekte olduğunu göstermiştir.

Aynı istek ve niyet Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun Eylül ayı sonunda ABD'de Harvard Üniversitesi'nde yaptığı konuşmada da görülmektedir. Davutoğlu bu konuşmasında, Türkiye'nin Ermenistan ile ilişkilerini normalleştirmek istediğine temas etmiş, bunun daha da ilerisine geçerek, sadece Türkiye-Ermenistan arasında değil, Boston'da, Kaliforniya'da, Arjantin'de, Paris'te, nerede Türk ve Ermeni yaşıyorsa orada normal ilişkiler istediklerini söyleyerek Diaspora'ya bir göndermede bulunmuştur.

Diğer yandan Türk-Ermeni ilişkilerinin yalnızca belirli bir döneme takılıp kalmamasını da istemiş ve iki milletin bin yıl süresince bir arada yaşadıklarını belirtmiştir.

Davutoğlu, Ermenilerin sadece kendi görüşlerini dikkate aldıklarını ve bu nedenle Türkiye'yi suçladıklarını belirttikten sonra, 1915'de yaşananları 'trajedi' olarak tanımlayarak; "Evet, biz bir acı yaşadık. Ve biz bu acıyı paylaşmaya hazırız. Ancak birileri bizi soykırım ile suçlar ya da 100 yıldır inkâr etmekle itham ederse, aynı yıllarda Türklerin, Kafkaslarda ve Balkanlar'da yaşamış oldukları nedir? Bugün neden Türkiye'de Boşnak, Gürcü, Arnavut var kendi ülkelerinde olduğundan daha fazla? Çünkü onlar da aynı şeyleri yaşadıkları için Türkiye'ye göç etmek zorunda kaldılar. Ancak biz bugün Balkan milletlerini suçlamıyoruz, biz bugün Rusları Kafkaslarda Abazalara, Çeçenlere neden baskı yaptınız diye suçlamıyoruz. Tüm Ahıska Türkleri Stalin döneminde vatanlarından sürgün edildi. Ancak biz Rusları soykırım yapmakla suçlamadık, çünkü bunlar geçti ve biz bugün bu sıkıntıları paylaşmaya hazırız. Buradaki kritik şey, sadece hatıralar." demiş ve ayrıca Türkiye'nin 1915 olaylarını konuşmaya hazır olduğunu ifadeyle, "Olayın yalnızca bir taraftan hikâyesini anlatmayın. Bu olayda iki tarafın da hikâyesini dinleyin.

14 "Moscou Réaffirme Son Opposition A La Participation D'Ankara Au Processus de Paix du Karabagh", Armenews, 28 Eylül 2010.

15 "Gül'den Ermenistan'a Bağımsızlık Günü Mektubu", Hürriyet, 22 Eylül 2010.

Fakat kapıları kapamayın, suçlamayın. Dinleyin aynı zamanda" şeklinde konuşmuştur.¹⁶

Ancak Ermenistan'da olduğu gibi, Diaspora'da da bu iyi niyet beyanlarına cevap verilmemiştir. Bir ara Türk basınında, Türkiye ile Ermenistan arasında yeniden müzakerelerin başlayacağı, bunun için İsviçre aracılığıyla gizli temasların yapıldığı şeklinde çıkan haberler de¹⁷ yukarıda değindiğimiz, Nalbantyan'ın 12 Ekim 2010 tarihinde Wall Street Journal Gazetesi'ne yazdığı makalede yalanlanmıştır.

Bu anlattıklarımızdan sonra tarafların durumunu şöyle özetleyebiliriz: Türkiye Protokollere sadıktır ancak bu belgelerin onaylanarak uygulanmasını Karabağ Sorunu'nun çözümü yolunda atılacak önemli adımlara bağlamaktadır. Ermenistan da protokollere sadıktır. Ancak bu belgelerin başka bir soruna bağlanmadan onaylanması ve uygulanmasını istemektedir. Diğer yandan Türkiye, Karabağ Sorunu'nun çözümüne katkıda bulunmayı istemekte ancak Ermenistan bunu kabul etmemektedir. Minsk Grubu'nu oluşturan üç büyük devlet de genelde bu kanıdadır ve gruplarına dışarıdan katılma olmasının lehinde değildir.

Güney Kafkasya Bölgesi'nde kalıcı bir barış ve istikrarın kurulması Türk dış politikasının temel hedeflerindedir. Bunun için Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin normalleşmesi yeterli değildir, Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki ihtilâfın çözümü için de somut adımların atılması gereklidir.

Halen, gerek Türkiye gerek Ermenistan yeni gelişmeleri bekleme dönemindedir. Türkiye'nin Ermenistan'a karşı iyi niyet gösteren beyanlarına karşın Ermenistan'ın, devlet adamlarının konuşmalarından da anlaşılacağı gibi, Protokollerin yaşama geçirilememesi için Türkiye'yi suçlama yolunu benimsediği görülmektedir. Diğer yandan Ermenistan'ın, Diaspora'nın yardımıyla, ABD Temsilciler Meclisi'ndeki karar tasarısı, Fransız Senatosu'ndaki kanun tasarısı veya bazı ülkeler parlamentosuna soykırım konusunda verilebilecek tasarılarla Türkiye üzerinde baskı kurmaya çalıştığı da gözlemlenmektedir. Ancak şimdiye kadar yaşanan deneyimler bu tür baskıların Türkiye'de, ilgili ülkeye karşı tepki doğurmanın ötesinde, bir etkisi olmadığını ve özellikle Türkiye'nin bilinen tutumunu değiştirmedeğini göstermektedir. Aksine bu baskıların çok arttığı bir durumda, Türkiye'nin protokollerden vazgeçmesi dahi mümkündür. Böyle bir kararı, Türkiye'de alkışlayacak çok kişi vardır.

16 "Davutoğlu Ermenistan'ı Böyle Uyardı", İnternet Haber, 29 Eylül 2010.

17 "İsviçre Protokoller İçin Nabız Yokladı", Hürriyet, 2 Ekim 2010.

Son olarak Karabağ Sorunu'nun çözümünün veya çözüm yoluna girmesinin protokollere etkilerine değineceğiz.

Bu konuda genel kanı, Türkiye'nin derhal protokolleri T.B.M.M.'den geçirerek uygulamaya koyacağı merkezindedir. Ancak bu gerçekleşmeyebilir, zira Protokoller, Ermenistan Anayasa Mahkemesi'nin 12 Ocak 2010 tarihli kararıyla, yorum yoluyla, önemli ölçüde değişikliğe uğramıştır. Bu karar, soykırımın hiçbir şekilde tartışılmayacağını belirterek, 2. Protokolde kurulması öngörülen Tarihi Boyut Alt Komisyonu'nu işlevsiz hale getirmiştir. Sonra, Birinci Protokol'ün sarih metnine rağmen, iki ülke arasındaki sınırın, sınır geçişleri için tanındığı gibi bir yorumla, mevcut sınırın hukuken değil fiilen tanınmakta olduğu gibi bir kanı uyandırmıştır. Oysa bu iki husus, soykırım iddiaları ve sınırın tanınması, Ermenistan'ın bağımsızlığından bu yana yapılan tüm temas ve müzakerelerde Türkiye'nin üzerinde önemle durduğu konulardır. Bunların Anayasa Mahkemesi kararıyla ortadan kaldırılması, hiç olmazsa anlamsız hale getirilmesi, Türkiye'nin Protokollere duyduğu ilgiyi de ortadan kaldıracak niteliktedir. O nedenle, Karabağ Sorunu'nun çözümü yolundaki olumlu gelişmeler, Türkiye'nin mutlaka protokolleri onaylayacağı ve uygulamaya koyacağı anlamına gelmemektedir.

II - A.B.D.'DE YAŞANAN GELİŞMELER

Ermeni Diasporası'nın en faal olduğu ülke A.B.D.'dir. Bir süper güç olan bu ülkenin hükümetleri, izledikleri global siyaset ve stratejik yaklaşımlar nedeniyle, Türkiye- Ermenistan ilişkilerine, diğer ülkelerden veya AB gibi ülke gruplarından daha fazla ilgi göstermekte ve bu ilişkileri normalleşme çabalarını teşvik etmektedir. Bu arada ABD'deki Ermeni Cemaati'nin iç siyaset alanında bazı eyaletlerde etki sahibi olduğunu da dikkate almak gerekmektedir. Sonuç olarak ABD, her zaman Türk-Ermeni ve Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin odağında bulunan bir ülkedir ve o nedenle de daima yeni gelişmelere sahne olmaktadır. Bunlardan en önemli gördüklerimizi aşağıda sunuyoruz.

1. Soykırım İddialarına İlişkin Karar Tasarısı

Dergimizin geçen sayısında soykırım iddialarını içeren ve metni son 10 yılda hemen hiç değişmemiş olan bir karar tasarısının 4 Mart 2010 tarihinde Temsilciler Meclisi Dış İşler Komitesi tarafından kabul edildiğini bildirmiştik.¹⁸ Normal olarak bu tasarının Temsilciler Meclisi Genel Kurulu'nun gündemine alınması ve oya sunulması gerekirdi. Bu, Ermeni Diasporası'nın ve Temsilciler Meclisi'nde sayıları

18 Ömer Engin Lütem, Ermeni Araştırmaları, Olaylar ve Yorumlar, Ankara, 2010, Sayı 35, ss.33-36.

epey fazla olan Ermeni taraftarlarının gayretlerine rağmen, gerçekleşmemiştir. 2 Kasım 2010 tarihinde Temsilciler Meclisi seçimi yapıldığından, söz konusu tasarı kadük olmuştur.

Bu tasarinın Temsilciler Meclisi'nde oya sunulmamasının, birbirine bağılı iki nedeni vardır. Birincisi, ABD Hükümeti'nin bu tasarıya karşı olmasıdır, ikincisi ise tasarinın, başlıca bu nedenle, Temsilciler Meclisi'nde çoğunluğu sağlamasının şüpheli bulunmasıdır. Söz konusu tasarı Temsilciler Meclisi'nde reddedilirse bu, Ermeni soykırım iddiaları için çok ağır bir darbe olacaktır ve bu durumda yeniden bir tasarı sunulması için uzun yılların geçmesini beklemek gerekecektir. Bu durumda Ermenilerin kaybetmektense beklemeyi tercih ettikleri anlaşılmaktadır.

Geçmiş yıllarda olduğu gibi, söz konusu tasarinın önümüzdeki dönemde yeniden Temsilciler Meclisi'ne sunulması normal olacaktır. Zamanını şimdiden tahmin etmek güçtür; ancak tasarinın kabul edilme şansının en yüksek olacağı zaman 2012 başkanlık seçimleri öncesidir, zira halen bazı güçlükleri olan Başkan Obama, yeniden aday olacağı bu dönemde, oy getirecek her telkine açık olacaktır. Aynı olgu, 2012'da yeniden seçime girecek Temsilciler Meclisi üyeleri ve Senato'nun 1/3 üyesi için de geçerlidir. Yaklaşık iki yıl sonra ne olacağını bugünden bilmek mümkün olmamakla beraber, Türkiye-ABD ilişkilerinde bugün mevcut olan sorunlar (İran, İsrail, Füze kalkımı vb.) çözümlenebildiği ve geleneksel yakın işbirliği dönemi yeniden açılabilirdiği takdirde, Ermeni tasarisının da kabul edilme şansının azalacağı, hatta ortadan kalkacağı söylenebilir.

Bu arada 2 Kasım 2010 tarihinde yapılan Temsilciler Meclisi seçimleri sonuçlarının, ilke olarak, Türkiye'nin lehine olduğunu belirtmemiz gerekmektedir. Bu seçimler sonucunda Demokratlar, çoğunluğu Cumhuriyetçilere kaptırmış olduklarından Meclis Başkanı gibi Dışişleri Komisyonu Başkanı da değişecektir. Buna göre, Ermeni yanlısı tutumuyla bilinen Bayan Nancy Pelosi Meclis Başkanlığı'nı, Türk görüşlerine yatkın ve soykırım tasarıları aleyhinde oy kullanan John Boehner'e bırakacaktır. Ermeni yanlılığını, oy vermesi için koridordan adam toplama noktasına getirmiş olan¹⁹ Dış İşler Komitesi Başkanı Howard Berman da koltuğunu Cumhuriyetçi İleana Ros-Lehtinen'e devredecektir. Lehtinen, geçen Martta kabul edilen soykırım tasarisının aleyhinde oy kullanmıştı. Böylelikle Türkiye lehinde bir durum oluşmuş olmakla beraber, Cumhuriyetçiler ABD'nin güvenliği ve dışişleri ile ilgili sorunlarda, Demokratlara nazaran daha katı bir davranış içinde olduklarından, özellikle İran'ı kollayan politikası nedeniyle Türkiye'yi de eleştirebilecekleri ve Ermeni tasarisı aracılığıyla baskı kurmaya çalışabilecekleri göz önünde bulundurulmalıdır.

19 Aynı kaynak s.35

Son olarak, ABD’de en büyük ve en etkili Ermeni kuruluşu olan Amerika Ermeni Milli Komitesi’nin (ANCA) Ermeni oylarını belirli adaylar üzerinde toplamak için bir aday listesi yaptığını ve burada her adaya, Ermeni çıkarlarını ne derecede koruduğunu gösteren, notlar verdiğini (Örneğin, A+ =10, A - = 9 gibi) ve bu notlar dikkate alarak oy kullanılmasını istediğini bildirelim.²⁰ Bir Ermeni kaynağa göre ANCA’nın desteklediği adaylardan %90 kadarı seçimleri kazanmıştır.²¹

2. Temsilciler Meclisi Dış İşler Komitesi’nin Türkiye- ABD İlişkileri Oturumu

Türkiye’nin Ermenistan’a karşı iyi niyet gösteren beyanlarına karşın Ermenistan’ın, devlet adamlarının konuşmalarından da anlaşılacağı gibi, Protokollerin yaşama geçirilememesi için Türkiye’yi suçlama yolunu benimsediği görülmektedir.

Dış İlişkiler Komitesi Başkanı Howard L. Berman’ın girişimiyle 28 Temmuz 2010 tarihinde bu Komite’de “Türkiye’nin Yeni Dış Politika Yönü: ABD-Türk İlişkilerine Etkileri” başlığı altında bir oturum düzenlenmiştir. Berman bu oturumda Türkiye’nin İran, İsrail, Filistinlilere yönelik politikalarındaki kaygı verici değişimlerin ele alınacağını söylemiştir.²² Kongre üyesi olan ve olmayan yirmi kişinin söz aldığı bu oturum hakkında, sadece bizi ilgilendiren Ermeni sorunu açısından bilgi vereceğiz.

Bu konuya en fazla temas eden kişi, Ermeni yanlısı tutumunu daha önce açıkladığımız²³

Komite Başkanı Berman olmuştur. Adı geçen, açılış konuşmasında bazı noktaların tartışılmayacağını belirtmiş ve bunları Türkiye’den olabilecek talepler şeklinde sıralamıştır. Bunlardan üçüncüsü Ermeni sorununa ilişkindir. Berman, Birinci Dünya Savaşı sırasında Ermeni halkına karşı Osmanlı İmparatorluğunca yapılan soykırımın Türkiye tarafından kabul edilmesinin çok önemli olduğunu, Türklerin geçmişleriyle hesaplaşınca kendilerini ve çocuklarını büyük bir moral yükten kurtardıklarını keşfedeceklerini söylemiştir. Burada ilginç olan, sayıları ve etkileri az bazı liberal aydınlar dışında Türkiye’de kimsenin neredeyse bir asır öncesi olaylar için kendini moral bir yük altında hissetmediğidir. Buna karşın bu olayların soykırım olarak nitelendirilip bugün Türkiye’ye dayatılması, Türk kamuoyunda ciddi bir infiale (kızgınlığa) yol açmaktadır. Türkiye’de kamuoyu yoklamalarında ABD’nin en aşağılarda yer almasının başlıca nedeni budur.

20 “ANCA Announces 2010 Congressional Endorsements”, Asbarez, 22 Ekim 2010.

21 “More Than 90% of ANCA Backed Candidates Win in Midterm Elections”, Asbarez, 3 Kasım 2010.

22 “Türkiye’yi Kongre’de Zor Bir Dönem Bekliyor”, Voanews.com/Turkish, 29 Temmuz 2010.

23 Ömer Engin Lütem, *Ermeni Araştırmaları*, Olaylar ve Yorumlar, Ankara, 2010, Sayı 35, ss.35.

Bu oturumda söz alan diğer kişiler soykırım iddialarına ve Türkiye- Ermenistan ilişkilerine ya hiç ya da pek az temas etmişlerdir. Sonuç olarak bu sorunların Türkiye-ABD İlişkilerinin de önemli bir yer işgal etmediği gibi bir kanı doğmuştur.

Bunlardan birinin, Michael Rubin'in sözlerinin önemli olduğunu düşünüyoruz. Rubin Ermeni soykırımı konusunda bilim adamları arasında mutabakat olmadığını, bir çoğunun soykırım olduğunu ileri sürdüğü, buna karşın Orta Doğu konusunda uzmanlığı olan Bernartd Lewis, Andrew Mango ve Edward Erickson gibilerinin ise olayları yeterince trajik bulmakla beraber soykırım olarak görmediklerini belirttikten sonra “ Kongre bilim adamları arasındaki tartışmayı susturmamalı, aksine kolaylaştırmalı” demiştir.²⁴ Bu saptama çok önemlidir, zira ABD Kongresi 1915 olaylarını soykırım olarak tanıdığı takdirde bunun aksini iddia etmek ve bu yönde çalışmalar yapmak, imkânsız değilse de, son derecede güç hale gelecek ve bu tür çalışmalar hemen hiç rağbet görmeyecektir.

3. Dışişleri Bakanı Hillary Clinton'un Ermenistan Ziyareti

ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton Güney Kafkasya ülkelerine yaptığı ziyaretler çerçevesinde 4 ve 5 Temmuz 2010 tarihlerinde Ermenistan'da bulundu. Dışişleri Bakanı Nalbantyan ve Devlet Başkanı Sarkisyan ile görüşmeler yaptı.

Başkan Sarkisyan Bayan Clinton ile beraber gazetecilere yaptığı bir konuşmada Türkiye –Ermenistan ilişkilerine verdiği devamlı destek için kendisine teşekkür etti. Türkiye Ermenistan ile önkoşulsuz ilişki kurmaya hazır olmadığı için ABD'nin Ermenistan'a verdiği desteğin çok önemli olduğunu belirtti. Dışişleri Bakanı Clinton ise verdiği cevapta Türkiye ile ilişkilerin normalleşmesi konusunda Ermenistan Hükümeti'nin ve Başkanı'nın şahsi çabalarını takdir ettiklerini, bu konuların (Türkiye-Ermenistan sorunlarının) çözümünün bölge için olduğu kadar Ermeni halkının barış ve istikrarın yararına olacağını söyledi.²⁵

Ayrıca Clinton, Nalbantyan ile görüşmesinden sonra gazetecilerle yaptığı konuşmada Türkiye Ermenistan ilişkilerinin normalleşmesinden de bahsettiklerini, bir barış vizyonu olduğu için Ermenistan Başkanı'nın cesur kararına karşı beğenisini ifade ettiğini, ABD'nin normalleşmenin her iki ülkeye de büyük yararlar sağlayacağına inandığını, kendilerinin iki ülkenin daha ileri gidebilmesine yardım etmek için her şeyi yapmaya hazır olduklarını söyledi. Bir gazetecinin sorusuna cevaben de ilişkilerini normalleştirmek için Türkiye ve Ermenistan'ın protokolleri

24 “Turkey’s New Foreign Policy Direction: Implications for US-Turkey Relations” US House of Representatives, Committee on Foreign Affairs; <http://www.foreignaffairs.house.gov/III/57688.pdf>.

25 “Remarks At The Top of Her Meeting With President Sargssian”; <http://www.state.gov/secretary/rm/2010/07/143963.htm>.

imzalamış olmalarını kutladığını, iki ülke arasındaki yaklaşma olmasının, açılmış sınırlar aracılığıyla, istikrar ve refahı arttıracığını ve zamanla Ermenistan'a büyük avantaj sağlayacağını, ancak bunun bazı sorunlar ve engeller nedeniyle gerçekleşmediğini, Başkan Sarkisyan'ın Türkiye'nin çıkardığı sorunlara rağmen Ermenistan'ın normalleşmeye devam etmeye hazır olduğuna, ancak Türk tarafı ileri gitmeye hazır olana kadar çabalarını askıya aldığına dair sözlerinden memnunluk duyduğunu, Başkanın bu kararını alkışladığını, zira bunun, engellere rağmen, barış, istikrar ve uzlaşma için çalışmak anlamına geldiğini söylemiştir. Bayan Clinton, Türkiye'yi söz verdiği adımları atmaya ve iki tarafı da uzlaşma ve normalleşmeye giden yolu bulmaya davet ettiklerini söyledikten sonra, Ermenistan'ın geçen Nisan ayında aldığı kararın (protokollerin reddedilmeyip onay sürecin durdurulması) devlet adamına yakışır ve etkileyici bir karar olduğunu, şimdi topun karşı sahada (Türkiye'de) olduğunu söylemiştir.²⁶

Hillary Clinton'un Güney Kafkasya ülkelerine yaptığı ziyaretin dış politika açısından birinci amacı, ABD'nin uzun zamandan beri yeterince ilgi göstermediği veya gösteremediği bu bölge ile yeniden yakın ilişkiler kurmak olduğu görülmektedir. Bunun yanında Ermenistan için bir sempati kazanma çabası olduğu da gözlemlenmektedir. Bu çabanın birinci nedeni ABD iç siyasetini ilgilendirmektedir. Başkan Obama gibi Bayan Clinton da, 2008 yılında, başkanlık seçimleri sırasında Ermeni soykırım iddialarını tanıyacakları vaadinde bulunmuştur. Ancak Dışişleri koltuğuna oturur oturmaz, Türkiye'nin ABD için büyük önemi karşısında bunun mümkün olmadığını görmüş ve ona göre davranmıştır. Ancak bu, ABD Ermenilerinde Başkan Obama için olduğu gibi Bayan Clinton için de düş kırıklığına yol açmıştır. Bunu bir ölçüde giderebilmek için, esasen bu yolda ABD'deki en büyük Ermeni teşkilatı olan ANCA'nın da talebi olduğunu²⁷ da dikkate alarak Soykırım Anıtı'na gitmiş ve çelenk koymuştur. (Bu konuyu bu yazımızda ayrıca işlemekteyiz)

ABD Dışişleri Bakanı Ermenistan Hükümet ve kamuoyunun da sempatisini kazanmaya çalışmıştır. Yukarıda Başkan Sarkisyan ve Dışişleri Bakanı Nalbantyan ile görüşmeleri hakkında gazetecilere verdiği bilgilerden bu çaba açıkça fark edilmektedir. Mesela "Başkanın şahsi çabalarını takdir etmek", "Başkan'ın cesur kararını beğenmek" , "Başkanın kararını alkışlamak", "devlet adamına yakışır ve etkileyici bir karar almak" ifadeleri bu amaca yöneliktir.

Bayan Clinton hangi karardan bahsetmektedir? Yakından bakıldığında tek değil iki kararın söz konusu olduğu görülmektedir. Birincisi, selefi Koçaryan'ın aksine Başkan Sarkisyan'ın Türkiye ile normal ilişkiler kurmak için inisiyatif almış

26 Joint Pres Availability With Armenian Foreign Minister Eduard Nalbantyan, US Department of State, 5 Temmuz 2010.

27 "Clinton'a Yoğun Baskı", Milliyet, 4 Temmuz 2010.

olmasıdır ki, kanımızca bu konudaki kararı takdir edilmeye değerdir. İkincisi ise, Başkan'ın 22 Nisan 2010 tarihinde protokollerin onaylanma sürecini durdurma kararıdır. ABD Ermenistan'ın protokolleri toptan reddetmeyip sadece onayını durdurmuş olmasına çok memnun olmuştur. Bu kez, Bayan Clinton'ın “devlet adamına yakışır ve etkileyici” olarak nitelendirdiği karar budur. Türkiye'nin protokoller karşındaki tutumu ile karşılaştırıldığında Ermenistan'ın bu kararı olumsuz olarak görmek de mümkündür; zira Türkiye protokolleri onaylamamakla beraber bu belgeleri meclis gündeminde tutmaya devam etmiştir. Ermenistan da onaylamamış ancak protokolleri gündemden çıkarmıştır.

4. Los Angeles Davası

29 Temmuz 2010 tarihinde Los Angeles'ta Türkiye Devleti aleyhine ve ayrıca resmi banka sıfatıyla Ziraat Bankası ve Merkez Bankası aleyhine Garbis Davuyan ve Hrayır Turabian adında iki Ermeni adına bir dava açılmıştır. Davanın konusu tehcir sırasında el konan Ermeni malları ve banka hesaplarındaki paralar için tazminat ödenmesidir. Davayı açanlar, Türk Hükümeti'nin Ermenilerin geride bıraktıkları malları iade etmeyi, kiralardan ve hisse senetleri satışından olacak gelirleri toplamayı, mallar sahiplerine iade edilinceye kadar bu gelirleri bir hesapta tutmayı kabul ettiğini ancak Hükümet'in bu mallara ve malların gelirlerine el koyduğunu iddia etmektedir.²⁸ Bir başka kaynak Ermenilere ait olup da Türkiye'de müzelere konmuş bazı dini eşyaların iadesinin istendiğini de belirtmektedir.²⁹

Türkiye'nin protokoller karşındaki tutumu ile karşılaştırıldığında Ermenistan'ın bu kararı olumsuz olarak görmek de mümkündür; zira Türkiye protokolleri onaylamamakla beraber bu belgeleri meclis gündeminde tutmaya devam etmiştir.

Davacıların avukatları daha önce Ermeniler tarafından bazı sigorta şirketlerine açılan davaların da avukatlığını yapmış olan Brian S. Kabateck, Richard Kellner (Los Angeles'teki Kabateck, Brown & Kellner Avukatlık Firması ve Mark Geragos'dur. (Las Vegas'taki Garagos & Geragos Avukatlık Firması) Bu avukatların hepsi ünlüdür. Özellikle Mark Geragos şarkıcı Michael Jackson'a açılan taciz davasını kazandığı için isim yapmıştır.

Mark Geragos bu konuda verdiği bir mülakatta³⁰ olaylardan neredeyse bir asır kadar sonra neden bu davanın açıldığı hakkında bir soruya, bunun bazı belge ve

28 “Events in Turkey From 1915 Find Way to Los Angeles Federal Court”, Wall Street Journal, 30 Temmuz 2010.

29 Harut Sassounian, “Armenians Seek Billions of Dollars in Lawsuit Against Turkey”, The Armenian Weekly, 3 Ağustos 2010.

30 “Celebrity Lawyer Takews on Tuekish Government, Banks for Armenian Assets”, Los Angeles Times, 10 Ağustos 2010.

olayların yeni ortaya çıkmasından ileri geldiğini, bu konuda stratejik nedenlerle (?) fazla konuşamayacağını 180 gün sonra (Ocak 2011 ayı sonu olmaktadır) bazı gelişmeler görüleceğini söylemiştir. Ne kadar tazminat istendiği hakkındaki bir diğer soruya ise, henüz bunu hesaplamadıklarını ancak bu meblağın milyarlarca dolar olacağını belirtmiştir. Bu davanın Ermeni soykırımının uluslararası daha fazla tanınmasına yardım edip etmeyeceği hakkındaki bir soruya cevaben ise, artık “tanınma” döneminin ötesine geçildiğini, A.B.D.’de Başkan Reagan’ın “soykırım” sözcüğünü telaffuz ettiğini, şimdi konunun tanınma değil telâfi olduğunu ileri sürmüştür. Geragos aynı mülakatında Türk halkının tarihin ilerlemekte olduğunu anlaması gerektiğini ve kafalarını kuma gömme yerine telâfi etmeye çalışmalarını, tarihi bir olayı inkâr etmek için paralarını lobi için harcamamaları gerektiğini söylemiştir. (Geragos’un kullandığı “restitution” sözcüğünün ilk anlamı geriye iadedir, ancak sadece malların iadesinin değil tazminat ödenmesinin de istendiği anlaşıldığından bu deyimden çevrilmesi için daha kapsamlı olan “telâfi” sözcüğü kullanılmıştır)

Dava avukatlarından Brian Kabateck ise açtıkları dava için ABD hukukunda “class action suit” denen ve Türkçeye “kolektif dava” veya “toplu dava” olarak çevrilebilecek olan bir statü tanınmasını istediklerini belirtmiştir.³¹ Bu hukuki deyim az sayıda kişi adına açılan bir davanın aynı durumda olan tüm kişiler için de açılmış sayılacağını ifade etmektedir. Ancak mahkemenin bunu kabul etmesi gerekmektedir. Bizdeki bilgilere göre daha önce bu avukatların bazı sigorta şirketlerine açtıkları dava “toplu dava”ya dönüştürülmüştü.

Bu konuyu hukuksal ve siyasal açıdan olmak üzere iki yönden inceleyeceğiz.

Hukuki yönden ilk dikkate alınması gereken, davanın açıldığı mahkemenin bu davaya bakmaya yetkili olup olmadığıdır. Türkiye veya herhangi bir diğer devlet, sadece yargı yetkisini kabul ettiği mahkemelerde yargılanabilir ki, bu mahkemeler uluslararası mahkemelerdir ve hiçbir yerel veya milli mahkemenin bir yabancı devleti yargılama yetkisi yoktur. Bu yetkiyi kendinde görür ve yargılama yaparsa alacağı kararlar geçerli değildir. Los Angeles’teki mahkeme bu dava için yetkili olup olmadığı hakkında henüz bir karar almamıştır. Diğer yandan bu kuralın, ticari nitelikleri nedeniyle Ziraat Bankası ve Merkez Bankası için geçerli olmaması mümkündür.

İkinci olarak bir davanın, dava konusu olan olayların bulunduğu yerdeki mahkemeler tarafından görülmesi esastır. 1915 olayları Türkiye’de vuku bulduğuna ve talep edilen mallar da Türkiye’de olduğuna göre, davanın da Türkiye’de açılması gerekir. Buna göre Ziraat ve Merkez Bankaları aleyhine dava açılacaksa,

31 “ABD’li Ermeniler Türkiye’ye Dava Açtı”, Vatan, 30 Temmuz 2010. ;“Ermeni Soykırım İddiasında Bir İlk”, NTVMSNBC, 30 Temmuz 2010.

bunun Türk mahkemelerinde açılması lâzımdır. Büyük olasılıkla bu mahkeme, iki bankanın merkezinin bulunduğu Ankara'daki bir mahkeme olacaktır. Ancak daha önce, Ermenilerin bıraktığı mallarla bu iki bankanın ilgisinin bulunduğuunun kanıtlanması gerekecektir.

Usul dışında konunun esasına girildiğinde, I. Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı Hükümeti'nin Ermenilere ait olup da el konan malları, talep üzerine, sahiplerine iade ettiğini görmekteyiz. Bu uygulama 1919–1922 yılları arasında devam etmiştir. Lozan Antlaşması da malların iadesi ilkesini benimsemiştir. Ancak bu iade zaman aşımına bağlanmıştır. Bu süreler çoktan dolmuştur. Bazı Ermeniler zaman zaman bu mallar üzerinde hak iddia ettiğinden, Anayasa Mahkemesi 31 Temmuz 1963 tarihli bir kararıyla 6 Ağustos 1924 tarihine kadar malını almamış olan kişiler, Türkiye'ye geri dönseler bile mallarının Hazineye kalacağına karar vermiştir.³² Sonuç olarak, Türkiye'de bu konu, hukuksal alanda, yıllar öncesinde çözümlenmiştir ve artık, Türk hukukuna göre, tehcir edilen Ermenilerin mirasçılarının malları talep etme hakkı bulunmamaktadır.

Bu arada Lozan Antlaşması'nı, Osmanlı İmparatorluğu ile savaşa girmediği için imzalamamış olan ABD, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti ile ilişkilerini düzenlemek için 1923 yılı Aralık ayında bir antlaşma yapmıştır. Bu antlaşmaya göre de kendi vatandaşı olan Ermenilerin mallarının tazminini istemiştir. Ermenilerin, kendilerine Türkiye'den toprak vermeyen her metne karşı olmaları ve Senato'ya baskı yapmaları nedeniyle bu antlaşma hemen uygulanamamıştır. Ancak Türk Hükümeti, tazminatı ilke olarak kabul ettiğinden bu konuda çok uzun süren ve ancak 23 Eylül 1937 tarihinde imzalanabilen bir diğer anlaşma yapılmış ve ABD vatandaşı Ermenilere, 899.338 dolar tazminat ödenmesi hususunda mutabakata varılmıştır. Bu meblağ 100.000 dolarlık taksitlerle 1938–1944 yılları arasında ödenmiştir.³³

Bütün bu hususların, yani Türk devleti aleyhine ABD'de dava açılmayacağını, açılrsa da 1937 Sözleşmesi'ne göre tazminat ödenmiş olduğundan bu davanın kazanılamayacağını, bazı yerel baskılarla kazanılsa da hukuki bir sonuç doğurmayacağını deneyimli avukatların bilmesi gerekir. Ancak avukatların amacının davayı kazanmak değil, 2015'e giden ve soykırım iddialarını kabul etmesi, tazminat ödemesi hatta Ermenistan'a toprak vermesi taleplerinin çok artacağı bir süreç içinde, Türkiye aleyhine çok istismar edilebilecek bir konuyu ortaya atmak ve davayı uzatarak gündemde kalmasını sağlamaya çalışmak olduğu anlaşılmaktadır.

32 Mine Kırkkanat, "Kaliforniya'da Açılan Tazminat Davası Konusunda Emekli Büyükelçi Pulat Tacar ile Söyleşi", Vatan, 2 Ağustos 2010.

33 Aynı Kaynak.

5. Massachussets Davası

ABD’de Müfredat Programı (eğitimde işlenecek ve öğretilecek konuların listesi) eyaletler tarafından saptanmaktadır. Ermeni soykırım iddialarının bu büyük ülkede geniş bir kabul görebilmesi için militan Ermeniler yıllardan beri müfredat programlarında “Ermeni soykırımı” konusunun da yer alması için çaba göstermişlerdir. Bunların sonucunda halen 11 eyaletin (California, Georgia, Illinois, Kansas, Massachussets, Minnesota, New Jersey, New York, Ohio, Rhode Island ve Virginia) Müfredat programında bu konu konmuş bulunmaktadır.³⁴

Massachussets, California’dan sonra Ermenilerin en fazla nüfuz sahibi olduğu eyalettir. Bu eyaletin müfredat programına 1998 yılında Ermeni soykırımı konusu konmuştu. Bu konu ile ilgili kararda, okutulacak veya başvurulacak kitapların sadece böyle bir soykırım olduğunu ileri süren yapıtlar olduğunun saptanması üzerine bazı veliler, aksi görüşü savunan kitap ve kaynakların da listede bulunmasını istemişler ve Eğitim görevlisi David P. Driscoll bu eserleri de listeye eklemişti. Ancak Ermeni cemaati bu durumu şiddetle protesto edince ve en azından bir senatörün çekincesiz desteğini sağlayınca bu kez söz konusu kitap ve kaynaklar 1999’da listeden çıkartılmıştı.³⁵ Bostan’daki Türk kuruluşları bu karara itiraz ederken, ülke çapında bir Türk kuruluşu olan ATAA (Assembly of Turkish American Associations) 2005 yılında bu konuda ilgili mahkemeye dava (US District Court) açtı. Dava dört yıl sonra sonuçlandı ve Hâkim Mark L. Wolf ATAA’nın müfredat programına 1999’da çıkarılan kaynak ve kitapların yeniden konması istemi reddetti.

ATAA Temyiz’e gitti. David Souter başkanlığındaki Federal Temyiz Mahkemesi 11 Ağustos 2010 tarihinde, Massachusetts Eyaleti müfredat programından 1915 olaylarına ilişkin Türk tarafının görüşlerini destekleyen eserlerin çıkartılmasının ABD Anayasası’nın ifade özgürlüğüne ilişkin "Birinci Değişikliğe" aykırı olmadığına hükmetti. Kararında, "müfredat programının, bir kütüphane kitabından ziyade, müfredatın parçasını oluşturan bir kitapçık olduğunu, bu nedenle 1915 olaylarına ilişkin Ermeni iddialarına karşı çıkan görüşlerin müfredattan çıkartılmasının öğrencilerin ifade özgürlüğü hakkını ihlal etmediğini" savundu.³⁶

ATAA’nın avukatı Harvey Silverglate, müfredat programından Ermeni soykırımı iddialarının aleyhindeki kaynak ve kitaplarının çıkarılmasının hükümet sansürü anlamına geldiğini ve öğrencilerin iki tarafı da dinlemesini engellediğini söyledi.³⁷

34 “GenEd Pushes Armenian Genocide Education In USA Schools”, The Armenian Weekly, 21 Temmuz 2010.

35 “USA: Les Ecoles Peuvent Exclure Des Matériaux Niant le Génocide Arménien”, Armenews, 15 Eylül 2010.

36 “1915’e Dair Sadece Ermeni Görüşü Kaldı”, NTVMNSNBC, 13 Ağustos 2010.

37 “Schools Can Exclude Materials Disputing Armenian Genocide”, Boston Globe, 12 Ağustos 2010.

ABD ifade özgürlüğüne büyük önem verilen bir ülkedir. Massachussets Eyalet Müfredât Programı üzerinde yapılan, mahkemelerdekiler dâhil, tüm tartışmalar ifade özgürlüğü hakkı üzerinde cereyan etmiştir. ABD Anayasası'nın “Birinci Değişiklik” (First Amendment) adı verilen maddesi ifade özgürlüğünün veya basın özgürlüğünün yasaklanamayacağını veya kısıtlanamayacağını kesin bir dille belirtmektedir. Ancak söz konusu mahkeme kararları, öğrencilere bir konuda mevcut iki görüşü de dinleme ve öğrenme hakkını vermemektedir; diğer bir deyimle ifade özgürlüğünü peşin olarak ortadan kaldırılmaktadır. Bu husus iki kere ikinin dört ettiği kadar açıktır. Bu duruma, Massachussets mahkemelerinin siyasi etki veya çevre baskısı altında hareket ettiklerini düşünmenin dışında bir açıklama bulmak zordur. Temyiz mahkemesinin kararına bir üst mahkemede itiraz etmek mümkündür. Ancak, kanımızca orada da siyasi mülâhazalar esas alınacak ve sonuç değişmeyecektir.

Ancak söz konusu mahkeme kararları, öğrencilere bir konuda mevcut iki görüşü de dinleme ve öğrenme hakkını vermemektedir; diğer bir deyimle ifade özgürlüğü peşin olarak ortadan kaldırılmaktadır. Bu husus iki kere ikinin dört ettiği kadar açıktır.

Temyiz mahkemesinin kararı militan Ermeniler ve kuruluşları tarafından sevinçle karşılanmıştır. Bir Taşnak kuruluşu olan Amerika Ermeni Milli Komitesi (Armenian National Committee of America = ANCA) yayımladığı bildiriye memnuniyetini ifade ettikten sonra, bu konuda işbirliği yaptıkları kuruluşlara teşekkür etmiştir. Bunlar arasında ABD’de Ermeni Barosu, İrlanda Göç Merkezi, Hukuk ve Sosyal Eylem için Yahudi Birliği, Soykırım Eğitim Projesi ve Ermeni Zoryan Enstitüsü de bulunmakta ve böylelikle bazı Yahudi ve Massachussets’te özel yeri olan İrlandalıların, hiç olmazsa bir bölümünün, Ermenilerin yanında yer aldığı anlaşılmaktadır.³⁸ ABD’de ikinci büyük Ermeni Kuruluşu olan Amerikan Ermeni Asamblesi (Armenian Assembly of America = AAA) ise ATAA'nın açtığı davayı kaybetmesinin “ağır bir yenilgi” alması anlamına geldiğini bildirmiştir. Bu kuruluşun başkanı Hirair Hovnanian bu kararın, “Ankara’nın devlet destekli inkâr kampanyasını sürdürmek için tarihin yeniden yazılamayacağı yönünde açık bir mesaj olduğunu” söyledi. Yönetim Kurulu Başkanı Carolyn Mugar da bu kararın soykırım hakkında eğitim verilmesi ve soykırımın önlenmesi konusunda kaygı duyan herkes için bir zafer olduğunu ileri sürdü.³⁹

Bu vesileyle ABD’de Ermenilerin, soykırım iddialarının okullarda okutulmasını sağlamak amacıyla 1997 yılında “The Genocide Education Project” (Soykırım Eğitim Projesi) başlığını taşıyan bir örgüt kurmuş olduklarını belirtmekte fayda

38 Noyan Tapan, “ANCA Welcomes Landmark Court Decision Against Genocide Deniers”, 13 Ağustos 2010.

39 “AFP: ABD’den Türkiye’yi Üzecek Soykırım Kararı”, Hürriyet, 12 Ağustos 2010.

vardır. Bu örgüt, resmi okul öğretmenlerine Ermeni soykırımının öğretilmesi için gerekli kaynakları nasıl bulabileceklerini bildirmekte ve çeşitli kaynakları ve soykırım öğretimi için en etkili metotları tanıtmak için çalışma toplantıları düzenlemektedir. Bu amaçla, www.TeachGenocide.com adresinde, çoğu ücretsiz olarak indirilebilecek bir online kitaplık bulunmaktadır.⁴⁰

Buna göre, Genocide Education Project'in amacının Ermeni soykırım iddialarının A.B.D.'de okullarda öğretilmesini sağlamanın yanında, öğretimde kullanılacak kaynakları ve öğretim metotlarını da denetim altında tutmak olduğu anlaşılmaktadır.

6. Guenther Lewy Davası

Aslen Alman Yahudisi olan ve II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'ye yerleşerek çeşitli üniversitelerde ders verip en son Massachusetts Üniversitesi'nden emekli olan Profesör Guenther Levy 2005 yılında, "The Armenian Massacres in the Ottoman Turkey: A Disputed Genocide" (Osmanlı İmparatorluğunda Ermeni Katliamları: Tartışmalı bir Soykırım) başlıklı bir kitap yayımladı. Kitap, ABD'de artık âdet haline gelmiş, Ermeni soykırım iddialarını savunmak yerine bunların doğru olmadığını ortaya koyuyor, ancak o dönemde Ermenilere katliam yapıldığını da belirtiyordu.

Aslında kitap daha önce kaleme alınmış ancak Guenther'in kitaplarını basan Oxford University Press dahil, bir çok yayınevi, Ermenilerin açık veya kapalı baskıları nedeniyle, kitabı basmaktan kaçınmış, sonunda Utah Üniversitesi kitabı yayımlamaya razı olmuştu.

Soykırım iddialarına bilimsel açıdan yaklaşan Lewy, kitabının yayımlanmasından sonra 23-25 Kasım 2005 tarihlerinde Gazi Üniversitesince düzenlenen "Türk-Ermeni İlişkilerinin Gelişimi ve 1915 Olayları" başlıklı büyük bir konferansa katılarak "What We Know and What We don't Know About the Events of 1915" (1915 Olayları Hakkında Ne Biliyoruz Ve Ne Bilmiyoruz) başlıklı bir tebliğ sunmuştu.⁴¹

Türkiye'yi ziyareti sırasında kendisine Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM) İnsanlığa Karşı Suçlar Araştırma Enstitüsü'nün Yüksek Ödülü verilmişti.⁴²

40 "GenEd Pushes Armenian Genocide Education in U.S. Schools", The Armenian Weekly, 21 Temmuz 2018.

41 Tebliğin metni için bkz. "Türk-Ermeni İlişkilerinin Gelişimi ve 1915 Olayları Uluslararası Sempozyumu Bildirileri; Gazi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara 2006, ss. 181-186.

42 Mustafa Serdar Palabıyık, *Ermeni Araştırmaları*, Prof. Dr. Guenther Lewy'e verilen, "ASAM İnsanlığa Karşı Suçlar Araştırma Enstitüsü Yüksek Ödülü", Sayı 19, ss. 124-129.

Prof. Lewy, kitabının yayımlanmasından sonra Ermeni çevreleri tarafından şiddetle tenkit edilmişti, ancak saptayabildiğimiz kadarıyla bu tenkitler bilimsel, yani savunduğu görüşleri geçersiz kılan ve kanıtlara dayanan bir tarzda değil, soykırımı karşı duyarsız kalma, eserin değerini küçümseme ve bazen de karalama şeklinde olmuştur. İnsan hakları savunucusu olarak A.B.D.’de de son yıllarda hayli isim yapmış “Southern Poverty Law Center - SPLC” (Fakirlik Hukuku Güney Merkezi) 2008 yılında Prof. Lewy’i Türk Hükümeti tarafından finanse edilen bir akademik ağın parçası olmak, neo-nazilere benzemekle itham etmişti. Almanya’da Yahudi Holokost’undan kurtulan, sonraları İngiliz Ordusu’nda Nazilere karşı savaşmış olan Lewy, SPLC’ye karşı 8 milyon dolarlık dava açmıştır. Dava tarafların uzlaşma yoluna gitmeleriyle sonuçlanmıştır. Buna göre SPLC ithamlarını geri almış ve Prof. Lewy’den özür dilemiştir.⁴³ Ayrıca Lewy SPLC’den miktarı açıklanmayan bir tazminat almıştır.⁴⁴

Lewy bu konuda yaptığı bir basın toplantısında kitabının yayımlanmasından sonra kendisine “soykırım inkârcısı” gibi isimler takıldığını, önce bunlara aldırış etmediğini ancak SPCL’in suçlamaları üzerine, çizginin aşıldığını hissederek, dava açtığını, artık kendisine “ajan” denilemeyeceğini ancak “soykırım inkârcısı” nitelendirmesinin devam edeceğini söylemiştir. Lewy ayrıca konu ile ilgili tarihçilerin katılımıyla 1915 olayları hakkında bir anket düzenlenmesi halinde tarihçilerin büyük çoğunluğunun, 1915 olaylarını tanımlamada “soykırım” etiketinin kullanılmasını sorgulayacağı söylemiştir. Diğer yandan Lewy Ermenilerin 2015 yılında yapabilecekleri hakkında çok endişeli olduğunu da belirtmiştir.⁴⁵

Lewy’nin davayı kazanması Ermenilerin, şimdiye kadar yaptıklarının aksine, ,soykırım iddialarını kabul etmeyenlere karşı fütursuz bir şekilde saldırılarını, karalama kampanyaları açmalarını, tamamen önlemese bile, daha dikkatli davranmalarına neden olacaktır.

7. ABD CBS Televizyonunda “60 Dakika” Programı

ABD’de, CBS Televizyonunun en fazla izlenen programlarından biri olan “60 Dakika” da, 28 Şubat 2010 tarihinde, Ermeni soykırımını ele alınmıştır. Program, daha önce Fener Rum Patriği Bartholomeos ile de tartışmalı bir program yapmış olan Bob Simon tarafından yönetilmiştir. Ermeni yazar Peter Balakyan da programda hazır bulunmuş, ayrıca programın hazırlanmasına katılmıştır.

43 “Soykırım’a Karşı Çıkan ABD’li Profesörün Zaferi”, Hürriyet, 1 Ekim 2010.

44 “Génocide Arménien: Les Théories Gratuites de Guenther Lewy”, Armennews, 13 Ekim 2010.

45 “Türk Ajanı olmakla Suçlanan Lewy’den Uyarı”, Radikal, 5 Ekim 2010.

Tahmin edileceği üzere bu program Ermeni iddialarına güç kazandırmak ve özellikle kamuoyunun dikkatini bu iddialar üzere çekebilmek amacıyla hazırlanmıştı. Özellikle Temsilciler Meclisi Dışişleri Komitesi'nde 4 Mart'a yapılacak⁴⁶ etkilemeyi amaçladığı açıktı.

Bu kez ele alınan konu Ermenilerin tehcir edildiği Suriye'nin Deyr ez Zor bölgesi oldu. Bu bölgeye Peter Balakyan ile beraber giden Simon burasının dünyadaki en büyük Ermeni Mezarlığı olduğunu iddia etti ve yerden kemiklerin çıktığını dair görüntülere yer verdi. Ayrıca içine bilinmeyen sayıda kadın ve çocuğun atıldığı söylenen bir mağara, kadın ve çocuklara ait bazı ceset fotoğraflarıyla beraber

Lewy'nin davayı kazanması Ermenilerin, şimdiye kadar yaptıklarının aksine, soykırım iddialarını kabul etmeyenlere karşı fütursuz bir şekilde saldırmalarını, karalama kampanyaları açmalarını, tamamen önlemese bile, daha dikkatli davranmalarına neden olacaktır.

gösterildi ve bu mağaranın önünde ateş yakılarak dumanın içindekileri öldürdüğü, böylelikle ilkel bir gaz odasının yaratıldığı iddia edildi. Peter Balakyan ise Deyr ez Zor'da 450 bin Ermenin öldüğünü, "Yahudiler için Auschwitz ne anlam ifade ediyorsa Deyr Ez Zor'un da Ermeniler için aynı anlamı taşıdığını ileri sürdü. Bunun haricinde Hrant Dink'in öldürülmesi konusuna da yer verilerek, Dink'in Ermenistan'da soykırımın en son kurbanı ve şehiti olarak görüldüğünün altı çizildi.⁴⁷

Tek taraflı davranılmadığını kanıtlayabilmek için programa Türkiye'nin Washinton'daki eski Büyükelçisi Nabi Şensoy'da çağırılmıştı. Ancak Simon, Şensoy'a karşı bir sorgu yargıcı gibi

davranarak, "suçunu" itiraf ettirmek isteyen bir davranış sergiledi, sık sık sözünü kesti. Bu arada "Suriye'deydik. Toprağı avuçladığımızda elimize kemikler geldi. Bunu nasıl açıklarsınız?" gibi garip sorular yönetildi.

Sonuç olarak programda Ermeni soykırım iddiaları bir propaganda üslubu içinde ve en demagojik bir şekilde yer verildi.

Ermeni tehciri sırasında 1,5 milyon Ermenin öldüğü (veya öldürüldüğü) iddiasının kanıtlanamaması üzerine son yıllarda Ermeni propagandasının, Ermenilerin sürüldüğü Suriye'nin Der ez Zor bölgesini ön plana çıkarma çabası içinde olduğu görülmektedir. Ermenistan Başkanı Serj Sarkisyan da bu çabalara katkıda bulunarak Mart ayında Suriye'ye yaptığı resmi ziyaret sırasında, Şam'dan 400 kilometre uzaktaki Deyr Ez Zor'a giderek burada soykırım iddialarına yer veren bir konuşma yapmıştır.⁴⁸ Öte yandan Ermeni görüşlerini

46 Ömer Engin Lütem, *Ermeni Araştırmaları*, Olaylar ve Yorumlar, Ankara, 2010, Sayı 35, ss.33-36.

47 "ABD TV'sinde Soykırım", *Hürriyet ve AA*, 1 Mart 2010.

48 Ömer Engin Lütem, *Ermeni Araştırmaları*, Olaylar ve Yorumlar, Ankara, 2002, Sayı 35, ss.30-31.

benimseyen bazı Türk gazetecilerinin de bu bölgeye giderek yazılar yazdıkları gözlemlenmiştir.⁴⁹

Ermeni propagandasının, öteden beri Yahudi holokostu ile benzer olaylar veya Yahudilerin öldürülmesi metotlarıyla benzerlikler bulmak peşinde olduğu bilinmektedir. Anadolu'da Ermenilere ait toplama kampı bulunamayınca, Der ez Zor'un böyle bir yer olduğu ileri sürülmeye başlanmış ancak bu bölgenin binlerce kilometre kare büyüklüğünde olduğu unutulmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nu Ermenilere karşı gaz kullandığına dair hiçbir bilgi olmayınca, bu kez kadın ve çocukların bir mağaraya doldurularak önünde ateş yakılıp dumandan boğuldukları gibi bir iddia ortaya atılmıştır.

1,5 milyon kişi öldüyse, bunlara ait toplu mezarların bulunması gerekmektedir. Anadolu'da, özellikle Doğu Anadolu'da, Ermeni çetelerinin katlettiği Müslümanlara ait çok sayıda toplu mezar vardır ve bunlar halen de keşfedilmektedir. Buna karşın Ermenilere ait toplu mezar bilinmemektedir, ayrıca Ermeniler de toplu mezar olduğuna dair hemen hiçbir iddia ileri sürmemektedir. Bu durum soykırım savına ciddi surette zarar vermektedir. Bu nedenle de, gitmesi ve inceleme yapılması zor bir yer olan Der ez Zor'da toplu mezar olduğu iddiası ortaya atılmış, adeta her yerde Ermenilere ait kemikler bulunduğu gibi bir hava yaratılmış ancak bu çok büyük bölgenin neresinde toplu mezar olduğu belirtilmemiştir.

Deyr ez Zor'daki hayali toplu Ermeni mezarları iddiasına Suriye makamlarının yaptığı bir açıklama son vermiştir. Suriye Enformasyon Bakanı Muhsin Bilâl, bu konuda Türk gazetecilerinin sorularına Deyr ez Zor'da, CBS'in iddia ettiği gibi, bir toplu bir mezar olmadığını, bu konudaki haberin düzmece olduğunu, eğer bilgileri olsaydı çekim yapılmasına izin vermeyeceklerini söylemiştir.⁵⁰

Daha sonra Lübnanlı Ermeni bir televizyon ekibinin Ermenilerin öldürüldüğü alanları çekmek üzere Deyr ez Zor'a gitmesine izin verilmemiştir.⁵¹

Suriye'de büyük sayılabilecek bir Ermeni cemaatinin de bulunmasının etkisiyle, Ermenistan- Suriye ilişkileri geleneksel olarak iyidir. Ancak son yıllarda Türkiye-Suriye ilişkileri de büyük gelişme göstermiştir. Son olarak, Deyr ez Zor misalinde görüldüğü gibi, Ermeni propagandacıları arzu etmedikleri bazı gelişmelerle karşılaşabilmektedir. Her halde bu tür gelişmeleri önlemek için Erivan'da, soykırımdan kurtulan Ermenilerin Arap halkının içten davranışına şükran ifadesi olarak, Ermeni-Arap dostluğunu sembolize eden bir anıt inşa edilmeye

49 Cengiz Candar, "Suriye Çölünün Ortasında 24 Nisan", Radikal, 25 Nisan 2010; Amberin Zaman, "İster İstemez Yine Ermeniler" Taraf, 19 Mart 2010; Oya Baydar, "Der Zor'u Hatırlamak", T24.com.tr, 27 Nisan 2010.

50 "Suriye CBS Haberini Yalanladı: Ermenilere Ait Toplu Mezar Yok", Zaman, 4 Mart 2010.

51 Harut Sassounian: "Growing Turkish Influence in Middle East Leads to Restriction in Armenian Rights", Panorama. am, 15 Haziran 2010.

başlanmıştır. 9 Ekim 2010 tarihinde Deyr ez Zor Valisi Hüseyin Arnus başkanlığında bir heyet Erivan'ı ziyaret etmiş ve bu vilayet ile Ermenistan'ın Armavir Eyaleti arasında bir işbirliği anlaşması imzalanmıştır.⁵²

8. Boston'da "Ermeni Mirası Parkı"nın Temelinin Atılması

Boston kenti ve çevresi ABD'nin doğu kıyısında da Ermenilerin ilk önce yerleştikleri ve halen de bu kıyıda en fazla siyasi nüfuz sahibi oldukları bir bölgedir.

Bununla beraber şehrin en seçkin yerlerinden birinde Ermeni soykırım iddialarına yer veren bir anıtın olmasının, bu iddiaların yayılmasına katkıda bulunacağı kuşkusuzdur.

Boston kentinin içinden geçen otoyolların bir bölümüne Başkan Kennedy'nin annesinin adına Rose Fitzgerald Kennedy Greenway adı verilmişti. Kentin Ermenileri, bu bölgede 13. numaralı parselde, içinde Ermeni soykırımında ölenleri için bir anıtın da bulunacağı bir "Ermeni Mirası Parkı" (Armenian Heritage Park) yapılması için 1999 yılından beri çaba göstermişlerdir.⁵³ Bu semtte oturanlardan bazı kişiler soykırım gibi bir konuya ele alan bir anıtı karşı çıkmışlardır. Kentteki Türk kuruluşları da

aynı düşünceyle anıtın yapılmasını önlemeye çalışmışlardır. Hayli uzun süren tartışmalardan sonra kent makamları bu anıt ve parkın yapılmasına karar vermiştir.

Bu projenin maliyeti 6 milyon doları aşmakta olup tamamı Massachussets eyaletinde oturan Ermeniler tarafından ödenmektedir.⁵⁴ Ancak valilik internet sitesine göre parkın inşası 2,2 milyon dolar tutacaktır. Aradaki fark olan yaklaşık 4 milyon doların neye harcandığı veya harcanacağı hakkında bilgi yoktur.

Park ve anıtın temel atma töreni 9 Eylül 2010 tarihinde yapılmıştır. Törene Massachussets Valisi Deval Patrick, Boston Belediye Başkanı Thomas Menino, yerel meclis üyeleri ve Ermeni Cemaati'nin temsilcileri katılmışlardır. Ermenistan'dan ise Baş Patrik Karekin II gelmiştir. ABD'nin Doğu ve Batı yakası başpiskoposları olan Hajag Barsamyan (Khajag Barsamian) ile Oşagan Çoloyan (Oshagan Choloyan) da törende bulunmuştur.

Federal düzeyde ise Temsilciler Meclisi üyesi Michael Capuano törene katılmıştır.

52 "Erivan'da Ermeni-Arap dostluğunu sembolize eden bir anıt inşa ediliyor", News.am/tr, 9 Ekim 2010.

53 "Watertown Representatives Gather At Armenian Heritage Park Grounbreaking in Boston", Watertown, 20 Eylül 2010.

54 "A Testimony to the Past, and Future: The Armenian Heritage Park's Grounbreaking Ceremony", Armenianweekly, 11 Eylül 2010.

Capuano yaptığı konuşmada, Ermenileri övdükten sonra, Kongre'deki Ermeni soykırım tasarısına değinmiş, tarihi yeniden yazma çabaları olduğunu, ancak tarihte değiştirilemeyecek şeyler olduğunu, Ermeni soykırımının da bunların arasında bulunduğunu ve bunun bir gerçek olduğunu söylemiş, ardından Türk Hükümeti ile sorunu olmadığını, Türkiye'yi ABD'nin müttefiki olarak gördüğünü ancak bunun kimseye tarihi olayları inkâr etmek hakkını vermediğini belirtmiştir.

Vali Deval Patrick da yaptığı konuşmada soykırım konusuna da değinerek, "Ermeni soykırımı gerçektir. Olmuştur ve olduğu tanınmalıdır. İnkâr edilemez" demiştir.

Baş Patrik Karekin II de konuşmasında soykırım iddialarına yer vererek, bu projeyi Ermeni soykırımının 1,5 milyon kurbanına adadıklarını ancak sadece bu değil, 1915'den evvel ve sonra soykırımın tüm kurbanlarına, Holokost, Kamboçya, Rwanda ve Afrika kurbanlarına da adanmış olduğunu söylemiştir.⁵⁵

1000 kişinin katıldığı belirtilen bu törenin yerel kaldığı, diğer bir deyimle Capuanu dışında ABD Kongre üyelerinin törene katılmadığı dikkati çekmiştir. Oysa Massachussets Eyaletinin iki senatöründen başka 10 Temsilciler Meclisi üyesi vardır. Bununla beraber şehrin en seçkin yerlerinden birinde Ermeni soykırım iddialarına yer veren bir anıtın olmasının, bu iddiaların yayılmasına katkıda bulunacağı kuşkusuzdur.

III – ALMANYA'DA YAŞANAN GELİŞMELER

Almanya'nın soykırım konusunda özel bir yeri vardır. Her şeyden önce dünyanın en mükemmel soykırımı Almanya'da Naziler döneminde Yahudilere karşı işlenmiş ve yaklaşık altı milyon kişi ortadan kaldırılmıştır. Ermeni tehciri olduğu dönemde Almanya ile Osmanlı İmparatorluğu'nun müttefik olması, özellikle Osmanlı Ordusu içinde kumandan veya danışman olarak çok sayıda Alman subayının bulunması ve kararların alınmasında etkili oldukları bilinmektedir. Bazı yazarlara göre Ermeni tehciri, askeri nedenlerle Almanlar tarafından istenmiştir. O yıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nda bulunan bir Alman misyoner olan Johannes Lepsius, yazdığı bir kitapta tehcirin aslında bir soykırım niteliği taşıdığını ilk ileri sürenlerdendir. Armeni T. Wegener adındaki Osmanlı İmparatorluğu'nda görevli diğer bir Alman Subayının o dönemde çektiği fotoğraflar halen soykırımın kanıtı olarak sergilenmektedir. Savaşın sonra Almanya'ya sığınan Sadrazam Talat Paşa 1921'de, İttihat ve Terakki Partisi'nin ileri gelenlerinden Dr. Bahattin Şakir ve Cemal Azmi Bey 1922'de Berlinde Ermeniler tarafından öldürülmüşlerdir. Talat Paşa'nın katili yakalanmış, mahkemede suçunu itiraf etmesine rağmen jüri

55 Aynı kaynak

tarafından suçlu bulunmayarak beraat ettirilmiştir. Ermeni propagandasına göre Hitler, Yahudi Soykırımı için örnek olarak Ermeni tehcirini almış ve bu konuda “artık Ermenileri kimsenin hatırlamadığını” söylemiştir.⁵⁶

Kısaca geçmişte Ermeni sorunu ile Almanya'nın yakın ilgisi olmasına rağmen günümüzde soykırım iddialarında Almanya'da büyük bir faaliyet olduğunu söylemek güçtür. Her ne kadar Bundestag 2005 yılında, 1915 olaylarına ilişkin bir karar almışsa da burada soykırım sözcüğü bulunmamakta, daha ziyade eşanlamlı sözcükler kullanılmıştır.⁵⁷

1. Die Linke'nin Soruları

2005'de yukarıda değindiğimiz Bundestag kararından sonra, Almanya'da soykırım iddialarında bir tür sessizliğin hâkim olduğu görülmüştür. Bu, soykırım konusunun Alman kamuoyunun büyük bir bölümü tarafından hoş karşılanmaması kadar, başta AB üyeliği ve Almanya'daki Türklerin durumu olmak üzere, Türkiye ile çeşitli sorunları olan Alman Hükümetlerinin bu konudan uzak durmak istemeleriyle de açıklanabilir. Buna karşın Almanya'daki küçük ancak faal Ermeni cemaati, soykırım iddialarının ön plana taşınması gayreti içinde olmuştur.

1915'in 95. yıldönümünde Almanya'daki söz konusu sessizliği bozmak için bir dizi etkinlik düzenlendiği, adeta Ermenilerin bir tür Almanya çıkartması yaptığı görülmektedir.

Bu konudaki ilk girişim, Die Linke (Sol) Partisi'nin 10 Şubat 2010 tarihinde Alman Meclisi'nde hükümetin cevaplaması istemiyle bir yazılı soru önergesi vermesidir. Bu önergede, giriş bölümünde, Ermeni soykırımının 95. yıldönümünün bu konuda bir bilânço çıkarılması için uygun bir fırsat olduğu belirtildikten sonra, Türkler ve Ermeniler arasında barış olabilmesi için Ermeni halkının katliamının tanınması istenmekte ve Almanya'nın, Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu'nun müttefiki olarak, Ermenilere karşı işlenen cinayetleri önlemediği için bir sorumluluğu bulunduğu, o itibarla Ermeni soykırımının Alman tarihinin bir parçası olduğu gibi, bilinen Ermeni görüşleri tekrar edilmektedir. Ayrıca 2005 yılı kararında Ermeni soykırımı konusunun Almanya'da okutulması öngörülmüşken, Brandenburg Eyaleti hâriç, hiç bir Alman eyaletinde bu konuda eğitim verilmediği belirtilmektedir. Ardından, cevaplaması için Alman Hükümeti'ne 11 soru yöneltilmektedir. Bunların bir kısmı Türkiye'de ifade özgürlüğünün sağlanmasına, Türk Ceza Kanunu'nda 301. maddenin kaldırılmasına, Almanya'nın Ermeni

56 Hitlerin bu sözleri sarf etmediği anlaşılmaktadır. Bu konuda bkz, Türkkaya Ataöv, *Hitler And the Armenian Question*, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiöler Fakültesi, 1984.

57 Bu konuda bkz. Ömer Engin Lütem, *Ermeni Araştırmaları, Olaylar ve Yorumlar*, Sayı 16-17, ss. 66-72.

soykırımı araştırmalarını teşvik etmesine, Almanya’da Ermeni soykırımının okullarda öğretilmesine, Potsdam’daki Lepsius Evi’nin desteklenmesine, Türkiye’nin AB üyeliği ile Ermeni soykırımını tanıması arasında bağ kurulmasına ve Alman Hükümeti’nin 1915–1916 olaylarını, BM’nin 1948 Sözleşmesi’ne göre bir soykırım olarak görüp görmediğine ilişkindir.⁵⁸

Alman Hükümeti tarafından bu sorulara verilen cevapta, özetle, Türk Ceza Kanunu’ndaki 305. maddenin tamamen kaldırılmamış olması eleştirilmiştir. 1915–1916 olaylarının değerlendirilmesinin bilim adamlarına ait olduğu belirtilmiş ve bunun öncelikle ilgili ülkeler olan Türkiye ve Ermenistan’ın görevi olduğu ifade edilmiştir. Ermeni soykırımının Almanya’da okullarda okutulmasına gelince, bu konuda tarih dersleri ve müfredatının Land’ların (eyaletlerin) görev alanına girdiği bildirilmiştir.⁵⁹

Bu arada Alman Hükümeti’nin bu konunun değerlendirilmesinin bilim adamlarına ait olduğu ve bunun da öncelikle Türkiye ve Ermenistan’ın görevi olduğu ifadeleri, Türk Hükümetin’in aynı konudaki görüşlerine çok yakındır. Diğer yandan Alman Hükümeti’nin Almanya’da özel bir duyarlılık yaratan soykırım konusundan uzak durmak istediği ve esasen birçok sorunu olan Türkiye ile bir de Ermeni iddiaları nedeniyle anlaşmazlığa düşmemeye gayret ettiği görülmektedir.

Bu arada Alman Hükümeti’nin bu konunun değerlendirilmesinin bilim adamlarına ait olduğu ve bunun da öncelikle Türkiye ve Ermenistan’ın görevi olduğu ifadeleri, Türk Hükümetin’in aynı konudaki görüşlerine çok yakındır.

2. Alman Hükümeti’ne Dava Açılması

Alman Hükümeti’nin bu tutumu şüphesiz militan Ermeniler için tatmin edici olmaktan uzaktır. O itibarla hükümete bu konuda baskı yapma girişimleri devam etmektedir. Bunlar arasında Ermenistan Başkanı Sarkisyan’ın Almanya ziyareti arifesinde Stefan Taschjian isimli bir avukatın 1915–1916 olaylarının BM 1948 Sözleşmesi’ne göre bir soykırım olduğunu ve bu konuda Alman Hükümeti’nin de sorumlu bulunduğunu kabul etmesi için 21 Haziran’da bir dava açtığı basında yer almıştır.⁶⁰

58 “Allemagne: Petited Question Parlementaire Sur le Génocide Arménien”, Armenews, 23 Şubat 2010.

59 “Almanya Parlamentosunda 1915 Önergesi”, AGOS, 3 Mart 2010.

60 “Lawyer Files Lawsuit Against Germany For Responsabiliy in Armenian Genocide”, The California Courier Online, 1 Temmuz 2010.

3. Der Spiegel'in Yayınları

Almanya'nın en ünlü haftalık dergisi olan Der Spiegel (Ayna) 3 Nisan 2010 tarihli sayısında "Damonen der Vergangenheit" (Geçmişin Zebanileri) başlığı altında 1915 olaylarını tamamen Ermenilerin gözünden anlatan bir yazı ile Ermenistan Başkanı Serj Sarkisyan ile yapılmış bir söyleşi yayımladı. Bilinen hususları tekrarlayan bu yazının içeriğini ayrıca anlatacak değiliz, ancak aşağıda bahsedeceğimiz ve o tarihte henüz gösterime girmemiş olan "Aghet" başlıklı belgeselin adeta reklâmını yaptığından, yazı ve bu belgeselin aynı kişi veya kuruluşlar tarafından ısmarlandığı sonucuna varabiliriz.

Sarkisyan ile yapılan söyleşiye gelince. Ermenistan Başkanı bu mülakatta sadece iki konuya temas etmiştir. Mülakatın büyük kısmını soykırım iddialarına, yaklaşık 1/4'ü Karabağ Sorunu'na ayrılmıştır.

Sarkisyan, Başbakan Erdoğan'ın bir soykırımdan bahsedilemeyeceği sözlerine karşı ne diyeceği sorusuna, biraz alaycı bir ifadeyle, kimin tarafından söylendiğini belirtmeden, geçenlerde "Türkler soykırım yapmış olamazlar ve Türk tarihi güneş kadar parlak ve açıktır" şeklinde bir beyan daha olduğunu, ancak bu konuda kararın Ankara'ya ait olmadığını söylemiştir. Ardından da Türkiye'de bir çok gencin bu beyana karşı olduğunu ve ülkeyi idare edenlerin gençlerin düşüncelerini hesaba katması gerektiğini belirtmiştir. Ermenistan Başkanı'nın Türkiye'deki durumdan pek haberdar olmadığı görülmektedir. Türkiye'de 1915 olaylarını soykırım olarak görenler varsa da bunların sayısı gayet azdır, ayrıca gençten ziyade orta yaşı dahi geçirmiş kişilerdir.

Sarkisyan, bir tarihçiler komisyonunu neden istemedikleri hakkındaki bir soruya üç neden göstererek cevap vermiştir. Birincisi, Türkiye'de soykırım deyimini kullanmak suç olduğundan, böyle bir komisyonun tarafsız bir şekilde çalışamayacağıdır. Sarkisyan bu sözlerle, TCK 301. maddesi gereğince Ermeni soykırımı olduğunu söylemenin suç olduğunu o nedenle de komisyonun Türk üyelerinin tarafsız bir şekilde çalışamayacağını ifade etmek istemektedir. Ancak, 301. madde böyle bir yasak getirmemektedir. Tamamen Türklüğe hakaret amacıyla soykırım iddiasında bulunmak suç sayılabilir. Sarkisyan ikinci olarak böyle bir komisyon kurulduğu taktirde parlamentoları soykırım kararını almak isteyen ülkelere "karışmayın bu konuda tarihçilerimiz çalışıyor" deneceğini söylemiştir ki bunda haklı olduğu düşünülmektedir. Zaten bir yandan soykırım olup olmadığı üzerinde bir komisyon çalışırken, diğer yandan bazı parlamentoların soykırım kararı alması da anlamsızdır. Üçüncü olarak Ermenistan Devlet Başkanı böyle bir komisyonun kurulmasının soykırım gerçeğine kuşku getireceğini ifade etmiştir. Kanımızca gerçek neden budur. Böyle bir komisyonun kurulması halinde, başta Taşnaklar olmak üzere, tüm Ermenistan muhalefetini soykırımdan vazgeçtiği

iddiasıyla Ermenistan Hükümeti'ni eleştirecek ve bunun da seçimlere etkisi olacaktır.

Sarkisyan'a sorulan diğer bir soru, Azerbaycan ve Türkiye sınırlarının kapalı olması ve sınırların açık olduğu Gürcistan ve İran'ın güç komşular olması nedeniyle Ermenistan'ın içinde bulunduğu izalasyonu kırmanın (yani Türkiye ile normal ilişki kurmanın) soykırım konusunda Türkiye ile devamlı kavga etmekten daha iyi olup olmadığıdır. Bu çok önemli soruya Sarkisyan, "soykırımın tanınması ile sınırların açılmasını birbirine bağlamadıkları, eğer Türkiye ile bir uzlaşma olmuyorsa bunun kendi suçları olmadığı" gibi kaçamak bir cevap vermiştir.

4. "Aghet" Belgeseli

Der Spiegel'in yayınından birkaç gün sonra, 7 Nisan 2010 tarihinde, Berlin'de Babyon sinemasında "Aghet: Ein Völkermord" başlıklı bir belgesel filmin galası yapıldı. Almanya'daki Ermenistan Büyükelçisi Armen Martirosyan, kordiplomatikten adı verilmeyen bazı kişiler, Berlin'deki bazı Ermeniler ile Alman gazete ve televizyoncuları bu galaya katıldı.⁶¹ Aynı film iki gün sonra, 9 Nisan'da, bir devlet televizyonu olan ARD'de gösterildi.

"Aghet" sözcüğü Ermenicede "felaket" anlamına gelmektedir; buna göre "Aghet; Ein Völkermord" başlığı "Felaket; Bir Soykırım" olarak çevrilmiştir. Yapımcısı Katharina Trebitsch, Rejisörü Eric Friedler olan ve 90 dakika süren bu filmin,⁶² her yıl genellikle Nisan ayında ve çok kere A.B.D.'de yapılan, Türkler/Osmanlılar tarafından Ermenilere soykırım uygulandığını ileri süren belgesellere benzediği anlaşılmaktadır. ABD'de yapılanlardan farkı konuyu, yukarıda değindiğimiz gibi, Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı/Alman İttifakı döneminde Almanların Ermenilere yapılan muameleye mâni olmadığı açısından da ele almasıdır. Bunun haricinde soykırım iddiasından bir gerçekmiş gibi bahsetmekte, bu iddiayı destekleyenlerin sözlerine yer vermekte, bir denge oluşturması için araya bazen Türkler de konuşturulmaktadır. Ancak bir olayın soykırım olup olmadığına ilgili yerel mahkemelerin veya uluslararası ceza mahkemesi karar verebileceğinden, Ermeni tehcirinin esas nedeninin Ermenilerin Rus ordularıyla işbirliği yapmış olmasından, yarım milyon kadar Müslümanın Ermeniler tarafından katledilmesinden ve nispeten yakın zamanlarda Türk diplomatlarının Ermeni terörünün kurbanı olduğundan bahsedilmemektedir.

"Aghet" Almanya'daki Türklerin tepkisini çekti. Televizyona kınama mektupları

61 "German Documentary on Armenian Genocide", USA Armenian Life Magazine, 18 Nisan 2010.

62 "Le Génocide Armenien Présenté Comme Un Docu-Fiction A La Télévision Allemande", Armenews, 12 Nisan 2010.

gönderildi.⁶³ Köln’de ise Almanya Türk Dernekleri Birliği Merkezi WDR (West Deutsche Rundfunk) binası önünde bir gösteri düzenlediler. Adı geçen birliğin başkanı İsa İlyasoğlu okuduğu basın bildirisinde şunları söyledi: “Soykırım gibi milletimizi çok ağır bir şekilde suçlayan bir filmi biz Almanya’da yaşayan üç buçuk milyon Türkün vergileriyle finanse edilen bir kurumun yayınlamasını şiddetle kınıyoruz. Filmin yapımına kaynak gösterilen belgelerin ağırlıklı olarak Ermeni tarafından ve bazı subjektif kaynaklara dayandırılması, katiyetle Türk arşiv ve belgelerine başvurulmaması, bu filmin ne kadar yanlı ve ön yargılı yapıldığını ortaya koymaktadır. Böyle bir film tarafsız yayıncılık adına kesin olarak kara bir lekedir. Böyle bir filmde Türk, Rus, Fransız ve İngiliz arşivlerine yeterince başvurusaydı ve Türk tarafının Ermeniler tarafından katledilmiş 537 bin civarındaki kayıtlarına yer verilseydi, o zaman böyle bir filmin objektif bir şekilde yapıldığına kanaat getirirdik. Bu konunun arşivlere bakılarak tarihçiler tarafından araştırılması taraftarıyız. Bu tür belgesel filmlerde profesyonel oyuncularla kamuoyunu etkilemeye çalışmayı ve bir milleti haksızca yargılamaya cüret etmeyi büyük bir saygısızlık ve hakaret olarak görüyoruz”.⁶⁴

Ancak bir olayın soykırım olup olmadığına yalnızca ilgili yerel mahkemeler veya uluslararası ceza mahkemeleri karar verebilir.

Bu filmin Almanya dışında gösterilmesine de çalışıldı. Bir Alman-Fransız kanalı olan Arte’de gösterileceğinden bahsedildi.⁶⁵ A.B.D.’de de oynatılmasına çaba gösterildi.

Bunda başarısız olunmuş olmalı ki, Temsilciler Meclisi üyesi olup son yıllarda devamlı Ermeni çıkarlarının savunmasını yapan Adam Schiff bu filmin Kongre binasının bir salonunda gösterilmesini sağladı. Bu gösteriye Kongre’nin Ermeni Çıkar Grubunun bazı üyeleriyle ABD Doğu kıyısındaki Ermeni Cemaatinin ileri gelenleri de katıldılar. Geçmiş yıllarda A.B.D.’de hazırlanan ve yine Türklerin ve Türkiye’nin tepkisini çeken “Screamers” (bağırانlar) belgeselinin rejisörü Carla Garapedian toplantıya katıldı. Adam Schiff bu münasebetle yaptığı konuşmada Vaşington’daki Türkiye Büyükelçiliği’nin kendisine bir mektup göndererek bu filmin gösterilmesine itiraz ettiğini bildirdi. Türklüğe hakaret edenleri cezalandıran Türk Ceza Kanununun 301. maddesinin burada geçerli olmadığını ve gerçeği söylemekte özgür olduklarını ifade etti.⁶⁶ Bu vesileyle Adam Schiff’in Kasım ayında

63 “Protest Action in Germany Over Film on Fictional Armenian Genocide”, Journal of Turkish Weekly, 14 Nisan 2010; “Aghet- Un Génocide: Les Turcs ‘Allemagne Fulminent”, Collectif VAN, 13 Nisan 2010.

64 “Türklerden Alman TV’ye Tepki”, Hürriyet, 13 Nisan 2010.

65 “Le Génocide Armenien Présenté Comme Un Docu-Fiction A La Télévision Allemande”, Armenews, 12 Nisan 2010.

66 “Capitol Hill Screening of Armenian Genocide Film ‘Aghet’ Draws Standing Room Only Crowd”, Armenian National Committee of America, Pres Release, 21 Temmuz 2010.

Kaliforniya'dan yeniden Temsilciler Meclisi'ne seçilmek istediğini ve 2 Kasım seçimlerinde bunu başardığını belirtelim.

Son olarak, "Aghet" filmi her yıl Erivan'da yapılan Altın Kayısı Uluslararası Film Festivali'ne götürüldü,⁶⁷ ancak bir ödül alamadı. Bunda uluslararası jüride sadece bir Ermeni üye bulunması rol oynamış olabilir.

5. Başkan Sarkisyan'ın Almanya Ziyareti

Başkan Sarkisyan 21 Haziran'da Almanya'yı resmen ziyaret etmiştir. Burada yaptığı konuşmalarda da yukarıda değindiğimiz bilinen temaları işlemiştir.

Bu arada başta Almanya'daki Ermeni Kilisesi Başpiskoposu Karekin Bekçiyen olmak üzere Ermeni cemaati temsilcileriyle de görüşmüştür.⁶⁸

Alman Şansölyesi Angela Merkel ile yaptığı basın toplantısında, Türkiye'nin normalleşme sürecini başka amaçlar için kullanmak istemesi ve müzakereler için önceden üzerinde anlaşmaya varılan ilkeler hakkında görüş ayrılıkları nedeniyle Türkiye ile ikili ilişkileri normalleştirme ve sınırı açma çabalarının sonuç vermediğini söylemiştir. İki tarafın, bir ön koşul olmadan Türkiye-Ermenistan normalleşme sürecine devam edilmesinin önemini vurguladıkları da belirtilmiştir.⁶⁹

Bu bilgiler Ermenistan Başkanlığı web sitesinden alınmıştır. Ancak Ermeni basınındaki bilgiler biraz farklıdır. Şansölye Merkel, Türkiye-Ermenistan arasında ikili ilişkiler kurma sürecinin ertelendiği veya durdurulduğunu söylemiş ancak Karabağ anlaşmazlığı çözümlenince bu sorunun (ertelemenin) da üstesinden gelineceğini belirtmiştir.⁷⁰ Buna göre, Alman Şansölyesi "bir ön koşul olmadan Türkiye-Ermenistan normalleşme sürecine devam edilmesini" değil, aynen Türkiye'nin istediği gibi, Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin düzelmesini açıkça Karabağ Sorunu'nun çözümüne bağlamıştır.

6. Guenter Grass Türkiye'de

Almanya konusunda Nobel Ödüllü Alman yazar Günther Grass'ın Nisan ayında Türkiye'ye yaptığı bir ziyaretten de bahsetmemiz gerekmektedir. Grass, "Avrupa

67 "Eric Friedler's Catastrophe Docudrama on Armenian Genocide to be Featured at Golden Apricot", PanArmenian.Net, 19 Haziran 2010.

68 Türkiye doğumlu olan Karekin Bekçiyen, hastalığı nedeniyle görevini yapamayacak durumda olan Ermeni Patriği Mutafyan yerine Patrik olarak seçilmek istemiştir. Patrik seçimi yerine bir Patrik vekili seçilince buna itiraz etmiş, bu konuda Ermeni Ruhani Kurul Başkanı Tatul Anuşyan ile Patrik Vekili Aram Ateşyan'a sorular önerilmiş, tatmin edici cevaplar alamadığından yakınmıştır. Agos, 10 Eylül 2010.

69 <http://www.president.am/events/visits/eng/?visits=1&pn=0&id=162>

70 "Contradictory Stwements Revel Truth", Hetq.am, 26 Haziran 2010.

Edebiyatı Türkiye’de- Türkiye Edebiyatı Avrupa’da” adlı bir kültür projesi kapsamında 14 Nisan’da Türkiye’ye gelerek bazı etkinliklere katılmış ve bazı mülakatlar vermiştir. Kültür Bakanı Ertuğrul Günay, Alman Büyükelçisi’nin İstanbul’da Grass şerefine verdiği bir davete giderek kendisiyle tanışmıştır.⁷¹

Günther Grass yaptığı konuşmalarda, Ermeni Sorunu’na da birçok kez değinmiştir. Bu konudaki düşüncesinin temelinde Türkiye’nin, Almanya gibi, geçmişiyle yüzleşmesi ve 1915 olayları nedeniyle Ermenilerden özür dilemesi gerektiği bulunmaktadır. Grass bu konuda “ Ermenistan’la yakınlaşma adımını atabilen Erdoğan hükümetinden Ermeni kurbanlarının anısı önünde eğilmesini, özür dileyebilmesini de beklerdim”⁷² demiştir.

Grass “Aghet” belgeseline de temasla “Film suçlayıcı değildi ama (?) Türk yetkililerden tepki geldi. Belgelerin hepsi gerçektir (?) dedikten sonra ardından, “Tarihçilerin oluşturacağı bir komisyon kurmak ve artık reddedilmeyecek belgeler ışığında bu süreci ele almak belki gerekli” ifadelerinde bulunmuş ve sözlerin Türkiye’nin “tarihçiler komisyonu” önerisine benzemesi dikkati çekmiştir.⁷³

Diğer yandan bir konuşmasında soykırım sözcüğüne ilişkin fikri sorulduğunda “Dikkat ederseniz ben soykırım demedim. Türkiye bu olayları nasıl isimlendireceğine kendisi karar verecektir. Almanya’da yaşananlar soykırımdır”⁷⁴ şeklinde konuşmuştur. Grass ‘ın bu ifadeleri, Yahudilerin kendilerine yapılanları diğer soykırımlardan ayırmak için kendi soykırımlarına, holokost veya shoah gibi başka ad verme gayretlerini hatırlatmaktadır.

IV - TÜRKİYE’DE GELİŞMELER

1. 24 Nisan’ın Türkiye’de Anılması

24 Nisan tarihinin Ermeni çevrelerince “soykırım”ın başladığı gün olarak kabul edildiği ve dünya Ermeni toplumlarınca anma törenleri ve soykırım iddialarını tanıtmaya yönelik bazı eylemler yapıldığı bilinmektedir. Gerek Ermenistan halkı gerek Diaspora Ermenileri bu törenlere özel önem vermekte ve katılmaktadırlar. Bu açıdan bakıldığında 24 Nisan’ı anma törenleri Ermenistan’ın bağımsızlığını kutlayan törenlerden çok daha fazla ilgi çekmektedir.

71 Milliyet, 15 Nisan 2010.

72 “Utanç Duymak Önemlidir”, Taraf, 22 Nisan 2010.

73 “Türkiye Gerçeğiyle Yüzleşmeli”, Taraf, 16 Nisan 2010.

74 Aynı kaynak.

Aslında söz konusu eylemler ve törenler, çoğunluğu 24 Nisan gününe rastlatılmakla beraber Mart, Nisan ve Mayıs aylarına yayılmaktadır. Bu aylar içinde, anma toplantıları dışında kongre, konferans, sempozyum gibi toplantılar da düzenlenmekte, sergiler açılmakta, belgesel ve konulu filimler gösterilmekte, kitaplar da genellikle bu dönemde yayımlanmaktadır. Bu faaliyetlerin boyutu çok geniştir ve her yıl daha da artmak eğilimi göstermektedir. Diğer yandan bu faaliyetlerin gerçekleştirilmesi önemli meblağların harcanmasını gerektirmektedir. Ancak bunlara katılmak çok kere ücrete tabi olduğundan, kitap ve diğer bazı eşya satıldığından ve bu dönemde çok sayılabilecek bağış da toplandığından kaynak sıkıntısı çekilmemekte, hatta faaliyeti düzenleyenlerin kazanç sağladıkları da anlaşılmaktadır. Sonuç olarak parasal boyutu olan bir üretim ve tüketim faaliyeti mevcut olduğundan ortada bir “Ermeni Soykırım Endüstrisi”nin bulunduğundan söz etmek mümkündür.

Bu yıl 1915’in 95. yıldönümü olduğundan anma tören ve diğer eylemlere özel bir önem verilmesi bekleniyordu. Ancak incelemelerimiz, Türkiye hariç, bu eylemlerin geçen yılların düzeyinin fazla aşılmamış olduğunu göstermektedir. Dünyanın birçok ülkelerindeki bu çeşitli eylemlere ve anma törenlerine, özetle dahi olsa, değinmeye yerimiz müsait değildir. Burada, Türkiye’deki İstanbul ve Ankara’daki tören ve eylemlere değineceğiz. Ermenistan’da Erivan’daki törenleri ise ayrıca ele alacağız.

Sonuç olarak parasal boyutu olan bir üretim ve tüketim faaliyeti mevcut olduğundan ortada bir “Ermeni Soykırım Endüstrisi”nin bulunduğundan söz etmek mümkündür.

Türkiye’deki Ermeni soykırımı yanlılarının, 1915’in 95. yıldönümü olması nedeniyle bu yılın 24 Nisan’ının en geniş şekilde anılması için özel bir gayret gösterdikleri görülmektedir. Geçen yılın törenlerine nazaran⁷⁵ daha kapsamlı gösteriler düzenlenmiştir. Ancak bunlar yine de sınırlı olmuş ve geniş kitlelerin dikkatini çekememiştir.

24 Nisan’ın, 2005 yılından beri Türkiye’de anıldığı anlaşılmaktadır.⁷⁶ Bu yılda Bilgi Üniversitesi’nde bazı liberal aydın ve akademisyenlerinin 1915 olaylarının soykırım olarak niteleyen ve dışarıdan müdahaleler nedeniyle bir hayli olaylı geçen bir konferans düzenlediklerini hatırlatalım.⁷⁷ Bu vesileyle 2005 yılının Türk kamuoyuna 1915 olaylarının soykırım olarak kabul ettirme çabalarının başlangıç yılı olduğunu da belirtelim.

75 Ömer Engin Lütem, Ermeni Araştırmaları, Olaylar ve Yorumlar, Ankara, 2020, Sayı 32, s. 48.

76 “Le Collectif Van Rend Hommade Aux Militants Turcs”, Collectif Van, Communiqué de Presse, 27 Nisan 2010.

77 Ömer Engin Lütem, Ermeni Araştırmaları, Olaylar ve Yorumlar, Ankara, 2010, Sayı 35, ss.52.

Geçmiş yıllarda olduğu gibi bu yıl da 24 Nisan gösterilerinin başlıca organizatörü İnsan Hakları Derneği (IHD) İstanbul Şubesi olmuştur. Ayrıca Cengiz Aktar'ın sözcülüğünü yaptığı “İrkçılığa ve Milliyetçiliğe Dur De” girişimi de bu organizasyona katılmıştır.

Gösteriler öğlen saatlerinde Haydarpaşa Garı'nın önünde başlamıştır. Burada toplanan elli kadar kişi, bazılarının ellerinde 24 Nisan 1915 tarihinde sürgün edilen Ermenilerin fotoğrafı olduğu halde gar merdivenlerinde gösteride bulunmuşlar ve burada IHD'nin İstanbul Şubesi eski Başkanı Eren Keskin bir konuşma yapmıştır.

Burada yakın bir yerde bazı emekli büyükelçiler, vatandaşların gönüllü katılımıyla bir karşı gösteri düzenlenmiştir. Bu grup 1973–1994 yılları arasında Ermeni teröristleri tarafından şehit edilen diplomatların fotoğraflarını içeren ve “Biz Niçin Katledildik” başlığını taşıyan bir pankart taşımış ve bir broşür dağıtmıştır. E.Büyükelçilere katılan Emekli Orgeneral Edip Başer, “Onlar tehciri neden kınayacaklar, bilemiyorum. Asıl kınamaları gereken onların iddia ettiği şeyler. ‘Ermeni soykırımı gerçektir’ düşüncesini kınamaları gerekiyor. Türk ulusunun tarihinde soykırım yoktur. Bunu hiçbir tarihi belge ifade etmemektedir” demiştir.⁷⁸ Emekli Büyükelçi Ahmet Banguoğlu ise “Bugün şehitlerimize (Dışişleri Şehitleri) karşı haksızlık yapıyorlar. Belge varsa çıkarsınlar, Biz de onlara katılalım” şeklinde konuşmuştur.⁷⁹

Akşamüstü Taksim meydanında birkaç yüz kişilik⁸⁰ bir Grup “Bu Acı Bizim Acımız, Bu Yas Hepimizin” pankartı etrafında, ellerinde mumlarla ve karanfillerle bir oturma eylemi gerçekleştirmiştir. Dansçı Zeynep Tanbay'ın hitap ettiği bu grup sonra İstiklâl Caddesi'nden Galatasaray Lisesi önündeki meydana kadar yürümüştür. Bu arada Taksimde bir başka Grup Türk Bayrakları açıp bu eyleme katılanları, “Burası Türkiye”, “Kahrolsun Ermeni Diasporası”, “Biz Mustafa Kemal'in Askerleriyiz” sloganlarıyla protesto etmiştir.⁸¹ Ezilenlerin Sosyalist Platformu adını taşıyan küçük bir grup ise AGOS gazetesine karanfiller bırakmıştır.⁸²

Diğer bir gelişme Büyük Birlik Partisi'nden 70 ila 100 kişilik bir grubun ellerinde “Diasporanın Ücretli Aydınları, Bir Özür Kaç Dolar”, ve “Diasporanın Ücretli

78 “Atatürk'ün Gölgesinde Tehcir Eylemi Yaptılar” , Posta, 25 Nisan 2010.

79 “Haydarpaşa'da Çifte Anma”, Habertürk, 25 Nisan 2010.

80 Bu toplantıya katılanların sayısı hakkındaki bilgiler çelişkilidir. 25 Nisan Tarihli Radikal 200, Hürriyet 400, Haber Türk ve Vatan 500, Cumhuriyet ise “yüzlerce kişiden kişiden” bahsetmektedir. Toplumsal Tarih Dergisinde (Temmuz 2010, s.16) bir Ermeninin kaleme aldığı “İstanbul, 24 Nisan 2010” başlıklı yazıda 1.000 kişi demektir.

81 “24 Nisan Gerilimi Sokaklara Yansıdı”, Zaman, 25 Nisan 2010.

82 Aynı kaynak

Sözde Aydınları, Türk Bayrağına Düşen Soysuzların Karanlığı” gibi yazılar bulunan pankartlarla Taksim meydanında gösteri yapmaları ve “Sözde Aydınlar, SatılmışKorkaklar”, “Ermeni Şaşırma, Sabrımızı Taşırma” gibi sloganlar atmaları olmuştur. Emniyet güçlerinin uyarısına rağmen bu grup bir Ermenistan Bayrağı yakmıştır.⁸³

“İrkçılığa ve Milliyetçiliğe Dur De” girişimi Sözcüsü Cengiz Aktar Taksim’deki eyleme destek vermesi için 200 kadar aydına çağrıda bulduklarını, 70’inin olumlu yanıt verdiğini söylemiştir. Ayrıca www.buacihepimizin.org” adresinde bir imza kampanyası açtıklarını ve ilk 24 saat içinde bini aşkın destek imzası aldıklarını ifade etmiş, isim vermeden, bazı MHP ve CHP milletvekillerinin olumsuz yaklaşımlar sergilediklerini, oysa metinde “soykırım” denmediğini belirtmiştir.⁸⁴

İmzalanması istenen metin şudur:

“Bu acı BİZİM acımız. Bu yas HEPİMİZİN.

1915’te, nüfusumuz henüz 13 milyonken, bu topraklarda 1,5 – 2 milyon Ermeni yaşıyordu. Trakya’da, Ege’de, Adana’da, Malatya’da, Van’da, Kars’ta... Samatya’da, Şişli’de, Adalar’da, Galata’da...

Mahalle bakkalımız, terzimiz, kuyumcumuz, marangozumuz, kunduracımız, yan tarladaki rençberimiz, değirmencimiz, sınıf arkadaşımız, öğretmenimiz, subayımız, emir erimiz, milletvekilimiz, tarihçimiz, bestekârımız... Arkadaşlarımızdılar. Kapı komşularımız, dert ortaklarımızdılar. Trakya’da, Ege’de, Adana’da, Malatya’da, Van’da, Kars’ta... Samatya’da, Şişli’de, Adalar’da, Galata’da...

24 Nisan 1915’te “gönderilmeye” başladılar. Onları kaybettik. Artık yoklar. Çok büyük çoğunluğu aramızda yok. Mezarları bile yok. “Büyük Felaket”in vicdanlarımıza yüklediği “Büyük Acı” ise olanca ağırlığıyla VAR. 95 yıldır büyüyor.

Bu “Büyük Acı”yı yüreğinde hisseden bütün Türkiyelileri 1915 kurbanlarının anısı önünde saygıyla eğilmeye çağırıyoruz. Siyahlar içinde, sessizce. Ruhlarına yakacağımız mumlarla, çiçeklerle...

Çünkü bu acı BİZİM acımız. Bu yas HEPİMİZİN”

83 “Ermenistan Bayrağını Yaktılar”, Habertürk.com, 25 Nisan 2010.

84 “24 Nisan Türkiye’de Anılacak”, Milliyet, 24 Nisan 2010.

Bu metni ilk imzalayanların ve aynı zamanda Taksimdeki toplantı için çağrıda bulunanların adlarını, daha önce birçok yerde yayımlanmış olduğunu dikkate alarak, aşağıda dip notta veriyoruz.⁸⁵

İlk 24 saat içinde binden fazla imza toplayan bu metne, soykırım sözcüğünü içermemesine rağmen, sonradan katılanların sayısı az olmuştur. Beş ay sonra, Eylül ayı sonunda bu sayı 1300 civarındadır.

Diğer ilginç bir saptama, “Bu Acı Hepimizin, Bu Yas Hepimizin” kampanyasını ilk imzalayan yetmiş kişi arasında isimleri “yan” ekiyle biten sadece iki kişi olmasıdır.

Bu metni imzalayan 1300 küsur kişi arasında da Ermeni kökenlilerin gayet az olduğu görülmektedir. Aynı durum Özür Dileme Kampanyası’na katılanlarda da görülmüştü. Ermeni soykırımına ilişkin kampanyaların Ermeni kökenli Türk vatandaşlarını pek ilgilendirmediğini, bu kampanyaların, Ermeni Sorunu’na ilgi göstermek kisvesi altında, liberal aydınlar, eski solcular ile bazı Kürtçülerin laik Türklere karşı yürüttükleri mücadelenin bir parçası görülmektedir.

Bazı köşe yazarları ise “soykırım” iddialarına hiç girmeden 24 Nisan’da sürülen Ermenilere sempati ifade eden yazılar yayımlamışlardır. Ancak Türk kamuoyunun çok büyük bir kesimi bu düşünceden çok uzaktır.

Bu konuda diğer bazı gelişmelere de değinmemiz gerekmektedir. Bunların başında Türk medyasının kamuoyunun geniş kitleleri tarafından kabul görmeyen 24 Nisan’ı anma eylemlerine geniş denebilecek yer vermesi ve fotoğraflar yayınlamasıdır. Bazı köşe yazarları ise “soykırım” iddialarına hiç girmeden 24 Nisan’da sürülen Ermenilere sempati ifade eden yazılar yayımlamışlardır. Bu durum, 24 Nisan’ı anma eylemlerinin önemli olduğu ve Ermenilere karşı alınan önlemlerde Osmanlıların suçlu olduğu gibi yanlış bir kanının yayılmasına neden olmaktadır. Ancak Türk kamuoyunun çok büyük bir kesimi bu düşünceden çok uzaktır.

İkinci olarak “bir soykırım kahramanı” yaratma girişimine tanık olunmuştur. 24 Nisan günü soykırımı temsil eden gün olarak kabul görse de, bu günü temsil eden

85 “Taksimde Tarihi Bir Gün”, Taraf, 24 Nisan 2010:Ahmet İnel, Ali Bayramoğlu, Aslı Erdoğan, Avi Haligua, Ayhan Bilgen, Ayla Yıldırım, Aysin Yeşilay İnan, Ayşe Batumlu, Ayşegül Devecioğlu, Baskın Oran, Cafer Solgun, Cengiz Aktar, Cengiz Alğan, Deniz Zarakolu, Dilek Gökçin, Doğan Tarkan, Eren Keskin, Erol Koroğlu, Ferhat Kentel, Fethi İnan, Fethiye Çetin, Garo Paylan, Gülten Kaya, Hakan Tahmaz, Halil Berktaş, Hayko Bağdat, Hilal Kaplan, Hürriyet Şener, İpek Çalışlar, İsmail Erdoğan, Jale Mildanoğlu, Kadir Cangızbay, Kerem Öktem, Kutluğ Ataman, Lale Mansur, Leman Yurtsever, Levent Şensever, Mahir Günşiray, Mehmet Demir, Mithat Sancar, Neşe Düzel, Nil Mutluer, Orhan Miroğlu, Osman Köker, Öztürk Türkoğan, Perihan Mağden, Roni Margulies, Semra Somersan, Sezgin Tanrikulu, Sırrı Süreyya Önder, Şanar Yurdatapan, Şenol Karakaş, Tamar Nalçı, Tanıl Bora, Tatyos Bebe, Turgay Oğur, Ufuk Uras, Ümit Kardeş, Ümit Kıvanç, Ümit Şahin, Vivet Kanetti, Yalçın Ergünoğan, Yaman Yıldız, Yasemin Çongar, Yıldız Önen, Zeynep Gambetti, Zeynep Tanbay. 24 Nisan 2010 tarihli Milliyet’e “Ermenilerin 24 Nisan Acısını Paylaşıyorum” başlıklı bir yazı kaleme alan Hasan Cemal’in de bu listeye eklenmesi gerekmektedir.

bir kişi bulunmamaktadır. Fransız Ermenileri bu eksikliği doldurabilmek üzere müzisyen/rahip Gomidas'ı seçmişler ve Paris'in en seçkin bir yerine heykelinin dikilmesini sağlamışlardır. Ne var ki Gomidas tehcir sırasında değil, yaklaşık yirmi yıl sonra Paris'te ölmüştür. Bu konu ile ilgisi 24 Nisan günü tevkif edilip sürülenler arasında olması ve muhtemelen Halide Edip'in girişimiyle birkaç gün sonra serbest bırakılarak İstanbul'a dönmesidir.

Diğer yandan, belki papaz olmasının Türkiye'de sempati uyandırmayacağı gibi bir düşünceyle, "soykırım kahramanı" olarak Gomidas ileri sürülmemiş, onun yerine 1908'den beri Osmanlı Meclis-i Mebusan'ında milletvekili olan, Talat Paşa ile yakın ilişkileri bulunduğu söylenen, 24 Nisan 1915'te İstanbul'da tevkif edildikten sonra Diyarbakır'a gönderilen ve orada öldürüldüğü iddia edilen Kirkor Zohrap'tan yararlanılmak istenmiştir. Bazı gazete ve köşe yazarları⁸⁶ tarihimizde, uzmanlar dışında, hemen hiç bilinmeyen bu kişiye övgüler düzerek kendisinin gündeme gelmesini sağlamışlar ancak, izlediğimiz kadarıyla bir tepki alamamışlardır.

24 Nisan münasebetiyle Türkiye'de bir de konferans düzenlenmiştir. "Öncesi ve Sonrasıyla 1915: İnkâr ve Yüzleşme Sempozyumu" adını taşıyan bu toplantı, daha ziyade yapılmadan evvel yaşananlar nedeniyle dikkat çekmiştir. Ankara Düşünce Özgürlük Girişimi tarafından organize edilmeye çalışılan bu toplantı söz konusu kuruluş tüzel kişiliğe sahip olmadığından bu niteliğe sahip bir kuruluş tarafından yapılması gerekmiş ancak çeşitli nedenlerle böyle bir kuruluşun bulunması gecikmiş, bu arada toplantının yapılacağı salonu bulmak da bir sorun olmuş, sonunda toplantı iptal edilmiş ancak İçişleri Bakanlığı'nın devreye girmesiyle sempozyumun yapılması sağlanmıştır.⁸⁷

Söz konusu sempozyumun oturumlarının konusu şöyledir: 1. Oturum: Tarihsel Açıdan Ermeni Meselesi; 2. Oturum: İttihat ve Terakki'den Kemalizm'e Resmi İdeolojik İnkâr ve İmha; 3. Oturum: Sermayenin Türkleştirilmesi veya Ermeni Emval-i Metrûkesi Ne Oldu?; 4. Oturum: Ermeni Meselesi, Ne ve Nasıl Yapılmalı; 5. Oturum: Poster Bildiriler; (Poster Bulletins) 6. Oturum: Sorun ve Yaklaşım

Toplantıya katılan Türkler arasında şu kişiler dikkati çekmektedir. İsmail Beşikçi, Sait Çetinoglu, Ragıp Zarakolu, Baskın Oran, Temel Demirer, Recep Maraşlı ve Sevan Nişanyan.

86 Manşet: "Zohrap Efendi'yle Yüzleşme", Taraf, 25 Nisan 2005.; Ali Bayramoğlu, " 95 Yıl sonra Talat Paşa ve Zohrap; Yıldırım Türker, " Bir 24 Nisan Günü Kaybettiklerimiz", Radikal, 26 Nisan 2010; Taha Akyol, "Ermeni Acısı ve Ermeni Milliyetçiliği", Milliyet, 26 Nisan 2010.

87 www.koxuz.org/anasayfa/node/5823,23 Nisan 2010.

Toplantıya şu yabancıların katıldığı anlaşılmaktadır: Khatchig Mouradian, Henry Theriault, Eilian Williams, Harry Parsekian ve Sarkis Hatspanian

Toplantıya sunulan bilgiler yayımlanmamıştır. Ancak toplantı sonuç belgesinde bazıları kısa bilgiler vardır. Bu arada Henry Theriault'un soykırım kurbanlarına verilecek tazminatın gerçek bir politik açılım için tek şans olduğunu belirtmesine karşın, Servan Nişanyan'ın suçun şahsiliği ilkesine dikkat çektiği, bu tip taleplerin süreci geliştirmeyeceğini, aksine bu ülkede birlikte yaşanma imkânını daraltacağını söylemesinin dikkatleri çektiği anlaşılmaktadır.

Sonuç bildirisinde bu sempozyum için “Misyonu karartmak ve parlatmak olan resmi tarihçiliğe karşı halkların onurlu ortak tarihine katkı sağlama yolunda mütevazı ve önemli bir adım olduğu” belirtilmiş, ayrıca toplantıya katılanların “süreci soykırım olarak niteleyip, soykırım nitelemesinin suç olmaktan çıkarılması, devletin bu gerçekle yüzleşmesi ve sorumluluklarını yerine getirmesi gerekliliği ile tekçi anlayışlara son veren ve tüm farklılıkların eşitçilik temelinde son bulmasını sağlayan demokratik bir anayasa gereğini öne çıkardıkları” kaydedilmiştir.

Burada ilginç olan TCK 301. maddesine getirilen değişikliklerden sonra, bir Ermeni soykırımı olduğunu iddia edenlere karşı dava açmak için Adalet Bakanlığı'nın izni gerekmesi ve bakanlık bu izni son zamanlarda hemen hiç vermediğinden, 1915 olaylarını soykırım olarak nitelendirmenin artık fiilen suç sayılmamasıdır. Nitekim Türkiye Dışişleri Bakanlığı internet Sitesinde, “Sorularla Dış Politika” başlığı altında “Türkiye’de, 1915 olaylarını “soykırım” olarak nitelendirmek suç mudur ve yasal takibata mı maruz kalmaktadır?” sorusuna şu cevap verilmektedir:

“1915 olaylarının yegâne serbestçe ve özgürce tartışıldığı ülkenin Türkiye olduğunu söylemek mümkündür.

Bazı kişilerin Türk Ceza Kanunu'nun 301. Maddesi kapsamında adli kovuşturmayla ve takibata tabi tutulduğu yönündeki iddiaları da gerçek dışıdır. Zira, Türk Ceza Kanununun ne 301. Maddesinde, ne de başka bir bölümünde “Ermeni soykırımı”nın inkarı gibi bir hüküm bulunmadığı gibi, halihazırda 1915 olaylarının “soykırım” olduğunu ileri sürmesi nedeniyle adli kovuşturmayla maruz kalmış herhangi bir kimse bulunmamaktadır.

Öte yandan, “soykırımın inkarı yasası” bulunan pek çok ülkenin aksine, Türkiye’de 1915 olaylarının “soykırım” olduğunu ileri süren kitap, makale ve benzer yayınlar gerek orijinal olarak yazıldıkları dillerde, gerek Türkçe çevirileriyle satılmaktadır. Bu kitapların arasında, bilimsel araştırmadan

çok ateşli propaganda malzemesi olarak nitelendirilebilecek eserler de mevcuttur.

Türkiye'deki bu özgürlük ortamının aksine, aralarında AB üyesi olan pek çok ülkenin de bulunduğu Avrupa ülkelerinin arasında, "soykırımın inkarı"nu suç sayan ve bu konuda vatandaşlarımız aleyhinde adli kovuşturma başlatan ülkeler mevcuttur.

Ermeni diasporasının aşırı unsurlarının baskı ve yönlendirmeleriyle yürütüldüğü bilinen bu girişimler tarafımızca üzüntüyle karşılandığı gibi, 1915 olayları konusunda açık ve serbest bir tartışma ortamının yaratılmasına da engel teşkil etmektedir.”⁸⁸

Yukarıda değindiğimiz gibi, artık Türkiye’de 1915 olaylarını soykırım olarak nitelendirmek fiilen suç olmaktan çıkmıştır. Bu nedenle soykırım iddialarını ileri süren her türlü kitap veya yazı basılmakta, basında veya toplantılarda yine kolaylıkla bu iddialarda bulunulmaktadır. Ancak, bu durum, Türkiye’nin lehine olduğundan, Ermeni çevrelerinde ve onları destekleyenler tarafından görmezden gelinmekte ve hala Türkiye’de Ermeni soykırımı deyimini kullanmanın yasak olduğu iddia edilmektedir.

24 Nisan münasebetiyle Türkiye’de düzenlenen ve kısaca yukarıda anlatmaya çalıştığımız anma etkinliklerinin Ermenistan’da ve Diaspora’da memnunluk yarattığını belirtmemize gerek yoktur. Türkiye’de Ermeni tezlerini destekleyen kişiler yabancı ülkelerde hep takdirle karşılanmışlar ve desteklenmişlerdir. Bu çerçevede söz konusu kişiler Türkiye dışında birçok toplantıya davet edilip konuşturuldukları ve bu yolda devam etmeleri için teşvik edildikleri malumdur. Bu takdir üst makamlara kadar uzanmaktadır. Amerikan Cumhurbaşkanlarının 24 Nisan mesajında bu tür kişilere dolaylı atıflar vardır. Başkan Sarkisyan’da yeri geldiğinde bu Türklere değinmektedir.⁸⁹ Ayrıca, aşağıda göreceğimiz gibi bu 24 Nisan’da yayımladığı mesajda da Ermenilerin yanında yer alan Türklere minnettarlığını ifade etmiştir. Söz konusu Türklerin takdir edilmesi konusunda diğer bazı Avrupa ülkelerinden veya bizzat AB makamlarından da örnekler verilebilir.

Sonuç olarak, 2010 yılında Türkiye’de Ermeni soykırım iddialarının anılması için yapılan etkinlikler, geçmiş yıllara göre daha büyük olmakla beraber, Hrant Dink’in cenazesine yaklaşık 100.000 kişi katıldığı,⁹⁰ 2008 Aralık ayı Ermenilerden Özür Dileme Kampanyası’na⁹¹ yaklaşık 30.000 kişinin imza verdiği düşünüldüğünde,

88 <http://www.mfa.gov.tr/sorular.tr.mfa>

89 Ukranya’nın Profile Dergisine verdiği 17 Eylül 2010 tarihli mülakat.

90 Ömer Engin Lütem, Ermeni Araştırmaları, Olaylar ve Yorumlar, Sayı 23-24, ss. 7-19.

91 Ömer Engin Lütem, Ermeni Araştırmaları, Olaylar ve Yorumlar, Sayı 31, s. 12-22.

“Bu Acı Hepimizin. Bu Yas Hepimizin” kampanyasının 1.300 kadar imza toplayabilmesi ve 24 Nisan gösterilerine de birkaç yüz kişinin katılması, Ermeni görüşlerini destekleyenlerde sayısal anlamda bir gerileme olduğunu göstermektedir. Buna karşın, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, basında, genelde soykırım iddialarına ve Ermeni taleplerine değinmeyen ancak 24 Nisan’da sürülen Ermenilere sempati ifade eden bazı yazılar geçen yıllara nazaran oldukça fazladır. Bu tutum, zaman içinde Türk kamuoyunun bir kısmının soykırım iddialarına inanmaları için bir zemin hazırlayabilir.

Bu yılki 24 Nisan eylemlerinin ortaya koyduğu bir diğer durumda, yukarıda da belirttiğimiz gibi, bu eylemleri yapanların ya eski solcu yeni liberal, ya halen aşırı solculuğu sürdürenler ya da bir kısım Kürtler olduğudur. Onlara meydanlarda karşı çıkanlar ise, emekli Büyükelçiler istisna edilirse, aşırı sağ düşünceyi benimsemiş kuruluş ve kişilerdir. Sonuç olarak aşırı uçlar arasında bir mücadele cereyan etmekte ve geniş kitleler bunun dışında kalmaktadır.

Eski bir kiliseye haç takılmasının referandumda oyları etkileme olanağının hemen hiç olmamasının yanında, referandumun 12 Eylül’de ayının 19 Eylülde olduğu dikkate alındığında haçın takılmamasının teknik nedenlerden ileri geldiğine inanmak gerekmektedir.

2. Ahtamar Kilisesi’nde Ayın

X. asırda, 915-921 yılları arasında, Van Gölü’nde bir ada üzerinde inşa edilen Ermeni Ahtamar Kilisesi 1915 yılından beri metruk bir durumdaydı. Dindar Ermeniler için özel bir önemi bulunduğu anlaşılan bu kilisenin restorasyonunun yapılmasına 2005 yılında karar verildi ve yaklaşık 2 milyon 600 Lira harcanarak restorasyon tamamlandı. Kilise 29 Mart 2007 tarihinde zamanının Kültür Bakanı Atila Koç, Türk Ermenileri Patriği Mesrop II ve Ermenistan Kültür Bakan Yardımcısı Gagik Gürciyan’ın da katıldığı bir törenle müze olarak açıldı.⁹²

Türk Hükümeti’nin bu kiliseyi restore etmesi Ermenilere ve Ermenistan’a karşı bir iyi niyet jestiydi. Ancak, bu jest değil takdir edilmek, eleştirildi. Bu eleştiriler yapının müzeye dönüştürülmesi, haç takılmaması, kilise olarak İstanbul’daki Ermeni Patrikhanesi’ne verilmemesi gibi noktalarda toplanıyordu. Ayrıca bu olay tehirden sonra Anadolu’daki Ermenilere ait dini yapıların (kilise, manastır vb.) tahrip edilmiş olduğu iddiaların yeniden ortaya atılmasına da neden oldu. Ecmiyazin’deki Baş Patrik Karekin II yapının müze olarak kullanılmasının Hıristiyan inanışlarına ve Ermeni halkının duygularına aykırı olduğunu ileri sürerek açılış törenine gelmemiş, Beyrut yakınlarındaki Antelias’ta oturan diğer Baş Patrik

92 “Büyük Bir Vizyon, Biraz Daha Cesaret”, Zaman, 21 Eylül 2010.

Aram II ise Türkiye Ermeni soykırımını tanımayı reddettiği için törene katılmayacağını bildirmişti.⁹³

O tarihten sonra müze olarak kullanılan bu kilisede ayin düzenlenmesi konusu, özellikle İstanbul Ermenileri ve Patrikhanesi tarafından sıkça dile getirildiği anlaşılmaktadır. Sonunda “Haç Yortusu” münasebetiyle bu kilisede 19 Eylül 2010 tarihinde bir ayin yapılmasına izin verildi.

Bu haber her yerde gayet iyi karşılandı. Ancak hemen Ermenistan’da ve Diaspora’daki aşırı eğilimli Ermeniler, kiliseye haç konmamış olmasını eleştirdiler. Oysa haç, yerine konmamış olmakla beraber, kilisenin avlusunda, herkesin görebileceği bir yerdedi. Yerine takılması için karar da alınmıştı. Ancak Van Valisi Münir Karaoğlu, teknik açıdan kolay bir iş olmayan haçın kubbenin üstüne takılması işi için gerekli zamanın kalmadığını söylüyordu. Buna karşılık bir görüş bu konunun teknik zorluklardan değil, referandum ile ilgili olduğunu, oy kaygısı ve muhalefet korkusuyla iktidar partisinin temkinli hareket ettiğini ileri sürüyordu.⁹⁴ Eski bir kiliseye haç takılmasının referandumda oyları etkileme olanağının hemen hiç olmamasının yanında, referandumun 12 Eylül’de ayinin 19 Eylülde olduğu dikkate alındığında haçın takılmamasının teknik nedenlerden ileri geldiğine inanmak gerekmektedir.

Kiliseye haçın takılmamış olması, Ermenistan’da olduğu kadar Diaspora’da da söz konusu ayine katılmaması için büyük bir kampanya açılmasına neden oldu. Aslında gerçek dindarlar için bu tarihi kilisede 95 yıl sonra ilk defa yapılacak bir ayine katılmak esas olmalı ve haç konusu geri planda kalmalıydı. Söz konusu kampanya bunu tersine çevirdi. Tahmin edileceği üzere bu kampanyanın başını Ermenistan’da ve Diaspora’da Taşnaklar çekti. Ancak Ermenistan’da Başkan Sarkisyan’ın başkanlığını yaptığı Cumhuriyetçi Parti de katılma aleyhinde tutum aldı.⁹⁵ Taşnaklar gibi, hemen her zaman ve hemen her konuda Türkiye aleyhinde olan Miras Partisi de bu ayinin Ermenistan’ın protokolden çekilmesi için iyi bir neden oluşturduğunu ileri sürdü.⁹⁶

Bu kampanya sonucunda, daha önce ayine iki temsilci göndereceğini bildirmiş olan Ecmiyazın Baş Patrikliği bir bildiri yayınlayarak, haçın yerine takılacağını sözünün verilmesi ve İstanbul Patrikliği’nin talebi üzerine ayine temsilci gönderme kararının alınmış olduğunu, verilen sözün tutulmadığından temsilci

93 Bu konuda bkz. Ömer Engin Lütem, *Ermeni Araştırmaları*, Olaylar ve Yorumlar, Ankara, 2020, Sayı 23-24, ss. 19-21.

94 Markar Eseyan, “Ahtamar Ah!”, Taraf, 20 Eylül 2010.

95 “Calls to Boycott Akhtamar Mas Cross Party Lines”, Asbarez, 10 Ağustos 2010.

96 “Heritage: The Liturgy on Akhtamar Could Be A Good Reason for Armenian Authorities To Withdraw Armeniam- Turkish Protocols From Armenian Parliament”, Arminfo, 20 Eylül 2010.

gönderilemeyeceğini ifade etti.⁹⁷ Diğer iki başpatriklik de (Küdüs ve Antelias) temsilci göndermeyeceklerini bildirdiler.

Ermenistan Hükümeti'nden de temsilci gelmedi; ayrıca Ermenistan basınından ve diğer kamuoyu kuruluşlarından da fazla katılan olmadı. Ermeni basınına göre Başbakan Erdoğan, tüm masrafları karşılanmak üzere birçok kişiye davetiye göndermiş ancak hiç takılmaması nedeniyle bu davete icabet edilmemişti.⁹⁸

Ayin 19 Eylül Pazar günü, Türkiye Ermenileri Patriği Genel Vekili Başpiskopos Aram Ateşyan'ın yönetiminde gerçekleştirildi. Küçük bir yapı olan kiliseye ancak 50 seçkin davetli alındı. Dışarıda kalanlar iki saati aşan bu ayini büyük bir ekrandan izlediler.

Aleyhteki kampanya'ya rağmen Ahtamar adasına 4 bin kadar kişi gelmişti.⁹⁹ Ancak burada önemli olan Ermenistan'dan ve diasporadan gelenlerin sayısıdır. Çeşitli tahminler bu sayının 200 civarında olduğunu, ayrıca başta İstanbul olmak üzere Türkiye Ermenilerinden de yaklaşık 700 kişinin ayine katıldığı merkezindedir. Bu durumda katılanların büyük çoğunluğu Van ve diğer yerlerden gelen Ermeni olmayanlar ile basın mensupları (148 Türk, 63 yabancı) ve az sayıda resmi kişidir. Türk Hükümeti'nden ayine katılan olmadı. Buna karşılık Van ve Gevaş İlçesi resmi erkânı ayindeydi. Kordiplomatikten de, Ankara'daki Alman Büyükelçisi Eckart Cuntz hariç, katılan olmadı. Büyükelçinin katılma nedeni de anlaşılamadı.¹⁰⁰

Patrik Vekili Ateşyan ayinden sonra yaptığı konuşmada adını telaffuz etmeden boykot kampanyasına temasla "Bu ayinde yalnız kaldığımızı ileri sürenler oldu. Biz dualarımızda yalnız değiliz, diyerek İsa'nın, meleklerin, başta Meryem ana olmak üzere tüm azizlerin, kiliseyi inşa eden Kral Gagik'in ve diğer kişilerin ruhlarının kendileriyle olduğunu" söyledi. Gerçekten de bu ayine siyasi açıdan değil de dini açıdan yaklaşılsaydı, üç Ermeni Patrikliği'nin temsilcileri ile çok sayıda inanan Ermeninin Van'a gelmesi gerekirdi.

Patrik Vekili ayrıca, "Bizim için önemli olan, müze statüsünde korunan kilise binasının gelecek nesillere aktarılmasıdır. Çünkü bir sanat değeri olan bu kilise bir kültür abidesidir ve bu nedenle insanlık onun ortak sahibidir. Bu vesileyle kilise binasını koruma altına alarak devlet imkânlarıyla restorasyonuna olanak sağlayan Türkiye Cumhuriyeti Devleti ve Hükümeti'ne müteşekkirimiz" dedi.¹⁰¹

97 "Etchmiadzin To Boycott Akhtamar Mass", Armenianweekly.com, 5 Eylül 2010.

98 Sassoumian, "Who Von Akhtamar War: Armenians or Turks?", The Armenian Weekly, 21 Eylül 2010; "Armenian NGOS Decline Turkish Premier's Invitation", news.am, 15 Eylül 2010.

99 "Türkiye Ermeni Kilisesinden Ermenistan'a ve Diasporaya Mesaj", Hürriyet, 19 Eylül 2010; "Ermeniler Van'da Mutlu Ayrıldı", Milliyet, 20 Eylül 2010.

100 "Akdamar'da 95 Yıl Aradan Sonra İlk Ayin", CNN Türk, 19 Eylül 2010.

101 Aynı kaynak

Ermenistan’da, Hükümet’ten bu ayinle ilgili olarak bir tepki gelmedi, buna karşılık, yukarıda da değindiğimiz gibi, Hükümet Partisi olan Cumhuriyetçiler aleyhte tutum aldılar. Diğer yandan resmi bir kuruluş olan Erivan Soykırım Anıtı ve Müzesi, anıtta, Ermeni soykırım kurbanları anısına, Van’daki ayin ile aynı saatte bir karşı ayin düzen ve ardından bir protesto gösterisi düzenledi.¹⁰²

Türk Hükümeti üyeleri de Van’daki ayin hakkında doğrudan konuşma yapmadılar. Bir yabancı gazeteye göre Başbakan Erdoğan ayinin yapılmış olmasından memnuniyetini dile getirerek, bunun Türkiye’nin hoşgörüsünün bir göstergesi olduğunu söyledi.¹⁰³

Söz konusu ayin dünya basınında da yer buldu. İlgili yazılar, kiliseye hacin konmamış olmasına yer vermekle beraber, genelde olumluydu ve her halde Ermeni çevrelerinin üslubundan çok farklıydı.

Milliyetçi Hareket Partisi Başkanı Devlet Bahçeli, 1 Ekim 2010 tarihinde beraberinde bir heyetle beraber Ani harabelerindeki Fethiye camiinde Cuma namazı kıldı ve ardından yaptığı bir konuşmada Ahtamar’ın yeniden ibadete açılması ve Sürmela Manastırı’nın faaliyete geçirilmesi için Anadolu’nun fethedilmediğini belirterek “Gerekirse yeniden fetih için yollara düşeriz” dedi.

***Patrik Vekili ayrıca,
“Kilise binasını koruma
altına alarak devlet
inkânlarıyla
restorasyonuna olanak
sağlayan Türkiye
Cumhuriyeti Devleti ve
Hükümeti’ne
müteşekkirimiz” dedi.***

Ecmiyazın Baş Patrikliği bu Cuma namazına tepki gösterdi. Yayımlanan bir bildirimde, Türk Hükümeti’nin bu namaza izin vermesi kınandı, bu hareketin Ani’deki Aziz Bakire Katedralinin (Fethiye Camiinin) Ermeni kökeninin inkârı girişimi olduğu, Hristiyan bir mabette namaz kılınmasının kabul edilemez bulunduğu, bu gibi hareketlerin Türk Hükümeti’nin Ermeni eserlerinin imhası politikasını sürdürdüğünü ve ayrıca Türkiye’nin bir Türk-Ermeni diyalogu oluşturulması ve ilişkilerin normalleştirilmesi çabalarını sabote ettiğini gösterdiği öne sürüldü.¹⁰⁴ Erivan’daki Soykırım Anıtı ve Müzesi Müdürü Mark Demoyan ise âdeti üzere daha sert bir dil kullanarak, “Bahçeli’nin bu tavrı Avrupa kültür mirası ve hatırası için ciddi bir meydan okumadır. Bu Avrupa medeniyetine atılmış bir tokattır, çünkü onlar Ani’yi yok ettikten ve fethettikten sonra, Avrupa’ya girdiler, dolayısıyla bu girişim sadece Ermenistan’da değil Avrupa’da da değerlendirilmelidir. Türkiye Avrupa’nın bir kısmını işgal edip yüzlerce kültür eserini yok etti” şeklinde konuşmuştu.¹⁰⁵

102 “The Turkish Government Is Not Able To Erase ThWord ‘shame’ From Its Bloody Forehead” , News.am, 19 Eylül 2010.

103 Le Figaro, 21 Eylül 2010.

104 “Etchmiadzine Condamne La Prière Des Nationalistes Turcs”, Armenews, 3 Ekim 2010.

Ermenistan Hükümeti bu konuda sessiz kalmıştır. Ancak, gerek Eçmiyazın gerek Soykırım Anıtı, hükümetin paralelinde hareket ettiğinden, bu sert ifadelerin hükümetin görüşünü yansıttığında kuşku bulunmamaktadır.

Bu vesileyle Ani katedralinin inşasının 1001 yılında bitirildiğini, Selçuklu döneminde bu binanın Fethiye Camii adı altında Müslüman ibadetine açıldığını, 1319 yılında bir depremde yıkıldığını ve sonra kullanılmadığını belirtelim.

V- BAZI ÜLKELER VE SOYKIRIM İDDİALARI

Dergimizin son iki sayısındaki “Olaylar ve Yorumlar” yazılarının çok büyük bir kısmı Türkiye- Ermenistan Protokolleri’ne ayrılmış bulunduğundan, soykırım iddialarına ilişkin çeşitli ülkelerdeki gelişmeler hakkında yeterince bilgi verilememiştir. Bu yazımızda bu eksikliği gidermeye çalışacağız.

1. Çin

Son zamanlarda soykırım iddialarını Çin’e taşımak için bazı girişimler yapılmış olduğu gözlenmiştir. Bu çerçevede Erivan’da Milli Yeni Muhafazakâr Hareket adını taşıyan bir grup Erivan’daki Çin Büyükelçiliği’ne bir mektup vererek Çin Halk Cumhuriyeti’ni Ermeni Soykırımını tanımaya ve Karabağ’a yapılan Azeri saldırısının bir Pan-Türk (Türklerin birleştirilmesi anlamında) programının sonucu olduğunu kabul etmeye çağırılmış, Tayvan’ın Çin’le birleşmesiyle Karabağ ve Ermenistan arasındaki benzerliğe dikkat çekilmiştir.¹⁰⁶

24 Nisan’da bir grup Ermeni sanatçı ve bilim adamı Erivan’daki Çin Büyükelçiliği’ne bir dilekçe vererek, bu gibi trajedilerin yeniden yaşanmaması için, Çin’in Ermeni soykırımını tanınması isteminde bulunmuştur.¹⁰⁷

Halk Temsilcileri Çin Kongresi’nin Ermenistan-Çin Dostluk Grubu, Nisan ayında Erivan’a yaptıkları bir ziyaret sırasında Soykırım Anıtı’na da gitmiş ve saygı duruşunda bulunmuştur.¹⁰⁸ Genellikle Çin temsilcilerinin kendi ülkelerini ilgilendirmeyen anlaşmazlıklarda taraf tutar duruma düşmekten itina ile kaçındıkları bilindiğinden, bu olay normal değildir. Çinli grubun soykırım iddialarını ve bunlara Türkiye’nin karşı çıktığından haberdar olmadığı için Anıt’a gitmiş olması olasıdır.

105 “Bahçeli’nin Ani Katedrali’nde Kıldığı Namaz Avrupa Medeniyetine Atılan Bir Tokat”, Tert.am/tr, 1 Ekim 2010.

106 “Armenian Neoconservatives Call on China to Recognize Genocide”, PanArmenian. Net, 25 Şubat 2010.

107 “Group of Armenians Call on China to Recognize the Armenian Genocide”, Panorama. am, 23 Nisan 2010.

108 “Chinese Delegation Pays Tribute to 1915’s Genocide Victims”, Aysor, 13 Nisan 2010.

2. İsviçre

Soykırım iddiaları konusunda İsviçre'nin dosyası kalındır. Soykırım iddialarının kabul edilmesi, İsviçre toprakları üzerinde Ermeni soykırımı olmadığını ileri süren kişilerin kovuşturulması (Halaçoğlu ve Perinçek olayları), hatta mahkûm edilmesi (Perinçek olayı) iki ülke ilişkilerinde gerginlik yaratmıştı. Bu konudaki gelişmeleri daha evvel okurlarımıza duyurmuştuk.¹⁰⁹ Buna karşın İsviçre'nin Türkiye-Ermenistan Protokolleri'nin hazırlanmasındaki arabuluculuğu, ilişkilerin normale dönmesini sağlamıştı.

İsviçre'de yerel yönetimlerinin gücü bazı konularda merkezi hükümetin devre dışı kalmasını sağlamaktadır. Bunun en son örneği Cenevre'de görülmüştür. Cenevre Kantonu 2001 yılında Ermeni soykırım iddialarını tanımış, 2008 yılında ise bu şehirde bir Ermeni Soykırım Anıtı yapılmasına karar verilmiş ve bu yılın Mayıs ayında bu konuda bir yarışma açılmıştır.¹¹⁰ Bu projenin terk edilmesi için, başta Batı İsviçre Türk Dernekleri Federasyonu olmak üzere Türk kişi ve kuruluşların yaptığı başvurular kabul edilmemiştir. Burada ilginç nokta, İsviçre'deki Türklerin sayısının Ermenilere nazaran çok daha fazla olduğudur. Türk kuruluşlarının başarısızlığının temelinde İsviçre'ye gitgide daha fazla yayılan yabancı (Müslüman) karşıtlığı bulunmaktadır. Diğer yandan İsviçre'deki Ermenilerin daha örgütlü ve geniş mali olanaklara sahip oldukları da görülmektedir.

Öteden beri mevcut dinsel ve ırksal önyargılar dışında, yakın geçmişte İsviçre'de Ermeni Sorunu somut olarak bir kez kendisini göstermiştir. 6 Eylül 1981 tarihinde Mardiros Jankodjian (Cankoçyan) adını taşıyan ASALA mensubu Beyrut doğumlu bir Ermeni, kendi ifadesine göre binadan ilk çıkan Türk'ü öldürmek üzere Cenevre'deki Türkiye Başkonsolosluğu önünde beklemeye başlamış ve ilk çıkan olan, konsolosluk sekreteri Savaş Ergüz'ü tabanca ile öldürmüştür. Adı geçen kişi yakalanmış ve 20 yıl hapse mahkûm edilmiş, ancak 10 yıl sonra serbest bırakılmıştır.¹¹¹ Ermeni sorunu konusunda İsviçre'de bir anıt dikilmesi gerekiyorsa Türk olmanın dışında hiçbir " günahı" olmayan Ergüz'ün bir heykelinin veya büstünün dikilmesi isabetli olurdu. Ne var ki bugün İsviçre'de bu cinayeti hatırlayan yok gibidir.

Bu arada İsviçre'de Ermeni soykırımı olmadığını ifade etmenin suç sayıldığı, bu konudaki bir davanın sona ermesiyle kesinlik kazanmıştır. 2007 yılında Winterthur şehrinde İsviçre'deki Türkler tarafından düzenlenen bir toplantıda, Bern ve Zürih Atatürkçü Düşünce Dernekleri başkanları Ethem Kayalı ve Hasan Kemahlı ile Türkiye İşçi Partisi Avrupa Temsilcisi Ali Mercan, Ermeni

109 Ermeni Araştırmaları, Sayı 1, s.37; Sayı 3, s.15; Sayı 5, s.17; Sayı 11, Sayı 18, s.32.

110 "Cenevre'de Söзде Soykırım Anıtı Yapılıyor", Hürriyet, 24.5.2010.

111 Bilâl N. Şimşir, "Şehit Diplomatlarımız", s.421,422.

soykırımının yalan olduğunu söyledikleri için, mahkemeye verilmişler ve ilk iki kişi dört, Ali Mercan ise altı aya mahkûm olmuş ancak bu cezalar para cezasına çevrilmiştir. Konu bir üst mahkemeye taşınmış sonuç değişmemiştir.¹¹² Başvurulan Federal Mahkeme de kararı onaylamıştır. Federal Mahkeme, Ermeni soykırımının kamuoyunda olduğu kadar bilimsel çevrelerde de geniş bir şekilde kabul gördüğü, bazı devletlerin henüz bu soykırımı tanımamış olmasının önemi olmadığını belirtmiştir.¹¹³

Burada dikkat edilecek husus, ilgililerin sadece Ermeni soykırımına inanmadıklarını belirttikleri için mahkûm olmalarıdır. Ortada ifade özgürlüğünün çok açık ve aynı zamanda vahim bir ihlâli vardır. Diğer yandan, Ermeni soykırımı iddialarına inanmayan kişiler mahkeme yoluyla susturulmuş bulunmaktadır.

Burada dikkat edilecek husus, ilgililerin sadece Ermeni soykırımına inanmadıklarını belirttikleri için mahkûm olmalarıdır. Ortada ifade özgürlüğünün çok açık ve aynı zamanda vahim bir ihlâli vardır.

3. İtalya

Erivan'daki İtalyan Büyükelçisi Bruno Scapini, 24 Nisan'da İtalya'nın Ermeni soykırımını tanıyan ilk ülkelerden biri olduğunu (doğru değil) ve ülkesinin benzer olayların tekrarlanmaması için soykırımların uluslararası tanınması ve kınanmasına taraftar olduğunu söylemiştir.¹¹⁴

AGİT 'deki İtalyan Heyeti Başkanı Riccardo Migliori ise Türkiye'nin Ermeni soykırımını tanımadan AB'ye katılımının mümkün olup olamayacağı konusunda Avrupa'nın Türkiye'den hatalarını kabul etmesini istediğini ifade etmiştir.¹¹⁵

Senatör olan Bayan Albertina Soliani ise İtalya Senatosu'nda yaptığı bir konuşmada Ermenistan Cumhuriyeti ve İtalya'daki Ermeni Cemaati ile birlikte 24 Nisan'ın kutlanmasını önermiş ve soykırımın tanınmasının Türkiye ve Ermenistan arasında yeni ilişkiler ve sağlam bir işbirliğinin temelini oluşturacağını söylemiştir.¹¹⁶

112 "Soykırım Yok Diyen Türklere Para Cezası", CNN Türk, 11 Şubat 2010.

113 "Suisse: Condamnés Pour Négation du Génocide Arménien", Armenews, 30 Eylül 2010.

114 "Riccardo Migliori: Europe Urges Turkey to Admit Its Mistakes", PanArmenian, 24 Nisan 2010.

115 Aynı kaynak

116 "La Sénatrice Albertina Soliani Demande Au Sénat italien de reconnaître le Génocide Arménien", Armenews, 22 Nisan 2010.

4. Sırbistan

Mart ayı sonunda Bosna Hersek'in, Sırp Parlamentosu'na Muhalefet Partisi SRS, "1915–1923 yıllarında Osmanlı Türkiyesi tarafından Ermenilere karşı yapılmış olan soykırımın kınanması için bir karar tasarısı sunmuştur.¹¹⁷ Bosna Hersek'in Sırp Hükümeti Başbakanı Milorad Dodik de bu konuda Bosna Hersek Parlamentosu'ndan bir karar alınmasına çalışacaklarını belirtmiştir.¹¹⁸ Bosna Hersek Parlamentosu'nda Bağımsız Sosyal Demokratlar Birliği Başkanı Drago Kalabic ise, "Bosna Hersek Parlamentosu Ermeni Soykırımı hakkında bir karar almaz ise bu kararın Borsa Hersek'in Sırp Parlamentosu tarafından alınacağını" belirtmiştir.¹¹⁹

Diğer yandan, Sırbistan Parlamentosu'nda da Ermeni Soykırım iddialarının kabulü yönünde girişimler olmuş ancak Sırbistan Hükümeti böyle bir kararın Türkiye ile ikili siyasi ve ekonomik ilişkileri olumsuz etkileyeceğini, Türkiye'nin bölgede önemli bir faktör ve Sırbistan'ın kaydadeğer bir ortağı olduğunu, böyle bir karar kabulünün ters etki yapacağını bildirerek karşı çıkmıştır.¹²⁰

Bosna Hersek'te ve Sırbistan'da Ermeni soykırım iddialarına birden ilgi gösterilmesinin temelinde, uzun müzakere ve çekişmelerden sonra Sırbistan Parlamentosu'nun, az oy farkıyla, Srebrenitsa'da Boşnakların öldürülmesini kınanması hakkında bir karar alması yatmaktadır. Ermeni soykırım iddialarının kabul edilmesinin sözkonusu kararı dengeleyebileceğinin düşünülmüş olduğu anlaşılmaktadır.

5. Rusya

Ermenistan dışında en fazla Ermeni, Rusya'da yaşamaktadır. Rus Duma'sı iki kez, 1995 ve 2005 yıllarında Ermeni soykırım iddialarını kabul eden kararlar almıştır. Rus Devleti ilgilileri, yeri geldiğinde, soykırım iddialarını anma törenlerine katılmakta ancak Türkiye'yi rencide edecek sözlerden kaçınmaktadırlar. Mesela Başkan Medvedev, son orarak 20 Ağustos 2010 tarihinde Erivan'a yaptığı ziyaret sırasında Soykırım Anıtı'nı ziyaret ederek bir çelenk koymuş ve 2008 yılı ziyareti sırasında bu anıtın bahçesine dikmiş olduğu ağacı sulamıştır.¹²¹

Rus Kilisesi de bu tür etkinliklere katılmaktadır. Geçen Mart ayında Ermenistan'ı

117 "Armenian Genocide Resolution Submitted to the Serbian Parliament", Armradio.am, 27 Mart 2010.

118 "Bosnian MPS To Adopt Declaration For Armenian Genocide Recognition", BalkanInsight.com, 7 Nisan 2010.

119 "Bosnian Serbs to Adopt Armenian Genocide Resolution if Sarajevo Declines", Times. am, 14 Nisan 2010.

120 "Serbian Government Against Armenian Genocide Resolution", Vacernje novosti websitesi, 23 Haziran 2010.

121 "Medvedev Trip Begins with Dzidzernagapert Visit", The Armenian Weekly, 20 Ağustos 2010.

ziyaret eden Rus Patriği Kiril II de Soykırım Anıtına gitmeyi ihmal etmemiş, burada bir ayine katıldıktan, çelenk koyduktan ve ağaç diktikten sonra verdiği beyanatta, “Ermenilerin Hristiyan olmasalardı tamamen ortadan kalkacaklarını” söylemiştir.¹²² Patrik, Erivan Üniversitesi’nde yaptığı bir konuşmada Ermenilerin bu trajediyi anımsamalarının çok önemli olduğunu, ancak bu anıların Türkiye ile Ermenistan arasındaki ilişkilerin gelişmesini engellememesi gerektiğini de ifade etmiştir.¹²³

Rusya’daki Ermeni topluluğu da kalabalık oldukları şehirlerde 24 Nisan’ı anma törenleri düzenlemektedirler. Bu yıl 24 Nisan vesilesiyle Kuban bölgesindeki bir girişim özellikle dikkati çekti. Bir Ermeni haber ajansına göre,¹²⁴ bu bölgede farklı dini ve etnik toplulukları (Rus, Kozak, Asuri, Yunan, Pontus, Lezgi, Dağıstanlı, Kürt, Oset, Ahbaz, Roman, Yugoslav, Bulgar, Başkırt, Tatar, Alman ve Yahudi toplulukları) “Kuban Etnik Topluluklarından Türk Hükümetine Çağrı” başlıklı bir bildiri kabul ederek, Türkiye Hükümeti ve Parlamentosu’nun 1915-1923 olaylarını adil bir şekilde değerlendirmesi, yerli halk katliamlarını kınaması ve milyonlarca sivil masumun anısına pişmanlık duyması gerektiğini bildirdiler ve 20. yüzyılın insanlığa karşı işlenmiş bu ilk vahşi suçunu kınamaya çağıldılar. Ayrıca, Alman Hükümeti’nin kendi devleti tarafından işlenen utanç verici tarihi olayı kabul ettiğini ve bu vahşi suçu işleyen Almanlar adına resmen özür dilediğini hatırlattılar. Bildiride “Rusya Federasyonu dünyanın en çokuluslu devletidir. Yüzyıllar boyunca farklı ulus ve dinlerden halk bu toprakta yaşadı. Aralarından hiçbiri kendisini ezilmiş veya hakları engellenmiş hissetmedi” gibi hiç de doğru olmayan ifadelerin bulunması, Rus makamlarından gelebilecek itirazları önleyebilmek için konduğu kanısını verdi. Bu bildiriye imzalayanlar arasında Ermenilerin bulunmadığı görülmekle beraber, bu bölgenin en önemli şehri olan Krasnodar’da hayli Ermeni yaşamaktadır.

6. Ukrayna

Ermenistan basınında yayımlanan bazı yorumlara göre, Ukrayna’da iktidar değişikliğinden sonra bu ülkedeki Ermeni Cemaati’nin taleplerinin dikkate alınması olasılığı artmıştır.¹²⁵ Gerçekten de bu konuda bazı gelişmeler olduğu görülmektedir. Mesela Kiev ve Uzhgorod şehirleri belediye meclisleri 24 Nisan’ın Ermeni soykırımını kurbanlarını anma günü olarak kabul etmişlerdir.¹²⁶ Ayrıca Kiev Şehri Belediye Meclisi Ukrayna Parlamentosu’ndan bu konuda aynı kararı almasını

122 “Patriarch Remembers 1915 Genocide”, The Voice of Russia, 18 Mart 2010.

123 Aynı kaynak

124 “Rusya’da 25 topluluk Türk Hükümetine Ermeni Soykırımını Tanıma Çağrısında Bulundu”, Tert.am/tr, 21 Mayıs 2010.

125 “Israel and Ukraine, New Bother For Turkey?”, OanArmenian.Net, 1 Mayıs 2010.

126 “Uzhgorod City Council Recognize Armenian Genocide”, PanArmenian.Net, 20 Mayıs 2010.

127 “Ukraine’s Verkhovna Rada Urged to Proclaim April 24 as the Commemoration Day of the Armenian Genocide Victims”, Panorama.am, 29 Nisan 2010.

istemiştir.¹²⁷

7. Norveç

Norveç'in Ermeni soykırım iddialarını tanınması konusunda bu ülkenin Dışışleri Bakanlığınca yapılan bir açıklama, "Ermenilerin 1915 yılında mezalime uğradıklarında kuşku olmamakla beraber, mevcut ölçütlere göre bu mezalimin soykırım olarak nitelendirip nitelendirilemeyeceği hususunda bir tutum alınmayacağı, diğer yandan bir tutum almak için gerekli hukuki temelin de bulunmadığı" bildirilmiştir.¹²⁸

Norveç Dışışlerinin bu kısa açıklaması tanıma konusunun esasına değinmektedir. Önce, hiçbir parlamento veya hükümetin bir tarihi olayın niteliği hakkında karar vermesi gerekmemektedir. Ayrıca bu konuda yetkili de değildirler, zira bu yetki 1948 Soykırım Sözleşmesi'ne göre, özel olarak kurulmuş yerel mahkemelere veya uluslararası ceza mahkemesine aittir.

*Hollanda'da İşçi Partisi
9 Haziran'da yapılacak
olan erken genel seçimler
öncesi milletvekili
adaylarına, sözde Ermeni
soykırımı dayatmasında
bulunmuştur.*

8. Hollanda

Hollanda'da İşçi Partisi'nin 9 Haziran'da yapılacak olan erken genel seçimler öncesi milletvekili adaylarına sözde Ermeni soykırımı dayatmasında bulunduğu, Türk kökenli adaylara, 2004'te Hollanda Parlamentosu'nda kabul edilen "Türkiye ile müzakere sürecinde 'Ermeni soykırımını tanıması gerektiği' konusunu gündeme getirmesi" önergesini partinin desteklediği hatırlatıldı ve Ermeni soykırımını inkârın adaylığa engel oluşturacağı belirtildi.¹²⁹

Amsterdam'ın De Nieuwe Ooster Mezarlığına, Hollanda'daki Ermeni Kilisesi tarafından finanse edilen bir Haçkar konuğ.¹³⁰

Hollanda'daki bazı Ermeni dernekleri Lahey'de bir Ermeni Soykırım anıtı dikilmesi için girişimde bulunmuşlardı. Türk-Azeri Kültür Derneği 20 bin imzalı bir dilekçeyle Lahey Belediye Başkanlığı'na başvurarak bu girişimi protesto etti.

128 "Norwegian Government Refrained From Debating on Genocide", News.am, 16 Mart 2010.

129 "Türk Vekil Adaylarına Soykırım Dayatması", Hürriyet, 27.Nisan 2010.

130 "Armenian Khatchkar Erected in Amsterdam", Express.am, 24 Eylül 2010.

131 "Türk-Azeri Dayanışması, Lahey'de Ermeni Soykırımı Anıtı Dikilmesini Engelledi" Turkishny.com, 1 Ekim 2010.

Konuyu inceleyen Belediye Başkanı bu projeye izin verilmeyeceğini açıkladı.¹³¹

9. Kanada

Kanada'daki çok büyük olmayan ancak gayet aktif Ermeni Topluluğu sayesinde, bu ülke parlamentosunun Ermeni soykırım iddialarını 1996, 2002 ve 2004 yıllarında tanıdığı, ayrıca 2009'da Kanada Başbakanı Stephen Harper'in de, diğer ülkelerde görülmemiş bir şekilde, bu iddiaları benimsemesinin iki ülke arasında bir bunalıma yol açtığı bilinmektedir. Bu konu halen de Türkiye- Kanada ilişkilerinin gündemindedir. Nitekim G-20 ülkeleri parlamento başkanlarının toplantısı münasebetiyle Kanada'ya giden T.B.M.M. Başkanı Mehmet Ali Şahin de bu fırsattan yararlanarak konuyu Kanada Senatosu Başkanı Noel Kinsella'ya açmıştır.¹³²

Halen Beyrut yakınlarındaki Antelias'ta ikamet eden Kilikya Patriği Aram I, 19 Haziran 2010 tarihinde Montréal Şehrindeki Ermeni Kilisesi'ne, 1915 Ermeni Soykırımını anmak üzere konmuş olan bir Haçkar'ı kutsamıştır.¹³³

“Haçkar” masif taştan büyük boy bir haç anlamına gelmektedir. Son yıllarda, genelde Ermeni soykırım iddialarını sergilemek üzere bu haçların birçok ülkeye konduğu ve bu münasebetle de gösterişli törenler yapıldığı gözlemlenmektedir. Söz konusu haçkarlardan pek çoğu Ermenistan'da “Halk Ustası” ünvanına sahip Varazdat Hambardzumyan tarafından yapılmaktadır. Adı geçenin yonttuğu 400'den fazla Haçkar, Ermenistan'dan başka, Yunanistan, İsviçre, Birleşik Arap Emirlikleri, ABD, Rusya, Ukrayna ve Türkiye'de adı tasrih edilmeyen bir Ermeni kilisesine konmuş bulunmaktadır.¹³⁴

10. Lübnan

Beyrut'un Antura St. Joseph Koleji Mezarlığı üzerinde “Osmanlı İmparatorluğu'nun işlediği soykırımı kurban giden Ermeni şehitlerin anısına” yazılı bir haçkar dikilmiştir. Bu haberi veren Ermeni Haber Ajansı'na göre,¹³⁵ son araştırmaların Beyrut'taki Antura Yetimhanesi'nde kolera ve açlıktan 300 Ermeni çocuğun öldüğünü ortaya çıkardığını, o yıllarda bu yetimhanenin Cemal Paşa ve

132 “Les Présidents Des Assemblées Nationales De Turquie Et Du Canada Discutent De La Question Arménienne”, Armenews, 30 Eylül 2010.

133 “Catholicosate of Cilicia”, Pres Release, 20 Haziran 2010.

134 “Cross-Stone Dedicated to Armenian Genocide to be placed in The court of St.Hakob Church of Canada”, Armenpress, 24 Haziran 2010.

135 “Beyrut'ta Soykırım Kurbanı Ermeni Yetimlerin Mezarlarının Bulunduğu Alana Bir Haçkar Anıt Dikildi”, News.am/tr, 25 Eylül 2010.

Halide Edip Adıvar tarafından yönetildiğini, bu kişilerin Ermeni çocuklarına Türk isimleri verdiğini, Müslüman olmaya zorladığını ve Ermenice konuşanların dövdüğü gibi hususlar da yer almaktadır. Ayrıca Dahiliye Nazırı Talat Paşa'nın 5 yaşından büyük Ermeni çocuklarının katledilmesini istediği de ileri sürülmektedir. Oysa Osmanlı kaynaklarında, 1921 yılında Ermeni teröristlerce katledilen Cemal Paşa'nın IV. Ordu Kumandanlığı zamanında Suriye'ye tehcir edilen Ermenilere yardım etmeye çalıştığına ayrıca Halide Edip Adıvar'ın da özellikle Ermeni çocukları ile ilgilendiğe dair bilgiler vardır.

11. Çek Cumhuriyeti

Bilindiği üzere, Çek Cumhuriyeti Parlamentosu bazı girişimlere rağmen, Ermeni soykırım iddialarını tanıyan bir karar almış değildir. Ancak, Ermenistan'ı ziyaret eden Çek devlet adamları, soykırım iddialarının kabulü anlamına gelen, hiç olmazsa Ermeniler tarafından böyle addedilen, Erivan'daki Soykırım Anıtını ziyaret etmekten kaçınmamışlardır. İncelediğimiz dönem içinde bu ziyaretlerin en önemli olanları Savunma Bakanı Martin Bartak (Mart ayı)¹³⁶ ve Başbakan Jan Fisher'in (Mayıs ayı) ziyaretleridir. Adı geçenler anıta çelenk koymuşlardır. Fisher özel deftere "Çek halkı 1915'te olanları hiç unutmayacaktır" yazmıştır.¹³⁷

12. İran

İran Cumhurbaşkanı Yardımcısı Hamid Begayi'nin, İkinci Dünya Savaşı sırasında İran'ın işgal edilmesinin 70. yıldönümü nedeniyle Tahran'da düzenlenen "İran: Zafer köprüsü" isimli konferansta, "yüz yıl önce Osmanlı döneminde Ermenilere karşı soykırım uygulandı" şeklinde ifadelerde bulunduğu Ermeni basınında yer almıştır.¹³⁸ Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun telefonla konuşup bilgi istediği İran Dışişleri Bakanı Manuşehr Mottaki ise İran'ın bu konudaki tutumunun Türkiye tutumu ile aynı olduğunu söylemiştir. Ayrıca Ankara'daki İran Büyükelçiliği de bir açıklama yayımlayarak Begayi'nin sözlerinin bazı medya tarafından doğru yansıtılmadığı, Begayi'nin bu konuya Türkiye ile Ermenistan arasındaki bir sorun olarak değindiği ve bu sorun hakkında kendi fikirlerini dile getirmediğini bildirilmiştir.¹³⁹ Daha sonra Bagayi'de kendisine atfedilen sözlerin doğru olmadığını söylemiştir.¹⁴⁰

136 "Martin Bartak Visited Genocide Memorial", News.am, 26 Mart 2010.

137 "Czech Prime Minister Pays Tribute to the Memory of the Victims of the Armenian Genocide", Armenpress, 18 Mayıs 2010.

138 "'Ottoman Government Committed Genocide,' Says Iran's VP", <http://www.artsakank.com.cy/en/news/general/2010/ottoman-government-committed-genocide-says-irans-v>.

139 "Turkey Seeks Explanation From Iran Over Alleged Genocide Remarks", Turkish Daily News, 27 Ağustos 2010.

140 "Iranian Vice President Renounces Statement On Armenian Genocide", Panarmenian.Net, 30 Ağustos 2010.

Böylelikle konu kapanmış görülse de İranlı yetkililerin geçmişte de soykırım iddialarından yararlandıkları hatırlanmaktadır. 1981 yılında 24 Nisan'da, Ermeniler Tahran'daki Türkiye Büyükelçiliği önünde gösteri yaptıktan sonra binaya girmişler, Türk bayrağını indirerek yakmışlardı. İran polisinin göstericilere karşı yumuşak denebilecek tutumu nedeniyle bu gösteriler saatler sürmüştü. Sonunda zamanın Türk Hükümeti'nin, Yüksekova'ya getirilmiş Türk Komando Birliklerinin, Büyükelçiliği kurtarmak için Tahran'a müdahale edeceklerini bildirmesi üzerine Ermeni göstericiler dağıtılmıştı.¹⁴¹ İzleyen yıllarda da 24 Nisan'da Tahran'da yapılan gösteriler, 1981 yılı derecesinde olmasa da, sorun olmaya devam etmişti. Bu arada Büyükelçilikte Sekreter Işık Yönder Ermenilerce katledilmişti. Özellikle o yıllarda tam bir polis rejiminin hâkim olduğu İran'da, resmi makamların açık veya gizli rızası olmadan bu tür olayların vuku bulması mümkün değildi.

**İran Cumhurbaşkanı
Ahmedinejad: "Bizim bu
tarihi olaya karşı bakışımız
nettir ve biz bütün tarihi
zulümleri reddediyoruz"
demekle beraber, soykırım
anıtını ziyaret etmekten de
son anda vazgeçmişti.**

İran şu veya bu şekilde ülkesindeki Ermenileri ve Ermeni Sorunu'nu Türkiye'ye (ve Azerbaycan'a) karşı kullanmak eğiliminde olmuştur. 2000'li yıllardan şu örnekleri verebiliriz:¹⁴²

-2002'de İran Savunma Bakanı Ali Şemhanı Ermenistan'da "Soykırım Anıtını" ziyaret ederek "Osmanlı'nın Ermenilere yaptığı soykırımdır ve bunun gelecek nesillere aktırılması lâzımdır"

demmişti.

- Aynı yılın Nisan ayında İranlı 30 milletvekili "soykırım iddialarını kabul ettiklerini ve resmi yetkililer olarak bu cinayetleri kınadıklarını" belirtmişlerdi.
- Yine aynı yıl reformcuların önemli isimlerinden olan Hadi Hameney ve Ali Ekber Mohteşmi "Osmanlı'nın Ermenilere yaptığı katliamı kınadıklarını" açıklamışlardı.
- 9 Eylül 2004'de dönemin İran Cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi "Soykırım Anıtı"na çelenk koymuştu.

Buna karşın Cumhurbaşkanı Ahmedinejad'ın 2007 yılı Ermenistan ziyaretinde bir soruya cevaben: "Bizim bu tarihi olaya karşı bakışımız nettir ve biz bütün tarihi

141 Tanşuğ Bleda, *Maskeli Balo*, Doğan Kitap, İstanbul, 2000, ss. 119.

142 Bu örnekler Arif Keskin'in 30 Ağustos 2010 tarihinde 21 Yüzyıl Enstitüsünde yayımlanan "İran ve Soykırım İddiaları" başlıklı yazısından alınmıştır.

143 Ömer Engin Lütem, Ermeni Araştırmaları, *Olaylar ve Yorumlar*, Ankara, 2010, Sayı 27-28, ss. 34-35.

zulümleri reddediyoruz” demekle beraber, soykırım anıtını ziyaret etmekten de son anda vazgeçmişti.¹⁴³

İran’ın Ermeni soykırım iddiaları karşısındaki tutumunun, Türkiye ile olan ilişkileri kadar, iç siyasetindeki bazı çekişmeler ve hesaplaşmalar tarafından tayin edildiği görülmektedir. ABD ile olan büyük sorunları nedeniyle şu anda Türkiye’ye büyük ihtiyaç duyulduğu için Begayi’nin sözlerinin daha ziyade iç siyaset mülâhazalarına dayanması olasıdır.

13. İspanya

İspanya’da Katalonya Bölgesi yerel parlamentosu 26 Şubat 2010 tarihinde Ermeni soykırım iddialarını oybirliğiyle kabul eden bir karar almıştır.¹⁴⁴ Buna karşılık Valencia Yerel Parlamentosu Ermeni soykırım iddialarının tanınmasını öngören bir karar tasarısını, parlamentoların bu tür tarihi olaylar hakkında karar vermemelerini gerektiğini belirterek reddetmiştir.¹⁴⁵

Türkiye, gayet iyi ilişkiler içinde olduğu İspanya’nın en önemli ve zengin eyaletlerden olan Katalonya’da böyle bir karar alınmasına tepki göstermiştir. Ankara’daki İspanya Büyükelçisi Joan Clos Matheu bu konudaki bir soruya, iki ülke arasındaki ilişkilerin son derecede dostane bir şekilde sürdüğünü, benzer yasa tekliflerinin İspanyol Parlamentosu’na getirilmediğini, İspanya’daki yerel parlamentoların istedikleri kararları alabileceklerini ancak bunların merkezi hükümet tarafından desteklenmesinin gerekmediğini, bu bağlamda Katalonya Parlamentosu kararının İspanyol Hükümeti’nin tutumunun bir göstergesi olmadığını söylemiştir.¹⁴⁶

İspanya’da daha önce de Ermeni soykırım iddialarının parlamentolardan geçirme girişimleri olmuştur. Hükümetin muhalefeti nedeniyle 2007 yılı sonunda bu nitelikteki bir tasarı kabul edilmemiş,¹⁴⁷ 2006 yılında Katalonya Parlamentosu’ndan böyle bir karar geçirilememiş,¹⁴⁸ buna karşın 2007 yılında Bask Bölgesi Parlamentosu soykırım iddialarını kabul etmiştir.¹⁴⁹

Bu arada, Granada 31 Mayıs’ta “Muzaffer Haç: Ermenistan 1915-1918” başlıklı bir

144 “Le Parlement de Catalogne A reconnu le Génocide”, Armenews, 6 Mart 2010.

145 “Valencia Parlamentosu ‘Soykırım’ Yasasını Reddetti”, Hurriyet.com.tr. 1 Haziran 2010.

146 “İspanyol Elçiden Ermeni İddiaları Açıklaması”, CNN Türk, 9 Mart 2010.

147 Ömer Engin Lütem, *Ermeni Araştırmaları*, “Olaylar ve Yorumlar”, Sayı 27-28, s.37.

148 Ömer Engin Lütem, *Ermeni Araştırmaları*, “Olaylar ve Yorumlar”, Sayı 23-24, s. 66.

149 Ömer Engin Lütem, *Ermeni Araştırmaları*, “Olaylar ve Yorumlar”, Sayı 25, ss.18-19.

150 “Espagne: Grand Succès Pour Une Exposition Sur Le Génocide Des Arméniens”, Armenews, 9 Ekim 2010.

fotoğraf ve resim sergi açılmıştır. Serginin bu şehrin Başpiskoposu Javier Martínez tarafından desteklendiği anlaşılmaktadır.¹⁵⁰

14. İngiltere

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu ile savaş halinde bulunması, bu savaş içinde 1916 yılında, halen de içeriği tartışılan Mavi Kitab'ı yayımlaması, savaş sonrasında İstanbul'u işgal etmesi, bazı Osmanlı Devlet adamlarını Malta'ya sürgüne göndermesi ve içlerinden bir kısmını Ermenilere yapılan muamele nedeniyle yargılama çabalarında bulunması gibi nedenlerle İngiltere, yakın tarihte Ermeni Sorunu ile en fazla ilgilenmiş ülkelerden biridir.

Ancak, soykırım iddiaları ortaya atıldıktan ve özellikle bu iddialar nedeniyle bazı cinayetler işlendikten sonra İngiltere'nin, Türkiye Cumhuriyeti ile iyi ilişkilerinin de etkisiyle, Ermeni iddialarından uzak durmaya önem verdiği görülmektedir. Buna karşılık İngiltere'deki küçük ancak etkili Ermeni topluluğu, yakın işbirliği içinde bulunduğu bazı İngiliz politikacıların yardımıyla İngiliz Parlamentolarına (Avam ve Lordlar Kameraları) soykırım iddialarını kabul ettirmeye çalışmışlar, başarılı olamayınca yerel parlamentolara yönelmişlerdir.

Yerel parlamentolar arasında Ermeni soykırım iddialarına en fazla prim vereni Galler bölgesidir. Bu bölge parlamentosunun 2001 ve 2006 yıllarında Ermeni soykırım iddialarını kabul eden kararları vardır. Ayrıca Galli milletvekilleri de Avam Kamerası'nda bu yolda karar alınmasına uğraşmışlardır.¹⁵¹

Galler dışında İskoçya'da Edinburgh Şehir Meclisi de 2005 yılında "Ermeni toplumuna karşı Osmanlı davranışlarının soykırım olduğuna" dair bir karar kabul etmiştir.

1915 olaylarının 95. yılı münasebetiyle, bir çok ülkede olduğu gibi İngiltere'de de Ermeni soykırım iddialarını tanıtmak çabalarının arttığı gözlemlenmiştir. Şubat ayında İngiltere'ye bir ziyarette bulunan Başkan Sarkisyan Chattam House'da yaptığı bir konuşmada,¹⁵² İngiliz toplumunun Ermenilerin maruz kaldığı trajedilere gösterdiği ilgiden, soykırımdan sonra Ermeni halkının desteklenmesi için İngiliz halkının yardımsever eylemlerinden bahsetmiş ve İngiltere'nin Ermeni soykırımını tanınmasının Kafkaslarda güvenliği zedelemeyeceğini ileri sürmüştür.

Bu yıl Ermeni soykırım iddialarının tanınması ve kınanması konusunda Avam Kamerası'na bir önerge verilmiştir. Başbakan Erdoğan'ın Mart ayında İngiltere'yi ziyareti sırasında Türkiye-İngiltere İş Forumu tarafından verilen öğle yemeğine

151 Ömer Engin Lütem, Ermeni Araştırmaları, "Olaylar ve Yorumlar", Sayı 27-28, s. 31.

152 <http://www.president.am/events/statements/eng/?pn=2&id=57>.

katılan İngiliz Adalet Bakanı Jack Straw, Avam Kamerası'nda 651 sandalye olduğunu, sözkonusu tasarımı sadece bir üyenin desteklediğini, buna karşılık İngiliz Hükümeti'nin ve muhalefetinin desteklemediğini, o itibarla tasarının kabul ihtimalinin sıfır olduğunu, bu konuda güvence verdiğini söylemiştir.¹⁵³ Nitekim bu konu Avam Kamerası'nda bir gelişme göstermemiştir.

Bu kez konu Lordlar Kamerası'na götürülmüştür. Ermeni çıkarlarını korumakla ün salmış ve esasen İngiliz Parlamentosu'nda Ermenistan Grubu Başkanlığı'nı yapan Barones Cox, İngiliz Hükümeti'ne "Ermenistan'da 1915-1917 dönemindeki olayların soykırım olarak tanınması konusundaki tutumunu gözden geçirip geçirmeyeceğini" sormuştur.

Barones Cox gibi her zaman ve her yerde Ermeni görüşlerini büyük bir sadakatle dile getiren Lord Avebury' ile ayrıca Baroness Rawlins, Lord Hylton ve Lord Kilklooney'in de, daha ölçülü olmakla beraber, Ermeni görüşleri lehinde konuştukları, buna karşın Lord Maginnis of Drumglass ve Lord Wallace of Saltaire'ın Türk görüşlerine yakın oldukları görülmüştür.

Dışişleri ve Commonwealth için Devlet Bakanı Baroness Kinnock of Holyhead bu soruya ve kendisinden evvel söz alanların bazı sorularına uzun bir cevap vererek, geçen asrın başında Osmanlı kıtaları tarafından öldürülen veya açlık veya hastalık nedeniyle ölen yüzbinlerce Ermeni için İngiiz Hükümeti'nin üzüntülerini ifade etmiş ve bu acılara maruz kalan kurbanlarının unutulmaması hakkındaki görüşleri paylaştıklarını söylemiştir. İngiliz Hükümeti'nin Türkiye ve Ermenistan arasında bir yakınlaşma ve uzlaşma olması için çalıştığını belirten Barones Hükümeti'nin, bu süreci tehlikeye atabilecek herhangi bir beyanda bulunmayacağını da belirtmiştir. Daha sonra soykırım konusuna değinen devlet bakanı, soykırımın belirli bir anlamı olduğunu ve bu sözcüğün en doğru kullanımının yetkili mahkeme tarafından değerlendirilebileceğini ifade ile, geçmişte olduğu gibi günümüzde de böyle bir değerlendirmeyi yapabilecek otoriteye sahip bir mahkeme olmadığını, bu itibarla hukuken karar verilemeyecek olaylar için bu deyim kullanılmasının İngiliz Hükümeti için uygun olmayacağını belirtmiştir.¹⁵⁴

Sonuç olarak, Barones Kinnock'un ağzından İngiliz Hükümeti Ermeni soykırımını tanımayı reddetmiştir. Bunu, siyasi alanda, Türkiye ve Ermenistan arasında yakınlaşma ve uzlaşma sürecini tehlikeye atmamak endişesine bağlamıştır. Hukuki alanda ise soykırım olup olmadığına yetkili mahkemenin karar vermesi gerektiğini, ancak halen böyle bir mahkeme bulunmadığını söylemiştir.

1947 tarihli BM Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması

153 "İngiltere'den Ermeni Tasarısına Destek Yok", CNN Türk, 16 Mart 2010.

154 <http://www.publications.parliament.uk/pa/ld200910/ldhansrd/text/100329-gc0004.htm>.

Sözleşmesi'nin 6. maddesine göre soykırım suçunun yargılanması, dolayısıyla bir olayın soykırım olup olmadığına karar verilmesi, "suçun işlendiği ülkedeki devletin yetkili bir mahkemesi, veya yargılama yetkisini kabul etmiş olan Sözleşmeciler Devletler bakımından yargılama yetkisine sahip bulunan uluslararası bir ceza mahkemesi"ne aittir. Bu dikkate alındığında, parlamentolar dahil, başka herhangi bir makam veya merciin soykırım kararı vermesi mümkün değildir. Keyfi bir şekilde böyle bir karar verilmişse bunun hukuki değeri veya sonucu yoktur. Diğer yandan, tüm uluslararası belgeler gibi, 1948 Sözleşmesi de geçmiş olaylara değil, yürürlüğe girdiği tarihten sonraki olaylara uygulanabilir. Barones Kinnock'un "günümüzde de böyle bir değerlendirmeyi yapabilecek otoriteye sahip bir mahkeme olmadığını" sözlerini bu açıdan değerlendirmek gerekmektedir.

İngiliz Hükümeti'nin Türkiye ve Ermenistan arasında bir yakınlaşma ve uzlaşma olması için çalıştığını belirten Barones Hükümeti'nin, bu süreci tehlikeye atabilecek herhangi bir beyanda bulunmayacağını da belirtmiştir.

Yukarıda belirttiğimiz gibi, İngiliz Hükümeti'nin soykırım iddiaları karşısındaki tutumu değişmemiş olmakla beraber, bu tutumunu dayandığı başlıca argümanda bir değişiklik olduğu görülmektedir. Daha önce bu konudaki sorulara verilen cevaplarda, sözleşmenin geçmiş olaylara uygulanmaması yanında, 1915 olaylarının, 1948 Sözleşmesi'ne göre soykırım olarak sınıflandırılması için, kesin kanıt bulunmadığı belirtilmekteydi.¹⁵⁵ Şimdi bu argümandan vazgeçilmiş ve 1948 Sözleşmesi'nin geriye uygulanamayacağına dayanan yetkili mahkeme olmadığı fikri ön

plana çıkarılmıştır. Bu haliyle İngiliz Hükümeti'nin tutumunda, sonuç değişmemekle beraber, bir gerileme olduğunu söylemek mümkündür.

15. İsrail

İsrail'in 2008 yılında Gazze'ye kanlı saldırıları, Türkiye'nin çekincesiz bir şekilde Gazzelilerin haklarını savunması, 2009 yılında Başbakan Erdoğan'ın Davos Zirvesi'nde İsrail Cumhurbaşkanı Perez'i alenen (publicly) eleştirmesi ve protesto babında programı terk etmesi, Türkiye-İsrail ilişkilerinde ciddi gerginliğe neden olmuştu. Diğer yandan, Benjamin Netanyahu başkanlığında güçlükle kurulabilen ve bünyesinde bazı aşırı görüşlere sahip küçük partileri de barındıran yeni İsrail Hükümeti'nin, Gazze konusunda daha da sert bir tutum izlemeye başlaması da Türkiye-İsrail ilişkilerinin normale dönmesini engelledi.

Bu arada, 10 Ocak 2010 tarihindeki bir olay, bu ilişkileri neredeyse kopma

¹⁵⁵ Ömer Engin Lütem, *Ermeni Araştırmaları*, "Olaylar ve Yorumlar", Sayı 27-28, s.33.

noktasına getirdi. Anılan gün Türkiye Büyükelçisi Oğuz Çelikkol'u Parlamentodaki odasına davet eden İsrail Dışişleri Bakan Yardımcısı Danny Ayalon, gazeteciler ve televizyon kameraları önünde büyükelçiyi aşağılamaya çalıştı. Türkiye bu durumu şiddetle protesto etti ve Büyükelçiyi Ankara'ya çağırdı.

Bilindiği üzere, İsrail Parlamentosu'nun Ermeni soykırım iddialarının kabul etmesi için küçük bir parti yıllardan beri gayret göstermektedir. Yukarıda değindiğimiz şekilde Türkiye- İsrail ilişkileri bozulunca, Meretz Partisi Başkanı Haim Oron (veya Auron), Nisan ayında bulunulmasından da yararlanarak, 1915 yılı olayları için genel görüşme açılmasını önerdi. Bu konunun müzakeresi sırasında lehte ve aleyhte konuşmalar yapıldı. Hükümet adına söz alan Çevre Bakanı Glad Erdan, Hükümet'in geçmişte ne olduğuna dair bir hüküm verilmesi gerektiğini düşünmediğini ve Türkiye ile Ermenistan arasında diyalogun devam etmesini umduğunu söyledi. Oron'un önerisi, hangi komisyonda ele alınacağını saptanması için, Knesett'in Genel Komisyonu'na gönderildi.¹⁵⁶

31 Mayıs 2010 tarihinde Gazze'ye insani yardım götüren, başta "Mavi Marmara" olmak üzere bazı küçük gemiler uluslararası sularda İsrail komandoları tarafından durduruldu. Silahsız olarak komandalara karşı koymak isteyenlerden sekizi Türk, biri ABD vatandaşı dokuz kişi öldürüldü, gemilere el kondu. Bu olay İsrail ve Türkiye aranda ciddi bir bunalıma yol açtı, tarafların aralarındaki ilişkileri kesme olasılığı belirdi. Bu hava içinde Knesett'teki tasarının kabul edilmesi beklenebilirdi. Ancak öyle olmadı, komisyonda beklemeye devam etti. Bunun nedeni, gerginliğin hâkim olduğu bir ortamda tasarının Knesett tarafından kabul edilmesinin, gerginliği daha da arttırması ve belki de Türkiye'nin İsrail ile olan ilişkilerini koparması sonucunu verebilecek olmasıdır. Bu arada, ABD'de Temsilciler Meclisi Dış İşler Komitesi'nden geçen 252 sayılı tasarının bu olaydan sonra, Yahudi Lobisinin çabalarıyla Meclis Genel Kurulu'nda tasdik edilmesi beklenebilirdi. Bu da olmadı.

İsraililerin ve ABD Yahudilerinin, İsrail'in Türkiye ile olan ilişkilerinde büyük gerileme yaşanmasına rağmen, bağları tamamen koparabilecek herhangi bir hareketten kaçındıkları, bu arada Ermeni soykırım iddiaları İsrail için gerçekte bir önem taşımadığından, bu konudaki karar tasarılarından kolaylıkla vazgeçebildikleri görülmektedir.

16. Uruguay

Latin Amerika'nın en küçük ülkelerinden olan Uruguay, Ermeni soykırım iddialarını

156 "İsrail Parlamentosu Ermeni İddialarını Görüşmeye Açıyor", Radikal, 29 Nisan 2010.

1965 yılında ilk tanıyan ülkedir. Türkiye ile, özellikle o yıllarda, hiçbir ilişkisi olmayan ve halen de bir temsilciliğimizin bulunmadığı ve bulunmasına da gerek olmadığı bu ülke parlamentosunun aldığı söz konusu kararın temelinde, Uruguay'da yerleşik küçük ve fakat zengin Ermeni Topluluğu olduğu anlaşılmaktadır. Uruguay Parlamentosu 2004 yılında aynı mealde bir ikinci karar daha kabul etmiştir.

Soykırım iddialarının 95. yıldönümü münasebetiyle Ermenistan'dan gönderilen bir haçkar, Uruguay Başkanı Jose Mujica'nın da hazır bulunduğu bir törenle şehrin merkezine konmuştur.¹⁵⁷

17. Avrupa Konseyi

Avrupa Konseyi Parlamenter Asamblesi'ndeki Ermeni milletvekilleri, Ermeni soykırım iddialarının tanınması ve kınanmasını amaçlayan bir metin hazırlamışlardır. İmzaya açılan bu metin Asamble'nin toplantısında, Asamble Başkanı Mevlut Çavuşoğlu'nun yerine başkanlık yapan Fransız milletvekili Claude Mignon tarafından Asamble'nin bilgisine sunulmuş ve imzaya açık olduğu bildirilmiştir.¹⁵⁸ Bu metnin 20 kadar imza topladığı anlaşılmaktadır. Parlamenter Asamble'nin üye sayısı 318'dir

VI – SOYKIRIM İDDİALARINA İLİŞKİN DİĞER GELİŞMELER

1. Dolaylı olarak Soykırım İddialarını Tanıyan veya Tanımış Addedilen Ülkeler

Bilindiği gibi, Ermenistan'da 1967 yılında açılışı yapılmış bir Soykırım Anıtı vardır. Ermenistan'ın bağımsızlığından sonra bu anıta bir de Soykırım Müzesi eklenmiştir. Bu Anıt ve Müze halen Ermenistan'da soykırım iddialarının somut kanıtı olarak takdim edilmektedir. Ermenistan'ı resmen ziyaret eden yabancı devlet adamlarından veya delegasyonlardan bu anıtı ziyaret etmeleri istenmekte ve bu husus ziyaret programlarına konmaktadır. Tabii, kişiler bu anıtı ziyaret etmek zorunda değildir. Ancak, çok kere nezaket gereği, bu ziyaret yapılmakta ve ziyaretlere basın ve televizyonda geniş yer verilmektedir. Burada önemli olan husus, anıtı ziyaret edenlerin veya ülkelerinin Ermeni soykırım iddialarını kabul etmiş addedilmeleri, en azından bu kabul yolunda önemli bir adım atmış olarak görülmeledir. Ermeni soykırım iddiaları parlamentolarınca kabul edilmiş ülke temsilcilerinin bu anıtı ziyaret etmelerini, ihtiram duruşunda bulunmalarını, celenk

157 "World Community Commemorates 95th Anniversary of Armenian Genocide", Arminfo, 26 Nisan 2010.

158 "PACE Statement Recognizes and Condemns Armenian Genocide", Tert.am, 29 Nisan 2010.

koymalarını, özel defteri imzalamalarını ve bir ağaç dikmelerini normal karşılamak gerekmektedir. Buna karşın parlamentolarında böyle karar alınmayan ve hatta bu konuda parlamentoya sunulan tasarıların kabul edilmediği ülkelerin temsilcilerinin anıtı ziyaret etmeleri, makul değildir. Ne var ki, son zamanlarda bu tür ziyaretlerin sayısında bir artış görülmüştür. Bu, 10 Ekim 2009 tarihinde imzalanan protokollerin, artık iki ülke arasında sorun kalmadığı gibi yanlış yorumlanmasından ileri gelebilir. Türkiye, söz konusu ziyaretlere yeterince tepki göstermemişse, bu da ziyaretlerin yapılmasını kolaylaştırmış olabilir.

Aşağıda, soykırım iddialarını tanımamış ülke temsilcilerinin Soykırım Anıtı'na, bu konuyu dergimizde son olarak ele almamızdan¹⁵⁹ bu yana, yaptıkları ziyaretler hakkında kısa bilgi verilmektedir.¹⁶⁰

- 27 Temmuz 2009. Sırbistan Cumhurbaşkanı Boris Tadic.
- 30 Ekim 2009. Belarus Dışişleri Bakanı Sergey Martinov
- 10 Aralık 2009. Latviya Cumhurbaşkanı Valdis Zatlers. Adı geçen özel deftere “İnsan belleği silinemez, sonsuza kadar kalır ve kuşaktan kuşağa geçer” yazmıştır.
- 4 Mart 2010. Çek Parlamentosu Başkan Yardımcısı Vojtech Filip ve beraberindeki parlamento heyeti
- 18 Mayıs 2010. Çek Başbakanı Jan Fischer. Adı geçen özel deftere, “Müzedede gördüklerimin hepsinden ve 20. asrın başında neler olduğundan çok etkilendim. Bunu hiçbir zaman unutmamalıyız” yazmıştır.
- 26 Haziran 2010. Avusturya'nın Avrupa Uluslararası İşler Bakanı Michael Spindelegger.
- 13 Haziran 2010. İsrail “Ombudsman”ı ve Devlet Denetçisi Hâkim Micha Lindenstrauss
- 11 Ekim 2010. Slovenya Devlet Başkanı Danilo Turk. Adı geçen özel deftere şunları yazmıştır: “20. asrın ve tüm insanlık tarihinin en iğrenç cinayetlerinden birinin anısından çok etkilendim. Bundan sonra tarihin değişik olmasına çalışalım. Tarih hiçbir zaman en kötü yönüyle kendini tekrarlamamalı”.

159 Ömer Engin Lütem. Olaylar ve Yorumlar, Ermeni Araştırmaları Sayı32, ss.44-46

160 <http://www.genocide-museum.am/eng/delegation.php>

Erivan'daki Soykırım Anıtı ve Müzesi'ne yapılan en önemli ziyareti, 4 Temmuz 2010 tarihinde Amerikan Dışişleri Bakanı Hillary Clinton gerçekleştirmiştir. Clinton, anıta bir çelenk koymuş, ancak özel deftere yazı yazmamış ve ağaç da dikmemiştir. Erivan'daki ABD Büyükelçiliği bu konuda yaptığı açıklamada, ABD Dışişleri Bakanı'nın "1915'te hayatını kaybeden 1,5 milyon Ermeni'ye bir saygı işareti olarak" anıta özel bir ziyarette bulunduğu vurgulanmıştır.¹⁶¹

Gerçekten de bu ziyaretin resmi bir nitelik taşımaması için çaba harcandığı görülmüştür. Yabancı devlet adamlarının Soykırım Anıtı'na gitmesi, ziyaretlerinin başında yapılmaktadır. Hillary Clinton resmi görüşmeler bittikten sonra, Gürcistan'a hareketinden az önce anıta gitmiştir. Kendisine Ermenistan Hükümeti'nden kimse refakat etmemiştir. Çelenk koyma sırasında gazeteciler ve televizyon bulunmamış, buna karşılık bazı fotoğraflar sonradan basına verilmiştir. ABD Dışişleri Bakanı bu konuda basına demeç vermemiştir. Buna karşın çelenğin üzerinde ABD Dışişleri Bakanı yazması ve Erivan'daki ABD Büyükelçisi'nin de kendisine refakat etmesi "özel ziyaret" savını zedelemiştir.

Aslında, Ermenilerin ABD'de gitgide daha fazla sahip oldukları nüfuz karşısında Bayan Clinton'ın Soykırım Anıtı'nı ziyaret etmemesi beklenemezdi. Diğer yandan böyle bir ziyaretin Türkiye'nin tepkilerini çekeceği de muhakkaktı. ABD Dışişleri Bakanı ziyaretin "özel" nitelikte olduğunu belirterek ortalama bir yol izlemeye çalışmıştır. Bu arada Hillary Clinton'ın 2008 yılında başkan adaylığı sırasında Ermeni soykırım iddialarını açıkça benimsediği ve başkan olduğu takdirde Ermeni soykırımını tanıyacağını söylediğini de hatırlatalım.¹⁶²

Bayan Clinton, bu gayretine rağmen Türkiye'de eleştirilmiştir. Dışişleri Bakanı Davutoğlu bu ziyaretle ilgili rahatsızlığını Vaşington'a iletişini belirtmekle yetinirken,¹⁶³ MHP Ankara Milletvekili Deniz Bölükbaşı, "Bu ziyaret AKP Hükümeti'nin Ermenistan protokolünün ve Erivan açılışının iflasıdır" demiş, CHP İstanbul Milletvekili Şükrü Elekdağ ise, "Türkiye, özellikle İran konusunda takındığı tavrın da etkisiyle, bundan sonra soykırım iddialarının kabulünü engellemekte zorlanacak" şeklinde konuşmuştur.¹⁶⁴

Genelde ABD Hükümetlerine yakın tutumu ile bilinen ABD'deki Amerika Ermeni Asamblesi (Armenian Assembly of America) Bayan Clinton'un Anıta çelenk koymasını takdir edilen bir sembolik hareket olarak belirtilmiştir.¹⁶⁵

161 "Hillary Manevrası", Haber Türk, 6 Temmuz 2010.

162 Ömer Engin Lütem, Ermeni Araştırmaları, *Olaylar ve Yorumlar*, Sayı 27-28, s. 47.

163 "Davutoğlu'ndan Ermeni Soykırım Anıtını Ziyaret Eden Clinton'a Tepki", Turkishny.com, 6 Temmuz 2010.

164 "Clinton Soykırım Anıtı'nda", Hürriyet, 6 Temmuz 2010.

165 "Secretary of State Hillary Clinton Visits Genocide Memorial in Yerevan", Armenian Assembly of America, Press Release, 5 Temmuz 2010.

Buna karşın, ABD’de Taşnakların bir yan organı olan Amerika Ermeni Milli Komitesi (ANCA) Hillary Clinton’un ziyaretinin, Obama-Biden Hükümeti’nin Türkiye’nin soykırımı inkârına yarıklık etmek politikasını değiştireceğine işaret etmediğini, ayrıca bu suçun ABD tarafından gerektiği gibi kınanması ve anılması için bir hareket oluşturmadığı, bu ziyaretin Dışişleri Bakanı ve Amerika için kaçırılmış bir fırsat olduğu ifade edilmiştir.¹⁶⁶

Ermenistan’da ise Hillary Clinton’un Soykırım Anıtı ziyareti genelde memnurluk uyandırmış ancak Taşnak Partisi’nden Giro Manoyan, Bayan Clinton’un bu ziyareti Dışişleri Bakanı sıfatıyla gerçekleştirmediyse, bunun Ermenistan ve Ermeniler yönelik bir hareket olduğunu, eğer, çelenkte yazdığı gibi, Dışişleri Bakanı olarak geldiyse bunun Obama yönetiminin politikasını değiştirdiği ve Kongre’nin soykırımı tanınmasına destek vereceği anlamına geldiğini, aksi halde ise bu ziyaretin samimi bir saygı ifadesi olmayacağını ileri sürmüştür.¹⁶⁷

Ne var ki, son zamanlarda bu tür ziyaretlerin sayısında bir artış görülmüştür. Bu, 10 Ekim 2009 tarihinde imzalanan protokollerin, artık iki ülke arasında sorun kalmadığı gibi yanlış yorumlanmasından ileri gelebilir.

2. Ermenistan’da 24 Nisan’ın Anılması

Ermenistan’da 24 Nisan’ın anılması son yıllarda değişmeyen bir program içinde yapılmaktadır.

Bir gün önce, 23 Nisan gecesi Erivan’da Soykırım Anıtı’na doğru bir fener alayı yürüyüşü yapılmaktadır. Ermeni Devrimci Federasyonu (Taşnak) Partisi’nin gençlik kolu tarafından düzenlendiği anlaşılan¹⁶⁸ bu yürüyüş sırasında, geçen yıl olduğu gibi bu yıl da Türk Bayrakları yakılmıştır. Ayrıca Cumhurbaşkanı Gül, Başbakan Erdoğan ile Dışişleri Bakanı Davutoğlu’nun da posterleri yakılmıştır. Bu arada Başkan Obama, Başbakan Erdoğan ve İngiltere Başbakanı Brown’ı mahkûm giysileri içinde ve zincirlenmiş bir şekilde gösteren bir poster de görülmüştür.¹⁶⁹ “Soykırımı Tanı”, “Türkiye-Ermenistan (normalleşme) Sürecine Hayır”, “Türkiye’den Tazminat İstiyoruz”, “Tanınmanın Tam Zamanı” yazılı pankartlar açılmıştır.

Görüldüğü gibi, bu yürüyüş Türkiye aleyhine büyük taşkınlıklara vesile olmakta ve burada Türk bayrağının yakılması bir tür milli spora dönüşmüş bulunmaktadır. Bu

166 “Secretary Clinton Visits Armenian Genocide Memorial”, Armenian National Committee of America, Press Release, 5 Temmuz 2010.

167 “Clinton A Tsitsernakaberd: Le Secrétaire d’Etat Fait Une Visite ‘Privée’ Au mémorial”, Armenews, 6 Temmuz 2010.

168 “Armenia Marks Genocide Anniversary”, RFE/RL, 24 Nisan 2010.

169 “Erivan’da Küstahlık”, Hürriyet, 25 Nisan 2010.

170 “Taksim’de Ermeni Bayrağı Yakıldı”, Haberlercom., 25 Nisan 2010.

hareketlerin Türkiye ile Ermenistan arasında normal ilişkiler kurulması sürecine bir yararı olmayacağı açıktır. Ayrıca bunlar Türkiye’de de benzer tepkilere yol açmaktadır. Nitekim bu yıl ilk kez 24 Nisan’da Büyük Birlik Partisi’nden bir Grup Taksim Meydanı’nda Ermeni Bayrağı’nı yakmıştır.¹⁷⁰ İki olay arasındaki fark İstanbul’da Emniyet yetkililerinin Ermenistan bayrağının yakılmasını önlemeye çalışmasıdır.

Diğer yandan Türk Bayrağı’nın yakılması çok daha büyük bir tepkiye neden olmuştur. 24 Nisan günü MHP T.B.M.M.’de bu olayın bir meclis kararıyla kınanmasını önermiş, CHP bu öneriyi desteklemiş, ancak AKP benimsemeyince bir karar alınamamıştır.¹⁷¹

Erivan’daki anma törenlerine dönecek olursak, 24 Nisan sabahı, başta Ermenistan Devlet Başkanı Serj Sarkisyan olmak üzere Ermenilerin Baş Patriği Karekin II ve diğer devlet erkânı Soykırım Anıtını ziyaret ederek çiçek koymuşlardır. Burada bir dini ayin yapılmış ve dua edilmiştir. Anıt sonradan halkın ziyaretine açılmıştır. Anıt kaç kişinin ziyaret ettiği, her yıl olduğu gibi, bu yıl da belirsizdir. Ziyaretin bütün gün sürmesi bir tahmini güçleştirmektedir. Genelde doğru haberler vermeye çalışan, Amerikan kökenli Radio Free Europe/Radio Liberty’e göre, bu rakam yüz binlercedir. Buna karşın bir Türk gazetesi bir milyon gibi gerçek olamayacak bir rakam vermiştir.¹⁷²

Aynı gün Serj Sarkisyan, geleneksel 24 Nisan mesajında, özetle, Ermeni sürgününün (tehcirin) devlet tarafından düşünülmüş bir plan olduğu, sonuçlarının sadece Ermeni halkının tarihi için değil dünya tarihi için de eşi olmayan bir cürüm olarak medyana çıktığı, Osmanlı İmparatorluğu’nun devlet mekanizmasının tüm kurulları aracılığıyla Ermenilerin yok edilmesini öngören bir programı uyguladığını, 24 Nisan 1915’in Ermeni halkı tarihini önce ve sonra olmak üzere ikiye ayırdığını, sonuçta bir buçuk milyon kişinin öldüğünü, bütün bir milletin anavatanından atıldığını, eski bir kültürün yok edildiğini, mucizevi bir şekilde kurtulanların bu darbenin altından kalkamayacağını düşündüğünü, ancak Ermenilerin bir devlet olarak yeniden uluslararası alana çıkabildiklerini ve bu tür cinayetlerin yeniden olmasını önlemeye kararlı olduklarını söylemiştir.

Sarkisyan ayrıca, “Türkiye dahil, dünyanın bir çok ülkesinde insanlığa karşı suçların önlenmesinin anlamını kavrayan ve bu mücadelede bizim yanımızda yer alanların hepsine minnettarız. Bu süreç durdurulamaz ve alternatifi yoktur” da demiştir.¹⁷³

Mesajın en önemli bölümü kanımızca bu son cümlelerdir. Her ne kadar “mücadele” den ve “süreç”ten ne kastedildiği açık değilse de, 24 Nisan’da telafuz

171 Murat Yetkin, “Ve Meclis 24 Nisan’da 1915’i konuştu”, Radikal, 25 Nisan 2010.

172 “Ölenlere Fatiha Okunsa”, HaberTürk, 25 Nisan 2010.

173 <http://www.president.am/events/statements/eng/?pn=1&id=61>.

edildiklerine göre bunların soykırım iddialarının kabulünü ve hatta tazminat ve belki de toprak taleplerini içerdiği düşünülebilir.

Diğer yandan Sarkisyan'ın mücadelelerinde (yani,büyük olasılıkla, soykırım iddialarının kabulü ve hatta tazminat ve belki de toprak almak mücadelesi) onların yanında yer alan Türklere de minnettarlığını ifade etmesi anlamlıdır. Bu, önümüzdeki dönemde bu tür düşünen ve hareket edem Türklerin sayısının, Diaspora'nın da yardımıyla artırılmasına çalışılacağına işaretidir.

2. Ermeni Sorununa ve Soykırım İddialarına İlişkin Bazı Konferanslar

Ermeni soykırım iddiaları konusunda her yıl bir çok ülkede bilimsel nitelikte, daha doğrusu öyle görünen ve genelde bazı bilim adamları, üniversite mensupları ve yazarların katıldığı konferans, sempozyum ve benzeri bir çok toplantı yapılmaktadır. 2010 yılı, 1915 Olayları'nı 95. yılı olduğundan, bu tür toplantıların sayısında artış olduğu görülmüştür.

ASAM Ermeni Araştırmaları Enstitüsü'nün 2002 yılında düzenlediği ve 120'den fazla bilim adamı ve yazarın katıldığı 114 sunum yapıldığı Ermeni Araştırmaları Birinci Kongresi'nden ve 2004 yılındaki yine büyük bir katılımı gerçekleştirmiş olan İkinci Kongre'den sonra Türkiye'de de, genellikle üniversitelerde, Ermeni sorununun çeşitli yönleri hakkında bilimsel toplantılar yapılmaya başlanmış ve bunların sayısı 2006 yılında üst düzeye ulaşmış, sonra tedricen bir azalma görülmüştü. Mesela içinde bulunduğumuz yılda, münhasıran Ermeni sorunu konusunda çok katılımlı bir bilimsel toplantı bilinmemektedir veya olmuşsa da adını duyuracak önemde olmamıştır. Kısaca, halen, bu sorun hakkında diğer ülkelerdeki bilimsel toplantılar artarken Türkiye'de azalmaktadır.

Yazımızın bu bölümünde 1915 olaylarının 95. yıldönümünü anmak amacıyla yapılan çok sayıdaki bilimsel toplantılardan en önemli gördüğümüz bir kaç hakkında bazı bilgiler vereceğiz.

a. Tanıma, Kınama, Geri Ödeme Konferansı, Erivan, 19 Nisan 2010.

Erivan Soykırım Müzesi tarafından düzenlenen bu konferansa kimlerin katıldığı hakkında bilgi verilmemiş ve sadece yerel ve yabancı uzmanların katıldığı belirtilmiştir. Konferansta Müze Müdürü Hayk Demoyan ile Yardımcısı Suren Manukyan'ın ve ayrıca Erivan'daki Alman Büyükelçisi Hans Jochen Schmidt'in konuştuğuna dair bilgiler vardır.¹⁷⁴ Hayk Demoyan Ermeni soykırımı sorunu için

174 "Recognition, Condemnation, Reimbursement", Radiolur, 19 Nisan 2010.

tanınmadan soykırımın sonuçlarının giderilmesi aşamasına, diğer bir deyimle Türkiye'nin tazminat ödemesi ve Ermenistan'a toprak vermesi aşamasına geçilmesi gerektiğini savunmuştur. Yardımcısı ise "Bizim amacımız, suçluları hesap vermeye çağırmak ve manevi, maddi ve siyasi tazminat istemektir" demiştir. Alman Büyükelçisi ise ülkesinde çevrilen "Aghet" adlı belgesel filminden bahsetmiştir. Bu belgesel hakkında yukarıda bilgi verdik. Burada değinmek istediğimiz husus, Büyükelçilerin hükümetlerinin tutumlarını yansıtmaları gerektiğidir. Oysa söz konusu belgeselin, Alman hükümetiyle bir ilgisi yoktur. Ermenistan'da hemen her çevreye hâkim olan, kendine acındırma davranışı karşısında bazı yabancı büyükelçilerinin sempatik olma amacıyla hükümetlerinin tutumunun dışına çıkabildikleri, Türkiye'den de bir tepki gelmediği takdirde de bunu rahatlıkla sürdürebildikleri görülmektedir.

b. Geriye Bakmak, İleriye Gitmek Sempozyumu, Los Angeles, 18 Nisan 2010

Bu sempozyum, halen ABD'de Ermeni sorunu konusunda en fazla isim yapmış olan, Los Angeles'teki UCLA Üniversitesi'nden emekli ancak bu konulardaki faaliyetini sürdüren Prof. Ricahard G. Hovannisian tarafından, adı geçen üniversite ve bazı Ermeni kuruluşlarının yardımıyla düzenlenmiştir.¹⁷⁵ Başlıca konuşmacılar Kopenhag Üniversitesi'nden Mathias Bjornlund ve Güney Kalifornia Üniversitesi'nden DR Wolf Gruner olmuştur. Bjornlund, "İskandinavya ve Ermeni Sorunu: Başlangıç Görgü tanıkları ve Sonrası" başlıklı bir sunum yapmış, Gruner ise Nazi almanyası döneminde Almanların Ermeni Soykırımı hakkında ne bildikleri konusunda konuşmuştur. Bu sempozyuma Amsterdam Üniversitesi'nden doktora almış olan ve ötedenberi Ermeni görüşlerini savunmasıyla dikkatleri çeken, halen Dublin Üniversitesi'nde doktora sonrası araştırmalar yapan Uğur Ümit Üngör'de katılmıştır.

Üngör, sempozyumdan birkaç gün önce, Hovannisian'ın düzenlediği bir program içinde UCLA'da "Jön Türklerin Ermeni Mallarına El Koyması" konusunda bir konferans vermiş ve İttihatçıların milli bir ekonomi kurmak amacıyla Ermenileri ortadan kaldırdığı fikrini savunmuştur.

c. Woodrow Wilson'dan Barack Obama'ya Amerika'da Ermeni Sorununa Tepkiler

Bu konferans ünlü MIT (Massachusetts Institute of Technology)'de 13 Mart 2010 tarihinde, bu kuruluştaki Profesör olan Bedross Der Matossian ile Christopher Capozzola tarafından düzenlenmiş ve MIT tarafından finanse edilmiştir.¹⁷⁶

175 "New Approaches to Armenian Genocide", Asbarez, 21 Nisan 2010.

176 "MIT Conference Explores America's Response to the Genocide", The Armenian Weekly, 17 Mart 2010.

Konferans konuyu kronolojik bir şekilde ele alan şu üç oturumdan oluşmuştur: Woodrow Wilson ve Ermeni Sorunu, Soğuk Savaş ve Ermeni Soykırımı ve Soğuk Savaş Sonrası Dönemi ve Obama Hükümeti.

Bu konferansa ABD’de isim yapmış Ermeni kökenli tarihçi ve yazarlarını önemli bir bölümünün katıldığı gözlemlenmiştir. Bunlardan bazılarının isimlerini veriyoruz: Ermeni soykırım iddialarının vazgeçilmez ismi Richard G. Hovannisian’dan başka Dennis Papazian, Simon Payaslian, Ruben Adalian, Marc Mamigonian, Gregory Aftandilian ve Suzanne Moranian.

Konferansta ileri sürülen görüşler hakkında basında ayrıntılı bilgi verilmemiştir. Ancak verildiği kadarıyla bu görüşlerde ciddi yanılmalar olduğu gözlemlenmektedir. Mesela, Başkan Wilson’un Osmanlı (Türkiye) aleyhindeki tutumunun 1947 Truman Doktrini ile değiştiği iddia edilmiştir ki, bu doğru değildir. Başkan Wilson’un ölümünden sonra ABD Hükümetleri, Kongre’nin direnmesine rağmen Türkiye ile iyi ilişkiler içinde olmak için çaba harcamışlardır. İki savaş arasındaki dönemde iki ülke ilişkileri tamamen normaldir ve ABD Hükümetleri hiçbir şekilde Wilson Ermenistan’ından bahsetmemişlerdir.

d. Modern Zamanların Soykırım Prototipi

Bu başlığını taşıyan ve “soykırımın” 95. yıldönümünü anmak amacını taşıyan konferans 22-24 Nisan 2010 tarihinde Brezilya’nın Sao Paulo Üniversitesi’nde yapılmıştır. Konferansı düzenleyenler Ermenistan Cumhuriyeti, Brezilya’nın Sao Paulo Eyaleti ve ABD’deki Ermeni Zoryan Enstitüsüdür.¹⁷⁷

Bu tür bir konferansın neden Brezilya’da ve neden Sao Paulo’da yapıldığı sorusu akla gelebilir. Latin Amerika’nın bazı ülkeleri (Arjantin, Şili, Venezuela, Uruguay) Ermeni soykırım iddialarını tanımış olmasına karşın bu bölgenin en büyük devleti olan Brezilya’da bu yönde yapılan girişimler bir sonuç vermemiştir. Buna karşın Sao Paulo Eyaleti Parlamentosu 20 Ekim 2005 tarihinde bu iddiaları kabul eden ve Ermeni soykırımın federal düzeyde de tanınmasını isteyen bir karar kabul etmiştir.¹⁷⁸ Böyle bir konferansla konunun yeniden gündeme taşınmasının amaçlandığı anlaşılmaktadır.

1915 olaylarının “Modern Zamanların Soykırım Prototipi” olduğu görüşüne gelince. 1915 olaylarının neredeyse bir asır öncesine ait olması ve her zaman Yahudi Soykırımı’nın gölgesinde kalması bu iddiaların dikkat çekmesinin dolayısıyla kabul edilmesinin önündeki en büyük engeldir. O nedenle Ermeni

177 “International Conferans on Armenian Genocide Held in Brazil”, Armenian Weekly, 10 Mayıs 2010.

178 Ömer Engin Lütem, *Ermeni Araştırmaları*, Olaylar ve Yorumlar, Sayı 18, s.29.

“soykırımı”na bir önem, bir tür “kişilik” kazandırmak düşünülmüş, bu da “XX. Asrın İlk Soykırımı” veya “ Modern Zamanların Prototipi” gibi sloganlarla sağlanmaya çalışılmıştır.

Konferansa katılanların tümünün Ermeni görüşlerini tamamen desteklediklerini belirtmeye gerek yoktur. Bunlar arasında Robert F. Melson, Roger W. Smith ve Vahakn N. Dadrian gibi bu alanda tanınmış kişiler vardır. Ragıp Zarakolu’da konferansta Türk Devleti’nin Ermeni soykırımını reddetmesi konusunda konuşmuştur. Genellikle akademik ünvanı olanların sunumlar yaptığı bir konferansta Zarakolu’ya söz verilmesinin iki nedeni olduğu düşünülmektedir. Birincisi, soykırım iddialarını kabul eden Türklerin de bulunmasının bu iddiaların kabulünü kolaylaştıracağı düşüncesidir. İkincisi ise, Zarakolu’nun yönettiği Belge Yayınlarının soykırım iddialarına dair yabancı kitaplarının en önemlilerinin çevirisini yayımlamış olmasıdır.

e. Ermeni Soykırımı Araştırmalarını Son Durum: Tarih Yazımı, Kaynaklar ve Gelecekteki Yönelimler

Bu başlığı taşıyan bir çalıştay, 9 ve 10 Nisan 2010 tarihinde ABD Clark Üniversitesi’nde yapılmıştır. Gerek incelenen konuların çeşitliği gerek katılanların sayısı itibarıyla bu toplantının 2010 yılında Ermeni soykırım iddiaları konusunda en büyük toplantı olduğu söylenebilir.¹⁷⁹

Clark Üniversitesi, Massachussets Eyaletinde, Worcester’de küçük bir üniversitedir. (1900 öğrenci, 650 lisans üstü öğrenci) Bu üniversiteyi Ermeni sorunu bakımından önemli kılan, burada Ermeni soykırımı iddiaları için bir paralı kürsü mevcut olmasıdır. ABD’de bazı üniversitelerde parası verilmek kaydıyla bir konunun incelenmesi için bir kürsü kurdurmak ve bu kürsüye parayı ödeyenlerin adını vermek mümkündür. Clark Üniversitesindeki kürsünün adı “Kaloosdian/Mugar Ermeni Soykırımı Kürsüsü”dür.

Bu kürsünün başında tanınmış Ermeni asıllı Amerikalı tarihçi Simon Payaslıyan vardı. Adı geçen daha büyük ve ünlü olan Boston Üniversitesi’ne geçince, bu kürsü bir süre boş kalmış sonra 2008 yılında buraya, 1990’dan bu yana yaşamını Ermeni soykırım iddialarına adanmış bulunan ve geçimini de bu yolla sağlayan Taner Akçam atanmıştır.

Bu uzun toplantı hakkında ayrıntılı bilgi vermeye yerimiz müsait değildir. İlgilenenler <http://www.armenianweekly.com/2010/05/18/clark-conference/>

179 “Conférence: Génocide Arménien, Historiographie et Sources”, Armenews, 6 Haziran 2010.

adresinde Çalıştay' da ileri sürülen görüşlerin bir özetini bulabilirler. Biz sadece oturumların başlıklarını ve katılanların isim ve ünvanlarını vermekle yetineceğiz.

Çalıştay şu oturumlara ayrılmıştır:

- 1- Ermeni Soykırımına İlişkin Güncel Bilgilerle İlgili Sorunlar. Araştırmalar Ne Aşamadadır?
- 2- Ermeni Kaynakları ve Arşivleri
- 3- Arşivler ve Osmanlı Kaynakları
- 4- Diğer Kaynaklar ve Arşivler
- 5- Ne yapmalı?
- 6- Çalıştay Hakkında Düşünceler ve Öneriler

Bu konferansa katılanları üç gruba ayırarak (Ermeni, Ermeni olmayan ve Türk) bilgi veriyoruz.

Ermeniler: Ricahard G. Hovannisian: Kaliforniya Üniversitesi'nden emekli profesör, Rouben Adalian: ABD'de Ermeni Milli Enstitüsü (Armenian National Enstitute) Direktörü, Raymond Kévorkian: Paris'teki Nubar Paşa'nın evrakını da içeren Bibliothèque Nubar'ın idarecisi; Dikran Kaligian: Amerikalı Tarih profesörü, Boross Dert Matossian: MIT'de (Massachussetts Institute of Technology) de tarihçi. Hayk Demoyan: Erivan'daki Soykırım Anıtı ve Müzesi Müdürü, Asbed Kotchikian: Betley Üniversitesi'nde profesördür. Khatchig Mouradian: Boston'da yayımlanan The Armenian Weekly'nin redaktörü, Aram Arkun: Tarihçi, ABD Ermeni Kilisesi Haber Merkezi Müdür Yardımcısı, Ronald Grigopr Suny: Kafkasya ve Sovyet Ermenistan'ı üzerinde uzmanlığı bulunan Ermeni asıllı tarihçi,

Ermeni Olmayanlar: Donald Bloxham: Edinburg Üniversitesinde Profesörü, Peter Holquist: Pennsylvania Üniversitesinde Profesör, Hans-Lukas Keiser Zürich Üniversitesi, Wolfgang Gust: Aslen gazeteci, Alman Arşivlerinde soykırım iddiaları üzerinde araştırmalar yapmıştır, Margaret Anderson. Kaliforniya'da Berkeley Üniversitesinde profesör. Matthia Bjornlund: Danimarkalı tarihçi, Eric Weitz: Minnesota Üniversitesinde çalışan Alman Tarihçi, Henry Theriault: Worcester Üniversitesinde Felsefe Profesörü.

Türkler: Taner Akçam: Yukarıda kendisinden bahsettik, Oktay Özel: Bilkent Üniversitesi. Ayhan Aktar. Bilgi Üniversitesinde Profesör, Seda Altuğ. Boğaziçi

Üniversitesi mezunu olup Utrecht Üniversitesinde doktora yapmaktadır, Nazan Maksudyan: Sabancı Üniversitesi mezunudur; Uğur Ümit Üngör: Yukarıda kendisinden bahsettik.

Türkiye dışında yapılan bu toplantının başlıca özelliği, sadece Ermeni soykırımı olduğuna inananları bir araya getirmesidir. Aksini düşünenler çağrılmamış olduğundan, bu toplantı incelediği konular için bir diyalog oluşturamamış, aksine herkesin aynı hususları, başka açılardan da olsa, söylediği bir monolog niteliği taşımıştır.

Bu nedenledir ki, bu ve benzeri diğer toplantılar, az sayıda yeni bilgiler ortaya koysa dahi, belirli bir tezi kanıtlamayı amaçladığından esasi itibariyle bilimsel bir katkı yaratmamaktadır.

VII- ERMENİSTAN'DAKİ RUS ÜSSÜ

Karabağ Savaşı'ndan sonra, Ermenistan ile Rus Federasyonu arasında 1995 yılında yapılan bir anlaşma ile Türkiye'ye yaklaşık 20 km mesafedeki Gümrü şehrinde bir Rus Üssü kurulmuştu. Söz konu anlaşma, 25 yıllık olup 2020 yılında son bulacaktı. Süresinin dolmasına on yıl kadar bir zaman varken bu anlaşmanın, beklenmedik bir şekilde, 24 yıl daha, 2044 yılına kadar uzatılması bir şaşkınlık yarattı.

Gürcistan'daki Rus üslerinin kapanmasından sonra Ermenistan'daki tesis Rusya Federasyonu'nun Güney Kafkasya'da tek üssü olmaktadır ve bu yönden Rusya için özel bir öneme sahiptir. Rusya'nın bu üs aracılığıyla bölgede nüfuzunu korumak ve arttırmak için çalıştığı görülmektedir. Söz konusu üssün bölge ülkelerine etkisini şu şekilde özetleyebiliriz.

a. Ermenistan

Ermenistan bu üssün kendisini Türkiye'ye karşı koruyacağına inanmaktadır. Karabağ savaşları sırasında Ermenistan'ın saldırgan ve yayılmacı siyaseti Türkiye'nin bir çok kez tepkisini çekmişti. Özellikle savaşın, Nahçıvan bölgesine sıçraması karşısında Türkiye'nin bu bölgeyi koruyacağını açıklaması, bir kriz doğmasına neden olmuş ve eski Sovyet Cumhuriyetlerinden bazılarının savunması için kurulmuş olan CIS Kumandanı Kumandanı Yevgeni Şopoşnikov Türkiye'nin müdahalesinin bir üçüncü dünya savaşı çıkarabileceğini söyleyecek kadar ileri gitmiş, ancak Ermeni güçlerinin Nahçıvan'dan çekilmesiyle bu bunalım sona ermişti. Ruslar bu olaydan Ermenistan'da bir üs kurmak için yararlanmışlar ve Ermenilerde, yukarıda belirttiğimiz gibi, bu üssün Türkiye'ye

karşı kendilerini koruyacağı düşüncesiyle bu üssün kurulmasını istemişlerdi. Diğer yandan, 1995 yılında yapılan bu üs için yapılan anlaşma Rus güçlerine Ermenistan'ın Sovyetler Birliği zamanındaki sınırlarını koruma görevini de vermişti. Bu, fiiliyatta, Türkiye ve İran'a karşı Rusya'nın Ermenistan'ın korunması anlamına geliyordu.

b. Azerbaycan

Bu üssün ve Ermenistan'daki Rus güçlerinin Ermenistan'ı Azerbaycan'a karşı korumak gibi bir görevi yoktu. Ancak, Ermenistan'daki Rus güçleri, Türkiye'nin Azerbaycan'a askeri yardımını önleyecek olduğundan, ortada dolaylı bir şekilde, Azerbaycan'ın aleyhinde bir durum bulunmaktaydı. Aşağıda açıklayacağımız üzerine, Rus üssünün statüsünde yapılan yeni değişiklik, doğrudan Azerbaycan aleyhinde sonuçlar doğurmaktadır.

Aksini düşünenler çağrılmamış olduğundan, bu toplantı incelediği konular için bir diyalog oluşturamamış, aksine herkesin aynı hususları, başka açılardan da olsa, söylediği bir monolog niteliği taşımıştır.

c. Gürcistan

Bu ülkedeki Rus üsleri üç yıl önce kapanmıştır. Bu üslerdeki kıtaların ve silahların önemli bir bölümü Gümrü'deki Rus üssüne nakledilmiştir. Bilindiği üzere Rus-Gürcü ilişkileri 2008 yılında Osetya nedeniyle çarpışmalara neden olacak derecede gergindi. O itibarla, Gürcistan sınırına yaklaşık 40 km. mesafede büyük bir Rus üssünün bulunması, Abhazya'da ve Osetya'da da Rus üsleri bulunduğu dikkate alındığında, Gürcistan'ın aleyhindedir. Diğer yandan Gümrü'deki üssün karadan ikmal için Gürcistan'dan geçilmesi gerekmekte, ancak Gürcistan buna izin vermemektedir.

d. Türkiye

Gümrü'deki Rus üssü doğrudan Türkiye için bir tehdit oluşturacak büyüklükte değildir. Aksine, bir bunalım halinde, Türkiye'ye bu kadar yakın olması üssün kendisi için bir tehlike yaratabilir. Diğer yandan, bu üssün ve genel olarak Ermenistan'daki Rus güçlerinin, gerektiğinde Türkiye'nin Azerbaycan'a askeri alanda yardım yapmasını güçleştireceği açıktır. Bununla beraber, Türkiye Karabağ Sorunu'nun barışçı yollarla çözümlenmesini ısrarla savunduğu, Türkiye-Rusya ilişkilerinin de gayet iyi olduğu ve ekonomik işbirliğinin büyük bir gelişme gösterdiği düşünüldüğünde, bu üs ve Ermenistan'daki Rus güçleri nedeniyle iki ülke arasında bir bunalım çıkabileceğini düşünmek zordur.

Ermenistan'daki Rus üssünün süresinin uzatılması, 1995 Anlaşmasını değiştiren bir protokolün 20 Ağustos 2010 tarihinde Ermenistan'a resmi bir ziyarette bulunun Başkan Medvedev ile Başkan Sarkisyan arasında imzalanmasıyla olmuştur. Bu protokolün metni açıklanmamış olup, içeriği hakkında Ermeni basını ve devlet adamlarının verdiği bazı bilgilerden bir fikir edinmek mümkün olabilmektedir.

Ermeni basınına göre bu üs, Rusya'nın çıkarlarını korumaya ek olarak, Ermeni silahlı güçleriyle birlikte Ermenistan'ın güvenliğini de sağlayacaktır. Ayrıca Rusya'nın Ermenistan'a modern ve uygun silahlar ve özel askeri teçhizat verilmesini kabul etmiştir.¹⁸⁰ Böylelikle, 1995 yılı anlaşmasından farklı olarak iki ögenin meydana çıktığı görülmektedir. Birincisi, Rusya'nın Ermenistan'ın güvenliğini sağlaması, ikincisi ise Ermenistan'a modern silah verilmesidir.

İmzalanan protokolün içeriği, 20 Ağustos'ta Başkan Medvedev ile birlikte yaptığı basın toplantısında, Başkan Sarkisyan'ın şu sözlerinden daha iyi anlaşılabilir: "Protokol Ermenistan'daki Rus askeri üssünün varlığını uzatmakla kalmamakta, aynı zamanda coğrafi ve stratejik yükümlülüklerinin kapsamını da genişletmektedir. Şimdiye kadar üssün faaliyeti eski Sovyetler Birliği devleti sınırlarıyla kısıtlıydı, şimdi bu kısıtlama anlaşmanın metninden çıkarılmıştır. Rusya, ortaklaşa olarak Ermenistan Cumhuriyeti'nin güvenliğini sağlama sorumluluğunu ve modern silahlarla kuvvetlerimizin silahlarının arttırılmasına yardım etmeyi yüklenmiştir."¹⁸¹

Kısaca Rusya, Ermenistan'ı sadece eski Sovyetler Birliği sınırında bulunan Türkiye ve İran'a karşı değil, diğer tüm ülkelere karşı koruyacaktır. Ayrıca modern silahlar edinmesine yardım edecektir. Burada önemli olan husus Rusya'nın Ermenistan'ı tüm ülkelere karşı korumasıdır ki, bu günümüzde Azerbaycan'a karşı koruyacağı anlamına gelmektedir. Ancak sonraları basında yapılan bazı yorumlar ortaya daha değişik bir tablo koymuştur. Ermenistan ile Azerbaycan arasında olası bir savaş Karabağ'da ve bu bölgeyi çevreleyen 7 Azeri "rayon"unda cereyan edecektir. Bu topraklar, hukuken, Ermenistan'a ait değildir, o nedenle de böyle bir savaş Ermenistan'ın korunmasını, diğer bir deyimle Rusya'nın Ermenistan'ı korumak için Azerbaycan'a müdahalesini gerektirmeyecektir. Ancak, nasıl ve nerede olursa olsun Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki yeni bir savaşta, Rusya'nın seyirci kalmasını düşünmek zordur.

Silahlara gelince. Ermenistan'ın elindeki tüm silahlar Rus malıdır. Azerbaycan'ın petrol gelirleri sayesinde modern silahlar almaya başlaması Ermenistan'da da daha modern silahlar edinme ihtiyacını doğurduğu anlaşılmaktadır. Rusya'nın buna itirazı yoktur. Zira bu silahları satacaktır. Diaspora da bedelini, hiç olmazsa büyük bir

180 "Russia-Armenian Defense Pact Will Avert New War in Karabakh", Armenialiberty.org, ve RFE/RL 17 Ağustos 2010.

181 <http://www.president.am/events/press/eng/?id=54>.

kısmını ödeyecektir. Ermenistan'ın modern silahlara sahip olması Azerbaycan'ın silahlanmasını daha da arttıracaktır. Sonuç olarak, Rusya'nın çıkarlarına hizmet eden bir silahlanma yarışı başlayabilir. Bu arada Azerbaycan'ın bir süreden beri Rusya'dan S-300 yerden havaya füze almak için uğraştığını belirtelim.

Gümrü'deki Rus üssünün önemine yukarıda değindik. Bu üssün süresinin uzatılması her şeyden önce Rusya'nın Güney Kafkaslarda askeri varlığını daha uzun zaman sürdürmeye kararlı olduğu anlamına gelmektedir. 2008 yılında Gürcistan ile çarpışmalardan sonra Rusya'nın Ermenistan'dan böyle bir talepte bulunmuş olması, ancak Ermenistan'ın, aşağıda değineceğimiz eleştirileri dikkate alarak, bu talebe sıcak bakmamış olması olasıdır. Ermenistan'ın fikir değiştirmesine neden olan gelişme ise, Başkan Aliev'in son yıllarda gitgide artan bir şekilde, Karabağ Sorunu'nu barışçıl yollarla çözmek istediklerini, bu olmadığı takdirde kuvvete başvurabileceklerini dile getirmesidir. Diğer yandan, Azerbaycan ciddi bir silahlanma çabası içindedir ve Ermenistan'ın yıllık bütçesi kadar Azerbaycan'ın bir milli savunma bütçesi olması hedefine varmak üzeredir. Uzak olmayan bir gelecekte Azerbaycan'ın Ermenistan'a karşı tam bir askeri üstünlük sağlaması kaçınılmazdır. Böylelikle Rusya'nın, üssün süresinin uzatılması karşılığında Ermenistan'ın da Azerbaycan'a karşı korunmayı ve ayrıca modern silahlar edilmeyi talep ettiği anlaşılmaktadır.

Bu arada üzerinde durulması gereken bir husus, Ermeni tarafının 20 Ağustos protokolü hakkında kamuoyuna bilgi verirken, Rus ilgililerin bu konuda çok hasis davranmaları ve geçiştirmeye çalışmalarıdır. Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov, Başkan Medvedev'in ziyaretinden hemen önce Ermenistan Kamu (Public) Televizyonu'na söz konusu ziyaret hakkında verdiği bir mülakattaki bir soruya, yapılacak protokolün askeri üssün işlevlerine bir değişiklik getirmeyeceği şeklinde cevap vermiştir.¹⁸² Başkan Medvedev ise Başkan Sarkisyan'la beraber yaptığı ve yukarıda değindiğimiz basın toplantısındaki konuşmasında imzalanan protokolün “ Güney Kafkasya'da ve genel olarak Kafkasya'da barış ve güvenliğin sağlanmasını amaçladığını”¹⁸³ söylemekle yetinmiştir. Rus Devlet adamlarının bu tutumunun, Azerbaycan'dan olabildiğince az tepki çekmeyi amaçladığı düşünülmektedir.

Rus üssü ile ilgili protokole Ermenistan'da gösterilen tepkilere gelince. Basının önemli bir kısmı, protokolün Ermenistan'ı Rusya'ya daha da bağımlı hale getireceğini savunmuştur.¹⁸⁴ Muhalefet Partileri de, değişik ölçülerde olmakla beraber, üssün süresinin arttırılmasına karşı çıkmışlardır. En şiddetli muhalefet, Miras Partisi Başkanı Raffi Hovannisian'dan gelmiş, adı geçen Rus üssünün Ermenistan'ın egemenliğine, dış politikasının bağımsızlığına ve yaşamsal çıkarlarına aykırı olduğunu ileri sürmüştür.¹⁸⁵ Ancak, diğer muhalefet partileri Rus

182 “Lavrov Explains Military Deal with Armenia”, Asbarez, 19 Ağustos 2010.

183 <http://www.president.am/events/press/eng/?id=54>

184 “Armenia: Opposition Blast Russia's Proposed 49 year lease on Military Base”, EurasiaNet, 12 Ağustos 2010.

185 “Russian Power, Armenian Sovereignty and a Region At Risk”, Armenian News Network / Groong, 15 Ağustos 2010.

üssü ve süresinin uzatılmasına taraftar görülmüşlerdir. Bu arada Taşnak Partisi, Ermenistan'ın Rusya ile askeri ilişkilerini derinleştirmek ve genişletmekten başka seçeneği olmadığını belirtmiştir.¹⁸⁶

Halen, Rusya'nın Ermenistan ekonomisine hâkim durumuna, (enerji hatlarını ve demiryollarına sahip olması, yeni nükleer santrali inşa edecek olması, Ermenistan'ın petrol ve doğal gazının çok büyük bölümünü Rusya'dan alması v.s.) ek olarak savunma konularında da Rusya'ya muhtaç hale gelmesi böylelikle egemenlik kavramı ile bağdaşmayacak bir şekilde Rusya'ya bir bağımlılığın ortaya çıkmış olması, bazı istisnalar dışında, Ermenistan'da rahatsızlık yaratmamış olduğu

gözlemlenmektedir. Bunun başlıca nedeni yukarıda da değindiğimiz, Rusya'nın Ermenistan'ı koruduğu hakkında Ermeni kamuoyundaki köklü kanıdır. Bu "koruma" karşılığında, Rusya'ya bazı tavizler verilmesinin normal addedildiği anlaşılmaktadır.

Bu arada üzerinde durulması gereken bir husus, Ermeni tarafının 20 Ağustos protokolü hakkında kamuoyuna bilgi verirken, Rus ilgililerin bu konuda çok hasis davranmaları ve geçiştirmeye çalışmalarıdır.

Rus üssünün süresinin uzatılması, Azerbaycan resmi çevrelerinde değişik hatta birbirinin tersi tepkiler yaratmıştır. Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Elhan Polukov Azerbaycan'ın, Ermenistan'daki Rus üssündeki teçhizat ve kaynakları Azerbaycan'a karşı kullanmayacağı hakkındaki

taahhütlerine sadık kalacağını ümit etmekte olduklarını ifade etmiştir.¹⁸⁷ Rusya'nın 2006 yılında Gürcistan'daki askeri üsteki mühimmat ve silahları Gümrü üssüne taşırken böyle bir taahhütte bulunduğu anlaşılmaktadır.¹⁸⁸

Azerbaycan Cumhurbaşkanlığı Dış İlişkiler Dairesi Başkanı Novruz Mammadov, Rus üssünün süresinin uzatılmasının Azerbaycan için bir tehdit oluşturmadığını, söylendiği gibi bu belgenin büyük bir etkisi olmayacağını, bu belgede yeni bir şey aramaya gerek olmadığını, zira bölgedeki statüko'yu değiştirmedini söylemiştir.¹⁸⁹ Ancak Mammadov bir hafta kadar sonra başka fikirler ileri sürmeye başlamış ve bu arada Rusya'nın Ermenistan'daki askeri varlığını arttırarak ve anlaşmanın süresini uzatarak Karabağ anlaşmazlığı konusundaki tarafsız statüsünü tartışmaya açtığını, Ermenistan'a sağlanan bu destekle objektif bir arabulucu olmanın zor olduğunu söylemiş, ayrıca bu anlaşmanın (protokolün) sadece Ermenistan için tehdit oluşturduğunu düşünmediğini de belirtmiş ve böylelikle bu

186 "Dashnaks Back New Russian-Armenian Pact", RFE/RL, 31 Ağustos 2010.

187 "Baku Hopeful Russia Will Remain Loyal to Its Commitments and Won't Use Gyumri Military Base Against Azerbaijan", Tert.am, 20 Ağustos 2010.

188 "Military Agreement Between Russia and Armenia Necessitates Azerbaijan Integration into NATO", Azeri Report.com, 21 Ağustos 2010.

189 "Armenian-Russian New Agreement Prolonged the Status Quo For Other Few Years: Novruz Mamadov", Times.am, 22 Ağustos 2010.

üssün süresinin uzatılmasının diğer ülkeler (Türkiye, Gürcistan, ABD vs) için de tehlike yaratabileceğine işaret etmiştir.

Azerbaycan Cumhurbaşkanlığı Kamu ve Siyaset Dairesi Ali Hasanov da benzer bir görüşle, Güney Kafkasya'nın güvenliği ve bölgede konvansiyonel stratejik silahlar konuşlandırılması ve bunların miktarının sadece iki ülkenin (Rusya ve Ermenistan) sorunu olmadığını, Ermeni-Rus anlaşmasının 1992 Avrupa Konvansiyonel Silahlar Antlaşması'nda konan sınırlamaları aşmaması gerektiğini bildirmiştir

Azerbaycan Savunma Bakanlığı Sözcüsü Elgar Sabiroğlu, daha ağır ifadeler kullanarak, artık Ermenistan'ın bağımlı bir ülke olarak nitelendirmek için tüm nedenlerin mevcut olduğunu, Ermenistan'ın uluslararası toplum önünde tamamen gözden düştüğünü belirtmiştir.¹⁹⁰ Sabiroğlu ayrıca, bu protokolün Azerbaycan Ordusu'nu engellemeyeceğini ve Azerbaycan'ın yeni silahlar almak suretiyle silahlı güçlerinin düzeyini yükseltmekten başka çaresi olmadığını da belirtmiştir.¹⁹¹

Azerbaycan Savunma Bakanı Safar Abiev, Ermenistan'ın Rusya ile askeri ittifakının Azerbaycan'ı Karabağ Sorunu için askeri bir çözüm aramaktan caydıracağı hakkındaki Ermeni iddialarını reddetmiş, bunların psikolojik beyanlar olduğunu ifade etmiştir.¹⁹²

Azerbaycan Dışişleri Bakan Yardımcısı Araz Azimov ise tamamen değişik düşünceler ileri sürerek, Rus-Ermeni protokolünü önemini azımsar bir şekilde, Rusya'nın Ermenistan'ı savunmasının spekülasyon olduğunu, bu sözlerin Ermenistan iç politikasını ilgilendirdiğini ve Azerbaycan'a baskı yapmayı amaçladığını, Rusya'nın Ermenistan'daki çıkarlarını koruduğunu, Azerbaycan Karabağ'da askeri harekate başlarsa Rusya'nın Ermenistan'ı destekleyeceğini ileri süren beyanların siyasi bakımdan sorumsuz ve cahilce olduğunu, bu protokolün sadece iki ülkeyi ilgilendirdiğini, süre uzatma haricinde önemli bir değişiklik bulunmadığını, o nedenle kaygılanacak bir durum olmadığını belirtmiştir.¹⁹³ Bakan Yardımcısının bu sözlerinin yukarıda değindiğimiz diğer resmi kişilerin görüşlerinden temelde ayrı olduğunu ve yukarıda değindiğimiz gibi daha ziyade Rus tarafının görüşlerine benzediği görülmüştür.

Azerbaycan muhalefet partileri liderleri ise Rusya-Ermenistan protokolünü olumsuz değerlendirmişlerdir. Musavat Partisi Başkanı İsa Kamber Minsk Grubu eş başkanlarından olan ve arabulucu sıfatını taşıyan Rusya'nın Ermenistan'ın yanında yer almasının uluslar arası kurallara aykırı olduğunu belirtmiş ve

190 "Baku Looking into New Russian-Armenia Accord", RFE/RL, 25 Ağustos 2010.

191 "Azeri Official Accuses Russia, West of Pro-Armenian Bias", RFE/RL, 27 Ağustos 2010.

192 "Azeri Defense Chief Scoffs At Armenian 'Psychological' Pressure", RFE/RL, 31 Ağustos 2010.

193 "Baku Unruffled by Armenian Russian Military Deal", Newz.az, 30 Ağustos 2010.

Azerbaycan'ın bir an önce Türkiye ile askeri yakınlığını arttırması ve NATO üyeliği konusunda girişimde bulunması gerektiğini söylemiştir.¹⁹⁴

Azerbaycan Demokrat Partisi Başkanı Sardar Celaloğlu, imzalanan protokolün Ermenistan'ın bağımsızlığına son verdiğini ve bu ülkeyi önümüzdeki yıllarda Rusya'nın siyasi etkisi altına aldığını, bu durumun Azerbaycan için bazı tehlikeler doğurduğunu, bunları engelleyebilmek için Bakü'nun bazı adımlar atması ve Türkiye gibi başka bir ülkeyle aynı düzeyde bir anlaşma yapması gerektiğini ifade etmiştir.¹⁹⁵

İktidardaki Yeni Azerbaycan Partisi İcra Sekreteri Mubariz Gurbanlı da benzer görüşler ifade ederek, Rusya'nın tarafsız bir rol oynayamayacağını ve barış sürecinin bir tarafıymış gibi hareket edeceğini, bu durumun açıkça Rusya'nın Ermenistan'ın yanında yer aldığını gösterdiği söylemiştir.¹⁹⁶

*Azerbaycan Savunma
Bakanı Safar Abiev,
Ermenistan'ın Rusya ile
askeri ittifakının
Azerbaycan'ı Karabağ
Sorunu için askeri bir çözüm
aramaktan caydıracağı
hakkındaki Ermeni
iddialarını reddetmiş,
bunların psikolojik beyanlar
olduğunu ifade etmiştir.*

Bu konuda Dışişleri Bakanı Mehmetyarov ve Devlet Başkanı İlham Aliev'in beyanlarına rastlanmamıştır.

Rusya Federasyonu Başkanı Dimitri Medvedev, Eylül ayı başında Bakü'ye bir resmi ziyarette bulunmuştur. Bu ziyaret sırasında Rusya-Azerbaycan sınırının tam olarak saptanmasına ve Azerbaycan'ın Rusya'ya satmakta olduğu ham petrolün miktarının 2011 ve 2012 yıllarında

bir misli arttırılmasına dair anlaşmalar imzalanmıştır.¹⁹⁷

Bu ziyaretten hemen önce, Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov bir Azerbaycan gazetesine verdiği mülakatta,¹⁹⁸ Ermenistan'daki Rus üssü konusuna da değinmiştir. Lavrov, Rus üssü hakkında Ermenistan'la 20 Ağustos'ta imzalanmış olan protokolün, sadece üssün süresini uzattığını, bu üssün işlevini değiştirmedığını, ne üsteki askerlerin ne de silahların sayısını arttırmadığını, bu nedenle söz konusu protokolün bölgede güçler dengesinde bir değişiklik yaptığını söylemenin gereksiz olduğunu, bu üssün esas amacının Rus Federasyonu'nun çıkarlarını korumak olduğunu, bu çıkarların Güney Kafkasya ve Hazar bölgesinde

194 "Baku, Rus-Ermeni İlişkilerini İzliyor", Dünyabülteni.net, 22 Ağustos 2010.

195 "Russia Pact to Extend its Military Presence in Armenia", AzerNews Weekly, 21 Ağustos 2010.

196 "Military Agreement Between Russia and Armenia Necessitates Azerbaijan Integration into NATO", AzeriReport.com, 21 Ağustos 2010.

197 "Dimitri Medvedev Rasure !Azerbaidjan sur l'Accord Arméno-Russe", Armenews, 3 Eylül 2010.

198 "Russian FM Sergey Lavrov on Essence of St. Petersburg Proposals on Nagorno-Karabakh Conflict, Major Goal of Russian Military Base in Armenia", Today Azerbaijan, 29 Ağustos 2010.

istikrarın korunmasını da içerdiğini, üssün süresinin uzatılmasıyla bu amacın değişmediğini söylemiştir.¹⁹⁹ Başkan Medvedev de ziyareti sırasında aynı mealde konuşmuş ve imzalanan protokolün Azerbaycan'ın güvenliği için bir tehlike oluşturmadığını ileri sürmüştür.²⁰⁰ Azeri basınında yer alan haberlere göre, Medvedev ile yapılan görüşmelerde Ermenistan'daki Rus üssü konusu gündeme getirilmemiştir.²⁰¹ Bunda Rusya'nın Azerbaycan'a, S-300 füzeleri dahil, silah satması olasılığının rol oynamış olabileceği ileri sürülmektedir. Bu doğrusa, Rusya hem Ermenistan hem de Azerbaycan'a silah satmak gibi kârlı olmanın yanında siyasi etkinliğini de sürdüren bir konumda bulunmaktadır. Azerbaycan Musavat Partisi Başkanı İsa Kamber'e göre, Rusya bir taraftan Ermenistan'a her türlü desteği verirken diğer taraftan Azerbaycan'ı kendi kontrolü altında tutmaya çalışmaktadır.²⁰²

Ermenistan'daki Rus üssünün süresinin uzatılması konusunda ABD, olaydan bir hafta kadar sonra tepki göstermiştir. Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Mark Toner bunun Rusya ile Ermenistan arasında ikili bir konu olduğunu, ABD'nin Ermenistan ile güçlü ortaklık ilişkileri bulunduğunu ve bunun devam etmesini beklediklerini söylemiştir. Ayrıca Karabağ Sorunu'nun çözümü için Rusya'nın yapıcı rolünü övmüştür.²⁰³ Bir yoruma göre, Vaşington'un bu "karışmazlık" politikasının, Orta Asya ülkelerinin istikrara kavuşmasında Rusya Federasyonu'nun başlıca rol oynayacağını kabul etmesinden ileri gelmektedir.²⁰⁴ Diğer yandan bu davranış, Hillary Clinton'a atfedilen "Soft Power" (yumuşak güç) politikasına da uygun olmaktadır. Ancak bu durumda Rusya, Kafkasya'da gerektiği taktirde, "Hard Power" politikasını istediği gibi yürütebilecektir.

Türkiye'ye gelince. Ermenistan'daki Rus üssüne ilişkin gelişmeler hakkında resmi bir tepki gösterilmemiştir. Basında da bu konu, haberler dışında, fazla yer almamıştır. Azerbaycan'dan gelen Türkiye'ye üst verilmesi gibi görüşlerin ciddi bir yankı uyandırdığını söylemek de mümkün değildir. Bu durum, büyük olasılıkla, söz konusu gelişmelerin Türkiye açısından önemli sonuçlar doğuramayacak olmasından ileri gelmektedir. Oysa, söz konusu üstle ilgili değişikliklerin sadece Ermenistan için değil Güney Kafkasya için önemli sonuçları olacağına kuşku yoktur. Yukarıda açıkladığımız üzere, bu protokolün getirdiği değişiklikler üssün süresinin uzatılması, Rusya'nın Ermenistan'ın savunmasına katkısı ve Ermenistan'a modern silahlar edinmesine yardımcı olmasıdır. (Son iki husus Rusya tarafından ifade edilmemiş ancak ret de edilmemiştir.)

199 Aynı kaynak.

200 "Dimitri Medvedev Rasure !:Azerbaidjan sur l'Accord Arméno-Russe", Armenews, 3 Eylül 2010.

201 "Medvedev Bakü'de, Ermenistan Masada Yok", Dünya Bülteni, 3 Eylül 2010.

202 Aynı kaynak.

203 "U.S. Sees No Fallout From Russian-Armenian Pact", Asbarez, 26 Ajustos 2010.

204 Hürriyet Daily News, 30 Ağustos 2010.

İlk olarak, artık 2020 yılına kadar değil, en azından 2044 yılına kadar Ermenistan'da bir Rus üssü bulunacağı hesaba katılmalıdır. Bu süre içinde Rusya'nın, sırf bu üs için, makul bir ölçüde de olsa, Ermenistan'ı her alanda desteklemesi beklenmemelidir.

İkincisi, şimdiye kadar sadece eski Sovyetler Birliği sınırlarını koruyan bu üs ve Rus Askeri Birliği'nin, bundan sonra Ermenistan'ı tüm dış tehlikelerden koruyacak olduğudur. Şu anda ve yakın hatta orta vadede Ermenistan'ın başlıca karşıtı Azerbaycan olacağına göre, bu durumun Azerbaycan'ı çok yakından ilgilendirmesi gerekmektedir; zira, özellikle İlham Aliev döneminde, gerektiğinde Azerbaycan topraklarının güç kullanılarak kurtarılacağı söylemlerinin, artık Rusya'nın koruyucu şemsiyesi altına girmiş bulunan Ermenistan'ı etkilemesi beklenemez, bu da Karabağ konusunda zaten uzlaşmaz bir politika güden Ermenistan'ı, artık

kendini güvende hissedeceği için, daha da uzlaşmaz ve taviz vermez bir hale getirebilir. Kısacası Karabağ'ın, eskiden olduğu gibi, geniş bir özerlik statüsü içinde Azerbaycan'a bağlanmasını beklemek artık pek gerçekçi görülmemektedir.

*Sonuç olarak,
Ermenistan'daki Sovyet
üssünün statüsünde
yapılan değişiklikler,
Azerbaycan'ın halen
izlediği Karabağ
politikasını zora
sokmuştur.*

Son olarak, Azerbaycan'ın son yıllarda silahlanma alanında Ermenistan'a karşı sağlamaya başladığı üstünlüğün de, Moskova'nın Ermenistan'a vereceği (satacağı) silahlarla dengelenmeye çalışılacağıdır.

Sonuç olarak, Ermenistan'daki Sovyet üssünün statüsünde yapılan değişiklikler, Azerbaycan'ın halen izlediği Karabağ politikasını zora soktuğunu, ancak kamuoyuna mal olmuş bu politikayı, özellikle kısa hatta orta vadede, değiştirmek pek mümkün olmadığına göre, Karabağ Sorunu'nun uzun sayılacak bir süre daha, zaman zaman tehlikeli gelişmeler de göstererek, süreceğini düşünmek mümkündür.

Türkiye de, Ermenistan ile olan ilişkilerinin normalleşmesini ve özellikle sınırın açılmasını Karabağ Sorunu'nun çözümüne, en azından çözüm yolunda önemli gelişmeler olmasına bağladığına göre, bu gelişmeler olmazsa Ermenistan'la normalleşme de, en azından kısa zamanda gerçekleşmeyecek demektir. Bu da Türkiye'nin her alanda Ermenistan ve Ermeniler ile bir uzlaşma sağlama siyasetiyle çelişen bir durum yaratmaktadır.

ERMENİ TERÖRÜ KARŞISINDA AVRUPA DEVLETLERİNİN TUTUMLARI

(THE STANCES OF EUROPEAN STATES TOWARDS ARMENIAN TERROR)

Dr. Bilâl N. ŞİMŞİR

E. Büyükelçi, Tarihçi, Yazar

Özet: *Bu makalede Ermeni terörü konusunu ele alınmaktadır. Ermeni terörü karşısında Avrupa devletlerinin tutumlarına değinirken, bu tutumu ve terör olayları “Cumhuriyet Öncesinde Ermeni Teröründen Örnekler” ve “Türk Diplomatlarına Karşı Ermeni Suikastları ve Avrupa Devletleri” olmak üzere iki başlık altında toplanmıştır. Ayrıca bu bölümlerde hem Türklere yönelik Ermeni teröründeki süreklilik, hem de bu terör karşısında Avrupa Devletlerin tutumları belgelenmiştir.*

Anahtar Kelimeler, *Ermenistan, Terör, Avrupa, Suikast*

Abstract: *In the following article, the issue of Armenian terror is dealt with. While addressing the stances of European states towards the Armenian terror, these stances and incidents of terror have been covered under two headings of “Instances of Armenian Terror in the Pre- Republican Period” and “Armenia Assassinations of Turkish Diplomats and European States”. Moreover, the continuity of Armenian terror towards Turks and the stances of European states towards this terror have both been documented.*

Key Words: *Armenia, Terror, Europe, Assassination*

Giriş

Bu yazıda Ermeni terörünü ele alıyoruz. Ermeni terörü karşısında Avrupa devletlerinin tutumlarına biraz parmak basıyoruz.

Türk Dışişleri ailesinin emekli bir üyesi olarak biz, bugün gibi hatırlarız. XX. yüzyılın son çeyreğinde, yurt dışında görev yapan Türk diplomatlarına Ermeni terörü musallat olmuştu. O yıllarda Ermeni teröristler, yabancı ülkelerde Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin masum temsilcilerine karşı arka arkaya silahlı, bombalı saldırılar düzenlediler. Bu kanlı Ermeni saldırıları, dört kıtada yirmi yıl kadar sürdü ve pek çok can aldı. Birçok meslektaşımızı sakat bıraktı.

Birçok sevgili meslektaşımızı kaybettik. Türkiye, birbirinden değerli diplomatlarını Ermeni terörüne kurban verdi. Ermeni terör saldırıları özellikle Avrupa kıtasında yoğunlaşmıştı; Paris ve Viyana Ermeni terör saldırılarının merkezleri olarak öne çıkmıştı. Avrupa'nın göbeğinde Türk diplomatları arka arkaya katledilirken, acaba Avrupa devletlerinin tutumları ne olmuştu? Bu konuyu biraz deşip sorgulamayı gerekli gördük.

Evet, bizim meslek yaşamımızın yarısı Ermeni terör saldırıları ortamında geçti. Dış görevdeyken bayrağa sarılı şehit tabutlarını arka arkaya Ankara'ya uğurladık; merkezdeyken Ankara Esenboğa hava alanında şehitlerimizi karşılayıp bağrımıza bastık. Şehit düşen her ağabeyimiz, her kardeşimizle birlikte biz de vurulmuşa döndük. Bu bakımdan biz o acı olayları unutamayız ve unutmuyoruz.

Hiçbir şehidimizin hiçbir yerde bir büstünü, bir rölyefini göremezsiniz. Bu diplomatlarımızın mezun oldukları okullarda, fakültelerde isimlerini ya da fotoğraflarını bulamazsınız.

Ama görünen odur ki, Ermeni terörü, Türkiye'de daha şimdiden unutturulmuştur. Avrupa'da ise zaten hiç hatırlanmıyor. Türk diplomatlarının kimler tarafından nerelerde şehit edilmiş oldukları artık hiç söylenmiyor. Şehit diplomatımız anısına bir dikili taşımız yoktur.

Dışişleri Bakanlığı önünde bile diplomat şehitlerimizin adları bir mermer levhaya kazınmış değildir. Hiçbir şehidimizin hiçbir yerde bir büstünü, bir rölyefini göremezsiniz. Bu diplomatlarımızın mezun oldukları okullarda, fakültelerde isimlerini ya da fotoğraflarını bulamazsınız. Söz gelimi İstanbul Hukuk'ta okuyan bir öğrenci o fakültenin Ermeni terörüne şehit verdiğini bilmez; çünkü kimse ona Viyana'da Ermeniler tarafından vurulmuş olan Büyükelçi Daniş Tunalıgil'den bahsetmemiştir. Ankara Hukuk'takiler şehit Büyükelçi Galip Balkar'ın; Ankara Siyasal'dakiler de şehit Büyükelçi İsmail Erez'in adlarını duymuşlar mıdır acaba, fotoğrafını görmüşler midir? Sanmıyoruz.

Ermeni terörü sonucu Ankara'da bir Dışişleri Şehitliğimiz oluşmuştu. (Ermeni teröründen önce böyle bir şehitliğimiz yoktu). Şehit Büyükelçimiz Galip Balkar gibi bazı arkadaşlarımızın yattıkları bu mütevazı şehitlikte yılda bir gün toplanıp şehitlerimizi anıyor ve gençlerimizi Ermeni terörüne karşı uyanık olmaya hazırlıyorduk. Son zamanlarda ise artık şehit diplomatlarımız Ermeni adını hiç telaffuz etmeden anılmaktadır! Anma töreninde vazifeden bir konuşma yapan bakanımız bir defa bile "Ermeni" kelimesini telaffuz edemiyor! Bu çekingenlik, bu ürkeklik nedendir acaba?

Ankara Büyükşehir Belediyesi birkaç yıl önce bizden şehit diplomatlarımızın fotoğraflarını istedi. Bu şehitlerimizin kitabını yazdığımızı bir yerlerden

öğrenmişler, bizde fotoğrafları da bulunabileceğini düşünmüşler. Fotoğrafları memnuniyetle verdik; bunları yaklaşık birer metre kadar büyüterek sergilediler. Kızılay metro durağındaki sergiyi açıldıktan birkaç gün sonra biz de gidip gördük ve şaşırıp kaldık. Her fotoğrafın altına “şehit” kelimesi yazılmış. Ama bunların nerede ve kimler tarafından şehit edildiklerini söyleyememiştir! Bu insanlarımız Sakarya’da mı, Çanakkale’de mi, yoksa Kore’de Kunuri’de mi şehit düştüler belli değil. Meğerse bu diplomatlarımızın ermeniler tarafından şehit edildiklerini söylemek Avrupa’ya “ayıp” olmuştur! Pes dedik, doğrusu. Fotoğrafları verdiğimizize bin pişman olduk.

Türkiye’nin bu inanılmaz tutumuna Avrupa’nın nasıl bir karşılık verdiğini hep birlikte gördük ve görüyoruz. Bir münferit cinayet olayını, Hrant Dink cinayetini yakaladılar. Fırsat bu fırsattır diye buna dört elle sarıldılar ve Türkiye’ye var güçleriyle yüklendiler. Türkiye’de artık Hrant Dink’le yatıp kalkar olduk. Türk medyasında Hrant Dink’ten geçilmiyor. Ermeni yüzüzlüğünün, Ermeni şirretliğinin sınırı yoktur. Ermeni diasporası, Avrupa’nın da desteğiyle, Hrant Dink’i bir “martyr”, bir Hristiyan “Aziz” mertebesine yükseltmek ve sittin sene Türkiye’nin başına kakmak emelindedir. Biz, Ermenilerce taammüden katledilmiş olan şehit diplomatlarımıza bir taş bile dikmezken, hatta onların adlarını bile telaffuz etmezken, yakında İstanbul’da “Aziz” Hrant Dink anıtının yükseldiğini görürsek şaşmayalım!

Bu arada Avrupa’nın Türkiye’ye karşı bir kozunu daha oynadığına tanık olduk: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) denen ikiyüzlü kuruluş, Hrant Dink yüzünden Türkiye Devletini alelacele mahkûm etti. Daha önce Kıbrıs Rumları lehine astronomik tazminat kararları vermiş olan aynı mahkeme, bu defa Türkiye’yi vurmak için münferit bir cinayeti eşsiz bir koz olarak görüp kullandı. Avrupa’da, aynı mahkemenin burnunun dibinde yirmi yıl boyunca masum Türk diplomatları Ermeni teröristlerce peş peşe katledilirken ve o meslektaşlarımızın sayısız küçük çocukları öksüz yetim kalırken, AİHM’nin kılını kıpırdattığını hiç gören, duyan oldu mu?

Asıl düşündürücü olan, Ermeni teröründeki sürekliliktir. Tarih açısından bakınca gördüğümüz şudur: Ermeni toplumunda bir terör damarı vardır ve bu damar kuşaktan kuşağa sürüp gelmektedir. Terörizm, Ermeni toplumunda bir milli gelenektir. Ermeni terörü zaman zaman yavaşlamakta, sonra yeniden kabarmakta ve bu böyle kuşaktan kuşağa sürüp gelmektedir. Biz Türkler, efendiliğimizden ya da saflığımızdan, Ermeni teröründeki sürekliliği çabucak unutuyoruz. Unuttukça her defasında bunun cezasını çekiyoruz. İttihatçı liderler, XIX yüzyıldaki Ermeni terörünü unutmalarının cezasını hayatlarıyla ödediler. Yarım yüzyıl kadar sonra Ermeni terörü yeniden kabarıp azgınlaştığı zaman bizim kuşağımız da hazırlıksız ve hepten gafil avlandı. Bizler de 1920’lerdeki Ermeni terör eylemlerini

unutmuştuk. O kadar unutmuştuk ki, Ermeni terör örgütü “Türkiye’nin Viyana Büyükelçisini” biz öldürdük, “Paris’teki Türk büyükelçisini de biz vurduk” diye açıklamalar yaparken bile bizler önceleri bu açıklamalara inanamadık. Kimi bilgiç köşe yazarlarımız, “Hedef şaşırtıyorlar, bu cinayetleri Ermeniler değil, Kıbrıs’taki EOKA-B örgütü işlemiştir” diye ahkâm kesiyorlardı! O günlerde Türk medyası Ermenilere toz kondurmuyordu. Asıl hedefi şaşıran ve gafil avlanan bizler olduk. Geçten geç biraz uyandıığımız zaman da “biz Cumhuriyet kuşağıyız, geleceğe bakarız, geçmişe değil” diye kendimizi savunmaya çalıştık. Aymazlığımızı, gafletimizi itiraf edemedik. Eğer Ermeni teröründeki süreklilik unutulmamış olsaydı, zamanında tedbir alınabilir, bazı değerli diplomatlarımız kurtulabilirdi. Meselâ Belgrad Büyükelçimiz Galip Balkar’a zamanında zırhlı araba ve güçlü koruma verilebilirdi; ama verilemedi.

Ermeni toplumu terörist katilleriyle övünmektedir: Talat Paşa’nın katili Soghomon Tehlerian’ı, Said Halim Paşa’nın katili Arşavir Şiragian’ı, Bahaeddin Şakir’in katili Aram Yergenian’ı “milli kahramanlar” olarak ilân etmişti. Bu kanlı teröristler kendilerinden sonraki Ermeni gençlerine örnek oldular ve 1970’lerde yeni kuşak Ermeni teröristlerin yetişmesini sağladılar. Unutmayalım, Başkonsolos Mehmet Baydar’ın katili Yanıkyan, Büyükelçi Galip Balkar’ın katilleri Levonian ve Elbekian, Büyükelçi Doğan Türkmen’e saldıran Klinjian, Başkonsolos Kemal Arıkan’ın katili Sassounian ve diğer kanlı teröristler, bugünkü Ermeni öğrencilere “milli kahraman”lar diye tanıtılmakta, örnek gösterilmektedirler. Bu böyle devam ettikçe Ermeni toplumu yeni teröristler doğuracak, Ermeni terör geleneği sürüp gidecek ve fırsat buldukça bizi vuracaktır. Bunu, aklımızdan çıkarmayalım.

Yazı şu iki ana bölümden oluşuyor: I- Cumhuriyet Öncesinde Ermeni teröründen örnekler, II-Türk Diplomatlarına Karşı Ermeni Suikastları ve Avrupa Devletleri. Bu bölümlerde hem Türklere yönelik Ermeni teröründeki sürekliliği, hem de bu terör karşısında Avrupa Devletlerin tutumlarını belgelemeye çalıştık.

Burada yalnız Avrupa kıtasındaki Ermeni terör saldırılarını ele aldık. Avrupa dışında, ABD’de, Kanada’da, Avustralya’da ve İran’da da yaşanmış olan Ermeni terör saldırıları bu yazıda yoktur. Avrupa’daki saldırıları ele alırken de birçok ayrıntıyı atladık. Saldırıların nasıl olduğu; kurbanlarının kimlikleri, özgeçmişleri; saldırı üzerine içte ve dışta görülen tepkiler, cenaze törenleri, törenlerde verebilen mesajlar vs gibi ayrıntıları yazının dışında tuttuk. Bütün bu konularda ve Avrupa dışındaki Ermeni terör saldırıları hakkında geniş bilgi için iki ciltlik Şehit Diplomatlarımız (Bilgi Yayınevi, Ankara: 2000) adlı kitabımıza başvurulabilir diye düşündük.

Yazının okuyuculara yararlı olması içten dileğimizdir.

I. CUMHURİYET ÖNCESİNDE ERMENİ TERÖRÜNDEN ÖRNEKLER

Osmanlı Bankası Baskını (26 Ağustos 1896)

Ermeni teröristlerin bir icadı da banka basmak olmuştu. 26 Ağustos 1896 tarihinde İstanbul'un Galata semtindeki Osmanlı Bankası binası silahlı bombalı Ermeni teröristler tarafından basıldı. Bankanın muhafızları öldürüldü, memurları rehin alındı, etrafa bombalar savruldu ve ortalık kana bulandı. Bu kanlı baskın, Taşnak Komitesi'nin eseridir. Bir yıl önce Babıâli gösterisini Hınçaklar düzenlemişti. Osmanlı Bankası baskını ise Taşnaklar gerçekleştirdi. Taşnakların torunları, doksan yıl sonra Büyükelçilik ve Başkonsolosluk basacaklar, banka basan dedelerini örnek aldıklarını ve onlardan aşağı kalmadıklarını göstereceklerdi.

Osmanlı Bankası baskını Boris, Mar ve Varto adlarında üç Rus Ermenisi yönetti. Armen Garo takma adını kullanan Karekin Pastırmacıyan da Atina'dan gelip bunlara katıldı. (Pastırmacıyan, 1908 Meşrutiyetinde Erzurum'dan Millet Vekili seçilmiş, Birinci Dünya Savaşı'nda da çetesiyle birlikte Rusların yanında Türklere karşı savaşmış olan komitacıdır).

Taşnak Komitesi, Osmanlı Bankası'nı basmak için üç ay hazırlık yaptı, 753 bomba hazırlandı. Bunlardan on ikisi 25'er kiloluktu. Bombaların üzerinde Ermeni İhtilâl Komitesi'nin (Taşnaksutyun) ilk harfleri vardı. Amerikan yapımı en iyi ve mükemmel cinsten 800 adet tabanca sağlandı. Elebaşı komitacılar üç hafta önceden İstanbul'a gelip baskını yönetme işini fiilen üstlendiler. Banka çevresinde, Galata, Tepebaşı, Galatasaray, Tünel yakınlarında kiralık odalar tutuldu ve buralara bombalı komitacılar yerleştirildi. Her biri 8-10 kişiden oluşan bu komiteler, pusuda bekledi ve banka baskını sırasında ahaliye bomba yağdırdı. Hükümet merkezinin başlıca önemli noktalarını tutuldu. 6 komitacı, Zaptiye Nazırı Nazım Paşa'ya saldırmakla görevlendirildi. Beyoğlu'nun başlıca caddelerinde siperler yapılması, buralara öküz arabalarıyla kum ve taş torbaları getirilip yığılması öngörüldü.

Oldukça geniş kapsamlı bu programın en önemli bölümü Osmanlı Bankası idi. Sonunda 26 silahlı Ermeni, 14 Ağustos günü bombaları ve dinamitleri yüklenip Galata'daki Osmanlı Bankası'na yürüdüler. Reis durumunda olan üçü hariç, saldırganların hepsi Osmanlı tebaası hamallardı. Osmanlı Bankası'nı bastılar. Nöbetçi jandarma erini şehit edip bankaya daldılar. Banka içinden ateş açarak mülâzım Mehmet'i, Hasan çavuşu, er İsmail'i ve Tanas adındaki bir Rum'u öldürdüler. Binanın içinde de 30 kadar banka memurunu rehin aldılar ve binayı işgal ettiler. Bir gurup komitacı da bankaya yardıma gelmemesi için yakındaki Voyvoda Polis Karakolu'na saldırdı...

Bu kanlı baskın sırasında Avrupa devletlerin tutumu ne mi oldu?

Banka işgali 12 saat kadar sürdü. Sonunda Osmanlı Bankası Genel Müdürü Sir Edgar Vincent ve Rus Büyükelçiliği Baş tercümanı Maximoff, komitacılarla görüştiler. Bankayı basanlara serbestçe Türkiye'den çıkış güvencesi verildi. 17 kişi, Maximoff ile birlikte bankadan çıktılar. Sir Edgar'ın yatında misafir edildikten sonra oradan *Gironde* adlı Fransız gemisi ile Marsilya'ya gittiler. Yani suçlular cezasız kurtuldular.

Acaba bu bombalı teröristler, Londra'nın the City semtinde, the Bank of England'ı basıp içerdeki görevlilerin bir bölümü öldürmüş, diğerlerini de 12 saat rehin tutmuş olasalardı yine böyle cesasız kurtulabilirler miydi? Acaba Sir Edgard onları da yatında mesafir eder miydi?

Yıldız Suikastı: Sultan Abdülhamid'e Bombalı Suikast (21 Temmuz 1905)

Osmanlı Bankası baskını vs. derken, Ermeni terörü nihayet Osmanlı tahtına uzandı. Taşnak Ermenileri, suikast dizilerini Osmanlı Devleti'nin zirvesine kadar tırmandırdılar. 21 Temmuz 1905 Cuma günü doğrudan Sultan Abdülhamid'e karşı sansasyonel bir suikast düzenlediler.¹

Ermeni Taşnak teröristleri, Ocak 1904'te Sofya'da yaptıkları kongrede, İstanbul ve İzmir'de yoğun terör eylemlerine geçilmesini kararlaştırdılar. Kongreye katılan Rus Ermenilerinden Hristofor Mikaelyan'ın önerisiyle alınan bu karara göre, Padişah'a suikast düzenlenecek, sonra da Babıali, Galata Köprüsü, Tünel, Osmanlı Bankası, İstanbul'daki yabancı Büyükelçilikler ile diğer bazı binalar havaya uçurulacaktı. Böylece Osmanlı başkentine müthiş bir kargaşa ve ihtilal çıkarılacak, İstanbul kan ve ateş içinde bırakılacak, ardından da Avrupa devletlerinin müdahalesi sağlanacaktı.

Taşnaklar, bu karar doğrultusunda suikast hazırlıklarına başladılar. Başlangıçta bomba atarak suikastı gerçekleştirmek istiyorlardı. Ancak, bu yolla başarıya ulaşma, yani padişahı öldürme şansının az olduğu kanısına vardılar. Bomba atma yerine, içine 80-100 kilo kadar patlayıcı yerleştirilecek bir araba kullanmaya karar verdiler. Suikaste kullanılmak üzere Viyana'da bir araba fabrikasına şık bir fayton siparişi ettiler. Siparişi Köse Aristidi (Silvio Ricci) adlı bir şahıs verdi. İstanbul'a gönderilen fayton, Mateo ve Mihal adlı kişilerin yardımıyla gümrükten çekildi ve Şişli'de bir ahıra kondu. Mıgırđıç ve Yerevant adlı iki Ermeni faytona göz kulak olmakla görevlendirildiler.

¹ İsmail Hakkı Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Dördüncü Cilt, İstanbul: 1961, s. 348-350; Dr. Vahdettin Engin, "Terörün taht'a uzandığı gün", Tarih ve Medeniyet, Sayı: 5, Temmuz 1994, s. 10-16; Esat Uras, Tarihte Ermeniler, s.530-538

Padişaha öldürücü darbe, Yıldız Camii'ne geldiği Cuma Selamlığı sırasında indirilecekti. Belirlemelerine göre, II. Abdülhamid'in, Cuma namazı sonrası camiden çıkıp arabasının yanına varması 1 dakika 42 saniye tutmaktaydı. İçine saatli bomba yerleştirilecek ve Yıldız Camii önüne bırakılacak fayton tam Padişah oradan geçerken patlayacaktı.

Suikaste kullanılacak olan ve "*Cehennem makinesi*" adı verilen büyük bomba Paris'ten satın alındı. Ayrı ayrı paketler halinde, parça parça, Atina ve Varna yoluyla İstanbul'a gönderildi. Paketleri İstanbul'da Silvio Ricci (Köse Aristidi) teslim aldı. Gerek Paris'ten getirilen bomba, gerek Viyana'dan sipariş edilen fayton için 300 bin frank kadar para harcandı. Paralar, Amerika, Rusya ve Bulgaristan'dan gönderilmişti.

İçinde 80 kilo patlayıcı yerleştirilebilen büyük bir saatli bombayı hazırlayıp dakika ve saniye hesabıyla ayarlamak uzmanlık işiydi. Bunun için Singer fabrikasında çalışan ve dört yıldır İstanbul'da oturan Edward Jorris adlı Belçikalı bir anarşistin ve Rus Ermenilerinden Hristofor Mikaelyan, kızı Robina Kayan ve Konstantin Kabulyan adlı teröristlerin işbirliği sağlandı. Bunlar İstanbul'da Beyoğlu'nda kiraladıkları bir apartmanda suikast planının ayrıntılarını görüşüp saptadılar. Suikast tertibinin asıl elebaşları Kendiryan ve Kristofor Mikaelyan (Samuel Fein) adlı teröristlerdi.

Ermeni suikastçılar, planladıkları biçimde, 21 Temmuz 1905 Cuma günü, içine 80 kiloluk bomba yerleştirilen zarif faytonları ile Yıldız Camisine geldiler ve namaz bitince de saatli bombayı harekete geçirdiler. Bir dakika kadar sonra İstanbul'un her tarafından duyulan korkunç bir patlama oldu. Cami önünde park etmiş olan arabaları şiddetle yerlerinden sıçradılar. Cami avlusu bir anda ana baba gününe döndü, toz duman içinde kaldı. Ortalıkta takır tukur bir şeyler yağdı. Saat kulesinin taşları döküldü. Cami önü kan gölüne döndü. Patlamanın olduğu yerde 70 santim derinliğinde bir çukur açıldı. Sonuç: Olayda, dördü gazeteci, üçü asker olmak üzere 26 kişi can vermiş, 58 kişi yaralanmıştı. Ayrıca 20 kadar hayvan telef olmuştu.

Suikastçıların asıl hedefleri olan Sultan II. Abdülhamid yara bile almadan kurtulmuştu! Padişahın o gün cami çıkışında Şeyhülislam Cemalettin Efendi ile ayaküstü kısaca sohbet etmiş ve dolayısıyla biraz gecikmiş olması, Ermeni teröristlerin suikast planlarını suya düşürmüştü. Yerli, yabancı pek çok kişinin işbirliğiyle bir buçuk yılda 300 bin frank harcanarak hazırlanan Ermeni komplosu boşa gitmişti. Bu olay, yakın tarihimizde Yıldız Suikastı olarak bilinir.

Sonra ne oldu? Yıldız Suikastı, yeni bombalı suikastlara da ilham vermiştir. Seksen yıl sonra Taşnakların torunları Türk diplomatlarının arabalarına bomba

yerleştirirken bir bakıma dedelerinin Yıldız Suikastından esinlenmişlerdir denilebilir.

Berlin Suikastı: Eski Sadrazam Talat Paşa'nın Vurulması (15 Mart 1921)

Talat Paşa, Sait Halim Paşa'nın sadrazamlıktan ayrılması üzerine, 4 Şubat 1917 günü, vezirlik rütbesiyle aynı göreve getirildi. Bolşevik İhtilali üzerine savaştan çekilen Rusya ile Brest-Litovsk Barış Antlaşması'nı yaptı. Birinci Dünya Savaşı'nın kaybedildiğini anlayınca, mütarekenin imzalanmasını kolaylaştırmak için 8 Ekim 1918 günü sadrazamlıktan istifa etti. 1 Kasım 1918'de toplanan İttihat ve Terakki Kongresi'nde politikadan çekildiğini açıkladı, ertesi gün de bir Alman denizaltısıyla ülkeden ayrıldı. Ayılırken Sadrazam İzzet Paşa'ya gönderdiği mektupta, "Millete karşı hesap vermek ve tayin edilecek cezayı kemali cesaretle çekmek" için, "memleketin ecnebi nüfuz ve tesirinden azade kaldığı gün" derhal vatana döneceğini bildirdi. Rusya üzerinden Almanya'ya gitti ve Ali Said takma adıyla Almanya'nın başkenti Berlin'de yaşamağa başladı.

Talat Paşa, Berlin'de sürekli olarak memleket sorunlarına zihin yoruyor ve Anadolu'da gelişen bağımsızlık hareketine destek olmaya çalışıyordu. Mustafa Kemal Paşa ile de mektuplaşıyordu.² Berlin'de kaldığı ev, Charlottenburg'da, Hardenberg sokağı 4 numaradaydı. Sonradan kendisine katılmış olan eşiyile birlikte orada sade bir yaşam sürüyordu. Programlı bir yaşayışı vardı. Hemen her gün saat 10-11 sularında sokağa çıkar, yürüyüş yapardı.

Talat Paşa, 15 Mart 1921 günü gene aynı saatlerde evinden çıkıyordu. Hardenberg sokağında yürümeğe başlıyor. Birkaç dakika sonra katil arkadan kendine yaklaşıyor, eliyle omzuna dokunarak "Talat, Talat" diye sesleniyordu. Adıyla çağrılan her insanın yapacağı gibi Talat Paşa da hemen sese döndü. Tam o anda katil, Paşanın başına çok yakından ateş etti ve Paşa kanlar içinde yere serilirken çevreden yetişenler katili kovalamağa başladılar. Ellerindeki bastonlar, şemsiyelerle vurarak katili yere yatırdılar. Polis gelip olaya el koydu ve suçüstü yakalanan katilin Sogomon Tehlirian adlı 24 yaşında bir Ermeni terörist olduğu anlaşıldı.

Talat Paşa'nın ölümü yurt içinde ve yurt dışında geniş yankı yaptı. Bu konuda İbnülemin Mahmut Kemal İnan geniş bilgi veriyor.³ O tarihte Berlin'de bulunan Doktor Nazım da eski Maliye Nazırı Cavid Bey'e yazdığı bir mektubunda Talat Paşa'nın ölümüyle ilgili şu bilgileri vermiştir:

2 Tevfik Çavdar, Talat Paşa, *Bir Örgüt Ustasının Yaşam Öyküsü*, Ankara: 1984, s.444.

3 İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Sadrazamlar*, Üçüncü Basılış, İstanbul: 1964, s.1946-1972.

“...Katil son zamanlarda Talat’ın evinin tam karşısına tesadüf eden evde bir oda tutmuş, her gün panjurlarını indirdiği penceresinin arkasından Talat’ı tarassut altına alıyormuş. Martın on beşine tesadüf eden salı günü Talat evden yalnız çıkmış. Eldiven satın almak için yola koyulmuş. Hardenberg sokağının 17 numaralı hususi konağının parmaklıkları önüne geldiği zaman, arkasından gelen katil büyük hacimde parabellum revolveriyle, hemen üç dört parmak mesafeden ve arkadan kafatasına bir kurşun sıkılmış. Talat derhal teslim-i ruh etmiş ve taşlar üzerine yüzükoyun düşmüş. Katil revolveri atıp kaçmaya başlamış. Lakin o sırada vakayı görenler tarafından yakalanmış, kafası yarıldıktan sonra polise teslim edilmiş. Onbiri çeyrek geçe eski Muhasebe müdürü Salimbey bana geldi. Hardenberg sokağında birisinin ya öldürüldüğünü ya intihar ettiğini anlattı. Salim bey olaya 200-300 metre uzaktan şahit olmuş. Fakat merak edip de yere düşeni nazarı tetkikten geçirmemiş. Yalnız üzerindeki palto ile kunduralarının rengi hatırında kalmış. Bu rivayet bende hiçbir şüphe uyandırmadı. Beş-altı dakika sonra Rüsuhi Bey geldi. Paşanın bana gelip gelmeyeceğini sordum. Bir çeyrek evvel evden çıktı dedi. Salim bey paltosunun rengi ile kunduraları hakkında izahat istedi. Rüsuhi beyin cevapları bizi endişeye düşürdü. Hemen kalkıp olay yerine gittik. Cesedin üzerindeki örtüyü kaldırınca biz de beynimizden vurulmuşa döndük. Muhafız bulunan polisler merhumun hüviyetini bildirdik ve oradan çekildik. Müddeiumumîlik tarafından tahkikatı iptidaiyesi yapılmak için ceset saat bire kadar bulunduğu yerde bırakıldı. Saat birde bir araba ile morga naklolundu. Cenaze merasimi yapılmak üzere Cumartesi sabahı eve nakledildi. Cumartesi günü 11.30 da evde namazı kılındıktan sonra (eşi ve başka kaynaklar namazın Berlin camiinde kılındığını belirtiyorlar) muvakkaten intihap edilen bir mahalle nakledildi. Davetnameler refikası ve Şark Kulübü namuna gönderildi. Cenazede ümidimizin üstünde bir kalabalık vardı. Bu kalabalığın en mühimini Talat’ın Türkiye’de tanıdığı resmi Almanlar teşkil ediyordu. Ondan sonra doğu halkları geliyordu. Reiscumhur, Başvekil, Hariciye ve Adliye Nazırları, diğer erkânı hükümet taziye için özel memurlar gönderdiler. İmparatorun başmabeyncisi de cenazede hazır bulunmuştu. Vakti münasibinde İstanbul’a nakledilmek üzere ceset badettahnit muhafaza içinde tevdi olunan mahalde müteaddit nutuklar irad edilmiştir. Türkler namuna Baha (Dr. Bahaattin Şakir), Araplar namına Şekip Aslan ve Kudüs’lü Şeyh Abdülkadir, Acemler namına iki genç, Almanlar namına Mösyö Günther ile Dr. Jack pek hararetli nutuklar irad etmişlerdir. Hazırın bu nutukları tam bir saat ayakta dinlemişlerdir.”⁴

4 Aktaran Tevfik Çavdar, a.g.e, s.480-482.

Sonrası?

Sonrası mı? Suçüstü yakalanan Ermeni katil ne oldu?

Evet, terörist katil Tehlerian'a gelince, Alman yetkililer, suçüstü yakalanan bu katilin müstahak olduğu cezaya çarptırılacağı yolunda demeçler vermişlerdi. Katil mahkemeye sevk edildi.

Alman mahkemesinin bu kararı, Alman adaletinin yüzkarası ve tam bir hukuk rezaleti idi. Sokak ortasında, herkesin gözü önünde cinayet işleyen ve suçüstü yakalanan terörist katil Tehlerian, hiçbir cezaya çarptırılmadan salıverildi. Büyük gösteriler arasında ve bir kahraman gibi Alman hapishanesinden çıkıp gitti. Ermeni terörü karşısında Alman adaleti işte budur! Buna bir mim koymak gerek.

Alman adaletinin yalnız Ermeni terörüne kanat germekle kalmadığı, Türkiye'ye düşman ne kadar grup varsa hepsini koruduğu ilerde sık görülecektir. Şunu unutmayalım: Alman adaleti, 1920'lerde Ermeni terörüne kanat gerdiği gibi, seksen yıl sonra Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı yükselen "Kara Ses" e de, PKK terörüne de kanat gerecektir.

Katil Tehlerian, Taşnaklar tarafından "Millî kahraman" ilân edildi, Ermeni gençlerine örnek gösterildi. Zaten terörist bir örgüt olarak kurulmuş olan Taşnaksutyun fideliklerinde Taylerian gibi daha birçok eli kanlı terörist katiller yetiştirilecekti. Talat Paşa'yı vuran katilin cezasız kurtulması, çok kötü bir emsal yarattı, öteki Ermeni teröristlerin cüretini artırdı ve onları yeni yeni cinayetler işlemeye özendirdi. Aynı 1921 yılı içinde eski Sadrazam Sait Halim Paşa Roma'da ve 18 Nisan 1922 günü Dr.Bahaettin Şakir ve Cemal Azmi Beyler Berlin'de ve Cemal Paşa da Tiflis'te yine Ermeni teröristler tarafından vurulup şehit edildiler.

Şehit Talat Paşa'nın tahnit edilmiş olan cesedi, 23 yıllık bir gurbetten sonra, gömüldüğü yerden çıkarıldı, bayrağa sarıldı ve çiçekler içinde, özel bir vagonla Türkiye'ye getirildi. 25 Şubat 1944 günü Sirkeci istasyonunda karşılandı. Aynı gün top arabasıyla ve parlak bir askeri törenle Hürriyet-i Ebediye tepesine götürülüp gömüldü. Cenazeye 200 çelenk gönderilmişti. Böylece çiçekler içinde bu şehit Sadrazam vatan toprağına kavuşmuş ve öteki hürriyet şehitlerinin yanında ebedi yerini almış oldu.

Ermeni örgütleri, Talat Paşa'nın katili Sogomon Teylerian (1896-1960) adına ABD'nin Fresno şehrinde bir anıt diktiler.⁵ Bir katile anıt dikmek, zihinsel sapıklığın bir ürünü olsa gerektir ve herhalde yalnız Ermeni teröristlerine özgü bir iştir.

5 Neclâ Başgün, *Türk-Ermeni İlişkileri: Abdülhamid'in Cülusundan Zamanımıza Kadar*, Ankara:1970, s.158.

Roma Suikastı: Eski Sadrazam Sait Halim Paşa'nın Vurulması (6 Aralık 1921)

Talat Paşa'nın Berlin'de şehit edilmesinden dokuz ay kadar sonra, 6 Aralık 1921 tarihinde, eski sadrazam Sait Halim Paşa da Roma'da şehit edildi. Sait Halim Paşa (1863-1921), suikasta kurban giden Osmanlı sadrazamlarının sonuncusu oldu. O da Arshavir Shiragian adlı bir Ermeni terörist tarafından vurulmuştur.

Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın torunu, Prens Halim Paşa'nın büyük oğlu olan Sait Halim Paşa, İstanbul'da Ayan Meclisi üyesi idi. 1912 yılında Devlet Şurası Başkanı ve 1913 yılında da Mahmut Şevket Paşa kabinesinde Hariciye Nazırı oldu. Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesi üzerine 12 Haziran 1913 tarihinde Sadrazamlığa getirildi. Kurduğu hükümette Hariciye Nazırlığı görevini de üstlendi. 1915 yılında Hariciye Nazırlığı'ndan, 3 Şubat 1917 günü de Sadrazamlık'tan çekildi.

Balkan Savaşı'nın sonu, Birinci Dünya Savaşı'nın ilk yılları Sait Halim Paşa'nın Sadrazamlığı dönemine rastlar. Onun zamanında Edirne geri alınmış, Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı'na sürüklenmiş ve 1915'te Ermeni tehciri yaşanmıştır.

Mondros Mütarekesi üzerine, İngilizler İstanbul'a ayak basınca, Türkiye'de amansız bir "insan avı" başlatılmış, birçok kimse sorgusuz sualsiz tutuklanmıştı. Tutuklanan ve "Bekirağa Bölüğü" denen uğursuz hapisaneyeye tıkılanlar arasında Sait Halim Paşa da vardı. İngilizler, bir süre sonra, Mayıs 1919'da, Sait Halim Paşa'yı bir grup siyasi tutukluyla birlikte İstanbul'dan alıp Limni adasına sürdüler. İçinde Ziya Gökalp, Mithat Şükrü (Bleda), Halil Menteşe, Ahmet Ağaoğlu gibi ünlü politikacıların da bulunduğu bu gurup 21 Eylül 1919 günü de Limni'den Malta adasına gönderildiler.

Ankara Hükümeti'nin İngilizlerle yaptığı 23 Ekim 1921 tarihli anlaşma gereğince Malta'daki Türk sürgünlerin hepsi serbest bırakıldı. Sürgünlerin çoğu 1921 yılı Kasım ayı başlarında Türkiye'ye döndü. Sait Halim Paşa'nın İstanbul'a dönmesine izin verilmedi. Paşa, Roma'ya gidip bir otele yerleşti. Korumasız ve silahsızdı. Zaten hiç şiddet yanlısı değildi, silah taşımazdı. Otele yerleştikten bir ay sonra, 8 Aralık 1921 günü, Türkiye'nin Paris Diplomatik Mümessili Ahmet Ferit (Tek) Bey, Ankara'ya şu iki satırlık telgrafi çekti:

*"Yevmi gazetelerden - Bu sefer 7 (Aralık) Roma'dan alınan son telgrafta Sadr-ı esbak Sait Halim Paşa'nın bir şahs-ı meçhul tarafından katledildiği bildiriliyor."*⁶

6 Dışişleri Bakanlığı Arşivi- Müt.70/1 ve Bilal N.Şimşir, *Malta Sürgünleri*, İstanbul, 1976, s.298.

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Sadrazamı olan Sait Halim Paşa, sürgünden kurtulduktan sonra, özgürlüğün tadını çıkaramadan, 6 Aralık 1921 günü Roma'da, oteli önünde, bir Ermeni teröristin kurşunlarıyla can vermişti. Kurşun alnına isabet etmiş ve eski sadrazam hemen oracıkta ruhunu teslim etmişti.

Sait Halim Paşa'nın cesedi Roma'dan İstanbul'a getirildi ve 20 Ocak 1922 günü Sultan Mahmut türbesinde babası Halim Paşa'nın mezarının yanına gömüldü. Vatan toprağı eski sadrazamını kucaklamakta kusur etmemiştir.

Tiflis Suikastı: Büyük Cemal Paşa'nın ve İki Yaverinin Vurulması (21 Temmuz 1922)

İttihat ve Terakki iktidarının üç liderinden biri olan, "Büyük" sıfatıyla da anılan Ahmet Cemal Paşa (1872-1922), tanınmış bir Türk kumandanı ve devlet adamıdır. Enver ve Talat Paşalar ile birlikte, 1908-1918 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu'nun kaderi üzerinde doğrudan söz sahibi olmuş ve 1922 yılında Ermeni teröristler tarafından vurulmuştur.

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'nda yenilmesi üzerine, diğer İttihatçı liderlerle birlikte Cemal Paşa da vatani terk etmek durumunda kaldı. Önce Almanya'ya gitti. Oradan Afganistan'a geçti. İngilizlere karşı savaşmakta olan Afgan ordusunu ıslah etmeye ve silahlandırmaya çalıştı.

Cemal Paşa, Anadolu'da devam eden Kurtuluş Savaşı'nı uzaktan destekliyor, Mustafa Kemal Paşa ile mektuplaşıyordu. 5 Temmuz 1922 günü Gürcistan'ın başkenti Tiflis'e geldi. Burada Ankara Hükümeti'nin temsilcisi Ahmet Muhtar Bey ile görüştü. Tekrar Afganistan'a dönme hazırlığı içindeydi. 21 Temmuz 1922 gecesi geç saatte oteline dönerken, yanında yaverleri Teğmen Süreyya Bey ve Binbaşı Nusret Bey olduğu halde bir sokağın köşesinde, Kerekin Lalayan ve Sergo Vartanyan adlı Ermeni teröristlerin kurşunlarıyla öldürüldü. Cenazesi ertesi gün Şah Abbas Camiine kaldırıldı ve geçici olarak Tiflis mezarlığına gömüldü. Cemal Paşa'nın cenazesi, Kurtuluş Savaşı'ndan sonra Erzurum'a getirildi ve buradaki şehitlikte toprağa verildi.⁷

O tarihte en kıdemli diplomatımız olan Ahmet Muhtar Bey Ankara Hükümeti'nin Tiflis Müessili veya Sefiri idi. Daha sonraki tarihlerde Moskova ve Washington Büyükelçisi olarak da görev yapan ve Milletvekili seçilen Muhtar Bey, tam suikast akşamı yani 21 Temmuz 1922 akşamı, Müessillikte Cemal Paşa'yı ağırlamıştı. Akşam yemeğinde birlikte olmuşlardı. Yemekte müessillik görevlilerinden Firuz (Kesim) ve Osman Kemal Beyler ile Paşa'nın iki yaveri de vardı. Yemekte hazır

⁷ *Türk Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara: 1960, Cilt X, s. 141-142.

bulunan Firuz Kesim, o akşam Cemal Paşa'nın iki yaveriyle birlikte nasıl katledildiğini şöyle anlatıyor:

“...Yaver Süreyya o gün Ankara'dan dönmüş olduğundan, Anadolu ahvali ve bilhassa cephelelerdeki durumumuz hakkında edinmiş olduğu malumatı ve bu arada büyük Gazi'nin Cemal Paşa'ya karşı olan teveccüh ve iyi niyetlerini anlatıyor; gerek Muhtar Bey, gerek Cemal Paşa iyi konuşan insanlar olduklarından, sofraya bir sohbet havası içinde, pek neşeli sürüp gitmişti. Sofradan kalkılınca, Cemal Paşa, Rusların kendisine tahsis ettiği ikametgâha dönmek istediğini söyledi. Tiflis'te devamlı örfi idare vardı. Gece sokağa çıkma yasağı dolayısıyla hepimize vesikalar verilmişti. Muhtar Bey, her halde bir ön sezikle, Cemal Paşa'nın gece sokağa çıkmasını katiyen istemedi ve âdeta yalvarırcasına: 'Paşam, burada kalın, merak etmeyin rahatsız olmazsınız, yatağımız var, yatın burada... Bu gece misafirimiz olun...' diye dakikalarca rica etti. Yazık ki, dinlemedi. Cemal Paşa, gayet neşeli ve kendine has, kibar haliyle; 'Sizi rahatsız etmeyelim Muhtar Bey, zaten gideceğimiz yer de şuracıkta. Bu gece bu kadarlık kalsın... Yarın sabah elbette yine görüşeceğiz' diye, mutlaka gitmekte ısrar ediyordu.

Nihayet, Muhtar Bey'e veda ile mümessillikten ayrıldık. Paşa önde, biz arkada, hep birlikte sokağa çıktık. Birkaç adım ilerledikten sonra soldaki sokak başında, Osman Kemal ile ben, Paşa'ya veda ettik. Onlar, o sokaktaki ikametgâhlarına gidecekler, biz de, yolumuza devam ile meydanın ilersinde misafir olduğumuz “Orient” oteline gidecektik. Ayrıldık. Onlar, köşesinde bulunduğumuz sokağa saptılar, biz yolumuza devam ederken, beş on adım atmıştık ki, mübalâğasız bir dakika sonra o sokaktan arka arkaya silah sesleri geldi. Derhal olduğumuz yerde durduk. Hiç sesimiz çıkmıyordu. Donmuş kalmış gibi idik, bir an tereddütten sonra ikimiz de vaziyeti kavramış olmanın heyecanı içinde, ne sağa, ne sola bakmadan birer gölge gibi, dönüp koşarak Mümessilliğe gittik. Mümessillik de silah sesleriyle adeta yerinden oynamıştı. Herkes ayakta... Heyecan ve merak içinde.. Dikkat ettik, Mümessillikten çıkarken, Süreyya'nın elinde bulunan evrak çantası yoktu.”⁸

Araştırmacı gazeteci Altan Deliorman, olayla ilgili şu ek bilgileri veriyor:

“Suikast şöyle cereyan etmişti: Üç kişi, Jukovski sokağının köşesine vardıkları zaman, bilinmeyen kimselerin hücumuna uğramışlardı. Cemal Paşa ile Nusret Bey, atılan kurşunlarla derhal ölmüşlerdi. Süreyya Bey, Büyük Petro sokağından Sululak sokağına doğru koşmağa başlamış, fakat elli metreden atıldığı tahmin edilen kurşunlarla o da düşmüştü.

8 Firuz Kesim, “Cemal Paşa Nasıl Katledildi”, *Yakın Tarihimiz*, Cilt 2, s.131-132.; Ahmet Muhtar Bey hakkında bkz. Bilâl N. Şimşir, *Bizim Diplomatlar*, Ankara:1996, s.103-127.

Yakında itfaiye merkezi vardı. Orada görevli, Karakin Dilenyan adında biri, kaçan katilleri yakalamak istemiş, fakat bir kurşun da onu bulmuştu. İtfaiyeci ile birlikte, oldukça uzak mesafede bulunan ve adı bilinmeyen bir kadın da isabet alarak ölmüştü. Suikastçıların, tabancalarını pek çok kere ateşledikleri anlaşılıyordu. Cemal Paşa'nın ensesine ve beline üç kurşun isabet etmişti. Nusret Bey beş kurşun, Süreyya Bey ise tek kurşun yarası almışlardı. Tabii ki Ermeni komitecilerinin usulüne göre, kurşunlar arkadan atılmıştı... ”⁹

Aynı yazısında Firuz Kesim şunları ekliyor:

“Muhtar Bey ertesi günü: ‘Allah rahmet eylesin’ diyordu, ‘bu akıbet zaten mukadderdi. Muhtar Bey gibi mühim şahsiyetleri imha etmeğe karar vermiş olduklarını zaten biliyorduk, kendisi de bunu biliyordu. Fakat ‘ölümünden kaçılmaz, mukadder olan ölüm gelince gelir’ derdi. Dün gece ne yazık sözümü dinletemedim. Bu faciayı tacil ettirdik, çok müteessirim.’ Başka ne denebilirdi? Ruslar, askeri kıtaları, bandosu ile muazzam bir cenaze alayı yapturdular ve Muhtar Bey’e hemen: ‘Çok yakın bir zamanda katilleri yakalayacakları’ hakkında kat’i teminat verdiler. Benim bildiğime göre, bu vait bugüne kadar yerine getirilmemiştir.”

Demek ki, Ruslar da Ermeni katilleri yakalayıp adalet önüne çıkarmamışlardır.

Lozan’da İsmet Paşa’ya Suikast (1922 - 1923)

Kasım 1922-Temmuz 1923 tarihleri arasında toplanan ve aralıklı olarak yedi ay süren Lozan Barış Konferansı’nda Türk Heyeti Başkanı İsmet Paşa’ya (İnönü) ve heyetimiz üyelerine suikast düzenlenmesi ihtimali Ankara’yı sürekli düşündürmüştür. İsmet Paşa, Lozan’a giderken, yanında, yaver ve emir eri olarak on kadar asker de götürmüştü. Bunların Paşayı koruma görevleri de vardı. Türk istihbaratı da olabilecek suikast tehditleri üzerine duyarlılıkla eğilmişti. Ankara’da Atatürk, konuyla doğrudan ve önemle ilgileniyordu. Lozan’da ikinci Türk delegesi Dr. Rıza Nur, bu konuda şunları yazıyor:

“Konferansın ilk içtimaından az bir müddet sonra idi. Ermenilerin İsmet’i (İnönü), beni vuracakları şayi olmuş idi. İsviçre polisi Fransa ve Belçika polislerinden malumat alıyor. Bunları bize de söylüyordu... Bu hususta pek dikkat ve gayret gösteriyordu... Ermenilerin mühim komitesi Brüksel’de, biri Paris’te, biri Cenevre’de imiş... İsviçre polisi bizimle meşgul. Lozan polis müdürü ekseri bizim otele geliyor, oraya sivil polisler koymuş, geleni gideni

9 Altan Deliorman, *Türlere Karşı Ermeni Komitecileri*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul: 1973, s. 292-294.

etkik ediyor. İki sivil polisi de bize verdi. Bunlar İsmet Paşa sokağa çıkarken arkasından gidiyorlar.”¹⁰

Talat Paşalardan, Sait Halim Paşalardan sonra Ermenilerin bu defa Lozan’da İsmet Paşa’ya da suikast düzenleyeceklerini İngilizler de haber almışlardı. Gazetedeki köşesinde Mehmet Kemal, bu konuda şunları yazıyor:

“..Polis müdürü gelir, İsmet Paşa’ya durumu bildirir: ‘Paşa hazretleri Ermeni çetelerinin size bir suikast yapacaklarını haber aldık, görevimiz sizi korumaktır. Ancak sizden bir ricamız var, ilk önlem olarak konferans salonuna gidip gelirken otomobilinizden Türk bayrağının kaldırılmasını rica ediyoruz.’ İsmet Paşa bu öneriyi şiddetle karşılar: ‘Ben burada bir Türk delegesi olarak bulunuyorum. O bayrağı kesinlikle kaldıramam. Ben bir Türk delegesi olarak bir suikasta kurban gidebilirim. Fakat benim ardımdan bir Türk delegesi daha gelir. Fakat Türk bayrağı otomobilden hiçbir zaman kaldırılmaz. Bin Türk delegesi bile kurban edilse bayrak kaldırılmaz, yerinde durur.”¹¹

Konferansı ikinci döneminde de suikast tehditleri İsmet Paşa’nın peşini bırakmaz. Lozan Konferansı yeniden çalışmaya başlarken, Türk başdelegesine karşı bu defa Yunanistan’ın suikast hazırladığı haber alınır. 22 Nisan 1923 günü Başbakan Hüseyin Rauf Bey (Orbay), bunu şifre telgrafla Lozan’da bulunan İsmet Paşa’ya duyurur ve koruma önlemlerinin arttırılmasını ister.¹²

İsmet Paşa suikastlardan korunmaya çalışılırken, pek beklenmedik bir suikast haberi Lozan Barış Konferansı’nı sarsar. Konferanstaki Rus delegesi Vorovski, 10 Mayıs 1923 akşamı otelinde yemek yerken vurulur. Vorovski’nin vurulması, Türk Hükümeti’ni de pek kaygılandırdı. Lozan’da Rus delegesi öldürüldüyse, o güvensiz şehirde- Allah göstermesin- Türk delegeleri de vurulabilirdi. Başbakan Hüseyin Rauf Bey, İstanbul’daki Müttefik temsilcileri katında hemen girişim yaptırdı ve Lozan’daki Türk delegelerinin korunmalarını istedi. Bunu İsmet Paşa’ya da haber verdi. İsmet Paşa, bu ilgiye teşekkür etti:

“Vorovski hadisesi sebebiyle heyet-i murahhasa için hükümetçe ibraz buyurulan alakaya arz-ı teşekkür ederim. Yapılacak başka bir şey olmadığı maruzdur.” dedi.¹³

10 Rıza Nur, *Hayat ve Hatıratım*, Cilt III, s.1066-1067.

11 Mehmet Kemal, “Tarihten Gelen”, *Cumhuriyet*, 8.XI. 1984.

12 Şimşir, *Lozan Telgrafları II*, No.46 : Başbakan Hüseyin Rauf Bey’den Lozan’da İsmet Paşa’ya şifre tel. Gayet müstaceldir. Ankara, 22.4.1923, No.4.

13 Şimşir, a.g.e., No.229: İsmet Paşa’dan Başbakanlığa tel. 13.5.1923, No.91.

Lozan'da Rus delegesi Vorovski'nin vurulmasından üç gün sonra İsmet Paşa'ya tekrar suikast hazırlandığı haber alınır. Türk hükümeti hemen gerekli girişimlerde bulunur. Bir yandan İstanbul'daki İtilaf Devletleri Yüksek Komiserlerine haber verilir ve hükümetlerince gerekli önlemlerin alınması istenir. Öte yandan da suikast hazırlıkları İsviçre hükümetinin dikkatine getirilir. Başbakan Hüseyin Rauf Bey (Orbay), 14 Mayıs 1923 günü Lozan'da İsmet Paşa'yı durumdan haberdar eder ve Türkiye'nin Paris mümessilliğine de "Zata mahsus" kaydıyla şunları teler:

*"Almanya'daki Taşnak ve Hınçak Merkez-i Umumilerince iki grubun İsviçre'ye izam edildikleri (yollandıkları), keza Almanya'da bulunan Çerkez Ethem'in İsviçre'ye geçtiği mevzudaki kaydıyla bildiriliyor. İcab edenler nezdinde derhal nazar-ı dikkati celp ile teşebbüsatta bulunmanızı ve neticenin süra-tı iş'arı mercudur" (Sonucunun tezelden bildirilmesi rica olunur).*¹⁴

Paris'teki Türkiye Mümessil vekili Hüseyin Ragıp Bey (Baydur), bu telgrafı alır almaz, o tarihte kendisine bağlı olan Bern'deki Başkatip Numan Bey (Menemencioğlu) aracılığıyla İsviçre hükümetinin dikkatini çekti. Öte yandan da Fransa Dışişleri Bakanlığı'na bir nota verdi. Ermeni Taşnak ve Hınçak Komitelerinin, suikast yapmak için İsviçre'ye iki grup terörist gönderdiklerini, Yunanlıların hizmetinde bulunan Çerkez çetesinin başı Çerkez Ethem'in de Almanya'da İsviçre'ye gittiğini duyurdu. Güvenlik makamlarının durumdan haberdar edilmesini önemle rica etti.¹⁵

Türkiye'nin bu girişimleri üzerine İsviçre hükümeti, İsmet Paşa'yı korumak için daha sıkı önlemler almıştır. Lozan Konferansı'nı yerinde izlemiş olan gazeteci Ali Naci Karacan bu konuda şunları yazıyor:

"Vorovski olayından birkaç gün sonra İsviçre hükümeti, Bern'den Lozan zabıtasına bazı şüpheli kişilerin sınırı her nasılsa gizli olarak geçerek İsviçre'ye girdiklerini ve ihtimal Lozan'a gittiklerini haber verdi. Haberi alan Lozan emniyet müdürü bütün polisini seferber etti. Zabıta tarafından Lozan Palas otelinde, fakat özellikle İsmet Paşa'nın dairesi etrafında gayet ciddi tedbirler alındığı görülmüyordu. İsmet Paşa'nın şahsını korumaya memur sivillerle polislerin sayısı arttırıldı. Lozan polis müdürü Türk

14 Şimşir, a.g.e., No.236: Başbakan Hüseyin Rauf Bey'den Paris Mümessilliğine şifre tel. 14.5.1923, No. 13066.

15 Şimşir, a.g.e., No.250: Paris Mümessilliğinden Hariciye Vekaletine şifre tel. 17.5.1923, No.1680. Paris Mümessilliğinin Fransa Dışişleri Bakanlığına vermiş olduğu 18.5.1923 tarihli, 1678 sayılı notanın metni de şudur: "La Mission Diplomatique Turque est informée par son Gouvernement que deux groupes d'individus ont été dépêchés a Lausanne par les sièges centraux des comités révolutionnaires arméniens, Hintchak at Tachnak, à Berlin, en vue de perpètrer des attentats. D'autre part le nommé Tcherkess Ethem, chef de bande circasien à la solde des Grecs, qui se trouvaient dernièrement en Allemagne, vient de se rendre en Suisse." "En portant ces faits à la haute connaissance du Ministère des Affaires Etrangères de la République, la Mission Diplomatique Turque le prie instamment de bien vouloir en saisir la Sûreté Générale."

heyetine aldığı tedbirlerin ihtiyati sebeplerini haber vermişti. Türk heyetinin bulunduğu kata yabancı hiç kimsenin çıkmasına müsaade edilmiyordu. İsviçre sınırını gizlice geçen şüphelilerin Kafkasya'dan gelen komiteci Ermeniler olduğu söyleniyordu. Lozan Emniyet Müdürü Jaquiard: 'İnsan kudreti dahilinde olan bütün tedbirleri aldık. Gerçi Almanya'dan bir takım şüpheli kimselerin hareket ettiklerini duyduk. Fakat bunların İsviçre hududunu geçip geçmediklerinden henüz emin değiliz. Öyle tedbirler aldık ki İsmet Paşa'ya karşı bir suikast imkânsızdır. Oteli bizzat kendim nezaret altında bulunduruyorum. İsmet Paşa'nın aziz hayatı bize emanettir. Her vasıta ile korunacaktır. Aldığımız tedbirler ihtiyati mahiyettedir. Eğer bu adamlar hududu geçmişlerse, emin olunuz ki yakayı ele vereceklerdir' diyordu. İşte bu sırada idi ki, Lozan zabıtası, Türk başdelegesine, bir ihtiyat tedbiri olarak otomobilinin önüne asılmakta olan küçük Türk bayrağını kaldırması ricasında bulundu. İsmet Paşa, Lozan zabıtasının bu teklifine hemen Türk bayrağını taşıyan otomobiline binerek bir hastaneyi ziyaret etmek suretiyle cevap verdi. O, bütün suikast haberlerine karşı tamamıyla ilgisiz, yabancı duruyor, bunları nefrete değer buluyordu.”¹⁶

Anlaşıyor ki, İsmet Paşa Lozan'da her an bir suikasta uğramak tehdidiyle karşı karşıya gelmiştir. Kanlı Ermeni Taşnak ve Hınçak suikastçıları İsmet Paşa'yı vurmak için fırsat kollamışlardır.

Türk istihbaratı komplo hazırlıklarını önceden haber almış ve zamanında uyarılan İsviçre makamları da İsmet Paşa'yı ve Türk heyetini korumak için ellerinden geleni yapmışlardır. Bu sayededir ki suikastçılara fırsat verilmemiş, İsmet Paşa ve Türk Heyeti, Lozan'daki görevini başarıyla tamamlayıp sağ salim yurda dönebilmişlerdir.

II. TÜRK DİPLOMATLARINA KARŞI ERMENİ SUİKASTLARI VE AVRUPA DEVLETLERİ

Birinci Viyana Suikastı: Ermeni Teröristler Viyana Büyükelçisi Dâniş Tunahgil' i öldürüyor. (Viyana, Avusturya, 22 Ekim 1975, Çarşamba)

Avusturya polisi yanlış iz sürüyor ve Ermeni terörünü görmemezlikten geliyor.

Tutuklanan ve salıverilen sanıklar

22 Ekim 1975 günü öğle üzeri üç silahlı terörist Türkiye'nin Viyana Büyükelçiliği'ni basmış, personeli etkisiz hale getirmiş ve teröristlerden biri

16 Karacan, a.g.e., s.292.

Büyükelçinin makam odasına çıkıp Büyükelçi Dâniş Tunalgil'i çalışma masasının başında şehit etmiştir. Tunalgil, Ermeni teröristlerce şehit edilen ilk Türk Büyükelçisi'dir.

Avusturya polisi, Viyana suikastı faillerini bulup yakalamak için hemen harekete geçti. Büyükelçi Tunalgil'in öldürüldüğü gün, olay yeri civarında ve Viyana-Südbahnhof'ta, yani istasyonda, eşkâlleri suçlulara benzetilen 13 kişi yakalandı, ama bunlar, görgü tanıklarına gösterildikten sonra salıverildi. Bu kişilerden 10'u Yugoslav, biri Macar ve 2'si Romanyalı idi. Aralarında tek bir Ermeni sanık yoktu. Bir ara üç Yunanlıdan kuşkulandı. Türkiye, işin peşindeydi. Olayın tahkikatıyla

22 Ekim 1975 günü öğle üzeri üç silahlı terörist Türkiye'nin Viyana Büyükelçiliği'ni basmış, Büyükelçi Dâniş Tunalgil'i çalışma masasının başında şehit etmiştir. Tunalgil, Ermeni teröristlerce şehit edilen ilk Türk Büyükelçisi'dir.

ilgili olarak Avusturya makamlarından ayrıntılı bilgi istiyordu. Avusturyalılar, hem Viyana'da, hem Ankara'da bize bazı bilgiler veriyorlardı. Ama bunlar Ankara'yı pek tatmin etmiyordu. 31 Ekim akşamı Viyana'daki Türkiye Maslahatgüzarı Alaaddin Taluy Avusturya Dışişleri Bakanlığına çağırıldı. Siyasi İşler Genel Müdürü Büyükelçi Steiner, cinayet soruşturmasının sonuçlarını Maslahatgüzara anlattı, Ankara'ya ulaştırılmak üzere kendisine bir de not sundu. Büyükelçi Steiner, özetle şöyle bir konuşma yaptı:

“Türk Dışişleri Bakanlığı, 22 Ekimdeki katl olayının tahkikatıyla ilgili ayrıntılı bilgi

istemmiştir. Bugün İçişleri Bakanımızın Başkanlığında, polis yetkililerinin ve bizim katıldığımız uzun süren bir toplantı yaptık. Dosyaları tekrar inceledik ve bu komplike olayla ilgili bir not hazırladık. Bunu Bakanlığınıza ulaştırılmak üzere size veriyorum. Büyükelçi Dâniş Tunalgil'in menfur katillerce öldürülmüş olmasından duyduğunuz üzüntü ve heyecanı anlıyoruz. Büyükelçinizin vurulmuş halile çekilmiş fotoğrafları gördüm. Manzara feciydi. Bizim üzüntümüz de derindir. Hükümetinizin emin olmasını isterim ki, katillerin yakalanması için ilk günden beri elden gelen her şey yapılmış ve yapılmaktadır. Nitekim bir ara üzerinde şüphe toplanmış olan Lukidis, Panis ve Denis'i görmek üzere Viyana Emniyet Müdürünü Atina'ya gönderdik. Kendisi bu üç şahsı bizzat gördü ve hatta bunlardan bıyıklı olanın bıyıklarının sahte olup olmadığını bizzat kendisi kontrol etti. Viyana Emniyet Müdürünün, Atina'daki bulguyla ilgili Panis ve Denis'in katil olmadıkları kanaatine vardığından dolayı artık onların katil zanlısı olarak üzerinde durmayacağız. Zira bu durum bize sadece vakit kaybettirecektir”

Maslahatgüzar, Lukides, Panis ve Denis adlı üç Yunanlının Büyükelçiliğimizdeki görgü tanıklarıyla yüzleştirilmesinin sağlanması için daha önce yapmış olduğu girişimi hatırlatıyor. Bunun üzerine Büyükelçi Steiner şöyle konuşuyor:

“Suçsuz olduklarına kanaat getirdiğimiz bu kişilerin üzerinde durulmasının artık faydalı olacağına inanmıyoruz. Olayla ilgili olarak hazırlayıp verdiğimiz Notun incelenmesinden de böyle bir yüzleştirmeye lüzum kalmadığı anlaşılacaktır. Bundan sonra dikkatlerimizi başka yöne çevirip başka izler bulmaya çalışmalı ve adı geçen üç Yunanlıyla daha fazla vakit kaybetmemeliyiz.”¹⁷

Verilen Notta tahkikat sonuçları şöyle anlatılıyor:

“22 Ekim 1975 günü Büyükelçi Tunalıgil’in katledilmesinin hemen ardından olay yeri civarında ve Viyana’nın Güney Garında (Südbahnhof) suçluların eşkâl tasvirine dayanarak 13 şahıs yakalanmıştır. Bu şahıslardan 10’u Yugoslav, 1’i Macar ve 2’si Romen idi. Yakalanan bu şahıslar 22 Ekim 1975 günü saat 22.00’ye doğru Viyana Polis Müdürlüğü Emniyet bürosunda Türk Büyükelçiliği personeline (teşhis edilmek üzere) gösterildiler. Sonuç, fikir birliği ile olumsuz idi.

24 Ekim 1975 günü saat 10.30’da, Avusturya - Çekoslovakya sınırında, Klein-Haugsdorf sınır kapısında, Çekoslovakya’dan çıkış yapmakta olan üç Yunan vatandaşı yakalandı. Bunların adları Archontis Moldavamidis, Konstantinus Ioannis ve Georgios Charissios’tur. Bu şahıslar 22 Ekim günü, olay sırasında Avusturya’da bulunuyorlardı. Mercedes marka, altın metalik renkte, koyu renk iç döşemeli SH 8950 (D) plakasını taşıyan bir binek otomobil kullanıyorlardı. Bunlar da 24 Ekim 1975 günü öğleye doğru, Viyana Polis Müdürlüğünde, Türk Büyükelçiliği görgü tanıklarına gösterildiler. Sonuç bu defa da fikir birliği ile olumsuz idi. Dolayısıyla bu üç kişinin, yollarına devam edip Batı Almanya’ya gitmelerinde bir sakınca yoktu.

Başka araştırmalar sırasında, bir otel personelinin ihbarı nedeniyle şüpheler, şu üç Yunan vatandaşı üzerinde toplandı: Theodore Loukidis, Panayota Geormas ve Denis Tsacomas. Bu üç Yunanlı 19-21 Ekim tarihleri arasında bir Viyana otelinde kalmışlardı. Avusturya güvenlik makamlarının derinleştirdikleri araştırmalarda, bunların, 21 Ekim 1975 günü saat 16.00’da Berg civarında Çekoslovakya istikametinde Avusturya sınırını geçtikleri tespit edildi. Cinayet günü olan 22 Ekim 1975’de Bratislava’da alış-veriş yapmışlar ve bir futbol maçına gitmişler. Bu hususta orijinal

17 Şimşir, *Şehit Diplomatlarımız I*, s. 140-141: TC Viyana BE’den Dışişlerine tel. 1.11.1975.

belgeler ve sarih tanık ifadeleri vardır. 23 Ekimde de saat 13.00'de Komorn'den Çekoslovakya'yı terkedip Macaristan'a doğru gitmişler ve aynı gün Macar sınırından Yugoslavya'ya geçmişler. 24 Ekim 1975 günü de Yugoslavya'dan Yunanistan'a seyahatlerinde Toyota marka Atina EA 4930 plakalı arabayı kullanmışlardır.

Avusturya polis makamlarının Interpol kanalıyla açmış olduğu kovuşturmayaya dayanan Atina polisi, bu üç şahsı Atina'ya gelir gelmez sorguya çekmiştir. Avusturya Polis makamlarının, Atina'da, pasaport, fatura, giriş biletlere, bildiri gibi tüm belgeleri görmeleri sağlanmıştır. Bu şahıslardan ikisinin bıyıklı olduğu görülmüştür. Halbuki görgü tanıklarının ifadelerine göre suçluların bıyıkları yoktu. Yapılan araştırmadan bu üç şahsın kendi elleriyle Viyana'daki otel defterine Atina'daki doğru adreslerini yazdıkları görülmüştür. Ayrıca seyahatlerinde kullandıkları arabanın bu şahıslardan birinin adına kayıtlı olduğu anlaşılmıştır. Fevkalade ihtimamla yürütülen araştırma sonucunda, bu şahısların olay günü Avusturya'da bulunmadıkları anlaşılmıştır ve bunlar hakkında Avusturya mahkemesinin verdiği tutuklama emri kaldırılmış, Interpol'ün uluslararası kovuşturma kararı da iptal edilmiştir.

Meçhul suçluların aranmasına ısrarla devam olunacaktır.¹⁸ Avusturya polisi, 27 Ekim günü katil sanığı olarak bir kişiyi daha yakaladı. Yugoslav uyruklu olduğu anlaşılan bu sanık, aynı gün saat 13.15'te görgü tanıklarıyla yüzleştirildi. Tanıklar bu kişinin katillerden olmadığını söylediler.¹⁹

Yanlış İz Sürüldü ve Ermeni Faktörü Göz Ardı Edildi

Avusturya polisi, Büyükelçi Dâniş Tunalıgil'in katillerini ortaya çıkarabilmek için yoğun bir çalışma yapmıştır. Yıllara uzanan bir tahkikat yürütmüştür. Ancak, Avusturya polis yetkilileri, hep yanlış iz sürmüşler ve dolayısıyla olumlu bir sonuç elde edememişlerdir. Cinayetten hemen sonraki saatlerde ve günlerde suçlu oldukları farz edilen epeyce insan yakalanmıştır. Bunlar içinde Macar, Romen, Yugoslav ve Yunan vatandaşları vardı. Ama Ermeni yoktu. Şüpheli görülerek gizlice izlenen, fakat yakalanmamış olan kimseler arasında da bir tek Ermeni yoktu. Yani Ermeniler araştırma kapsamına alınmamışlardı. Viyana'da iki bin Ermeni yaşıyordu. Bunların iki kilisesi vardı. Kiliselerden biri Ermeni Gregorien kilisesi idi. Bu kilise, sözde Ermeni katliamını canlı tutmak, Türk düşmanlığını cemaatine

18 Şimşir, a.g.e., s. 141: Avusturya Dışişlerinin 31.10.1975 günü TC Viyana Büyükelçiliğine sunduğu not. (Avusturya'nın Ankara Büyükelçiliği bu notun içeriğini Fransızca bir muhtıra şeklinde, 11 Kasım 1975 günü Dışişleri Bakanlığımıza da sunmuştur.)

19 Şimşir, a.g.e., TC Viyana BE'den Dışişlerine açık tel. Yıldırım. 27.10.1975, No. 459.

aşılacak ve yaşatmak için elinden geleni yapıyordu. Avusturya'daki Ermeni kilisesinin, Ermeni kulüplerinin, derneklerinin Tunalıgil'in katillerine yataklık etmiş, lojistik destek sağlamış olabileceği akla bile getirilmemişti.

Oysa bu cinayeti, bir Ermeni örgütü üstleniyordu. O günlerde Ermeni teröristler, "Türkiye'nin Viyana Büyükelçisi'ni biz öldürdük" diye üstüste açıklamalar yaptılar. Paris Büyükelçimiz vurulunca, Ermeni terör örgütü bu cinayeti de üstlendi. Açıklamalar dünya basınına da Avusturya basınına da yansıdı. Birkaçını kısaca hatırlayalım.

Viyana cinayetinin işlendiği gün, bir Ermeni gizli örgütü, New York'ta Associated Press haber ajansına telefon ederek, Tunalıgil'in öldürülmesi sorumluluğunu üstlendi. Avusturya Radyo ve Televizyonu da bu haberi verdi.²⁰ Haber ertesi gün yabancı basında, bu arada Beyrut gazetelerinde şöyle yayınlandı:

*"New York'ta, 'Ermeni Kurtuluş Örgütü'nü temsil ettiğini söyleyen bir adam, Çarşamba günü Associated Press'e telefon ederek, örgütünün Tunalıgil'i öldürdüğünü söylemiştir. Telefon eden, 'Viyana eyleminin sorumluluğunu üstlendiğimizi size bildiriyorum" demiş ve telefonu kapatmıştır."*²¹

Avusturya'daki Ermeni kilisesinin, Ermeni kulüplerinin, derneklerinin Tunalıgil'in katillerine yataklık etmiş, lojistik destek sağlamış olabileceği akla bile getirilmemişti. Oysa bu cinayeti, bir Ermeni örgütü üstleniyordu.

24 Ekim 1975 günü Batı Almanya Radyosu (WDR) yaptığı yayında şunları söyledi:

*"Paris'teki ilgili çevrelerde, Viyana'daki olaydan iki gün sonra, Paris'teki Türk Büyükelçisinin de öldürülmesi üzerine bazı tahminler ortaya atılmaktadır. Bu tahminlerden birincisine göre, cinayetin, Ermeniler tarafından işlendiği sanılmaktadır."*²²

25 Ekim 1975 günü, "Ermeni Soykırımı Adalet Komandoları" adlı gizli bir Ermeni örgütü Paris ve Bonn'da bildiri dağıttı. Paris ve Viyana'daki Türk Büyükelçilerinin, "dünya halklarının dikkatlerini Ermenilerin durumu üzerine çekmek amacıyla" öldürüldüğünü açıkladı.²³ Aynı bildiri, aynı gün, gazetelere, ajanslara, Elçiliklere, bu arada Türkiye'nin Bonn Büyükelçiliğine de gönderildi.²⁴ Yine aynı gün, Fransız haber ajansı AFP'nin Beyrut bürosuna telefon eden bir kişi, gerek Viyana, gerek

20 Şimşir, a.g.e., s. 148: TC Viyana BE'den Dışişlerine tel, 22.10.1975, No. 433.

21 "Turkish Envoy Shot Dead; 3 Gunmen Sought in Vienna", Daily Star (Beyrut), 23.10.1975.

22 Şimşir, *Şehit Diplomatlarımız I*, s. 149: TC Bonn Büyükelçiliği Basın Müşavirliği Basın Bülteni, 24.10.1975.

23 L'Orient (Beyrut), 26.10.1975.

24 Şimşir, *Şehit Diplomatlarımız I*, s. 149: TC Bonn BE Basın Müşavirliği Basın Bülteni, 25.10.1975.

Paris eylemleri, “*Armée Secr’te Arménienne pour la Libération de l’Arménie*” (Ermenistan’ın Kurtuluşu için Gizli Ermeni Ordusu) adlı bir örgüt tarafından gerçekleştirildiğini söyledi.²⁵ Bu örgütün Fransızca ve İngilizce kısaltma adı ASALA idi. Berlin’de çıkan *Tagesspiegel* gazetesi de, 25 Ekim günlü sayısında, “Avusturya’da Türk Büyükelçisine karşı işlenen cinayetin sorumluluğunu bir Ermeni örgütü üstlendi” diye yazıyordu.

Beyrut Büyükelçimiz Bedrettin Tuncel, Ankara’ya şunları telledi:

*“Beyrut’ta, 24 Ekimde (1975) meçhul bir kişi AFP’ ye telefon ederek, Gizli Ermeni Ordusu adına konuştuğunu bildirmiş. Bu örgütün Viyana ve Paris suikastlerini benimsediğini söylemiş. Viyana eyleminin “Bordikiyan hücresi” ve Paris eyleminin “Korken Yanikian hücresi” tarafından yapıldığını bildirmiştir. Telefon konuşması sonunda ‘yakında yeni eylemler hakkında haber bekleyin’ demiştir.”*²⁶

Tirajı 5 milyona yakın olan Bild adlı Alman bulvar gazetesi, 27 Ekim 1975 günlü sayısında; “48 saat içinde 2 Türk Büyükelçisi öldürüldü. Failler anlaşılan Ermenilerdir” diye yazdı. Aynı tarihli Süddeutsches Zeitung gazetesi, Viyana ve Paris suikastlarıyla ilgili araştırmaların “Ermeniler üzerine teksif edildiğini”; General Anzeiger gazetesi “Tunalgil’in katillerinin Lübnan’da Filistin fedailerince yetiştirildiğini” ve Die Welt gazetesi “Bu cinayetten Ermenileri sorumlu tutmak akla yakın geliyor” diye yazıyorlardı. Bonn Büyükelçiliğimiz bunları Ankara’ya rapor ediyordu.²⁷

Diğer ülkelerin basın yayın organlarında da benzer haberler ve yorumlar çıkıyordu. Madrid Büyükelçimiz Zeki Kunalalp, “Dört İspanyol gazetesi, ‘Ermenistan Gizli Kurtuluş Ordusunun’ bu cinayetlerin faili olabileceği ihtimaline değinmiştir” diye rapor etmişti.²⁸ Atina Büyükelçimiz Kâmuran Gürün de şunları bildirmişti:

“3 Ocak (1876) günlü Yunan gazeteleri, gizli bir Ermeni örgütünün iki Türk Büyükelçisi’nin öldürülmesi sorumluluğunu üzerine aldığına dair Londra çikışlı bir habere sütunlarında yer vermişlerdir. Haber, Yunanistan’dan Londra’daki AFP temsilciliğine postalanmış, 29 Aralık 1975 tarihli teksir makinesinde çoğaltılmış bir bildiri metnine dayanmaktadır. Habere göre, “Ermenistan’ın Kurtuluşu için Gizli Ermeni Ordusu” adındaki bu örgüt, Türkiye’nin ve müttefiklerinin menfaatlerini zarara uğratacak hareketlerine

25 Şimşir, a.g.e., TC Atina BE’den Dışişlerine tel. Yıldırım. 25.10.1975.

26 Şimşir, a.g.e.: TC Beyrut BE’den Dışişlerine açık tel. Yıldırım. 26.10.1975.

27 Şimşir, a.g.e.: TC Bonn BE’den Dışişlerine açık tel. 28.10.1975, No. 1033.

28 Şimşir, a.g.e.: TC Madrid BE’den Dışişlerine yazı, 4.11.1975, No. 0505/1-835-334.

devam edeceğini ve iki Türk Büyükelçisini kısa adı ASALA olan bu örgütün iki grubu tarafından öldürüldüğünü beyan etmiştir... ”²⁹

Bonn Büyükelçimiz Vahit Halefoğlu, aynı haberin, Süddeutsche Zeitung adlı Alman gazetesinin 3/4 Ocak 1976 günlü sayısında, “Ermeni Gizli Ordusu Türkleri tehdit ediyor” başlığıyla yer aldığını bildiriyordu.³⁰ 3 Ocak 1976 günlü Türk gazeteleri de aynı haberi verdiler. Gazeteler, “Gizli bir Ermeni Örgütü Türkiye’yi tehdit ediyor”³¹ ve “Bildiri yayınlayan ‘Gizli Ermeni Ordusu’ örgütü Türkiye’ye tehditler savurdu”³² gibi başlıklar kullandılar. Yine 3 Ocak 1976 günlü Wiener Zeitung ve Kurier adlı iki Viyana gazetesi de, “Gizli Ermeni Kurtuluş Ordusu “ adlı örgütün, Büyükelçi Dâniş Tunalıgil’in öldürülmesini üstlendiklerini yazdılar...

Örnekler devam edip gidiyor. Ermeni teröristler, Türkiye’nin Viyana ve Paris Büyükelçilerini katlettiklerini adeta davul zurnayla ilân ediyorlar. Viyana gazeteleri de bunu duyuruyor. Ama Avusturya polisi bu haberlere kulaklarını tıkıyor. Viyana Interpol Dairesi Başkanı Dr. Ernst Erben, Ermeni örgütlerinin Viyana ve Paris eylemlerini gerçekleştirdiklerine dair yapılan açıklamalara, ihbarlara ve verilen haberlere “hüsnü itibar edilmemiştir” diyor. Yani Avusturya polisinin sanıklar listesinde Ermeni yoktu; Ermeni terör örgütleri yoktu.

Yürütülen cinayet soruşturmasında Ermeni faktörü zamanında dikkate alınmamıştı. Bunun bir nedeni, belki, Ermeni terör örgütlerinin varlığının dahi şüpheyle karşılanması olabilir. Polis, Ermenilerin terör örgütleri kurduklarına pek inanmamıştır. Çünkü Dâniş Tunalıgil’in öldürülmesine kadar ASALA adı, “Ermeni Adalet Komandoları” adı hiç duyulmamıştı. Bu terör örgütleri ilk defa o zaman adlarını duyurmağa başladılar. Poliste bunların dosyaları yoktu henüz. Bir habere göre, “Ermenistan’ın Kurtuluşu için Gizli Ermeni Ordusu” (ASALA), Viyana suikastından sadece bir ay kadar önce, 17 Eylül 1975’te kurulmuştu. ASALA, o gün Atina’daki AFP Ajansına gönderdiği bir bülten ile kuruluşunu duyurmuştu. “Diğer Ermeni partilerinden ve örgütlerinden bağımsız bir ihtilâlcî gençlik örgütü olarak kurulduğunu ve bu örgütün amacının Türkiye’ye karşı silâhlı bir direniş hareketi organize etmek olduğunu” açıklamıştı.³³

Bir başka habere göre ise ASALA, Dâniş Tunalıgil’in vurulduğu gün kurulmuştu. Neue Zürcher Zeitung adlı İsviçre gazetesi, 24 Ekim 1975 günü, Reuter ajansına dayanarak şu haberi verdi:

29 Şimşir, a.g.e.: TC Atina BE’den Dışişlerine tel. İvedi. 3.1.1976.

30 Şimşir, a.g.e.: TC Bonn BE’den Dışişlerine açık tel. 5.1.1976.

31 “Gizli bir Ermeni örgütü Türkiye’yi tehdit ediyor”, Barış gazetesi, 3.1.1976.

32 “Bildiri yayınlayan ‘Gizli Ermeni Ordusu’ örgütü Türkiye’ye tehditler savurdu”, Günaydın, 3.1.1976.

33 “Paris’teki Türkiye Büyükelçisi bir Ermeni Örgütü tarafından katledildi”, Le Soir gazetesi (Brüksel)’den Aktaran; TC Brüksel BE’den Dışişlerine açık tel. 27.10.1975, No. 444.

“Ermeni Gizli Ordusu: Çarşamba günü (22 Ekim 1975) Beyrut'ta bir Gizli Ermeni Ordusunun kurulmuş olduğu, İngilizce ve Ermenice beyannameler dağıtılmak suretiyle ilân olunmuştur. Beyannamelerde bu hareketin amacının Ermenistan'ın kurtuluşu olduğu belirtilmektedir...”³⁴

Tunalıgil'in vurulduğu gün Ermeni Gizli Ordusu diye bir örgüt çıkıp “ben bugün kuruldu, kurulur kurulmaz da Türk Büyükelçisini öldürdüm” demesi belki pek inandırıcı görülmemiştir. Ama ne olursa olsun bu açıklamalar dikkate alınmalıydı. Kısa adı ASALA olan bu örgüt, ısrarla “Türk Büyükelçisini biz öldürdük” diye açıklamalar yaparken, bunun hiç dikkate alınmamış olması Avusturya polisinin çok ciddi bir ihmaldir. Tunalıgil'in katillerini araştırırken Avusturya polis yetkilileri, kasıtlı değilse bile ihmalcı davranmışlardır. Dolayısıyla cinayetin faileri ortaya çıkarılamamıştır.

Kısa adı ASALA olan bu örgüt, ısrarla “Türk Büyükelçisini biz öldürdük” diye açıklamalar yaparken, bunun hiç dikkate alınmamış olması Avusturya polisinin çok ciddi bir ihmaldir.

Bu konuda Türkiye'nin de kusurları olmuştur. Türk tarafı, Tunalıgil cinayetinin soruşturmasıyla ilgili olarak, gerek Ankara'da, gerek Viyana'da birçok girişimlerde bulunmuştur; ama Ermenileri de araştırmak gerektiğini Avusturya tarafına hatırlatan olmamıştır. Cinayetten hemen sonraki günler ve aylar içinde Dışişleri Bakanlığımız ve Viyana

Büyükelçiliğimiz yetkilileri, Avusturyalı yetkililere cinayet araştırmalarının sonuçlarını sık sık sormuşlar, ama bir defa olsun Ermenileri de araştırıyor musunuz diye sormamışlardır. Aynı şekilde Türk güvenlik yetkilileri ve Türk Interpolü de Avusturya polisinin dikkatini Ermeniler üzerine çekmemiştir. Emniyet Genel Müdürlüğümüz İstihbarat Başkanı Mustafa Yiğit, iki Başkomiserle birlikte Aralık 1975'te Viyana'ya gönderilmiş ve 29-28 Aralık günleri Avusturya güvenlik yetkilileriyle görüşmeler yapmıştı. Bu görüşmeler sırasında da Ermenileri araştırma ve soruşturma kapsamına almaları Avusturyalı yetkililere telkin edilmemiştir. Türk basın yayın organları da Büyükelçi Tunalıgil'in (ve Büyükelçi Erez'in) Ermeniler tarafından vurulmuş olabileceğine pek ihtimal vermiyor, daha çok Rumlar ve Yunanlılar üzerinde duruyorlardı.

Avusturya polisinin üçer kişilik iki Yunanlı gurubunu sorgulaması, dikkatleri büsbütün Rumlar ve Yunanlılar üzerine çekmişti. Türk yetkililer ve Türk kamuoyu, Büyükelçilerimizi vuranların Rum-Yunan çeteleri, özellikle EOKA-B örgütü olduğuna inanmak istediler. Başka bir ihtimali pek akla getirmedi. Uzun bir suikast geleneğine sahip olan Ermenilerin vaktiyle Talat Paşa'ları, Sait Halim Paşa'ları vurdukları gibi şimdi de Büyükelçi Dâniş Tunalıgil'leri, İsmail Erez'leri

34 Neue Zürcher Zeitung, 24.10.1975.

vurmuş olabileceklerini düşünenlerin sayısı parmakla gösterilebilecek kadar azdı. Örneğin Beyrut Büyükelçimiz Bedrettin Tuncel, Ermeniler üzerinde önemle duruyordu. Bonn Büyükelçimiz Vahit Halefoğlu da Viyana cinayetinin Los Angeles suikastının “bir tekrarı mahiyetinde olduğunu” yazmıştı. Yani, Los Angeles cinayeti bir Ermeni işi olduğu gibi, Viyana Büyükelçimiz Dâniş Tunalıgil’in de Ermeniler tarafından vurulmuş olabileceğine dikkati çekmişti. Ama o günlerde Türkiye’de, Viyana cinayetini bir Rum-Yunan eylemi olarak görenler çok daha ağırlıktaydılar ve dolayısıyla Ermeni faktörü tamamen ihmal edildi.

O günlerde yapılan değerlendirmelerde hep Rumlar üzerinde duruldu, Ermeniler ise arka plana itildi. Bir örnek: Ankara’nın talimatı üzerine, 1975 Kasım ayı başında, Lefkoşa Büyükelçiliğimizde bir değerlendirme yapıldı. Değerlendirmeye Kıbrıs’taki Kolordu Komutanımız, Bayraktar ve Osman Örek de katıldı. Viyana ve Paris Büyükelçilerimizin şehit edilmelerinin “Türk devletini hedef aldığı şüphe götürmeyen terörist hareketler” olduğu tespit edildikten sonra, bu cinayetlerin faillerinin Rum-Yunan menşeli olabilecekleri sonucuna varıldı. Ermenilerin ise şu sırada böyle eylemler yapmaları için “geçerli bir sebep ve vesile mevcut değildir” dendi.³⁵

3 Ocak (1976) günlü Yunan gazeteleri ASALA’nın, iki Türk Büyükelçisinin öldürülmesi sorumluluğunu üzerine aldığı yazınca, Türk gazeteleri bunu da kuşkuyla ve tepkiyle karşıladılar. Bir gazetemiz, “*Rumlar, Elçilerimizin öldürülüşünü Ermeni örgütlerinin üzerine yıkmak istiyorlar*” diye başlık attı.³⁶ Sanki cinayetleri Rumlar işlemişti de şimdi suçu Ermenilerin üzerine atmaya çalışıyorlardı. Akıllarda hep Rumlar vardı, Ermeniler üzerinde ise önemle duran yoktu.

Kısacası, Avusturya tarafı gibi Türk tarafı da Ermeniler üzerinde pek durmadı. Dâniş Tunalıgil’in katilleri başka taraflarda araştırıldı ve bulunamadı.

Büyükelçi Dâniş Tunalıgil’in Viyana’da şehit edilmesi olayı, Ermeniler konusunda bizim bilgisizliğimizi ve gafletimizi de su yüzüne çıkardı. Bizler, Cumhuriyet kuşaklarıydık. Ermenilerin köklü bir terör geleneği olduğunu hatırlamıyorduk. Ermeni toplumundaki bu terör damarının süreklilik taşıdığını, kuşaktan kuşa aktarıldığını ise düşünmüyorduk. Hınçakların, Taşnakların Anadolu’yu ve hatta İmparatorluk payitahtı İstanbul’u kana bulayan o korkunç tedhiş eylemlerini çoktan unutmuştuk. Ermeni teröristlerin Anadolu’da valilerimize, hatta İstanbul’da Yıldız’da Padişah Abdülhamid’e nasıl kanlı suikastlar düzenlemiş olduklarını artık pek hatırlamıyorduk, harırlasak bile

35 Şimşir, *Şehit Diplomatlarımız I*, s.152: TC Lefkoşa BE’den Dışişlerine tel. Yıldırım. Zata Mahsus, 2.11.1975.

36 Tercüman, 4.1.1976.

bunların bilincine varamıyor, bunları tarih sayfalarında malasl gibi okuyup geçiyorduk. Ermenilerin enternasyonal terörizmin öncüleri ve ustaları olduklarını, eski sadrazamlarımızı ve devlet adamlarımızı Berlin’de, Roma’da, Tiflis’te vurduklarını, İsmet İnönü’ye, Atatürk’e suikastlar hazırladıklarını ve bugün de dünyanın her yerinde eylem yapabileceklerini hiç mi hiç aklımıza getirmiyorduk. Evet bizler Cumhuriyet çocuklarıydık, Lozan’ın rehaveti içindeydik, geçmişin acı olaylarına toptan sünger geçmiştik ve Ermeni terörü tarihini de pek bilmiyorduk. Ancak Viyana’da, Paris’te ve diğer merkezlerde değerli diplomatlarımızı Ermeni terörüne kurban verdikçe, sarsıla sarsıla, hiçkıra hiçkıra geçten geç uyanacak ve bilgi eksikliğimizi gidermeye çalışacaktık.

Birinci Paris Suikastı: Ermeni Teröristler T.C. Paris Büyükelçisi İsmail Erez’i ve Makam Şoförü Talip Yener’i Öldürüyor. (Paris, Fransa, 24 Ekim 1975, Cuma)

İsmail Erez: Şehit Edilen İkinci Büyükelçi

Viyana Büyükelçimiz Dâniş Tunalıgil’in bir suikast sonucu görevi başında öldürülmesinden sadece iki gün sonra, Paris Büyükelçimiz İsmail Erez ile makam şoförü Talip Yener de 24 Ekim 1975 Cuma günü pusuya düşürülüp vuruldular. Türkiye, Viyana suikastının şokunu atlatmadan Paris suikastının darbesiyle sarsıldı; bir defa daha derinden sarsıldı. Ermeni terörü, Tunalıgil’in cenazesinin toprağa verilmesini bile beklemeden bizden iki kurban daha aldı. Türk Dışişleri 48 saat içinde üç şehit verdi. İsmail Erez, terör kurbanı ikinci Büyükelçi, Ermeniler tarafından şehit edilen ikinci Türk Büyükelçisidir.

Büyükelçilik kara haberi Ankara’ya şöyle telledi:

“Nr: 198 Yıldırım müddetli 24 1500 Paris B.Elç.

Bugün (24 Ekim 1975, Cuma) saat 13.30 sıralarında, Büyükelçimiz İsmail Erez ve şoför Talip Yener, bir resepsiyondan dönerken Büyükelçiliğe 350-400 metre mesafede Bir Hakeim köprüsünden sağ yakaya dönüşte otomobilin iyice yavaşladığı bir sırada, esmer görünüşlü olduğu bildirilen üç veya dört kişi tarafından vurularak şehit edilmişlerdir. Polisin topladığı ilk bilgilere göre, katiller yayan olarak karşıdaki metro istasyonunun merdivenlerine doğru kaçmışlardır.

Yine polisin ifadesine göre, 9 mm çapında otomatik tabancalarla ateş edilmiştir. Büyükelçi kalbinden ve boynundan aldığı yaralarla şehit edilmiştir.

Bilahare Sefarete de anonim bir telefonla Sefaretin havaya uçurulacağı, bugün herkesin öleceği bildirilmiştir.

Arzederim.

Paris Büyükelçiliği”³⁷

Fransız Bakan Üzgün

Cinayetin işlendiği 24 Ekim günü, saat 18.30’da Fransa Dışişleri Bakanı Sauvagnargue, Türkiye geçici İşgüderi Kâmuran Tüzel’i kabul etti. Tüzel, bu görüşmeyi Ankara’ya şöyle rapor etti:

“Bakan, olaydan duyduğu derin teessürü dile getirdikten sonra Bayan Erez’in durumunu sorup başsağlığı dileklerini kendisine iletmemi rica etti. Kendisine, Büyükelçi Erez ile şoför Yener’in katillerinin en kısa zamanda yakalanarak adalete teslim edilmesi için mümkün olan her şeyi yapmalarını beklediğimizi ifade ve Fransa’daki bütün misyonlarımız ve bağlı bürolarla personel ve ailelerinin emniyeti, ayrıca THY uçaklarının güvenliği için gerekli tedbirlerin alınmasını talep ettim. Bu hususu kapsayan bir muhtırayı da tevdi eyledim. Sauvagnargue, güvenlik makamlarından aldığı bazı bilgileri anlattı. Bunlara göre, cinayeti, Bir-Hakeim köprüsü civarında bekleyen iki kişinin sert dönemeç nedeniyle trafiğin yavaşladığı bir yerde Büyükelçinin otomobilinin yavaşlamasını beklemek suretiyle işlediklerinin anlaşıldığını, olayı yerinde gören şahitler olmadığını öğrendiğini, mevcut bir şahidin de pek güvenilir beyanlarda bulunmadığını, kullanılan silâhların Viyana’daki suikast sırasında kullanılan silahla aynı tipte olduğunun saptandığını, Paris’te bir Büyükelçinin katledilmesinin ilk defa görülen bir olay olduğunu belirtti.

Bakan, gerek cinayetin faillerinin yakalanması, gerek Fransa’daki Misyonlarımızın ve personel ile ailelerinin güvenliği için gerekli her türlü tedbirin alındığını, ancak bu tedbirlerin daha sıkılaştırılması için yeniden İçişleri Bakanı ile temas edeceğini söyleyerek adigeçene yanımda telefon etti. Bakan makamında olmadığından, Müsteşardan daha sıkı tedbir alınmasını, THY uçakları için Orly’de de gerekli tertiplerin düşünülmesini istedi.”³⁸

37 Şimşir, *Şehit Diplomatlarımız I*, s. 167: T.C. Paris BE’den Dışişlerine teleks, yıldırım, süreli, 24.10.1975

38 Şimşir, *Şehit Diplomatlarımız I*, s.169-170: TC Paris BE’den Dışişlerine tel. Yıldırım, 24.10.1975,

Suikast Sorumlusu ASALA

Birinci Paris suikastının sorumluluğunu, ASALA adlı Ermeni terör örgütü üstlendi. Washington Büyükelçimiz Melih Esenbel, bu konuda Ankara'ya şunları bildirdi:

*“Viyana ve Paris cinayetleri hakkında bugün (26 Ekim) New York Times’da çıkan haberlerde, bir şahsın Lübnan’daki Ajans France Presse bürosuna telefon ederek, büyükelçimizin ‘Armenian Secret Army for the Liberation of Armenia’ (Ermenistan’ın Kurtuluşu için Gizli Ermeni Ordusu ASALA) tarafından katledildiğini söylediği ifade olunmaktadır...”*³⁹

Cinayeti ASALA'nın üstlendiği yolundaki haber Fransız basınında da çıktı.⁴⁰

*“Beyrut’ta da 24 Ekimde (1975) meçhul bir kişi AFP’ye telefon ederek, Gizli Ermeni Ordusu adına konuştuğunu bildirmiş. Bu örgütün Viyana ve Paris suikastlarını benimsediğini söylemiş. Viyana eyleminin “Bordikiyan hücresi” ve Paris eyleminin “Korken Yanikian hücresi” tarafından yapıldığını bildirmişti.”*⁴¹

ASALA, Paris suikastının ardından, Beyrut'ta bir de bildiri dağıtmıştı. El-Muharrir adlı Beyrut gazetesinin 26 Ekim 1975 günlü sayısında yayınlanan bu bildiri de şöyle diyordu:

*“Biz bu devrimci şiddet hareketlerini halkımız ve dost Türk halkının düşmanı Türk emperyalizmini tasfiye gayesiyle yaptık. Bu yola gitmemizin sebebi, her türlü yapıcı Ermeni hareketleri yollarının tükenmesi olmuştur. Viyana ve Paris Büyükelçilerini seçmemizin nedeni, uzun bir inceleme sonucu bunların Türk ve Ermeni halkları ile Türk faşizminin gasbetmiş olduğu diğer azınlıkların ve bunların içinde de Hatay’da bulunan Arap halkına düşmanlıklarından dolayıdır.”*⁴²

Le Soir adlı Belçika gazetesi de, 27 Ekim 1975 günü, “Paris’teki Türkiye Büyükelçisi bir Ermeni örgütü tarafından katledildi” başlıklı bir makale yayınladı. Makalede, Paris suikastı hakkında bilgi verildikten sonra, kısa adı ASALA olan Ermenistan’ın Kurtuluşu için Gizli Ermeni Ordusu adlı örgütün, 17 Eylül 1975 tarihinde kurulduğu, kuruluşunu o tarihte AFP’ye gönderdiği bir bültenle duyurduğu, diğer Ermeni örgütlerinden farklı olarak bir ihtilâlcı gençlik örgütü olduğu, kuruluşundan hemen sonra Türkiye’ye karşı silâhlı bir hareket başlattığı ve

39 Şimşir, a.g.e., s. 170 :TC Washington BE'den Dışişlerine açık tel. Çok ivedi. 26.10.1975.

40 Şimşir, a.g.e., s. 170:TC Paris BE'den Dışişlerine tel. Yıldırım. 25.10.1975.

41 Şimşir, a.g.e., s. 171: TC Beyrut BE'den Dışişlerine açık tel. Yıldırım. 26.10.1975.

42 Şimşir, a.g.e., s. 171: TC Beyrut BE'den Dışişlerine açık tel. Yıldırım. 27.10.1975.

Ermeni milletine çağrıda bulunduğu anlatılıyordu. ASALA, Ermenilere “Ayağa kalkma” çağrısı yapıyor ve “Türk tehdidine karşı yegâne hal çaresi olan silâhlı ihtilâl mücadelesine girişme zamanı gelmiştir” diyordu.⁴³

Büyükelçi Namık Yolga'nın Raporu

Türk Hükümeti, rahmetli Büyükelçi Erez'in yurda getirilmesi sırasında cenazeye refakat etmek üzere Büyükelçi Namık Yolga'yı Paris'e gönderdi. Yolga, kıdemli bir büyüğümüzdü, Paris'te üç defa görev yapmıştı. Paris'te yapılacak resmî cenaze töreni ve cenazenin yurda taşınması işlerinin başına geçti. Cinayeti soruşturan Fransız polis yetkilileriyle görüştü, onlara telkinlerde bulundu. Cenazenin en geç 26 Ekim Pazar akşamı Ankara'ya getirilmesi gerekiyordu; çünkü 27 Ekim Pazartesi günü, Viyana Büyükelçimiz Dâniş Tunalıgil ile Paris Büyükelçimiz İsmail Erez için Ankara'da cenaze töreni yapılacaktı. Dolayısıyla Yolga sadece bir gece Paris'te kaldı. Bu kısa zaman içinde edindiği bilgi ve izlenimler hakkında Dışişleri Bakanı Çağlayangil'e bir rapor sundu. Yüksek Müşavir Büyükelçi Namık Yolga, suikast ile ilgili olarak şunları yazdı:

“Saldırı için seçilen yerin böyle bir iş için ne derece elverişli olduğu, diğer taraftan ilk önce Şoför Talip Yener'e ateş edilerek öldürülmek suretiyle, esasen 90 derecelik dönemde çok yavaşlamış olan otomobilin tamamıyla durmasının sağlandığı ve bu sayede yan kapı açılarak Büyükelçiye ateş edilmesinin imkân dahiline girdiği malumlarıdır. Olayın cereyan tarzı bakımından istifham konusu, daha ziyade, canilerin o gün Büyükelçinin izleyeceği programı nasıl öğrendikleridir. Fransız polisi bu nokta üzerinde durmuş, fakat henüz bir sonuca varamamıştır. Olay yerine, biraz vakit kaybı ile, ilk önce polis memurları ve âcil yardım arabası gelmiş, Büyükelçilik olaydan takriben 45 dakika sonra haberdar edilmiştir. Müsteşar Kâmuran Tüzel derhal olay yerine gitmiş, ancak rahmetli Erez'i artık can vermiş olarak sedye üzerinde görebilmiştir. Polis memurunun müsteşar arkadaşımıza, rahmetli Büyükelçinin naaşını göstererek, ‘Bu tip’ i tanıyor musunuz?’ şeklinde soru yöneltişi, yeteri kadar acı bir olay içinde Fransızların lâubaliliğini göstermesi itibarıyla, kaydedilmeye değer. ‘Fransız emniyetinin olayı adi bir polis vaktası olarak gördüğü’ yolundaki değerlendirmenin, polis memurunun bu sözüne dayandığı anlaşılmıştır. Kaldı ki, polis memurunun bu soruyu sorması da anlamsızdır. Zira Paris'teki usule göre diplomatik misyon şeflerinin arabalarına CMD plakası, normal kordiplomatik plakasına ilâveten konulmak mutattır; binaenaleyh arabanın bir Büyükelçiye ait olduğu ilk bakışta tabiatıyla

43 Şimşir, a.g.e., s.171: TC Brüksel BE'den Dışişlerine açık tel. Yıldırım. 27.10.1975.

anlaşılmıştır. Diğer taraftan şoför ile Büyükelçinin arabadaki oturma yerlerinden her birinin sıfatları kolaylıkla çıkarılabilir. Nihayet, cinayetten Büyükelçiliği haberdar eden polis, elbette ki otomobilin kime ait olduğunu tespit etmiş bulunuyordu. Nezdime çağırarak görüştüğüm ilgili (Fransız) memurlar, yapmış oldukları soruşturma sonucuna ve elde mevcut diğer bilgilere dayanarak, cinayeti Ermenilerin işlemiş olmasını muhtemel görmediklerini (menfi) beyan ettiler.

Olay ile ilgili soruşturmayı yürütmekte olan Adli Polis Cinayet Bölümü Şefi Ottavioli, Cumartesi (25 Ekim) akşamı sonuçlar hakkında bilgi vermek üzere Büyükelçiliğe gelecekti. İki Büyükelçilik memurunun yürüttüğü ve Müsteşar Tüzün'ün zaman zaman katıldığı görüşmede hazır bulundum.

Nezdime çağırarak görüştüğüm ilgili (Fransız) memurlar, yapmış oldukları soruşturma sonucuna ve elde mevcut diğer bilgilere dayanarak, cinayeti Ermenilerin işlemiş olmasını muhtemel görmediklerini (menfi) beyan ettiler.

*Konunun bizatihi ve Türk Fransız münasebetleri bakımından önemi ölçüsünde azami gayret sarfi hususundaki (Müsteşar arkadaşımızın da kuvvetli ifadelerle tekrarladığı) görüşümüzü Fransız muhatabımız, fazla üzerinde durmaksızın paylaştı. Ayrılırken de, 'Size vaat edebileceğim şudur: Elimizden geleni yapacağız ve gerçeği size olduğu gibi söyleyeceğiz' dedi."*⁴⁴

Bu raporda dikkati çeken şudur: Suikastı ASALA adlı Ermeni terör örgütü üstlendiği halde Fransız polisi "cinayeti Ermenilerin işlemiş olmasını muhtemel görmediklerini" söylemekteydi.

Soruşturma ve Araştırmalar

Türkiye, Büyükelçi İsmail Erez ile şoför Talip Yener'i şehit eden katillerin bir an önce yakalanıp adalet önüne çıkarılmasını bekliyordu. Paris Büyükelçiliğimiz, bu yönde üst üste girişimlerde bulundu ve Fransız makamlarından alabildiği bilgileri günü gününe Ankara'ya bildirdi. Büyükelçilik, cinayetin ertesi günü Ankara'ya özetle şu bilgileri veriyordu:

"Otopsi sonucundan anlaşıldığına göre, Büyükelçi 5, şoför 3 kurşun yarası almıştır. Cinayet yeri yakınında 38'lik bir tabanca bulunmuştur. Silahın 15 mermilik hacmi ve içinde 8 mermi vardır. Fransız polisinin elde ettiği

⁴⁴ Şimşir, a.g.e., s. 172: Paris Büyükelçisi İsmail Erez'in öldürülmesi olayı ve cenazesinin yurda nakli konusunda Yüksek Müşavir Büyükelçi Namık Yolga'dan Dışişleri Bakanına Servis Notu, Gizli, 4 Kasım 1975.

bilgiler, Viyana polisinden alınan bilgilerle karşılaştırılmış ve failerin yaş, tip, renk, cüsse ve sayı bakımından tamamen birbirine uyduğu görülmüştür. Çeşitli operasyonlar düşünülmektedir. Kara ve hava çıkış kapılarında sıkı kontrol tedbirleri alınmıştır.”⁴⁵

İki gün sonra Büyükelçiliğimiz, soruşturmayı yürüten Fransız güvenlik yetkilerinin, son günlerde Fransa’ya gelmiş olan Yunanlılar ve Türkler üzerinde durduklarını haber veriyordu. Türkler üzerinde de durulmasının nedeni sorulduğunda, “bütün ihtimalleri göz önünde tutarak soruşturmayı yürüttükleri” cevabı verilmişti.

27 Ekim günü Büyükelçimizin makam otomobilinin balistik incelemesi yapılmıştı. İnceleme sırasında Büyükelçiliğimiz İkinci Kâatibi Alp Karaosmanoğlu da orada bulunuyordu. İnceleme sonunda şu bilgiler ortaya çıktı: “Arka sol kapı altına saplanmış bir mermi bulundu. İlgililer bu merminin 9 mm’lik bir tabancadan atıldığını söylediler. Toplam 9 mermi, 7 kovan bulundu. İki kovan da cinayet yerinde, lağım deliklerinde arandı. Asgari iki tabancadan ateş edildiği anlaşıldı. Biri 9 mm’lik Parabellum, diğer de 9 mm’lik, fakat daha kısa namlulu imiş. Bir polis yetkilisi 25 Ekim günü 13 Ermeniye sorguya çektiğini ve bu cinayeti Ermenilerin işlemedikleri kanaatine vardığını söylemiştir.”⁴⁶

Ermeni terör örgütü ASALA, Türkiye’nin Paris Büyükelçisine karşı düzenlenen suikastı üstlendiğini açıklarken, Fransız polisi “bu cinayeti Ermenilerin işlemediklerini” savunuyordu. Nasıl böyle bir kanaate vardıkları ise anlaşılıyordu.

Soruşturmalar devam ederken Türkiye Cumhuriyeti’nin 52. yıldönümü geldi. Paris Büyükelçiliğimiz, cinayetten beş gün sonraya rastlayan ve davetiyeleri önceden gönderilmiş olan 29 Ekim 1975 Cumhuriyet bayramı davetinin iptal edilip edilmeyeceği konusunda Ankara’dan talimat istedi. Dışişleri Bakanlığı’nın talimatı üzerine, o yıl, diğer dış misyonlarımızda olduğu gibi Paris Büyükelçiliğimizde de Cumhuriyet bayramı kutlandı. Sıkı güvenlik önlemleri altında düzenlenen resepsiyona katılım büyük oldu. Kültür İşleriyle Görevli Devlet Bakanı, Genelkurmay İkinci Başkanı, yüksek rütbeli subaylar, müdürler, yabancı misyon şefleri katılanlar arasındaydı.⁴⁷

Fransız polisi, 29 Ekim günü, katillerin robot resimlerini çizdirmişti. Dört görgü tanığının ifadelerine göre çizilen resimlerin birer örneği Büyükelçiliğimize de verilmişti. Büyükelçiliğimiz bunları, ertesi gün THY pilotuyla Ankara’ya

45 Şimşir, a.g.e., s. 173: TC Paris BE’den Dışişlerine tel. Yıldırım. 25.10.1975.

46 Şimşir, a.g.e., 184: TC Paris BE’den Dışişlerine tel. Yıldırım. Süreli. 28.10.1975.

47 Şimşir, a.g.e., s. 185: TC Paris BE’den Dışişlerine açık tel. Yıldırım. 30.10.1975.

göndermiştir. Polis, bu robot resimlerin, Viyana Büyükelçimizin katillerinin robot resimlerine benzediğini söylemiştir.⁴⁸ Fakat Fransız gazeteleri ve televizyonları, çizilen robot resimleri yayınlamaya yanaşmamışlardır. Bunlar geçten geç yayınlatabilmek için girişimlerde bulunmak gerekmiştir.

30 Ekim 1975 günü Paris Büyükelçiliğimiz Müsteşarı Orhan Aka ile ikinci Kâtip Alp Karaosmanoğlu, Fransa Emniyet Genel Müdürü Paolini'yi ziyaret etmişlerdir. Müsteşar Aka, menfur cinayeti işleyenlerin tezelden yakalanmalarına Türk Hükümetinin büyük önem verdiğini tekrarlamış ve mümkün olanın azamisinin yapılmasını beklediğimizi belirtmiştir. Paolini, Fransa Cumhurbaşkanı ile İçişleri Bakanının da bu konuda kendisine kesin talimat vermiş olduklarını, konuya büyük önem verdiklerini, ellerinden geleni yaptıklarını söylemiştir. Soruşturmanın son durumu konusunda kendisine yöneltilen sorular üzerine de Paolini şunları söylemiştir:

“Çalışmalarımızda halen ölü bir noktaya gelmiş bulunuyoruz. Çünkü eldeki ipuçları ve çeşitli faktörler üzerinde gerekli bütün araştırmalar yapıldı. Bu gibi cinayetlerle ilgili olabilecek, bizce bilinen kişiler hakkında geniş araştırmalar yapıldı ve sonuç maalesef tatminkâr olmadı. Yeni unsurlar olmadıkça tahkikatın bu noktadan ileriye götürülmesi olanakları sınırlı kalacağına benzemektedir. Bu sözlerimle ümitlerin tamamen kaybolduğunu söylemek istemiyorum. Ama yersiz ümit vermekten de kaçınıyorum.”⁴⁹

Müsteşar Aka, katillerin robot resimlerinin Fransız gazete ve televizyonlarında yayınlattırılmasını istemiş ve katilleri ihbar edeceklere ödül vaad edilmesini telkin etmişti. Emniyet Genel Müdürü Paolini, fotoğrafları yayınlamak için elinden geleni yapacağını, ödül işini de düşünceğini söylemişti. Ama resimler 30 ve 31 Ekim günleri de yayınlanmamıştır. Bunun üzerine Büyükelçiliğimiz, Başbakanlık Özel Kalemî katında girişimde bulunmuştur. Bu girişimden sonra robot resimler 1 Kasım 1975 günü televizyonun saat 13.00 haberlerinde gösterilmiş ve 1-2 Kasım tarihli “Le Parisien Libéré” gazetesinde ve 2-3 Kasım günlü *France-Soir* gazetesinde yayınlanmıştır.⁵⁰ Demek ki robot resimler, cinayetten 8-10 gün sonra yayınlatabilmiştir.

Büyükelçi İsmail Erez'in cenazesini yurda getirmek için Paris'e gönderilmiş olan Bakan Yüksek Müşaviri Büyükelçi Namık Yolga, 4 Kasım günü Dışişleri Bakanı Çağlayangil'e bir rapor sunmuştu. Bu raporunda Yolga, cinayet soruşturmasıyla ilgili olarak şunları söylüyor:

48 Şimşir, a.g.e., s. 185: TC Paris BE'den Dışişlerine tel. Yıldırım Süreli. 30.10.1975.

49 Şimşir, a.g.e., s. 185: TC Paris BE'den Dışişlerine tel. Yıldırım. Zata Mahsus. 30.10.1975.

50 Şimşir, a.g.e., s. 186: TC Paris BE'den Dışişlerine tel. Yıldırım. 1.11.1975.

“Paris’teki kısa süre içinde Bakanlık mensupları ile ve (Cinayet Masası Şefi) M. Ottavioli ile vaki görüşmelerden edindiğim genel izlenim, Fransız polisinin soruşturma işini gereği kadar önemle yürütmediği merkezindedir. Meselâ şahitlerin ayrıntılı ifadelerinin alınması, robot resmin çizilmesi, Büyükelçilik arabasının kapısındaki ve bulunan tabanca şarjöründeki parmak izlerinin kontrol ve karşılaştırılmaları gibi işlemlere hafta sonu tatilinin engel olarak kıymetli bir zaman kaybettirdiği anlaşılıyordu.”⁵¹

Kasım ayı ortalarında Fransız polis yetkilileri, soruşturmaya devam ettiklerini, saptadıkları bazı isimler üzerinde durduklarını, fakat soruşturmanın selameti bakımından şimdilik Türkiye Büyükelçiliğine daha fazla bilgi vermeyeceklerini söylüyorlardı. Cinayette kullanılan tabancaların Macar yapımı, “Fesyvergyar” marka ve “Vallam”modeli tabancalar oldukları bildiriliyordu. Bunlar, o güne kadar Fransa’da hemen hemen hiç rastlanmamış olan silahlardı. Bu tabancalar Viyana suikastında kullanılmış olan Macar tabancası tipinde görünüyordu.⁵²

Aralık ayında Fransız makamlarından yeni bir bilgi alınamadı. Yılbaşında Emniyet Genel Müdürlüğümüz İstihbarat Başkanı Mustafa Yiğit ile Ankara Cinayet Masası Şefi Ömer Aygün Paris’e gönderildiler. 6 Ocak 1976 günü Paris cinayet masası ilgileriyle görüştüler. Bu görüşmeden de olumlu bir sonuç çıkmadı. Fransız polisi, Paris’te sayıları 85 kişi kadar olan Kıbrıslı Rumlar üzerinde durmuştu. Her ihtimali göz önünde bulundurmak için sayıları 11-12 kadar olan Paris’teki aşırı solcu Türkler arasında da soruşturma yapılmıştı. Bunlardan bir ipucu elde edilememişti. Fransız cinayet masası ilgilileri, Viyana ve Paris cinayetlerinin siyasi cinayetler olduğunu anlamışlardı. Ama amacın ne olduğunu, bu cinayetlerin Türkiye’de ne değiştireceğini anlayamamışlardı. “Eğer kendilerine bu hususlarda bilgi verilirse tahkikatlarını daha sıhhatli bir şekilde yönlendirebileceklerini” söylemişlerdi. Mustafa Yiğit, bu cinayetlerin Türk devletini hedef aldığını söylemişti.⁵³

Aradan aylar geçti. 27 Mayıs 1976 günü Paris’teki “Ermeni Evi”nde bir bomba patladı. Patlama sonucu bir Ermeni öldü, bir diğer Ermeni yaralı olarak Fransız polisince yakalandı. Aynı yerde “Ermeni Katliamı Adalet Komandoları” imzalı bildiriler ale geçti. Bu bildiriler, daha önce Paris Büyükelçimiz İsmail Erez’in öldürülmesi üzerine basına gönderilen bildirinin tıpkısıydı. Kağıt aynı, basıldığı matbaa aynıydı. Bildirinin basıldığı kâğıt, Fransa’da kullanılmayan ve yalnız İtalya’da bulunan bir boyuttaydı. Yapılan araştırmada bu kâğıtların İtalya’da,

51 Şimşir, a.g.e., s. 186: Paris Büyükelçisi İsmail Erez’in öldürülmesi olayı ve cenazesinin yurda nakli konusunda Yüksek Müşavir Büyükelçi Namık Yolga’dan Dışişleri Bakanına Servis Notu, Gizli, 4 Kasım 1975.

52 Şimşir, a.g.e., s. 186: TC Paris BE’den Dışişlerine tel. Çok ivedi. 13.11.1975, ve 19.11.1975.

53 Şimşir, a.g.e., s. 186: TC Paris BE’den Dışişlerine tel. İvedi. 11.1.1976.

Fabriano'daki Miliani firmasının ürünü olduğu, 1974 yılında 110.000 adedinin Lübnan'a ihraç edilmiş bulunduğu anlaşılmıştı. Fransız polisi, Erez'i vuranların Ermeniler olduğuna nihayet kanaat getirmişti.

1976 Kasım ayı başında Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil, Fransa'ya resmi bir ziyaret yaptı. Bu ziyaret dolayısıyla Paris'e giden TRT ekibinden Altan Aşar ve Selim Esen, Paris Cinayet Masasında görevli Komiser M. Riou ve Müfettiş M. Diem ile birer görüşme yaptılar. Bu yetkililer, Paris'teki Ermeni Evinde patlama olayını anlattıktan sonra şu açıklamayı yaptılar:

“Ermeni Evindeki patlama da artık kesinlikle kanıtlamıştır ki, Büyükelçi Erez'in katlinden sorumlu olanlar “Ermeni Adalet Komandoları”dır. Patlama sırasında yaralı olarak ele geçen Ermeni ise bir süre önce delil yetersizliği nedeniyle serbest bırakılmıştır.”⁵⁴

Paris Büyükelçimizin katli olayını Fransız Radyosu, 1915'de kapanmış olan Ermeni tehcirinin intikamı gibi gösterdi.

Fransız polisi, aylarca yanlış iz sürdükten sonra, Büyükelçi Erez'in Ermeniler tarafından öldürüldüğünü geçten geç anlamış ve yaralı bir sanık da yakalamıştı. Ama yakalan bu tek sanık delil yetersizliğinden serbest bırakılmıştır.

Ve Fransa'da Çirkin Yayınlar

Paris cinayeti dolayısıyla Fransız basın-yayın organlarının çirkin yayınları ve Fransızların tutumları da Türk kamuoyunda üzüntü ve tepkiyle karşılandı. Hürriyet gazetesi, “Cinayetler ve Fransa” başlıklı imzasız başyazısında bu tepkiyi şöyle dile getiriyordu:

“İki Büyükelçimizin katli olayı, sadece kötü niyetlilere ne kadar kolay bir şekilde hedef teşkil edebileceğimizi ortaya koymakla kalmadı, batı dünyasının bize nasıl baktığını bir kere daha gösterdi. Özellikle Paris Büyükelçimiz Erez'in katlinden sonra Fransızların tutumu, ilgiyle gözetlenmeye değer doğrusu... Tunalıgil'in acısı daha çok tazeyken, Paris Büyükelçimizin katli olayıyla karşılaştık. Ve bu defa Fransızların davranışlarını izledik. Önce Fransız Radyosu - ki devlete aittir...- Büyükelçi Erez'in katlini, son sayfası 1915'de kapanmış olan Ermeni tehcirinin intikamı gibi gösterdi. Bir “Oh olsun” demediği kaldı. Mağdur olduğumuzu söylemeğe değil de “Türklerin barbarlığı” hikâyelerini diriltmeğe kalkıştı.

54 Ibid.:s. 187: TC Paris BE'den Dışişlerine yazı. 17.11.1976, No. 1548/725 ve eki: 3 Kasım 1976 günü TRT'den Altan Aşar ve Selim Esen'in “Brigade Criminelle”de Komiser Riou ve Müfettiş Diem ile yaptıkları görüşmenin özeti.

Böylece Fransızların bizi nasıl gördüğü tekrar ortaya çıktı. Sözü burasında bir dakika duralım:

Batıların büyük bir kısmı, ön yargularından kendilerini kurtaramazlar. Onlar için Türkler ne yaparlarsa yapsınlar barbarlardır. Ama örneğin milyonlarca Yahudi'nin öldürülmesi nedeniyle Almanlar barbar olmazlar. Bunun suçu sadece Hitler'indir. Sonra ülkelerinin bağımsızlığı için savaşan İrlandalıları kurşuna dizen İngilizlerin barbarlığından kimse bahsetmez... Cezayir'deki katliamlar ve Vietnam vahşetleri ne Fransızlar için utanç vesilesidir ne de Amerikalılar için. Yirmi yıl süreyle Kıbrıs'ta katledilen Türkler yüzünden batı dünyası Rumları hiç suçladı mı? Ama sıra Türklere gelince, İttihat ve Terakki dönemimin, yani batmış bir imparatorluğun hesabını kapatmaya imkân yoktur. Devlete karşı isyan etmiş bir azınlığın cezalandırılması, isyancıların değil, üstelik bu olaylardan yarım asır sonra dünyaya gelen kuşakların suçuymuş gibi ikide bir ortaya sürülür...

Fransız Radyosu'nu yönetenler ve polisine emir verenler, acaba bilinen küstahlıklarını bir yana bırakıp kirli ellerini yıkayamazlar mı?"⁵⁵

Birinci Vatikan Suikastı: Ermeni Teröristler, Vatikan Nezdinde T.C. Büyükelçisi Taha Carım'ı Öldüyor (Roma, İtalya, 9 Haziran 1977, Perşembe)

Vurulan üçüncü Büyükelçi

9 Haziran 1977 Perşembe günü Vatikan Büyükelçimiz Taha Carım da evinin önünde vuruldu. Cinayeti yine bir Ermeni terör örgütü üstlendi. O gün öğleden sonra, T.C. Roma Büyükelçiliğinden Dışişleri Bakanlığına peş peşe hüzünlü telgraflar geliyordu. Hepsi 'Yıldırım-süreli' kaydı taşıyan, yani bir dakika bile geciktirilemeyen türden telgraflar. Roma Büyükelçimiz Semih Akbil, meslektaş Taha Carım'ın hazin dramını dakika dakika Ankara'ya rapor ediyordu. Sarsılarak, nefes nefese okuyoruz:

"9 Haziran 1977, Roma'da saat 14.34:

Saat 14.00'te vazifesinden evine giderken Vatikan Büyükelçimiz Taha Carım, esmer, uzun boylu bir gencin kurşunlarına hedef olmuştur. Yüzünden ve sırtından yaralanan Sayın Carım Policlinico Hastanesine kaldırılmıştır.

Durumu hakkında peyderpey bilgi sunulacaktır."⁵⁶

55 Şimşir, a.g.e., s. 187:"Günün yazısı. Cinayetler ve Fransa", Hürriyet, 28.10.1975.

56 Şimşir, a.g.e., s. 212:: TC Roma BE'den Dışişlerine açık tel. Yıldırım süreli. 9.6.1977, No. 344.

Telgraflar birbirini izliyor. Carım'ın durumu hakkında saat başı bilgi sunuluyor.

Ve 9 Haziran 1977, Saat: 20. 00:

“Şimdi mahalli saatle 20.00’de Büyükelçi Taha Carım’ın ameliyathaneden çıkamadan maalesef vefat ettiği profesör doktoru tarafından bana bildirilmiştir. Bütün Dışişleri ailesine, Sayın Büyükelçi Carım’ın ailesine mesai arkadaşlarımla birlikte başsağlığı diler, Büyükelçi Carım’ın manevi huzurunda tazimle eğiliriz. 348 - Akbil.”⁵⁷

Araştırma ve Soruşturmalar

Büyükelçi Taha Carım'ın vurulması üzerine İtalyan polisi araştırma ve soruşturma başlattı. Saldırının yapıldığı gün İtalya Emniyet Genel Müdürü Roma Büyükelçimiz Semih Akbil'i ziyaret etti. Hem geçmiş olsun dedi hem de “Herhangi bir kimseden şüpheleniyor musunuz, bilhassa Türklerden?” diye bir soru sordu. Büyükelçimiz, İtalya'daki Türklerden şüphelenmediğini bildirdi ve soruşturmanın Ermeni örgütlerine yöneltilmesini telkin etti.

Aynı gün, “Ermeni Soykırım Adalet Komandoları” adlı gizli bir Ermeni örgütü cinayeti üstlendi. Ertesi gün ve ondan sonraki günlerde gazetelerde “İtalyan polisi katil avına çıktı”, “Polis Ermeni avı başlattı”, “Araştırmalar hızla sürüyor” başlıklı haberler çıktı. İtalyan polisi işi sıkı tutuyormuş havası yaratıldı. Katil akşamda sabahta yakalanacakmış gibi bir umut belirdi. Ama araştırma ve soruşturmada ne sonuç alındığı pek belli değildi. Üç gün sonra bir kahvehanenin tuvaletinde bir tabanca bulundu. Cinayette kullanılan silahın bu olduğu anlaşıldı. İtalyan polisi bu tabancanın Kırıkkale yapımı bir Türk tabancası olduğunu ileri sürdü. İtalyan gazetelerinde, “Türk Büyükelçisi Türk tabancasıyla vurulmuş” diye biraz müstehzi haberler çıktı.

İtalyan makamları, araştırma ve soruşturma sonuçları hakkında Büyükelçiliğimize bilgi vermiyorlardı. Büyükelçimiz, hem İtalyan polisine yardımcı olmaları, hem de ilk elden bilgi almaları için Türkiye'den iki uzmanın Roma'ya gönderilmesini önerdi. Bu öneri üzerine Emniyet Genel Müdürlüğümüz İstihbarat Daire Başkanı Mustafa Yiğit ile aynı dairede görevli Şube Müdür Yardımcısı Beyhan Ertürk İtalya'a gönderildiler. 17-21 Haziran 1977 tarihleri arasında İtalyan polisleriyle birlikte çalıştılar. Mustafa Yiğit, 20 Haziran 1977 günü Emniyet Genel Müdürlüğümüz Metin Dirimtekin'e Roma'dan aşağıdaki raporu gönderdi:

57 Şimşir, a.g.e., s. 213-214: T.C. Roma Büyükelçiliğinden Dışişlerine tel, yıldırım, 9.6.1977.

“Roma Büyükelçimiz Akbil’in ilgi ve tavassutları ile 18 Haziran 1977 günü İtalyan polis makamları ile ilk temasımızı saat 12.00’de İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğünde yaptık. İtalyan Polisi Vatikan Büyükelçimiz Taha Carım’ın 9 Haziran 1977 Perşembe günü öldürülmesinden sonra hadise mahalli yakınında bulunan bir kahvehanenin pisuarında tesadüfen ele geçirdiği ve Makine Kimya Endüstrisi Kurumu Kırıkkale Fabrikalarında imal edilen tabancalardan olduğunu ileri sürdüğü, aynı şekilde basında da yer alan tabancanın Savcılık emri ile tetkik ve muayenesi yapılmak üzere kuzey İtalya’daki Baretta silah fabrikalarına gönderildiğini bildirdiler ve ellerinde bu tabancaya ait muhtelif fotoğrafları, bu meyanda sanığa ait robot resmi tarafımıza tevdi ettiler.

Yaptığımız tetkikatta tabancanın İtalyan polisinin ileri sürdüğü gibi Kırıkkale yapısı Türk tabancası olmadığı, tabancanın 22 Ekim 1975 tarihinde Viyana’da şehit edilen Büyükelçimiz Tunalıgil’in öldürülmesi ile ilgili olarak Avusturya polisince yapılan tahkikat sırasında ele geçirilen ve Tunalıgil’i öldürdüğü tespit edilen Macar yapısı Wallam marka E 01415 ve EIP680 numaralı tabanca ile, yine Avusturya polisince elde edilen aynı cins E.00979 numaralı tabanca cinsinden olduğunu tespit ettik. İtalyan polisince ele geçirilen tabanca, Macar Yapısı Wallam 9 mm çapında E 00808 ve 380-680 sayılı tabanecedir.

**Yaptığımız tetkikatta,
tabancanın Viyana’da
şehit edilen Büyükelçimiz
Tunalıgil’in
öldürülmesinde
kullanılan silahla aynı
olduğu tespit edilmiştir.**

Bu silahların Macaristan’da imal edildikten sonra İngiltere’ye ihraç edilmiş ve oradan Batı Almanya’ya 3 kısım halinde sevk edilmiş 300 adet tabanca meyânında oldukları malumdur. İngiltere’den Almanya’ya silahları sevkedenden Ensign Ordnance LTD/GBT adlı firma tabancaları Batı Almanya’da Hans Dieter Anhauser ve Derrick Hanz Tober’e teslim etmiş ve Tunalıgil’i öldüren tabanca ile bu olayda kullanılan aynı cins ve marka tabancanın Ernst Josef Heinovicz tarafından kanunsuz şekilde katillere satıldığı anlaşıldığından, haklarında Frankfurt savcılığınca dava açılarak her üçü de tutuklanmıştı. Büyükelçi Carım’ın öldürülmesinde kullanıldığına dair kuvvetli karineler bulunduğu İtalyan polisince ele geçirilen tabancanın da Batı Almanya’daki bu guruba ait olması tabiidir.

İtalyan polisine gerekli bilgiler verilmektedir. İtalyan polis derhal Avusturya, Batı Almanya, İngiltere Interpolleri nezdinde teşebbüse

geçeceğini bildirmiş ve 20 Haziran 1977 günü olayla ilgili olarak Fransız yetkililerinin de toplantımıza katılacağını ifade etmiştir.

Çalışmalara devam edilmektedir.”⁵⁸

İstihbarat Daire Başkanı Mustafa Yiğit, 1975 yılında Viyana Büyükelçimiz Dâniş Tunalıgil ve Paris Büyükelçimiz İsmail Erez'in şehit edilmeleri olaylarını araştırmak üzere, Viyana ve Paris'e de gönderilmişti. Bu suikastları yerinde araştırmış, Avusturya ve Fransız meslektaşlarıyla bilgi alış verişinde bulunmuştu. Ermeni terör eylemleri konusunda bilgi birikimine sahipti. Şimdi bu birikimini, konuya yeni girmiş olan İtalyan polisiyle paylaşmıştı. İtalyan polisinin bir yanlısını düzeltmiş ve on Viyana ve Vatikan suikastlarında kullanılan tabancaların aynı cins ve marka silahlar olduklarına dikkatlerini çekmişti. Bu bakımdan onun Roma'ya gönderilmesi yerinde ve yararlı olmuştu. Roma Büyükelçiliğimiz de bu görüşteydi.

20 Haziran 1977 günü Roma'da yapılan ve İtalyan, Türk, Avusturya ve Fransız Emniyet görevlilerinin katıldığı toplantıda bir adım daha ilerleme sağlandı: Roma ve Viyana cinayetlerinin işleniş şekillerinin birbirine benzediği, her iki cinayetin üçer kişilik terörist timler tarafından işlenmiş olduğu ve her ikisinde de aynı Macar yapımı Wallam marka tabancaların kullanılmış ve bu silahların olay yerine yakın bir yerlere bırakılmış bulunduğu sonucuna varıldı.⁵⁹

Büyükelçi Taha Carım'ın öldürülmesiyle ilgili araştırma ve soruşturmada İtalyan güvenlik makamlarının ulaşabildikleri son nota bu olmuştur: Cinayette kullanılan tabanca bulunmuş ve Roma ve Viyana cinayetleri arasında benzerliği saptanmıştı. Bundan daha ileriye gidilememiş, failin izine bile rastlanamamıştı.

Vatikan suikastının üzerinden bir yıl geçtikten sonra, Roma savcılığı, dosyanın kapatıldığını açıkladı. Bu açıklama Türk kamuoyunda hayret ve biraz da öfkeyle karşılandı. Dışişleri Bakanlığımız da dosyanın kapatılmasını kabul etmedi ve derhal gerekli girişimde bulunması için Roma Büyükelçiliğine şu talimatı gönderdi:

“...Saldırı faillerinin ve işbirlikçilerinin saptanabilmesi için İtalyan ilgili makamlarının, diğer ülke ilgili makamlarıyla da işbirliği halinde, yoğun bir çalışmayı sürdürmeleri... Zorunlu görülmektedir. Yeterli çalışma ve tespit yapılmadan, bir Temsilcimize karşı, ülkemize yönelik bir cinayete ait dosyanın 'rafa kaldırılması' (kapatılması) ve bunun bir açıklama ile ilânı hiçbir şekilde kabul edilemez. Bu itibarla, İtalyan Dışişleri Bakanlığı nezdinde girişimde bulunularak, gerçek ise bu açıklamadan duyduğumuz üzüntünün bildirilmesi, tahkikatın belirtilen biçimde ciddiyetle devam

58 Şimşir, a.g.e. : TC Roma BE'den Dışişlerine tel. 19.6.1977. (No. 180)

59 Şimşir, a.g.e. : TC Viyana BE'den Dışişlerine tel. 28.6.1977. (No. 135)

ettirilmesinin istenmesini, dosyanın kapatılmasının tarafımızdan kabul edilemeyeceğinin önemle belirtilmesini ve sonucunun bildirilmesini rica ederim."⁶⁰

Dosya'nın kapatıldığı haberi üzerine gazeteci Murat Sertoğlu, "Kapanan Dosya" başlıkla yazısında tepkisini şöyle dile getirdi:

*"Roma başsavcısı, geçen gün, Roma'da bir yıl önce işlenen alçakça bir cinayetin suçluları hakkında hiçbir kanıt bulunamadığını ileri sürerek dosyanın kapanmış olduğunu resmen ilân etti. Bu cinayet, Türkiye'nin Vatikan Büyükelçisi Taha Carım'ın, Roma'da evinin önünde alçakça şehit edilmesi olayıdır. Katiller... Bağıra bağıra falan veya filan Ermeni örgütüne bağlı bulduklarını ilân ettikleri halde Roma başsavcısı bu yolda bir delil bulunamadığını açıklamaktan çekinmemiştir... Elbette delil bulamayacaklardı. Bulsalar bile İtalyan jürisi nasıl olsa onları suçsuz bulacak, İtalyan hâkimi de onları serbest bırakacak değil mi idi?"*⁶¹

Roma Büyükelçiliğimiz, Ankara'nın talimatı doğrultusunda İtalya Dışişleri katında girişimde bulundu. Büyükelçiliğimiz, Taha Carım'ın katlinin Türk devletine yapılan bir cürüm olduğunu, Devlete yapılan cürümlerde dost devletlerin birlikte hareket ettikleri, hal böyleyken bir savcının olayı rafa kaldırdığını beyan etmesinin pek yersiz ve üzücü olduğunu vurguladı. İtalyan Dışişleri yetkilisi, konuyu gereken önem ve ciddiyetle ele alacaklarını ve sonucunu Büyükelçiliğimize haber vereceklerini bildirdi.⁶²

İki ay kadar sonra İtalya Dışişleri Bakanlığı, yaptıkları incelemenin sonucunu Büyükelçiliğimize şöyle bildirdi:

*"Büyükelçi Taha Carım'ın öldürülmesiyle ilgili kovuşturma dosyası kapatılmamıştır. Kapatılması söz konusu değildir. Ancak, şu sırada eldeki deliller yetersizdir. Bu nedenle İtalyan yargı makamları konu üzerinde fiilen bir çalışma yapma olanağı bulamamaktadırlar. Yeni unsurlar ortaya çıkarsa soruşturma büyük bir titizlikle sürdürülecektir. Türkiye bundan emin olmalıdır."*⁶³

"Yeni unsurlar" ortaya çıkarsa soruşturmaya devam edilecekti. "Yeni unsurlar" ortaya çıkmamış olacak ki, İtalyan makamlarından bir daha ses seda çıkmadı ve

60 Vatikan Suikastı 1: TC Dışişleri Bakanlığından Roma BE'ne tel. 30.6.1978, (No. 96).

61 Murat Sertoğlu, "Kapanan Dosya", Dünya, 3.7.1978.

62 Vatikan Suikastı 1: TC Roma BE'den Dışişlerine tel. 25.7.1978, (No. 251).

63 Şimşir, a.g.e. : TC Roma Büyükelçiliğinden Dışişlerine tel. 19.9.1978, (No. 301)

Büyükelçi Taha Carım'ın katledilmesi de faili meçhul cinayetler kategorisinde tarihte kaldı.

Madrid Suikastı: Ermeni Teröristler T.C. Madrid Büyükelçisi'nin Eşi Necla Kunalalp'i ve Emekli Büyükelçi Beşir Balcıoğlu' nu Öldürüyorlar (Madrid, İspanya, 2 Haziran 1978, Cuma)

İspanyol polisinin araştırma ve soruşturmalarından bir sonuç çıkmıyor ve katiller bulunamıyor.

Avrupa'da Ermeni saldırıların sonu gelmiyordu. Teröristler, Roma'dan sonra Madrid'de pusu kurdular. Vatikan Büyükelçimizin vurulmasından bir yıl sonra, 2 Haziran 1978 günü bu defa Madrid Büyükelçimiz Zeki Kunalalp'in makam otomobili, sokak ortasında yayılım ateşine tutuldu. Aracın içinde bulunan Büyükelçinin eşi Necla Kunalalp ile eniştesi Emekli Büyükelçi Beşir Balcıoğlu hemen oracıkta can verdiler; İspanyol şoför de hastaneye kaldırılırken yaşamını yitirdi. Saldırıyı hemen bir Ermeni terör örgütü üstlendi.

Araştırma ve Soruşturmalar

Türkiye, haklı olarak, rahmetli Neclâ Kunalalp'in ve Beşir Balcıoğlu'nun katillerinin bulunmasını ve adalet önüne çıkarılmasını istiyordu. Bu amaçla Dışişleri Bakanlığımız daha cinayet günü girişimlerde bulundu. Ondan sonra da girişimlerini sürdürdü. Madrid Polisi, cinayet yeri yakında bir tabanca buldu. Yapılan incelemede bu tabancanın, suikastta kullanılan silahlardan biri olduğu anlaşılmıştı.⁶⁴ Ama başka somut bir ipucu bulunamamıştı.

Öte yandan Ermeni terör örgütünün, İspanyol Makamlarının yürüttüğü soruşturmayı engellemeye çalıştığı haber veriliyordu. Gazetelerde “Suikastçiler İspanyol Hükümetini tehdit etti” diye haberler çıkıyordu. Hürriyet gazetesi şunları bildiriyordu:

“Suikastı düzenleyenlerin İspanyol olmadıklarının kesinlikle saptandığını bildiren İspanyol Polisi, İspanya'nın bütün hava alanı, istasyon ve diğer çıkış noktalarında çok sıkı önlemler alarak şüpheli görülen yabancıları gözden geçiriyor. İspanyol polisinin dikkati ülkede yaşayan Ermeniler üzerinde toplanırken, Beyrut'ta 'Ermeni Gizli Ordusu' adlı bir örgüt, 'Suikast düzenleyen militanların kovuşturulması halinde, İspanyol Hükümetine karşı misillemeye bulunacağını' açıkladı.”⁶⁵

64 Tercüman, 6.6.1978.

65 “Suikastçiler İspanyol Hükümetini tehdit etti”, Hürriyet, 5.6.1978.

Bu arada Emniyet Genel Müdür Yardımcısı Mustafa Yiğit, 4 Haziran akşamı Madrid'e gitti. Gidiş amacı, Madrid suikastı faillerinin araştırılması çalışmalarında İspanyol polisiyle işbirliği yapmak ve olayın açık ve gizli yönleriyle tam olarak değerlendirilebilmesi için gerekli bilgileri toplamaktı. Madrid'de bir hafta kaldı. Büyükelçiliğimiz 12 Haziran günü, "Emniyet Genel Müdür Muavini Mustafa Yiğit İspanyol Emniyet makamları ile yapmış olduğu temasları bitirerek Roma'ya geçti" diyordu.⁶⁶

İspanya Emniyet Genel Müdürlüğü, Yabancılar Özel Müdür Yardımcılığı tarafından hazırlanmış 9 Haziran 1978 tarihli bir soruşturma raporunu Ankara'ya göndermiştir. Bu raporda, İspanyol emniyet makamlarının yapmış oldukları suikast soruşturma ve araştırmalar dört sayfa içinde özetleniyor. Raporda, Türk Büyükelçisinin makama otomobiline üç kişinin silahlı suikast düzenledikleri, suikastta üç kişinin öldüğü, suikastı düzenleyenlerin 20-25 yaşlarında gençler oldukları belirtiliyor ve ondan sonra, yapılan çalışmalar özetle şu bilgiler yer alıyor:

Türk Büyükelçiliği'ne komşu binalarda yaşayanların suikast olayıyla herhangi bir ilişkileri bulunmadığı saptanmıştır. Görgü tanıklarının ifadeleri karışık ve önemli bir bilgi vermemiştir. İspanya'da, 18 yaşından büyük 50 Ermeni sorguya çekilmişti. Bu soruşturmalardan, geçen Mayıs ayında İspanya'da mukim Ermeni kolonisinin Madrid'de bir toplantı yaptıkları öğrenilmişti. İlk olarak Rum Ortodoks Kilisesi'nde bir ayin yapıldığı saptanmıştır. Bu dini toplantının sonunda 'İspanya'daki Ermeni Öğrenciler' başlıklı bir broşür dağıtılmıştı. Akşam sat 7'de âyine katılan yaklaşık 60 kişi (Erkek, kadın ve çocuk) 'La Hosteria' lokantasında bir yemeğe katılmışlardı. Ama bunlardan herhangi birinin olaya karıştığı belirlenememişti. Ayrıca bu toplantılarda dışarıdan gelmiş bir Ermeni bulunmadığı söylenmişti.

Madrid'de oturan Ermeniler hakkında yapılan çalışmalarda, cinayetten evvelki günlerde ikametgâhlarında yabancı kimselerin bulunduğu saptanmamıştır. Şimdiye kadar hüviyetleri saptanmış olan İspanya'da oturan ve eylem faillerinin yaşına yakın yaştaki Ermenilerin fotoğraflı bir dosyası hazırlanmıştır. Bu dosya suikast şahitlerine gösterilmiş ve bunlar sözü geçen teröristlerinkine benzer birini somut ve emin bir biçimde teşhis edememişlerdir.

İspanya'da oturan ve eylem faillerinin yaşına yakın yaştaki Ermenilerin fotoğraflı bir dosyası hazırlanmıştı. Bu dosya suikastın görgü tanıklarına gösterilmiş ve bunlar sözü geçen teröristlerinkine benzer birini somut ve emin bir biçimde teşhis edememişlerdir."

66 Şimşir, *Şehit Diplomatlarımız I*, s. 263; TC Madrid BE'den Dışişlerine tel. 12.6.1978.

Madrid’de işlenen ile Paris’te işlenen cinayet arasında muhtemel ilişki bulunduğu hakkında ortaya bir görüntü çıkmış. Raporunda, Madrid’deki eylemci teröristlerin Fransa’dan *gelmiş* olabilecekleri belirtilmektedir. Olayı üstlenen telefon konuşmasının bir Fransız ajansına ve İspanyolca’yı dürüst bir biçimde telaffuz edemeyen bir kimse tarafından yapılmış olması, İspanyol emniyetini faillerin komşu ülkeden geldiklerini düşünmeye sevk etmiştir.

Bunun üzerine geçen Mayıs ayında Madrid’e gelmiş olan Ermeni menşeli Fransız vatandaşlarını tespit etmek için girişimlerde bulunulmuş ve bunların ikamet ettikleri yerlerde yağılan soruşturmalardan bu gibi eylemlerle muhtemel ilişkileri hakkında olumsuz bir sonuç alınmıştı.

Suikastı düzenleyenlerin izine rastlanamamıştı. Yalnız bunların Fransa’dan gelmiş oldukları tahmin ediliyordu. Ama bu çalışmalardan bir sonuç çıkmadı.

İspanyol emniyet makamlarının araştırma ve soruşturmalarının sonucu buydu. Suikastı düzenleyenlerin izine rastlanamamıştı. Yalnız bunların Fransa’dan gelmiş oldukları tahmin ediliyordu. Dosyanın kapanmadığı, soruşturmanın sürdürüldüğü de belirtiliyordu. Ama bu çalışmalardan bir sonuç çıkmadı. Neclâ Kunalalp ile Beşir Balcığlu’nun Ermeni katilleri sırra kadem basmışlar, arkada açık biz iz bırakmamışlardı.

Lahey Suikastı: Lahey Büyükelçimizin Oğlu Ahmet Benler’in Öldürülmesi (Lahey /Den Haag, Hollanda, 12 Ekim 1979, Cuma)

12 Ekim 1979 Cuma günü Hollanda’nın başkenti Lahey’de vurulan Ahmet Benler’in dramını ben de yerinde yaşadım. 1977 yılından beri Lahey Büyükelçiliğimizde Birinci Müsteşardım. Büyükelçimiz, Özdemir Benler idi. Tek oğlunun vurulduğunu Büyükelçimize bildirme görevi bana düşmüştü. Hayatımın en ağır görevlerinden biri bu oldu. Hiç umutamadım. Acı haberi Ankara’ya da ben bildirdim. Şudur:

“1. Bu sabah (12 Ekim 1979, Cuma) saat 9.45’te Büyükelçimizin oğlu Ahmet Benler vuruldu. Volkswagen arabasıyla üniversiteye giderken Büyükelçiliğimizin yakınındaki bir trafik ışığında bir kişi arabaya yaklaşmış ve yakın mesafeden beş altı el ateş etmiş. Ahmet arabayı sürmeyi denemişse de birkaç metre gidebilmiş ve orada kendisinden geçmiş; araba başka bir arabaya çarpıp durmuş.

2. Bu bilgileri Protokol ile Polis yetkilileri verdi. Protokol Genel Müdürü önce telefon etti, biraz sonra Büyükelçiliğe başsağlığına geldi.

3. *Polisin verdiği bilgiye göre, katil 20-25 yaşlarında, uzun boylu, kara saçlı, blucinli bir kişi imiş. Cinayeti işledikten sonra ters yönde yürüyerek uzaklaşmış. Beş altı kişi olaya tanık olmuş ve katilin eşkâlini polise anlatmış.*

4. *Ceset polis merkezine kaldırılmış. Büyükelçi ile Hanumefendi halen oradalar. 276 Bilâl Şimşir*⁶⁷

Ahmet Benler 26 yaşında bir delikanlıydı. Üniversitede doktorasını tamamlamağa çalışıyordu. Üniversiteye giderken vuruldu. Onun öldürülmesi, Ermeni teröristlerin artık Türk diplomatlarının aile fertlerini de hedef almaya başladıklarını gösteriyordu.

Hollanda Televizyonunda Düşmanca Bir Yayın

Ahmet Benler'in vurulduğu 12 Ekim günü akşamı Hollanda devlet televizyonunda yapılan düşmanca bir yayın üzüntümüzü bir kat daha arttırdı. Televizyonun İkinci kanalında "Hier en Nu" adlı aktüalite programında, Ermenilerin o güne kadar Türk diplomatlarına karşı düzenledikleri suikastlar anlatıldıktan sonra, Amsterdam Üniversitesinden Prof. Dr. L.C. Biegel televizyona çıkarıldı ve bu profesör suikastların sözde tarihî sebeplerini anlattı.

Ermenilerin kendi devletlerini kurmaya kalkışmalarına ve Ruslarla işbirliği yapmalarına Türklerin katliamlarla karşılık verdiklerini hikâye etti. "*İlk katliam 1895 yıllarında, ikinci katliam da Birinci Dünya Savaşında 1915/1916 yıllarında oldu*" dedi. Spikerin, "Ermeniler kendilerinin katledildiğini anlatmaya çalışırken şimdi onlar da bir nevi katliam yapıyorlar. Bu da doğru değildir. Onlar da suçsuz diplomatları öldürüyorlar" sözlerine karşılık Prof. Biegel, şu çok üzücü karşılığı verdi: "*Evet, yaptıkları hareket tabii ki doğru değil. Ama bu gençlerin eski katliamı dünyaya hatırlatma istemini anlamak lâzım.*" Profesörün bu cinayetleri "*anlamak lâzım*" şeklindeki sözlerinden sonra spikerin "Peki ne elde etmek istiyorlar?" sorusuna da profesör şu cevabı verdi: "*Ermenilerin tek istedikleri, Türkiye'nin böyle bir katliamı yapmış olduklarını kabul etmesidir. Yani Türkiye bugün (Evet, geçmişte biz Ermenileri katlettik) derse bu eylemler biter.*"⁶⁸

Hollanda devlet televizyonunda bu düşmanca yayın, hem de o cinayet günü, bizlere Ahmet Benler'e sıkılan kurşunlar kadar ağır geldi. Büyükelçilik olarak derhal sert tepki gösterdik. Hem Dışişleri Bakanlığı Protokol Dairesi kanalıyla, hem de doğrudan yayın sorumlusu ve yayında konuşan Prof. Biegel düzeyinde sözlü ve yazılı girişimlerde bulunduk. Yazdığımız mektuplara uzun yazılı cevaplar aldık.

67 Şimşir, *Şehit Diplomatlarımız I*, s.276: TC Lahey BE'den Dışişlerine açık tel. Yıldırım. 12.10.1979.

68 Şimşir, a.g.e., TC Lahey BE'den Dışişlerine açık tel. Çok acele.13.10.1979, No. 280.

Cevaplarda o konuşmanın yanlış anlaşıldığı ileri sürüldü. Kullanılan çirkin sözler tevil edilmeye çalışıldı. Profesörün kullandığı Hollandaca “*begripelijk*” kelimesi hem “*anlayışla karşılanabilir*” anlamına, hem de “*izah edilebilir*” anlamına gelirmiş de, profesör bu kelimeyi ikinci anlamda sarf etmiş filen dendi. Cinayeti kınadıkları, Benler ailesinin yasını paylaştıkları yazıldı. Prof. Biegel, bir tarihçi olarak Atatürk’e hayranlık beslediğini, Türk diplomatlarına ve ailelerine karşı saldırıları lânetlediğini filan söyledi. Ama kustuğu kını televizyonda ya da basında yalanlamayı düşünmedi. Bu mektupların örneklerini Ankara’ya gönderdik.⁶⁹

Araştırma ve Soruşturmalar

Hollandalı yetkililer, Ahmet Benler’in öldürülmesinden sonraki ilk günlerde ve haftalarda bize araştırma ve soruşturmaları hakkında bilgi veriyorlardı. Soruşturmayı yürüten görevliler doğrudan bana veya Büyükelçiliğe geliyor, çalışmalarını anlatıyorlardı. Biz de bunları Ankara’ya bildiriyorduk. Bu görevlilerden Komiser A.A. Hasselman, 15 Ekim 1979 günü Büyükelçiliğe gelerek şu bilgileri verdi:

“Cinayet yerine yakın Amerikan Büyükelçiliğinin iki muhafızı bize önce üç kişiyi ve bir arabayı tarif ettiler. Ama tarif ettikleri kimselerin cinayete herhangi bir ilişkileri bulunmadığı anlaşıldı. Öteki görgü tanıklarını dinledik ve dinlemeye devam edeceğiz. Şimdiye kadar 15 kişinin ifadesine başvurduk. Kuşkularımız Ermeniler üzerinde toplanmaktadır. Soruşturmayı hem ulusal, hem de uluslararası düzede yürütüyoruz. Fransa’ya iki görevli gönderdik. Orada ‘Renseignements généraux’dan (İstihbarattan) bilgi alacaklar. İçerde hem gizli servisleri, hem de tedhişçiliğe karşı hazırlanmış birimleri harekete geçirdik. Büyükelçilik çevresinde 13 detektif görevlendirdik. Katili sokak aralarına girinceye kadar izleyen tanıklar var. Ama izi bir noktada kayboluyor. Büyükelçilik çevresinde yeni tanıklar bulabilir ve katilin kaybolduğu noktadan sonra bir arabaya binip binmediğini belki saptayabiliriz. Henüz saptayamadık. Görgü tanıklarına fotoğraf arşivimizi gösterdik. Ama katili fotoğraflardan birine benzeten çıkmadı. Şimdiye kadar katilin temsili bir resmini de çizemedik. Fransa’dan alacağımız bilgiler yararlı olabilir diye umuyoruz.”⁷⁰

Hollanda makamları, araştırma ve soruşturmaları sürdürdüklerini söylüyorlardı. Bize bir süre daha arada bir bilgi verdiler. Örneğin Fransa, İtalya, Avusturya Interpolleri ile yapmış oldukları faks yazışmalarının örneklerini verdiler. Fakat

69 Şimşir, a.g.e. : TC Lahey BE’den Dışişlerine yazı. 25.10.1979, No. 818/404 ve ekleri.

70 Şimşir, *Şehit Diplomatlarımız I*, s. 286.: TC Lahey BE’den Dışişlerine tel. Acele. 15.10.1979.

bunlarda Lahey suikastı katilleriyle ilgili somut bir ipucu yoktu. Hollandalılar bu bilgileri de verdikten sonra sessizliğe gömüldüler. Kasım 1979'dan sonra onlardan artık hemen hiç bilgi alamaz olduk. Haftalar, aylar böyle bekleyişle geçip gitti ve 1980 yılı bahar aylarına geldik.

Dışişleri Bakanımız Hayrettin Erkmen, Ankara'ya atanan yeni Hollanda Büyükelçisi Hugo Christian George Caratan'ı 3 Mart 1980 günü makamında kabul etmiş ve kendisine Ahmet Benler'in öldürülmesi olayını açmış:

“Bildiğiniz gibi, geçtiğimiz yılın sonlarına doğru Lahey Büyükelçimizin oğlu teröristlerce öldürüldü. Katillerin bulunması yolunda Hollanda makamlarınca girilen tahkikat sonuçlandı mı, herhangi bir ipucuna rastlandı mı? Hollanda Büyükelçisi, “Maalesef herhangi bir ipucu elde edilemedi. Ancak yetkili makamlarımız Türkiye Büyükelçiliğinin çevresinde almış oldukları güvenlik tedbirlerini arttırdılar” cevabını vermişti.⁷¹

Hollandalılar bu bilgileri de verdikten sonra sessizliğe gömüldüler. Kasım 1979'dan sonra onlardan artık hemen hiç bilgi alamaz olduk. Haftalar, aylar böyle bekleyişle geçip gitti ve 1980 yılı bahar aylarına geldik.

Anlaşılan katiller bulunamayacak, bu cinayetin de failleri meçhul kalacaktı.

Sürpriz Bir Sanık: Mustafa Hassan Ammar

Lahey suikastıyla ilgili soruşturma hepten tıkanmış kalmış gibiydi. Tam bu sırada, Nisan 1980'de, hiç beklemediğimiz bir gelişme oldu: Ahmet Benler'in katili diye Amerika'da bir kişinin tutuklandığı haberi geldi. Haberi bize, soruşturmayı yürüten Hollandalı yetkili verdi. Buna göre, tutuklanan kişi 1954 Beyrut doğumlu Mustafa Hassan Ammar adında, Lübnan pasaportlu, bir ABD vatandaşı ile evli idi. Detroit'te bir uçak şirketinde teknisyen olarak çalışıyormuş. Hollanda polisinin iz sürmesi üzerine FBI tarafından tutuklanmış. Tutuklama haberi, 13 Nisan 1980 tarihli Türk gazetelerine yansıdı. “Lahey Büyükelçimizin oğlunu öldüren Ermeni yakalandı”,⁷² “Hollanda Büyükelçimizin oğlunu öldürmekten sanık bir kişi Amerika'da tutuklandı”⁷³ gibi başlıklarla verildi. Katil sanığının yakalanması Türk kamuoyunda hoşnutluk yarattı. Hollanda Türkiye'de sempati topladı.

71 Şimşir, a.g.e., s. 290: Atilla Sunay'dan Üstün Dinçmen'e Servis Notu, 5.3.1980, ISIG No. 13.

72 Hürriyet, 13.4.1980.

73 Milliyet, 13.4.1980.

Büyükelçimiz Özdemir Benler de oğlunun katil sanığının yakalanmasından çok memnun kaldı ve duygulandı. Hollandalıların çalışmasını takdir etti. “Sayın Bakana arzı” kaydıyla Ankara’ya gönderdiği telgrafta: “...Olayın işlenmesinden bu yana Dışişleri Bakanı başta olmak üzere, bütün Hollandalı yetkililer konunun kovuşturulmasını pek büyük bir incelik ve dikkatle izlediler... Şimdi ilk kez böyle inatla bir kovuşturma ile bir sanık yakalandığına göre, Zat Devletlerinin Hollanda Dışişleri Bakanına bir teşekkür mesajı göndermesi yararlı olacaktır” dedi.⁷⁴

Bunun üzerine Dışişleri Bakanı Hayrettin Erkmen, Hollanda Dışişleri Bakanı Dr. Christoph A. van der Klaow’a bir teşekkür mesajı gönderdi.⁷⁵

Hollanda, sanık Mustafa Hassan Ammar’ın Amerika’nın Detroit şehrinde yakalanmasını sağlamıştı. Şimdi yargılanmak üzere Hollanda’ya iadesini istiyordu. Detroit mahkemesi, sanığı ya serbest bırakacak ya da Hollanda’ya iade edilmesine karar verecekti. Biz işi Hollanda’da kovalıyorduk. Sanığın Hollanda’da yargılanıp mahkûm edilmesi için uğraşıyorduk. Yoğun yazışmalar yapıyordu. Washington Büyükelçiliğimiz de sanığın serbest bırakılmasını önlemeye ve Hollanda’ya iadesini sağlamaya yönelik olarak üstüste diplomatik girişimlerde bulunuyordu. Amerika-Hollanda-Türkiye arasında bir çeşit işbirliği doğmuştu. Detroit mahkemesini izlemek için de Şikago Başkonsolosluğumuz devreye girdi. Başkonsolosluğa yardımcı olması için bir Hukuk danışmanlık firmasıyla anlaşma yapıldı. Başkonsolosumuz Metin Mekik de Detroit’e gidip geldi ve gelişmeleri yerinde izleyip Washington Büyükelçiliğimize rapor etti. Detroit mahkemesinde duruşma 27 Mayıs 1980 günü yapıldı. Yargıç, sanığın iadesi yönünde karar yazacağını açıkladı.

Detroit yargıcının Ammar’ın iadesine karar verdiğini Hollandalı yetkiler de doğruladılar. Sanığı sorguya çekmek için ABD’ye gidip dönmüş olan Hollandalı güvenlik uzmanları bize bazı bilgiler de verdiler. Ammar’ın ABD’ye ilk giriş vizesini Atina’daki Amerikan BE’den almış ve ayrıca iki defa Kıbrıs Rum bölgesine gitmiş olduğunu söylediler. Bunları Ankara’ya bildirdik.⁷⁶

Sanığın Hollanda’ya iade edilip edilmemesi konusunda son kararı ABD Dışişleri Bakanı Edmund Muskie verecekti. Washington Büyükelçimiz Şükrü Elekdağ ve yardımcısı Ekrem Güvendiren yine girişimlerde bulundular ve sanığın serbest bırakılmayarak bir an önce Hollanda’ya gönderilmesini istediler.

74 Şimşir, *Şehit Diplomatlarımız I*, s.292: TC Lahey BE’den Dışişlerine tel Çok ivedi. Kişiyi özel. 17.4.1980.

75 Şimşir, a.g.e. s. 292: TC Dışişleri Bakanlığından Lahey BE’e tel. Çok ivedi. Kişiyi özel. 21.4.1980.

76 Şimşir, a.g.e., s. 293: TC Lahey BE’den Dışişlerine tel. 30.5.1980.

Hollanda'da Yargılama

Sonunda Sanık Ammar bugün (19 Haziran) ABD'de soruşturmayı yürüten iki FBI görevlisi eşliğinde Hollanda'ya getirildi. Ancak, bizler, sanığı mahkûm ettirmeye yetecek kadar delil bulunamayacağı kaygısı içindeydik. ABD Adalet Bakanlığı yetkilisi de Washington Büyükelçiliğimize söyledikleriyle bu kaygımızı pekiştiriyor gibiydi. Amerikalı özetle şu bilgileri vermişti:

“Sanık Ammar, Şii mezhebine mensup bir Müslüman olduğu halde Amerikalı eşi ile evlenebilmek için Hıristiyanlığı kabul etmiştir. Detroit'teki davada kendisini savunan avukatın ücretini eşinin ailesi ödemiştir. Hollanda'da da avukat ücreti yine eşinin ailesi tarafından ödenecektir.

Cinayetin işlendiği yerde olaya çok sayıda kişi tanık olmuştur. Ama bunların çoğu ya tanık olarak ortaya çıkmamış, ya da polise gerçek hüviyetlerini vermemişlerdir. Hollanda polisinin yaptığı balistik incelemeden Ahmet Benler'in öldürülmesinde kullanılan silah, diğer Türk diplomatlarını öldürmekte kullanılan silahların aynı olduğu saptanmıştır. Ama cinayetin işlenmesinde kullanılmış olan silah polis tarafından bulunamamıştır. Hollanda polisi 300 kişilik şüpheli şahıs fotoğrafları hazırlamıştır. Bunlar Hollanda'dan vize almak için verilen dilekçelerden alınmıştır ve hepsi de Lübnan vatandaşıdır. Hollandalı görgü tanıkları sanığı ancak fotoğrafından saptamışlardır. Ama tanıklar arasında görüş ayrılıkları vardır. Bazıları cinayeti işleyen kişinin bıyıklı, bazıları bıyıksız olduğunu iddia etmektedir. Hollanda makamlarının elinde olay tanıklarına ek başka şahadet yok ise sanığın beraati ihtimal dahilindedir.”⁷⁷

Evet, Amerikalı hukukçular sanığın delil yetersizliğinden serbest bırakılabileceğini söylüyorlardı. Lahey'de bizler de aynı kaygıyı taşıyorduk. Ben bir Hollandalı avukata danıştım. Savcıyla görüştüm. Onlar da sanığı mahkûm ettirebilmek için daha fazla delile ihtiyaç olacağını söylüyorlardı. O günlerde yoğun yazışmalar oldu, çok yönlü çalışmalar yapıldı. Sonunda duruşma günü kesinleşti: 11 Eylül 1980. Yargılama bir duruşmada bitecek. 11 Eylül kritik bir gün. O günlerde ben yine Maslahatgüzarım. Telgraflar benim imzamlı gidiyordu.

11 Eylül 1980 günü Ankara'ya önce şu yıldırım telgrafı gönderdim:

“Sanık Ammar'ın duruşması bu sabah (11 Eylül) başladı. Öğleye kadar biteceği sanılıyordu. Bitmedi. Sanığın eşi Beyrut'tan tanıklar getirmiş. Bunlar, Ammar'ın olay günü Lübnan'da bulunduğunu ileri sürüyorlar. Bu tanıkların tercüman aracılığıyla sorguya çekilmeleri zaman alıyor.

77 Şimşir, a.g.e., s. 294: TC Washington BE'den Dışişlerine tel. 11.6.1980.

Duruşma öğleden sonra devam edecektir. Ayrıntılı bilgi ayrıca sunulacaktır.”⁷⁸

Ammar’ın duruşması, 11 Eylül 1980 günü saat 10.00’da başlamıştı, saat 17.00’de sona erdi. Hemen ardından duruşmayı ayrıntılı olarak Bakanlığımıza rapor ettim. Mahkeme ertesi günü kararını verdi. 12 Eylül 1980 günü, üzülerek, Ankara’ya şu telgrafi çektim:

“Bu sabah (12 Eylül 1980) savcı Blok, telefon ederek, mahkemenin delil yetersizliği nedeniyle Ammar hakkında beraat kararı verdiğini ve sanığın salıverildiğini bildirdi. Savcı ayrıca, bu karara karşı 14 gün içinde itiraz etme haklarını kullanmayı düşündüklerini de sözlerine ekledi.”⁷⁹

“Bu sabah (12 Eylül 1980) savcı Blok, telefon ederek, mahkemenin delil yetersizliği nedeniyle Ammar hakkında beraat kararı verdiğini ve sanığın salıverildiğini bildirdi.

Türkiye’de tam 12 Eylül askeri darbesinin yapıldığı gün, Hollanda’da bizler, Ahmet Benler’in katil sanığını mahkûm ettirememenin üzüntüsünü yaşadık. O sabah, Hükümetimizin talimatıyla, Hollanda Dışişleri Bakanı Van der Klaaow’a çıkmış, Türkiye’de askeri müdahale yapıldığını, fakat ‘en kısa zamanda çok partili

demokratik rejime dönüleceğini” resmen bildirmiştim. Hollandalı Bakan, söylediklerimi not etmiş, Türkiye’de demokrasiye dönme sözünün tutulmasını dilemişti. Hollanda tarafından sert bir tepkiyle karşılaşmadığımıza sevinmişim. Sevinçle Büyükelçiliğe dönmüş, talimatın yerine getirildiğini Ankara’ya bildirmiştim. Bunun hemen arkasından Savcının tatsız telefonu geldi. Katil sanığının salıverildiğini duyunca cidden üzülmüştüm. Bu konuda çok çalışmıştık, sanki Ammar’ın ibreti âlem için hüküm giymesini çok istiyorduk, çünkü bu yolla diplomatlarımıza ve ailelerine amansızca saldıran terör örgütünün de ortaya çıkarılabileceğini ve dolayısıyla saldırıların durdurulabileceğini umuyorduk. Umutlarımız 12 Eylül günü suya düştü.

Sonrası

Savcı, Ammar’ın beraat kararını temyiz etti. Yüksek mahkemenin vereceği karara kadar sanığın Hollanda’da tutulmasını istedik. Savcı, Lahey mahkemesinin verdiği beraat kararından sonra “Hiçbir kuvvetin Ammar’ı Hollanda’da tutmayacağını, sanığın istediği an Amerika’ya geri dönebileceğini ” söyledi.

78 Şimşir, a.g.e. : TC Lahey BE’den Dışişlerine tel. Yıldırım. 11.9.1980, (No.155).

79 Şimşir, a.g.e. : TC Lahey BE’den Dışişlerine tel. Yıldırım. 12.9.1980, (No. 159).

Bunun üzerine, Ercan Vuralhan ile birlikte ABD Büyükelçiliğine koştuk. Amerikan Maslahatgüzarı Mr. Dunnigan'a çıktık. Durumu anlattık. Yüksek mahkemenin Ammar'ı mahkûm edebileceğini söyledik. Yüksek Mahkemenin kararına kadar sanığın Amerika'ya dönüşünü geciktirmelerini istedik. Bunun için Rotterdam'daki ABD Başkonsolosuna talimat verilmesini rica ettik.

Maslahatgüzar bu işle görevli yardımcısını çağırıldı. Yardımcısı Ammar'ın Cuma sabahı avukatıyla birlikte ABD Rotterdam Başkonsolosluğuna başvurduğunu, mahkemenin beraat kararı üzerine ve Adalet Bakanlığıyla görüştüğünden sonra sanığa, "Amerika'ya dönüş için Seyahat belgesi" verdiklerini bildirdi. Ammar'ın Amerika'da geçici oturma izni bulunması ve eşinin de ABD vatandaşı olması dolayısıyla, kendisine "Seyahat belgesi" vermekten başka çareleri yokmuş. Sanığa çarçabuk Seyahat belgesi verilmiş olmasından dolayı Maslahatgüzara üzüntülerimi bildirdim. Başkonsolos, takdir yetkisini kullanıp sanığı bir süre oyalayabilirdi, hiç değilse mahkemenin yazılı beraat kararı isteyebilirdi. İstememişti. Kuş kafesten uçup gitmişti.

Hollanda Yüksek Mahkemesi mahkûmiyet kararı verirse Ammar'ın yeniden Hollanda'ya iadesi gerekecekti. Bunun için sanığın izni kaybetmemek gerekiyordu. Amerika'ya dönen sanığın adresinin saptanması ve göz hapsine alınması için Washington Büyükelçiliğimiz girişimlerde bulundu. Uzunca çalışmalar sonunda Ammar'ın ABD'deki adresinin belirlendiğini öğrendik. Mahkûm edilmesi halinde tutuklanıp Hollanda'ya iade edilebilecekti.

Biz de Hollanda'da çalışmalarımızı sürdürdük. Sanığın Yüksek Mahkemece mahkûm edilebilmesi için neler yapmak gerektiği konusunda Hollandalı yetkililerle görüşmeler yaptık. Sanığın mahkûm ettirilmesinin ötesinde katil terör çetesini ortaya çıkarmak büyük önem taşıyordu. Yüksek mahkemeye yeni deliller sunmak gerekiyordu. Deliller ABD'den ve Lübnan'dan toplanabilir diye düşünüyorduk. Hollanda güvenlik makamları Ammar'ın suçlu olduğuna inanıyorlardı. Ama ellerindeki deliller yetersizdi. Aman yeni delil diyorlardı. Yeniden çalışmalar, araştırmalar yapıldı. Çalışmalar 1981 yılına kadar sarktı. Yüksek Mahkemeden de bir mahkûmiyet kararı çıkmadı. Ahmet Benler'in katili diye yakalanmış olan Lübnanlı Mustafa Hassan Ammar'ın gerçekten suçlu mu yoksa masum mu olduğu tam olarak anlaşılamadı. Hollanda güvenlik makamları onun katil olduğuna inanmış görünüyordular.

Sanık Hasan Ammar'ı mahkûm ettirmek için uğraştığımız günlerde dahi bazı sorular ve kuşku benim zihnimi kurcalayıp duruyordu: Hollanda makamları, Ahmet Benler'in katil sanığı diye bula bula Hasan Ammar adında Lübnanlı bir müslümanı bulmuşlardı. Acaba yanlış bir sanık yakalayıp göz mü boyuyorlardı? Acaba bir oyunla mı karşı karşıyaydık? Bir taşla birkaç kuş birden mi vuruyorlardı?

Ciddi çalışıyorlarmış görünerek Türkiye’den teşekkür alırken, aynı zamanda asıl Ermeni katilleri mi koruyorlardı yoksa? Profesör Biegel gibi düşünen Hollandalılar Ermeni katilleri yakalayıp mahkûm ederler miydi acaba!

İkinci Paris Suikastı: Ermeni Teröristler, T.C. Paris Büyükelçiliği Turizm ve Tanıtma Müşaviri Yılmaz Çolpan’ı Öldürüyorlar (Paris, Fransa, 22 Aralık 1979, Cumartesi)

Büyükelçi İsmail Erez ile şoförü Talip Yener’in Paris’te bir suikast sonucu şehit edilmelerinden dört yıl sonra, 22 Aralık 1979 günü, yine Paris’te Büyükelçiliğimiz Turizm ve Tanıtma Müşaviri Yılmaz Çolpan, ünlü Champs-Élysées caddesi ortasında, Noel alışverişine çıkmış Fransızların gözleri önünde kallesçe vurularak öldürüldü. Cesedi, üstü açık halde, kaldırım üstünde uzun uzun teşhir edildikten sonra geçen geç morga kaldırıldı. Bu suikastı da “Ermeni Soykırım Adalet Komandoları” adlı terör örgütü üstlendi.

*Hollanda makamları,
Ahmet Benler’in katil
sanığı diye bula bula
Hasan Ammar adında
Lübnanlı bir müslümanı
bulmuşlardı. Acaba yanlış
bir sanık yakalayıp göz
mü boyuyorlardı? Acaba
bir oyunla mı karşı
karşıyaydık?*

Sonuçsuz Kalan Girişimler

Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı, 22 Aralık 1979 akşamı saat 21.00’da Ankara’daki Fransa Büyükelçisiyle görüşmüştür. Büyükelçiyle konuştuklarını şöyle anlatıyor:

“Fransız Büyükelçisine Paris’te işlenen cinayetin haberini verdim. Daha önce de bir sefirimizin öldürülmüş olduğunu belirterek, Fransız makamlarının cinayetin faillerini yakalamak üzere enerjik bir şekilde çalışmalarını beklediğimizi bildirdim. Hükümet çevrelerinde ve halkımızda bu olayın derin infial yarattığını belirttim. Fransız Büyükelçisi cinayet haberini duyduğunu söyleyerek teessürlerini beyan etti.

Büyükelçiye ayrıca, Fransız televizyonunun cinayet haberi ile ilgili bir röportaj yaparak hemen aynı akşam yayınlamak kararında olduğunu, bu program için de Ermeni cemaati ile Büyükelçimize müracaat edildiğini söyledim. Cinayetin vuku bulduğu günün akşamı böyle bir yayın yapılmasının Ermeni dâvasına reklâm yolu hizmetten başka bir anlam taşımayacağını, böyle bir programa Büyükelçimizi de karıştırmanın en azından hafif ve cüretkâr bir davranış olduğunu ifade ettim. Büyükelçimizin böyle bir talebe olumlu cevap vermesinin beklenemeyeceğini, her halükârda televizyonun yapacağı yayının haberin normal ölçüsünü aşmaması gerektiğini, bunun teminini yetkili Fransız makamlardan beklediğimizi

belirttim. Dışişleri Bakanından aldığım talimatla yaptığımı söylediğim bu konuşmayı azami müstaceliyet ile kendi makamlarına duyurmasını istedim. Gerekeni derhal yapacağını söyledi ve tekrar teessür beyan etti.”⁸⁰

Diğer taraftan Dışişleri Bakanlığı, suikast haberini alır almaz hemen Paris Büyükelçiliği'ne talimat vermiş. Fransa makamları nezdinde derhal gerekli girişimde bulunularak özetle şu noktaların duyulmasını istemiştir:

“1)Fransa’da ikinci defa Türk temsilcilerine yöneltilmiş bu hunharca suikast olayından derin üzüntü duyuyoruz

2)Bu son cinayetin katillerinin bulunup adalete teslim edilmeleri için Fransız makamlarının etkin soruşturma yapmalarını ve süratle sonuç almalarını bekliyoruz

3)Merhum Büyükelçi İsmail Erez’in katillerinin bulunması konusunda da Fransız makamlarından el’an bir somut sonuç alınamamıştır ve şimdi bunu da bekliyoruz

4)Fransa’da bulunan bütün Türk kuruluşlarının çevresinde etkin güvenlik tedbirleri alınmasını ve alınmış tedbirlerin arttırılmasını talep ediyoruz.”⁸¹

Büyükelçimiz Hamid Batu, 24 Aralık Pazartesi günü bu talimat doğrultusunda girişimde bulunmuş ve saat 10.00’da Fransa Dışişleri Bakanlığı Avrupa Direktörü Dufourcq ile görüşmüştü. Fransa’daki Türk misyonları ve diplomatlarının güvenliğinin sağlanması için “azamî dikkat gösterilmesini” istemişti. Rahmetli Büyükelçi Erez’in katilinin hala bulunamamış olmasının infial ve endişe yarattığını belirterek Çolpan’ın katilinin en büyük gayret sarf edilerek aranması ve bulunmasının zorunlu olduğunu vurgulamıştır. Fransız polisinin prestiji açısından da bunun gerekli görüleceğini eklenmiştir. Büyükelçimiz, araştırmaların en etkili biçimde yürütülmesini isterken şu ifadelerde de bulunmuştur:

“...Ermeni terörizminin bir özelliği var. Fransa’da bu terörizmi teşvik eden dernek ve teşekküller mevcuttur. Bunların yerleri ve üyelerinin kimlikleri bilinmektedir. Yayınladıkları gazeteler de ellerinize geçiyor. Bu yayınlarda terörist eylemlerini benimseyen ve öven yazılar çıkıyor. Bu teşekküller cinayetleri kendi üyelerine değil, para ile tutulan adamlara yaptırılmaları mümkündür. Ancak her halükarda hazırlanan veya gerçekleştirilen eylemler hakkında muhakkak haberleri olmaktadır. Şimdiye kadar nüvelere nüfuz

80 Şimşir, *Şehit Diplomatlarımız I*, s. 309: TC Dışişleri Genel Sekreterinden Dışişleri Bakanına Servis Notu. 24.12.1979, No. 564.

81 Şimşir, a.g.e., s. 309: TC Dışişlerinden Paris BE’ne tel. Yıldırım-süreli, 22.12.1979.

edilememiş olması şaşırtıcı ve düşündürücü bir olaydır. Artık bizimle işbirliği halinde bu meselenin köküne inmek zamanı geldiğine inanmaktayız. Bu konuda telkinleriniz olacaksa bize bildirmenizi rica ediyoruz.

Ermeni terör hareketleri ile ilgili olarak anlamakta güçlük çektiğimiz, yadırgadığımız başka bir davranıştan da söz etmek istiyorum. Bu terörizm gereği gibi takip edilmemekten kuvvet almaktadır. Arıca bazı çevrelerce artık bir nevi hoşgörü ile kabul edilmesinden de güçlendiğinin iyice anlaşılması gerekiyor. Gerçekten bazı çevreler ve yayın organları her defasında sanki fırsat arıyorlarmış gibi cinayetleri adeta mazur gösteren yorumlar yapmaktadırlar. Büyükelçi Erez'in vurulması dolayısıyla televizyonda açık oturumlar tertip edildi. Bu defa benzer girişimleri güçlükle önleyebildik. Belki iyi niyetli bazı kişiler kendilerine yapılan telkinlere kanarak 'Ermenilerin maksadının sırf jenosit olayının kabulünü sağlamaktan öteye gitmediğine' inanıyorlar ve Ermenileri bu hususta desteklemek gerektiğini zannediyorlar. Bu faaliyetlerin dayandığı politik maksatları ve tehlikeli sonuçlarını herhalde ölçebilecek durumda değildirlir. Bir diplomat olarak bunları siz değerlendirebilirsiniz. Hükümetiniz de bu maksatları teşhis edebilecek durumdadır..."⁸²

Gerçekten bazı çevreler ve yayın organları her defasında sanki fırsat arıyorlarmış gibi cinayetleri adeta mazur gösteren yorumlar yapmaktadırlar.

Paris Büyükelçimiz Hâmid Batu, bunları söyledikten sonra, Fransız radyo ve televizyon yayınlarına dikkati çekmiş ve Yılmaz Çolpan'ın öldürülmesinin üzerinden iki gün sonra bile Fransız Hükümeti'nin bu cinayeti lânetleyen bir açıklama yapmamış olmasına parmak basmıştır:

"Basının, radyo ve televizyonun serbest olduğunu bilmekle beraber, resmî makamların, Fransa'nın yabancı ülkelerle ilişkilerini çok olumsuz şekilde etkileyecek yayınların nitelik ve sonuçları hakkında yayın müesseseleri yöneticilerini uyarmak görevini yüklenebileceklerine inanıyoruz. Nitekim bu görüşlerimizi kendisine izah ettiğim sefebinizin bu yöndeki bazı müdahaleleri etkili olmuştur. Bunların bundan böyle daha geniş bir şekilde yapılmasının terörizmi teşvik etmemek bakımından zorunlu olduğu kanaatındayız.

Bunun yanında Hükümetin ve resmî makamların bu olaylar karşısındaki tepkilerinin ve tutumlarının da kamuoyu ve özellikle eylemci kuruluşlar tarafından tereddüde mahal bırakmayacak şekilde anlaşılmasının fevkalâde büyük önem taşıdığını belirtmek isterim. Dokuzlar (AET üyeleri)

82 Şimşir, Şehit Diplomatlarımız I, s.: 310; TC Paris BE'den Dışişlerine tel. Yıldırım. 24.12.1979

geçen ay Dublin’de aldıkları kararla terörizmin önlenmesine ne kadar ehemmiyet verdiklerini göstermişlerdir. Hükümetinizin tepkisinin tepkilerinin ve kesin tutumunun açıklanması en etkili bir önlem teşkil edecektir. Şundan emin olmanızı isterim ki, Türkiye’de yabancı bir diplomata böyle bir suikast yapılmış olsa Hükümetimiz bunu en açık ifadelerle tel’in ederdi.”⁸³

Büyükelçimiz bu görüş ve taleplerini doğrudan doğruya Fransız Dışişleri Bakanı’na da anlatmayı düşündüğünü de sözlerine eklemiştir. Dışişleri Bakanı o günlerde seçim bölgesinde bulunuyordu. Noel arifesi olduğu için Fransız Hükümeti toplanamamıştı. Bakanlar bir yerlere dağılmışlardı. Dışişlerindeki Avrupa Direktörü Dufourcq Büyükelçimizin isteklerine cevap vermeğe çalışıyordu. Yılmaz Çolpan’ın öldürülmesini kınayan bir açıklama taslağı hazırladığını, ancak bunu henüz Bakana sunmadığını, Bakanlar Kurulu şu sırada toplanmadığı için bu açıklamanın Hükümet açıklamaması olmayacağını, Dışişleri açıklaması olacağını da belirtiyordu. Türk diplomatlarının ve misyonlarının daha etkin biçimde korunması konusunu güvenlik yetkilileriyle şahsen görüşeceğini söylüyor ama Paris’te birçok misyonun koruma istediğini, bu istekleri karşılamanın pek kolay olmadığını sözlerine ekliyordu. Ayrıca basın-yayın yöneticilerini uyarmaya çalışacağını da söylüyordu.

“Fransız makamları, her türlü terörizm eylemini kınarlar ve suçluyu yakalamak için ellerinden geleni yapacaklardır. Fransız makamları kurbanın ailesinin acısı önünde eğilir ve Türk halının üzüntüsünü paylaşırlar.”

Büyükelçimizin bu girişimi üzerine, Yılmaz Çolpan’ın öldürülmesi konusunda Fransa Dışişleri Bakanlığı kısacık bir açıklama yaptı. Açıklamada Ermeni adı zikredilmeksizin terörizm kınandı. Açıklama şudur:

“Fransız makamları, her türlü terörizm eylemini kınarlar ve suçluyu yakalamak için ellerinden geleni yapacaklardır. Fransız makamları kurbanın ailesinin acısı önünde eğilir ve Türk halının üzüntüsünü paylaşırlar.”⁸⁴

Ne katil teröristin Ermeni olduğunu, ne de öldürülen Türk görevlinin adını zikreden bu ürkek ve çekingen açıklama, Fransız Haber Ajansı (AFP) bülteninde yer aldı; ama Fransa Televizyon kanallarında hiç zikredilmedi. Bir gazetemiz, “Fransız Hükümeti’nin bu son elim olayı ve bütün terörist hareketleri kınayan bildirisinin (Fransız) televizyonunun birinci ve ikinci programlarının haber bültenlerinde

83 Ibid.: s. 311: Aynı tel.

84 Şimşir, *Şehit Diplomatlarımız I*, s. 311 : TC Paris BE’den Dışişlerine açık tel. Yıldırım. 24.12.1979.

yayınlanmaması, Paris'teki tarafsız gözlemcilerce 'manidar' olarak karşılanmıştır" diyordu.⁸⁵

Gazetelerde, Fransız Hükümeti'nden Çolpan'ın katillerinin bulunmasını istediğimizi bildiren haberler de çıktı. Bir Türk gazetesi, Paris Büyükelçimiz Hâmid Batu'nun bu konuda harekete geçtiğini, Ankara'dan aldığı talimat üzerine Fransız Dışişleri katında girişimlerde bulunduğunu, katilin bir an önce yakalanmasını istediğini yazdı.⁸⁶

Evet, katillerin yakalanmasını resmen istedik. Bu isteklerimizi daha sonraki tarihlerde de tekrarladık durduk. Türkiye, katillerin yakalanıp adalet önüne çıkarılmasını bekliyordu. Fransız makamları, her defasında katilleri aradıklarını söylediler. Ama araştırma sonuçlarıyla ilgili raporları Türk tarafına hiç göstermediler. Gerekçe olarak, ifadeleri alınan tanıkların kimliklerinin gizli tutulması gerektiğini ileri sürdüler. Türk Hükümeti veya rahmetli Çolpan'ın eşi davaya müdahil olarak katılırsa ancak o zaman soruşturma raporunun mahkemeden istenebileceğini söylediler. Katil yakalanamayınca dava açılmıyor ve müdahil olunamıyordu. Dolayısıyla soruşturma raporunun örneği Fransız makamlarından alınamadı. Fransızların, Yılmaz Çolpan'ın katillerini nasıl aradıkları ve neler buldukları öğrenilemedi.

Çolpan'ın öldürülmesi olayının üzerinden iki buçuk yıl geçti. 31 Ağustos 1983 günü Paris Büyükelçiliğimizden şu telgraf alındı:

*"Ermeni teröristlerce 22 Aralık 1979 tarihinde şehit edilen Turizm ve Tanıtma Müşavirimiz Yılmaz Çolpan'ın davası konusunda Fransız Dışişleri Bakanlığından alınan bir notada, Yılmaz Çolpan'a yapılan suikastten sonra Paris Asliye Hukuk Mahkemesinin bir cinayet dâvası açtığı, ancak bu cinayetin failinin bulunması için yapılan araştırmaların sonuç vermemesi üzerine aynı mahkemenin 20 Haziran 1983 tarihinde soruşturma dosyasını kapatmak zorunda kaldığı bildirilmektedir..."*⁸⁷

Demek ki, Fransız makamları, Yılmaz Çolpan dosyasını 20 Haziran 1983 günü kapatmışlardı.

Dışişleri Bakanlığımız, hemen Paris Büyükelçiliğimize talimat verdi. Yılmaz Çolpan'ın şehit edilmesi olayında mevcut durumu değiştirebilecek bir gelişme olursa dosya yeniden açılmalıydı. Türkiye bunu bekleyecekti. Bakanlık bu

85 "Fransız Hükümetinin teröristleri kınayan bildirisini, Fransa TV'si yayınlamadı", Tercüman, 26.12.1979.

86 "Fransız Hükümetinden, Çolpan'ın katillerinin bulunmasını istedik", Tercüman, 25.12.1979.

87 Şimşir, Şehit Diplomatlarımız I, s.312: TC Paris BE'den Dışişlerine tel. 31.8.1983.

görüşümüzün Fransa Dışişleri Bakanlığına bildirilmesini istedi.⁸⁸ Büyükelçiliğimiz talimatı yerine getirdi ve 25 Ekim 1983 günü Ankara'ya şunu bildirdi:

“Talimatlarının duyurulduğu (Fransa) Dışişleri Bakanlığı’ndan bu kez alınan bir notada, Yılmaz Çolpan’ın şehit edilmesi olayı ile ilgili soruşturmada ortaya çıkabilecek yeni gelişmelerden Büyükelçiliğimize bilgi verileceği belirtilmektedir.”⁸⁹

Yazışmalar burada noktalandı. Yeni bir gelişme olmadı. Kapanmış olan Yılmaz Çolpan dosyası bir daha açılmadı. Kayıplara karışmış olan katiller bulunamadı. Büyükelçi İsmail Erez’in şehit edilmesi gibi Yılmaz Çolpan’ın şehit edilmesi de bir faili meçhul cinayet olarak kaldı.

Üçüncü Paris Suikastı: Ermeni Teröristler, T.C. Paris Büyükelçiliği Çalışma Müşaviri Reşat Moralı ile Din Görevlisi Tecelli Arı’yı Öldürüyorlar (Paris, Fransa, 4 Mart 1981, Çarşamba)

Fransız polisinin Ermeni eylemlerine göz yumması nedeniyle Paris, Avrupa’da Ermeni teörözmi merkezi oluyor.

Paris: Avrupa’da Ermeni Terörizmin Merkezi

“4 Mart 1981 Çarşamba, Paris’te Saat 14.00

T.C Paris Büyükelçiliği’nden Ankara’ ya yıldırım tel:

Bugün (4 Mart 1981) saat 12.45 sularında Çalışma Müşavirimiz Reşat Moralı, Din Görevlimiz Tecelli Arı ve Anadolu Bankası Temsilcisi İlkay Karakoç Çalışma Ataşeliği binasından çıktıktan sonra kendilerine kimlikleri bilinmeyen 2 veya 3 kişi tarafından ateş açılmıştır. Çalışma Müşavirimiz şehit edilmiştir. Din Görevlimiz çok ağır yaralı durumdadır. Karakoç herhangi bir yara almamıştır. Müsteşar Duatepe halen olay yerindedir. Gelişmeler ayrıca bildirilecektir.”⁹⁰

Telgraflar birbirini izliyor. Ağır yaralı Din Görevlisi Tecelli Arı da çok geçmeden vefat ediyor. Türkiye, Paris’te iki şehit daha veriyor. Paris, Ermeni terörizminin Avrupa merkezi konumunda. Ermeni teröristler Fransa’nın başkentinde rahat çalışıyorlar. Burada rahatsız edilmiyor, yakalanmıyor, ceza görmüyorlar.

88 Şimşir, a.g.e., s. 312 TC Dışişlerinden Paris BE’ne tel. 31.8.1983.

89 Şimşir, a.g.e., s. 312: TC Paris BE’den Dışişlerine tel. 25.10.1983.

90 Şimşir, *Şehit Diplomatlarımız I*, s.380: TC Paris BE’den Dışişlerine açık tel. Yıldırım. 4.3.1981.

Reşat Moralı ile Temelli Arı'nın Paris'te öldürülmeleri, bardağı taşırmak üzereydi. Bu son olay, bir ara, Türkiye-Fransa ilişkilerini de gündeme getiriyordu. Fransa'da Türk diplomatları arka arkaya saldırıya uğruyordu. Ama Fransız polisi saldırganları yakalayamıyor veya yakalamıyordu. Türk kamuoyunda Fransa'ya karşı büyük bir öfke vardı. Gazetelerde "Fransa, Ermeni katilleri koruyor" diye manşetler görülüyor,⁹¹ artık "Hedef: Fransa olmalı" başlıklı köşe yazıları çıkıyor,⁹² "Türk-Fransız ilişkileri donma noktasına geldi" diye yorumlar yapılıyor.⁹³

Hele Türk görevlilerinin öldürülmesi üzerinde Fransa basın-yayın organlarında Türkiye aleyhinde yayınlar yapılması ve Ermeni cinayetlerini adeta haklı

Gazetelerde "Fransa, Ermeni katilleri koruyor" diye manşetler görülüyor, artık "Hedef: Fransa olmalı" başlıklı köşe yazıları çıkıyor, "Türk-Fransız ilişkileri donma noktasına geldi" diye yorumlar yapılıyor.

gösterilmek istenmesi Türk kamuoyundaki öfkeyi büsbütün arttırıyordu. Fransız TV'sinde Türkiye aleyhtarı yayın yapılması üzerine 6 Mart günlü *Hürriyet* gazetesi "Yazıklar olsun Fransa" diye manşet atmıştı. 5 Mart günü Suudi Arabistan'dan dönen Başbakan Bülent Ulusu'ya Esenboğa hava alanında "Fransa ile ilişkilerimiz kesilecek mi?" diye bir soru yöneltmişti.

Gerçekten bazı yetkililerimiz Fransa ile ilişkilerimizi kesmeyi düşünmüşlerdir. Ama sonra bundan vazgeçilmişti

Fransa'ya Nota

Fransa ile ilişkilerin kesilmesine veya aşağı düzeye indirilmesine gidilmedi. Ama 6 Mart 1981 günü Ankara'daki Fransa Büyükelçiliğine bir nota verildi. Aslı Fransızca olan bu Notanın tam çevirisi şudur:

"Dışişleri Bakanlığı Fransa Büyükelçiliğine saygılarını sunar ve aşağıdaki hususlara Büyükelçiliğin dikkatini çekmekle onur kazanır:

24.10.1975 tarihinde Büyükelçi İsmail Erez ile şoförü Talip Yener'in katledilmeleriyle başlayan uzun cinayetler dizisine bu defa 4 Mart 1981 günü Türkiye'nin Paris Büyükelçiliği Çalışma Müşaviri Bay Reşat Moralı ile din görevlisi Bay Tecelli Arı'ya karşı düzenlenen öldürücü suikast da eklenmiştir ve böylece Fransa'nın başkentinde görevli Türk diplomatik temsilcileri kurbanlarının sayısı halen 10'a ulaşmıştır.

91 Günaydın, 6.3.1981.

92 Necati Zincirkıran, "Hedef: Fransa olmalı", Günaydın, 12.3.1981.

93 Günaydın, 6.3.1981.

Birbirini izleyen bu trajik olaylar karşısında Türk Hükümetinin ve Türk kamuoyunun derinden üzdüğünü hatırlatmaya şüphesiz gerek yoktur.

Bu üzüntüye şu hayal kırıcı gerçek de eklenmektedir ki, anılan suikastların hiçbirinin faili bugüne kadar yakalanamamıştır ve Türk makamları, birçok girişime rağmen, Fransız makamlarının yapmış oldukları tahkikat dosyaları hakkında hala bilgi edinememişlerdir.

Diğer taraftan şuna da işaret etmek gerekir ki, Türkiye'nin Bern Büyükelçisine karşı düzenlenen suikastın sanığı olan ve Şubat 1980 tarihinden beri tutuklu bulunan Fransız vatandaşı Max Kilimdjian halâ adalet önüne çıkarılmış değildir. İşbu Bakanlık, Fransa Hükümetinin bilhassa son trajik olayın ışığı altında bu işi daha fazla geciktirmeden sonuçlandırma gereğini takdir edeceğini ummak ister.

Fransız basınının tam bir özgürlükten yararlandığı doğrudur. Bununla birlikte, Fransız Hükümeti, basının hiç değilse bir bölümünün terörü mahkûm etmesini ve Ermeni propagandasına alet olmamasını sağlayabilirdi. Diğer taraftan, bağımsız bir Devlet kurumu olan RTF (Fransız Radyo ve Televizyon Kurumu), tarihi olaylar ve suikastlar karşısında bazen anlaşılması güç bir tutum takınarak, terörizmi şiddetle kınayacak yerde, sözde Ermeni sorununu tek yanlı olarak ve terörün isteklerini haklı çıkaracak biçimde takdim etmektedir. Çok muhtemelen bazı tarafgir kaynaklardan çıkan bu çeşit yayınların RTF'in izlemesi gereken objektif tutuma aykırı düştüğü düşünülmektedir. Ermeni iddialarını haklı göstermeğe çalışan bir programın suikasttan hemen sonraki saatlerde yayına sokulması da anlamlıdır. Bazı Fransız basın organları ve RTF tarafından sistematik şekilde izlenen bu menfi tutumun, maalesef, terörist suikastların faillerini teşvik ettiğini kaydetmek gerekmektedir.

Türk Hükümeti, tarihi gerçekleri çarpıtarak Fransız kamuoyunu Türklere karşı tahrik etmekten başka bir yarar sağlamayan Fransız radyo, televizyon ve basın sorumlularının bu olumsuz tutumuna son verilmesi için Fransız Hükümetince gerekli tedbirlerin alınmasını önemle beklemektedir.

Yukarıda belirtilen hususlar ışığında Türk Hükümeti Paris'te cereyan eden son müessif olayda görevlilerimizin bürolarının önünde saldırıya uğramış olmaları da göz önünde tutularak, tevali eden bu olaylar karşısında Fransız Hükümetinin Fransa'da görev yapan tüm personelimiz için etkin güvenlik tedbirleri alınmasını ve ülkede Türkiye aleyhindeki Ermeni faaliyetlerini kesin bir şekilde önlemek için aktif bir tutum takınmasını beklemektedir.

Dışişleri Bakanlığı bu vesileyle Fransız Büyükelçiliğine en üstün saygılarını yeniler.

*Ankara, 6 Mart 1981
(Mühür)”⁹⁴*

Türkiye'nin Fransa'dan ciddi şikâyetleri vardı. Morali ile Arı'nın öldürülmeleri üzerine bu şikâyetler yeniden en açık biçimde Fransızlara duyuruldu. Türk basını yazıp çizdi. Dışişleri Bakanlığı Fransa Büyükelçiliği'ne Nota verdi. Dışişleri Bakanı İter Türkmen Fransız meslektaşına mektup yazıyordu. Bu girişimlere Paris'te devam edildi. Paris Büyükelçimiz Adnan Bulak üstüste dört girişimde bulunmuştur: 9 Martta Fransa Dışişler Genel Sekreteri, 16 Martta Fransa İçişleri Bakanı, 19 Martta Fransa Emniyet Genel Müdürü ile görüşmüş ve 24 Martta Fransa Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterine çıkmıştı. Gayet açık ve dobra dobra konuşmuş, . Dışişleri Genel Sekreteri Büyükelçi De Leusse şunları söylemiştir:

“...Son iki öldürme olayı Türkiye’de olağanüstü bir tepki yaratmıştır. Kamuoyunda, geniş halk kitleleri içinde, memurlarımızın niçin korunmadıkları ve saldırıya girişenlerden nasıl olup da beş yıldan beri bir tekinin bile yakalanmadığı sorusu sorulmaktadır. Aynı heyecan ve tepki resmî düzeyde, Devletin üst makamlarında da kendini göstermektedir. Türkiye’de Hükümetin ve halkın son menfur cinayetler dolayısıyla sordukları soru şudur: Caniler acaba bu defa bulunacak mı? Buna ilişkin öteki soru ise şudur: Fransa’daki görevlilerimiz acaba gereği gibi korunacak mı?...

‘Başka ülkelerde de Türk diplomatlarına saldırılar olduğunu ve katillerin yakalanmadığını’ söylüyorsunuz. Ancak unutmayınız ki bu olayların merkezi Fransa’dır. Saldırıları buradan kaynaklanıyor. Şimdiye kadar Fransa’da on vak’a oldu. Bunlarda beş şehit ve bir malûl verdik. Benim atanmama ilişkin karardan bu yana geçen kısa dönemde ise dört vak’a oldu. Bu kısa zamanda iki ölü verdik. Bir mensubumuz mefluç kaldı. Bir tanesi otomobilinde patlayan bombaya rağmen mucize kabilinden kurtuldu.

Basın ve televizyona gelince, basın özgürlüğünün ne olduğunu gayet iyi biliyoruz. Televizyon işletmelerindeki özgürlüğün ise nasıl istismara uğradığı ve gerekirse nasıl kontrole alındığı da tarafımızca gayet iyi bilinmektedir. Menfur cinayetin arkasından İkinci Televizyon Kanalından verilen kısacık bir haberden sonra cinayeti mubah ve eylemi haklı göstermek amacıyla yapılan utanç verici yayının bizce hiçbir izahı yoktur. Daha önce de belirttiğim gibi, Ankara’da bunun tepkisi çok büyük olmuştur.

94 Şimşir, Şehit Diplomatlarımız I, s. 391-392: TC Dışişleri Bakanlığından Fransa BE’ne Nota, 6.3.1981,

Hafta sonu Paris'e geri geldiğimde, Fransa'da değerli bir sanatkar sayılan şarkıcı Charles Aznavur'un bu defa Televizyonun Birinci Kanalında siyasî nitelikte beyanlarda bulunduğunu ibretle izledim. Spikerin Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde oyunu kime vermeyi tasarladığı yolundaki bir sorusuna, Aznavur buna on beş gün sonra karar vereceğini, ancak kendisiyle aynı soydan gelenlerin çıkarlarına uygun olarak oy kullanacağı cevabını verdi. Bu beyan hence bir şantaj niteliği taşımaktadır.

Yine Birinci Kanalda 8 Mart sabahı haftalık dinî programlar çerçevesinde, "Doğu Hıristiyanlığı" diye geniş çapta Ermeni propagandası yapıldı. Programın sonunda gelecek hafta aynı saatte "Ermeni Gelenekleri" adı altında bir yayın yapılacağı ilân edildi.

Bu durumda, Ermenilerin Türk görevlileri öldürmeye karar verdiklerinde bunun tarihini belirleyip adeta önceden Fransız basın ve yayın organlarında ve özellikle televizyonda tertibat aldıkları gibi bir ihtimal hatıra gelmektedir. Bütün amaç işlenen cinayetin haklı gösterilmesi ve meşruluğu konusunda Fransız kamuoyunu etkilemektir..."⁹⁵

Fransa'daki Türk misyonları ve Türk diplomatları yeterince korunmadı. Türk diplomatlarına ve ailelerine karşı Ermeni saldırıları devam etti. Fransız basınında saldırılar kınanmadı ve çirkin Ermeni propagandası sürüp gitti.

Paris Çalışma Müşavirimiz Reşat Moralı'nın ve din görevlisi Tecelli Arı'nın katilleri bulunamadı. Bu cinayetlerle ilgili olarak Fransız makamlarının yürüttükleri araştırma ve soruşturmalar hakkında Türk tarafına bilgi verilmedi. Fransa'daki Türk misyonları ve Türk diplomatları yeterince korunmadı. Türk diplomatlarına ve ailelerine karşı Ermeni saldırıları devam etti. Fransız basınında saldırılar kınanmadı ve çirkin Ermeni propagandası sürüp gitti.

Paris Büyükelçimiz Adnan Bulak da didinmeye, Fransızlarla didişmeye devam etti ve Paris'te görevi başında vefat etti. Onu öldüren, Ermeni kurşunu değil, Fransa olmuştur, denilebilir. O yıllarda Paris'te Büyükelçi olmayıp da başka bir görevde olsaydı belki daha uzun yaşar ve bu ülkeye hizmetlerine devam ederdi.

Cenevre Suikastı: Ermeni teröristler, T.C. Cenevre Başkonsolosluğu Sözleşmeli Sekreteri Mehmet Savaş Yergüz' ü Öldürüyorlar (Cenevre, İsviçre, 9 Haziran 1981, Salı)

95 Şimşir, *Şehit Diplomatlarımız I*, s. 397-400: TC Paris BE'den Dışişlerine tel. Çok acele. 9.3.1981.

Ermeni Katil Yakalanıyor

Dışişleri Bakanlığı 9 Haziran 1981 akşamı, tüm Dış Temsilciliklerimize yıldırım telgrafla şu genelgeyi gönderdi:

“Cenevre Başkonsolosluğumuzda Sözleşmeli Sekreter Mehmet Savaş Yergüz’ün bu akşam (9 Haziran 1981, Salt) mesai çıkışında menfur bir silâhli tecavüze uğradığı ve maalesef yaşamını yitirdiği öğrenilmiştir.

Mesai sonunda, saat 18.05 sularında Başkonsolosluktan ayrılan Yergüz, yolda yürürken Konsolosluğun 200 metre kadar ilerisinde, görgü tanıklarının ifadesine göre, uzun boylu, esmer bir genç tarafından başından ve göğsünden vurulmuştur. Ambulans geldiğinde yapılacak bir şey kalmadığı anlaşılmıştır.”⁹⁶

Yergüz’ü öldüren Ermeni katil, halkın da yardımıyla derhal, aynı gün yakalanmıştır. Yakalandığı sırada üzerinde kimliğini gösteren pasaport, nüfus cüzdanı vb gibi herhangi bir belge yokmuş. Bu yüzden önce gerçek kimliğini polisten saklamıştır. Daha sonraki sorgulamada adının Mardiros Jangotchian (Cankoçyan), babasının adının Megerdieh Jangotchian olduğunu; 20 Temmuz 1958’de Beyrut’un banliyösü Bourg Hammud’da doğmuş ve iki yıldan beri ASALA üyesi olduğunu açıklamıştır.⁹⁷

Katilin hemen yakalanması Türkiye’de memnunkuk yaratmıştır. İsviçre takdir edilmiştir. Dışişleri Bakan Vekili İlhan Öztrak, cenaze töreninde, “*Mehmet Savaş Yergüz’ü şehit eden Ermeni katilin yakalanmış olmasını önemli bir olay olarak değerlendirmek gerekir. Katilin yakalanması için gayret sarf eden İsviçrelilerin ve... İsviçre Makamlarının bu davranışlarının bütün devletler için örnek olmasını diliyoruz* “ diye konuşmuştur.⁹⁸

Suç ve Ceza

Türk Hükümeti ve kamuoyu, Yergüz’ün katili Camkoçyan’ın çabucak yakalanmış olmasından memnundu; İsviçre makamlarını tebrik ve takdir ediyordu ve katilin adalet önüne çıkarılıp hak ettiği cezaya çarptırılmasını bekliyordu.

İsviçre makamları işi oldukça sıkı tuttular ve soruşturmayı ciddiyetle yürüttüler.

96 Şimşir, *Şehit Diplomatlarımız I*, s. 411: TC Dışişlerinden Tüm Dış Temsilciliklere (İsviçre hariç), Açık tel. Yıldırım. 9.6.1981.

97 Şimşir, a.g.e., s. 415.

98 Şimşir, a.g.e., s. 414: Dışişleri Bakan Vekili İlhan Öztrak’ın, 15 Haziran 1981 Pazartesi günü Ankara’da, Mehmet Savaş Yergüz için düzenlenen cenaze töreninde yaptığı konuşma.

Ara duruşma, sıkı güvenlik önlemleri altında, 17 Haziran 1981 Çarşamba günü Cenevre Adalet Sarayında halka açık olarak yapıldı. Duruşmada biri başkan olmak üzere üç hakimlik heyet, Cumhuriyet Başsavcısı Raymond Foex, sanık Jamkodjian (Camkoçyan), sanığın avukatı Gerard Benoit, karşı tarafı temsilen Avukat Marc Bonnant ve Ermenice-Fransızca-Ermenice tercüman bulundular.

Sorgu hakimliğince hazırlanan olayla ilgili tahkikat raporu okundu. Ardından Başsavcı ve avukatlar karşılıklı konuşmalar yaptılar ve müdahalede bulundular. Sanığın tutuksuz olarak yargılanması yolunda savunma avukatının ortaya attığı isteği reddedildi. Mahkeme, bu ara duruşmadan sonra sanığın soruşturmasının tutuklu olarak yapılmasına, tutukluluk süresinin 17 Eylül 1981 tarihine kadar üç ay uzatılmasına karar verdi.

Duruşma salonunda Türk ve yabancı bazı gazeteciler, bazı Ermeniler ve ayrıca Paris'ten gelen "Ermeni Tutukluları Savunma Komitesi" örgütünden iki kişinin de bulunduğu görüldü. Bu ilk ara duruşma yarım saat kadar sürmüş ve olaysız geçmiştir.⁹⁹

ASALA militanı Ermeni terörist Mardiros Jamkodjian, 17-19 Aralık 1981 tarihlerinde Cenevre Ağır Ceza Mahkemesinde yargılanmıştır. Savunmanın talebi üzerine, Ermeni iddialarıyla ilgili 13 kişi mahkemede dinlenmiştir. Paris Ermenilerinin en aşırı militanlarından biri olan Ara Toranian, mahkeme önünde Ermeni terörünü savunmuştur.

Savcı Raymond Foex, sanık Jamkodjian'ın taammüden adam öldürmek suçundan mahkum edilmesini istemiştir. İsviçre hukukunda "Assassinat" diye geçen "taammüden adam öldürme" suçuna müebbet hapis cezası verilebilmektedir. Savunma avukatları ise sanığın sadece adam öldürme (meurtre) suçundan mahkum edilebileceğini savunmuşlardır. Bu suçun cezası ise İsviçre hukukunda en fazla beş yıl ağır hapis cezası oluyordu.

Yargıç Curtin başkanlığındaki Cenevre Ağır Ceza Mahkemesi, Mehmet Savaş Yergüz'ün katili Mardiros Jamkodjian'ı 19 Aralık 1981 tarihinde taammüden adam öldürme suçundan 15 yıl ağır hapis cezasına çarptırmıştır.

Türk kamuoyu Ermeni terörist için ömür boyu hapis cezası bekliyordu; karardan biraz düş kırıklığına uğradı. Bir gazete "*Cenevre'de görevli Mehmet Yergüz'ü öldüren Homoseksüel Ermeni terörist 14,5 yıl hapisle kurtuldu*" diye başlık attı.¹⁰⁰

99 Şimşir, *Şehit Diplomatlarımız I*, s. 420 : TC Cenevre BK'dan Dışişlerine açık tel. Yıldırım. 17.6.1981.

100 Son Havadis, 21.12.1981.

Ermeni örgütleri ise verilen cezayı ağır buldular. ASALA, tehditler de savurdu. Mahkûm katil bir hafta içinde serbest bırakılmazsa yurt dışında bir İsviçreli diplomatının öldürüleceğini açıkladı. Açıklama İsviçre gazetelerinde de aldı. Ancak İsviçre Makamları bu tehditlerden etkilenmedi ve Cenevre Ağır Ceza Mahkemesinin verdiği ceza Federal Mahkeme tarafından da onaylanarak kesinleşti.¹⁰¹

Mahkum edildiği tarihte 24 yaşında olan Jamkodjian, İsviçre hapisanesinde cezasını çekmeye devam etmiştir. Altı yıl kadar cezasını çektikten sonra avukatları bir hususî af talebiyle İsviçre Yüksek Mahkemesine başvurmuşlardır. Bu talep 12 Aralık 1988 tarihinde reddedilmiştir.

İsviçre yetkili mahkemesi, mahkûm Jamkodjian'ın, cezasının üçte ikilik bölümünü çektikten, yani 10 yıl hapis yattıktan sonra, şartlı salıverme hükümlerinden yararlanarak 9 Haziran 1991 tarihinde serbest bırakılabileceğini söylüyordu.¹⁰²

Cenevre Başkonsolosluğumuz Sözleşmeli Sekreteri Mehmet Savaş Yergüz'ün katili ASALA üyesi terörist Mardiros Jamkodjian'ın 10 yıl haptiste kaldıktan sonra 1991 yılında salıverilmiştir.

Dördüncü Paris Olayı: Ermeni teröristler, T.C. Paris Başkonsolosluğunu Basıyor; Koruma Görevlisi Cemal Özen'i Öldürüyor; Maiyette Başkonsolos Kaya İnal'ı Yaralıyorlar (Paris, Fransa, 24 Eylül 1981, Perşembe)

T. C. Paris Başkonsolosluğu'na Silahlı Baskın

Reşat Moralı ile Tecelli Arı'nın Paris'te şehit edilmelerinden altı ay kadar sonra, silahlı Ermeni teröristler 24 Eylül 1981 günü Paris Başkonsolosluğumuzu bastılar. Başkonsolos Vekili Kaya İnal'ı ağır yaraladılar, koruma görevlisi Cemal Özen'i öldürdüler. Bu kanlı baskın, vaktiyle Galata'daki Osmanlı Bankası'nın Ermenilerce basılmasını hatırlatmıştır.

Teröristler, Başkonsoloslukta bulunan 56 kişiyi rehin almışlardır. Bunların 9'u görevlimiz, 44'ü vatandaşımız, 3'ü ise Fransızdır. Bazı görevlilerimiz ile vatandaşlarımız olay anında binanın arka pencerelerinden kaçmayı başarmışlardır. Rehin alınan görevlilerimizin, ağır yaralı Cemal Özen ile Kaya İnal'ın hastaneye kaldırılması yolundaki ısrarları teröristlerce reddedilmiştir. Cemal Özen, bu

101 Şimşir, *Şehit Diplomatlarımız I*, s. 422: Mardiros Jamkodjian'ın Yargılanması üzerine Dışişlerinde hazırlanmış olan not.

102 Şimşir, a.g.e., s. 422: TC Bern BE'den Dışişlerine tel. Çok ivedi. 27.5.1989, (No. 162).

nedenle birkaç saat can çekiştikten sonra vurulduğu yerde ölmüştür. Kaya İnal ise yaralandıktan ancak 7 saat sonra hastaneye kaldırılabilmiştir.

Silahlı baskın üzerine, Paris'te ve Ankara'da 15 sıcak saat yaşandı. Her iki tarafta kendiliğinden birer "kriz masası" oluştu. Ankara'daki masanın başında Dışişleri Müsteşarı Kâmuran Gürün; yanında telsiz haberleşme birimleri ve tam kadro halinde İstihbarat ve Araştırma Dairesi Genel Müdürlüğü var. Paris'teki masanın başında Büyükelçi Adnan Bulak, onun da yanında tam kadro halinde Büyükelçilik personeli var. Karşılıklı olarak telsizle nefes nefese haberleşiyorlar. 24 Eylül öğle saatlerinden ertesi sabah saat 04.00'e kadar 60 kadar mesaj alınıp veriliyor.

Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Büyükelçi Kâmuran Gürün, "Saldırı esnasında, diyor, Cemal Özen isimli koruma polisimiz şehit edildi, Başkonsolos Kaya İnal da yaralandı. İki terörist de bizinkiler tarafından yaralandı. Saat 03.15'de saldırganların teslim olmasıyla olay sona erdi. Teröristler tutuklandı, Kaya İnal hastahaneye kaldırıldı.."103

Fransa Cumhurbaşkanı'na Mesaj

Paris Başkonsolosluğumuzun dört Ermeni terörist tarafından basılması üzerine Türkiye Devlet Başkanı Kenan Evren Fransa Cumhurbaşkanı François Mitterand'a bir mesaj gönderdi. Kâmuran Gürün tarafından kaleme alınmış ve hemen hemen aynen imzadan çıkmış olan mesaj 28 Eylül 1981 Pazartesi günü Fransa Cumhurbaşkanı'na ulaştırılmıştır. Mesajın tam metni şudur:

"Sayın Başkan,

Paris'teki Türkiye Başkonsolosluğunun maruz kaldığı kanlı saldırı, Fransa'daki Türk diplomatlarına ve kuruluşlarına karşı, bir yıldan daha kısa bir zaman süresi içinde yöneltilen beşinci caniyane girişim olmuştur. Bu menfur ve hiç bir şekilde haklı gösterilmesi mümkün olmayan eylemler serisinin bende uyandırdığı ciddi kaygılardan bahsetmek için size bu mesajı göndermek (lüzumunu hissettim).

Her şeyden önce, bazı Fransız (basın ve) yayın organlarının (ve özellikle Radyo Televizyon İdaresinin) bu olaylar karşısında takındıkları tutumun, Fransa Hükümetinin Türkiye'ye karşı izleyegeldiği politikada genel olarak gösterdiği anlayışla her zaman uyummadığını belirtmek isterim. Fransız Radyo-Televizyonunun, Paris Başkonsolosluğumuzda son saldırının devam etmekte olduğu bir sırada yaptığı, sözde Ermeni taleplerini haklı

103 Kâmuran Gürün, *Fırtınalı Yıllar: Dışişleri Müsteşarlığı Anıları*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1995, s.333 - 334.

göstermeğe yönelik yayın, bunun yeni bir delilini teşkil etmektedir. Her türlü terörist eyleme karşı olduğunu açıkça ilân eden Fransa Hükümetinin politikası ile de bağdaşmayan böyle bir tutum karşısında Türk Hükümetinin ve halkının duyduğu derin üzüntü ve infiale hak vereceğinizden eminim.

Bu eylemleri tertipleyenler, tarihi gerçeklerle ilgisi bulunmayan “olayları” ve saptırılmış sözde “hakikatleri” dünya kamuoyunu yanıltmak ve davalarını kazanmak amacıyla birer kanıt olarak kullanmaya çalışmaktadırlar. Oysa, Fransa Hükümeti, 1915-1917 yıllarında Anadolu’da cereyan eden olayların gerçek niteliğini çok iyi bilmek durumundadır.

Bazı Fransız yayın organlarının sistemli olarak takındıkları bu menfi tutumun, sadece terörist saldırıları teşvik etmekle kalmayıp, Fransız kamuoyunda Türklere karşı düşmanlık hisleri de yarattığını belirtmeye gerek bile yoktur. Basın, radyo ve televizyonun ülkenizde yararlandıkları özgürlük, üstelik bir müttefik ülkeye karşı, nefretin kışkırtulmasını ne mazur, ne de haklı gösterebilir.

Böyle bir durum ve davranışın, hızla son verilmediği takdirde, münasebetlerimizde uzun dönemde, olumsuz inikâslara yol açmasının kaçınılmaz olduğunu takdir edersiniz. Ülkelerimiz arasındaki ilişkilerin geleneksel dostluk karakterine uygun olarak idame ettirilebilmesinin (içinde bulunduğumuz ittifakın temel ilkeleri ve) her iki ülkenin millî yararları iktizası olduğu hususunda benimle aynı görüşte olduğunuza inanmak isterim.

Ayrıca Avrupa ülkelerinde de her gün yeni bir uygulama şeklinde şahit olduğumuz bugünkü terörün, çok uluslu bir mihraktan yönetildiği, buna göre de ülkelerimizde baş gösterecek çok uluslu terör eylemlerine karşı, çok uluslu etkin önlemler almakta daha fazla gecikmemesi gerektiği hususunda görüş birliği içinde olduğumuzdan şüphe etmemekteyim.

Yüksek saygılarımın kabulünü rica ederim, Sayın Başkan.”¹⁰⁴

Teröristlerin Paris’te Yargılanması

Paris Başkonsolosluğumuz 24 Eylül 1981’de basılmıştı. Bu katillerin yargılanmasına ise 28 ay gecikmeyle 24 Ocak 1984’te başlandı. “Bir adlî meselede

104 Kâmurân Gürün, a.g.e., s. 336-338; & Şimşir, *Şehit Diplomatlarımız I*, s.445-446; Mitterand’ın bu mesaja cevabı için bkz. Şimşir, a.g.e., s. 446-447.

soruşturmanın gereksiz ve mantikî bir sebep olmaksızın uzatılması, ister istemez adaleti şaibe altına sokar” diyenler vardı.

Mahkemeye çıkarılan dört tutuklu vardı: Vasken Sako Sesliyan, Kevork Abraham Gözlian, Aram Avedis Basmacıyan ve Agop Abraham Joflian. Bu dört tutuklunun hepsi ASALA adlı Ermeni terör örgütü üyesiydi. Bunlar Başkonsolosluğumuzu basmış ve cinayet işlemiş olanlardı.

Türkiye, Paris’te açılan kamu dâvasının baştan sona kadar sıkı takipçisi oldu. Önce Fransa’daki davaya Türkiye’nin müdahil olarak katılması düşünüldü. Sonra, teröristlerce şehit edilen Cemal Özen’in ailesi ile ağır yaralanan Maiyette Başkonsolos Kaya İnal’ın davaya müdahil olarak katılmaları uygun görüldü.

Mahkemede Kaya İnal’ı ve Cemal Özen’in ailesini temsil etmek üzere Paris Barosu eski Başkanı Avukat Baudelot ve Paris’in tanınmış avukatlarından François Sarda ile anlaşma yapıldı. Kendilerine vekâletnameler verildi. Avukatlar, Ermeni terörünün geçmişi ve bugünü hakkında etraflıca aydınlatıldı. Kendilerine gerekli bilgi, belge ve yayınlar sağlandı. Davadan önce Avukatlar ayrı ayrı birer haftalığına Türkiye’ye de davet edildiler. Kendileriyle uzun uzun konuşuldu.

Fransız sistemine göre, kararı, 9 kişilik jüri ile mahkeme heyeti verecekti. Fransa Devlet Başkanı François Mitterand, 6 Ocak 1984 günü Vienne şehrinde, Ermenilerin sırtını okşayan bir konuşma yaptı. Ermeni iddialarının kabulü anlamına gelebilecek sözler sarfetti. Tam duruşma öncesine rastlatılan bu talihsiz konuşma, doğrudan jüriyi ve mahkeme heyetini etkileme amacına bağlandı ve Türk kamuoyunda tepkiye karşlandı. Çeşitli kuruluşlarımız ve sivil toplum örgütlerimiz Mitterand’a protesto telgrafları gönderiler.

Başkonsolosluğumuzu basmış olan dört Ermeni terörist ile ilgili dâva 24 Ocak 1984 günü Paris Ağır Ceza Mahkemesinde başladı ve bir haftada sona erdi. Ermeni terör ve propaganda odakları, mahkeme salonunu bir propaganda meydanı gibi kullanmaya, adi cinayet davasını da “siyasi bir dava” haline dönüştürmeye yöneldiler. Mahkemede asıl şaşırtıcı sahne Savcı Charles Michon’un iddianamesi oldu. İddianamede, ASALA üyesi katil teröristler, “terörist” olarak değil “şiddet eylemcisi” olarak nitelendiriliyor, işlenen suçlara olabildiğince yumuşak davranılıyordu. Savcı, sıkılmadan bu suçlular için 5 ilâ 10 yıl arasında hapis cezası istiyordu.

Ve ‘Utancı Verici’ Bir Karar

O günlerde Dışişleri Bakanlığında İstihbarat ve Araştırma Dairesi Genel Müdürüne

vekâlet ediyordum. Daire olarak Paris davasıyla ilgili gelişmeleri çok yakından izliyorduk. Büyükelçiliğimizle Bakanlığımız arasında yoğun yazışmalar oluyordu. 31 Ocak 1984 akşamı geç saatte Büyükelçilikten duruşmanın sona erdiğini bildiren şu yıldırım telgrafı aldık:

“Şimdi (Paris’te saat 18.45) aldığımız bilgiye göre, savunmalar sona ermiş olup, jüri kısa bir süreden beri müzakere odasına çekilmiş bulunmaktadır. Kararın bir, bir buçuk saat sonra verilmiş olacağı tahmin edilmektedir.”¹⁰⁵

Gece yarısına doğru, saat tam 23.50’de de Büyükelçilikten mahkeme kararını bildiren telgraf geldi. Şudur:

***Fransa Devlet Başkanı
François Mitterand, 6 Ocak
1984 günü Vienne şehrinde,
Ermenilerin sırtını okşayan
bir konuşma yaptı. Tam
duruşma öncesine rastlayan
bu talihsiz konuşma,
doğrudan jüriyi ve
mahkeme heyetini etkileme
amacına bağlandı.***

*“Mahkeme heyeti kararını saat 21.30’da açıklamıştır. Buna göre, teröristlerin hepsi 7 (yedi) yıla mahkûm edilmişlerdir.”*¹⁰⁶

Paris Ağır Ceza Mahkemesi, 31 Ocak 1984 günü, Vasken Sako Sesliyan, Kevork Abraham Gözlian (Güzelyan), Aram Avedis Basmacıyan ve Agop Abraham Joflian adlı Ermeni teröristlerin her birini yedişer yıl hapis cezasına çarptırmıştı. Büyükelçimiz Bulak, “Dört Ermeni teröristin 31 Ocak akşamı sonuçlanan duruşmaları hiç şüphesiz adalet kavramını yaralayan bir tarzda

cereyan etmiştir” diyor¹⁰⁷ ve Mahkeme Başkanı Guy Floch’un Ermenileri nasıl kollayıp şımarttığını ve bundan cesaret alan Ermenilerin salonda nasıl küstahlaşmış olduklarını anlatıyordu.

Paris mahkemesinin kararı Türkiye’de hayret ve tepkiyle karşılandı. Bu kanlı teröristlerin cezası idam değilse bile ömür boyu hapis olmalıydı. Türk kamuoyu bunu bekliyordu. Hiç değilse 15-20 yıl hapis olmalıydı. Oysa mahkeme yedişer yıllık hapis cezasını yeterli görmüştü. Teröristler, iki küsur yıldır zaten hapiste olduklarına göre, indirimlerden de yararlanıp iki-üç yıl sonra hapisten çıkabilecek ve cinayetlerine devam edebileceklerdi.

Paris Ağır Ceza Mahkemesinin kararı üzerine Dışişleri Bakanlığımız yazılı bir açılmama yaptı ve “*Bu dâva Fransa adalet tarihine her halde utanç verici bir sayfa olarak geçecektir*” dedi.¹⁰⁸

105 Şimşir, a.g.e. :TC Paris BE’den Dışişlerine açık tel. Yıldırım. 31.1.1984, No. 285.

106 Şimşir, a.g.e. :TC Paris BE’den Dışişlerine açık tel. Yıldırım. 31.1.1984, No. 293).

107 Şimşir, a.g.e. :TC Paris BE’den Dışişlerine tel. Çok ivedi. 1.2.1984, (No. 90).

108 T.C. Dışişleri Bakanlığının 1. 2. 1984 tarihli bu açıklamasının tam metni için bkz. Şimşir, *Şehit Diplomatlarımız I*, s. 446.

Lizbon Suikastı: Ermeni teröristler, T.C. Lizbon Büyükelçiliği İdari Ataşesi Erkut Akbay ile eşi Nadide Akbay'ı Öldürüyorlar (Lizbon, Portekiz, 7 Haziran 1982, Pazartesi)

Portekiz'de İlk Ermeni Suikastı

Haziran 1982'de Dışişleri Bakanlığında İstihbarat ve Araştırma Dairesi (İADA) Genel Müdürüne vekâlet ediyordum. 7 Haziran Pazartesi saat 17.00'de Lizbon Büyükelçimiz İsmail Soysal'dan şu telgrafı aldık:

“Şimdi polisten öğrendiğimize göre, İdari Memurumuz Erkut Akbay, eşi Nadide ile öğle yemeği için otomobille evine gittiğinde, genç bir adam tarafından kapı önünde otomobilin içinde vurularak öldürülmüştür. Eşi de ağır yaralı olarak hastaneye kaldırılmıştır. Kaçan saldırganı görenler vardır. Güvenlik memurumuzun yerinde elde ettiği bilgiye göre, kullanılan tabanca arabanın yanında bulunmuştur

“Bu dâva Fransa adalet tarihine her halde utanç verici bir sayfa olarak geçecektir”

Erkut, tertemiz, iyi bir aile babası, çalışkan ve tanassever bir memurumuzdur. 11 ve 5 yaşlarında iki çocuğu ile ilgileniyor...”¹⁰⁹

İdari Ataşe Erkut Akbay olay yerinde hemen ölmüştür. Ağır yaralanan eşi Nazide Akbay ise, bütün çabalara rağmen kurtarılamayarak altı ay kadar sonra, 11 Ocak 1983 günü vefat etmiştir. Geride anasız babasız iki küçük çocukları kalmıştır.

Portekiz polisi, Lizbon suikastı üzerine epeyce bilgi toplamış. Saldırının nasıl yapıldığını ayrıtılarıyla saptamış.. Katil, 9mm çapında 14'lük bir Herstahl marka, Belçika yapımı tabanca kullanmış. Tabandan 10 kurşun sıkılmış. Suikastın sorumluluğunu “Ermeni Soykırım Adalet Komandoları” üstlenmiş vs.

Buraya kadar her şey ayan beyan. Ama katile gelince, o kayıplara karışıp gitmiş. Saldırının ardından Portekiz güvenlik yetkilileri Lizbon Büyükelçiliğimizle sürekli temas halinde olmuşlar. İlk defa bir Ermeni cinayetiyle yüz yüze gelmişler. Bu konuda pek bilgileri yokmuş. Büyükelçiliğimiz, Portekiz polisine birçok bilgi aktarmış, soruşturmalara araştırmalara yardımcı olmaya çalışmıştır.

Büyükelçiliğimizin değerlendirmesine göre, Portekiz makamları olay üzerine ciddiyetle ve iyi niyetle eğilimlerdir. Ancak, bu alanda pek tecrübeli değillerdi.

109 Şimşir, *Şehit Diplomatlarımız II*, s. 528: TC Lizbon BE'den Dışişlerine açık tel. Yıldırım. 7.6.1982.

Terörizmle mücadele konusunda yeterli hazırlıkları yoktu. Ama katili veya katilleri bulabilmek için ellerinden geldiği kadar çaba harcamışlardı.

Ama Portekiz polisi katillerin izine rastlayamamış. Cinayetle ilgili somut bir ipucu bulamamış. Erkut Akbay ve Nadide Akbay'ın katili veya katilleri de yakalanamamıştır. İşledikleri bu cinayetler de Ermeni teröristlerin yanına kalmıştır.

Bu olayda Portekiz polisinin başarısızlığı ve işlenen cinayetin cezasız kalması, Ermeni teröristlerin cüretini artırmış olmalı ki, bir yıl sonra, beş Ermeni terörist, Türkiye'nin Lizbon Büyükelçiliğine silâhlı bir baskın düzenlemişlerdir.

Burgaz Suikastı: Ermeni Teröristler, T.C. Burgaz Başkonsolosluğu İdari Ataşesi Bora Süelkan'ı Öldürüyorlar (Burgaz, Bulgaristan, 9 Eylül 1982, Perşembe)

Dışişleri Bakanlığı, 9 Eylül 1982 günü şu kısa açıklamayı yaptı:

“Bugün (9 Eylül 1982 Perşembe) Burgaz Başkonsolosluğumuz İdari Ataşesi Bora Süelkan'ın evinin girişinde silâhlı bir saldırıya uğrayarak öldürüldüğü, saldırganın kaçtığı ve polisin olay yerine gelerek soruşturmaya başladığı öğrenilmiştir. Sağlanacak tamamlayıcı bilgiler ayrıca açıklanacaktır” dendi.¹¹⁰

Aynı gün akşam geç saatlerinde resmî Bulgar Haber Ajansı (BTA) suikastla ilgili şu açıklama yayımlandı:

“Türkiye'nin Burgaz Başkonsolosluğu idari ataşesi 1937 doğumlu, Bora Süelkan, 9 Eylül 1982 tarihinde saat 14.30 dolaylarında evinin önünde öldürülmüştür.

Olay, Türk diplomatının alışverişten döndüğü sırada vuku bulmuştur. Olay yerinde tıpta kullanılan eldiven, Walther marka 7.65 mm'lik tabanca, 4 adet mermi kovana ve beyaz bir bez parçası bulunmuştur.

Bezin üzerinde fulmasterle ve İngilizce olarak: Türk diplomatını öldürdük. Ermeni Soykırımını Adalet Komandoları Grubu, yazılmıştır.

Bulgar yetkili makamları katilin bulunması ve yakalanması için gerekli tedbirleri almıştır. BTA”¹¹¹

110 Şimşir, *Şehit Diplomatlarımız II*, s. 586: Dışişleri Bakanlığı açıklaması, 9.9.1982.

111 Şimşir, a.g.e., s. 586-587: TC Sofya BE'den Dışişlerine açık. Tel. Yıldırım. 10.9.1982.

Sonrası

Türkiye, Bora Süelkan'ın katilinin bulunup yakalanması için girişimlerde bulundu ve ısrar etti. Katil, yakalanmalı ve cezalandırılmalıydı. Türkiye'nin bu isteği, her düzeyde dile getirildi ve Bulgar makamlarına duyuruldu.

Sofya Büyükelçimiz Yıldırım Keskin de 12 Eylül günü Bulgar Dışişleri Bakan Yardımcısı İvan Ganev ile görüşmüştü. Ganev, kendisi ve çalışma arkadaşları adına başsağlığı diledi. Olaya son derece üzüldüklerini söyledi. Bulgaristan'da böyle bir suikast yapılabileceğine hiç ihtimal vermedikleri için de sarsılmışlar. Soruşturma devam ediyormuş.

Bulgar Dışişleri Bakan Yardımcısı şöyle konuşmuş:

“Bildiğiniz gibi, terörün kökü dışarıdadır. Dışarıdan gelen teröristler Süelkan'ın katilini planlamışlardır. Halen Burgaz'da 70.000 kadar Avrupa ülkelerinden gelen turist vardır. Arap turistlerin sayısı da kabarıktır. Bütün bunlar araştırmayı güçleştirmektedir. Millî bayram günü (9 Eylül Bulgaristan'da milli bayram idi) nedeniyle cinayetten sonra polis, şehrin giriş yollarını kesmesi ve hudutları kontrol altına alması bir saati aşkın bir zaman süresi içinde ancak mümkün olabilmiştir. Bu süre de katillerin süratli bir araba ile Dereköy hudut kapısından Türk ve Arap turistlere karışarak Türkiye'ye geçmeleri için yeterlidir. En kısa yol budur. Gene de Burgaz ve çevresi ile hudutlarda araştırmalara devam edilmektedir. Ben dün Burgaz'dan geldim. Yolda üç kez otomobilimi durdurdular. Herhangi bir gelişme olduğu takdirde size derhal bilgi vereceğiz.”¹¹²

Bulgar yetkili gelişme olunca Türkiye Büyükelçiliğine derhal bilgi verileceğini söylüyor. 24 Eylül günü Bulgar Dışişleri Bakanlığı Konsolosluk Dairesi Genel Müdürü Netzov, Sofya Büyükelçimiz Keskin'e şu bilgileri verdi:

“Bora Süelkan'ın öldürülmesiyle ilgili olarak Burgaz polisinden elde ettiğimiz yeni bilgilere göre, diplomatınız İspanyol malı Star marka 9 mm'lik bir tabanca ile vurulmuştur. Bu tabanca ile katil arkadan 20-25 cm mesafeden kalp nahiyesine dört el ateş etmiştir. Kurşunlardan bir tanesi kalbe olmak üzere, üç tanesi, göğse girmiş, dördüncüsü ise, herhalde Süelkan yere düşerken, omzuna saplanmıştır. Katil tabancasını, eldivenini ve bildiğiniz bez parçasını yere bıraktıktan sonra kaçmaya başlamış ve sekiz yüz metre aşağıda bir çöp bidonunun içine kasketi ile birlikte ikinci bir tabanca daha bırakmıştır. Katilin şapkasını, eldivenini ve ikinci tabancasını koklayan köpekler 250 metre sonra izini kaybetmişlerdir. Bütün tedbirlere

112 Şimşir, a.g.e., s. 600: TC Sofya BE'den Dışişlerine tel.12.9.1982.

rağmen katili bulmak mümkün olamamıştır. Araştırma sürdürülmektedir. Bulgar polisi için bu, alışıık olmadığı türde bir cinayettir. Bu itibarla, olay karşısında şaşırıldığımızı da itiraf etmek zorundayım. Fakat şunu bilmelisiniz ki, gerek resmi organlar gerek halk olaydan büyük üzüntü duymuştur.”¹¹³

Kısacası, katil kayıplara karışmış. Bulgar polisinin çabaları sonuç vermemiş. Bütün araştırmalara rağmen Bora Süelkan'ın katilini bulmak mümkün olmamıştır.

Belgrad Suikastı: Ermeni Teröristler, T.C. Belgrad Büyükelçisi Galip Balkar'ı Vuruyor, Makam Şoförü Necati Kaya'yı Yaralıyorlar (Ağır yaralı Büyükelçi Balkar, 11 Mart'ta Vefat Ediyor-Belgrad, Yugoslavya, 9 Mart 1983, Çarşamba)

Kısacası, katil kayıplara karışmış. Bulgar polisinin çabaları sonuç vermemiş. Bütün araştırmalara rağmen Bora Süelkan'ın katilini bulmak mümkün olmamıştır.

Suikast

9 Mart 1983 günü, Dışişleri Bakanlığında yine İstihbarat ve Araştırma Dairesi (İADA) Başkanına vekâlet ediyordum. İADA, on yıldan

beri yurt dışında Türk diplomatlarına musallat olan Ermeni terörünü de izlemekle görevli olan birimdi. O gün öğle saatlerinde Bakanlığa ulaşan bir acı haber, bizleri pek sarstı. Belgrad Büyükelçimiz Galip Balkar da vurulmuştu.

Saat 14.15'te, Belgrad Büyükelçiliğimizden aşağıdaki yıldırım telgraf alındı: Telgraf, Yugoslavya saatiyle 12.10'da (Türkiye saatiyle 14.10'da) çekilmiş, beş dakika içinde elimize ulaşmıştı ve şöyleydi:

“Büyükelçi Galip Balkar bugün saat (yerel saatle) 11.00 sularında Dışişlerinde bir randevısına giderken Büyükelçiliğimize yaklaşık 400 metre uzaklıkta otomobilinin içinde silahlı iki kişi tarafından uğradığı silahlı saldırı sonucu başından ve omuzundan yaralanmıştır.

Kurşunun biri omzundan girip çıkmış, diğeri ise şakağundan girerek beyninde hasar meydana getirmiştir. Derhal hasataneye kaldırılan Büyükelçiye cerrahi müdahale yapılmaktadır.

Büyükelçiyle aynı otomobilde bulunan şoför Necati Kaya da yaralanmış ve hastaneye kaldırılmıştır.

113 Şimşir, *Şehit Diplomatlarımız II*, s. 600-601: TC Sofya BE'den Dışişlerine tel. 25.9.1982, (No. 366).

Saldırganlarsa birinin polis tarafından yaralanarak ele geçirildiği bildirilmiştir.

Gelişmelerden alındıkça bilgi verilecektir.”¹¹⁴

Ağır yaralanan Büyükelçi Galip Balkar, saldırıdan iki gün sonra, 11 Mart 1983'te vefat ediyor; hafif yaralı makam şoförü Necati Kaya kurtuluyor.

Katiller

9 Mart akşamı geç saatlerde Belgrad'da aşağıdaki bildiri yayımlandı:

“9 Mart 1983 günü Belgrad'da, Türkiye Cumhuriyeti Büyükelçisi Bay Galip Balkar'a karşı bir suikast girişiminde bulunulmuştur.

Saldırıdan sonra saldırganlar kaçmaya kalkışmışlar; fakat sokaktan tesadüfen geçmekte olanlar kendilerini kovalamışlardır. Saldırganlar kaçarken oradan geçenlere ateş açmışlardır. 1958 İndjija doğumlu üniversite öğrencisi Zeljko Milivojeviç'i ağır yaralanmış ve daha sonra kaldırıldığı hastanede ölmüştür. Belgrad 1924 doğumlu albay Slobodan Brajeviç de ağır yaralanmış ve teknisyen Zorica Zolotiç de hafif yaralanmıştır.

Belgrad İçişleri Sekreterliği Güvenlik İşlerinin bir görevlisi de saldırganların peşine düşmüş ve saldırganlardan birini ağır yaralamıştır. 1960 doğumlu olan bu saldırgan üzerinde Haroutiony Krikor Levonian adına düzenlenmiş bir Lübnan pasaportu taşıyordu. Kaçan öteki saldırgan aranmaktadır.

Yaralıların hepsi Belgrad hastanelerine kaldırılmışlardır. Ameliyat edilmiş olan Türkiye Cumhuriyeti Büyükelçisi Bay Galip Balkar'ın durumu kritiktir; ağır yaralı olan emekli albay Slobodan Brajeviç de hayatı tehlikeyi henüz atlattamamıştır. Şöför Necati Kaya'nın yarası ise hafiftir. Zorica Zolotiç ise tedavi edilip hastaneden taburcu edilmiştir.

Ağır yaralanmış olan saldırganın durumu da kritiktir.

Soruşturmayı Belgrad Bölge hakimi ile Bölge savcısı yürütmektedirler ve soruşturma devam etmektedir.”¹¹⁵

114 Şimşir, a.g.e., s. 609 :T.C. Belgrad BE'den Dışişlerine açık tel, 9.3.1983.

115 Şimşir, *Şehit Diplomatlarımız II*, s. 616: T.C. Belgrad BE'den Dışişlerine açık tel. 10.3.1983.

Balkar'a saldıran iki teröristten biri, olay yerinde, yaralı olarak hemen yakalanmıştı. İkinci terörist ise olay yerinden kaçmayı başarmıştı. Ama kaçan ikinci terörist de olaydan sekiz saat sonra, 9 Mart 1983 akşamı, Belgrad'a 80 kilometre uzaklıktaki Macar sınırına yakın Novi Sad tren istasyonunda yakalanmıştı. Ama yakalandığı hemen açıklanmamıştı.

Yakalanan Ermeni saldırganlardan biri Haroutiony Levonian, diğeri Raffi Levonian idi, her ikisi de Lübnan uyruklu idi.

Cesur Yugoslavlara Madalya

Yugoslavların cesaretle davranarak saldırgan teröristleri çabucak yakalamaları Türkiye'de büyük hoşnutluk yaratmıştı. Yugoslavya'ya her düzeyde, tekrar tekrar teşekkür edilmişti. Şimdi de yiğit Yugoslavlar madalya ile ödüllendirileceklerdi. Türk basını, yürekli davranışlarından dolayı Yugoslavları övüyordu: Gazeteci Necati Zincirkıran,

“Yugoslavlar mert insanlardır, dost insanlardır, yiğit insanlardır. Nitekim Belgrad olayında bunu kanıtladılar. Polis şimdiye kadar hiçbir ülkede görülmemiş hassasiyetle olayın üzerine gitti. İkinci teröristi de 8 saatte yakaladı. Fransası, Amerikası, İngilteresi, İtalyası, hatta Bulgaristan'ı ders alsın!”¹¹⁶ diyordu. Türkkaya Ataöv, Barış gazetesindeki köşe yazısında “Yugoslavlar adamdır, adam!” başlığını kullanmıştı.¹¹⁷

Belgrad'daki suikast olayında Yugoslavların örnek bir davranış sergilediklerini anlatıyordu.

Gazeteci Turhan Dilligil, “Millet, Devlet ve komşuluk budur!” diyordu.¹¹⁸ Milliyet gazetesi, “Yugoslavlara teşekkür borçluyuz” diye yazıyordu, “Çünkü, on yıldan beri Türk diplomatları yurt dışında Ermeni teröristlerce şehit ediliyor, ama katiller sırada kadem basıp kayboluyorlardı. Gazete, geçmiş dolayları sıralayarak neden Yugoslavlara teşekkür borçlu olduğumuzu anlatıyordu: “Benzer olaylarda başka ülkelerdeki vurdumduymazlığa karşın, Belgrad'daki sokaktaki halkın bile tepki gösterisi, bir şeyler yapmaya çalışması, olumlu ve hasretini duyduğumuz bir davranış...” diyordu.¹¹⁹

Evet, “hasretini duyduğumuz bir davranış.” Yıllardır Türk diplomatlarına saldıran

116 Necati Zincirkıran, “Kara kader, kara haber...”, Günaydın, 12.3.1983.

117 Türkkaya Ataöv, “Yugoslavlar adamdır, adam!”, Barış, 15.3.1983.

118 Turhan Dilligil, “Millet, Devlet ve komşuluk budur!”, Adalet, 13.3.1983.

119 “Yugoslavlara teşekkür borçluyuz”, Milliyet, 12.3.1983.

Ermeni teröristlerin yakalanması bekliyorduk. 18 Mart günü Belgrad Büyükelçiliğimize gereken talimat gönderildi. “Büyükelçi Galip Balkar’ın uğradığı terör saldırında üstün cesaret ve fedakârlıkları devletimizce şükranla karşılanan beş Yugoslavın Sayın Cumhurbaşkanımız adına madalya ve birer armağan ile taltif edilmeleri kararlaştırılmıştır” dendi ve karar özetle şöyle açıklandı:

“Teröristleri yakalamaya çalışırken vurulup hayatını kaybeden öğrenci Zeljko Milivojeviç’e ve teröristleri yakalamaya çalışırken ağır yaralanan emekli Albay Slobodan Brajeviç’e Devletimizin Birinci Derecede Altın Şeref Madalyası ve Rozeti verilecek. Olay sırasında teröristlerden birini yaralayarak ele geçiren ve adı açıklanmayan güvenlik görevlisi de Üstün Cesaret ve Feragat Madalyası ile taltif edilecek. Ayıca bu üç Yugoslav ile olay sırasında yaralanan kız öğrenci Zorica Zolotić ve saldırıdan sonra Büyükelçiliğin makam arabasına binerek Büyükelçi Balkar’ı ve makam şoförü Necati Kaya’yı hastaneye kaldıran Yugoslav öğrenciye birer adet birinci kalite Bünyan halısı armağan edilecek” dendi

“Büyükelçi Galip Balkar’ın uğradığı terör saldırında üstün cesaret ve fedakârlıkları devletimizce şükranla karşılanan beş Yugoslav’ın, Sayın Cumhurbaşkanımız adına madalya ve birer armağan ile taltif edilmeleri kararlaştırılmıştır”

Madalya ve ödüller Sayın Cumhurbaşkanımız adına Maslahatgüzar tarafından verilecektir Ataşemiliter de törende hazır bulunacak. Törene ilgili Yugoslav makamlarının yanı sıra basın yayın mensupları da davet edilecek. Törenin basın ve yayına yansıtılmasına özen gösterilecek. Tören tarihi kesinleşince Ankara’ya duyurulacak. Tören son bulunca da gerekli açıklama telgrafla Dışişleri Bakanlığına bildirilecek idi. Olay aynı gün Türk basınına da yansıtılacak idi. Madalya ve halılar kurye ile Büyükelçiliğe gönderiliyordu...”¹²⁰

Beş Yugoslav vatandaşına verilecek üç madalya ile beş halıyı kurye Gündüz İnanc, 21 Mart günü Belgrad’a götürdü. Madalyalar 120, 121 ve 122 numaralıydı. Beratlar da aynı sıra numaralarını taşıyordu. 120 sıra numaralı madalya, yaralı olarak hastanede yatan emekli albay Brayeviç’e veriliyordu. Bunun beratı aynen şöyleydi:

120 Şimşir, *Şehit Diplomatlarımız II*, s. 661: TC Dışişlerinden Belgrad BE’ne tel, 18.3.1983.

T.C.

BİRİNCİ DERECE ALTIN ŞEREF MADALYASI BERATI

BERAT NO : 120

18

MART 1983

MADALYA NO: 120

Sayın Slobodan BRAJEVICH

BELGRAT Büyükelçimiz Galip BALKAR'ın ermeni teröristlerin saldırıları neticesinde hunharca şehit edilmesi sırasında göstermiş olduğunuz cansiperane fedakârlığınız ve saldırganların yakalanmasındaki üstün gayret ve katkılarınız TÜRK ULUSU tarafından takdirle karşılanmıştır.

Bu üstün cesaretiniz ve çabalarınızdan dolayı sizi, TÜRKİYE CUMHURİYETİ DEVLETİ'nin en büyük madalyası olan "1 NCI DERECE ALTIN ŞEREF MADALYASI" ile taltif ediyorum.

(İmza)

Kenan EVREN

CUMHURBAŞKANI"

29 Mart günü Belgrad Büyükelçiliğimizde madalya ve ödül töreni düzenlendi. Yugoslav televizyonu ve basın mensuplarınca da izlenen törene, madalya ve ödül sahipleri ve yakınlarının yanı sıra resmî çevrelerden de geniş katılım oldu.

Sanıklar, Suikastın Tam Yıldönümünde Mahkum Ediliyor

Büyükelçi Galip Balkar, 9 Mart 1983 günü Belgrad'da vurulmuştu. Katiller, günü gününe tam bir yıl sonra, 9 Mart 1984 günü, Belgrad'da hüküm giydiler ve Belgrad mahkemesinin kararı açıklandı. Türkiye'de saat 12.55'i gösteriyordu. Belgrad'daki yani Büyükelçimiz Ali Hikmet Alp, tek cümlelik bir yıldırım telgrafla haberi Ankara'ya yetiştirdi:

"Ermeni terörist Levonian ile Elbekian 20'ser yıl hapis cezasına çarptırılmışlardır." dedi.¹²¹ 20 yıl ağır hapis cezası Yugoslav adaletinin verebileceği cezaların en ağırı idi.

121 Şimşir, Şehit Diplomatlarımız II, s. 675: TC Belgrad BE'den Dışişlerine açık tel. Yıldırım, 9.3.1984,

Dışişleri Bakanlığımız, Belgrad'dan aldığı ilk resmî haber üzerine hemen bir açıklama yayınladı. Belgrad Mahkemesi kararının metni görülmeden sicağı sicağına yapılan bu açıklamada, kararın takdirle karşılandığı ve hoşnutluk yarattığı belirtildi: Açıklamanın tam metni şudur:

“9 Mart 1983 günü Belgrad Büyükelçimiz Galip Balkar'ı şehit eden, Büyükelçilik şoförü Necati Kaya'yı yaralayan Ermeni teröristler, Yugoslav halkının fedakârca yardımları ve güvenlik görevlilerinin üstün vazife anlayışları sayesinde zamanında yakalanarak adalete teslim edilmişti. Bir süredir bu kanlı katilleri yargılamakta olan Yugoslav mahkemesi, kararını bugün açıklamış ve bu katilleri 20'şer yıl ağır hapis cezasına mahkûm etmiştir.

Bu hunharca cinayetin faillerinin yakalanmasının Yugoslav halkına bir ölü, bir ağır yaralıya mal olduğu da hafızalarda henüz tazeliğini korurken, bu menfur olayın birinci yıldönümünde Ermeni katillerin layık oldukları cezaya çarptırıldıklarını öğrenmek, bizim için bir teselli unsuru olmuştur.

Yugoslav yetkili mahkemesinin duruşmayı ciddiyet ve dirayetle yürüterek sonuçlandırmış olması da ayrıca takdirle karşılanmıştır. Bu davranışın, adalet organını siyasî baskı altında etkileyen, duruşma salonlarını adi propaganda alanlarına ve tiyatro salonlarına dönüştüren, her şeyin üzerinde olması gereken adalet kavramını hayâsızca çiğnemekten çekinmeyen ülkeler için bir örnek olarak değerlendirilmesini temenni ediyoruz.

Her türlü yalan propagandaya ve üçüncü ülkelerde oluşturulan gurupların baskı yapma gayretlerine aldırmandan kararını veren bağımsız Yugoslav mahkemesi, böylelikle uluslararası terörizmin ancak her ülkenin inancı ve sorumluluğunu idrak etmesiyle önlenebileceğini bir kere daha kanıtlamıştır.”¹²²

Sırbistan Sosyalist Cumhuriyeti Yüksek Mahkemesi, 16 Kasım 1984 günü, sanıklardan Raffi Elbekyan'ın cezasını 20 yıldan 15 yıla indirdi. Belgrad Büyükelçiliğimiz, Yüksek Mahkemenin bu kararını o akşam Belgrad Televizyonundan öğrendi ve yıldırım telgrafla Ankara'ya bildirdi.¹²³

122 Şimşir, a.g.e., s. 675: T.C. Dışişleri Bakanlığının 9 Mart 1984 günlü açıklaması. Belgrad Bölge Mahkemesinin gerekçeli kararının tam metni için bkz. Şimşir, *Şehit Diplomatlarımız II*, s. 676-678.

123 Şimşir, *Şehit Diplomatlarımız II*, s.680: TC Belgrad BE'den Dışişlerine açık tel. Yıldırım. 17.11.1984.

Sonrası

1987 yılı Mayıs ayında, Ankara'ya, hiç beklenmedik bir haber geldi: ABD'de yayınlanan *Armenian Reporter* adlı Ermeni dergisi, mahkum Ermeni terörist Haroution Levonian'ın serbest bırakıldığını haber veriyordu.¹²⁴

Belgrad Büyükelçimiz Mustafa Akşin, 21 Mayıs günü Yugoslavya Dışişleri Bakanlığında Komşu Ülkeler Genel Müdürü Kikiç ile görüştü. Kikiç, haberi doğrulayarak şöyle konuşmuştur:

*“Levonian serbest bırakılmıştır. Bu, hapisane doktorlarının isteği üzerine, adli mercilerin muvafakati ile yapılmıştır. Elbekian'ın serbest bırakılması ise hiçbir şekilde bahis mevzuu değildir.”*¹²⁵

Yugoslavya, Büyükelçi Galip Balkar'ı şehit eden Ermeni katillerin yakalanması, yargılanması ve mahkûm edilmesinde örnek bir tutum sergilemiş ve Türkiye'nin takdirini, teşekkürünü kazanmış idi. Bu defa ise tam ters bir yola sapmıştır. Sağlık bahanesiyle Balkar'ı vurmuş ve 20 yıl hapis cezasına çarptırılmış olan Ermeni katili Haroution Levonian hapisten salıverilmiştir. Levonian, Belgrad suikastının elebaşısıydı. Cezasını çekmesi gerekirdi. Ama 20 yıl yerine topu topu 4 yıl, 2 ay kadar hapiste kaldıktan sonra salıverilmişti.

Yugoslavya, bu defa Türkiye'ye karşı dürüst davranmamış, Türkiye'yi bir olupbitti karşısında bırakmıştır. Türkiye Büyükelçisinin katilini gizlice serbest bırakmış ve Yugoslavya dışına kaçırmıştır. Türkiye Büyükelçisi Akşin mahkûmun ne zaman serbest bırakıldığını ve hangi ülkeye gönderildiğini sorunca da Yugoslav Genel Müdür Kikiç “bilmediğini” söylemiştir. Yugoslav makamlarının mahkûmu hangi gün hapisten salıverdiklerini, hangi ülkeye yolladıklarını bilmemeleri imkânsızdı. Ne yönden bakılırsa bakılsın Yugoslavya, Ermeni katili cezasını çekmeden serbest bırakmakla Türkiye'ye karşı dostça davranmamıştır.

Hürriyet gazetesi, haberi “YUGOSLAVYA'DAN BÜYÜK AYIP. Belgrad Elçimiz Balkar'ın katilini serbest bıraktılar” başlığıyla veriyor, *Milliyet* gazetesi “*Yugoslavların akıl almaz kararı. Katil Ermeni serbest*” başlığını kullanıyordu. *Son Havadis* gazetesi, “Yugoslavya'dan sürpriz” diyordu. Bu gazete başlıkları, Büyükelçimizin katilinin Yugoslav Hükümetince serbest bırakılmasının Türkiye'de nasıl düş kırıklığı yarattığını gösteriyordu. Ama, o günlerde Balkanlar'daki genel durum ve Yugoslavya ile dostluk ilişkilerimiz yüzünden olsa gerek, Belgrad Hükümetinin üzerine fazla gidilmemiştir. Türk basını, haberi duyunca Yugoslavya'yı biraz ayıplamıştı, ama eleştirilerinin arkasını getirmemişti.

124 Şimşir, a.g.e., s. 681 TC Washington BE'den Dışişlerine açık tel, Acele.12 Mayıs 1987.

125 Şimşir, *Şehit Diplomatlarımız II*, s. 681: TC Belgrad BE'den Dışişlerine tel. 21.5.1987.

Türkiye Dışişleri Bakanı Vahit Halefoğlu, Mahkûm terörist Levonian'ın serbest bırakılmasından iki ay kadar sonra, 9-11 Temmuz 1987 tarihlerinde Yugoslavya'ya resmi bir ziyaret yaptı. Ziyaret, Yugoslavya Dışişleri Bakanı Raif Dizdareviç'in daveti üzerinde yapıldı. Resmi görüşmelerde Dizdareviç, konuyu kendisi açarak, daha önce söylenenleri tekrarlamış, katil Levonian'ı serbest bırakırken Türkiye'ye önceden bilgi vermedikleri için özür dilemiş ve ikinci terörist Elbekian'ın ise serbest bırakılmayacağı yolunda güvence vermiştir. .”¹²⁶

1987 yılında, “2-3 ay içinde ölecek, Yugoslav hapisanesinde ölmesin” diye serbest bırakılan Haroution Levonian, ölmemiş, yıllar sonra Erivan'da ortaya çıkmıştır ve yıllar sonra bugün hâlâ hayattadır. Beyrut'tan kalkıp Ermenistan'ın başkenti Erivan'a yerleşmiştir. Adını değiştirmiştir. Eski bir Taşnak komitacısının adını almıştır. Şimdi Antranik Bogosyan takma adını kullanmakta, cinayetle değil, ticaretle uğraşmaktadır. İş adamı olmuştur. Fotoğraf malzemeleri ithal ediyor. Elde silâh, masum insanları vurmuyor artık. Ama, o güne kadar işlediği cinayetlerden pişman değil ve eski saplantılarından bir türlü kurtulamıyor. Ermeni iddialarını tekrarlayıp duruyor, konuşuyor ve fırsat buldukça gazetelere demeçler veriyor. Bazı Yunan gazetecileri, eski dostları olan bu Ermeni katili Erivan'da da buluyorlar.

Eleftherotipia adlı Hükümet yanlısı Yunan gazetesi, 28 Temmuz 1998 tarihli sayısında, Levonian'la Erivan'da yaptığı bir röportajı yayınladı. Röportaj, “1983'de Belgrad'daki Türk Büyükelçisini Öldüren Antranik Bogossian Pişman Olmadığını söylüyor” başlığını taşımaktadır. Eylemlerinden gurur duyuyormuş.

İşte bir katilin portresi. Masum insanları öldürmüş olmaktan gurur duyuyor. Cinayet işlerken Ermeni halkını lekelediğinin farkında değil. Vah zavallı psikopat, vah zavallı Ermeniler!

Slobadan Miloseviç İkinci Terörist Elbekian'ı da Serbest Bırakıyor

Yugoslav Dışişleri Bakanı Dizdareviç, “*diğer teröristin de serbest bırakılacağı yolundaki spekülasyonların tamamen gerçek dışı olduğunu*” söylüyordu. Ankara'daki Yugoslav Büyükelçisi Jovanoviç “*diğer terörist cezaevindedir ve cezasını tamamen çekecektir*” diye güvence veriyordu. Yugoslav Dışişleri Bakanlığı Genel Müdürlerinden Kikiç, “*Levonian'ın yakında öleceğini, öbür katilin hükmünü tam olarak çekeceğini*” tekrarlıyordu.

Burada “diğer terörist”, “öbür katil” diye anılan hükümlü, Raffi Elbekian idi. Yani Galip Balkar'a karşı suikastı gerçekleştiren ikinci katil. 15 yıl ağır hapis cezasına çarptırılmıştı ve 9 Mart 1983 tarihinden beri Belgrad'da hapisteydi. Birinci katil

126 Şimşir, *Şehit Diplomatlarımız II*, s. 685: . 31.7.1987 tarihli İSDA-III-660 sayılı Servis Notu.

Levonian'ın "sağlık nedeniyle" serbest bırakıldığı günlerde Yugoslav yetkililer, ikinci katil Elbekian'ın asla serbest bırakılmayacağı, "hükümünü tam olacak çekeceği" yolunda Türkiye'ye güvence üstüne güvence vermişlerdi. Ama bu sözler de tutulmadı.

Aradan aşağı yukarı üç buçuk yıl geçti. İkinci katil Raffi Elbekian da 3 Aralık 1990 tarihinde gizlice serbest bırakıldı. Beyrut'a yerleşti. Yıllar sonra, Belgrad'da, Cumartesi günleri yayınlanan "*DT Magazin*" adlı haftalık Yugoslav dergisine bir demeç verdi. "*Beni Cumhurbaşkanı Slobodan Miloseviç affetti ve ben 3 Aralık 1990 günü hapisten serbest bırakıldım*" diyordu.¹²⁷

1987 yılında, "2-3 ay içinde ölecek, Yugoslav hapishanesinde ölmesin" diye serbest bırakılan Haroution Levonian, ölmemiş, yıllar sonra Erivan'da ortaya çıkmıştır ve yıllar sonra bugün hâlâ hayattadır.

Evet, şehit Büyükelçi Galip Balkar'ın katillerinden Levonian yaklaşık 4 yıl, Elbekian ise 8 yıl hapis yatıp kurtulmuş. Levonian Erivan'a, Elbekian da Beyrut'a yerleşmiştir.

Büyükelçi Galip Balkar'ın şehit edilmesinden önce ve sonra Ermeni teröristler Türk diplomatlarına karşı bir dizi suikast daha düzenlediler. Saldırganlar " bulunamadı" ve cezalandırılmadı.

İkinci Vatikan Suikastı: Ermeni teröristler, T.C. Vatikan Büyükelçisi Vecdi Gürel'i ve Koruma Görevlisi Tahsin Güvenç'i yaralıyor. (Roma, İtalya, 17 Nisan 1980, Perşembe. "Suikast, Ermenilerin stilidir." . Papa saldırıyı lânetliyor.

26 Eylül 1980: Ermeni teröristler, T.C. Paris Büyükelçiliği Basın Müşaviri Selçuk Bakkalbaşı'nı ağır yaraladılar. Ermeni saldırganlar sırna kadem bastı, Fransız polisi iz bile süremedi. Saldırganlar bulunamadı.

3 Ocak 1981: Ermeni Teröristler, T.C. Paris Büyükelçiliği Maliye Müşaviri Ahmet Erbeyli' nin arabasına bomba koydular. Fransız polisi, kayıplara karışan saldırganları bulamadı

20 Hazziran 1984: Ermeni teröristler T.C. Viyana Büyükelçiliği Çalışma Müşavir Vekili Erdoğan Özen'i öldürdüler. İkinci Viyana suikastı. Avusturya polisi katilleri bulamadı

9 Kasım 1984: Ermeni Teröristler, Birleşmiş Milletler Viyana Bürosu'ndaki

¹²⁷ Şimşir, *Şehit Diplomatlarımız II*, s. 688.: "Ekskluzivno: İzpovest Terotiste" (Bir teröristin itirafları), *DTMagazin* (Belgrad), 10.10.1998, broj 98, Godina III (Sayı 98, Yıl III).

Türk Direktör Evner Ergun’u öldürdüler Üçüncü Viyana suikastı. Avusturya polisi katillerin izine rastlayamadı!... vs. vs.

Bu satırları yazarken gazetede bir Ermeni haberi gözümüze ilişiyor:

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AIHM), Ermeni gazeteci Hrant Dink’in öldürülmesinden dolayı Türkiye’yi 133 bin Euro’luk tazminat davasına mahkum etmiş. Türkiye bu tazminatı Dink ailesine ödemeye mahkum.¹²⁸

Ermeni teröristler Türk görevlileri Avrupa’da birer birer vururken ve çocuklarını öksüz yetim bırakırken Avrupa mahkemesi ne yapmıştı acaba? Bir bilen var mı?

Karşılaştırmayı ve değerlendirmeyi değerli okuyucuların takdirine sunuyoruz.

128 “Dink Tazminatını Devlet Ödeyip Rücu Davası Açacak”, Hürriyet, 18 Eylül 2010).

ERMENİSTAN BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GENEL KURULU'NA BAŞVURSUN VE ULUSLARARASI ADALET DİVANI'NDA TÜRKİYE ALEYHİNE DAVA AÇSIN

(ARMENIA SHOULD APPEAL TO THE GENERAL ASSEMBLY
OF THE UNITED NATIONS AND BRING THE CASE AGAINST TURKEY
BEFORE THE INTERNATIONAL COURT OF JUSTICE)

Pulat TACAR
E. Büyükelçi
tacarps@gmail.com

Özet: *Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi'nin sekreterliği görevinden emekli olan ve Cenevre Diplomasi Okulu'nda uluslararası hukuk dersi veren Alfred de Zayas, 2010 yılında Beyrut'taki Ermeni Hağazian Üniversitesi'nde "1948 Soykırımı Sözleşmesi Bağlamında 1915–1923 Ermenilere Karşı İşlenen Soykırımı Suçu" başlığı ile bir eser yayınlamıştır. Makalemizde söz konusu eserin ayrıntılı bir tahlili yapılırken, Zayas'ın ileriye sürdüğü iddialar bilimsel verilerle çürütülecektir.*

Anahtar Kelimeler: *Alfred de Zayas, Ermenileri Osmanlı İmparatorluğu*

Abstract: *De Zayas who has retired as the UN High Commissioner of Human Rights and who teaches international law at the Geneva School of Diplomacy, has published a book entitled "The Genocide against the Armenians 1915-1923 and The Relevance of the 1948 Genocide Convention" at the Haigazian University in Beirut. In the following article, a detailed analysis of the book will be made and the allegations put forth by de Zayas will be refuted with scientific data.*

Keywords: *Alfred de Zayas, Armenians, Ottoman Empire*

Soykırım savlarına uluslararası tanıma sağlamak için siyasal faaliyet gösteren Ermeni çevrelerinin öncelikle amacı, Birinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye'de yaşayan Osmanlı Ermenilerinin ülkede bıraktıkları mallar karşılığında tazminat sağlamaktır. Bu amaçla, 1919 yılından itibaren Osmanlı topraklarına dönerek mallarını geri alan binlerce Ermeni'ye yapılan mal veya nakit iadesini unutturmak istiyorlar. Niyetleri Lozan Antlaşması'nın hükümlerini ve Birinci Dünya Savaşı sonunda Ermenistan ile Türkiye arasında yapılmış bulunan

anlaşmaları da yapılmamış ya da geçersiz saydırmak. Buradan hareketle 1948 Soykırım Sözleşmesi'nin kimi kurallarını tahrif etmek için bazı yandaş hukukçuların hizmetinden yararlanmayı deniyorlar. Bunlardan biri de Alfred de Zayas.

Aslında, Ermeni militanları tazminat konusunda Türkiye ile pazarlık etme peşindeler. Bu husus, diasporadaki bazı Ermeni temsilcilerinin, -kendileri ile ABD'de görüşen- Türk gazeteci Ece Temelkuran vasıtası ile Türkiye'ye yolladıkları mesajdan da belli.¹ Bir soykırım ticareti² girişimi ile karşı karşıya bulunuyoruz. Ermeni militanlar, soykırım iddialarının Türk halkının büyük çoğunluğu tarafından kabul edilmeyeceğini biliyorlar; ama soykırım ticareti ocağının yakıtını bu savları oluşturuyor. Sözünü ettiğim ticaretten sağlanan gelir ortadan kalkarsa, soykırımı dogma haline dönüştüren grupların keselerine akan fonlar kuruyacak. Bu nedenle, Türk ve Ermeni halkları arasında diyalogu, uzlaşma çabalarını engelliyorlar ve kendilerine destek sağlayacağını sandıkları bazı ülke hükümetlerinin baskısına zemin sağlamak için "Ermeni soykırımı" savının, parlamentolar, yerel meclisler gibi siyasal organlar tarafından ya da yetkisiz yerel mahkemeler tarafından tanınması için çaba harcıyorlar. Türk halkının ve hükümetlerinin baskıya boyun eğeceğini sanmaları, kanımca, en büyük hataları.

Soykırım suçu işlendiğinin siyasal nitelikli parlamentolar, yerel meclisler tarafından karara bağlanacağını sanmaları da büyük bir yanlış. Zira 1948 Soykırım Sözleşmesi Hazırlık Konferansı'nın zabıtları, soykırım suçunun işlenip işlenmediğinin yetkili mahkeme tarafından saptanması konusunun uzun uzun tartışıldığını ve bu saptamanın, değil siyasal meclislerde alınacak kararlarla, "evrensel yargı" yani suçun işlendiği ülke dışında bir ülke mahkemesi tarafından

1 Ece Temelkuran "Ağrı'nın Derinliği" Everest Yayınları, Mayıs 2008, s. 223-250 : "... son derecede sert bir tonda, ismimi yazmayacaksınız, benim söylediğim hiçbir şeyi benim ağzımdan yazmayacaksınız. Fotoğraf çekilmeyecek.1915'te olanlarla ilgili hiç bir ayrıntıya girmiyorlar, ne düşündüklerini anlatmaya bile çalışmıyorlar. Biz toprak değil para istiyoruz diyorlar. Bizim ısrarla vermek istediğimiz mesaj budur, fiyatta anlaşılırız, üstelik Türkiye kabul ettiği takdirde, o parayı Avrupa ve Amerika verir zaten. Türkiye barışı satın alabilir. Bu mesajı Türkiye'ye iletmelisiniz, sonsuz acımız için sonlu bir rakam istiyoruz. Milyonlarca dolardan söz ediyor muhatabım Türkiye için bir kâr ve zarar hesabı yapıyor. Bu hesaba göre, Türkiye'nin inkarcılık politikasının Amerika'daki lobbisini yapmak için harcadığı para zaten yetiyor tazminatı ödemeye.

2 Şükrü Server Aya, "The Genocide of Truth", Istanbul Commerce University Publication: No.23, 2008. Şükrü Server Aya, özellikle yabancı belgelerle diaspora yalanlarını çürüttüğü kitabının özetinin Türkçe çevirisine "Soykırımı tacirleri ve gerçekler" başlığını koymakla ne kadar da isabetli davranmış. Gerçekten Türkiye halen bir "şantaj yoluyla tazminat sızdırma" kampanyası ile karşı karşıya bulunuyor. Bu makalede incelediğimiz kitabın yazarı Alfred de Zayas ta şantaj girişimlerine hukuki zemin hazırlamakla görevlendirilmiş bir kişi izlenimini veriyor.

yapılmasının bile reddedildiğini gösteriyor.³ Uluslararası Ceza Mahkemesi ise belirli koşullarda bu davaları sonuçlandıracak olan diğer yargı makamı.

ABD'nin Kaliforniya Eyaletinde bulunan iki avukatın Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne, Merkez Bankası ile Ziraat Bankası'na açmayı düşündükleri tazminat davasının amacı, bir yerel mahkemeden bu yönde karar çıkartabilmek. Bunun uluslararası hukuk açısından hiç bir geçerliliği bulunmayacağını bildiklerini sanıyorum. O halde, gerçek amaçları, temsil ettiklerini ileri sürdükleri Ermenilere tazminat sağlamak değil, kendi keselerini doldurmak ve mümkünse Türkiye'nin ABD'yle ilişkilerinde yaratacakları gerginlik ile zarar vermek. “Bundan diaspora Ermenileri veya Ermenistan Cumhuriyeti ne yarar sağlar?” sorusunun yanıtı onları hiç ilgilendirmiyor. Ama Ermeni militanlar, konuyu hukuk alanına taşıma girişimlerinden amaçladıkları sonuca ulaşamaları bile, dünya kamuoyunu bu dava haberleri ile meşgul etmek istiyorlar. Bunlar, özellikle Doğu Hıristiyanlığı'nın o coğrafyada zemin kaybetmesi konusunda araştırma yapan bazı tarihçi veya sosyal bilimcilerin de katkısı ile,⁴ Osmanlı Devletinin Ermenilere ve tüm Hıristiyanlara karşı soykırım suçu işlediği savını yaymayı sürdürmeyi, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetlerinin de ülkedeki Hıristiyanlığı yok etmeyi amaçladığını ispatlamayı, böylece 2015 yılına kadar bazı ülke parlamentolarından ya da yerel meclislerden – hiç kuşkusuz o ülke halklarının mazlum Hıristiyan kardeşlerini savunma güdüsünden de yararlanarak- Ermeni soykırımını tanıma kararları çıkartmayı, Türkiye üzerindeki siyasal baskıyı sürdürmeyi amaçlıyorlar.

1915 tehciri sırasında yaşanan trajik olayların soykırımı olduğu görüşünü - tartışmayı reddederek- savunanlar, o dönemdeki olaylar konusunda “âdil bir belleğe” sahip olmaya gerek duymuyorlar.⁵ Yüz yıl önce yaşanan elim olaylar

3 Hazırlık Komitesi Dokümanlarında “Evrensel Yargı Yetkisi” ya da “Evrensel Yargılama” konusunda bakınız: 05.04.1948. Doc.E/794.Sh.29-33; Komitede yapılan oylamada, “Evrensel Yargılama” yetkisi 4 oya karşı 2 aleyhte, bir çekimsiz oy ile reddedilmiştir. Evrensel yargının tanınması önerisini reddedenler şu görüşleri savunmuşlardır: (a.g.e., s. .32) : “ *that universal repression was against the traditional principles of traditional law and that permitting the courts of one State to punish crimes committed abroad by foreigners was against the sovereignty of the State. They added , that, as genocide generally implied the responsibility of the State on the territory of which it was committed, the principle of universal repression would lead national courts to judge the acts of foreign governments. Dangerous international tension might result*”. (Evrensel yargılama yetkisinin uluslararası hukukun geleneksel ilkelerine aykırı olduğunu, bir devletin mahkemesinin yabancılar tarafından dışarda işlenen suçları yargılamasının devletin egemenliğine aykırı olduğunu, soykırımı genelde suçun işlendiği ülkenin devletin sorumluluğunu gerektirdiği cihetle, evrensel yargı ilkesinin tanınmasının yabancı hükümetleri yargılama sonucunu vereceğini ve bunun tehlikeli uluslararası gerginlikler doğurabileceğini ilave etmişlerdir.)

Konu Sözleşmenin VII. maddesinin görüşülmesi sırasında Sözleşme Hazırlık Konferansı Genel Kurulu'nun 9,10 ve 11 Kasım 1948 tarihli oturumlarında ele alınmıştır. (bkz. Hazırlık Konferansı zabıtları Sh. 361-407) Uzun tartışmalar sonucunda Soykırım Sözleşmesi'nin VII. Maddesi'nin şimdiki metni 21 lehte, 10 aleyhte 15 çekimsiz oyla kabul edilmiştir.

4 Jean-Pierre Valognes, “*Vie et Mort des Chrétiens d'Orient*” (Doğu Hristiyanlarının Doğuşu ve Ölüümü), “*Les Chrétiens de Turquie*” (Türkiye Hristiyanları) s. 786-832; Fayard, Paris,1994.; Youssef Courbage-Philippe Fargues “*Chrétiens et Juifs das l'Islam Arabe et Turc*” (Arap ve Türk İslamında Hristiyanlar ve Türkler) “*De l'Empire Multinational a la Republique Laïque: la Disparition de Christianisme en Turquie*” (Çokuluslu İmparatorluktan Laik Cumhuriyete: Türkiye'de Hristiyanlığın Yokoluşu) s.191-246; Fayard, Paris, 1992.

5 Taner Akçam, “1915 üzerine konuşurken herkes acı çekti söyleminden kurtulmak gerekiyor. Ortada farklı nitelikteki şiddet biçimleri söz konusudur. Dışişleri Bakanı, Ermeni soykırımı konusunda “âdil hafıza” kavramı

hangi ortamda, neden ve nasıl cereyan etti? Ermenilerin Van ayaklanması ve Van kentinin Rus ve Ermeni birlikleri tarafından işgali ile kentte Müslümanlara karşı – sırf Türk veya Kürt oldukları gerekçesi ile- yapılan katliam, aslında tehcir kararını tetikleyen olay değil miydi? O dönemde yaşanan faciadan hem Ermeniler hem de Türkler ve diğer Müslüman halklar zarar görmedi mi? Bu olaylar sonucunda sadece Ermeni halkının gördüğü zarara bakmak ve diğerlerinin acısına gözünü kapatmak ırkçılık sayılmaz mı? Olaylarda suçu bulunanlar Osmanlı adaleti tarafından yargılanmadı mı? Bunlara hangi cezalar verildi? Ermeni militanların inkârcı dediği Türk toplumunun görüş ve eldeki belge ve verilere dayanan gerekçelerini de ele alarak, o trajik dönemin büyük acı ve kayıplarını karşılıklı empati ile anlamaya

1915 tehciri sırasında yaşanan trajik olayların soykırım olduğu görüşünü - tartışmayı reddederek - savunanlar, o dönemdeki olaylar konusunda “âdil bir belleğe” sahip olmaya gerek duymuyorlar.

çalışmak, geçmişte yaşanan acıların yasını birlikte tutmak daha insancıl bir yaklaşım olmaz mı? Bu yapılmaz ise, toplumlar arasındaki uçurum gittikçe derinleşir ve genç kuşaklara nefret tohumları aşılanır.

Ermeni militanlar, tazminat taleplerinin hangi hukuksal gerekçelere dayandırılabilceği konusunda kendilerine yakın bir emekli Birleşmiş Milletler görevlisinden hukuksal mütalaa istemişler. Alfred de Zayas da -elbette ücreti karşılığında- aşağıda inceleyeceğimiz kitapçığı yazmış. Alfred de Zayas'ın 2010 yılında

yayımladığı kitapta dile getirdiği görüşlerin bir kısmının özeti italik harflerle aşağıda sunulmuştur. Bu görüşler hakkındaki yorumlarımız sırası geldikçe kaydedilmiştir.

Alfred de Zayas Kimdir?

Alfred de Zayas Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi'nin sekreterliği görevinden emekli olduktan sonra, Cenevre Diploması Okulu'nda uluslararası hukuk dersi okutmaya başlamış olan ve çalışmasını Ermeni diasporasının hizmetine adayan bir şahıs. İnceleyeceğimiz kitabı, 2010 yılında Beyrut'taki Ermeni Hagazian Üniversitesinde “1948 Soykırımı Sözleşmesi Bağlamında 1915–1923 Ermenilere Karşı İşlenen Soykırımı Suçu” başlığı ile yayımlamış. Zayas bu kitaptaki görüşlerini 2003 yılında “Adalet ve Demokrasi İçin Avrupa Ermeni Avrupa Federasyonu” örgütünün finansmanı ile yazdığı bir Muhtıra ile daha önce

*ile yeni üslup denemesinin başını çekiyor”, Taraf Gazetesi, 11 Mayıs 2010. Taner Akçam ve onun gibi düşünenler, 1915 tehcir kararını tetikleyen ögenin Nisan 1915'te başlatılan Van Ermeni Ayaklanması ve Van katliamı olduğunu görmezlikten geliyorlar. Ermenilerin Van ayaklanması ve Van'da yaptıkları katliam konusunda bkz. Justin Mc.Carthy, Esat Arslan, Cemalettin Taşkiran, Ömer Turan, *The Armenian Rebellion at Van*, The University of Utah Press, 2006.*

de açıklamıştı.⁶ Bu belge 2005 yılında Erivan'da yapılan “*Ultimate Crime, Ultimate Challenge*” başlıklı konferansa katılanlara dağıtılmış ve Ermenistan Dışişleri Bakanlığı'nın resmi sitesinde yayımlanmıştı.⁷

1. De Zayas'ın Ermeni Soykırımı Savına İlişkin Tarihsel Yorumları

De Zayas'a göre: “*Osmanlı döneminde, 1909 yılında Adana katliamında 30.000 Ermeni katledilmiştir. Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı devletinde yaşayan 1.500.000 Ermeni, 800.000 Pontus ve İzmir Rum'u ve Asuri-Keldani toplumu Jön Türk Hükümetince katledilmiştir. Ermeni soykırımı 1923 kadar sürmüştür.*”

De Zayas “*Türkiye'nin Sèvres Antlaşması'nı imzaladığını, ancak uygulaması için kendisine gerekli baskının yapılmadığını, ABD'nin izolasyonist politika izlediğini, Rusya'da Sovyet rejiminin iktidara geldiğini, İngilizlerin Türkiye'den askerlerini çektiklerini, Jön Türk Hükümeti'nin düştüğünü, Türkiye'de Kemalizm'in yükseldiğini, 24 Temmuz 1923 Lozan Antlaşması'nın Osmanlı Türklerinin Ermeni soykırımı için uluslararası mahkeme önüne çıkarılmasından ve cezalandırılmasından, jenositten kurtulanlara tazminat ödenmesinden. Vazgeçtiğini, 28 Mayıs 1918'de kurulan Ermenistan'ın Batı Ermenistan'ı Türkiye'ye kaybettiğini*”, “*Sèvres Anlaşması, hiç bir zaman yürürlüğe girmemekle birlikte, Türkiye'nin Ermeni halkına karşı işlediği katliam suçunun uluslararası camia tarafından tanınmış bulunmasının veciz bir kanıtı olduğunu...*” ileri sürmekte.⁸

De Zayas, Ermeni diasporasının son yıllarda kullandığı 1915-1923 yıllarına yayılan soykırım söylemini ve Osmanlı Ermenilerinin kayıpları hakkındaki aşırı iddiaları benimsemiş. Oysa çok sayıda Türk ve yabancı araştırmacı, gerek Osmanlı Ermenilerinin sayısı, gerek o dönemdeki trajik olayların “karşılıklı katliam” sayılması gerektiği yolunda -batı kaynaklarına da dayanan- farklı görüşler ileri sürdü ve bunları belgelerle destekledi.⁹ De Zayas kitabında subjektif ve selektif bir tarih anlatımını yeğlemiştir.

Osmanlı devletinde yaşanan Ermeni ayaklanmaları, tehcir ve buna bağlı trajik olaylar konusunda Ermeniler ile Türklerin büyük çoğunluğunu ayıran husus, Ermenilerin, kendi tarih yorumlarına uymayan karşı görüşleri görüşmek hatta duymak bile istememeleridir.¹⁰ Bunlar, Ermeni iddialarını yadsıyan, tartışmaya

6 European Armenian Federation for Justice & Democracy, “Memorandum on the genocide against the Armenian 1915-1923 and the application of the 1948 Genocide Convention” by Alfred de Zayas.

7 <http://www.armeniaforeignministry.com.conference/speakers.html>

8 De Zayas a.g.e., s. 23-25

9 Bu konuda Şükri Servet Aya'nın derlediği “*The Genocide of Truth*” adlı kitapta çok ayrıntılı bilgi ve belge mevcuttur.

10 Soykırım iddialarını savunan tüm kitapları (örneğin Dadrian, Akçam, Hovanişyan v.b.) ve bunların Türkçeye çevirilerini Türkiye'deki kitapevlerinden satın almak mümkündür. Buna karşı Ermenistan'da soykırımı savını

açan yayınları yasaklatmak, farklı görüşü savunanları toplantılarda konuşurmamak, tehdit, hatta mahkûm ettirmek isterler; dogmaları içine hapsedilmiş durumdadır. Oysa tarihte vuku bulmuş olaylar konusundaki farklı görüş ve yorumların yasaklanması, tarihi bir bilim dalı olmaktan çıkarır ve doktrin durumuna getirir, tarihsel araştırmayı durdurur. Son olarak Fransa Parlamentosu'na, o kurumun başkanı Bernard Accoyer tarafından sunulan “Belleğe ilişkin konular hakkında rapor” 12.10.2008 tarihli Blois Çağrısı'ndan esinlenmekteydi; bu girişimin ardında “Tarihe Özgürlük” adlı sivil toplum örgütü bulunmaktaydı.¹¹ Türkiye için de geçerli olması gereken bu girişimlerin destekçisiyim.

De Zayas, uluslararası hukuku da kendi amacı doğrultusunda kullanmış ve bu bağlamda selektif davranmıştır. Örneğin, 1948 Soykırım Sözleşmesi'nin bazı kurallarını (VII. maddede kayıtlı olan ve aşağıda dipnotunda da belirtildiği gibi, Sözleşmenin hazırlık toplantısında uzun müzakereler sonunda kabul edilen “yetkili mahkeme” hükmünü ve buna ilişkin Hazırlık Konferansının zabıtlarını) görmezden gelmiştir. Oysa konuya eğilen her akademisyen gibi, o da bu zabıtları elbette incelemiştir. De Zayas, bazı kelimeleri (örneğin, Uluslararası Adalet Divanı'nın Bosna/Sırbistan davasında altını özellikle çizdiği ve soykırımı suçunu diğer suçlardan ayıran en önemli unsur olarak belirlediği 1948 Sözleşmesinin II. Maddedeki “as such” terimini)¹² atlayarak sözleşme metnini tahrif etmiştir. Mağdurlara karşı “sırf ulusal etnik, dinsel veya ırksal bir gruba mensup bulunmaları gerekçesiyle suç işlenmiş bulunması” özel kastının 1948 Sözleşmesi'nin temel taşlarından biri yapılmasının amacı soykırım suçunu başka suçlardan ayırmaktır. Uluslararası Adalet Divanı da bu özel kastın ispatlanması konusundaki “kanıt çitasını” çok yüksek tuttu ve Bosna'da yaşanan dramaların pek çoğunu soykırım suçu çerçevesinin dışına taşıdı.¹³ Bu nedenle eleştirildi de.

Alfred de Zayas, Birinci Dünya Savaşı'na Türkiye açısından son veren Lozan Anlaşması'nı ve Türkiye ile Ermenistan arasında I. Dünya Savaşı'ndan sonra akdedilen anlaşmaları yok sayıyor. Bunun yerine, hiç bir devlet tarafından onaylanmayan ve uluslararası geçerliliğe sahip bulunmayan 10 Ağustos 1920 tarihli Sèvres Anlaşması'nı yeniden gündeme taşımak istiyor; böylece kalemını siyasal yanlı Ermeni propagandası için kullanıyor. Uluslararası geçerli anlaşmalar

yadsıyan hiç bir kitap bulamazsınız. Fransa gibi ülkelerde yayınevlerine yapılan baskılar nedeni ile karşı görüşü içeren kitaplar yayımlanamaz. Yayımcılar ve kitapçılar işyerlerinin basılmasından, tahrip edilmesinden korkarlar. Şimdi de inkâr yasaları ile yargılanmaktan çekindiklerini söylüyorlar.

11 Bernard Accoyer, “Rapport sur les questions mémorielles” ; Appel de Blois”; Liberté pour l'Histoire Pierre Nora, Françoise Chandernagor. Bu yayınlara internet sayfalarından ve contact@lph.asso.fr adresinden ulaşılabilir

12 Article II: In the present Convention genocide means any of the following acts committed with intent to destroy in whole or in part, a national, ethnical, racial or religious group AS SUCH.....”

13 International Court of Justice; 26 February 2007.Press Release 2007/8

yerine, geçerliği bulunmayan bir tasarımı yerleştirme çabası, başta Viyana Anlaşmalar Sözleşmesi olmak üzere, tüm uluslararası hukuk düzenini dinamitlemekle eş anlamlıdır.

De Zayas ve yandaşlarının Ermeni soykırımı savını 1915-1923 dönemine yaymak istemelerinin nedenlerinden biri de Pontus Rum, Yunan, Asurî-Keldani propagandacılarını kendi saflarına çekmek, Kurtuluş Savaşı dönemini tüm Doğu Hıristiyanlarına karşı “katliam-soykırımı eylemi dönemi” şemsiyesi altına sokmak, böylece Orta Çağ haçlı zihniyetini hortlatmaktır. Ama Huntington'un bile kendisini alkışlayacağını sanmam.

De Zayas Batı Ermenistan diye adlandırdığı, önceleri Osmanlı Devletine, şimdi Türkiye Cumhuriyeti'ne ait toprakların Ermenistan tarafından kaybedildiğini yazarak siyasal ve tarihsel gerçekleri de saptırmıştır. Büyük Ermenistan hayali kuran aşırı ulusalcı Ermeni örgütleri, ya da bazı Ermenistan Cumhuriyeti politikacıları da halen Türkiye'den, Azerbaycan'dan, Gürcistan'dan -Büyük Ermenistan kurma hayali ile- toprak istiyorlar; bu nedenle Türkiye'nin doğu illerini Batı Ermenistan olarak adlandırıyorlar. Tarihte benzer genişleme hayali kuran Ermeni komitacıları ve onları destekleyen bir kısım halk bu girişimden büyük zarar görmemiş miydi?

Alfred de Zayas, Birinci Dünya Savaşı'na Türkiye açısından son veren Lozan Anlaşması'nı ve Türkiye ile Ermenistan arasında I. Dünya Savaşı'ndan sonra akdedilen anlaşmaları yok sayıyor.

2. Soykırım Yerine “İnsanlığa Karşı Suç” Terimi de Kullanılabilir Görüşü

De Zayas'a göre: “Adına katliam, yerinden etme, toplu mezalim, yok etme, etnik temizlik v.b ne denirse densin, soykırım suçunun cezalandırılması ve mağdurlardan hayatta kalanlara tazminat ödenmesi Sèvres Barış Anlaşması'nun 230 ve 144 maddelerinde öngörülmüştü. O eylemler bugün soykırım olarak adlandırılabilir, ayrıca, daha genel bir terim olan insanlığa karşı suçlar çerçevesine de girer.”¹⁴ “28 Mayıs 1915 tarihinde Fransa, Büyük Britanya ve Rus Hükümetleri ortak bir bildiri yayımlayarak, Ermenilerin katledilmesinin insanlığa ve uygarlığa karşı suç teşkil ettiğini açıklamışlar, Osmanlı Hükümeti üyelerini bu konuda sorumlu tutacaklarını vurgulamışlardı”.¹⁵

De Zayas'ın yukarıda kayıtlı görüşünün birinci cümlesi, 1948 Soykırım

14 De Zayas, a.g.e. s.26.

15 De Zayas, a.g.e. s.30.

Sözleşmesi'nin özelliğini ve soykırımının diğer suçlardan farkını yok saymaya yöneliktir. Toplu öldürme, karşılıklı katliam, kışkırtma sonucu saldırı, tenkil, taammüden cana kast, mal edinmek için cana kast v.b. gibi suç eylemlerinin her birinin ulusal ceza hukukundaki yeri ve cezası ayrıdır. Ulusal ceza yasalarında soykırım veya insanlığa karşı suç kategorilerine de yer veren ülkeler, cezalandırılacak suçlar listesini 1948 Sözleşmesi'ne uygun olarak genişletmişlerdir.

Biraz önce değindiğimiz gibi, Uluslararası Adalet Divanı (UAD) da Bosna/Sırbistan davasında, Bosnalı Müslümanlara uygulanan çeşitli zulümlerin, öldürmelerin, ırza geçmelerin v.b. varlığını kabul etmiş, ancak o eylemlerin Sözleşme'nin öngördüğü soykırım suçu çerçevesine girmediği – yani özel kasıt unsurunu taşımadığı¹⁶ sonucuna vararak, bunların başka suç çerçevesine girebileceğini, ancak UAD'nın o suçlar konusunda karar verme yetkisinin bulunmadığını açıklamıştı.¹⁷ UAD'nın bu kararı Bosna halkı ve uluslararası kamuoyu tarafından haksız bulunmuş ve çok eleştirilmişti. Ancak, Soykırım Sözleşmesi'nin metni, yargıyı dünya kamuoyunda hiç de popüler olmayan bu kararı alma zorunda bırakmıştır. Bu nedenle her katliam bağlamında soykırım teriminin kullanılması ancak siyasal nitelikli bir söylem olur ve hukuksal sonuç getiremez. Tekrar edelim, soykırım suçunun oluşması ve hukuksal/yargısal sonuç getirmesi için, zanlının savunmasının da alınacağı usulüne uygun bir yargılama sonucunda yetkili mahkeme tarafından karara bağlanmış olması gerekir.

Bu gerçeği bilen hukukçular, Uluslararası Adalet Divanı'nın Bosna-Sırbistan 27 Şubat 2007 tarihli kararından sonra, 1915 Ermeni olaylarının, 1948 Soykırım Sözleşmesi çerçevesine giremeyeceğini anlamışlar, o eylemlerin belki “insanlığa karşı suç” sayılabileceğini belirterek Ermeni diasporasına ve Ermenistan Hükümeti'ne bir söylem değişikliği telkininde bulunmuşlardır.¹⁸ Diaspora ve

16 International Court of Justice, Press Release, No. 2007/8, “Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide. (Bosnia Herzegovina v. Serbia and Montenegro)” p.5 “*The Court “finds that the specific intent to destroy the proptected group is not conclusevely established”*(Mahkeme korunan grubu yok etme konusunda özel kasıt bulunduğunun kesin biçimde ortaya konulamadığı görüşündedir)

17 International Court of Justice, Press Release, No.2007/8 s. 4-6; “*With respect to killing members of the protected group the Court finds that it is established by overwhelming evidence that massive killings throughout Bosnia and Herzegovina were perpetrated during the conflict. However the Court is not convinced that those killings were accompanied by the specific intent on the part of the perpetrators, to destroy in whole or in part, the group of Bosnian Muslims. It acknowledges that the killings may amount to war crimes and crimes against humanity, but but it has no jurisdiction to determine whether this is so*”....(Mahkeme, korunan gruba mensup kişilerin öldürülmesi konusunda, tüm Bosna-Hersek'te çatışmalar sırasında toplu öldürmelerin yapıldığı konusunda güçlü kanıtlar bulunduğunu saptamıştır. Ancak, Mahkeme, bu cinayetleri işleyenlerin Bosnalı Müslümanları tamamen veya kısmen yok etme özel kastının bulunduğu konusunda ikna olmamıştır. Bu cinayetlerin savaş suçu ya da insanlığa karşı suç olarak nitelendirilebileceğini kabul etmekle birlikte, bunun böyle olup olmadığını saptama konusunda yetkilendirilmemiştir.”

Uluslararası Adalet Divanı kararında, “kanıt” konusunda şöyle demiştir: “*Concerning the standard of proof the Court requires that allegations must be proved by evidence that is fully conclusive*”. (Kanit standardı konusunda Mahkeme, iddiaların tam anlamı ile ispatlayıcı delillerle kanıtlanmasını beklemektedir)

18 Ahmet Insel-Michel Marian, “*Dialogue sur le tabou arménien*” (Ermeni Tabusu Konusunda Diyalog) kitabında s. 114-125, Ermeni katliamı konusunda “soykırım” yerine “insanlığa karşı suç” terimini yeğlediğini belirtiyor; ancak bu tercihinin nedeni, hukuksal değil, katliamın büyüklüğü ile ilgili. Ayrıca, hukuk sınırları dışına taşan subjektif değerlendirmesini eski Yugoslavya Ceza Mahkemesi tarafından soykırımı suçu olarak nitelenen

Ermenistan Hükümeti ise dogma haline getirdiği terminolojiden geri adım atamıyor.

Sözünü ettiğimiz hukukçulardan bazıları, ayrıca soykırımı suçunun, genel anlamda insanlığa karşı suç teriminin içine girdiği görüşünden hareketle, “soykırım ya da insanlığa karşı suç, hepsi aynı sonuca varır” görüşünü savunmaktadırlar. Oysa Uluslararası Ceza Mahkemesi’ni kuran Roma Statüsü, Soykırım, İnsanlığa Karşı Suç ve Savaş Suçu kategorilerini birbirinden ayırmış, farklı tanımlar getirmiştir.¹⁹ Bir örnek vermek gerekirse, Lemkin’in soykırım tanımında korunan gruplar arasında düşünülen siyasal gruplar Soykırım Sözleşmesi hazırlık Konferansı’nda, korunan gruplar kategorisinden çıkarılmıştır; ilk önce siyasal gruplar, daha sonra Roma Statüsündeki “İnsanlığa Karşı Suç” çerçevesine alınmıştır. Bu durumda ayaklanmak için bir araya gelen ve terör dahil çeşitli eylemler yapan gruplar – korunan grup bağlamında- soykırımı suç dışı kalır.

William Shabas, Erivan’da 20-21 Nisan 2005 tarihinde yapılan bir toplantıya sunduğu bildiri,²⁰ soykırım suçu ile insanlığa karşı suç kavramlarını ayrıntılı bir şekilde incelemiş ve;

Oysa Uluslararası Ceza Mahkemesi’ni kuran Roma Statüsü, Soykırım, İnsanlığa Karşı Suç ve Savaş Suçu kategorilerini birbirinden ayırmış, farklı tanımlar getirmiştir.

“1948 Sözleşmesinin, Rafael Lemkin’in soykırım tanımını sulandırdığını, devletlerin bu Sözleşme ile kendi sınırları dahilinde, kendi uyrukları hakkında, o zamana kadar hiç karşılaşmadıkları bir egemenlik kısıtlaması ile karşı karşıya kaldıklarını...Nürnberg davaları, insanlığa karşı suçların savaş zamanında olduğu gibi, barış zamanında da işlenebileceğini kabul etseydi, 1948 Sözleşmesi’ne gerek kalmayacağını...Savaş sonrası dönemde

Srebrenica olaylarının soykırımı sayılmayacağını ifade etmeye kadar götürüyor. Bilindiği gibi, Srebrenica soykırımı Uluslararası Adalet Divanı tarafından da soykırımı sayılmıştı. Benzer şekilde Prof. Ahmet Kuyaş, gazeteci Derya Sazak ile yaptığı ve 3 Ekim 2005 tarihli Milliyet gazetesinde yayımlanan söyleşide, “Tarihçi olarak soykırımına inanmıyorum, ama insanlık suçu denilecek ölçüde bir kabahat işlendiğini söyleyebilirim” demiştir. Bu söyleşi, 2005 yılında İstanbul’da yapılan “İmparatorluğun son döneminde Osmanlı Ermenileri” konferansı münasebetiyle yapılmıştı. Bu görüş de soruna Soykırım Sözleşmesi açısından bakanlar ile hukuksal terminolojiyi arka plana atanlar arasındaki farka işaret eder. Prof.Kuyaş, olayları soykırım olarak mütalaa etmemesinin nedeni olarak, o sırada Müslümanlığı seçen Ermenilerin tehirden ve olası ölümden kurtulduğunu vurguluyor; Nazi Almanyası ile karşılaştırma yaparak, Hristiyanlığı seçen Yahudilerin ise Holokost’tan kurtulamadığını belirtiyor. Bu ifade, sözleşmedeki “as such” yani sırf o gruba mensup oldukları gerekçesi ile yok edilmek ögesine yakın bir değerlendirmeye işaret eder.

19 İnsanlığa Karşı Suç, Roma Statüsü’nün 7. maddesinde ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Buna göre, insanlığa karşı suçlar özetle şunlardır: a)katletme (*murder*);b) yok etme (*extermination*);c) köleleştirme (*enslavement*) d) halkı sürme ya da zorla göç ettirme; e)hapsetme veya fiziksel özgürlüğünü elinden alma; f)işkence; g)ırza tecavüz; seks kölesi haline getirme, zorla fuhuş yaptırma, zorla gebe bırakma, zorla kısıtlaştırma, seksüel şiddete maruz bırakma ; g) siyasal, ırksa,ulusal,etnik,kültürel,dinsel olarak tanımlanabilecek bir gruba zulmetme (persecution); m) insanları zor kullanarak yok etmek;n) apartheid; o)diğer insanlık dışı eylemler.

20 William A. Shabas, “The Odious Scourge; Evolving Interpretations ofv the Crime of Genocide”(Nefret edilesi felaket; soykırımı suçu konusundaki yorumlarda gelişme)

“soykırım” kavramı ile “insanlığa karşı suç” kavramı arasında bir rekabetin (gerginliğin) mevcut olduğunu...son zamanlarda kurulan Uluslararası Ceza Mahkemelerinin aldığı kararların Sözleşme’de sayılan, korunan grupların listesini genişlettiğini....soykırım suçuna iştirak edenlerin suçu işledikleri zaman soykırım kasıtlarının bulunmasının da artık aranmadığını, daha da önemlisi zorunlu yer değiştirme eylemlerinde grubu fiziki olarak yok etme niyetinin de sorulmadığını”

belirtmiştir. Shabas bu gelişmelerin Ermeni soykırımını inkâr edenlerin rahatını kaçırmaması gerektiğini Erivan’da söyleyerek, oradaki muhataplarını hoş tutmak ve yüreklendirmek istemiş anlaşılır. Ancak, Shabas’ın ve diğer Ermeni destekçisi kişilerin, 1948 Sözleşmesi’nin uluslararası hukuka getirdiği yargısal gerekleri unutturmak istedikleri izlenimi doğuyor. 1915 olaylarının aradan yaklaşık yüz yıl geçtikten sonra, o eylemlerin hukuken soykırım suçu olarak ilan edilmesi için, hangi zanlı savunması alınıp yargılanacak? Hayatta değil. Ölmüş bir zanlının yüz yıl önce soykırım suçu işlediği hangi mahkemenin kararına, nasıl bağlanabilecek? Ya da bugün Türkiye Cumhuriyeti Devleti ardılı olan Osmanlı Devleti’nin o dönemde soykırımı suçu işleme iddiası ile mi yargılanacak? Devleti kim yargılayacak? Uluslararası hukuka göre devlet yargılanabilir mi? Devlete tazminat davası mı açılacak? Tazminat davası açılacak ise, bu tazminat dayanağını oluşturacak olan soykırım suçunun işlendiği, hukuken nasıl saptanacak? 1948 Sözleşmesi’nin Hazırlık Konferansı zabitlerini inceleyen W. Shabas ya da De Zayas böyle bir davanın Soykırım Sözleşmesi’nin ve genel olarak da uluslararası hukukun temel ilkelerine aykırı olduğu bilmiyorlar mı? Tabii ki biliyorlar. O halde amaçları adalet değil, Türkiye’yi hırpalamak.

3. Malta’ya Yargılanmak İçin Götürülen Osmanlıların İngiliz Tutsakları İle Takas Edildiği Savı

De Zayas, *“Malta’ya sürülen 140 Osmanlı görevlisi ya da politikacısının 130’nun Ermeni katliamı ile suçlandıklarını, ancak 1921-22 yıllarında yeni Kemalist Türk Hükümeti’nin rehin olarak tuttuğu İngiliz subaylarına karşı serbest bırakıldıklarını”* ileri sürüyor.

De Zayas, işgalci güçlerin Malta’ya sürgün edilen Osmanlı vatandaşlarına karşı dava açmaya yetecek kanıt bulamadıklarını, İngiliz Hükümeti’nin bu konuda ABD Hükümeti’nden de yardım istediğini ve kanıt bulunamadığı yanıtını aldığını görmezlikten geliyor. İngiliz makamlarının elinde Malta’da tutuklu bulunanları yargılayacak en ufak bir kanıt olsaydı bu yargılamalar elbette yapılırdı; esasen o Osmanlı vatandaşları yargılanmak üzere Malta’ya kadar

götürülmüştü.²¹ De Zayas'ın yazdıkları propaganda sınıfına girer. Kanıt sağlanması için ABD makamlarına başvurulduğu ve olumsuz yanıt alındığı gerçeğini görmezden gelenlerden biri de 1915 olaylarının soykırım olduğu görüşünü savunanlardan Geoffrey Robertson'dur. O da²² bu konuyu şu sözlerle geçiştiriyor:

“Yabancıların kendi insanlarını öldürmeleri konusundaki hukuksal güçlükler Balfour'u tedirgin etmiştir. Balfour, 1918 Aralık ayında müttefikler konferansında Ermeni katliamını yapanların “kelimenin dar anlamı” ile hukuka aykırı bir şey yapmadıklarını... o noktaya nasıl varıldığının göz önünde tutulması gerektiğini; Talat'ın Ermenilerin sürekli sorun çıkardıklarını söylediğini, bunlardan kurtulma kararını verdiğini ve sonuç olarak bunları toplu olarak katlettiğini, politikanın böyle olduğunu ve saldırganlar belirli bir hukuksal suç işlemedikleri cihetle Divan-ı Harp tarafından yargılanamadıklarını”

söylemiştir. Robertson İngiliz ve diğer güçlerin işgal ettikleri İstanbul'daki arşivlerde gerekli belgelere ulaşamadıklarını da iddia ediyor. Ülkemizde buna kargalar bile güler. Robertson,

“Malta'da tutuklu bulunan zanlılar, Constantinople'daki Britanyalı esirlere karşı değiş tokuş edilmişlerdir. Britanya Dışişleri Bakanlığı bu düzenlemenin şantajı çağrıştıran bir tedbir olduğunu, ancak zamanın koşullarına göre haklı sayılabileceğini bildirmiştir”

diyor. Bugün Birleşik Krallık Dışişleri Bakanlığı sözcüleri, verdikleri demeçlerde, 1915 olayları ile ilgili olarak soykırım suçu öğelerinin bir araya gelmediğini beyan ediyorlar. Anlaşılan, Robertson “tüm İngiliz Hükümetleri oportünist” demek istiyor.

4. “Osmanlı Mahkemelerinde Yargılanıp Mahkûm Edilenler Ermenilere Soykırım Yapıldığının Kanıtıdır” Görüşü

De Zayas, “Osmanlı Ceza Kanunu'nun 45. ve 170. maddesi uyarınca Hükümet üyelerinin gıyabında bazı davalar görüldüğünü, bu davaların Ermeni soykırımı konusunda ek kanıtlar içerdiğini, kimi zanlıların 5 Temmuz 1919 tarihinde Ermeni katliamı suçundan mahkûm edildiklerini” belirtiyor.²³

21 Bu konuda bakınız. Dr. Bilal N. Şimşir, “Malta Sürgünleri ve Ermeni İddiaları” Türk Ermeni İlişkilerinin Gelişimi ve 1915 Olayları Uluslararası Sempozyumu Bildirileri, Gazi Üniversitesi Yayını, 2006; s. 267-276

22 Geoffrey Robertson “Was there an Armenian Genocide?”, 9 October 2009 Policy Memorandum

23 De Zayas, a.g.e s., s. 30-31

Yazarın sözünü ettiği 1919 yargılamaları işgal altındaki Osmanlı Devleti'nin mahkemeleri tarafından, işgal koşullarına göre yürütülmüş ve o dönemdeki Osmanlı yasaları uygulanarak –bir kısmı Osmanlı vatandaşlarının vicdanını rahatsız eden- mahkûmiyet kararları verilmişti. Malta'ya sürülenler zanlılar hakkında Osmanlı arşivlerine ulaşamadığı iddiasını ileri süren militanlar, 1919 davalarında arşivlerdeki belgelerden geniş biçimde yararlandığını ya görmezden geliyorlar ya da okuyucuları kandıracaklarını sanıyorlar.

Öte yandan, Osmanlı Devleti'nin yargı organları 1916 yılında, tehcir sırasında bazı Osmanlı görevlileri ve vatandaşları tarafından işlenen suçları kovuşturmuş, Osmanlı yasalarına göre yapılan yargılamalar sonucunda Osmanlı memur ya da yurttaşlarından suçlu saptananlar mahkûm edilmişlerdi.²⁴ Ermeniler ve onları destekleyenler bu gerçeği de görmezden gelirler. Bu konuda Taner Akçam'ın Taraf gazetesine yolladığı²⁵ ve karşısındaki profesörleri yalancılık veya hokkabazlıkla niteleyen seviyesiz yazısı, militanların geçekler karşısında telaşlandıklarının en iyi kanıtıdır. Zira açıklanan bilgiler ve belgeler, Osmanlı Devletinin, tehcir sırasında işlenen suçlar konusunda gerekli kovuşturma ve yargılamaları yaptığını kanıtıyor. Nihayet, Ermeni propagandacıları, bir zanlının, bir ülkede yürürlükteki yasalara göre yargılanıp mahkûm edildikten sonra, aynı eylem için bir başka suçtan bir daha mahkûm edilemeyeceğini ve o eylemin suç niteliğinin sonradan değiştirilemeyeceği yolundaki evrensel hukuk kuralının varlığını hatırlamak istemiyorlar.

5. “1948 Soykırım Sözleşmesi Yeni Bir Suç Yaratmamıştır. Daha Önce Var Olan Bir Suçun Teyididir”²⁶, “1948 Soykırımı Sözleşmesi Geriye Doğru Da İşler” Görüşü

Alfred de Zayas “Soykırım Sözleşmesi'nin geriye yönelik uygulanmasının mümkün olduğunu, daha önce işlenmiş soykırım suçuna ilişkin sivil sorumluluk konusunun da daha sonra çıkarılmış yasalar çerçevesinde ele alınabileceğini” söylüyor.

De Zayas'ın amacı, “Sözleşme cezai anlamda geriye yönelik uygulanabiliyorsa, tazminat bağlamında da geriye yönelik sorumluluk bulunabilir” çıkarsamasını yapmaktır. Öte yandan,

24 Bu konuda bakınız Prof.Dr. Yusuf Halaçoğlu, “Ermeni Tehciri ve Gerçekler”, Ankara, TTK, 2001; Prof. Halaçoğlu anılan kitabın 93-95 sayfalarında 1673 kişinin mahkemeye sevk edildiğini, 524 kişinin hapse, 67 kişinin idama, 68 kişinin kürek, para,pranga ve sürgün cezalarına çarptırıldığını anlatıyor. Mahkemeye sevk edilenlerin 528'i asker, polis, Teşkilât-ı Mahsusa elemanı, 107si Sıhhiye Müdürü, tahsildar, Kaymakam, Emval-i Metruke Reis belediye Başkanı v.b.; Aynı konuda bakınız: Doç.Dr. Yusuf Sarıay, “Ermeni tehciri ve Yargılamaları 1915-1916” Türk Ermeni İlişkilerinin Gelişimi ve 1915 Olayları Uluslararası Sempozyumu Bildirileri, Gazi Üniversitesi Yayını 2006 s.257-265.

25 Taner Akçam, Taraf Gazetesine Açıklamaları, 15 Haziran 2008.

26 De Zayas, a.g.e., s.34.

Soykırım Sözleşmesi'nin geriye doğru uygulanamayacağını ileri sürenler de var. Bu konuda Uluslararası Adalet Divanı bir karar almış değildir. Akademisyenler arasındaki görüş ayrılığının daha uzun süreler çözüme bağlanabileceğini sanmıyorum. Ancak şu hususu belirtmek isterim: 1948 Sözleşmesi geriye doğru yürütülse bile, -soykırımı suçunu gerçek kişiler işleyebildiği için- bu suçun varlığı, ancak yetkili mahkemenin bir zanlıyı yargıladıktan sonra vereceği kararla ortaya çıkabilecektir. Zanlının savunması alınmadan ve evrensel ölçekte kabul edilmiş yargılama usullerine uyularak dava görülmeden, mahkumiyet kararı alınamaz, suç da oluşamaz. Bu evrensel bir hukuk kuralıdır. Daha önce vuku bulmuş bir eylem, yetkili mahkemenin kararı bulunmadan, nasıl olacak da soykırım suçu niteliğine bürünecek? O eylemin soykırımı olduğuna zanlıyı yargılamadan ve en önemlisi, savunmasını dinlemeden bir devletin ya da örgütün parlamentosu mu, akademisyenler mi karar verecek?

De Zayas, "1948 Soykırım Sözleşmesi'nin yeni bir uluslararası suç yaratmadığını, daha önce var olan uluslararası hukuk kuralını teyit ettiğini ileri sürüyor. Sèvres Anlaşması'nda belirtildiği gibi, insanlığa karşı suç kavramının Osmanlı Ermenileri katledildiği zaman da var olduğunu, bunun da ikame ve tazmin ile kişisel cezai sorumluluk sonuçlarını doğurduğunu" belirtiyor.²⁷

Ayrıca "1948 Soykırımı Sözleşmesi'nin geriye doğru işlediği görüşünü desteklemek için özetle, şu gerekçeleri ileri sürüyor:

a) 1948 Sözleşmesi'nin giriş bölümünde, "tarihin her döneminde, soykırımının insanlığa büyük kayıplar verdirdiği" yazılıdır. Sözleşme'nin 1.maddesinde "Akit Taraflar, soykırımının savaş ya da barış sırasında işlenmiş olsun, uluslararası hukuka göre bir suç olduğunu teyit ederler" hükmü yazılıdır. Ancak önceden var olan bir şey teyit edilebilir.

b) Sözleşmelerin geriye doğru yürürlükte olmayacağı kuralının istisnaları vardır. Örneğin, 8 Ağustos 1948 tarihli Londra Sözleşmesi daha önce var olmayan "barışa karşı suç" kategorisini benimsemiş ve bunu Nürnberg ve Tokyo Mahkemeleri için uygulamaya koymuştur. Bu istisna, hukukun genel ilkelerine uyum sağlamanın bir gereğidir. Benzer şekilde hukukun genel ilkelerine 1899 ve 1907 Lahey Kara Savaşı Sözleşmesi'nde de değinilmişti. 1948 Soykırım Sözleşmesi, bu konuda suskundur; ama geriye doğru uygulanamayacağı konusunda bir hüküm de içermez. Buna karşılık, 1998 tarihli Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü, Mahkeme'nin ancak Statü yürürlüğe girdikten sonra işlenmiş olan cürümleri yargılayabileceğini belirtir. Viyana Anlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 4. maddesi "bu sözleşme devletlerin bu Sözleşme yürürlüğe girdikten sonra akdettikleri Anlaşmalara

27 De Zayas, a.g.e., s.34.

uygulanır” demekte ise de, Viyana Anlaşmalar Hukuku Sözleşmesi yürürlüğe girdikten sonra, bazı uluslararası mahkemeler verdikleri kararlarda, anılan kuralın daha önce var olan hukuk ve uygulama yönünden iş’ari (bildirici) olduğunu vurgulamışlardır. 1948 Soykırım Sözleşmesi’ni hazırlayanlar, Sözleşme’nin sadece ileriye yönelik olarak uygulanabileceğini belirtmek isteselerdi, bunu Sözleşmeye açıkça kaydederlerdi. Geriye doğru yürürlükte olmama kuralı, pragmatik bir ilkedir; son zamanlarda yapılan vergi, telif hakkı gibi sözleşmelerde terk edilmeğe başlanmıştır. Holokost sırasında el konulan mallar hakkındaki davalarda, ABD mahkemeleri yasaları geriye doğru uygulama konusunda tereddüt etmemişlerdir.²⁹ (ABD’de görülen *Altmann/Avusturya Cumhuriyeti* davasında, ABD 9. Temyiz Mahkemesi, 12 Aralık 2002 tarihli kararında, 1976 Yabancı Hükümranlık Muafiyeti Yasasının -1976 Foreign Immunities ACT- geriye dönük olarak 1930 ve 1940 olaylarına uygulanabileceğini ve Bayan Altman’ın malına yasaya uygun olmayan şekilde ve ayrımcılık yapılarak el konulduğunu bildirmiştir) Benzer şekilde, ABD Federal Mahkemesi nezdinde açılacak bir davada Ermeni malları hakkında dava görülebilir.”

Yukarıda belirtildiği gibi çok sayıda uluslararası ve soykırım hukuku uzmanı, Soykırım Sözleşmesi’nin geriye doğru uygulanabileceği konusunda karşı görüşü savunur.²⁹ De Zayas’ın örnek olarak verdiği, Nürnberg Mahkemesi’nin geriye doğru işletildiği ve yargılama yapıldığı görüşünden hareket edilse bile, zanlıların Nürnberg ve Tokyo Mahkemeleri tarafından yargılama sonucu mahkûm edildiği, hatta Arjantin’den İsrail’e kaçırılan Eichmann’ın bile yargılanarak mahkûm edildiği, başka bir anlatımla suç varlığının ancak yargılama yolu ile tespit edildiği unutulmamalıdır.

Lozan Anlaşması ve ABD ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki 24 Aralık 1923 ve Ek Anlaşmalar,³⁰ İstiklal Savaşı’ndan sonra muharip taraflar arasındaki sorunları çözüme bağlanmış, barışın koşullarını oluşturmuştur. Lozan Anlaşması’nın 58. maddesine göre taraflar, 1 Ağustos 1914 ile 6 Haziran 1924 arasındaki dönemde,

28 “Altmann v. Republic of Austria. United States Court of Appeals for the 11th Circuit- 12.12.2002 decided that the 1976 Foreign Sovereign Immunities Act (FSIA) applied retroactively to the events of 1930’s and 1940’s. The US Court took jurisdiction and found that the property off Mrs.Altmann had been wrongfully and discriminatorily appropriated in violation of international law”.

29 Geoffrey Robertson, “Was there an Armenian genocide ? Policy Memorandum, Foreign&Commonwealth Office to Minister; 12 April 1990”, London, 2009, s. 14.; “I do not consider that the Genocide Convention is retroactive and I do not accept the view of those legal scholars who believe that the treaty was declaratory of pre-existing international law and thus argue that it can be applied retrospectively.. For example Alfred de Zayas....(Soykırım özleşmesinin geriye yönelik olarak uygulanabilirliği bürüşüne katılmıyorum. Örneğin Alfrde de Zayas gibi bazı hukukçu akademisyenlerin Sözleşmenin daha önce mevcut olan uluslararası hukuka işare ettiğini (işari olduğunu) bu nedenle geriye yönelik olarak uygulanabilir olduğunu kabul etmiyorum).Emeni soykırımı savını savunan William Schabas ta Genocide in International Law başlıklı kitabında, (Cambridge University Press, Rev. ed. 1999) Sözleşmenin ger iye doğru yürütülemeyeceğini savunur.

30 Bu konudaki tüm ayrıntılar için bkz. “American Turkish Claims Settlement Under the greement of december 24, 1923 and Supplemental Agreements Betgween the United States and Turkey” Opinions and Rreport prepared by Fred K. Nielsen. United States Government printing Office. Washington 1937”

savaş ya da elkoyma, müsadere ve kullanım önlemleri yüzünden doğan, kayıp, zarar ve ziyanlar nedeniyle her türlü tazminat taleplerinden karşılıklı olarak vazgeçmişlerdir. 65-72 maddeler iktisadi hükümlerdir; mallar haklar, menfaatler bölümünde, tehcire tabi tutulmuş bulunanların tüm hukuksal ve mülke ilişkin çıkarları korunmaktadır. Anlaşmanın 74. maddesinde sigorta sözleşmeleri ve buna ilişkin zaman aşımı konularında özel hükümler bulunmaktadır. Lozan Anlaşması VIII eki olan Genel Affa ilişkin Bildiri ve Protokol'ün 6. paragrafı Osmanlı Devleti'nin savaşı kaybettiği 1918 yılından 1922 yılı sonuna kadar, Türkiye sınırları dışında kalmış yerlerdeki Ermenilerin geriye dönmeleri, mal ve mülklerinin iade edilmesi konusunda, İngilizlerin ve Fransızların aldıkları kararların olduğu gibi uygulanmasının Türk Devleti tarafından kabulünü öngörmektedir. Buna göre, geri gelmek isteyen Ermeniler geri gelebilecek, Türkiye sınırları içinde olup, mal ve mülkleri iade edilmiş Ermenilere ilişkin düzenlemeler geçerliliğini koruyacaktır. Ermenilerin haklarını talep etmeleri için bir süre belirlenmiş, çıkabilecek uyuşmazlıkların çözümü için Muhtelit Hukuk Mahkemesi kurulmuştur. Bu mahkemelerde Türkler yanında çeşitli ülke yargıçlarının bulunması öngörülmüştür.³¹

**Lozan Anlaşması'ndan
önce yapılan bu
anlaşmalar ile Türkiye ile
Ermenistan arasındaki
sorunlar, konuya özel
Moskova ve Kars
Anlaşmaları ile
halledilmiştir.**

Sèvres Anlaşması gibi, Türkiye ile Ermenistan arasında yapılan 2 Aralık 1920 Gümrü Anlaşması onaylanmadığı için bir kenara bırakılsa bile, Türkiye ile Rusya arasında yapılan 16 Mart 1921 Moskova Anlaşması ve buna dayanılarak Türkiye, Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan arasında 13 Ekim 1921 tarihinde imzalanan Kars Anlaşması'nın 15. maddesi "Kafkas cephesinde savaş nedeniyle işlenen cinayet ve cürümler için öteki taraf uyrukları yararına tam bir genel af ilan etmeyi" yükümlendiklerini göstermektedir. Osmanlı topraklarında yaşanan trajik olayların bir kısmı da güney bölgelerinde Fransa ile işbirliği içinde hareket eden silahlı Ermeni grupların Müslüman halka yönelik katliamları nedeniyle ortaya çıkmıştı. Karşılıklı katliam yaşanmıştı. Fransa ile Türkiye arasında 20 Ekim 1921 tarihinde imzalanan Ankara Anlaşması, tarafların işgal edecekleri topraklarda genel af ilan etmelerini öngörmüştür.

Lozan Anlaşması'ndan önce yapılan bu anlaşmalar ile Türkiye ile Ermenistan arasındaki sorunlar, konuya özel (*lex specialis*) Moskova ve Kars Anlaşmaları ile halledilmiştir.³²

31 Prof. Dr. Nurşen Mazıcı, "Ermenilerin tazminat davası" Radikal gazetesi, 13 Ağustos 2010.

32 Doç.Dr. Sadi Çaycı, "Ermeni sorununun hukuksal boyutu"
http://www.eraren.org/bilgibankasi/tr/index2_1_2.htm

Bütün bu anlaşmaların amacı, 1914'ten itibaren ülkenin ve bölgenin dirliğini bozan savaşa ve isyanlara neden olan gerginliklere son vermektir; af getirilmek sureti ile de insani boyutta barış sağlanmak istenmiştir.

Anlaşılan De Zayas bu uluslararası anlaşmaları da yok saymak, neredeyse yüz yıl önce oluşturulmuş olan özel barış düzenini yıkmak istiyor. O düzen yıkılırsa ne olur? Taraflardan biri, kendisini desteklediğini sandığı güçlerin siyasal baskılarının sonuç vermeyeceğini anlayınca, yüz yıl sonra yeniden canlandırılmak istenen uyumsuzluk ve kan davası, tarafların büyük kayıplar verecekleri yeni çatışmalara yol açmaz mı?

Ya da –geçmişte nasıl kullanılıp yüzüstü bırakıldıklarını unutan– Ermeni militanlar, 19. yüzyıl sonu ve 20 yüzyıl başında olduğu gibi koruyucuları olan bazı devletlerin tüm çıkarlarını bir kenara iterek, Türkiye Cumhuriyeti üzerine baskı kurup Ermenilerin taleplerini kabul ettireceklerini mi sanıyorlar? Öyle ise, onları bu rüyadan uyandırmak güç. Ancak, kendilerine bu yönde vaatte bulunan ve “Türkiye Ermeni soykırımını tanımadan Avrupa Birliği’ne alınmayacaktır” sözleri ile yüreklendiren Fransız politikacılar bulunduğunu, birinci ağızdan duyduğumu eklemeliyim.

6. “Soykırımı Suçu Zaman Aşımına Uğramaz” Görüşü³³

De Zayas, “soykırım suçunun zaman aşımına uğramayacağı” görüşünü savunmaktadır. 26 Kasım 1968 tarihinde Birleşmiş Milletler Teşkilatı tarafından kabul edilen, 11 Kasım 1970 tarihinde yürürlüğe giren, (Türkiye’nin taraf olmadığı) Savaş Suçları ve İnsanlığa Karşı Suçların Zaman Aşımına Uğramayacağına Dair Sözleşme’nin 1. maddesinde ‘işlendiği tarihe bakılmaksızın, 1948 Sözleşmesi tarafından tanımlanmış olan soykırım suçuna zaman aşımı sınırlaması uygulanamaz’ denmektedir. Ayrıca Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi’nin 15. maddesinin 1. fıkrasında kayıtlı “nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege praevia” (yasadışı suç olmaz ve daha önce kabul edilmiş bir yasa olmaksızın ceza verilemez) kuralı, aynı maddenin 2. fıkrası hükmü ile dengelenmiştir. Anılan ikinci fıkrada, ‘işbu madde uluslar camiası tarafından kabul edilmiş olan hukukun temel ilkelerine göre suç teşkil eden eylemlerin veya ihmallerin yargılmasını ve cezalandırılmasını engellemez’ demektedir. Aralık 1948 İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin 11. madde 2 fıkra kuralı da buna benzer. 1948 Soykırımı Sözleşmesi’nin hem soykırımı önlemeye, hem de suçluyu cezalandırmaya yönelik iki işlevi vardır. Soykırımı suçunu işlemiş bulunanların bu suçtan sağlanan meyveleri muhafaza etmemelerine müsaade edilmemelidir.”

33 De Zayas , a.g.e., s. 42.

Bu kuralı 1915 olaylarına uygulamak isteyen De Zayas'ın ihmal ettiği çok önemli bir hukuk ögesi var: Her şeyden önce, bir eylem, siyasal nitelikli bir organın vereceği kararla ya da ahbap/çıkarcı ilişkisi sonucunda soykırım olarak nitelenemez. Böyle bir karar sadece siyasal nitelikli bir söylemden ibarettir. Bir eylemin hukuken soykırım sayılması için yetkili mahkemenin geçerli bir karar alması şarttır. Böyle bir karar yoksa o eyleme soykırım denilememesi gerekir. Nitekim U.A.D. Bosna'da işlenmiş olan ve katliam ya da etnik temizlik nitelikli suçların varlığını yadsımamış, ancak bunların soykırımı sayılması için gereken hukuksal koşulların bir araya gelmediğini, kararına açıkça yazmıştır. Yukarıda dipnotlarda bu konuda ayrıntılı bilgi verildi. Buna rağmen Türk politikacılar da dahil olmak üzere siyasetçilerin ve halkın her eyleme soykırım yaftasını yapıştırdığı da bir gerçek.

7. “Suçun İşlendiği Yer Dışında Bir Yerel Mahkeme De, Soykırım Suçu Konusundaki Davayı Görmeğe Yetkilidir” Savı³⁴

Alfred de Zayas, “soykırım suçunun, ulusal bağlamda suçtan zarar görenlerin yaşadığı bir ülke mahkemesinde de kovuşturulabileceğini” savunuyor ve “Adolf Eichman'ın Arjantin'den İsrail'e kaçırılarak orada yargılanmasını, mahkûm edilmesini” örnek gösteriyor. Eichman'ın İsrail mahkemesinin yetkili olmadığına dair savunmasını çürütmek istiyor, “*delicta juris gentium*” (uluslararası hukuka aykırı suçlar) alanında, İsrail'deki Eichman davasında yerel mahkemenin aldığı kararı geçerli ve emsal karar sayıyor, bir yerel mahkemenin bu yargılamayı yapma konusunda yetkili olduğu görüşünü ileri sürüyor.

De Zayas'ın amacı, Holokost ile 1915 tehcirine ilişkin olaylar arasında paralellik kurmaktır. Oysa bu olaylar çok farklıdır. Her şeyden önce Holokost'un varlığı ve niteliği Nürnberg Mahkemesi tarafından kararlaştırılmıştı.³⁵ Almanlar tarafından soykırımına uğratılan Avrupa Yahudileri, yaşadıkları ülkede örgütlenerek silahlı isyan mı başlatmışlardı?

8. Suçun İşlendiği tarihte Var Olmayan Bir Devletin Mahkemesi De Soykırımı İlişkin Davayı Görmeğe Yetkilidir” Savı³⁶

De Zayas, “Eichman davasından hareketle, suçun işlendiği sırada mevcut olmayan bir Devletin, mağdurlar ile hukuken geçerli bir temel ilişki içinde bulunması

34 De Zayas, a.g.e., s. 45.

35 Sevin Elekdağ, “Ermeni Olaylarını Anlamak. Holokost ile Karşılaştırmalı Analiz”, Ermeni Araştırmaları Dergisi, 2009, No.32, s.91.

36 De Zayas, a.g.e., s.63.

durumunda, soykırım suçu nedeni ile bazı yabancı uyruklu kişileri yargılayabileceği görüşünü ileri sürmekte. Bu bağlamda, suçun işlendiği tarihte var olmayan Ermeni Cumhuriyeti'nin soykırım mağdurlarının ve soykırımından kurtulanların haklarını temsil edebileceği yazar tarafından iddia ediliyor; yazar, Fransa, Kanada ve ABD gibi devletlerin de soykırımdan kurtulanların soyundan gelen kendi yurttaşlarının, hatta halen ülkelerinde ikamet edenlerin haklarını temsil edebileceklerini” iddia ediyor.³⁷

Yazarın bu görüşü;

Bir eylemin hukuken soykırım sayılması için yetkili mahkemenin geçerli bir karar alması şarttır.

a) 1948 Soykırım Sözleşmesi'nin yetkili mahkeme ile ilgili maddesini yok sayıyor ya da res' en değiştirme çabası içinde.

b) Yazar, herhangi bir ülkenin yargısının, kendisini zaman sınırı olmaksızın bir başka ülkede işlenmiş bir suç eylemi, soykırım konusunda karar vermeğe yetkili olduğu sonucuna varıyor.

c) Ayrıca, herhangi bir başka devletin, 1948 Sözleşmesi yürürlüğe girmeden önce de olsa, kendi vatandaşı olan, hatta ülkesinde ikamet eden birinin, bir başka ülkede yaşanmış olan bir toplumsal facia sonucunda veya işlenmiş bir suçtan zarar gören ailesinin, haklarını hukuken koruyabileceği görüşünde. Bu düşünce mevcut Devletler Hukuku kurallarına olduğu gibi ve Devletler Özel Hukuku Kurallarına da aykırıdır. Bu talebin öngördüğü uygulama tüm uluslararası hukuk düzenini alt üst etmekle eş anlamlıdır.

Ne kadar ciddiye alınması gerekeceği konusunda kuşku olmamakla birlikte, ABD'nin Kaliforniya Eyaleti'nde mukim iki Ermeni asıllı avukatın açmayı düşündükleri dava konusu ile birlikte ele alındığı takdirde, de Zayas'ın savlarının bu şahıslara zemin hazırlama amacını güttüğü söylenebilir.

9. “Devletlerin İka Ettikleri Zararı Tazmin Sorumluluğu” Görüşü³⁸

De Zayas “*bir önceki maddede belirtilen görüşlerine dayanarak devletin uluslararası eylemleri nedeni ile sorumluluğu bulunduğunu ve eylemin oluşturduğu zararı tazmin etmekle mükellef olduğunu*” belirtmekte. De Zayas'a göre, “*uluslararası camia bir uluslararası cürüm sonucu ortaya çıkan durumu hukuken*

37 De Zayas, a.g.e. s.53.

38 De Zayas, a.g.e., s. 54.

kabul etmemeli, hukuka aykırı durumun devamını sağlayarak uluslararası suçu işleyene destek olmamalı ve yükümlülüklerin yerine getirilmesini talep eden diğer devletlere yardımcı olmalıdır.”

De Zayas'ın bu sözleri Ermenistan Cumhuriyeti'nin Azerbaycan'a karşı işlediği suçlar göz önünde tutulursa, haklıdır. Gene de devletin ika ettiği zararın tespiti, oluşan zararın o devletle ilişkisi, hangi hukuksal çerçeveye girdiği, devletin borçlarını veya uluslararası anlaşmalar ile saptanan bu zararı karşılayıp karşılamadığı hukukun genel ilkeleri ile ikili veya çok taraflı anlaşmalara göre saptanır. Bu alanda uyuşmazlık var ise, o da uluslararası yargı veya tahkim yolu ile çözüme bağlanabilir. Türk Devleti yasalara ve anlaşmalara aykırı bir işlem veya eylem yapmış ise, Türkiye'de buna karşı yargı yolu açıktır. Ulusal yargı yolu tükendikten sonra, bireylerin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvurarak haklarını aramaları mümkündür. Nitekim Türkiye'deki azınlıklara ait taşınmaz mallar konusunda ulusal mahkemelerin verdiği kararlar, azınlık temsilcileri tarafından AİHM' ne götürülmüş, açılan bazı davalar kazanılmış, haksızlıklar yargı yolu ile onarılmıştır. Aynı yolu tüm hak sahipleri izleyebilir.³⁹

10. De Zayas “Ardıl Devletin Sorumluluğu Doktrini”nden Hareketle Türkiye'deki Ermeni Mallarının Tazminini Talep Ediyor

De Zayas, “Türkiye’de bulunan tüm Ermeniler öldürüldükten ya da göçe zorlandıktan sonra Ermeni katliamının yaklaşık 1923 yılında durduğunu, ancak mallarının, kiliselerinin ve tarihsel Ermeni anıtların tahribinin devam ettiğini, bu eylemlerin bellek tahribi amacını güttüğün, Türk Hükümeti’nin tahrip olan malların onarımına izni vermeyerek, tahribata katkıda bulunduğunu” ileri sürmekte.

De Zayas “uluslararası hukukta devletin sorumluluğunun ardıl devlete de sirayet ettiğini, eski bir hükümetin ihlalleri nedeni ile doğan talepler konusunda, daha sonra görev alan hükümetlerin sorumluluğunun devam ettiğın, bunun özellikle soykırım suçu işlenmiş olması durumunda geçerli olduğunu” vurguluyor.⁴⁰ “Bu ilkeye göre Federal Alman Cumhuriyeti Üçüncü Reich’in işlediği tüm suçlarla ilgili tazmin sorumluluğunu üstlenmiştir”. “Devlete Ait Mallara, Arşivlere ve Borçlara İlişkin Ardıl Devlet’in Sorumluluğu” hakkındaki 8 Nisan 1983 tarihli Viyana Sözleşmesi’nin 36 maddesi, ardıl devletin sorumluluğunun, hükümet değişiminden etkilemeyeceğini âmirdir. Buna göre, Sultanlığın ve daha sonra “Mustafa Kemal

39 Prof. Dr. Nurşen Mazıcı, “Ermenilerin tazminat davası”, Radikal gazetesi, 13 Ağustos 2010. “ ... Müll talebinde bulunarak tazminat davası açmak isteyen.. Ermenilerin AİHS 35. maddesine göre ve Ek protokoller çerçevesinde, örneğın Van’da müll talepleri varsa, Van Asliye Hukuk Mahkemesinde dava açmaları... iç hukuk yolları tükenirse AİHM ‘nde dava açmaları mümkündür”.

40 Alfred de Zayas, a.g.e., s.62.

Rejimi'nin haksız bir şekilde el koyduğu Ermeni mallarına ilişkin talepler yok olmuş sayılamaz. Ardıl Devlet kendisinden önceki devletin ve hükümetin yaptığı ihlallerden sorumlu olmaya devam eder. Bu ilke, Lighthouse Hakemliği davasında Uluslararası Hakem Mahkemesi tarafından açıklanmıştır. O davada Fransa, Özerk Girit yönetiminin ihlallerinden Yunanistan'ın sorumlu olduğunu ileri sürmüştü.”

De Zayas'ın bu konuda hatırlamak istemediği husus, Türkiye Cumhuriyeti'nin, Osmanlı borçları konusunu Lozan Anlaşması ile çözümlenmiş olduğu,⁴¹ ayrıca ABD ile Türkiye Cumhuriyeti arasında akdedilmiş ve uygulanmış bulunan 24.12.1923 tarihli ve ek Anlaşmalar gereğince, Türkiye'nin ABD vatandaşlarına olan borcunu

ABD ile Türkiye Cumhuriyeti arasında akdedilmiş ve uygulanmış bulunan 24.12.1923 tarihli ve ek Anlaşmalar gereğince, Türkiye'nin ABD vatandaşlarına olan borcunu ödemiş bulunduğu.

ödemiş bulunduğu. “Terkedilmiş Mallar” (Emval-i Metrûke) konusu ise ayrı ve çok geniş bir inceleme alanıdır; bir çalışmada irdelenecektir.⁴² Bu aşamada çok kısa olarak hatırlatmakta yarar gördüğüm bazı belge ve referanslar şunlar:

ABD arşivlerinde (NARAT& 1192 R2.860J.01/395 sayılı Ermeni Patriği tarafından onaylanmış olan belgede Sevr Anlaşması'nın hemen öncesinde geri dönen ve Anadolu'ya yerleşen Ermenilerin sayısı 644.900 olarak edilmiştir.⁴³

Ermeniler, 1915 tehcirinde terk ettikleri malların bir bölümünü 1918-1919 döneminde Osmanlı topraklarına dönerek geri almışlardır. Örneğin 30 Nisan 1919 tarihine kadar iade edilen emval 241.000 adettir. Bu taşınmaz malların yaklaşık %98'dir.⁴⁴ Uygulamada aksaklıklar olduğu ve bazı haksızlıklar yapıldığı da kayıtlara geçmiştir.⁴⁵

Hukuka aykırı işlemler var ise, elbette bunlara karşı ulusal yargıya başvurulabilir; iç hukuk yolları tüketildikten sonra AIHM'ne müracaat edilebilir. Bu yollara başvurmadan hukuksal sonuçlara ulaşmak isteyen akademisyen ya da hukukçulara güven duyulması güçtür.

41 Bkz. Lozan Anlaşmasının Eki-Genel Affa İlişkin Bildiri ve Protokol

42 Bu konuda ahiren yayımlanan bir çalışma için bakınız Nevzat Naran, “Emvâl-i Metruke Olayı. Osmanlı'da ve Cumhuriyette Ermeni ve Rum Mallarının Türkleştirilmesi”, Belge Yayınları, Mayıs 2010.

43 Yusuf Halaçoğlu ‘nun Taraf gazetesinde yayımlanan 23 Haziran 2008 tarihli yazısı.

44 Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) UMVM 159/21” İef.3.

45 “Tehcirden Dönenlerin Malları”, Toplumsal Tarih, 1994 s. 45-48. Malların iadesi Yd. Dç. Dr. Bülent Bakar, Editör Hikmet Özdemir in TBMM yayını Türk Ermeni İhtilafı Makaleler Sh. 327-339. Bu konuda bakınız 8.1.1920 tarihli Kararname. Md. 33 bTakvim-i Vekayi 12 Kanunu Sani 1336 No.3747 BOA. MV. 245/15 Düstur II Tertip. C.II. s. 553-554.

Osmanlı Ermenilerine soykırım suçu işlendiğine ilişkin savı hukuksal değil, siyasaldır. Osmanlı Devleti görevlilerinin soykırımı suçun işlediklerine dair hiç bir yetkili mahkeme kararı yoktur. Tehcir sırasında suç işleyen bazı Osmanlı yurttaşlarının 1916 yılındaki yargılamalarda Osmanlı yasalarının öngördüğü cezalara mahkûm edildiklerine ayrıca değindik. Osmanlı adaleti bu alanda görevini yapmıştır.

Nihayet, De Zayas, Türkiye Cumhuriyetine “*Mustafa Kemal Rejimi*” diyerek, sahibinin sesini dile getiren bir militan olduğunu kanıtlamaktadır; daha fazla söze gerek yok.

11. “Soykırımı Kurbanlarının Zaman Aşımına Uğramayacak Olan Hakları,⁴⁶ Diaspora Ermenilerinin Türkiye’ye Dönerek Yerleşme Hakları Bulunduğu” Savı

De Zayas “*etnik temizlik ve soykırım kurbanlarının haklarının, zaman aşımı nedeni ile kaybolmadığını belirtmekte ve bu hakların, Özel Raportör olarak atanan Awn Shawkat Al Kassawneh tarafından yazılıp B.M. İnsan Hakları Komisyonu Alt Komitesi’ne sunulan ECN.4/Sub.1/1997/23, Ek II rumuzlu raporda ve o rapora ekli bildirme taslağında kayıtlı olduğunu vurgulamaktadır. Bu haklar şunlardır: Kurbanların evlerine geri dönmeleri ve mallarını geri almalar hakkı; İade veya telafi sağlama hakkı. Raporun ekinde bulunan bildirme taslağında halkların zorunlu göçe tabi tutulmasının hukuka aykırı olduğu da söylenmekte”*

De Zayas, “*bu amaçla B.M. Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi’nin 12. Maddesi’nin sığınmacıların ve dışlananların geri dönmeleri dahil seyahat özgürlüğünü güvence altına alındığını belirtmekte, anılan sözleşmenin 23 Eylül 2003 tarihinde, 1. sayılı Protokolü’nün de 26 Kasım 2006 tarihinde Türkiye tarafından onaylandığını ileri sürmekte, buna göre diaspora Ermenilerinin Türkiye’ye dönerek yerleşme haklarının bulunduğunu, bu hakları reddedilenlerin sözleşmenin 12. maddesine dayanarak İnsan Hakları Komitesi’ne başvurabileceklerini ve bunun ilgi çekici bir emsal davası olabileceğini”* sözlerine eklemektedir.

Biz bu konuda Prof. Dr. Nurşen Mazıcı’nın yazdıklarını yansıtmakla yetinelim:⁴⁷ “*Lozan Barış Anlaşması’nın 31. maddesi ile vatandaşlığını kaybetmemiş bütün Ermenilerin geri, dönme haklarına ek olarak, vatandaşlığını kaybetmiş olanların çocukları, 18 yaşına girdikleri zaman, belli bir süre içinde Türk vatandaşlığını tercih ederlerse Türkiye’ye dönebileceklerdir. Bu süre aşılmış olsa bile, Türkiye de*

46 De Zayas, a.g.e., 65-81.

47 Prof.Dr. Nurşen Mazıcı yukarıda anılan Radikal gazetesinde yayımlanmış makale.

Rusya gibi, Van, Diyarbakır, Bitlis kökenli olduklarını kanıtlayan ve bu yerlerde beş, yedi veya on yıl ikamet etmeleri koşuluyla Türkiye'ye dönmek isteyen Ermenilere bir fırsat verebilir.” Ve şunu ekleyelim: Aslında, Türkiye kökenli olmaya da gerek yok ülkeye yerleşmek için. Bu satırların yazarının ikamet ettiği yerde çok sayıda Amerikan ve Avrupa ülkesi vatandaşı sürekli ikametgâh sahibi. Bunlardan bir bölümü Türk vatandaşlığını da aldı.

12. De Zayas'tan Ermenistan Cumhuriyeti'ne Öneriler⁴⁸

1) Ermenistan Birleşmiş Milletler Teşkilatına ve Uluslararası Adalet Divanı'na Başvursun

“1948 Soykırım Sözleşmesi'nin VIII maddesi, Sözleşme'nin taraflarından herhangi birinin Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın yetkili organlarına başvurarak, soykırımın “ortadan kaldırılması”(suppression) için uygun gördüğü önlemleri almasını talep edebileceğini öngörür. “Ortadan kaldırma” daha kapsamlı bir sözcüktür; suçluyu cezalandırma dışında, hayatta kalan kuşaklara iade ve tazminat ödenmesini de kapsar.”

2) Ermenistan Uluslararası Adalet Divanı'na Başvursun

“Ermenistan Cumhuriyeti Soykırım Sözleşmesi'nin yorumu, uygulanması ve yerine getirilmesi konusunda, ayrıca taraf devletin soykırım ya da sözleşmenin III. maddesinde öngörülen eylemlerden herhangi birine ilişkin sorumluluğu hakkında, taraf devletler arasında bir ihtilaf bulunduğu takdirde, bu ihtilafın taraflarından birinin eli ile Uluslararası Adalet Divanına götürülmesini öngören, IX. maddesine dayanarak U.A.D'ye başvurulmalıdır?.

U.A.D. bugüne kadar 1948 Sözleşmesi'ni üç kez ele almıştır. Birincisinde, sözleşmeye konulan çekinceler konusunda 28 Mayıs 1951 tarihinde bir danişsal görüş vermiştir. İkincisinde, 3 Eylül 2006 tarihinde Ruanda konusunda soykırımın yasaklanmasının uluslararası hukukun emredici normu olduğu kararını almıştır. Üçüncü dosya Bosna/Hersek-Yugoslavya davasıdır.

U.A.D., De Zayas'ın önerdiği biçimde bir taleple karşılaştığında , her şeyden önce, iki veya daha fazla devlet arasında Divan Statüsü'nün 38. maddesine sözü edilen cinsten bir hukuksal ihtilaf bulunup bulunmadığını inceleyecektir. Bu maddeye göre varsa hukuksal uzlaşmazlıklar, uluslararası hukuk kurallarına göre çözüme

48 De Zayas, a.g.e., s. 91-97.

bağlanır. İhtilafada göre, “ihtilaf, bir hukuksal ya da fiili konuda, iki taraf arasında karşıt hukuksal görüşlerin ya da çıkarların çatışması anlamına gelir”; “Varsa, uyumsuzluğun objektif olarak saptanması gerekir.”; “Taraflardan birinin talebinin öbür tarafın açık bir itirazı ile karşılaştığının kanıtlanması icap eder.”⁴⁹ U.A.D, ele aldığı davalarda, örneğin Portekiz ve Avustralya arasında Doğu Timor konusunda,⁵⁰ Bosna Hersek ile Yugoslavya arasında soykırım suçlaması konusunda,⁵¹ Lihtenştayn Prensiği ile Almanya arasında Prensiğin bazı malları konusunda,⁵² söz konusu devletlerarasında ihtilaf bulunduğu hükmetmişti. U.A.D.’nin ihtilaf olmadığı sonucuna vardığı talepler de var. De Zayas’ın sözünü ettiği başvuru, çok farklı bir çerçeveye giriyor. Bu makalede U.A.D.’nin –yukarıda bir kaç örneğini referans olarak verdiğim ihtilafa ilişkin hukuksal gerekçelerin ayrıntısına girmeyeceğim; bu ayrı bir inceleme konusu.

Ancak, dava açmadan önce, Ermenistan Cumhuriyeti’nin iki devlet arasında hukuksal ihtilaf bulunduğu konusunda, Türkiye Cumhuriyeti’ne resmen başvurması, Türkiye’nin de bu ihtilafın varlığını resmen kabul etmesi gerekir. De Zayas da Uluslararası Adalet Divanı içtihatlarını incelediği takdirde, ileri sürebileceği “1915 olayları ile ilgili olarak, 1948 Sözleşmesi’nin uygulanması, yerine getirilmesi veya tefsiri konusunda Ermenistan ile Türkiye arasında bir hukuksal ihtilafın” varlığını ileri sürmenin çok güç olduğunu biliyordur. Burada 1915 olaylarının soykırım olduğu ya da sayılmadığı şeklindeki değerlendirmeler ve beyanların, hukuksal değil, işarî ve siyasal belirlemeler olduğunu ilave etmeliyiz. Davayı açanın, somut olarak, “karşı tarafın 1948 Sözleşmesi’nin hangi hükmünü çiğnemiş, Sözleşme’nin ruhuna veya sözüne aykırı yorumlamış ya da hangi yükümlülüğünü yerine getirmemiş?” olduğunu açıklayarak, U.A.D ’ya başvurması gerekir. Ermenistan, bu konuda en ufak bir şans görseydi, U.A.D. nezdinde dava girişiminde bulunurdu. Yapamadı ise, bazı hukuksal ve siyasal gerekçeleri vardır.

3) Uluslararası Adalet Divanı (U.A.D.) Soykırım Suçunun Varlığını Saptasın, Tazminat Taleplerinin Sonuçlanması Kolaylaşsın

a) “Faillerden hiç biri hayatta olmadığı için Soykırımı Sözleşmesinin cezai yanının uygulanması söz konusu olmayacaktır. Öte yandan, haksız olarak el konulan ve soykırımından kurtulanlara (survivors), bunların varislerine veya Ermeni Kilisesi’ne iade edilmeyen veya tazmin olunmayan Ermeni malları vardır.”

49 Filistin’deki Mavromatis Şirketi Davası Kararı Karar No.2, 1924 CPJI Serie A No.2 Sh.11 Bulgaristan, Macaristan, Romanya arasında akdedilmiş barış anlaşması dosyası. Danışsal görüş: 1950 Kararları s.74; Güney-Batı Afrika UAD Kararı: 1996 Kararları s. 615. Paragraf 29.

50 UAD Kararları 1995 Kararları, s. 100., para. 22.

51 UAD Kararları 1996 Kararları, s. 615. para.29.

52 UAD Kararları 2005 Kararları, s. 18-19.

b) Bu nedenle Uluslararası Adalet Divanı'nın soykırımının varlığını saptaması, tazmin ve iade taleplerinin intacını kolaylaştıracaktır. Buna, Ermeni halkına ve Ermeni Kilisesi'ne iade edilmesi gereken, Ermeni halkı için tarihsel ve kültürel önemi bulunan diğer varlıklar, örneğin kiliseler, manastırlar dahildir.”

c) Türkiye, Ermenistan'ın soykırımdan kurtulanların haklarını temsil etme hakkının olmadığı yolunda bir itiraz ileri sürerse, İsrail Mahkemesi'nin Eichman davasında kabul ettiği “koruma ilkesi” ile buna cevap verilebilir. Ayrıca Ermenistan diasporadaki tüm Ermenilere yurttaşlık hakkı da verebilecektir.

U.A.D., Srebrenica olaylarının soykırım niteliğini tanımış ise, Ermenilere uygulanan öldürmeler, dışlamalar ve sürgünler haydi- haydi soykırımı sayılır..Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 18 Aralık 1992 tarihli 47/121 sayılı kararında Sırpların uyguladığı etnik temizlik politikasının bir çeşit soykırımı olduğunu belirtmişti. Bu karar daha sonraki BM Genel Kurul kararları ile teyit olunmuştur ve 1915-1923 Ermeni soykırımı konusunda da açıkça geçerlidir.”

Türkiye devletinden tazminat isteyen bireyler ve ardılları bu konuda öncelikle ulusal yargıya başvurmak durumundadırlar. Bu hukukun temel ilkesidir. De Zayas ulusal hukuk kanallarını atlamayı öneriyor. Bu öneri uluslararası hukuk camiasının kabul edemez; oluşturacağı emsal tüm hukuk düzenini altüst eder. Yetkili mahkeme soykırım konusunda usulüne uygun ve zanlının savunma hakkına da riayet ederek yargılama yapmadan soykırım suçu işlendiği hukuken illeri sürülemez.

4)Uluslararası Adalet Divanı'ndan Ermeni Soykırımı Hakkında Danışsal Görüş İstensenin

U.A.D. danışsal görüş talebi ile de harekete geçirilebilir. B.M. Anayasası'nın 96. maddesi gereğince Güvenlik Konseyi veya Genel Kurul'un, “1948 Soykırım Sözleşmesi'nin, 1915-1923 Ermeni Soykırımına uygulanması” konusunda ve/ veya “Türk Devleti'nin Ermeni toprakları, malları ve kültürel mirasını elinde bulundurulmaya devam etmesinin hukuksal sonuçları” hakkında ve /veya “Ermeni Soykırımından kurtulanların ardıllarına Türk Devletinin tazminat ödemesi” konusunda, Uluslararası Adalet Divanı'ndan danışsal görüş istemesi talep edilebilir. Bu talebin büyük olasılıkla -veto edilebileceği için- Güvenlik Konseyi değil, çoğunluk sağlanabilecek olan Genel Kurul tarafından yapılması daha uygun olur.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulundan, tarihte vuku bulmuş trajik olaylar konusunda soykırım tanımlaması kararını almasının talep edilmesi, bu alanda “Pandora'nın Kutusunun” açılması sonucunu vereceği muhakkaktır. Böylece

Amerikalıların kendi topraklarındaki yerlilere, İspanyolların Meksika ve Peru'daki yerlilere, Fransızların Cezayir halkına, Ermenistan'ın Azerbaycan'daki Hocalı halkına, Fransız Katoliklerin Saint Barthelemy katliamı ve onu izleyen olaylarla Protestanlığı seçmiş olanlara, gene Fransızların Albi katliamı ile Cathare'lara yaşattığı, Avustralyalıların Aborijinler'e, İsveç ve Norveçlilerin Sami halkına, Çeklerin Sudet Almanlarına, Rusların topraklarındaki çeşitli halklara, Bulgaristan ve Yunanistan'ın Balkanlardan sürülen Türklere uyguladıkları ve daha binlerce katliam ve mezalimlerin hepsi, B.M. Genel Kurulunda bu vesile ile gündeme getirilecek ve teşkilat, herhalde, kurulduğu günden bugüne kadar yaşanmış, herkesin içindeki zehiri dökeceği en ilgi çekici ve hararetili oturumunu yaşayacaktır.

5) U.A.D. Uluslararası Camiayı Soykırımın Sonuçlarını Tamamamaya Davet Etsin

Öte yandan, U.A.D. devletleri, uluslararası hukuku ihlal eden eylemleri, özellikle soykırımın, doğrudan veya dolaylı sonuçlarını tanımamaya davet edebilir. Bu bağlamda, zorunlu ahali transferinin hukuka aykırı olduğu konusundaki Al Khasawneh Bildirisi'nin 10. maddesine atıfta bulunulması yararlı olur. Bildirinin bu maddesi, bir bütün olarak uluslararası camianın ve bireysel devletlerin aşığıdaki hususlara uymak zorunda olduklarını belirtmektedir.

- *Bu gibi eylemler ile oluşturulmuş durumları yasal olarak kabul etmemek*
- *Devam eden durumlarda eylemin derhal sona ermesini sağlamak*
- *Bu eylemi yapan devlete tüm desteği durdurmak.*

De Zayas göre, bu doktrin gereğince, uluslararası camia, Osmanlı İmparatorluğu tarafından yapılmış olan soykırımın finansal ve toprakla ilgili sonuçlarını kabul etmeme yükümlülüğü altındadır ve Ermeni halkının kültürel mirasının Ermeni halkına ve Patrikhane'ye iadesini isteme hakkında sahiptir; ayrıca soykırım kurbanlarına uygun bir tazminat ödenmesi gerekir. Bu amaçla bir Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği tarafından idare edilecek bir uluslararası fon oluşturulmalıdır.

Uluslararası Adalet Divanı'nın vereceği bir danişsal görüş, bir insan hakkı olarak gerçeğe ulaşma hakkının genel kabul görmesine katkıda bulunacaktır. Bu hak herkesin kendi kültürüne ve kimliğine ve insanın saygınlığının ayrılmaz bir parçasıdır. Voltaire'in dediği gibi, "yaşayanlara saygı, ölümlere ise sadece gerçeği borçluyuz." 20 Aralık 2005 tarihinde, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu "Gerçeğe Ulaşma Hakkı" başlıklı bir karar kabul etmişti.

Alfred de Zayas'ın bu önerileri de sınırim işverenini memnun etmeğe yönelik. Biraz Nasreddin Hoca'nın “*göle yoğurt mayası çalma*” öyküsünü hatırlatıyor. Bu önerilerin kabulü, dünya tarihinde bugüne kadar yaşanmış acıların, yapılan katliamların, zulümlerin yeniden gündeme taşınması anlamına gelir ki, uluslararası gerçekleri biraz bilen kimseler önerilerin gerçekleşme şansının bulunmadığını anlarlar.

Gene de bu konuda akla şu soru geliyor? “Neden sadece 1915 tehcirine ilişkin soykırım iddiaları gündeme getiriliyor da, diğer tarihsel trajedilere değinilmiyor?”⁵³ The Washington Post gazetesine 16 Ekim 2007 tarihinde yazan Richard Cohen, “Osmanlı Ermenilerinin 1915'te soykırımına uğratıldıkları savının tartışmalı olmasına rağmen, Türk yetkililerinin meseleyi ele alış tarzını eleştirmişti. Aynı değerlendirmeyi başkalarından da duydum. Bu eleştiri bizi – bu makale bağlamında- tarih yazımını sübjektifliği bahsine ve De Zayas'ın “gerçeğe ulaşma hakkı” dediği önemli konuya getiriyor. Tarih felsefesi yazarları bu alanda çok yazmışlardır. Ben, bu yazıyı bitirirken, ünlü Fransız filozofu Paul Ricoeur'ün, tarih yazımının donmuş ve durağan olmadığı, tarihsel gerçek, hatta Ermeni militanların deyimi ile tartışılmayacak tarihsel gerçek olarak tanıtılmak istenen yorumun nihai olamayacağı, tarih anlatımının sürekli geliştiği, tarihsel olayların devamlı araştırıldığı tezinin doğruluğuna değinmek istiyorum. “Bellek-Tarih ve Unutulma” adlı kitabı ile uluslararası ün kazanmış olan Paul Ricoeur,⁵⁴ Le Monde gazetesinde 15 Haziran 2000 tarihinde de özeti yayımlanan bilimsel makalesinde,⁵⁵ kolektif bellek kavramını da eleştirmiş ve kolektif bellek örtüsü altında ideolojilerin oluşturulduğuna değinmişti. Paul Ricoeur, Türkiye'ye yerli ve yabancı düşünürler ya da politikacılar tarafından sık sık hatırlatılan, “*Bellek ödevinin yapılması*” uyarısı hakkında, “bellek ödevinden” değil, “bellek çalışmasından” söz edilebileceğini, mahkûm etmenin, cezalandırmanın yargıcın görevi olduğunu, yurttaşın “unutmaya” direnmesi, ama aynı zamanda “âdil hafıza” sahibi olması gerektiğini, tarihçinin görevinin ise suçlamak veya aklamak değil, anlamak olduğunu vurgulamıştır. “Bellek çalışması” sürekli gelişmeye açıktır ve bellek görevine karşı, ezber bozucu niteliği ağır basmaktadır. Paul Ricoeur'ün görüşlerine katılıyorum.

53 Bu soruyu 13 Ekim 2006 tarihinde Le Figaro gazetesinde bir makale yazan François Terré, “*Neden Sadece bu soykırım?*” sorusu ile sormuş, Fransa Parlamentosu'nda ele alınan Ermeni soykırımını inkâr edenlere ceza vermeyi öngören yasa tasarısını eleştirmiş: “*Neden Stalin'in Ukrayna soykırımı veya Pol Pot'un Kamboçya soykırımı üzerine bir yasa çıkarılmıyor da Ermeniler için yasa çıkarılıyor?*” sorgulamasını yapmış, tarihin parlamento kararları ile yazılamayacağını belirtmişti.

54 Paul Ricoeur, “*La mémoire, l'histoire, l'oubli*”, Editions Seuil, 2000.

55 Metnin tümü Annales Dergisinin Temmuz-Ağustos 2000 nüshasında yayımlandı.

Sonuç:

Osmanlı Ermenilerinin ve diğer Osmanlı yurttaşlarının 1915 olayları sırasında büyük bir trajedinin öznesi olduklarını, canlarından, mallarından ve ailelerinin yüzyıllar boyu yaşadığı yurtlarından edildiklerini yadsımamaktayım. Gerek tehcir uygulamasında, gerek daha sonraki yıllarda yönetimlerin ve yöneticilerin hakça davranmamış, hatta yasaları gerektiği gibi uygulamamış olduklarının da bilincindeyim. O trajedinin bir eşinin yeniden yaşanmaması için gerekli önlemlerin alınması, ayrıca Türk vatandaşı Ermenilerin canlarının, mallarının ve tüm haklarının daha büyük özenle korunması gerektiği görüşündeyim. Ermeni kökenli dostlarım ve Erivan'a yaptığım ziyaret sırasında karşılaştığım Ermeni entelektüeller, birbirimizi dinlememiz koşulu ile bir diyalogun oluşturulmasının mümkün olduğunu gösterdi. Elbet bunun istisnaları da var. Yaptığım incelemeler, 1915 tehcirine bağlı olayların hukuksal anlamda soykırım sayılamayacağını gösteriyor. Diyalog kurmağa çalıştığım Ermenilerin çoğu ise, Osmanlı Hükümeti'nin 1915 tehcirinde Osmanlı Ermenilerinin büyük bir bölümünü, sadece ayaklandıkları için değil, Ermeni oldukları gerekçesi ile sürdüğü ve yok olmalarına neden olduğu görüşünde. Bu görüşte olanların inancını ve olayları tefsir biçimlerini değiştiremeyeceğim kanısına vardım. Onlardan tek istediğim, benim de farklı görüşe sahip olabileceğimi anlayabilmeleriydi. Temasları, önceleri monolog biçiminde olsa, dinleye dinleye diyalog haline dönüştürmek, iyi niyetli insanların görevidir.

De Zayas'ın Soykırım Sözleşmesi Muvacehesinde Ermeni olayları kitabını yanlı, bilimsel, uzlaştırmacı olmaktan ve empati duygusundan uzak, barışa hizmet edici bir adım olarak değerlendiremedim.

ERMENİSTAN'DA ANAYASAL DÖNÜŞÜM SÜRECİ VE ANAYASA'NIN TEMEL ÖZELLİKLERİ

(THE CONSTITUTIONAL TRANSITION PROCESS IN ARMENIA
AND THE MAIN PRINCIPLES OF THE CONSTITUTION)

Dr. Ali ASKER

21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü Rusya Araştırmaları Bölüm Başkanı
aasker@21yyte.org

Özet: Ermenistan tarihsel süreç içinde oldukça sıkıntılı ve zor bir Anayasal dönüşüm süreci geçirmiştir. 1918-1920 yılları arasındaki ilk bağımsızlık denemesi kısa sürdüğü için, bu dönemde bir Anayasaya sahip olamamıştır. Nitekim bu kadar kısa bir zaman diliminde Anayasa hazırlamak ve uygulamak güçtür. 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte bağımsızlığını kazanan Ermenistan, 1995 ve 2005 yıllarında olmak üzere iki defa Anayasa hazırlamıştır. Makalemizde Bu anaysaların hazırlanış süreci ve içeriği ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ermenistan, Anayasa, Sovyetler Birliği

Abstract: Within the historical process, Armenia has experienced a rather difficult and troubled Constitutional transition process. Since the first attempt of independence in 1918-1920 has been short lived, Armenia has not adopted a Constitution during this period. After all, it is highly difficult to prepare and implement a Constitution within such a short time frame. Gaining its independence in 1991 with the dissolution of the Soviet Union, Armenia has prepared a Constitution twice in 1991 and 2005. In the following article, the preparation process and content of these constitutions will be addressed.

Key Words: Armenia, Constitution, Soviet Union

Anayasal Dönüşüm Sürecinin Tarihsel Seyri

1. İlk Bağımsızlık Denemesi: 1918-1920

1917 yılında Rusya'da Şubat Devrimi'nin gerçekleşmesiyle yeni tarihi-siyasi bir dönem başlamıştır. Devrim sonrası Rusya'nın birçok yerinde olduğu gibi Güney Kafkasya'da da önemli siyasi gelişmeler yaşanmıştır. O döneme dek yeraltı faaliyetlerdeki birçok siyasi örgüt açık faaliyete başlamıştır. Mart 1917 yılında

Transkafkasya'nın yönetimi için Geçici Hükümet tarafından "Transkafkasya Özel Komitesi"¹ adında geçici bir organ oluşturulmuştur. "Toplu Valilik" olarak hareket edecek olan komite, Devlet Duması'nda, bölgenin milli gruplarını temsil eden vekillerden ibaret idi. Fakat bu kurum başından itibaren, Transkafkasya milletlerini yeterince temsil edemediği ve tarım sorununun çözümüyle ilgili halkın güvenini kazanamadığı için eleştirilere hedef olarak etkisiz hale gelmiştir.² Ekim İhtilali sonrası 11 Kasım 1917'de Transkafkasya'nın Tiflis'te toplanmış siyasal ve sosyal örgütleri, Rusya'da yasal hükümeti oluşturacak Kurucu Meclis'e seçim yapılana kadarki dönem için bölgenin geçici hükümeti olacak "Transkafkasya Komiserliği"ni oluşturmuşlardır. Zakavkom (Rusca "Zakafkazskiy Komissariat") adıyla bilinen bu

1920 yılı sonlarından itibaren iki taraflı anlaşmalarla bu birlik ekonomik ve siyasal anlamda bir bütünleşme sürecine girmiştir. 1922 yılına gelindiğinde diğer cumhuriyetler kendi yetkilerini büyük ölçüde merkezi iktidara devretmiştir.

hükümetin 11 üyesi vardır. 26–28 Kasım 1918 tarihinde Kurucu Meclis'e seçimler yapıldıysa da, 5 Ocak 1918 yılında ilk toplantının ardından Bolşevikler tarafından feshedilmiştir. Böyle bir durumda kurumun Transkafkasya'dan olan üyeleri 10 Ocak 1918'de Transkafkasya Seym'ini (Mavera-i Kafkaz Seymini) kurmuşlardır. 9 Nisanda Seym, Transkafkasya'yı bağımsız, demokratik, federatif bir cumhuriyet ilan ederek ilk hükümeti oluşturmuştur.³ Fakat Seym'in Azerbaycanlı, Gürcü ve Ermeni üyeleri arasında iç ve dış politikayla ilgili konularda ciddi fikir ihtilafı vardı. Bu yüzden Seym, Transkafkasya siyasilerinin izledikleri politik manevralar sonucunda ortaya çıkmış geçici bir kurumdan öteye

gidememiştir. Bu iç tartışmalar sonucunda 26 Mayıs 1918'de Gürcistan'ın kendi bağımsızlığını ilan etmesiyle bu kurum da feshedilmiştir. 27 Mayıs tarihinde ise Ermeniler Taşnaksüyun partisinin önderliğinde bağımsız Ermenistan Cumhuriyeti'ni kurmuşlardır. Ancak bu dönemde Ermenistan her hangi bir Anayasa yapamamıştır.

2. Sovyetler Birliği Dönemi Anayasal Süreç

Ermenistan, Sovyet Rusya'yla birleştiği sırada Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'nin 1918 Anayasası yürürlükte idi. Sovyet döneminin ilk Anayasası olan Rusya Sovyet Sosyalist Federatif Cumhuriyeti Anayasası (Temel Yasa) 10 Temmuz 1918 tarihinde 5. Tüm-Rusya Sovyetler Kongresi'nde kabul edilmiştir. 3. Tüm-Rusya

1 Bu kurumun adı tarih literatüründe OZaKom (Rusca'dan alınmış Osbyy Zakafkazskiy Komitet-Özel Transkafkasya Komitesi) olarak geçmektedir.

2 Swietochowski, T., Müslüman Cemaatten Ulusal Kimliğe Rus Azerbaycanı: 1905-1920 (Çeviren:Nuray Mert), Bağlam yay., İstanbul, 1988, s. 124.

3 Насиров, Т., Борьба за власть в Азербайджане (1917-1920 гг.). Баку, 1993, s. 45- 46.

Sovyetler Kongresi’nde kabul edilen Ocak 1918 tarihli “Emekçi ve Sömürülen Halkın Haklar Bildirisi”⁴ bu Anayasanın başlangıç bölümüne konmuştur. Bildirinin birinci maddesinde sosyalist sistemin amacı şu şekilde ilan edilmiştir:

“İnsanın insanı her türlü sömürmesine son vermek, toplumun sınıflara bölünmesini tamamen ortadan kaldırmak, tüm sömürülenleri acımadan ezmek, toplumun sosyalist teşkilatlarını kurmak ve sosyalizmi bütün ülkelerde zafere ulaştırmak.” (md. 1)⁵

1920 yılı sonlarından itibaren iki taraflı anlaşmalarla bu birlik ekonomik ve siyasal anlamda bir bütünleşme sürecine girmiştir. 1922 yılına gelindiğinde diğer cumhuriyetler kendi yetkilerini büyük ölçüde merkezi iktidara devretmiştir.

Sovyet döneminde Ermenistan’ın ilk Anayasası Şubat 1921’de kabul edilmiştir.⁶ Bu dönemde Sovyet Cumhuriyetlerin Anayasaları, Rusya’nın Anayasasının birer benzeriydi. Fakat metin ve içerik itibarıyla farklılıklara sahiplerdir. Örneğin, Güney Kafkasya Cumhuriyetleri arasında ilk Sovyet Anayasası olan Azerbaycan Anayasası’nda, ülkenin ekonomik temellerini öngören özel bir düzenleme yoktur. 1921 yılında bir ekonomik düzenden diğer ekonomik düzene geçiş dönemi olduğu için söz konusu Anayasada gereken düzenlemenin yapılması zor olmuştur. Ermenistan Anayasası’nda ise yeni ekonomik politikanın çerçevesi net bir şekilde çizilmiştir. Anayasaya göre, ekonomik politika özel müteşebbesliğin sınırlarını çizerek tüm ağır sanayi üretim sahalarının millileştirilmesini öngörülmüştür. O dönemde Rusya Federasyonu Sovyet Anayasası’nın 9. maddesinde burjuvazinin tam şekilde boğulması, insanın insan tarafından sömürülmesine son vermek amacıyla şehir ve köylü proletaryasının ve yoksul köylülerin diktatörlüğünün kurulması öngörülmüştür. Belarus ve Azerbaycan Anayasalarında aynı ifadeler kullanılırken, Letonya Anayasası’nda, Rusya Federasyonu Anayasası’nın 9-23. maddelerinin doğrudan kabul edildiğine dair hüküm yer almıştır. Ermenistan Anayasası’nda proletarya diktatörlüğünün vazifeleri sıralanmazken, tarihi misyonuna vurgu yapılmıştır: “Sosyalizmin kurulması ve sınıf farklılığının ortadan kaldırılması.” Bu Anayasada proletarya diktatörlüğü kelimesi kullanılmamış, (Rusya Anayasası ve diğer ülkelerin Anayasalarında olduğu gibi), sadece “işçilerin ve çalışan köylülerin sınıf diktatörlüğü” ibaresi kullanılmıştır.⁷

2 Aralık 1922 tarihli Sovyetler Kongresi’nde Rusya, Ukrayna, Beyaz Rusya ve Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan’ın oluşturdukları Transkafkasya Sovyet Federatif

4 Bildirinin tam metni için bkz: Tanilli, S., Anayasalar ve Siyasal Belgeler, Cem Yayınevi, İstanbul, 1976, s. 583-585.

5 Tanilli, S., 1976, s. 584.

6 Mayıs 1921’de Azerbaycan ve Mart 1922’de Gürcistan Anayasası kabul edilmiştir. 1922 yılında ayrıca iki özerk cumhuriyetin Kırım ve Dağıstan’ın Anayasaları kabul edilmiştir..

7 Чистяков, О. И..Первые советские конституции. 1918 – 1922. Правоведение.1968. № 5. с. 13-14.

Sosyalist Cumhuriyeti'nden (TSFSC) müteşekkil dört cumhuriyeti kapsayan, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği kurulmuştur.⁸ Böylece 31 Ocak 1924 yılında 2. Tüm-Sovyet Kongresi'nde kabul edilen yeni Anayasa ile Sovyetler Birliği resmen kurulmuş oldu. 1924 Anayasası sadece iki kısımdan oluşmaktaydı:

- 1) SSCB'nin Oluşumuna İlişkin Deklarasyon,
- 2) SSCB'nin Oluşumuna İlişkin Anlaşma.

Bu Anayasayı diğer Sovyet Anayasalarından ayıran önemli özellik, sadece SSCB'nin oluşumu ve merkezi iktidarla birlik üyesi olan cumhuriyetler arasındaki yetki paylaşımını öngörmesiydi. Anayasada; vatandaş hak ve özgürlükleri, seçim sistemi ve yerel yönetimlerle ilgili düzenleme bulunmamaktaydı.⁹

Ermenistan Aralık 1922'den 5 Aralık 1936 yılına kadar TSFSC'nin bir üyesi olarak Sovyetlerde bulunmuş, 5 Aralık 1936'dan sonra ise doğrudan SSCB'yi oluşturan cumhuriyetlerden biri haline gelmiştir. TSFSC'nin feshinden sonra Ermenistan'ın yeni Anayasası 23 Mart 1937 yılında kabul edilmiştir. Sovyetler Birliği döneminde Ermenistan'ın son Anayasası ise 14 Nisan 1978 yılında kabul edilmiştir. Her iki Anayasa 1936 ve 1977 Sovyetler Birliği Anayasalarının tekrarıydı. Bu sadece Ermenistan'a özgün bir durum değildir. Sovyetler Birliği döneminde önce SSCB Anayasası hazırlanmış, daha sonra ülke Anayasaları kabul edilmiştir. Ermenistan'ın 1937 Anayasası 1936 Sovyetler Birliği'nin "Stalin Anayasası" olarak tabir edilen Anayasasının aynısıdır.¹⁰ Anayasa gereğince SSCB, "İşçilerin ve köylülerin sosyalist devleti" (md. 1) ve "eşit haklara sahip Sovyet Sosyalist Cumhuriyetlerinin serbestçe kabul ettikleri bir birliğe dayanan federal devlet"tir. (md. 13).¹¹ Anayasaya göre devletin ekonomik temeli; kapitalist ekonomik modelin tasfiyesine, üretim araçlarından özel mülkiyetin kaldırılmasına ve insanın insan tarafından sömürülmesine son veren sosyalist ekonomik modele dayanmaktadır. Anayasa temel hak ve özgürlüklere yer verirken daha çok sosyal ve ekonomik haklar üzerinde durmuştur. Çalışma, dinlenme, sosyal güvenlik gibi haklara geniş yer verilmiş, buna karşın din, ifade, basın ve toplantı gibi özgürlükler, batılı anlamda gerekli güvencelere bağlanmamıştır. Yukarıda vurgulandığı gibi Ermenistan'ın 1978

8 Отечественная история XX век. s. 271.

9 История государства и права России, s. 398.

10 1930'lara gelindiğinde SSCB'nin yeni Anayasasının kabul edilmesi gereksinimi duyulmaya ve 5 Aralık 1936 yılında 5. SSCB Olağanüstü Sovyetler Kongresinde yeni bir Anayasası kabul edilmiştir. Bu Anayasada devlet kavramı üzerinde durulmuş, devletin iktisadi, siyasi ve hukuki yapısı düzenlenmiş, vatandaşların hak ve sorumlulukları ve seçim sistemine ilişkin düzenlemeler yer almıştır. 1936 Anayasasının yapılması ülkede yeni bir sosyalist sanayinin kurulması, devrim karşıtı güçlerin ortadan kaldırılması, sosyalist mülkiyetin Sovyet toplumunun temeli olarak kabul edilmesi, iktisadi temellerin daha kesin hale getirilmesi lüzumundan doğmuştur. Vernon M., Devlet Sistemleri (Çeviren: Mümtaz Soysal), Ankara, 1961.

11 Değişiklik ve ilavelerle birlikte Anayasasının tam metni için bkz: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliğinin Anayasası (1936), İçinde: Tanilli S, 1976.

Anayasası 1977 Sovyet Anayasasının aynıdır.¹² Sosyalist Anayasaları incelediğimiz zaman eleştirme, söz, basın, toplantı, gösteri, örgütlenme, vicdan özgürlüğü, kişisel dokunulmazlık, konut dokunulmazlığı, özel hayatın, yazışmanın, telefon konuşmaları ve telgraf ulaşımının gizliliği, yargı yoluyla savunulma, şikâyet etme gibi hakların yer aldığını görmekteyiz. Ülke vatandaşlarına devlet ve yerel düzeydeki kanun ve kararların görüşülmesi ve kabulüne katılma hakkına sahipti. Anayasalarda sivil toplum örgütlerinin, sosyal konular dahil olmak üzere, yönetimin karar alma mekanizmasına katılımı düzenlemişti. Bu katılım ile alternatif sunma ve eleştirme görevi bu örgütlere bırakılarak, örgütler düzeyinde bir demokrasi planlanmıştı. Sendikalar, gençlik birlikleri, kooperatifler ve diğer kamu örgütlerinin kendi tüzüklerinde saptanmış amaçlar uyarınca kamu yönetimine, siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel konularda kararlar alınmasına katılabilirdi. Bu Anayasalarda ifade özgürlüğü, düşündüğünü serbestçe söyleyebilme imkânı olmaktan ziyade, toplanıp konuşmak için devletten bir salon isteyebilmekle sınırlıydı. Basın özgürlüğü, düşündüğünü serbestçe yazabilme imkânı değil, gazete çıkarabilmek için devletten basımevi ve kâğıt tahsisi isteme hakkıydı.¹³ Bu yüzden söz konusu hak ve özgürlükler bir demokratik düzenleme değil, totaliter rejimin hukuk normlarıydı.

***Basın özgürlüğü,
düşündüğünü serbestçe
yazabilme imkânı değil,
gazete çıkarabilmek için
devletten basımevi ve kâğıt
tahsisi isteme hakkıydı.***

3. Sovyetler Birliği’nin Dağılması ve Yeni Anayasal Sürecin Başlaması

1985’de Gorbachev’in iktidara gelmesiyle Sovyetler Birliği’nde yeni bir döneme girilmiş, ülkede “yenileşme hareketi” başlatılmıştır. Önceleri bir ekonomik değişim siyasetini ifade eden “yeniden yapılanma” (*perestroyka*) ve “hızlandırma” (*uskoreniye*) kavramları, ciddi şekilde aksayan Sovyet ekonomisinin onarılması, modernleştirilmesi ve daha etkin bir hale getirilmesi amacını simgeliyordu.¹⁴ Daha sonraları bu kavramlara siyasal reform ihtiyacını da çağrıştıran “açıklık” (*glasnost*) kavramı eklendi. “Yeniden yapılanma ve açıklık” ilkeleri, çok partili sisteme geçiş, basın özgürlüğü ve özel mülkiyetin tanınması konularını da içine almaktaydı. Bu değişim hareketi Sovyet rejiminin temelini oluşturan ilkelerle açıkça çelişmekteydi.¹⁵

12 1977 Sovyetler Birliği Anayasasıyla ilgili girişimler 25 Nisan 1962 yılında başlamış, bu amaçla SSCB Yüksek Sovyeti yeni Anayasa taslağının hazırlanması konusunda karar alarak bir komisyon oluşturmuştur. Fakat taslak 1977 yılında hazırlanabilmiş, 4 Haziran 1977’de müzakere amacıyla basında yayınlanmış ve 7 Ekim 1977 yılında kabul edilmiştir. Anayasa; proleter diktatörlüğünün kendi görevini tam şekilde yerine getirdiği ve Sovyet devletinin tüm halkın devleti olduğu vurgulayarak, devleti “işçilerin, köylülerin ve aydınların, cumhuriyetin tüm milletlerden olan emekçilerin irade ve çıkarlarını ifade eden, tüm halkın sosyalist devleti” olarak tanımlamamıştır.

13 Kapani, M., Kamu Hürriyetleri, Yetkin yayınları, Ankara, 1993, s. 159

14 Holmes, L., Post-Komünizm, (Çeviren: Yavuz Alogan), Mavi Ada yay., İstanbul, 2000, s. 206-207.

Eski Sovyetler Birliği'nde rejim değişimleri sürecinde cumhuriyetler seviyesinde, birçok vakada görüldüğü gibi bağımsızlık için mücadele demokrasiye geçişten daha ön plana çıkmıştır. Bu durum dikkate değer iki önemli sonucu beraberinde getirmiştir. Bunlardan ilki, Anayasa yapım çalışmalarını çok yavaş yürüdüğü veya etnik-dini çatışmalar nedeniyle devam edemeyeceğiydi. Böylesine bir hava yeni Anayasaların meşruiyeti konusunda olumsuz etki yaratmıştır. İkinci olarak, birçok cumhuriyette, bağımsızlık ve demokrasi aynı kampta yer almıştır. Birliğin çözülmesine kadar, bağımsız grupların ve milliyetçi liderlerin mücadelesi, Sovyetleşmeye ve Sovyet totalitarizmine karşı bir mücadelesiydi. Bağımsızlığın kazanılmasının ardından birçok cumhuriyet demokratikleşmeye doğru ciddi adımlar atmıştır. Fakat diğerleri çok az ilerleme kaydetmiş ve hatta geriye dönüşler de yaşanmıştır.¹⁶

Yeniden yapılanma sürecinde Anayasaların kabulünden önce, eski Anayasalarda değişiklikler ve ilaveler yapılması yoluna gidilmiştir. İlk önce cumhuriyetlerin adındaki "Sovyet Sosyalist" sözleri kaldırıldı, devlet simgeleri-devlet arması, devlet bayrağı ve milli marşlar değiştirildi. Kuvvetler ayrılığı ilkesi, çok partili sistem, özel mülkiyet vs. konularda yasalar ve Anayasal kanunlar kabul edildi. Devlet organları arasında yetki dağılımı yeniden belirlenmiş, cumhurbaşkanlığı görevi tesis edilmiş, siyasi partiler, seçimler (parlamento ve cumhurbaşkanlığı), yeni mülkiyet türleri hakkında yasalar kabul edildi.¹⁷

3. Anayasa Yapımının Teorik Çerçevesi

Demokrasiye geçiş veya siyasi rejim değişimi sürecinin önemli aşamalarından biri Anayasa yapımıdır. Şunu vurgulamamız gerekir ki, genelde siyasi rejim değişimi süreci bir Anayasa yapımı süreciyle başlamaz. Özellikle post-sosyalist ülkelerde rejimin dağılması ve yeni sürecin şekillenmesi belli bir dönemi kapsamıştır. Yeni rejimin belli başlı kurumları oluştuktan sonra bu süreç söz konusu düzeni Anayasal çerçeveye oturtur ve yeni düzene Anayasal düzeyde hukuki bir statü kazandırır, güvence altına alır. Yeni Anayasa bu süreçte ortaya çıkan siyasal güçlerin üstün ve sınırsız iktidarını yeni bir siyasal yapının kurumsal ve hukuki iktidarına dönüştürür. Bu, bütün sosyal güçlerin ve aktörlerin yeni Anayasaya tabi olması anlamına gelir. Böyle bir güç fiili varlığını sürdürse bile, her hangi bir şekilde meşru olamaz. Ayrıca yeni Anayasa, değişimin ve

15 Sovyetler Birliğinin dağılma süreci ile ilgili bkz. Armaoğlu, F., 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 1994.

16 Post komünist ülkelerde Anayasa yapımına ilişkin kapsamlı bir araştırma için bkz. Gönenc, L., Prospect for Constitutionalism in Post Communist Countries, Martinus Nijhoff Publishers (first edition), The Hague, New York, 2002. Makalede L. Gönenc'in doktora tezinin yayınlanmamış metni kullanılmıştır. s. 155.

17 Eren A., Aleskerli A., Yeni Anayasalar: Bağımsız Devletler Topluluğu ve Baltık Cumhuriyetleri Anayasaları, TİKA yayımları, Ankara 2005, s. 14.

devrimin önemli başarılarını düzenleme konusu yaparak Anayasal norm haline getirir. Devrimin siyasal amaçları, siyasal tartışma alanından çıkarılarak, ülkenin diğer bütün kanunlarının üstünde bulunan yazılı bir hukuki belgenin (Anayasanın) tartışılmaz üstün kuralları niteliğine kavuşturulur.¹⁸ Anayasa yapımında çözümlenmesi gereken en önemli sorun, sistem içerisindeki halk kitlesini ve elitleri memnun edici bir doküman oluşturabilmektir. Anayasa yapımı, siyasi gruplara sorunlarını çözümlenmeleri için bir fırsat oluşturur. Mümkün olduğunca çok grup kendi düşüncelerini, Anayasa yapımı aşamasında ifade edemezse ve Anayasa yapımı ile ilgilenen belli başlı siyasal gruplar memnun kalmazlarsa, bu sorunlar ileride, yapılan bu Anayasayı ve rejimi olumsuz yönde etkileyecektir. Tıpkı “doğum hatası” gibi, Anayasanın yaşamasını zorlaştırır, hatta var olma süresini kısaltır. Bu hataların düzeltilmesi, Anayasanın iyi işlemesi suretiyle mümkün olabilir. Ancak bunun tam tersi olarak, işleyişi daha da kötüleştirir. Bu durum sırasıyla, rejimin ve Anayasanın meşruiyetine zarar verir.¹⁹ Daniel Elazar'a göre Anayasal meşruiyet rızayı gerektirir. Zorla verilebilecek bir söz ya da taahhüt değildir. Ancak, birçok kişi özel bir siyasal rejime itaate zorlanabilir. Dolayısıyla, fikir birliğine dayalı meşruiyet, bir Anayasanın gerçek anlamı ve sürekliliği için kesin olarak gereklidir. Kural, güç yoluyla zorla kabul ettirildiği sürece, Anayasalar sadece anlamlı araçlar olarak, rıza gösterenlerce yaşatılabilir.²⁰

Devrimin siyasal amaçları, siyasal tartışma alanından çıkarılarak, ülkenin diğer bütün kanunlarının üstünde bulunan yazılı bir hukuki belgenin (Anayasanın) tartışılmaz üstün kuralları niteliğine kavuşturulur.

Anayasaların yapıldığı dönemdeki toplumsal ve ekonomik faktörler Anayasa yapımını eklemekte ve Anayasalara yansımaktadır. Anayasal değişimin toplumsal değişimi yansıtması doğal ve gerekli bir koşuldur. Bunun yanı sıra her Anayasal değişimin toplumsal değişimi karşıladığı söylenemez. “Burada önemli olan nokta Anayasal değişimin toplumsal değişmeyi izlemesi değil, onun gerektirdiği düzenlemeleri içerip içermediğidir.”²¹ Anayasal değişmeyi etkileyen diğer bir önemli faktör de, ülkede düşünürler, politikacılar ve halkın Anayasa hakkındaki düşünceleridir. Anayasa üzerinde mutabakatın sağlanamadığı toplumlarda Anayasal değişim her zaman ülkenin gündeminde bulunacaktır.²²

18 Atar Y., Demokrasilerde Anayasal Değişimin Dinamikleri ve Anayasa Yapımı, Mimoza Yayınları, Konya, 2000, s. 22.

19 Gönenc, L., 2000, p. 103.

20 Elazar, D., “Constitution Making : The Pre-eminently Political Act”, The politics of Constitutional Change in Industr. Nations, (Keith G. Banting and Richard Simeon, eds) Mcmillan, London, 1985, 232 - 233.

21 Atar, Y., 2000, s. 10.

22 Wheare, K. C., 1984, s. 101-102.

Anayasal değişimin dinamikleri arasında öncelikli önem arz eden iki faktörden birisi yeni bir devletin kurulması veya bir ülkenin bağımsızlığa kavuşmasıdır. Bazı durumlarda yeni bir devlet kurulmadan önce bu, devletin Anayasasının yapılmasından önce gerçekleşir. Bazı durumlarda da önce Anayasa yapılır ve bu Anayasa yeni devletin kuruluşunu, temel organlarını ve bunların işleyişini, ülkenin siyasal sistemini belirler ve kişilerin hak ve hürriyetlerini düzenler. Bir ülkenin işgal veya koloni yönetiminden kurtulması ve bağımsızlığını elde etmesi de, o ülkede çoğunlukla yeni bir Anayasanın yapılmasını gerekli kılar. Diğer bir faktör ise bir ülkede gerçekleşen ihtilal, devrim, hükümet darbesi ve ülkenin parçalanması gibi olaylardır. Bu olaylar söz konusu ülkede siyasal rejimi kökten veya kısmen değişime uğratar. Bu durumlarda fiili iktidarı elinde tutan sosyal ve siyasal güçler yeni rejimin Anayasasını yapma yoluna gider.²³

Siyasi rejim değişmelerinin önemli aşamalarından olan Anayasa yapımı sürecinde değişik öğelerin dikkate alınması büyük önem taşımaktadır. Bunlardan birincisi, bu süreçte sosyal temel norm (social grundnorm)'un²⁴ belirlenmesidir. Sosyal temel normun belirlenmesi, belli bir ülkede belli bir zamanda yapılacak yeni Anayasanın ya da Anayasa değişikliğinin hangi nedenlerden kaynaklandığının somut olarak anlaşılmasını ifade eder. Anayasa yapımının başka bir unsuru da zamanlamadır. Siyasi rejim değişmesinde "Anayasanın yapımı veya değiştirilmesi için en uygun ve elverişli zamanın seçilmesi ve şartların olgunlaşmasına dikkat edilmesi, yapılacak Anayasanın istikrarlı ve iyi bir Anayasa olması bakımından önemli bir unsurdur."²⁵

Anayasa yapımında başka bir önemli unsur ise bu süreçte toplumsal mutabakatın sağlanması sorunudur. Mutabakata dayalı Anayasa yapımının karşısında yer alan yöntem ise, "çatışmacı Anayasa yapımı"dır. Anayasa yapımında dikkate alınması gereken bir unsur da bu süreçten beklenen toplumsal yararadır. Demokratik ülkelerde değişen sosyal, ekonomik ve siyasal şartlar doğrultusunda meydana gelen yeni sorunların çözümü amacıyla Anayasal değişim gerçekleştirilir ve Anayasa yeni koşullara uydurularak toplumsal yarar sağlanır. Demokratik olmayan ülkelerde Anayasanın yapımıyla ilgili yukarıdan karar verilerek bu karar halka empoze edilir. Bunun dışında yabancı hükümetleri veya dış kamuoyunu etkilemek, bazen de, iç kamuoyuna yönelik olarak, o zamana kadar uygulanan temel politikaların belli ölçüde değiştirildiğini hissettirmekle halkın gözünde meşruluk kazanmak için de Anayasal değişim gerçekleştirilebilir.²⁶

23 Atar, Y., 2000, s. 21-22. Özbudun, E., Türk Anayasa Hukuku, Ankara 1993, s. 121.

24 Kavramla ilgili bkz: Güriz, A., Hukuk Felsefesi, AÜHF Yayını, 1985, s. 343-344.

25 Atar, Y., 2000, s. 148-149.

26 Bkz: Atar, Y., 2000, s. 154-155.

4. Ermenistan'ın Bağımsızlık Elde Etmesi ve Yeni Anayasa Yapımı Süreci

4.1. Toplumsal Hareketlenme Dinamiği Olarak “Karabağ Sorunu”

Ermenistan, Kafkasya Cumhuriyetleri içinde Moskova'ya en sadık cumhuriyetti. Bu yüzden Ermenistan toplumunda bağımsızlık hareketi diğerleri gibi şiddetli ve sarsıntılı olmadı.²⁷ Diğer taraftan Ermenistan'ın yeni döneme geçişi bağımsızlık ve demokratikleşme çabalarından ziyade yayılmacılık, Ermeni toplumun uğradığı “tarihsel adaletsizliğin giderilmesi”, “1915 yılında uğradıkları sözde soykırım iddiaları”nın tanıtılması ve “Karabağ dahil eski Ermeni topraklarının ana vatana birleştirilmesi” gibi sloganlar üzerine gelişmiştir. Azerbaycan'da ise rejim karşıtı gösterileri tetikleyen ana unsur, Dağlık Karabağ Özerk Eyaleti'nde başlatılan ayrımcılık hareketi ve Ermenistan'ın Dağlık Karabağ'ı kendisine birleştirme girişimleri oldu. (Dağlık Karabağ Özerk Eyaleti 7 Temmuz 1923 yılında Azerbaycan Merkezi Yürütme Komitesi'nin kararı ile kurulmuştur. Bu bölgenin özerk konuma getirilmesi Çarlık Rusya'nın yürüttüğü politikanın devamıydı.)²⁸

Azerbaycan'da ise rejim karşıtı gösterileri tetikleyen ana unsur, Dağlık Karabağ Özerk Eyaleti'nde başlatılan ayrımcılık hareketi ve Ermenistan'ın Dağlık Karabağ'ı kendisine birleştirme girişimleri oldu.

1987 yılından başlayarak Ermenilerin, Karabağ'ın Ermenistan'a bağlanması için Moskova'ya yaptıkları başvurular geri çevrilmişse de, 15 Haziran 1988 yılında Ermenistan Yüksek Sovyeti, SSCB Anayasası'nın 70. maddesine dayanarak, Dağlık Karabağ'ın Ermenistan'a katılması için Azerbaycan ve Moskova yanında girişimde bulunmuştur. Söz konusu 70. madde, cumhuriyetlerin self-determinasyon hakkına dayanarak Sovyetler Birliği'ni kurduklarını söylemektedir. Bu suretle Karabağ'ın self-determinasyon hakkı olduğundan söz etmek istenmiştir. Fakat Azerbaycan da Sovyet Anayasası'nın 78. maddesine dayanarak bu kararı geçersiz sayma hakkını

27 Armaoğlu, F., 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s. 935.

28 Ermenilerin Kafkaslara göçü 19. Yüzyıl başlarında Rus dış politikasının temel hedeflerinden biri olmuştur. 20 Mart 1828 tarihinde Rus Çarı I. Nikolay'ın fermanıyla Ermeni vilayeti oluşturulmuştur. Fermana göre, eski İrevan Hanlığı, Nahçıvan Hanlığı ve Ordubad'I içine alan bölgede bir Ermeni vilayeti kurulacaktır. 21 Mart günü Ermeni vilayeti resmen kurulmuştur. Vilayetin terkibine İrevan'ın 15 ilçesi ile Nahçıvan'ın 5 ilçesi katılmıştır. Bu dönemde Ermeni vilayeti sınırları içine katılmış İrevan şehrinde 7.331 Türk ve 2.369 Ermeni nüfusu vardır. Rus İmparatorluğu'nun Ermenileri Kafkaslara göç ettirmekteki amacı, onları kendi askerî, siyasi, ekonomik ve tümüyle sömürgeci politikalarının aracı haline getirmektir. N. Şavrov'un yazdığına göre, sadece 1828-1830 yıllarında Güney Kafkasya'ya İran'dan 40.000 ve Osmanlı'dan 84.000 Ermeni göç ettirilmişler ve bu Ermeniler Karabağ, İrevan, Borçalı ve Ahıska bölgelerindeki en verimli topraklara yerleştirilmişlerdir. 1900'lü yılların başında Güney Kafkasya'daki 1.300.000 Ermeni nüfusun ancak 300.000'i buranın yerlisiydi, geri kalan 1 milyon Ermeni ise bölgeye Ruslar tarafından göç ettirilmiştir. Bkz: A.Aleskerli, Ermenilerin Azerbaycan'da Yaptıkları Soykırımlar ve Devam Eden Çözümüzlük, Stratejik Analiz, Sayı: 108, Nisan 2009.

kullanmıştır. Çünkü 78. maddeye göre, bir cumhuriyetin sınırları onun rızası olmadan değiştirilemezdi.²⁹

12 Ocak 1989 yılında Moskova, Karabağ'ın yönetimi için "özel bir komite" kurmuştur. Özel komite Ermeni yanlısı bir siyaset yürütmüştür. Aslında bu komitenin kurulması Karabağ'ın Azerbaycan'dan koparılması yolunda yeni bir girişimdi. 28 Kasım 1989 yılında alınan kararla Moskova, Karabağ'ın Azerbaycan'a ait olduğunu vurguladıysa da beşbin kişilik bir Sovyet askeri kuvvetini Karabağ'da bulundurmaya devam etmiştir.

1 Aralık 1989 günü Ermenistan Parlamentosu'nun Dağlık Karabağ'ı Ermenistan'a bağlamak üzere karar alması, Azerbaycan'daki politik gerilimi had safhasına çıkarmıştır. 6 Aralıkta Azerbaycan Parlamentosu'nun karşı karar alarak Ermenistan'ın kararını geçersiz ve yasadışı sayması gerginliği azaltmamıştır. 1990 yılında Bakü'de baş gösteren itirazlar sırasında Ermeni kökenli olan vatandaşların öldürüldüğünü gerekçe göstererek, 19-20 Ocakta Kızıl Ordu birlikleri sivil halka karşı katliam uygulamış, 28 Şubat 1991 yılında ise Azerbaycan Parlamentosu, Dağlık Karabağ Özerk Eyaleti'nin tasfiye olunmasına ilişkin kanunu kabul etmiştir.³⁰ İkinci büyük katliam ise 25 Şubat 1992 yılında Karabağ'ın Azerbaycanlı yerleşim merkezi olan Hocalı'da olmuştur. Rus askeri alayı ve Ermeni birlikleri tarafından gerçekleştirilen bu çok sayıda insan hayatını kaybetmiştir. Olayların sonraki gelişimi Azerbaycan'ı tamamen yenilmiş duruma düşürmüştür. Bu hadiseler sonucu Ermenistan'daki ve Dağlık Karabağ'daki Azerbaycanlı ahali doğma yurtlarından kovulmuş, Azerbaycan, Dağlık Karabağ dışındaki ilçeler dahil topraklarının %20'ni kaybetmiştir.

4.2. Ermenistan'ın Bağımsızlık Elde Etmesi

İlk aşamada muhalefet hareketlerinin ortaya çıkmasında çevre konuları öne çıkmıştır. Aşamalı olarak, etnik-sosyal konular toplu gösterilerde ve kamusal tartışmalarda ekolojik sorunların önüne geçmiştir. 1987 yılı başlarında ve 1988 yılının sonlarına doğru, Ermenistan'ın siyasal takvimindeki en önemli maddeyi Dağlık Karabağ konusu teşkil etmiştir. Bu sorun birçok gayri resmi grubun bir araya gelmelerini ve geniş bir toplumsal destek toplanmasını sağlamıştır. Birçok gayri resmi grup 1988 yılı yazı içerisinde Ermeni Ulusal Hareketi (*Hayots Hamazgayin Şaryum*) örgütünün semsiyesi altında birleşmiş ve kurulan bu örgüt Erivan'da entelektüeller tarafından kurulan gayri resmi bir grup olan Karabağ Komitesi ile birlikte Ermenistan'ın bağımsızlık hareketinde ve demokrasiye geçişinde hayati öneme haiz bir rol

29 Armaoğlu, F., 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s. 207.

30 Az ərbaycan Respublikası Ali Sovetinin M əlumatı, 1991, No 24, md. 448, 449.

oynamıştır. Ermeni Ulusal Hareketi’nin popülaritesi 1989 yılı boyunca artmaya devam ederek bir güç haline gelmiştir.³¹

Mayıs 1990 yılı parlamento seçimlerinde halk milletçilere, özellikle Ermeni Ulusal Hareketi’ne oy verdi. Ermeni Ulusal Hareketi liderinden Ter Petrosyan Cumhurbaşkanı, Vazgen Manukyan ise Başbakan oldu.³² Parlamento seçimleri Ermenistan’ın bağımsızlık ve demokrasi mücadelesinde bir dönüm noktası oldu. Yüksek Sovyet 23 Ağustos 1990 tarihinde “Ermenistan’ın Bağımsızlığı Bildirisi’ni kabul etti. Bildiri kasıtlı olarak birden fazla anlama gelebilecek bir şekilde yapılmıştı. Çok partili sistem, kuvvetler ayrılığı, insan haklarının korunması ve demokratik amaçlar vurgulandığı bu belgeyle Ermenistan’ın Sovyetler Birliğinden ayrılacağı söz konusu değildi. Bildiri, Ermenistan Anayasasının Sovyet kanunları üzerinde olduğunu, yeni Anayasanın temelini oluşturacağını ve yeni Anayasanın benimsenmesine kadar, Ermenistan Anayasası olarak işlev göreceğini ilan etmişti.³³ Bildirinin Başlangıç kısmında 1 Aralık 1989 yılında aynı zamanda Ermeni Yüksek Sovyeti ve Dağlık Karabağ Ulusal Sovyetinin 1 Aralık 1989 tarihli “Ermeni SSC ve Dağlık Karabağ’ın Birleşmesi Hakkında” kararın temel alınacağı vurgulandı. Bildirinin 11. maddesinde “1915 yılında Osmanlı Türkiye’si ve Batı Ermenistan’da” uğradıkları “soykırımın uluslararası düzeyde tanınması”na çalıştığı hükmü yer almıştır.³⁴ Anayasal sistemle ilgili önemli düzenlemeler “Bağımsız Devletin Temelleri Hakkında” Anayasal Kanun ve Cumhurbaşkanlığı makamının ihdasına dair yasa örnek gösterilebilir.³⁵

4.3. 1995 Anayasası’nın Kabulü

Mart 1991 tarihli Sovyetler Birliğinin korunmasına ilişkin referandum Ermenistan tarafından boykot edilmiştir. Nisan 1991 yılında Ermenistan Komünist Partisinin mülkiyeti millileştirilmiştir. Dört ay sonra ise Komünist Parti kendi kendini feshetmiştir. Moskova’daki Ağustos darbesinden sonra yapılan ve seçmenlerin % 94’nün katıldığı 21 Eylül 1991 referandumunda oylamaya katılanların % 99 bağımsızlık lehinde oy kullanmıştır. 23 Eylül 1991 tarihinde Ermenistan’ın tam bağımsızlığı ilan edilmiştir. Bağımsızlık Bildirisinden kısa bir süre sonra, Anayasa

31 Bkz: Hunter Sh. T., *The Transcaucasus in Transition. Nation-Building and Conflict*. The center for Strategic & International Studies Washington, D.C. 1994, p. 22-57. Göncü L., 2000, p. 134-135.

32 Дербишайр, Дж.Д., Дербишайр, Я., 2000, с. 398.

33 Armaoğlu, F., 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s. 937. Defeis Elizabeth F., “Constitution Building in Armenia: A Nation Once Again”, *Parker School Journal of East European Law* 1995 No.2, 1995, 160-162, 165-175. naklen, Göncü L., 2000, 135.

34 Bildirinin tam metni için bkz: «Декларация о независимости Армении», 23/08/1990 <http://www.parliament.am/hdoc/Laws/ru/9t9w4k.html>

35 Окуньков, Л.А., «Конституция Армении (Республики Армении) от 5 июня 1995 г.», Вводная статья. http://www.constitution.garant.ru/DOC_3864869.htm

Komisyonu, yeni Anayasa taslağını hazırlamak üzere kurulmuştur. Komisyon Cumhurbaşkanının başkanlığında parlamento ve hükümet üyelerinden oluşmaktaydı. Burada ilginç olan bu üyelerin Cumhurbaşkanı tarafından atanmış olmasıydı. 16 Ekim 1991 tarihinde yapılan ilk doğrudan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde yarışan altı aday arasından Ter-Petrosyan oyların %83'nü alarak Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Bu gelişme Ermeni siyasetinde özellikle Anayasa yapımında anahtar bir rol oynamıştır. 29 Kasım 1991 tarihinde "Ermenistan Cumhuriyeti Yüksek Sovyeti Hakkında" kanun kabul edilmiştir. Bu Kanunun 10 maddesinin (1). bendi Yüksek Sovyete yeni Anayasa kabul etme yetkisi tanımıştır.³⁶

Moskova'daki Ağustos darbesinden sonra yapılan ve seçmenlerin % 94'nün katıldığı 21 Eylül 1991 referandumunda oylamaya katılanların % 99'u bağımsızlık lehinde oy kullanmıştır.

Yeni Anayasa tasarısı Haziran 1993 tarihinde Anayasa Komisyonu tarafından parlamentoya sunulmuştur. Cumhurbaşkanlığının tasarısına karşı muhalefet de kendi tasarısını öne sürmüştür. Muhalefet grupları daha çok cumhurbaşkanı gücünün oransız dağılımını, 1915 sözde soykırımıyla ve Ermenistan'ın bölgesel amaçları konusunda uluslararası tanınma isteğine ilgili göndermeler yapılmadığı konularını eleştirmekteydi. Tüm bu eleştirilerin sonucunda, Ulusal Mutabakat için Konsey adıyla da tanınan altı muhalefet partisi (Demokratik Çiftçi Partisi,

Ermenistan Demokratik Partisi, Ermenistan Cumhuriyetçi Partisi, Ermenistan Devrimci Federasyonu, Ulusal Demokratik Birlik ve Anayasal Haklar için Birlik), alternatif bir tasarı hazırlamışlardır.³⁷

Ermenistan Anayasa yapımında en çok tartışılan konulardan birisi, yeni Anayasanın kabulü için uygulanacak yöntem sorunuydu. Muhalefet gruplarının ekseriyeti seçim kurulunun toplanmasından yanaydı. Mart 1992 tarihinde ve Şubat 1993 tarihinde muhalefet geçici seçim kurulu için gösterilere başlattı. Cumhurbaşkanı, yeni Anayasanın benimsenmesi için referandumu savunurken, Komünist Partisi, onayın mevcut parlamento tarafından verilmesi gerektiğini savunmuştur. 1994 yılı Nisan ayında Anayasanın kabulüne ilişkin üç değişik yöntem üzerinde müzakereler başlatılmıştır. Ermenistan Anayasası'nın, Anayasa üzerinde yapılacak düzenlemelerde parlamentonun üçte iki çoğunluğunun onayı kuralını çiğnenerek basit çoğunlukla, Parlamento seçimleriyle aynı tarihe gelecek şekilde tasarının referanduma götürülmesini kararlaştırmıştır. Aynı zamanda parlamento, "Referandum Kanunu"na yapılan değişiklik sonucunda yeni Ermenistan Anayasası'nın kabulü için seçmenlerin üçte birinin "evet" demeleri

36 Дербишайр, Дж.Д., Дербишайр, Я., 2000, с. 365. Gönenç L., 2000, 135.

37 Gönenç, L., 2000, 136.

yeterli olacaktı. Bu yasal düzenlemeler yeni Anayasanın meşruiyetini tartışmalı bir hale getirmiştir.³⁸

5 Haziran 1995 tarihli referanduma oy kullanabileceklerin % 56'sı katıldı ve bunlardan sadece % 68'i lehte oy kullandı. Bu da yeni Ermenistan Anayasası'nın, tüm seçmenler içerisinde sadece %37'lik oy oranıyla kabul edildiğini göstermekteydi. Muhalefet, referandumda birçok yolsuzluklar olduğunu, bununda sonuçları etkilediğini iddia etti. Temmuz 1995 referandumunu ve onu takip eden Parlamento seçimlerini izleyen uluslararası gözlemciler, oylamanın özgürce yapıldığını, ancak adil olmadığını belirttiler.³⁹

Anayasanın başlangıç bölümünde yer alan ifadeye göre bu Anayasanın Ermeni halkı tarafından "Ermenistan'ın Bağımsızlık Bildirisinde belirtilmiş Ermeni devletçiliğinin temel ilkelerini ve milli amaçlarını temel alarak" kabul edildiği belirtilmiştir. Dolayısıyla Anayasayla Bağımsızlık Bildirisi'nde yer alan gerek Karabağ'la ilgili, gerekse de sözde Ermeni soykırımıyla ilgili taleplerin devam ettiği vurgulanmıştır.

4.5. 2005 Değişiklikleri

2001 yılında Ermenistan Avrupa Konseyi üyeliğine kabul edildiği sırada 1995 Anayasası'nda değişiklikler yapılacağı taahhüdünde bulunmuştur. 2003 yılında değişikliklerin kabul edilmesi için yapılan girişim başarısızlıkla sonuçlanmıştır. İlk Anayasa değişikliği tasarısı Venedik Komisyonu'nca eleştirilmiştir. Yeni Anayasa tasarısı hazırlanarak 27 Kasım 2005 yılında referanduma sunulmuştur. Mühalefet referandumu boykot ederken resmi sonuçlar büyük oranda katılımın olduğunu iddia etmiştir.

Anayasa değişiklikleri cumhurbaşkanının bazı yetkilerinin parlamentoya ve başbakana devredilmesi, cumhurbaşkanının Adalet Konseyi Başkanlığı'ndan uzaklaştırılması, insan ve vatandaş hakları konusunda bir takım iyileştirilmelerin yapılmasını öngörmüştür. Anayasa değişikliklerinin büyük çoğunluğu 2007 yılından itibaren yürürlüğe girmiştir.⁴⁰

Anayasanın yeni metni aşağıdaki bölümleri içermektedir.⁴¹

Anayasa Başlangıç ve 9 Bölümden ibarettir.

38 Gönenc, L., 2000, 136.

39 Bremmer, I., Welt C., "Armenia's New Autocrats", Journal of Democracy, Volume 8, Number 3, 1997, p. 87-89.

40 Caucas europenews, 13.12.2005.

41 Anayasanın 1995 ve 2005 metinleri için bkz. <http://www.concourt.am/russian/constitutions/index.htm#6>

Bölüm 1. Anayasal Düzenin Temelleri

Bölüm 2. İnsan ve Vatandaş Temel Hak ve Özgürlükleri

Bölüm 3. Cumhurbaşkanı

Bölüm 4. Milli Meclis

Bölüm 5. Hükümet

Bölüm 6. Yargı Erki

Bölüm 7. Yerel Yönetimler

Bölüm 8. Anayasanın Kabulü, Değiştirilmesi ve Referandum

Bölüm 9. Nihai ve Geçici Hükümler

Anayasanın gerek 1995 metninin gerekse 2005 metninin çerçeve Anayasası olmadığını görmekteyiz. Birçok konular Anayasa metninde ayrıntılı bir biçimde ele alınmıştır. Bu yöntemle Anayasa hazırlamak eski Sovyet cumhuriyetlerini Anayasalarına özgün bir özelliktir.

6. Anayasal Düzenin Temelleri

Eski Sovyet Cumhuriyetlerinin yeni Anayasaları yapılırken, cumhuriyetlerde baş gösteren siyasal değişimler ve bu ülkelerin toplumsal özellikleri önemli rol oynamıştır. Aynı toplumun içinden çıkmış olmaları ve benzeri zorlukları yaşamalarından dolayı bu cumhuriyetlerdeki Anayasal yapılanmanın bazı ortak özellikleri bulunmaktadır:

- 1) Sosyalist sistemin reddi, yeni liberal-demokratik modelin kabul edilmesi*
- 2) Kuvvetler ayrılığının hukuk devletinin ayrılmaz bir ilkesi olarak tanınması*
- 3) Özel mülkiyetin devlet tarafından yasal güvence altına alınması*
- 4) Hukukun ve yasaların üstünlüğünün tanınması*
- 5) Uluslararası hukuk normları ve ilkeleri çerçevesinde kişi hak ve özgürlüklerinin güvence altına alınması, devlet ve vatandaşın karşılıklı görev ve yükümlülüklerinin belirlenmesi*
- 6) Yerel yönetimin genişletilmesi.⁴²*

42 Михалева, Н.А., 1998, с. 92-93.

Komünist sistemin çökmesi ani bir şekilde gerçekleşmiştir. Bu ülkelerin muhalefetleri dahil birçokları için komünizmin çöküşü, sürpriz olmuş ve dolayısıyla, yeni döneme hazırlıksız girmişlerdir. Tüm bu olanlar, yani eski rejime son verilmesi yeni rejimin güçlerini oluşturan reformistlerin veya muhalefetin kafasında oluşmuş kurumsal bir çerçeve değildir. Bazı ülkeler, komünizm öncesi Anayasaları yaşatmaya çalışmış, ancak daha sonraları post-komünist şartların çok farklı olduğu ortaya çıkmıştır. Bu hazırlık eksikliği, yeni rejim güçlerini, yoğun bir şekilde Batı Anayasalarını model olarak ödünç almaya zorlamış, hatta bazen ulusal düzenleme üzerinde yaratabilecekleri olumsuz etkiyi göz önüne bile almamışlardır.⁴³ Bazı Anayasalarda devletin sosyalizm öncesi egemenlik olgusuna dikkat çekilmiş, parlamenter ve demokrasi geleneklerine sahip oldukları vurgulanmıştır.⁴⁴ Güney Kafkasya Cumhuriyetleri arasında ilk bağımsızlık döneminde sadece Gürcistan 1921 tarihli Anayasaya sahip olmuştur. 1921 Anayasası Gürcü toplumunun demokrasi ve devlet kültürünü sahip bir topluluk olduğunun bir tescili olarak algılanmıştır.⁴⁵ Daha önceleri Anayasası olmayan (sosyalist Anayasalar hariç) devletler ise yeni Anayasalarının başlangıç kısımlarında devlet geleneklerine dayandıklarını vurgulanmıştır. Bu anlamda Ermenistan Cumhuriyeti Anayasası'nın başlangıç kısmı şu şekilde ifade edilmiştir:

Komünist sistemin çökmesi ani bir şekilde gerçekleşmiştir. Bu ülkelerin muhalefetleri dahil birçokları için komünizmin çöküşü, sürpriz olmuş ve dolayısıyla, yeni döneme hazırlıksız girmişlerdir.

“Ermeni halkı, Ermenistan'ın Bağımsızlık Bildirisi'nde belirtilmiş Ermeni devletçiliğinin temel ilkelerini ve milli amaçlarını esas alarak, özgürlüğe aşık atalarının bağımsız devletin tekrar ihyasına ilişkin vasiyetini gerçekleştirerek, sonraki nesiller için özgürlüğün, genel refahın, toplumsal barışın temin olunması amacıyla, bağımsızlığın güçlendirilmesi ve geliştirilmesine sadık kalarak, evrensel değerlere bağlılığını onaylayarak, Ermenistan Cumhuriyeti Anayasasını kabul eder.”

Burada geçen “Ermenistan'ın Bağımsızlık Bildirisinde belirtilmiş Ermeni

43 Gönenc, L., 2000, p. 93.

44 Örneğin Gürcistan'ın 1921 Anayasası, Estonya'nın 1920 ve 1938 Temel Yasası, Litvanya'nın 1922 tarihli Anayasası yeni Anayasaların yapım sürecinde etkili olmuştur. Letonya Cumhuriyeti ise 1922 tarihli Anayasasını yeniden yürürlüğe koymuştur.

45 Tarihsel devamlılık 6 Kasım 1992 tarihli “Devlet Hakimiyeti Hakkında” Gürcistan Cumhuriyeti yasasında da görülmektedir. Bu yasa “Gürcistan'ın 1921 tarihli Anayasasına dayanan yeni Anayasanın kabulüne kadar” devlet organlarının yetkilerini belirlemektedir. Bu ifade daha sonra, Gürcistan Cumhuriyetinin 1995 tarihli Anayasasının Başlangıç kısmında da yer almıştır: “Gürcistan vatandaşları..... Gürcü milli devletçiliğinin çok asırlık geleneklerine ve 1921 Gürcistan Anayasasının temel ilkelerine dayanarak bu Anayasayı ilan eder”. Litvanya Cumhuriyeti Anayasasının Başlangıç kısmında Litvanya Yasaları (önceki Anayasa) zikredilmiştir. Estonya'nın 1992 tarihli Anayasasının Başlangıç kısmında ise, 28 Haziran 1992 tarihli yeni Anayasa, 1938 yılında yürürlüğe girmiş Temel Yasanın 1. maddesine dayanarak kabul edildiği ifade olunmaktadır.

devletçiliğinin temel ilkelerini ve milli amaçlarını esas alarak” ibaresi aslında bildiriye yer alan iki hüküm açısından çok önemlidir. Bunlardan birisi Bağımsızlık Bildirgesi’nde yer alan Karabağ’ın Ermenistan birleştirilmesine dair hükmüdür. İkincisi 13. Maddede yer alan Devlet Armasına ait düzenlemedir. Bu maddeye göre “Ermenistan Cumhuriyetinin Arması, siperin merkezinde Nuh’un gemisiyle birlikte Ağrı dağı ve Ermenistan’ın dört tarihi çarlığının Armaları tasvir olunur. Siperi aslan ve kartal tutuyor, siperin altında ise kılıç, dal, başak demeti, zincir ve bant tasvir olunur.

Eski Sovyet Cumhuriyetleri Anayasalarının neredeyse tümünde, cumhuriyetin nitelikleri açısından, çağdaş demokratik Anayasalarda geçerli olan nitelikler belirtilmiştir. Ermenistan Cumhuriyeti Anayasası’nın 1. maddesine göre “Ermenistan Cumhuriyeti egemen, demokratik, sosyal, hukuk devletidir.” Cumhuriyetin nitelikleri arasında “sosyal devlet” niteliği konusunda önceki dönemden farklı bir yaklaşım içinde olduğu görülmektedir. Eski Sovyet Anayasalarının birçoğunda “sosyal devlet” ilkesi doğrudan ifade edilmiş olmakla birlikte, sosyal haklar açısından devletin “maddi güvencesi” değil, “hukuki güvencesi” esas alınmaktadır. Başka bir deyişle devletin bundan önceki dönemlerde olduğu gibi tüm sosyal hakları karşılama zorunluluğu yerine olanaklar ölçüsünde yerine getirme şeklinde bir yumuşama görülmektedir. Bu ilkeler arasında laik devlet ilkesine ayrıca yer verilmediğini görmekteyiz.⁴⁶ 2005 değişiklikleriyle Ermenistan Apostolik Kilisesi’yle ilgili Anayasaya yeni düzenlemeler getirilmiştir. 2005 değişikliği ile ilave edilmiş 8.1 maddesi kilisenin devletten ayrı olduğunun yanı sıra Ermeni Apostolik Kilisesi’nin önemine atıf yapmaktadır. Bu maddeye göre; “*Ermenistan Cumhuriyeti Ermeni Apostolik Kilisesinin bir milli kilise olarak Ermeni halkının manevi yaşamındaki, onun milli kültürünün gelişmesindeki ve milli varlığının korunmasındaki istisnai misyonunu kabul eder.*”

1995 metnindeki 11. maddede yapılmış değişiklikle 2005 metninde Ermeni Diasporası’yla ilişkilerin güçlendirilmesi öngörülmektedir. Söz konusu maddeye göre;

46 Eski sosyalist Anayasaların çoğunda laiklik ilkesi açıkça düzenlenmemiştir. Özbekistan hariç diğer Müslüman toplulukların Anayasalarında cumhuriyetin nitelikleri arasında “laik devlet” kavramı yer almaktadır. Ukrayna Anayasasının Başlangıç bölümünde “Tanrının (...) karşısındaki sorumluluğunun bilincine vararak” Anayasanın kabul edildiği ifade edilmektedir. Litvanya Anayasasında göre geleneksel kilise ve dini kurumların devletçe tanındığı ifade edilmektedir. Diğer kilise ve dini kurumlar ise toplumda destek sağladığı ve onların eğitimleri, ayinleri kanuna ve ahlaka aykırı olmadığı durumlarda tanınmaktadır (Litvanya Cumhuriyeti Anayasası, md.43/1.) Polonya Anayasasına göre Polonya Kilisesi ve devlet arasındaki ilişkiler devlet ve Vatikan arasında yapılmış uluslararası anlaşma ve kanunlarla belirlenir. Devlet ve diğer kiliseler, dini kuruluşlar arasındaki ilişkiler onların temsilcileriyle Bakanlar Kurulu arasında imzalanmış anlaşmalar esasında kabul edilen kanunla düzenlenir. Polonya kilisesi ülkedeki siyasi değişimlerde etkili role sahip olmuştur. 1990 yılından tüm devlet binalarına dini semboller konulmuştur. Resmi törenlerde din görevlileri hazır bulunurlar. Orduda ve donanmada din hizmetlisi görevi tesis edilmiştir. Hükümetin kararıyla dini eğitimle bağlı seçmeli ders okutulur. Bkz: Андреева, Г.Н., КОНСТИТУЦИОННОЕ (ГОСУДАРСТВЕННОЕ) ПРАВО ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН. (Под ред. В.А. Страшуна). Том 3. Изд. БЕК Москва, 1991. с. 501. Bulgaristan Anayasasının 13. maddesine göre, devlet işleri din işlerinden ayrılır. Siyasi amaçlar için dini ve din kurumlarını kullanmak yasaktır. Söz konusu maddenin 3. fıkrası Doğu Ortodoks Hıristiyanlığı Bulgaristan’ın geleneksel dini olarak tanımlamıştır. Bunun yanı sıra Bulgaristan’daki diğer dini kurumların (Müslümanlar, Yahudiler, Yedinci gün adventistleri. Tüm-dünya beyaz kardeşliği, Tanrı Kiliseleri Birliği ve Ermeni Havariler Kilisesi) yöneticilerinin teklifi belli bayram tatilleri belirlenmiştir. Bkz: Андреева Г.Н . с. 632.

“Ermenistan Cumhuriyeti uluslar arası hukuk ilke ve normlar çerçevesinde Ermeni Diasporası'yla ilişkilerin güçlendirilmesine, diğer devletlerde bulunan Ermeni tarihi ve kültürel değerlerinin korunmasına, Ermeni eğitim ve kültürel yaşamının gelişmesine yardım eder.”(md. 11)

Ermensitan Anayasası'na göre iktidar halka aittir. Ermeni halkı bu hakkı değişik yollarla kullanır: Seçim, referenadum, Anayasada öngörölmüş devlet organları, yerel yönetim organları, yetkili kişiler (md. 2). Anayasanın 8. bölümünde referandumla ilgili düzenlemeler yer almaktadır. Bu düzenlemelere göre Anayasa, Cumhurbaşkanının veya Milli Meclis'in insiyatifiyle yapılan referandum yoluyla kabul edilir veya değiştirilebilir. Referandum cumhurbaşkanının önerisi veya Milli Meclisin rızasıyla belirlenir. Bu konudaki karar Milli Meclis'in üye tamsayısının ekseriyetinin oyuyla kabul edilir.(md.111) Kanunlar, Milli Meclis'in veya Hükümet'in önerisiyle referanduma sunulabilir. Referandum yoluyla kabul edilmiş kanunlar sadece referandum yoluyla değiştirilebilir.(md. 114) Anayasanın 114. maddesinde değiştirilemez maddeler belirtilmiştir. Bu maddeye göre, Anayasa'nın 1 ve 2. maddeleri, ayrıca bu hükmün yer aldığı 114. madde değiştirilemez. Anayasa'nın 1. maddesi Ermenistan Cumhuriyeti'nin egemen, demokratik, sosyal ve hukuk devleti niteliklerini hükme bağlamaktadır. Anayasa'nın 2. maddesi ise Ermenistan Cumhuriyetinde hâkimiyetin halka ait olduğu hükmü yer almakta olup hâkimiyete her hangi kurum veya kişi tarafından el konulması suç olarak tanımlanmıştır.

***Bu maddeye göre,
Anayasa'nın 1 ve 2.
maddeleri, ayrıca bu
hükmün yer aldığı 114.
madde değiştirilemez.***

7. Temel Hak ve Özgürlükler

Ermenistan Anayasası'nın II. Bölümü, insan ve vatandaşlarının temel hak ve özgürlüklerine ait düzenlemeleri içermektedir. Bu düzenlemelerin ekseriyeti liberal Anayasalarda ve evrensel insan hakları belgelerinde yer alan hükümlerdir. Anayasanın ilgili hükümlerinde şu maddeler yer alır: Yaşam hakkı (md. 15), kişisel özgürlük ve dokunulmazlık (md. 16), hak ve özgürlüklerin korunmasıyla ilgili hukuksal güvenceye sahip olma hakkı (md. 18), ihlal edilmiş hakların yeniden edinmesi ve tarafsız mahkemece adil yargılanma hakkı (madde 19), hukuksal yardım alma hakkı (md. 20), suçsuzluk karinesi (md. 21), kendi eşi ve yakınlarına karşı ifade vermeme hakkı (md. 22), konut dokunulmazlığı (md. 24), seyahet ve yaşam yeri seçme özgürlüğü (md. 25), düşünce, vicdan ve din özgürlüğü (md. 26.), ifade özgürlüğü (md. 27), dernek kurma, sendika kurma ve üye olma hakkı (md. 28), toplanma hakkı (md.29), seçim hakkı (30).

2005 değişiklikleri Ermenistan vatandaşlığı konusunda da önemli hükümler getirmiştir. Anayasa'ya ilave edilmiş 30.1. maddeye göre, Ermenistan Cumhuriyeti'nde doğmuş çocuklar Ermenistan Cumhuriyeti vatandaşıdır. Ana ve babasından biri Ermeni olan çocuklar Ermenistan Cumhuriyeti vatandaşı olabilecektir. Vatandaşlığın edinmesi ve kaybedilmesi usulü kanunla belirlenir. Hiçkimse Ermenistan Cumhuriyeti vatandaşlığından, ayrıca vatandaşlığını değiştirme hakkından yoksun bırakılamaz. Çifte vatandaşlığı olanların hak ve yükümlülükleri kanunla belirlenir. Bu Anayasa maddesinin eklenmesi Ermenistan'da çifte vatandaşlık kanununun kabul edilmesi yolunu açmıştır. 26 Şubat 2007 tarihinde Ermenistan parlamentosunda çifte vatandaşlığa ilişkin "Vatandaşlık Kanunu"nda değişiklik öngören kanun tasarısı 66 kabul, 5 red ve 4 çekimsiz oyla kabul edilmiştir. Kabul edilen yeni kanun gereği, yabancı ülke vatandaşları Ermenistan vatandaşı olabilecek, son 3 yıldır Ermenistan'da ikamet ediyor ve kayıtlı durumda iseler seçimlerde de oy kullanabileceklerdir.⁴⁷ Yeni kanuna göre, 18 yaşına ulaşmış, Ermenistan'da en az üç yıl ikamet eden, Ermenice bilen⁴⁸ ve ülke Anayasasının temel hükümleri hakkında bilgisi olan her şahıs Ermeni vatandaşı olabilecektir. Söz konusu şahsın eşi ve ebeveynleri de Ermeni vatandaşlığını alabilecektir.⁴⁹ Çifte Vatandaşlık Kanunu 2008 yılında yürürlüğe girmiştir. Çifte vatandaşlığı olanlar konusunda bazı sınırlamalar getirilmiştir. Bu vatandaşlar cumhurbaşkanı, milletvekili ve Anayasa Mahkemesi üyesi olamaz. Söz konusu sınırlama Ermenistan Cumhuriyeti Hükümeti üyelerini kapsamamaktadır.⁵⁰ Anayasa'nın 14. maddesine göre kişi onuruna karşı saygılı davranılır ve onun hak ve özgürlüğünün ayrılmaz bir parçası olarak devlet tarafından korunur. 2005 değişikliği ile ilave edilmiş 14.1. maddesinde temel hak ve özgürlüklerin kullanılması açısından büyük öneme sahip "kanun karşısında eşitlik" ilkesi yer almaktadır. Bu maddeye göre cinsiyet, ırk, renk, etnik veya sosyal köken, genetik özellikler, dil, din, dünya bakışı, siyasi veya diğer görüşler, etnik azınlığa mensup olma, malvarlığı durumu, doğumu, şikest olması, yaşı veya sosyal karakterli her hangi bir duruma bağlı olarak ayrımcılık yapılması yasaktır.

Anayasa ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda devletin üzerine belli yükümlülükler yüklemektedir. Bunlar Anayasa'nın 48. maddesinde ailenin, analığın ve çocukların korunması ve himaye altına alınması, halkın istihdamının ve iş şartlarının iyileştirilmesi, konut inşaatının teşvik edilmesi, her bir vatandaşın konut şartlarının iyileştirilmesi, halkın sağlığı programlarının gerçekleştirilmesi, etkin ve ulaşılabilir

47 Sinan Ogan, Ermenistan'da Çifte Vatandaşlık Yasası Kabul Edildi; <http://www.turksam.org/tr/yazdir1209.html>

48 Ermenistan Cumhuriyeti vatandaşıyla evli olan ebeveynleri veya velisi daha önce Ermenistan vatandaşı olmuş ve 18 yaşına bastıktan sonra 3 yıl içinde dilekçe vermiş kişiler. ecdadı Ermeni olanlar, çifte vatandaşlık yasağı gereği Ocak 1995'den sonra Ermenistan Cumhuriyeti vatandaşlığından çıkmak için dilekçe vermiş kişiler için üç yıl ikamet etme ve Ermenice bilme şartı aranmamaktadır. Bkz: Армения приняла закон "О двойном гражданстве". <http://www.panorama.am/ru/interviews/2007/03/06/harutyunyan/>

49 В Армении введено двойное гражданство. <http://www.nr2.ru/policy/106523.html>. 26.02.07

50 Более четырех тысяч армян имеют двойное гражданство. <http://www.kavkaz-uzel.ru/articles/166254/>. 07 mart 2010.

sağlık hizmeti şartlarının oluşturulması, gençlerin ülkenin siyasi, ekonomik ve kültürel yaşamına katılmalarına yardım olmak vs. ödevler olarak yer almaktadır.

Bu ve benzeri ödevler her ne kadar Anayasada yer alsada uygulanması açısından ciddi sorunların olduğu unutulmamalıdır. Sosyalizm rejiminin barış zamanlarındaki (yani savaş, terör ve devrim dönemleri dışındaki) refahçılığı tartışmalı, ama geçerli bir örnektir. Parasız sağlık hizmetleri, yoksulluğu azaltma programı, çalışma koşulları ve işçilerin haklarıyla ilgili yasalar, insan haklarının geliştirme çabaları olarak gösterilebilir. “Üçüncü Dünya”ya ait ülkeler de dahil olmakla eski sosyalist toplumlar, okur-yazarlık düzeyinin yüksek, bebek ölüm oranının düşük olması ve ortalama yaşam sürecinin yüksek olması gibi özelliklere sahiptiler.⁵¹ Sosyalizm dönemindeki sosyal politikalar, özellikle sağlık ve eğitim alanındaki iyileştirilmeler yeni döneme, yani piyasa ekonomisine geçişte hızlı bir şekilde kötüleşmeye doğru gitmiştir. Bir taraftan eski eğitim sağlık, sigorta ve emeklilik sistemi işevselliğini kaybederken diğer taraftan yeni ortama, yani piyasa ekonomisine uygun sosyal hizmet sistemi oluşturulamamıştır. Yeni siyasi rejime geçiş sürecinde toplumun kazandığı sosyal değerler tükenmeye başlamış, tüm post sosyalist cumhuriyetlerinde büyük sosyal problemler doğurmuştur.

Çifte vatandaşlığı olanlar konusunda bazı sınırlamalar getirilmiştir. Bu vatandaşlar cumhurbaşkanı, milletvekili ve Anayasa Mahkemesi üyesi olamaz.

8. Devlet Organlarının Yapısı ve İşleyişi

8.1. Yürütme

Eski Sovyet Cumhuriyetlerindeki Anayasa yapımı çalışmalarında ortak bir özellik yeni Anayasaların oluşturulmasında liderlerin merkez konumda olmasıdır. Bu cumhuriyetlerde oluşturulan birçok Anayasa “lider Anayasası” olarak ortaya çıkmıştır. Buna göre Anayasa yapım çalışmaları sırasında, karizmatik devlet başkanları bu Anayasaların yapım sürecini doğrudan etkilemiş, yeni Anayasada güçlü başkanlık sistemlerinin yer alabilmesi için ciddi gayretler sarf etmişler.⁵² Ermenistan Cumhuriyeti Anayasası'nda cumhurbaşkanlığıyla ilgili düzenlemeler “Üçüncü Bölüm”de yer almaktadır. Anayasaya göre, Cumhurbaşkanı ülkenin başıdır. Cumhurbaşkanı Anayasaya uyulmasını, yasama, yürütme ve yargı organlarının işlevlerinin normal şekilde yürütülmesini sağlar. O, ülkenin bağımsızlığı, toprak

51 Lin. C., “İnsan Hakları ve Demokrasi İlişkileri”, İçinde: Kucuradi, İ., Peker, B., 50 yıllık Deneyimlerin Işığında Türkiye’de ve Dünyada İnsan Hakları, Ankara, 1999, s. 190.

52 Gönenc, L., 2000, p. 156.

bütünlüğü ve güvenliğinin güvencesidir.(md. 49) Cumhurbaşkanının görev süresi Anayasada beş yıl olarak belirlenmiştir. Ayrıca 35 yaşına ulaşmış, son on yılda Ermenistan Cumhuriyeti'nin vatandaşı olan, son on yılda ülkede daimi ikamet etmiş ve seçim hakkına sahip her şahıs Cumhurbaşkanı seçilebilir. Aynı şahıs arka arkaya iki defadan fazla Cumhurbaşkanlığı görevine seçilemez (md. 50). 2005 yılında yapılan değişiklikle bu maddenin uygulanması konusunda sınırla getirilmiştir. Metne eklenen 53.1. maddesi gereğince sıkıyönetim ve olağanüstü durumlarda Cumhurbaşkanlığı seçimleri yapılmaz ve görevdeki cumhurbaşkanı yetkilerini kullanmaya devam eder. Cumhurbaşkanı seçimleri sadece sıkıyönetim ve olağanüstü durumun ortadan kaldırılmasından sonraki kırkıncı günde yapılır (md. 53.1). Yapılan bu değişiklikle alında aynı şahsın iki defadan fazla ard arda cumhurbaşkanı seçilemezliği konusunda düzenleme esnek hale getirilmiştir.⁵³

Cumhurbaşkanının görev ve yetkileri Anayasanın 57. maddesinde düzenlenmiştir. Bu maddeye göre parlamento tarafından kabul edilmiş kanunları, kendisine intikal ettikten itibaren 21 gün içinde imzalar ve yayımlar. Bu süre içinde yasayı görüş ve teklifleriyle birlikte yeniden görüşülmesi talebiyle Milli Meclis'e geri gönderebilir. Milli Meclis tarafından yeniden kabul edilmiş yasayı beş gün içinde imzalar ve yayımlar (md. 57/2). Anayasa Cumhurbaşkanına parlamentoyu feshetme yetkisi tanımaktadır (md. 57/3). Parlamento iki ay içinde Hükümet programını onaylamazsa cumhurbaşkanı tarafından feshedilmektedir. Ayrıca;

- *Hükümeti kararıyla ivedilikle görüşülmesi gereken bir kanun tasarısının olağan dönem toplantısı süresinde 3 ay içinde kabul etmemesi,*
- *Olağan dönem toplantısı süresinde Milli Meclis'in üç aydan fazla bir süre zarfında toplanmaması,*
- *Olağan dönem toplantısı süresinde Milli Meclisi'n üç aydan fazla bir süre zarfında müzakere edilen konuyla ilgili karar alamaması durumlarında parlamento başkanı veya başbakanının önerisiyle parlamento yine Cumhurbaşkanı tarafından feshedilir (md. 74/1).*

Cumhurbaşkanı parlamentoda en fazla sandalyeye sahip parlamento grublarıyla istişarede bulunduktan sonra Başbakanı atar. Hükümet üyeleri Başbakan'ın önerisiyle göreve atanır ve görevden alınır. Cumhurbaşkanı kanunla öngörülen durumlarda sivil görevlere atamalar yapar, danışma organları oluşturabilir. Cumhurbaşkanı uluslararası ilişkilerde Ermenistan Cumhuriyeti'ni temsil eder, dış politikanın genel

53 Benzeri düzenleme 2008'de Azerbaycan Anayasasında yapılmıştır. Anayasanın 101. maddesinin V. bendine göre savaş durumunda askeri operasyonların yapılması Azerbaycan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin yapılmasını olanaksız kıldığı zaman Azerbaycan Cumhurbaşkanının görev süresi askeri operasyonların sonuçlandırılmasına kadar ertelenir. Bu konudaki karar seçim komisyonunun başvurusu üzerine Anayasa Mahkemesi tarafından alınır.

şekilde yürütülmesini gerçekleştirir, uluslararası antlaşmalar yapar, Milli Meclis tarafından onaylanmış uluslararası antlaşmaları imzalar, hükümetlerarası antlaşmaları onaylar. Başsavcının, Merkez Bankası Başkanı'nın ve Denetim Kamarası Başkanı'nın adaylığını parlamentonun onayına sunar. (md. 57). Anayasa Mahkemesi'nin dokuz üyesinden dördü Cumhurbaşkanı tarafından atanır. Anayasa Mahkemesi Başkanlığı otuz günden fazla boş kaldığı durumlarda Milli Meclis başkanının önerisiyle mahkeme üyelerinden birisi parlamento tarafından Anayasa Mahkemesi Başkanı görevine atanır. Bu işlem gereken süre içinde gerçekleşmediği durumda Anayasa Mahkemesi Başkanı Cumhurbaşkanı tarafından göreve atanır (md. 83/2). Adalet Konseyinin önerisi üzerine Temyiz Mahkemesi ve dairelerinin başkanlarını, İstinaf Mahkemesi Başkanı'nı, birinci derece mahkemelerin ve uzman mahkemelerin hakimlerini göreve atar, yetkilerini sona erdirir, onların hapsine, mahkeme yoluyla cezai veya idari kovuşturma yapılmasına izin verebilir. Göreve atadığı savcılarını görevden alır. Cumhurbaşkanı Silahlı Kuvvetlerin Başkomutanı'dır. Savaş durumu, genel veya kısmi seferberlik ilan edebilir. Cumhurbaşkanı devlete ihanet veya diğer ağır suç nedeniyle görevinden uzaklaştırılabilir (md. 57). Parlamento üye tam sayısının çoğunluğu tarafından alınmış karar doğrultusunda Anayasa Mahkemesinin görüşünün alınması için başvuruda bulunur. Cumhurbaşkanının görevinden uzaklaştırılmasına ilişkin karar, Anayasa Mahkemesinin görüşüne dayanarak Milli Meclis tarafından üye tam sayısının en az üçte ikisinin oylarıyla alınır (md. 57). Cumhurbaşkanı parlamentoya istifasını sunabilir. İstifa dilekçesinin sunulmasını izleyen onuncu gün bitiminde iki gün içinde cumhurbaşkanı tekrar istifa dilekçesi sunarsa bu istifa kabul edilmiş sayılır ve Anayasada belirlenmiş süre ve yönteme uygun olarak olağanüstü cumhurbaşkanlığı seçimleri yapılır (md. 58).

Cumhurbaşkanının ağır hastalığı veya yetkilerini kullanmada diğer aşılmaz engellerin bulunması durumunda Milli Meclis, Hükümet'in teklifi üzerine ve Anayasa Mahkemesi'nin görüşüne dayanarak üye tam sayısının en az üçte iki çoğunluğuyla Cumhurbaşkanı'nın yetkilerini yerine getirmesinin imkânsızlığına ilişkin karar alır. Anayasa Mahkemesi'nin görüşünde cumhurbaşkanının yetkilerini kullanamamasına dair gerekçe bulunmazsa Hükümet söz konusu öneriyi parlamentoya sunamaz.(md. 59) Yeni seçilmiş cumhurbaşkanının göreve başlamasına kadar cumhurbaşkanı görevini vekâleten Milli Meclisin Başkanı, bu mümkün olmazsa Başbakan yürütür. Bu süre içinde referandum belirlemek, Başbakanı göreve atamak, Silahlı Kuvvetlerin yüksek komuta heyetini göreve atamak ve görevden almak (sıkıyönetim dönemi hariç) kanunla öngörülmüş durumlarda polis ve istihbarat yetkililerini göreve atamak yasaktır. Ayrıca 55. Maddesinde öngörülmüş bazı yetkilerin kullanması sınırlandırılmıştır. Bunlar parlamentonun feshi ve olağanüstü seçimlerin yapılması (55/3), diplomatik görevlere atamaların yapılması (55/8), madalya ve payelerle ödüllendirmek, askeri rütbeler vermek (md. 55/16), ve af yetkisini kullanmaktır. (md55/17)

Anayasanın 5. Bölümü, Hükümetle ilgili düzenlemeleri içermektedir. Ermenistan Hükümeti iç ve dış politikayı hazırlar ve uygular. Ülkenin dış politikası cumhurbaşkanıyla birlikte işlenip hazırlanır ve uygulanır. Hükümetin yapısı yine Hükümet'in önerisi doğrultusunda kanunla belirlenir (md. 85). Başbakan hükümeti toplantıya çağırır. Dış politika, savunma ve ulusal güvenlik konularının ele alındığı toplantılar Cumhurbaşkanı tarafından çağrılarak yönetilebilir. Cumhurbaşkanı Hükümet'in kararını bir ay süreyle durdurabilir ve bu kararın Anayasaya uygunluğu konusunda Anayasa Mahkemesi'ne başvuruda bulunabilir (md. 86).

“Marzpet” olarak adlandırılan valiler Hükümet'in kararıyla atanır ve görevden alınır. Hükümetin bu kararı Cumhurbaşkanı tarafından onaylanır. Anayasanın 89. maddesine göre Hükümet:

- 1) Anayasanın 74. maddesinde öngörölmüş şekilde kendi faaliyet programını Milli Meclisin onayına sunar;
- 2) Devlet bütçe tasarısını Milli Meclisin onayına sunar, bütçenin uygulanmasını sağlar ve buna ilişkin Milli Meclise rapor sunar;
- 3) Devlet mallarını yönetir;
- 4) Devletin maliye-ekonomik, kredi ve vergi alanında ortak politikanın gerçekleştirilmesini sağlar;
- 4.1) bölgesel kalkınma politikasını gerçekleştirir.
- 5) Bilim, eğitim, kültür, sağlık, sosyal güvenlik ve doğanın korunması alanlarındaki devlet politikasının gerçekleştirir;
- 6) Ülkenin savunmasının, milli güvenliğinin ve dış politikasının gerçekleştirilmesini sağlar;
- 7) Yasallığın güçlendirilmesi, vatandaş hak ve özgürlüklerinin korunması, mülkiyetin ve kamu düzeninin muhafazası konularında önlemler alır.
- 8) Anayasa ve kanunlarla belirlenmiş diğer işlev ve yetkileri kullanır.

1995 Anayasası'na göre Ermenistan Cumhuriyeti'nde yürütme yetkisi hükümet tarafından gerçekleştirilmekteydi. Hükümetin yapısı ve faaliyet şekli Başbakan'ın önerisi üzerine Cumhurbaşkanının kararnamesiyle belirlenmekteydi.(md. 85. 1995 Anayasası) Hükümetin oturumları Cumhurbaşkanı veya onun görevlendirmesiyle Başbakan tarafından yapıldı. Hükümet kararları Başbakan tarafından imzalanır ve Cumhurbaşkanı tarafından onaylanır.

8.2. Yasama

Milli Meclis olarak adlandırılan parlamentonun görev ve faaliyeti Anayasanın Dördüncü Bölümü'nde yer almaktadır. Ermenistan Parlamentosu 131 milletvekilinden oluşur ve yetki süresi beş yıldır. 25 yaşına basmış, son beş yılda Ermenistan Cumhuriyeti'nin vatandaşı olan, son beş yılda Cumhuriyet sınırları içinde devamlı ikamet etmiş ve seçim hakkına sahip her şahıs milletvekili seçilebilir.(md. 64) Milli Meclise olağan seçimler, yetkilerinin sona ermesinden önceki en erken 30 ve en geç 40 gün içinde yapılır. (md. 68)

Anayasa bu süre içinde parlamentonun feshine ilişkin bazı sınırlamalar da getirmiştir. Milli Meclis sıkıyönetim veya olağanüstü durumlarda, ayrıca Cumhurbaşkanı'nın görevden alınmasına ilişkin konunun görüşüldüğü süreçte feshedilemez. Sıkıyönetim ve olağanüstü durumlarda parlamento seçimleri yapılmaz. Sıkıyönetim ve olağanüstü durum sona erdikten sonra en erken eli gün ve en geç altmış gün içinde seçimler yapılır. Faaliyetteki parlamentonun yetki süresi yetki süresi yeni parlamentonun görev süresinin başlamasına kadar uzatılır. (md. 63)

Yeni seçilmiş cumhurbaşkanının göreve başlamasına kadar cumhurbaşkanı görevini vekâleten Milli Meclis'in Başkanı, bu mümkün olmazsa, Başbakan yürütür.

Parlamentoya kanun tasarısı sunma yetkisi milletvekillerine ve hükümete aittir. Hükümetin görüşü doğrultusunda, bütçe gelirlerini azaltan veya devlet giderlerini artıran kanun tasarıları Milli Meclis üye tam sayısının çoğunluğuyla kabul edilir. (md. 75) Milli Meclis'in birçok yetkilerinin kullanılması Cumhurbaşkanı'nın önerisine bağlanmıştır. Bu yetkiler Anayasa'nın 81. maddesinde belirtilmiştir. Söz konusu yetkiler arasında af, uluslar arası anlaşmaların onaylanması, durdurulması ve feshi yer almaktadır. Siyasi ve askeri nitelikli veya sınır değişiklikleri içeren anlaşmalar, insan hak, özgürlük ve ödevleri konusundaki anlaşmalar, Ermenistan Cumhuriyeti'ne mali yükümlülükler getiren anlaşmalar, yeni kanun kabul edilmesini veya değiştirilmesini öngören veya kanuna aykırı olan anlaşmalar ve kanunla öngörülmüş diğer anlaşmaların Milli Meclis'te onayı gerektirmektedir. (md. 82) Ülkenin idari taksimatı konusundaki değişiklikler parlamento tarafından hükümetin önerisi doğrultusunda gerçekleştirilir.

Yargı sistemine ilişkin atamalarla ilgili parlamento belli yetkilere sahiptir. Anayasa Mahkemesi'nin dokuz üyesinden beşi Milli Meclis Başkanı'nın önerisiyle parlamento tarafından seçilir. Anayasa Mahkemesi Başkanlığının boşalmasından sonra otuz gün içinde bu göreve yine Anayasa Mahkemesi üyeleri arasından ve parlamento başkanının önerisiyle yeni atama yapılır. Anayasa Mahkemesi görüşü

doğrultusunda Anayasa Mahkemesi üyelerinin görev süresinin sona erdirilmesi, cezaî, idari soruşturumaya tabi tutulması, tutuklanması konularında parlamento üye tamsayısının çoğunluğunun oyu ile karar verir.(md. 83)

1995 metninde 78. maddede parlamentonunun belirlediği süre zarfında hükümete kanun hükmünde kararname verilme yetkisi öngörülmüştür. Bu yetki 2005 yılında yapılan değişiklikle kaldırılmıştır.

Parlamento üye tam sayısının çoğunluğu tarafından almış kararlar hükümete güvensizlik oyu verebilir. Bu konudaki karar tasarısı Cumhurbaşkanı tarafından veya milletvekillerinin en az üçte biri tarafından sunulabilir. Sıkıyönetim ve olağanüstü durumlarda söz konusu karar tasarısı sunulamaz. Tasarı sunulduktan sonra en erken 48 saat ve en geç yetmiş iki saat içinde görüşülmelidir. (md. 84).

8.3. Yargı

Yargı erkine ilişkin düzenlemeler Anayasanın Altıncı Bölümü’de yer almaktadır. Anayasaya göre, Ermenistan Cumhuriyeti’nde yargılama sadece mahkemeler tarafından Anayasa ve yasalara uygun olarak gerçekleştirilir. (md.91). Anayasa’nın 92. maddesi yargı sistemine ilişkin hiyerarşiyi şu şekilde tanımlamaktadır:

- *Birinci dereceli genel mahkemeler*
- *İstinaf Mahkemesi*
- *Temyiz Mahkemesi*

Kanunla belirlenmiş durumlarda uzman mahkemelerin de oluşturulmasına müsaade edilmektedir. Olağanüstü mahkemelerin oluşturulması yasaktır. Anayasal yargılama dışındaki konularda yargı sistemindeki en üst mercii Temyiz Mahkemesi’dir. (md. 92) 1995 metnine göre mahkemelerin bağımsızlığının güvencesi cumhurbaşkanıydı. Cumhurbaşkanı Adalet Konseyi’ne başkanlık ederdi. Adalet Bakanı ve Başsavcı Konsey Başkanı’nın yardımcısıydı. Cumhurbaşkanı yürütme erkinin başında olduğu için böyle bir düzenleme yargı erkinin bağımsızlığını ve serbestliğini zedeler nitelikteydi. 2005 yılında yapılan değişiklikle mahkemelerin bağımsızlığının Anayasa ve yasalarla sağlanacağı hükmü getirilmiştir.(md. 94) Halen yürürlükte olan 2005 metnindeki düzenlemeye göre Adalet Konseyi’nin dokuz üyesi beş yıl süreyle Ermenistan Cumhuriyeti hakimlerinin genel toplantısında gizli oylamayla seçilir. Bununla birlikte hukukçu bilim adamları içinden iki üye Cumhurbaşkanı ve iki üye de Milli Meclis Başkanı tarafından atanır. Temyiz Mahkemesi’nin Başkanı Adalet Konseyi’nin toplantılarını yönetir ve oy hakkına sahip değildir.(md. 94.1)

Bilindiği üzere, sosyalist devlet ideolojisine aykırı olduğu gerekçesiyle Sovyetler Birliği'nde Anayasa Mahkemelerine yer verilmemiştir. Avrupa'da sosyalist ülkelerin bazılarında (Yugoslavya, daha sonra Çekoslovakya, Polonya) Anayasa Mahkemeleri öncelikle kurulmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılmasına yakın "Anayasa Denetimi Komitesi" olarak adlandırılan bir organ kurulmuştur.⁵⁴ Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra kuvvetler ayrılığı ilkesini benimseyen yeni Anayasalarda, Anayasal yargının kurulması yönünde adımlar atılmıştır. Bağımsızlıklarını elde etmiş tüm cumhuriyetlerde (Türkmenistan hariç) Anayasa mahkemeleri kurulmuştur. Ermenistan Anayasa Mahkemesi'ne ilişkin düzenlemeye göre Anayasa Mahkemesi hâkimleri daimidir. Hâkimler 65 yaşına, Anayasa Mahkemesi üyeleri 70 yaşına kadar görev yaparlar. Onların yetkileri sadece Anayasa ve yasayla öngörülen şekilde sona erer. (md.96) Anayasa Mahkemesi, beşi Milli Meclis, dördü Cumhurbaşkanı tarafından atanan dokuz üyeden oluşur.(md.99)

Anayasa Mahkemesi'nin yetkileri 100. maddede belirlenmiştir. Buna göre mahkeme;

- 1) Milli Meclis yasalarının ve kararlarının, Cumhurbaşkanının emirlerinin, Hükümetin, Başbakanın ve yerel yönetimlerin kararlarının Anayasaya uygunluğunu belirler.
- 2) Uluslararası antlaşmanın onaylanmasından önce bu antlaşmada öngörülen yükümlülüklerin Anayasaya uygunluğunu belirler.
- 3) Cumhurbaşkanı ve milletvekili seçimleri, referandum sonuçlarından doğan davaları karara bağlar.

3.1. Cumhurbaşkanı ve milletvekillerinin seçim sonuçlarıyla ilgili alınan kararlar konusundaki uyumsuzlukları çözer.

- 4) Cumhurbaşkanı adayları için ortaya çıkmış engellerin aşılmaz olduğunu veya giderildiğini tanımlar.
- 5) Cumhurbaşkanının görevden uzaklaştırılmasına ilişkin gerekçeye ilişkin görüş bildirir.
- 6) Cumhurbaşkanının yetkilerini kullanamamasına ilişkin görüş bildirir.
- 7) Anayasa Mahkemesi üyelerinin yetkilerinin sona ermesi, hapsi, yargı yoluyla cezai ve idari sorumluluğuna gidilmesi konusunda görüş bildirir.
- 8) Yerel yönetim başkanlarının görevden uzaklaştırılmasının gerekçelerine dair görüş bildirir.

⁵⁴ Orta ve Doğu Avrupa Devletlerinde Anayasa Mahkemelerinin gelişimi hakkında geniş bilgi için bkz. Kaboğlu, Ö. İ., Anayasa Yargısı, 3. Baskı, İMGE kitabevi, İstanbul, Eylül 2000, s. 20-24.

- 9) Partilerin faaliyetinin durdurulması veya yasaklanması konusunda yasayla belirlenmiş şekilde karar alır.(md. 100)

1995 Anayasası'nda, Anayasa Mahkemesi'ne başvuruda bulunabilecek kurum ve kişilerin çerçevesi belirlenmiştir. Bunlar:

- Cumhurbaşkanı,
- Milletvekillerinin en az üçte biri
- Seçim sonuçlarına ilişkin uzlaşmazlıklarda, Cumhurbaşkanı ve milletvekili adayları

•Anayasanın 59. maddelerinde öngörülen durumlar için Hükümet'dir. (md.101. 1995 metni)

2005 değişiklikleriyle yerel yönetimlere kendi Anayasal haklarını ihlal eden düzenlemelerle ilgili olarak başvuru hakkı tanınmıştır. Ayrıca Anayasayla ilk kez bireysel başvuru hakkı öngörülmüştür.

2005 yılında yapılan değişikliklerle Anayasa Mahkemesi'ne başvurabilecek kişi ve kurumların yelpazesi genişletilmiş ve somutlaştırılmıştır. Cumhurbaşkanı 100. maddenin 1, 2, 3, 7 ve 9. bentlerinde öngörülen konularda, Milli Meclis 100. maddenin 3, 5, 7 ve 9. bentlerinde öngörülen konularda, milletvekillerinin en az beşte biri 100. maddenin 1 ve 3. bentlerinde öngörülen konularda, Hükümet 100. maddenin 1, 6, 8 ve 9. maddelerinde öngörülmuş konularda başvuruda

bulunabilecektir. 2005 değişiklikleriyle yerel yönetimlere kendi Anayasal haklarını ihlal eden düzenlemelerle ilgili olarak başvuru hakkı tanınmıştır. Ayrıca Anayasayla ilk kez bireysel başvuru hakkı öngörülmüştür. Mahkemeler, Başsavcı, (incelediği davayla ilgili düzenlemelerin Anayasaya uygunluğu) Ombudsman, (parlamanotnun çıkardığı kanun ve kararlarının, Cumhurbaşkanı emirlerinin, Hükümetin, Başbakanın ve yerel yönetimlerin kararlarının Anayasaya uygunluğu) Cumhurbaşkanı ve milletvekili adaylarına da (100. maddenin 3.1. ve 4. bentleri konusunda) başvuru hakkı tanınmıştır.(md. 101)

Son dönemde Ermenistan Anayasa Mahkemesi Ermenistan ve Türkiye arasında diplomatik ilişkilerin kurulması ve geliştirilmesini öngören protokoller konusunda verdiği görüş nedeniyle gündeme gelmiştir. 12 Ocak 2010'da Ermenistan Anayasa Mahkemesi Türkiye ve Ermenistan arasında diplomatik ilişkilerin kurulması ve geliştirilmesine ilişkin protokolleri anyasaya uygun bulmuştur. Fakat bu konudaki gerekçeli kararda Türkiye'nin kabul edemeyeceği ön şartlar da ileri sürülmüştür. Mahkemeye göre protokol metninde yer alan tarih alt komisyonu 1915 olaylarının "soykırım" olduğunun uluslararası alanda tanınmasını desteklemek amacıyla kurulacaktır. Protokolün "karşılıklı sınıra saygı duyulması" yönündeki hükmüyle

ilgili yapılan yorumda, bu maddenin, yalnızca bağımsız Ermenistan Cumhuriyeti'nin kurulmasından, yani 1990'dan sonra yapılan anlaşmalar için geçerli olduğuna hükmedilmiştir.⁵⁵

Sonuç

Ermenistan'da Anayasal dönüşüm süreci tarihsel gelişim açısından çok yeni sayılabilir. Nitekim 1918-20'de kısa süreli bağımsızlık döneminde Ermenistan herhangi bir yazılı anayasaya sahip olmamıştır.

Sovyetler Birliği döneminde Ermenistan, diğer cumhuriyetler gibi dönemin yasal terminolojisinde geçen bir "müttefik cumhuriyet" olarak adlandırılrsa da, yetki ve hakları son derece sınırlı ve merkeze bağlı bir ülke konumunda olmuştur. Bunun yanına komünist ideolojisini ve parti hegemonyasını da eklediğimiz zaman, merkez-çevre ilişkilerinde her hangi bir serbestliğe sahip olmadığını görebiliriz. Buna göre, diğer Sovyet Cumhuriyetleri gibi, Ermenistan'ın da o dönemde yürürlükte olduğu Anayasaları Rusya Federasyonu'nun, daha sonra da Sovyetler Birliği'nin Anayasasının aynı idi.

Ermenistan bağımsızlık mücadelesi döneminde, diğer Sovyet Cumhuriyetleri gibi yürürlükteki Anayasaya değişiklikler yapılmasıyla reformlar yoluna gitmiştir. Daha sonra Bağımsızlık Bildirgesi'ni kabul ederek, buna Anayasasının üzerinde olan bir statü kazandırmıştır. Anayasal dönüşüm sürecinde dönemin siyasi ve ideolojik ortamı, o günün koşulları, Anayasa yapımını da etkilemiştir. Ermenistan'ın önce demokratikleşme ve sonra bağımsızlık süreci "soykırımın dünyada tanınmasına çalışmak", "tarihi Ermenistan toprakların anavatana birleştirilmesi", "Büyük Ermenistan" gibi söylemler üzerine geliştirilmiş, bu süreçte komşu ülkelere karşı toprak iddiaları da gündeme getirilmiştir. Tüm bunlar Bağımsızlık Bildirgesi'ne açık şekilde, 1995 Anayasası'na ise açık ve dolaylı şekilde yansımıştır. Ne yazık ki, 2005 yılında yapılan Anayasa değişiklikleri sırasında bu atıflardan vazgeçilmemiştir.

Demokrasiye geçiş sürecinde istikrarlı bir Anayasasının meydana getirilmesi, bütün toplumsal ve siyasi güçlerin, yani toplumda aritmetik çoğunluktan ibaret olmayan gerçek çoğunlukların uzlaşmasına bağlıdır.⁵⁶ Toplumsal mutabakatın sağlandığı bir ortamda yapılacak Anayasa karşılıklı sorumluluk anlayışı içinde pazarlıklar, tavizler ve uzlaşmalar sonucunda ortaya çıkar. Bu şekilde ortaya çıkan Anayasasının bir takım belirsiz hükümler içermeye ihtimalinin olmasına rağmen, her ne kadar bütün taraflar için "en iyi Anayasa" olarak görülmesi de, en azından "ehven-i şer" olarak kabul

55 "Türkiye'yi şoke eden karar!", <http://www.etikhaber.com/content/view/full/83083/48/>, 19.01.2010.

56 Miguel, H., "Demokrasiye Geçiş ve Anayasal Tercihler", BDT Ülkelerinde Demokrasiye Geçiş ve Anayasa Yapımı (Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu – Türk Demokrasi Vakfı). Ankara 1993. s. 37-38.

edilebilir.⁵⁷ Ermenistan Anayasası'nı bu çerçevede değerlendirdiğimiz zaman, gerek 1995 yılı metninin, gerekse 2005 yılında kabul edilen metnin sağlıklı bir mutabaka sonucunda ortaya çıkmadığını görmekteyiz. Birçok eski Sovyet Cumhuriyetlerinin yeni Anayasalarından farklı olarak, Ermenistan Anayasası (2005) bir "lider Anayasası" değildir. Fakat bunun bir "iktidar Anayasası" olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Anayasa tasarısının hazırlanmasından ve kabulüne kadar olan dönemde iktidarın süreç üzerinde tasarruf potansiyelinin yüksek olduğu ve bu potansiyeli kullandığı unutulmamalıdır. Bugün yürürlükteki Anayasayı eleştiren güçlerin, yarın iktidar oldukları zaman yeni bir Anayasa yapıp yapmayacakları şüphelidir. Fakat bu tür eleştiriler, en azından Anayasanın meşruluğu sorununun yoğun şekilde tartışılmasına ve kuşku altında kalmasına neden olmaktadır.

57 Özbudun, E., *Türk Anayasa Hukuku*, Ankara, 1993, s. 116.

ERMENİ SANAL GRUPLAR ÜZERİNE NETNOGRAFİK BİR ARAŞTIRMA: FACEBOOK'TA ÖRGÜTLENEN ERMENİ GRUPLAR

(A NETNOGRAPHIC RESEARCH ON ARMENIAN CYBER GROUPS:
ARMENIAN GROUPS ORGANIZED ON FACEBOOK)

Ercan Cihan ULUPINAR

Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ermeni Dili ve Kültürü Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi
cihanulupinar@gmail.com

Özet: *Teknolojideki gelişmelerle birlikte bilgisayar ve internet insanların iletişim olanaklarını artırmıştır. Bu olanaklar doğrultusunda son dönemlerde Ermeniler de internette iletişim için Facebook gibi yaygın toplumsal paylaşım ağlarını kullanmaya başlamıştır. Bu çalışmada Facebook'ta organize olan ve Ermeni kimliğine, vatan sevgisine, siyasete ve teröre gönderme yapan Ermeni sanal grupların netnografik analizi yapılmaktadır. Bu netnografik araştırma Facebook'ta örgütlenen Ermeni sanal gruplarda -(reel) Ermeni toplumunda olduğu gibi- vatan, din, dil ve tarih birliği konularının ortak değerler olarak ön plana çıktığını göstermektedir. Bu ortak değerlerin ifadesindeyse bazı Ermeni sanal grupların nefreti, şiddeti ve terörizmi Türklere karşı işlevsel olarak kullandığı görülmektedir. İletişim/siyasal iletişim bağlamında düşünüldüğünde Ermeni sanal gruplara üye kişilere Türk düşmanlığını empoze eden iletişim araçlarının belirlenmesi ve bu araçların değişmesi/değiştirilmesi için çaba harcanması Türk ve Ermeni toplumlarının uzlaşması için büyük önem taşımaktadır.*

Anahtar Kelimeler: *Ermeniler, Yeni Medya, Toplumsal Paylaşım Ağı (TPA), Facebook, Netnografi, Sanal Ermeni Cemaatleri/Grupları*

Abstract: *Computer and internet have increased the number of ways of communication due to the advances in technology. In recent years, this is in line with the possibilities, Armenians have started to use the common social-sharing networks such as Facebook on the Internet for communication. In this study, Facebook-organized Armenian virtual groups, related to Armenian identity, patriotism, politics and terror, are analyzed with nethnographic methods. This nethnographic research shows that Facebook-organized Armenian virtual groups come to the fore -as well as the (real) Armenian society- with homeland, religion, language and history as a common values. It was observed that some Armenian virtual groups use hate, violence and terrorism against Turks. If we think in the context of communication/political communication; efforts for determining and having changed/changing of communication tools, which are used to impose*

hostility towards Turks on members of the Armenian virtual groups, are very important for compromise of Turkish and Armenian communities.

Key Words: *Armenians, New Media, Social Sharing Network (SSN), Facebook, Nethnography, Virtual Armenian Communities/Groups*

Giriş:

Araştırmamızda etnografik bir yaklaşım benimsenmiştir. Temelinde antropolojinin olduğu etnografik yaklaşıma göre bir etnik grubun ya da kültürün tanınması için alan araştırması yapmak gerekmektedir.

Günümüzde teknolojinin gelişmesiyle birlikte insanların bilgisayar ve internet kullanımı artmış, buna paralel olarak iletişim şekilleri de değişmiş ve gelişmiştir. İnsanlar hızlanan hayatın temposuna ayak uydurarak hızlı ve anında iletişime olanak sağlayan internetin olanaklarından yararlanmaya başlamıştır. Bu olanakları değerlendiren insanların iletişim kurma konusunda kullandıkları toplumsal paylaşım ağları son dönemlerde popüler olmuştur. Bu toplumsal paylaşım ağları (TPA'lar) aracılığı ile insanlar kendilerine ait "profil"ler oluşturarak

arkadaş bulma, oyun oynama, tanıdıkları ile sohbet etme gibi birçok eylemi gerçekleştirebilmektedir. Bu kişisel eylemlerin yanında TPA'larda siyasi, dini, kültürel vb. gruplar oluşturulabilmekte, bu gruplara üye olunabilmekte ve bu gruplar sanal/reel alanlarda etkin bir şekilde faaliyet gösterebilmektedir.

Araştırma alanımızı son dönemlerde popüler olan TPA'lardan Facebook, daha özelden ise Facebook'ta örgütlenmiş Ermeni sanal cemaatler oluşturmaktadır. Bu sınırlar dâhilinde çalışmamızda Ermeni sanal cemaatleri ile (reel) Ermeni toplumu arasındaki benzerlikler ve farklılıklar ortaya konmaya çalışılacaktır. Ermeni sanal cemaatler ve Ermeni toplumu arasında bulunan ortak değerlerdeki benzerlikler/farklılıklar ortaya konmaya çalışılırken birçok toplumda kabul gören vatan, dil, din ve tarih birliği konuları Ermeni toplumu için de en önemli ortak değerler olarak kabul edilecektir. Bu ortak değerler belirlenirken Birsen Karaca'nın "Ermeni Kültüründeki Üç Tabudan Biri: Ermeni Dili" adlı makalesinde belirttiği değerler de göz önünde bulundurulmuştur.¹

Araştırmamızda etnografik bir yaklaşım benimsenmiştir. Temelinde antropolojinin

¹ "Ermeni kültüründe tabu olarak korunan üç öge vardır: Bunlardan birincisi, din; ikincisi dil; üçüncüsü ise, Bugün Türk aydınını kongreler, paneller, oturumlar düzenleyerek çözüm aramak zorunda bırakan sorunu yaratan temel motiftir." Birsen Karaca, "Ermeni Toplumunda Üç Tabudan Biri: Ermeni Dili" *Ermeni Araştırmaları 1. Türkiye Kongresi Bildirileri*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Ermeni Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2003, c. 3, s. 187.

olduğu etnografik yaklaşıma göre bir etnik grubun ya da kültürün tanınması için *alan araştırması* yapmak gerekmektedir. (Bu tür araştırmalar için önceden detaylı bir literatür araştırması da yapılmalıdır.) Klasik etnoloji çerçevesinde düşünüldüğünde alan araştırması deyince belirli bir etnik grubun/kültürün bulunduğu “somut” yer veya belirli bir alan akla gelir. Ancak günümüzde teknolojinin gelişmesiyle birlikte Facebook gibi sanal alanlar oluşmuştur ve bu alanlar etnografik yaklaşımla incelenmeye başlanmıştır. Buna bağlı olarak son zamanlarda literatüre giren siber etnografi (cyber ethnography), sanal etnografi (virtual ethnography) ve netnografi gibi kavramlardan bahsedilmeye başlanmıştır.² Dolayısıyla konumuzla doğrudan bağlantılı etnografi ve sanal etnografi/netnografi kavramlarının tanımına kısaca değinmek doğru olacaktır.

Etnografi, incelenen grubu doğrudan gözleme (alanda inceleme) ve bu gözlemler sonucunda betimleme yapılmasıdır. Sanal etnografi ise sanal alanda uygulanan etnografik araştırma tekniğidir ve bilimsel bilgi sosyolojisinde ve teknoloji ile bağlantılı sosyal çalışmalarda kullanılan bir yöntem olarak ön plana çıkmaktadır. Sanal etnografi internetteki olayların (sanal âlemdeki olayların) neler olduğunu ve neden olduğunu göstererek sosyal açıdan önemli ve anlamlı bilgiler elde etmemizi sağlamaktadır.³

Sanal alan olarak Facebook'un belirlendiği araştırmamızda diğer sanal Ermeni cemaatler araştırmaya dâhil edilmemiştir. Araştırma alanı olarak Facebook'ta sadece gruplarda paylaşılan yazılı ve görsel bilgiler incelenmiştir. Çalışmamızın amacı kişileri değil Facebook'ta bulunan grupları/cemaatleri resmetmektir. Facebook gibi bir örneklem üzerine yapılan çalışmalar incelenen kültür hakkında yeterli bilgi edinmemizi sağlayabilir. Ancak bu değerlendirmelerin genellenmesi her zaman mümkün değildir. Dolayısıyla sanal ve reel Ermeni toplumu üzerine yaptığımız değerlendirmelerin bütün Ermeni toplumunu *kapsamadığını* özellikle vurgulamak gerekir.

Çalışmamızda bilgilerin toplanması esnasında da etnografinin yöntemi kullanılmıştır. Bu konuda etnografinin iki yöntemi bulunmaktadır: Bunlardan ilki katılımsız gözlem ikincisi katılımlı gözlemdir. Bu yöntemlerden katılımsız gözlem araştırmamızda ön plana çıkmaktadır. Katılımsız gözlem de kendi içinde ikiye ayrılmaktadır: Gözlem ve gözlemci olarak katılım.⁴ Araştırmamızda Ermeni

2 Detaylı bilgi için bkz.: Christine Hine, “Virtual Ethnography”, <http://socantcafe.org/uploads/2009/10/hine-2000-virtual-ethno.pdf> (21.11.09) Jin Kyu Park, “Virtual Ethnography or Ethnography of Virtuality?: Methodological Analysis of Ethnographic Research of the Internet” Paper presented at the annual meeting of the International Communication Association, New Orleans, May 27, 2004. http://www.allacademic.com/meta/p112721_index.html (21.11.09) Ulun Akturan, “Tüketici Davranışına Yönelik Araştırmalarda Alternatif Bir Teknik: Etnografik Araştırma”, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl:6, Sayı:11, Bahar 2007/2, s. 241.

3 Christine Hine, a.g.m.

4 Ulun Akturan makalesinde etnografik araştırma yöntemlerini üçe ayırmaktadır: Katılımlı gözlem, katılımsız gözlem ve mekanik gözlem. Mekanik gözlem: Etnografik araştırma sürecinde veri toplama aşamasında mekanik araç gereçlerden de yararlanmaktadır. Ulun Akturan, a.g.m., s. 244.

gruplarla aramızda belirli bir mesafe bulunmaktadır. Dolayısıyla tam gözlem tekniği uygulanmıştır ve araştırdığımız gruplar kimliğimizi bilmemektedir.

İnternette bir forumun, tartışma grubunun, sohbet kanalının katılımsız gözlemlenmesi “*lurk*” (*pusuya yatmak veya pusuculuk*) olarak adlandırılabilir. *Lurking* edimi, listenin veya grubun kültürünü ve ortak pratiklerini öğrenme olanağı verir.⁵ Bu eylemden sonra araştırmacının amacı incelenen gruba aktarılabilir ve daha sonra yüz yüze görüşmeler de yapılabilir. Ancak incelediğimiz grupların dünyanın çeşitli yerlerinde olması nedeniyle yüz yüze görüşme imkânı olmamıştır.

Alanda yapılan araştırmalarda katılımsız gözlemin nasıl yapılabileceğine dair belirli bilgiler mevcutken sanal alanda yapılan araştırmalarda katılımsız gözlemin nasıl olması gerektiği tartışma konusudur. Facebook gibi sanal alan araştırmalarında araştırmacı kendisini belirtmezse incelenen kişi ya da gruplar incelendiğinden haberdar olmayabilir. Dolayısıyla bu sanal alan araştırmalarında araştırmacının açık olmayan gruplara (kamusal olmayan alanlara) üye olarak gizli araştırmalar yapması etik kabul edilmemektedir.

Christine Hine, sanal alan araştırmalarında haber vermeden bilgi toplanabileceğini belirtmektedir. Ancak bunun tartışmalı olduğunu da söylemekte ve kendi çözümü olarak kişilerden yapacağı alıntılar için izin almayı tercih ettiğini ifade etmektedir.⁶ Diğer taraftan genele açık gruplar hakkında araştırma yaparken “araştırmacı kendisini belirtmek zorunda değildir” fikrini savunan kişiler de bulunmaktadır.⁷ Bu etik değerler araştırmamız boyunca göz önünde bulundurulmuş, Facebook’ta genele açık Ermeni gruplar gözlemlenmiş, alıntılar için izin alınmamış ve alıntı yaptığımız kişilerin kimlikleri gizli tutulmuştur.

Araştırmamızda tam gözlem tekniği kullanıldığı için görüşme teknikleri (yapılandırılmış/yapılandırılmamış görüşme teknikleri) kullanılmamıştır. Bunların yanında Facebook’ta paylaşılan grup resimlerinin incelenmesi çalışmanın görsel etnografik kısmının olduğunu göstermektedir. Görsel etnografi, alan araştırması esnasında elde edilmiş “görünen”lerin (görsel kültürün/fotoğraf, film, heykel, web sayfaları, vb. kültürel ürün ya da “artefact”lerin)⁸ etnolojik olarak tetkik

5 Mutlu Binark, “Yeni Medya Çalışmalarında Yeni Sorular ve Yöntem Sorunu”, (Der.: Mutlu Binark) *Yeni Medya Çalışmaları*, Dipnot Yayınları, Ankara, 2007, s. 35.

6 Christine Hine, “Virtual Ethnography Revisited”, http://www.ccsr.ac.uk/methods/festival2004/programme/Thu/pm/MSTheatre/documents/HineSummary_000.doc (21.11.09)

7 Detaylı bilgi için bkz.: Mutlu Binark, “İnterneti ve/ya Bilgisayar Dolayımı İletim Ortamını incelemek İsteyen Bir Araştırmacının Soruları ve Sorunları”, (Der.: Mutlu Binark, Barış Kılıçbay) *İnternet, Toplum, Kültür*, Epos Yayınları, Ankara, 2005, s. 190. Ali Toprak, Ayşenur Yıldırım, Eser Aygül, Mutlu Binark, Senem Börekçi, Tuğrul Çomu, *Toplumsal Paylaşım Ağı Facebook: “Görülüyorum öyleyse varım”*, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2009.

8 Laura Robinson, “A Call For Visual Ethnography”, *Paper presented at the annual meeting of the American Sociological Association, Atlanta, GA, Aug. 16, 2003.* http://www.allacademic.com/meta/p107431_index.html (18.11.09)

edilmesidir. Dolayısıyla sanal alanda elde edilen görüntüler üzerine yapacağımız yorumlar görsel etnografi/antropoloji içinde düşünülebilir.⁹

Araştırmamızın yöntemi, amaçları ve sınırları hakkında verdiğimiz bu bilgilerden sonra üzerinde araştırma yapacağımız alanla doğrudan bağlantılı olan “TPA”, “sanal cemaat” ve “Facebook” hakkında genel bir çerçeve oluşturmak doğru olacaktır.

Toplumsal Paylaşım Ağı, Sanal Cemaatler ve Facebook

“Danah M. Boyd, toplumsal paylaşım ağlarını profili esas alarak, kişilerin oluşturmuş oldukları profiller üzerinden yorumda bulunarak birbirleriyle ilişki kurdukları bir web sitesi kategorisi olarak tanımlamaktadır.”¹⁰ Facebook kişilerin veya grupların belirli bir profil oluşturarak ilişkilerin kurulduğu bir TPA’dır. Facebook olanaklarının her geçen gün gelişmesi, video ve resim paylaşımı gibi özellikleri içermesi bakımından dünyada üye sayısı en fazla olan ikinci TPA’dır. Facebook’a 200.000.000, MySpace: 263.043.083 kişi üyedir.¹¹

Facebook gibi TPA’larda belirli gruplar/cemaatlerin oluşturulması dikkat çekmektedir. Teknolojinin gelişmesi ve hayat şartlarının değişmesi sonucunda günümüzde insan yalnızlaşmakta/bireyselleşmektedir (cemaat ilişkisi azalmakta ya da yok olmaktadır). Ancak insanlar internet aracılığı ile farklı mecralarda cemaat yapısını devam ettirmeye çalışmaktadır. Cemaat yapısını devam ettirme isteğinin nedeni insanın toplumsal bir varlık olarak kendisini sanal ya da reel bir grup içinde daha iyi hissetmesine, kendisini ifade edebilmesine veya yardım/destek alabilmesine bağlayabiliriz.

İnternet üzerinde oluşan bu yeni gruplara yeni medya çalışmalarında “sanal cemaat”ler denmektedir ve genel olarak şöyle tanımlanmaktadır: *“Sanal cemaat kavramı; aynı anda her yerde bulunan bilgisayar networklerinin,[şebekelerinin] fiziki mekândan bağımsız milyonlarca kişinin “siber uzay” da bir araya gelerek oluşturdukları bir kavramdır. Bu bir araya gelen gruplar aynen diğer cemaatlerde*

9 “Virtual Ethnography” (Sanal Etnografi) ile “Visual Ethnography” (Görsel Etnografi) birbirinden farklı ve birbirine benzer alanlardır. Facebook üzerine çalışan araştırmacılar için oldukça faydalı bir kaynak olan Toplumsal Paylaşım Ağı Facebook: “görülüyorum öyleyse varım!” adlı çalışma sanal ve görsel etnografiyi aynı anlamda kullanmıştır. “Virtual” kelimesinin “görünümsel” anlamına da sahip olması bu karışıklığa neden olmuş olabilir. Görsel Etnografi (Visual Ethnography) siber/sanal etnografi araştırmalarında görselin analizinde kullanılabileceği gibi ayrıca sanaldan bağımsız görüntü üzerine etnolojik araştırmalarda da yöntem olarak farklı disiplinler tarafından kullanılmaktadır. Dolayısıyla Siber/Sanal etnografi ile görsel etnografi farklı etnografik analiz yöntemlerini içermektedir. Ancak temelde aynı etnolojik/etnografik bakış açısına sahiptir. “Görsel kültür nedir?” “Etnografya için önemi nedir?” “Etnografların insan deneyiminin bu yeni unsurlarını kullanmak için yararlanacağı araçlar nelerdir?” sorularının cevapları için bkz.: Laura Robinson, a.g.m.

10 Ali Toprak vd., a.g.e., s. 29.

11 Ali Toprak vd., a.g.e., s. 31.

ya da sosyal gruplarda olduğu gibi espri, bilimsel tartışma, ticaret v.b. yapmaktadırlar. Duygusal ilişkileri paylaşırlar... Beyin fırtınası, dedikodu ve düşmanlık yaparlar. Aşık olur, arkadaş olur ve onları kaybederler. Oyun oynar veya amaçsız dolaşırlar. Sanal cemaatlerde insanlar vücutlarını geride bırakarak gerçek hayatta ne yapıyorlarsa, onları yaparlar. Bunların yanında çok olumlu şeyler de yapabilirler (kitap satın almak gibi)".¹²

TPA ve sanal cemaatler hakkında verdiğimiz bu bilgilerden sonra araştırma alanı olarak belirlenen Facebook hakkında genel bir çerçeve oluşturmak yaptığımız araştırmanın daha anlaşılır olmasını sağlayacaktır. Facebook'un özellikleri şöyle sıralanabilir:

(1) Facebook mail adresi olan herkese açıktır. (2) Kişisel profil oluşturularak kişisel bilgiler paylaşılabilir. (3) Örgüt/grup kurulabilmekte ve kişiler/gruplar bu gruplara üye olabilmektedir. (4) Facebook daha çok eski arkadaşları bulmak ve arkadaşlığı sürdürmek için kullanılmaktadır. Bunun yanında yeni arkadaşlıklar da kurulabilmektedir. (5) Facebook'a üye olan kişiler genelde gerçek ismini kullanmaktadır. (Kullanıcılar Facebook'ta çoğunlukla doğru kimlikleri yerine kimliklerinin biraz daha değişmiş bir biçimi olarak "umut edilen" kimlikler üretirler.)¹³ (6) Facebook'u kullanmada "Biz Niyeti"nin önemli bir etken olduğu görülmektedir.¹⁴ (Biz niyetinin gruplarda ön plana çıktığı ileride örneklerle açıklanacaktır.) (7) Facebook kullanmada fotoğraf ve video paylaşımı önemli bir unsurdur. Kişiler veya gruplar kendilerini bir görsel ile ifade edebilmekte, video veya resim paylaşabilmektedir. (8) Facebook'ta kişi/grup izin verdiği sürece profiller görüntülenebilir. Kişi/Grup isterse gizliliğini koruyabilir. (9) Facebook hesabı olan kişi/grupların ekranında fotoğraf, kişi/grup hakkında bilgi, arkadaşlar, üye sayısı, duvar (duvarda, hesap sahibi veya kişinin/grubun üyeleri ya da üye olmayanlar duygu ve düşüncelerini paylaşmaktadır.), bilgiler (grup/kişi hakkında bilgi), fotoğraflar, videolar, etkinlikler, tartışmalar vd. bölümler bulunmaktadır. (10) Facebook'ta haberleşme için posta ve sohbet olanakları da bulunmaktadır.

Yukarıda da belirtildiği gibi birçok olanağı kullanıcılarına sunan Facebook'un hemen hemen dünyanın her yerinden kullanıcısı vardır. Ancak Facebook'un özellikle Türkiye, Kanada ve Büyük Britanya'da popüler olduğu görülmektedir.¹⁵ Üzerinde inceleme yaptığımız grubun (Ermenilerin) yarısının Ermenistan dışında çeşitli ülkelerde yaşıyor olması nedeniyle Facebook'un Ermeni toplumu içindeki

12 Veysel Bozkurt, "Yıkıcı Gemeinschaft'tan Ötekisiz Postmodern Kabilelere: Sanal Cemaatler", *Birikim*, Kasım 1999. Aktaran: Hüsamettin İnanç, Selami Erdoğan, "Postmodern Dönemde Kamu Yönetimi Algısı ve Kamusal Alan Tartışmaları", *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı 9, <http://www.akademikbakis.org/pdfs/9/postm.doc> (23.11.09)

13 Ali Toprak vd., a.g.e., s. 109

14 Ali Toprak vd., a.g.e., s. 59.

15 Ali Toprak vd., a.g.e., s. 35.

popüleritesi hakkında kesin bilgilere ulaşmak mümkün olmamaktadır. Fakat aşağıda vereceğimiz bilgiler Ermenilerin Facebook'u kullanma oranı hakkında bize dolaylı olarak bilgi verebilir.

Facebook'ta Ermeniler ve Ermeni Sanal Gruplar

Facebook'ta Ermeniler incelendiğinde gruplara üye sayısının az olduğu görülmektedir. Bunun ilk nedeni Ermenistan'da internet kullanımının çok düşük olmasıdır. CRCC'nin (Caucasus Research Resource Centers – Kafkasya Araştırması Kaynak Merkezleri) 2006'da yapmış olduğu araştırmaya göre Ermenistan'da nüfusun % 11,5'inin kişisel bilgisayarı vardır. 2005 yılında yapılan bir araştırmaya göre nüfusun % 28,3'ü internet kullanmaktadır.¹⁶ Ancak "Uluslararası Telekomünikasyon Birliği" yapmış olduğu araştırmada 172.800 (nüfusun % 5,9'u) internet kullanıcısı olduğunu belirtmiştir. Yine CRCC'nin 2006 yılındaki verilerine göre Ermenistan'da nüfusun % 87'sinin bilgisayar bilgisi yok, % 3'ü temel bilgilere, % 4,3'ü orta düzey, % 3,1'i ileri düzey bilgisayar bilgisine sahiptir.¹⁷ Bilgisayar ve internet kullanımının çok düşük olduğu bir ülkede Facebook gibi sanal ortamlarda çok fazla Ermeni üyenin olmaması normal karşılanmalıdır. Diğer yandan Ermeni üye sayısının azlığı dünyadaki Ermeni nüfus yoğunluğu ile de doğru orantılıdır.

Bilgisayar ve internet kullanımının çok düşük olduğu bir ülkede Facebook gibi sanal ortamlarda çok fazla Ermeni üyenin olmaması normal karşılanmalıdır.

Ermenistan'da internet kullanımı hakkında verdiğimiz rakamların daha iyi anlaşılabilmesi Türkiye'de ve Ermenistan'da bilgisayar kullanımını gösteren aşağıdaki tablolardan yararlanabiliriz. Ermenistan'da nüfusa göre internet kullanımını gösteren aşağıdaki tabloda 2010 yılında bir önceki yıla göre gelir düzeyinde ve nüfusta gerileme görülürken internet kullanıcı sayısındaki olağan dışı artış dikkat çekmektedir. Bunun nedeni *bilgi kaynağı* farklılığı olabilir. Çünkü Ermenistan'da nüfusa göre internet kullanımını gösteren tabloda 2009 yılına kadar olan istatistikler Uluslararası Telekomünikasyon Birliği'ne; 2010 yılına ait istatistikler ise Ermenistan Cumhuriyeti Ulusal Hizmetleri Düzenleme Komisyonu'na aittir.

16 Selian, A.N., Cosmetic democracies: Political development and ICTS in Post-Communist Armenia. *Unpublished doctoral dissertation*, Tufts University, Fletcher School of Law and Diplomacy, (2005). Aktaran: Katy Pearce, "Computer, Internet and Social Networking Use in Armenia: The Influence of Skills, Digital Divide Demographics, Language, Innovativeness, Technical Access, Privacy, Social Influence and Collectivism", *Paper presented at the annual meeting of the NCA 94th Annual Convention*, TBA, San Diego, CA, Nov. 20, 2008. http://www.allacademic.com/meta/p260377_index.html (21.11.09)

17 Katy Pearce, a.g.m.

Ermenistan’da Nüfusa Göre İnternet Kullanımı¹⁸

Yıl	Kullanıcı	Nüfus	Nüfusunun %	GSMH	Bilgi Kaynağı
2000	30,000	3,002,594	% 0.1	410 US\$	UTB ¹⁹
2001	40,000	3,000,164	% 0.5	500 US\$	UTB
2006	161,000	2,950,060	% 5.5	2,853 US\$	UTB
2008	172,800	2,968,586	% 5.8	3,685 US\$	UTB
2009	191,000	2,967,004	% 6.4	2,668 US\$	UTB
2010	1,396,550	2,966,802	% 47.1	2,506 US\$	EC UHDK ²⁰

Türkiye’de Nüfusa Göre İnternet Kullanımı²¹

Yıl	Kullanıcı	Nüfus	Nüfusun %	Bilgi Kaynağı
2000	2,000,000	70,140,900	% 2.9	UTB
2004	5,500,000	73,556,173	% 7.5	UTB
2006	10,220,000	74,709,412	% 13.9	Bilgisayar Endüstrisi Yıllığı
2010	35,000,000	77,804,122	% 45.0	Bilgisayar Endüstrisi Yıllığı

Türkiye ve Ermenistan’da Nüfusa göre Facebook Kullanımı²²

Ülke	Yıl	Kullanıcı	Nüfus	Nüfusun %
Ermenistan	Ağustos 2010	76.700	2.966.802	% 2.6
Türkiye	Haziran 2010	23.516.140	77,804,122	%30.2

Facebook’taki Ermeni gruplar değerlendirildiğinde grup üyelerinin en fazla 34.000 civarında olduğu görülmektedir (ikinci sırada 4.000 civarında üyesi olan gruplar yer almaktadır). Üyesi en fazla olan grup “Ermeni soykırımı”nı savunan kişiler tarafından oluşturulmuştur.²³ Gruplar içeriklerine göre sıralandığında öncelikle çeşitli dillerde oluşturulmuş “Ermeni/Ermeniler” adlı gruplar yer almaktadır. Bu grupların isimleri Ermeni ya da Ermeniler anlamına gelen “Hayer”, “Armenia”, “Armenien” gibi etnik kimliğe gönderme yapmaktadır.²⁴ Diğer taraftan grup ismi

18 <http://www.internetworldstats.com/asia/am.htm> (10.10.10)

19 UTB: Uluslararası Telekomünikasyon Birliği.

20 EC UHDK: Ermenistan Cumhuriyeti Ulusal Hizmetleri Düzenleme Komisyonu.

21 <http://www.internetworldstats.com/euro/tr.htm> (10.10.10)

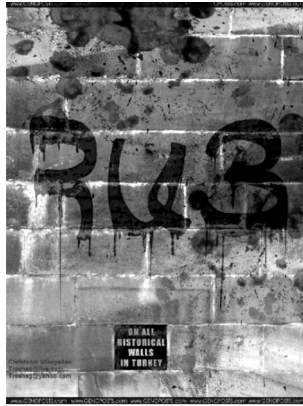
22 <http://www.internetworldstats.com/europa2.htm#tr> ve <http://www.internetworldstats.com/asia.htm#am> (10.10.10)

23 Bkz.: Ek 1.

24 Bu çalışmada etnik kimlik ya da etnik gruptan anlaşılacak “belirli dinsel, dilsel, mekânsal ve / veya kültürel özellikler bakımından hem kendisini diğerlerinden “ayrı” gören hem de diğerleri tarafından “başka” sayılan, bütünlüklü bir kimliğe ve kendine özgü kültürle sürecine sahip, içerden evlenmek suretiyle bu grup kimliğini koruyan ve grubun sürekliliğini sağlayan toplumsal/kültürel ve bazen de siyasal oluşum’dur. Bkz.: Kudret Emiroğlu, Suavi Aydın, Antropoloji Sözlüğü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2003, s. 276.

olarak uzun başlıklar seçenler de bulunmaktadır. “Çok azız, fakat bize Ermeni diyorlar”²⁵ grubu 4.230 kişi ile en çok üyeye sahip Ermeni sanal cemaatlerinden birini oluşturmaktadır. Burada dikkat çeken nokta Ermeni kimliği üzerine inşa edilen grupların üyesinin genelde diaspora Ermenileri olmasıdır. Diaspora Ermenileri arasında da ilk sırayı Amerikan Ermenileri ikinci sırayı Fransız Ermenileri almaktadır.

Görselin önemli olduğu Facebook ortamında “Ermeni/Ermeniler” adlı grupların kimliklerini temsil eden profil resimleri ve grupta paylaşılan resimler dikkat çekmektedir. İncelenen “Ermeni/Ermeniler” ismindeki grupların profil resimlerinin büyük bir çoğunluğu Ermenistan bayrağıdır. Ancak profil resimlerinin dışında gruplarda paylaşılan resimler de bulunmaktadır: 1.052 üyesi bulunan “Armenie” grubu iki adet resim paylaşmaktadır ve bunlardan birisi Türkiye ile ilgili anti-propaganda afişi. Aşağıdaki resimde görüldüğü gibi kanlı bir duvar üzerinde “Ermeni” yazılıdır ve resmin altında “Türkiye’deki bütün tarihî duvarlarda” yazmaktadır. “Ermeni soykırımı” iddialarını anlatan bu resim, grubun Türkiye algısını yansıtmaktadır. Ermeni etnik kimliğinin oluşturulması sürecinde Türkiye/Türk kimliğinin “öteki”²⁶ olarak sanal ortamlarda aynı şekilde kullanıldığını görülmektedir.

Şekil 1 “Armenie” adlı grubun paylaştığı resim

Nuri Bilgin “Mitos ve Tarih”²⁷ adlı makalesinde Türklerin ötekileştirilmesinden bahsetmekte ve “Öteki Olarak Türk’ün İşlevselliği” başlığı altında bu konuya kısaca değinmektedir. Bilgin’e göre “Balkan ülkeleri, Arap ülkeleri, Yunanistan, Ermenistan

25 Grubun Ermenice orijinal adı: «Մենք քիչ ենք, սակայն մեզ հայ են ասում...»

26 Öteki: “Biz”den olmayan. İnsanlar kendi aidiyetlerini (kimliklerini) paylaşmayan toplumsal kültürel çevreleri yabancılaştırma eğilimindedir. Bu yabancılaştırmayı en iyi ifade eden kavram “öteki”dir. Bkz.: Kudret Emiroğlu, Suavi Aydın, a.g.e., s. 660.

27 Nuri Bilgin, “Mitos ve Tarih”, *Türk – Ermeni İhtilafı Makaleler*, Edit: Hikmet Özdemir, TBMM Basımevi, 2007, s. 491 – 501.

'öteki' olarak Türk'ü ayakta tutmuşlardır. Bu ülkelerde insanlar, kendilerini, kendi özelliklerinden ziyade ötekinin özellikleriyle zıtlılaştırarak tanımlama yoluyla ortaya koymaya çalışmışlardır"²⁸ Nuri Bilgin ayrıca ötekileştirmenin "soykırım" iddiaları ile zirve noktasına ulaştığını ve Batıda "Türkofobi"nin ve "Ermenofili"nin yayıldığını belirtmektedir. Aynı değer yargılarının sanal gruplarda da bulunduğunu ileride vereceğimiz örnekler daha iyi açıklayacaktır.

Ermeni kimliği üzerine oluşturulmuş grupların duvarlarındaki iletilerin birçoğu (görsellerde olduğu gibi) Türkiye ile ilgilidir. Özellikle duvarlarda son dönem Türkiye – Ermenistan ilişkileri üzerine yazılar bulunmaktadır. Örneğin: "Hayer"

Nuri Bilgin ayrıca, ötekileştirmenin "soykırım" iddiaları ile zirve noktasına ulaştığını ve Batıda "Türkofobi"nin ve "Ermenofili"nin yayıldığını belirtmektedir.

adlı grupta bir üye "*Ermeni – Türk ilişkileri: Normalleşmeye evet, Ermeni[lerin] tarihî haklarından vazgeçmesine hayır*"²⁹ şeklinde kendini ifade etmektedir. Aynı grupta "Ermeni soykırımı" iddialarını destekleyen grupların taraftar toplama kampanyaları da görülmektedir. (Örneğin: "Soykırım" iddiaları hakkında hazırlanmış İtalyanca ve İspanyolca bir grubun linki bulunmaktadır. Linki bulunan bu grubun adı "*Genocidio Armenio 1.500.000<Armenian Genocide in Spanish and Italian>*")³⁰ "Ermeni

soykırım"ı propagandasını Facebook'ta kullanan kişiler/gruplar belirli düzeyde taraftar bulabilmektedir. Bu örnekler Facebook gibi TPA'ların Ermeni propagandistler tarafından etkin bir şekilde kullanıldığını göstermektedir.

Ermeni etnik kimliğine gönderme yapan grupların dışında vatan sevgisi çerçevesinde çeşitli dillerde açılmış "Ermenistan" grupları bulunmaktadır. "Ermenistan" adlı grupların fotoğrafları genelde Ermenistan'ın bayrağı, Ermenistan devlet arması ya da Ermenistan'ın belirli bir yerini gösteren bir resimdir. Ancak bazı resimler içerikleri itibarıyla dikkat çekmektedir. Örneğin: 4.263 üyesi olan "Armenia" adlı grubun resmi, içerdiği mesaj ile farklılığını ortaya koymaktadır. Aşağıda görüldüğü gibi grubun resminde "Adaletsizliğin 94. yılı" yazılıdır. "Ermenistan" adlı bir grubun grup resmi olarak bu tür bir resmi belirlemesi Ermenistan ile "soykırım"ın özdeşleştiği, üyelerin de bunu özdeşleştirdiğinin ve "soykırım"ın Ermenistan için vazgeçilmez birlik beraberlik simgesi olduğunun tezahürüdür. Bunun yanında 769 üyesi bulunan "Hayastan – Armenia" ve 458 üyesi olan "Hayasdan" adlı grubun resmi Ağrı Dağı'nı ve Ermenistan bayrağını içermektedir.

28 Nuri Bilgin, a.g.m., s. 498.

29 (Grup adı: Hayer. Alıntı tarihi: 19.11.09)

30 "Ermeni Soykırımı 1.500.000<Ermeni Soykırımı, İspanyolca ve İtalyanca>" (Grup adı: Hayer. Alıntı tarihi: 19.11.09)

"Armenia", "Hayastan – Armenia" ve "Hayasdan" adlı grupların profil resimleri

Bu grupların duvarlarında yazılanlar da resimler kadar dikkat çekicidir. Örneğin "Armenia" adlı grubun duvarında "Türkiye'den nefret ediyorum, Ermenistan hep en iyi"³¹ şeklinde bir ifade bulunmaktadır. Kişiler üzerinden genelleme yapılamayacağı bilinmekle birlikte kişilerin içinde yaşadıkları kültürün bir parçası olduğu ve toplumu yansıttığı da göz ardı edilmemelidir. Bu bağlamda kültür – kişilik üzerine çalışan sosyal/kültürel antropologlar ya da etnologlar kültür ve kişilik arasında sıkı bağlar olduğunu göstermiştir.³² Kişilik üzerine çalışan antropologlar/etnologlar öncelikle kültürlenme (enkültürasyon) kavramı üzerine değerlendirmelerde bulunmaktadır. Antropolojide bu konuyla bağlantılı olarak şöyle bir genel kabul vardır: "İnsan öncelikle kendinden çok nesnelere dünyasını öğrenir ve bu nesnelere daima kişinin yetiştiği kültürce şekillenen değerler çerçevesinde algılanır. Bununla birlikte mekânsal, geçici ve kural koyucu (normatif) bir yönlendirme de bu algının oluşmasında önemlidir."³³ Dolayısıyla yukarıda sözlerini değerlendirdiğimiz kişinin Türkiye'ye karşı nefreti, içinde yaşadığı toplumda normatif bir yönlendirme ile edindiği sonucuna varılabilir. Bu konuyu farklı bir açıdan ele alan Birsen Karaca, toplumsal bellekleri yeniden inşa etmek için algılama mekanizmalarına müdahale sırasında kullanılan yöntemleri *Sözde Ermeni Soykırımı Projesi "Toplumsal Bellek ve Sinema"* adlı kitapta detaylı bir şekilde analiz etmiştir.³⁴ Karaca, çalışmasında sinemanın kişilerin ve toplumların algısını nasıl etkileyebileceğini göstermiştir.

31 (Grup adı: Armenia, Alınış Tarihi: 17.11.09)

32 Kültür – kişilik üzerine bilgi için bkz.: Conrad Phillip Kottak, *Antropoloji, "İnsan Çeşitliliğine Bir Bakış"*, Ütopya Yayınevi, Ankara, 2001, s. 495 – 509. William A. Haviland, *Kültürel Antropoloji*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2002, 163 – 195.

33 William A. Haviland, a.g.e., s. 163.

34 Birsen Karaca, *Sözde Ermeni Soykırımı Projesi, Toplumsal Bellek ve Sinema*, Say Yayınları, Ankara, 2006.

Vatan sevgisinin ön plana çıkartıldığı bazı gruplarda Türkiye – Ermenistan arasındaki siyasi ilişkiler sıkı bir şekilde takip edilmektedir. Örneğin “Hayasdan” adlı grupta son dönemlerde Türkiye - Ermenistan arasında imzalanan protokoller üzerine yorumlar bulunmaktadır. Bu grupta da diğer gruplarda olduğu gibi “soykırım” konusu daima güncel konular arasında yer almaktadır. “Soykırım” ile ilgili “*Ermeni soykırımını destekliyorum ve bütün dünyaya geçmişte Türk insanının ne yaptığını anlatmak istiyorum*”³⁵ şeklinde yorumlar ve “soykırım” ile ilgili videolar/resimler paylaşmakta, “soykırım” iddialarını destekleyen sitelere üyelik için “propaganda” yapılmaktadır. *Ermenistan* adında açılmış bu gruplarda Ermenistan’ın doğal güzellikleri vs. konular hakkında yazılar bulmak güçtür. Bunun yanında Ermenileri ilgilendiren eğitim, kültür sanat ile ilgili linkleri paylaşan ve bu duvarı kültürel paylaşım alanı olarak gören grupların oranı sınırlıdır.³⁶

Vatan sevgisi ve etnik kimliğe gönderme yapan grupların dışında Ermeni siyasi örgütlerin de Facebook’ta grup oluşturdukları görülmektedir. Bu grupların ekte görüldüğü gibi üye sayıları 50 ile 35.000 civarındadır. İnternet’in siyasi amaçla kullanımı siyasal iletişim çerçevesinde değerlendirilmesi gereken bir konudur. Ermenistan’da internet kullanımının düşük olması nedeniyle siyasal iletişim aracı olarak internetin çok etkin olmadığı görülmektedir. Ancak *sadece* “Ermeni soykırımı” iddiaları üzerine yapılan politik eylemlerde internetin etkin bir şekilde kullanılması dikkat çekmektedir. Örneğin: “RECOGNIZE THE ARMENIAN GENOCIDE”³⁷ grubun 35.000 civarında üyesi vardır. Facebook’ta *siyasi kuruluşlar* altında bulunmayan ancak politik bir yanı olan bu *kuruluşun* incelenen gruplar içinde en çok üyeye sahip olması Ermenilerin “soykırımı” gerçekten bir “tabu” haline getirdiğini göstermektedir. “1915 tehcirinin Ermeniler için ‘seçilmiş travma’ olarak işlev gördüğünü, Ermeni kimliğinin güçlenmesinde önemli bir rol oynadığını, özellikle Diasporadaki Ermeniler için önemli bir bizlik duygusu kaynağı oluşturduğunu söylemek mümkündür”³⁸ Bu grubun da “soykırım” ile yaratılan değer yargılarından bizlik duygusunu reel ortamdan sanal ortama taşıdığını söyleyebiliriz. Bahsettiğimiz bu grupta kullanılan dilin İngilizce olma şartı vardır. Ancak ilginç olarak grubun resminde Türkçe bir afişin ön plana çıktığını görüyoruz:

35 (Grup adı: Hayasdan hayrenik = {ARMENIA}, alıntı tarihi: 18.11.09)

36 Bkz.: Ek 1.

37 İngilizceden Çevirisi: “Ermeni Soykırımını Tanı”

38 Sevinç Görül Alkan, “Psikoloji ve Psikanaliz Çerçevesinden Türk-Ermeni Meselesi: Mağduriyet Psikolojisi ve Büyük-Grup Kimliğinin Etkisi”, (Der.: Ömer Engin Lütem), *Ermeni Sorunu Temel Bilgi ve Belgeler*, ASAM Yayınları, Ankara, 2007, s. 200.

Şekil 2 "RECOGNIZE THE ARMENIAN GENOCIDE" adlı grubun profil resmi

Sayınca en fazla üyeye sahip olan "Recognize the Armenian Genocide" adlı gruptan sonra doğrudan siyasetle ilişkisi olan Ermeni Devrimci Federasyonu'nun İngilizce ve Ermenice ismiyle kurulmuş gruplarını değerlendirebiliriz.³⁹ Ermeni Devrimci Federasyonu 1890'da Tiflis'te kurulmuştur. "Hınçakların sol ideolojiyi benimsemelerine rağmen Taşnaklar aşırı sağcıdır. Örgütün amacı isyan yoluyla "Türkiye Ermenistan'ı" için siyasi ve ekonomik özgürlük elde etmektir."⁴⁰ Kısaca tarihî amaçları bu şekilde olan grubun (Հայ Յեղափոխական Դաշնակցություն) sanal ortamda üye sayısı 288'dir. Grubun duvarında Ermeni "*fedai*"⁴¹leri gösteren videolar bulunmaktadır ama yazı/yorum bulunmamaktadır. Grup 18 adet resim paylaşmaktadır. İngilizce ismiyle kurulmuş grubun üye sayısı 2,461'dir. Bu grup 500 civarında görsel paylaşmaktadır. Aşağıda paylaşılan görsellerden örnekler sunulmuştur.

39 Ermenice adıyla kurulan grup: Հայ Յեղափոխական Դաշնակցություն. İngilizce adıyla kurulan grup: Armenian Revolutionary Federation. Taşnaklara bağlı siyasi gruplardan bir diğeri "Haygagan Yerespokhanakan Block" (Ermeni Mebus/milletvekili Blogu) adlı gruptur. Lübnan Ermenileri tarafından seçimlerde propaganda amaçlı kurulmuştur. 1.700 civarında üyesi bulunmaktadır.

40 Ömer Engin Lütem, "Armenian Terror", A Publication of the Center for Eurasian Strategic Studies, Ankara, 2007, s. 9.

41 Fedailer, 19.yy'ın son yarısında kurulmaya başlayan Ermeni çetelerinde Türklere / Kürtlere karşı savaşmışlar ve Ermeni toplumu içinde "*meşhur*" olmuşlardır. Günümüzde Ermenice ansiklopedik kitaplarda ve Ermenistan'daki tarih ders kitaplarında bu çetecilerin *ünlü fedailer/haydutlar* olarak isimleri bulunmaktadır. Bkz.: Արթուր Փարսադանյան, Գիտելիքների Շտեմարան, ՎՍՎ-ՊՐԻՆՏ» հրատարակչություն, Երևան, 2003, s. 46 – 47. Վ. Բարխուդարյան, (Խմբ.), Հայոց Պատմություն - 8, Մակմիլան-Արմենիա, 2007, s. 89 – 91.

Şekil 3 “Armenian Revolutionary Federation” adlı grubun duvarında paylaşılan resim

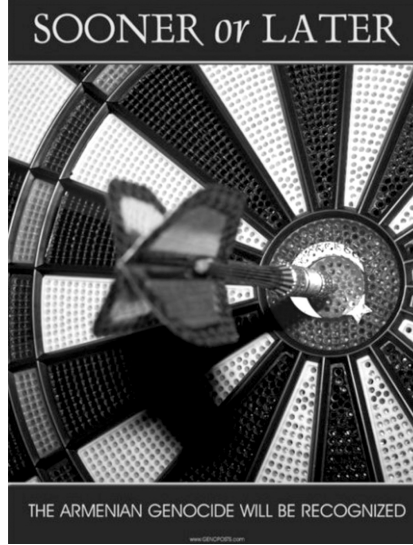
Resimlerin silah, bomba ve bıçak içermesi, “Büyük Ermenistan” haritaları, Ermenistan bayrağı, Taşnaksutyun’un logosu ve Ermeni *fedailerin* resimleri dikkat çekmektedir. Kanlı bir elin üstündeki ay yıldız resmi doğrudan Türkiye’ye gönderme yapmaktadır.

Şekil 4 “Armenian Revolutionary Federation” adlı grubun duvarında paylaşılan resim.

Tarih ve yer belirtilmemiş bu fotoğrafta Ermeni çeteciler/*fedailer* bulunmaktadır. Sahip oldukları silahlar ve mermiler resimde ön plana çıkmaktadır. 1890’lardan sonra kurulan Ermeni Gönüllü Birlikleri’nin ve bu Birliklerde görev yapan *fedailerin* silah ve mühimmat ihtiyaçları Ruslar tarafından sağlanmıştır. Rusların emirlerine uymayan bazı Gönüllü Birlikler’in Türkleri ve Kürtleri katlettikleri

bilinmektedir. Bundan dolayı Rusların birçok Ermeni askeri ve subayı, askerî mahkemede yargıladığı ve ağır cezalara çarptırdığı belgelerde kayıtlıdır.⁴²

Şekil 5 “Armenian Revolutionary Federation” adlı grubun paylaştığı resim

Resmin üstünde “Er ya da Geç”, resmin altında “Ermeni soykırımı kabul edilecek” yazmaktadır. “Ok” içerdiği renklerle Ermenistan’ı simgelemekte, “12”den vurulan ise Türkiye’yi (Türk bayrağını) temsil etmektedir. Ermenilerin internet üzerinde bu tür propaganda afişlerini sunmak için sponsorlar aracılığı ile özel siteler kurdukları da görülmektedir.⁴³

Şekil 6 “Armenian Revolutionary Federation” adlı grubun paylaştığı resim.

42 Detaylı bilgi için bkz.: Mehmet Perinçek (haz.), *11 Aralık 1915 Tarihli Resmi ERMENİ RAPORU*, (L. M. Bolhovitinov) Doğan Kitap, İstanbul, 2009. Jean – Louis Mattei, *Belgelerle Büyük Ermenistan Peşinde Ermeni Komiteleri*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2008.

43 Propaganda afişlerinin bulunduğu internet sitesinin verdiği bilgilere göre sponsorlar genelde diaspora Ermenileridir. Detaylı bilgi için bkz.: <http://armeniangenocideposters.org/> (11.10.09)

Yukarıda verilen “Ermeni Devrimci Federasyonu”na ait resimde ön planda yakılan bir Türk bayrağı, arka planda Ermeniler ve Ermenistan bayrağı bulunmaktadır. Resmin yer ve zamanı hakkında bilgi bulunmamaktadır. Resim örnekleri çoğaltılabilir. Ancak burada gösterilen birkaç örnek, grupların sahip olduğu nefret, şiddet ve terörizmi açıkça yansıtmaktadır.⁴⁴

Taşnak’lardan sonra Facebook’ta örgütlenmiş siyasi örgütlerden Ramgavar’a da kısaca değinebiliriz.⁴⁵ 1921’den önce “Armenagan”⁴⁶ olarak bilinen bu parti 1885 yılında Van’da kurulmuştur. Liberalizmi savunan bir partidir. Facebook’taki grupta

**1890’lardan sonra kurulan
Ermeni Gönüllü Birlikleri’nin
ve bu Birliklerde görev yapan
fedailerin silah ve mühimmat
ihtiyaçları Ruslar tarafından
sağlanmıştır.**

230 üyesi bulunmaktadır. Paylaşılan fotoğraflar incelendiği zaman, genelde yapılan toplantıları ve bu partiye üye olan gençlerin fotoğraflarını görmek mümkündür. Türkiye karşıtlığı içeren bir fotoğrafa rastlanılmamıştır. Ancak grubun duvarına yazılan bazı yazılar Türkiye karşıtlığı içermekte ve propaganda yapılmaktadır. Grupta “Türkiye ile anlaşmaya ve Türk işbirliğine karşı duralım. Lütfen Arkadaşlarınız katılsın ve

Ermenistan Dışişleri Bakanlığına e-mail göndersin”⁴⁷ şeklinde yazılar görmek mümkündür. Bu tür yorumlar Ermeni toplumunun sahip olduğu milliyetçi düşüncelerin sanal alana yansımaları olarak değerlendirilebilir.

Ermeni milliyetçiliğinin reel ortamdan sanal ortama taşındığını gösteren bir diğer grup ise “Ermeni Milliyetçiler Birliği”dir. “Ermeni Milliyetçiler Birliği”⁴⁸ grubunun 757 üyesi bulunmaktadır. Bu grubun paylaştığı üç resim vardır. Bu resimler toplantı ve etkinlikleri gösteren fotoğraflardır. Diğer gruplardan farklı olarak grubun duvarında Ermeni milliyetçiliğini savunan yazılar olmakla birlikte milliyetçiliğe karşı olan düşünceler de bulunmaktadır. Bu grubun duvarında da ilginç düşünceler paylaşılmaktadır. Örneğin; duvara yorum yazan bir kişi “Ermeni sorununun çözümünün sıradaki adımı, referandum aracılığı ile ‘Ermenistan Cumhuriyeti’ adını ‘Doğu Ermenistan Cumhuriyeti’ adıyla değiştirmektir.”⁴⁹ şeklinde kendini ifade etmiş

44 Mikayel Danielyan “İdeoloji Olan Terörizm” adlı yazısında terörizm konusundaki düşüncelerini şöyle ifade etmektedir: “...Terörizm ise Ermenistan için bir devlet ideolojisi. Kucağını açarak teröristleri kabul eden bir ülke haline geldik. İran ve Çin ile dostluk kuruyoruz. Irak ile dost olmaya çalışıyoruz. Diktatörlere cesaret veriyoruz ve demokrasiyi yargılıyoruz...” Detaylı bilgi için bkz.: Mikael Danielyan, “İdeoloji Olan Terörizm”, (Çev. Birsen Karaca) *Ermeni Araştırmaları*, Yaz - Sonbahar 2004, s. 14 –15.

45 Ռամգավար Ազատական Կուսակցություն

46 Արմենական կուսակցություն

47 Grup adı: Ramgavar, alıntı tarihi: 26.12.09

48 Հայ Ազգայնականների Համախմբում (ՀԱՀ) Armenian Nationalists Union (ANU)

49 Grup adı: Հայ Ազգայնականների Համախմբում (ՀԱՀ) Armenian Nationalists Union (ANU), alıntı tarihi: 26.12.09. *Paylaşılan yorumun orijinal metni*: Որպես հայկական հարցի լուծման հերթական քայլ, հանրաքվեի միջոցով "Հայաստանի Հանրապետություն" անվանումը փոխարինել "Արևելյան Հայաստանի Հանրապետություն" անվանումով:

ve bu amaçla kurulmuş grubun linkini paylaşmıştır. Bir grubun/kişinin iddiası olan bu sözler aslında farklı bir şekilde “Ermenistan Bağımsızlık Bildirgesi”nde yer almaktadır. Burada devletin sahip olduğu değerlerin internet ortamına yansımaları göze çarpmaktadır. Ermenistan Bağımsızlık Bildirgesi’nde “Ermenistan Cumhuriyeti, *Osmanlı Türkiye’si* ve *Batı Ermenistan’da* 1915 yılında gerçekleştirilen Ermeni soykırımının uluslararası düzeyde tanınması için destek verir.”⁵⁰ şeklinde bir ifade kullanılmaktadır. Bu sözler ayrıca “Bağımsızlık Kararında” ve “Ermenistan’ın Anayasası”nda desteklenmektedir.⁵¹

Yukarıda incelediğimiz grupların dışında Facebook’taki bazı Ermeni grupların doğrudan terör ve nefreti destekledikleri görülmektedir. Bu tür gruplar arasında öncelikle ASALA⁵² dikkat çekmektedir. ASALA 1973 – 1986 yılları arasında meydana gelmiş toplam 699 Ermeni terör olayının 581’ini gerçekleştirdiği için en büyük Ermeni terör örgütü olarak değerlendirilir.⁵³ Böyle bir kimliğe sahip olan ASALA’nın Facebook’ta üye sayısı 180 civarındadır ve diğer gruplara göre (Ermenistan/Ermeni adında kurulmuş gruplara göre) daha az üyeye sahiptir. Grubun duvarındaki yazılar incelendiğinde belirli birkaç kişinin düşüncelerini yazdığı görülmektedir. Yazılanlar genelde Türkiye/Türk karşıtı sözlerdir. ASALA’nın mücadelesinin ne için ve nasıl olduğunu aşağıda verilen resim açıklamaktadır.

Şekil 7 ASALA'nın profil resmi

50 <http://www.armeniaforeignministry.com/htms/doi.html> (30.12.09)

51 Ermenistan’ın Anayasası için bkz. <http://www.parliament.am/parliament.php?id=constitution&lang=arm> (30.12.09)

52 Armenian Secret Army for the Liberation of Armenia. (Ermenistan’ın Kurtuluşu için Ermeni Gizli Ordusu) (ՀԱՀԳԲ - Հայաստանի Ազատագրութեան Հայ Գաղտնի Բանակ)

53 Detaylı bilgi için bkz.: Ömer Engin Lütem, “Armenian Terror”, A Publication of the Center for Eurasian Strategic Studies, Ankara, 2007.

Büyük Ermenistan için silahlı mücadeleyi simgeleyen yukarıdaki resimde “Tek Ermeni, Tek Amaç” haritanın ortasında ise “Ermenistan” yazmaktadır.

Doğrudan düşmanlaştırmayı amaç edinen gruplardan bir diğeri ise “HAYU ISGAGAN TSHNAMIN HRYANA” (Ermenin Gerçek Düşmanı Yahudi’dir.) grubudur. İsminden de anlaşıldığı gibi bu grup savunduğu ideoloji ile ilginç bir yapı oluşturmaktadır. Grubun uzun bir bilgilendirme metni bulunmaktadır. Ancak kısa olan açıklamalarını burada gösterebiliriz:

“Ermeni soykırımı köken olarak Yahudi olan Genç Türkler tarafından organize edilmiştir. Neden gözlerimizi bu gerçeğe kapatıyoruz.

1. Bahattin Şakir (Genç Türklerin Sekreteri bir Yahudi’ydi.)
2. Talat Paşa (İçişleri Bakanı) Asıl Organizatör.
3. Enver Paşa (Savaş Bakanı)
4. Mustafa Kemal Atatürk

İsrail Büyükelçilerinin açıkça ne söylediğini hala hatırlıyoruz (Ermeni soykırımı bir trajedidir.)”⁵⁴

Ermeni etnik kimliğinin oluşturulmasında ötekinin etkin bir şekilde kullanıldığını gösteren bu tanıtım metni Ermeniler için öteki olarak Türklerin dışında Yahudi seçeneğinin de var olduğunu göstermektedir. Bu tür gruplar Facebook gibi alanlarda nefreti/şiddeti/terörizmi teknoloji ile sistemleştirerek yaymaya çalışmaktadır.

Etnik kimliğe, vatan sevgisine, “soykırım”a, siyasete ve teröre gönderme yapan gruplar incelendiğinde şu sonuçlara varılmıştır:

Facebook’ta Ermeni grupların üye sayısının az olduğu görülmektedir. Bunun nedeni Ermenistan’da internet kullanımının çok düşük olmasıdır. Bu durum Ermenistan’ın gelir düzeyi ile doğrudan bağlantılıdır. Ancak gelir düzeyinin yüksek olması nedeniyle diaspora Ermenilerinin Ermenistan’daki Ermenilere kıyasla sanal alemde daha etkin olduğu görülmektedir.

İncelenen gruplar arasında en fazla üyeye sahip olan grup “soykırım” iddialarını savunmaktadır. Ermeni/ Ermeniler/Ermenistan ve siyasi gruplar/terör grupları incelendiğinde Türkiye ve Türk karışıklığının yazılı ve görsel olarak ifade edildiği

54 (Grup adı: HAYU ISGAGAN TSHNAMIN HRYANA, alıntı tarihi: 26.12.09)

görülmektedir. Öteki olarak “Türk” işlevsel bir şekilde kullanılmaktadır. “Ötekileştirme” Ermeni toplumu içinde var olan değer yargılarının (önyargının – kesin yargının) sanal âleme yansması olarak değerlendirilebilir.

İncelenen bütün gruplar “soykırım”dan bahsetmekte ya da “soykırım” konusunu merkeze almaktadır. “Soykırım” iddiaları ile oluşturulan Türkiye/Türk karşıtlığı ve bu iddia ile yaratılan “bizlik” duygusu sanal âlemde de görülmektedir. Yeni medyanın diğer medya araçları gibi “soykırım” propagandası için etkin bir şekilde kullanıldığı da anlaşılmaktadır. Bu propaganda araçlarının siyasal iletişim çerçevesinde dikkatle takip edilmesi gerekmektedir.

Gruplarda ifade edilen aşırı milliyetçi ideoloji dikkat çekmektedir. “Kültürel kimlikler ve grup özellikleri gibi unsurlar nefret söyleminin kullanılmasını etkiler, ancak yükselen milliyetçilik ve farklı olana tahammülsüzlük gibi koşullarda, nefret dili yükselir ve etkisini artırır.”⁵⁵ Ermenilerin tarihsel süreç içerisinde milliyetçiliği her zaman ayakta tutmaya çalıştıkları bilinmektedir. Özellikle Ermenistan’ın SSCB’den ayrıldığı dönemlerde Gürcistan ile yaşadığı “Cavah” (Cevahet) bölgesi sorunu (hala devam eden bir sorun), Nahçıvan üzerindeki toprak talepleri, Karabağ bölgesini işgali sonucunda Azeri – Ermeni çatışması, “soykırım” iddiaları, Türkiye’den toprak talepleri ve Karabağ işgali yıllardır izlenen politikayı açıkça göstermektedir. Bu politikanın devamı farklı şekillerde Facebook gibi sanal ortamlarda görülmektedir.

İnternette nefret söylemi üzerine son dönemlerde yapılan araştırmalar ve panellerde geleneksel medyaya göre yeni medyada nefretin daha çok görüldüğünü göstermektedir.

İnternette nefret söylemi üzerine son dönemlerde yapılan araştırmalar ve panellerde⁵⁶ geleneksel medyaya göre yeni medyada nefretin daha çok görüldüğünü göstermektedir. Bu internet ortamının herkese açık olması ve herkesin istediği görüntü, ses veya videoyu yüklemesinden kaynaklanmaktadır.⁵⁷ Bu açıdan değerlendirildiğinde geleneksel medyayı kontrol etmek mümkünken yeni medya araçlarını kontrol etmek güçleşmektedir. Bunun sonucunda Facebook gibi TPA’larda kurulan ve gün geçtikçe artan bazı Ermeni grupların Türkiye’ye karşı “nefreti” kontrolden çıkmış bir şekilde artmaktadır. (Nefretin sadece Türklere karşı olmadığı, Yahudilere karşı da olduğu görülmektedir.) İnternette nefret söyleminin Birleşmiş Milletler’in “Her Türlü İrk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına Dair

55 http://www.nefretsoylemi.org/nefret_soylemi_nedir.asp (24.12.09)

56 Detaylı bilgi için bkz.: Ali Toprak vd., a.g.e. ve <http://www.nefretsoylemi.org/> (24.12.09)

57 Tuğrul Çomu, Yeni Medyada Nefret Söylemi, <http://www.turnusol.biz/public/makale.aspx?id=5927&pid=10&makale=Yeni%20medyada%20nefret%20s%F6ylemi> (24.12.09)

Uluslararası Sözleşmesi'nin gereği yasak olduğu bilinmektedir.⁵⁸ Ayrıca nefreti ya da şiddeti ifade etmek "Avrupa Birliği İnsan Hakları Mahkemesi" tarafınca ifade özgürlüğü olarak kabul edilmemektedir. Ancak sanal âlemin genişliği yasaların uygulanmasını zorlaştırmaktadır. Bundan dolayı Facebook gibi TPA'lar kendi güvenlik önlemlerini almakta; nefret ya da şiddet içerikli grupların kapatılması için üyelerine *ihbar* olanağı sunmaktadır.

Genel Değerlendirme/Sonuç

Son dönemlerde "Ermeni soykırımı" iddialarıyla ön plana çıkan kesimlerin iletişim araçlarını kendi çıkarları doğrultusunda kullanarak kamuoyunu etkilediği görülmektedir. Dolayısıyla iletişim araçlarının "Ermeni soykırımı" iddiaları bağlamında etkin kullanımı konunun farklı bakış açılarıyla incelenmesinin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Özellikle yeni medyada "Ermeni soykırımı" iddialarında bulunan grupların ortaya çıkması (tarihçi, hukukçu ve siyaset bilimcilerin "Ermeni sorunu" konusunda yaptıkları çalışmaların yanında) bu alanda ilk kez kullandığımız netnografi gibi sanal araştırma yöntemlerinin de gerekliliğini göstermiştir.

Netnografik analizlerimize göre; "Ermeni soykırımı" iddialarında bulunan bireyler Facebook gibi yeni iletişim araçlarıyla düşüncelerini reel ortamdaki sanal alanlara taşıyarak ideolojilerinin güçlenmesini ve etkin bir yapıya dönüşmesini sağlamaktadır. Dolayısıyla reel alanda yapılan çalışmaların yanı sıra sanal alanda yapılan araştırmaların da göz önünde bulundurulması "Ermeni sorunu" konusuna bütüncül bir bakış açısıyla yaklaşmamızı sağlayacaktır.

Araştırmamızın sonucunda şunu belirtmek gerekir ki, Ermeni gruplara üye bazı bireyler sanal alanda Türk'e karşı nefretin, şiddetin ve terörizmin hem paylaşılmasını hem de artmasını sağlamaktadır. Bu noktada sanal gruplarda olumsuz duygularını/düşüncelerini ifade eden kişinin içinde yaşadığı toplum (reel dünya) ön plana çıkmaktadır. Çünkü kültürel bir varlık olarak insanın içinde yaşadığı toplumdan etkilenmemesi mümkün değildir. Dolayısıyla kişinin Facebook'ta paylaştığı nefret, şiddet ve terörizm içerikli düşünceler (yazılar) ve görseller, bireyin içinde yaşadığı (reel) toplumda birtakım araçlar kanalıyla empoze edilen bilgilerin dışavurumu olarak değerlendirilmektedir. Neticede öteki olarak Türk'ü işlevsel bir şekilde kullanan Ermeni sanal gruplara düşmanlığı empoze eden araçlar değişmeden gruplara üye kişilerin düşüncelerinde olumlu bir değişme olmayacağı ve buna bağlı olarak Türk ve Ermeni toplumu arasında uzlaşma sağlanamayacağı göz önünde bulundurulmalıdır.

58 Sözleşmeyi görmek için bkz.: <http://www.todaie.gov.tr/ihadm/bm/irk.pdf> (24.12.09)

BİBLİYOGRAFYA

Kitaplar ve Makaleler

AKTURAN, Ulun, “Tüketici Davranışına Yönelik Araştırmalarda Alternatif Bir Teknik: Etnografik Araştırma”, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Yıl:6 Sayı:11 Bahar 2007/2.

ԲԱՐՆՈՒՂԱՐՅԱՆ, Վ., (Խմբ.), Հայոց Պատմություն – 8, Մակմիլան-Արմենիա, 2007.

BİLGİN, Nuri, “Mitos ve Tarih”, (Edit: Hikmet Özdemir), *Türk – Ermeni İhtilafı Makaleler*, TBMM Basımevi, 2007.

BİNARK, Mutlu, “İnterneti ve/ya Bilgisayar Dolayımı İletim Ortamını incelemek İsteyen Bir Araştırmacının Soruları ve Sorunları”, (Der.: Mutlu Binark, Barış Kılıçbay) *İnternet, Toplum, Kültür*, Epos Yayınları, Ankara, 2005.

BİNARK, Mutlu, “Yeni Medya Çalışmalarında Yeni Sorular ve Yöntem Sorunu”, (Der.: Mutlu Binark) *Yeni Medya Çalışmaları*, Dipnot Yayınları, Ankara, 2007.

DANIELYAN, Mikael, “İdeoloji Olan Terörizm”, (Çev. Birsen Karaca) *Ermeni Araştırmaları, Yaz - Sonbahar 2004*, s. 14 –15.

GÖRAL ALKAN, Sevinç, “Psikoloji ve Psikanaliz Çerçevesinden Türk-Ermeni Meselesi: Mağduriyet Psikolojisi ve Büyük-Grup Kimliğinin Etkisi”, (Der.: Ömer Engin Lütem), *Ermeni Sorunu Temel Bilgi ve Belgeler*, ASAM Yayınları, Ankara, 2007.

HAVILAND, William A., *Kültürel Antropoloji*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2002.

İNANÇ, Hüsamettin; ERDOĞAN, Selami, “Postmodern Dönemde Kamu Yönetimi Algısı ve Kamusal Alan Tartışmaları”, *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı 9. <http://www.akademikbakis.org/pdfs/9/postm.doc> (23.11.09)

KARACA, Birsen, “Ermeni Toplumunda Üç Tabudan Biri: Ermeni Dili” *Ermeni Araştırmaları 1. Türkiye Kongresi Bildirileri*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Ermeni Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2003.

KARACA, Birsen, *Sözde Ermeni Soykırımı Projesi, Toplumsal Bellek ve Sinema*, Say Yayınları, Ankara, 2006.

KOTTAK, Conrad Phillip, *Antropoloji, “İnsan Çeşitliliğine Bir Bakış”*, Ütopya Yayınevi, Ankara, 2001.

LÜTEM, Ömer Engin, “Armenian Terror”, A Publication of the Center for Eurasian Strategic Studies, Ankara, 2007.

MATTEI, Jean – Louis, *Belgelerle Büyük Ermenistan Peşinde Ermeni Komiteleri*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2008.

PARK, Jin Kyu, “Virtual Ethnography or Ethnography of Virtuality?: Methodological Analysis of Ethnographic Research of the Internet” Paper presented at the annual meeting of the International Communication Association, New Orleans, LA, May 27, 2004.
http://www.allacademic.com/meta/p112721_index.html (21.11.09)

ՓԱՐՍՄԱՆՅԱՆ, Ալբերտ, Գիտելիքների Շտեմարան, ՎՍՎ-ՊԻՒՆՏ» հրատարակչություն, Երևան, 2003.

PEARCE, Katy, “Computer, Internet and Social Networking Use in Armenia: The Influence of Skills, Digital Divide Demographics, Language, Innovativeness, Technical Access, Privacy, Social Influence and Collectivism”, *1 meeting of the NCA 94th Annual Convention, TBA, San Diego, CA*, Nov 20, 2008.
http://www.allacademic.com/meta/p260377_index.html (21.11.09)

PERİNÇEK, Mehmet, (Haz.), *11 Aralık 1915 Tarihli Resmi ERMENİ RAPORU*, (L. M. Bolhovitinov) Doğan Kitap, İstanbul, 2009.

ROBINSON, Laura, "A Call For Visual Ethnography", *Paper presented at the annual meeting of the American Sociological Association, Atlanta, GA, Aug 16, 2003.* http://www.allacademic.com/meta/p107431_index.html (18.11.09)

TOPRAK, Ali; YILDIRIM, Ayşenur; AYGÜL, Eser; BİNARK, Mutlu; BÖREKÇİ, Senem; ÇOMU, Tuğrul, *Toplumsal Paylaşım Ağı Facebook: "Görülüyorum öyleyse varım."*, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2009.

İnternet Kaynakları:

www.facebook.com

http://www.ccsr.ac.uk/methods/festival2004/programme/Thu/pm/MSTheatre/documents/HineSummary_000.doc (21.11.09)

<http://socantcafe.org/uploads//2009/10/hine-2000-virtual-ethno.pdf> (21.11.09)

<http://www.armeniaforeignministry.com/htms/doi.html> (30.12.09)

<http://www.internetworldstats.com/asia/am.htm> (10.10.10)

<http://www.internetworldstats.com/euro/tr.htm> (10.10.10)

<http://www.internetworldstats.com/europa2.htm#tr> (10.10.10)

<http://www.internetworldstats.com/asia.htm#am> (10.10.10)

<http://www.nefretsoylemi.org/> (24.12.09)

http://www.nefretsoylemi.org/nefret_soylemi_nedir.asp (24.12.09)

<http://www.parliament.am/parliament.php?id=constitution&lang=arm> (30.12.09)

<http://www.todaie.gov.tr/ihadm/bm/irk.pdf> (24.12.09)

<http://www.turnusol.biz/public/makale.aspx?id=5927&pid=10&makale=Yeni%20medyada%20nefret%20s%F6ylemi> (24.12.09)

EK: 1

Facebook'ta Örgütlenen Ermeni Gruplar ^a		
Grubun Adı ^b	Üye Sayısı ^c	Dâhil Olduğu Alan ^d
Հայ Կին (<i>Ermeni Sineması</i>)	31	Eğlence ve Sanat
ԱՐԴԻ ՀԱՅ ԳՐԱԿԱՆՈՒՅԹՈՒՆ (<i>Modern Ermeni Edebiyatı</i>)	78	Eğlence ve Sanat
Armenian Lebanese Diaspora (<i>Lübnan Ermeni Diasporası</i>)	152	Eğlence ve Sanat
Armenian Library & Museum of America (<i>Amerika Ermeni Kütüphanesi ve Müzesi</i>)	183	Ortak İlgi Alanları
Գրում ենք հայերեն: Ոչ տրանսլիտիլի: (<i>Ermenice yazıyoruz. Transliterasyona hayır.</i>)	188	Siyasî Kuruluş
Armenian American Democratic Leadership Council (<i>Amerikan Ermeni[leri] Demokratik Liderlik Konseyi</i>)	256	Dinî kuruluş
American Armenian Milita (<i>Amerikan Ermenileri Askerleri</i>)	274	Coğrafi
Mayr Hayatsan (<i>Anne/Ana Ermenistan</i>)	345	Kulüp
Hayastan – Armenia (<i>Ermenistan</i>)	413	Ortak İlgi Alanları

Hayatsan Club (<i>Ermenistan Kulübü</i>)	889	Diğer İş Alanları
Hayatsan (<i>Ermenistan</i>)	1.004	Ortak İlgi Alanları – Tarih
The Armenian in America (<i>Amerika'daki Ermeniler</i>)	1.021	Coğrafi
Armenia (<i>Ermenistan</i>)	1.131	Eğlence ve Sanat
Վայելենք Հայ Գրականությունը - Let's Enjoy The Armenian Literature	1.132	Kuruluşlar
Hayer (<i>Ermeniler</i>)	1.146	Seyahat
Armenia (<i>Ermenistan</i>)	1.330	Ortak İlgi Alanları
Armenian Diaspora Network (<i>Diaspora Ermeni[leri] Ağı</i>)	2.105	Ortak İlgi Alanları
Polors khosink Hayeren (<i>Hepimiz Ermenice Konuşalım</i>)	3.622	Diğer İş Alanları
Armenia (<i>Ermenistan</i>)	4.230	Öğrenci Grupları
Մենք քիչ ենք, սակայն մեզ հայ են ասում... (<i>Biz azız; ama bize Ermeni diyorlar...</i>)	4.245	Ortak İlgi Alanları

Armenia (<i>Ermenistan</i>)	166	Müzeler - Görülecek Yerler
Armenian (<i>Ermeni</i>)	400	Ortak İlgi Alanları
Armenian Heritage (<i>Ermeni Mirası</i>)	378	Kuruluşlar – Dinî kuruluşlar
Armenian Church (<i>Ermeni Kilisesi</i>)	42	Kuruluşlar- Dinî kuruluşlar
First Armenian Church (<i>İlk Ermeni Kilisesi</i>)	18	Kuruluşlar- Dinî kuruluşlar
Armenian Congregational Church!! (<i>Ermeni Cemaati Kilisesi</i>)	87	Dinî Kuruluşlar
Snt. Andrew Armenian Church (<i>Kutsal Andrew Ermeni Kilisesi</i>)	667	Ortak İlgi Alanları
Հայ Առաքելական Քրիստոնեաներ/ The Armenian Apostolic Christians (<i>Apostolik Ermeni Hıristiyanlar</i>)	70	Eğlence ve Sanat
Մուրբ Զորավոր Եկեղեցի / Saint "Zoravor" Church (<i>Kutsal Zoravor Kilisesi</i>)	128	Kuruluşlar – Dinî Kuruluşlar
Վերջին Օրերի Քյարթուների Եկեղեցի (<i>Kilise</i>)	231	Kuruluşlar – Siyasî Kuruluşlar

Ramgavar	173	Kuruluşlar – Genel
ՀԱՀԳԲ (ASALA)	288	Ortak İlgi Alanları – Tarih
Հայ Յեղափոխական Դաշնակցություն (<i>Ermeni Devrimci Federasyonu</i>)	687	Kuruluşlar – Gönüllü Kuruluşlar
Հայոց Յեղասպանություն (<i>Ermeni Soykırımı</i>) 1,500,000<Armenian Genocide in Armenian>	747	Coğrafi – Ülkeler
Պահանջ"Հայաստանի Հանրապետություն"ը փոխել"Արևելյան Հայաստանի Հանրապետություն" (<i>"Ermenistan Cumhuriyeti" yerine "Doğu Ermenistan Cumhuriyeti" talebi</i>)	441	Ortak İlgi Alanları – Aktiviteler
ՈՉ ՀԱՅ ԹՈՒՐԿԱԿԱՆ ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻՆ - NO TO PROTOCOLS (<i>Ermeni – Türk Protokollerine Hayır</i>)	260	Kuruluşlar – Siyasî Kuruluşlar
Prosperous Armenia Party Բարգավաճ Հայաստան Կուսակցություն (<i>Müreffeh Ermenistan Partisi</i>)	558	Kuruluşlar – Savunma Kuruluşları
RECOGNIZE THE ARMENIAN GENOCIDE (<i>Ermeni Soykırımını Kabul Et</i>)	34.544	Ortak İlgi Alanları – Arkadaşlar
Armenie Mon Amie (<i>Benim Arkadaşım Ermenistan</i>)	340	Coğrafi – Ülkeler
ARMENIE (<i>Ermenistan</i>)	1.047	Hayran Grubu
Arménie (<i>Ermenistan</i>)	115	Coğrafi – Ülkeler

Armenien (<i>Ermeni</i>)	204	Hayran Grubu
Armenien in Deutschland (<i>Ermenistan'daki Ermeniler</i>)	389	Ortak İlgi Alanları – İdealler ve Hedefler
JAN FEDAYI (<i>Fedai Can</i>)	226	Kuruluşlar – Siyasî Kuruluşlar
نادي خريجي جامعات أرمينيا المتحدثين باللغة العربية	738	Coğrafi - Ülkeler
الأرمن في لبنان (<i>Lübnan Ermenileri</i>)	42	Sadece Eğlence - Hayran Kulüpleri
ارمنستان - اخبار - مقالات - اصلاعات مفيد (<i>Ermenistan – Haberler – Makaleler</i>)	52	Coğrafi – Ülkeler
Արմենիա (<i>Ermenistan</i>) – Հայաստան (<i>Ermenistan</i>) - Armenia we love you...!!!! (<i>Ermenistan seni seviyoruz...!!!!</i>)	94	Kuruluşlar – Cemiyet Kuruluşları
"Армения – моя любовь!" (<i>Ermenistan – Benim Aşkım!</i>)	1.437	Hayran Grubu
Artsakh (Karabakh) (<i>Karabağ</i>)	77	Kuruluşlar – Kâr Amacı Gütmeyen kuruluşlar
Americans for Artsakh (<i>Karabağ İçin Amerikalılar[Amerika'daki Ermeniler]</i>)	76	Coğrafi – Ülkeler
Artsakh – Karabagh (<i>Karabağ</i>)	741	Kuruluşlar - Siyasi Kuruluşlar
Հայ Ազգայնականների Համախմբում (ՀԱՀ) Armenian Nationalists Union (ANU) (<i>Ermeni Milliyetçileri Birliği</i>)	42	Ortak İlgi Alanları – Tarih
Armeense Genocide Debat (<i>Ermeni Soykırımı Tartışması</i>)	147	Kuruluşlar - Savunma Kuruluşları
Génocide arménien (<i>Ermeni Soykırımı</i>)	584	Kuruluşlar – Siyasî Kuruluşlar

Pour la reconnaissance du génocide arménien (<i>Ermeni soykırımının kabul edilmesi için</i>)	533	Hayran Grubu
POUR QU'OBAMA RECONNAISSE LE GÉNOCIDE ARMÉNIEN (<i>Obama'nın Ermeni Soykırımını Kabul Etmesi İçin</i>)	104	Ortak İlgi Alanları – Tarih
Ψηφοφορία για τη Γενοκτονία των Αρμενίων (<i>Ermeni Soykırımına Oy Ver</i>)	458	Sadece Eğlence
Hayasdan hayrenik = {ARMENIA} (<i>Anavatan Ermenistan</i>)	557	İş ve Meslek
Ermenice bilenler	42	Sadece Eğlence
Ermeni	510	Sadece Eğlence
HAYEREN KHENTALIK PARER (<i>Ermenice Saçma Sözler</i>)	1.743	Ortak İlgi Alanları – Politika
HAYGAGAN YERESPOKHANAGAN BLOCK	514	Hayran Grubu

- a Sanal alanın genişliği nedeniyle Facebook'ta örgütlenen grupların hepsini bu tabloda gösterme imkânımız olmamıştır.
- b Grup isimleri Ermenice, Rusça, İngilizce, Fransızca, Arapça, Yunanca ve Hollandaca'dan çevrilerek orijinal isimlerinin altında/yanında parantez içinde verilmiştir.
- c Üye sayısına ait bilgiler Kasım - Aralık 2009 tarihine aittir.
- d Facebook'ta grubun kurucusu/kurucuları grubun içeriğine göre bir *alan* seçmektedir. Fakat grubun kurucu/kurucularının seçtiği *alan* her zaman grubun özellikleri ile örtüşmemektedir. Örneğin: Facebook'ta "Ermenice yazıyoruz. Transliterasyona hayır" isimli grup kendisini *siyasi kuruluş* olarak nitelendirmektedir; ancak bu grubun siyasi bir yönü yoktur. Dolayısıyla grupların *dâhil oldukları alanlar* gerçeği yansıtmayabilir.

TEHCİR ÖNCESİ OSMANLI ERMENİ NÜFUSU ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

(AN EVALUATION OF OTTOMAN ARMENIAN
POPULATION BEFORE THE RELOCATION)

Halit GÜLŞEN
AVİM Uzmanı
hgulsen@avim.org.tr

Özet: *Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Ermeni nüfusu her daim tartışma konusu olmuştur. Günümüzde de devam eden bu tartışmalar, özellikle tehcir öncesi ve sonrası Ermeni nüfusunun ne olduğu noktasında yoğunlaşmaktadır. Bu göz önünde bulundurulduğunda, ilk aşamada tehcir öncesindeki Osmanlı Ermenileri nüfusu ve bu döneme ait Osmanlı'daki nüfus çalışmalarının mahiyetinin belirlenmesi gerekmektedir. Bu gereklilik nedeniyle çalışmamızda, Osmanlı nüfus araştırmalarının geçmişi ve tehcir öncesinde İmparatorlukta var olan Ermeni nüfusunun ne olduğu incelenmiştir*

Anahtar Kelimeler: *Osmanlı, Ermeniler, Nüfus, Patrikhane, İstatistik*

Abstract: *The Armenian population of the Ottoman Empire has always been a debatable issue. These discussions which also continue today, especially focus on what the Armenian population has been before and after the relocation. Taking this into consideration, the first step would be to determine the Armenian population before the relocation and the outcome of the population researches carried out during the Ottoman period. As a result, the following article deals with the history of Ottoman population researches and what the Armenian population has been in the Empire before the relocation.*

Key Words: *Ottoman, Armenians, Population, Patriarchate, Statistic*

Osmanlı İmparatorluğu'nda var olan Ermeni nüfusu, özellikle tehcirden önceki ve sonraki nüfus olmak üzere kategorize edilerek, günümüzde hala tartışılan, tartışılmak istenilen konular arasında yer almaktadır. Bunun en önemli nedeni, Ermenilerin "tehcir sırasında 1.5 milyon Ermeni öldürüldü" iddiasından ileri gelmektedir. Ermenilerin ve çok sayıda yabancı yazar, akademisyen, tarihçi ya da sıradan kişilerin zihninde bu rakamın doğruluğu, nereden kaynaklandığı, hangi belgeler ışığında böyle bir rakama ulaşıldığı sorgulanma gereği duyulmadan kabul edilmiş ve artık tartışılmayan bir tarihi gerçek olarak zihinlerinde yer etmiştir.

Elbette Ermenilerin, bu iddianın üstünde ısrarla durmalarının ve geri adım atmamalarının nedenleri bulunmaktadır. Bunların başında gelen en önemli sebep, konunun psikolojik yönüne yaptığı etkidir. Çünkü rakamların büyüklüğü ya da küçüklüğünün, insan zihninde bıraktığı etki farklıdır. Örneğin bir kazada, depremde ya da başka bir olayda yaşanan herhangi bir can kaybının büyüklüğü, o olaya gösterilecek tepki ve olayın insanlar üzerinde yaratacağı etki ile doğru orantılıdır. Ermeniler de bu doğru orantıdan yararlanarak, soykırım iddialarında 1.5 milyon rakamını dillerinden düşürmeyerek, insanların zihinlerinde keskin bir etki bırakmayı amaçlamaktadırlar.

Herhangi bir grubun, iki ya da daha fazla insanın bir araya gelerek oluşturulabileceği gerçeği göz önünde bulundurulursa, soykırım türü bir suçlamada önemli olan öldürülen kişi sayısı değil, öldürülme nedenidir.

Ayrıca Ermeni halkının toplumsal belleğinin oluşturulmasında ve dünya kamuoyunun konuya ilgisinin daha fazla çekilebilmesi noktasında, bu iddia bir araç olarak kullanılmaktadır. Büyük bir bilgi dezenformasyonu yaratılarak ortaya atılan bu rakam, özellikle Batı dünyasında kamuoyu nezdinde etkili olmuştur. Ermeniler, yarattıkları bu etkinin kalıcı olmasını sağlamak amacıyla her fırsatta bu iddiayı gündeme getirmişlerdir. Fakat gelinen noktada bu rakamın gerçek dışı olduğu

açıkça ortaya çıkartılmasına rağmen, geri adım atmamaktadırlar. Çünkü bu konuda geri adım attıkları an, diğer tüm iddialarının gerçekliği, insanların zihinlerinde sorgulanmaya başlayacaktır.

Bunların yanı sıra, soykırım suçlamasının en önemli parçalarından olan bu iddia, Ermeni halkının bir amaç etrafında toplanmasını sağlayan önemli bir etkidir. Ermeni tarihçilerin tarih yazımında yaptığı tahrifat bilinmektedir,¹ konumuz olmadığı için bu noktaya derinlemesine girmeyeceğiz. Ancak belirtmek gerekir ki, 1.5 milyon rakamı, bu tahrifatın en önemlilerinden biridir.

Bu noktada tehcir öncesinde Osmanlı'daki gerçek Ermeni nüfus rakamlarına geçmeden önce bir noktayı dile getirmekte yarar vardır. Soykırım suçunda, önemli olan soykırıma uğrayan toplumun ya da kitlenin rakamsal büyüklüğü değildir. Çünkü 1948 tarihli "BM Soykırım Suçunun Önlenmesine ve Cezalandırılmasına İlişkin Sözleşme"²nin 2. maddesinde soykırım suçunun ulusal, etnik, ırksal ya da dinsel bir gruba yönelik yapılması gerektiğinden söz eder. Burada altı çizilmesi gereken sözcük "grup"dur. Herhangi bir grubun, iki ya da daha fazla insanın bir araya gelerek oluşturulabileceği gerçeği göz önünde bulundurulursa, soykırım türü

1 Ayrıntılı bilgi için bkz. Birsan KARACA, *Ermeni Araştırmaları*, "Ermeni Tarihçiler Tarafından Yazılan Kitaplarda Yapılan Tahrifatlar", Ankara, 2006, Sayı 22, s. 42-55.

2 Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşme; <http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/33-36.pdf>

bir suçlamada önemli olan öldürülen kişi sayısı değil, öldürülme nedenidir. Bu bakımdan soykırım suçunda 100 kişinin öldürülmesi ile 1 milyon kişinin öldürülmesi arasında teoride hiçbir fark bulunmamaktadır.

Bu bilgilerin ardından, tehcir öncesinde Osmanlı'daki Ermeni nüfusunun farklı tarihlerdeki rakamsal büyüklüğünün belirlenebilmesi açısından, ilk olarak Osmanlı İmparatorluğu'nda nüfus araştırmalarının genel durumuna ana hatlarıyla değinmek yararlı olacaktır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda Nüfus Araştırmalarına Genel Bir Bakış

Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde etnik bakımdan, yirmiyi aşan gayrimüslim unsur bulunmaktaydı. İmparatorluk, fethettiği yerlerde asayişi sağladıktan sonra en başta bölgenin nüfus ve arazi incelemesini yapmaya önem vermişti. Çünkü vergi kaynakları ve askeri sistemin finansmanının organizasyonu sayım ve yazımı zorunlu kılmıştır. Bu nedenle, "tahrir" adı verilen sayımlar yapılmış, demografik kayıtlar tutulmuştur.³ Ancak "tahrir" adı verilen bu sayımlarda esas alınan birim, şahıslar değil vergiye tabi tutulacak haneler olduğundan, eksiksiz bir nüfus sayısına erişmek mümkün olmamıştır. Buna rağmen, esas olarak 15. ve 16. yüzyılları kapsayan ama 17. yüzyılda da bazı örneklerini gördüğümüz bu defterler, Osmanlı devletinde tımar sisteminin uygulandığı topraklardaki vergilendirilebilir ekonomik etkinliklerin ve insan kaynaklarının yerinde tespit ve kaydını içermesi açısından bizlere istatistiksel analize uygun en zengin sayısal verileri sunması açısından önemlidir.⁴

Tahrir Defterlerinde yapılan kayıtlarda hane sayısı esas alınmış, belli bir yaşa gelmiş, eli silah tutan ve vergi mükellefi olan şahıslar bu kayıtlara dâhil edilmiştir. Ayrıca evlenmemiş vergi mükellefi olanlar da kayıta geçirilmiştir. Bu noktada bir hanenin kaç kişiden oluştuğu sorusu akla gelmektedir. Maalesef bu sorunun net bir yanıtı olmamakla birlikte, araştırmacılar tarafından hane nüfusu ortalama beş kişi olarak kabul edilmiştir.⁵ Ancak coğrafi bölge, iklim, sosyal durum, göçler, savaşlar gibi nedenler göz önünde bulundurulduğunda, her yerde sabit bir rakamın kabul edilerek doğru bir nüfus sayısına ulaşabilmek güçtür.⁶

Söz konusu bu defterler, yalnızca Osmanlı 'klasik' döneminin bir ürünüdür ve esas itibarıyla 16. yüzyıl sonlarında ortadan kalkmışlardır. Osmanlı'da ilk genel nüfus sayımının 19. yüzyılda yapıldığı göz önünde bulundurulduğunda, arada kalan

3 Orhan SAKIN, *Osmanlı'da Etnik Yapı ve 1914 Nüfusu*, Ekim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 133.

4 Halil İNALCIK, Sevket PAMUK (ed.), *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik*, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 2001, s. 35.

5 Kemal KARPAT, *Osmanlı Nüfusu, (1830-1914)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003, s. 44.

6 Orhan SAKIN, a.g.e., s. 135.

dönemde kayıtların nasıl tutulduğu hakkında bir soru akla gelmektedir. Bu noktada ise kökleri klasik döneme kadar giden ve uygulaması 19. yüzyıl içlerine uzanan iki önemli vergi türüyle doğrudan ilişkili olan avarız ve cizye defterleri ortaya çıkmaktadır.

Sayım işleminin sistematığı ve amacı açısından bakıldığında, bu defterlerin her ikisi de klasik dönemin tahrir geleneğinin bir uzantısı olup, Osmanlı maliye bürokrasisinin değişik kalemlerince üretilmiştir. Yani tahrir, avarız ve cizye defterleri merkez hazinesinin gelir kaynaklarının tümünün tespitini hedefleyen, aynı bürokrasinin ve aynı sayım geleneğinin farklı dönemlerdeki farklı ürünleri olarak karşımıza çıkarlar.⁷

Osmanlı'da nüfus açısından bu tür kayıtlar tutulmuş olmasına rağmen, 19. yüzyıla gelinceye kadar genel bir nüfus sayımı yapılmamıştır. Ancak yukarıda bahsettiğimiz kaynaklar ışığında yerli ve yabancı uzmanlar tarafından Osmanlı İmparatorluğu'nun genel nüfusuna yönelik bazı tahminlerde bulunulmuştur. Türk İktisat tarihi biliminin kurucusu olarak kabul edilen Ömer Lütfü BARKAN, 1520-1530 tarihlerindeki Osmanlı genel nüfus dağılımını şu şekilde kategorize etmektedir:

TABLO I⁸ : II. Süleyman Tahrirlerine göre 1520-1530 tarihleri arasında Osmanlı Nüfusunun Dağılımı⁹

Vilayetler	Hane Adedi			Hane Yekünü	Nüfus Yekünü
	Müslüman	Hristiyan	Yahudi		
Anadolu	540.963	4.471	-----	45.434	2.272.170
Karaman	143.963	2.448	-----	145.702	728.510
Zülkadriye	66.776	2.687	-----	69.463	347.315
Diyarbakir	72.675	11.979	-----	84.654	423.270
Rum	118.683	55.237	-----	173.920	869.600
Arap	131.399	414	-----	131.843	659.215
TOPLAM	1.073.750	77.266	-----	1.151.016	5.755.080
Rumeli	211.783	824.643	4.061	1.040.000	5.202.285
İstanbul	?	?	?		400.000
TOPLAM					11.357.363

7 Halil INALCIK, Şevket PAMUK, a.g.e.

8 Kemal KARPAT, a.g.e.,s. 48.

9 Ö.L. BARKAN, "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", Türkiyat Mecmuası, C. 10, Ankara, 1953, s. 11'den aktaran; Numan ELİBOL, Osmanlı İmparatorluğu'nda Nüfus Meselesi ve Demografi Araştırmaları, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Isparta, 2007, C.12, S.2, s.144.

Barkan'ın 16. yy. sonlarında Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetimi altına giren bütün toprakları göz önüne alarak ve aynı yüzyıl başlarından itibaren imparatorluk genelinde %60 dolayında bir artış gerçekleştiğini varsayarak yaptığı nüfus tahmini 30-35 milyon dolayındadır. Baran gibi, dönemin Osmanlı nüfusuna yönelik araştırmalar yapan Fernand Braudel de Baran'ın görüşleriyle paralel sonuçlara ulaşmıştır.¹⁰ Buna göre, II. Süleyman dönemi başlarında 12-13 milyon olarak tahmin edilen Osmanlı İmparatorluğu'nun nüfusu, 1580'lerde 18 milyona, 1600'lü yıllarda ise 30-35 milyona ulaşmıştır.¹¹

16. yüzyıl Osmanlı nüfusu ile ilgili bu tür bir veri elimizde bulunmaktayken, 17. ve 18. yüzyıllardaki Osmanlı nüfusu durumu biraz daha belirsizdir. Bunun en önemli nedeni olarak tahrir defterlerinin, avarız ve cizre defterlerine göre daha sağlam bilgileri barındırması gösterilmektedir. Rakamlar sağlıklı olmamasına rağmen, yabancı gözlemcilerin izlenimleri ışığında bu yüzyıllarda nüfusta sert bir düşüş olduğu gözlemlenmektedir. Bu düşüşün nedenleri olarak bulaşıcı hastalıklar, çok evlilik ve zührevi hastalıklar nedeniyle doğum oranının düşmesi türünde nedenler gösterilmektedir. Bazı Batılı gözlemciler tarafından, 18. yüzyıl sonları ve 19. yüzyıl başlarındaki Osmanlı nüfusu üzerine şu rakamsal tahminler yapılmıştır:

TABLO II¹² : Yabancı gözlemcilere göre, 18. yüzyıl sonları ve 19. yüzyıl başlarında Osmanlı Nüfusu (Milyon)

Tarih	Kaynak	Avrupa Toplamı	Asya Toplamı	Afrika Toplamı	İstanbul	Toplam
1785	Tabelle	9	19	4	-----	32
1788	Meyer	8	36	5	1	50
1804	Mentelle	18	9	2,5	-----	29,5
1807	Lichtenster	11,3	12,3	3,2	-----	26,8
1807	Galletti	11	11,1	3,2	-----	25,3
1822	Salname	9,5	11,1	3,5	-----	24,1

19. yüzyıla gelindiğinde ise, kalıcı bir nüfus kayıt sistemi dönemin idaresi açısından büyük önem kazanmıştır. Bu önemin başında da merkezi yapının duyduğu ihtiyaçlar gelmektedir. Merkezileşme, Osmanlı Hükümeti'ni yeni idari sorumluluklar üstlenmek zorunda bırakmış ve bunların başarılı işleyişi için imparatorluğun beşeri ve mali kaynaklarına ilişkin bilgi edinilmesini zorunlu kılmıştır. Ayrıca imparatorluğun devamlı kan kaybetmesi, toplanacak vergi ve

10 Fernand BRAUDEL, *The Mediterranean and The Mediterranean World in the Age of Philip II*, Univercist of California Press, London, 1995, s. 135'den aktaran; Numan ELİBOL, a.g.e.

11 Numan ELİBOL, a.g.e.

12 Charles ISSAWI, "Population and Resources in the Ottoman Empire and Iran", *Studies in the Eighteenth Century Islamic History*, (Ed. T. NAFF, R. OWEN), Feffer and Simons Inc. Co., London, 1977, s.155'den aktaran; Numan ELİBOL, a.g.e.

asker sayısının net olarak belirlenebilmesini, önceki dönemlere nazaran, daha elzem kılmıştır. Bu noktada ortaya çıkan ilk konu, orduya asker alınmasında erkek nüfusun yaşı ve sayısı hakkında doğru bilgi edinilmesi olmuştur.

Bilindiği gibi, Osmanlı İmparatorluğu'nda askerlik görevi Müslümanlar tarafından yapılmaktaydı. Her ne kadar II. Mahmut tarafından 1838 yılında yeni bir sistem devreye sokulmuş ve 1855 yılından sonra askerlik görevinin bütün toplumlar için uygulanmaya başlanması kararı alınmışsa da, gerçekte bu karar Hıristiyanlara hiçbir zaman uygulanmamıştır. Bu noktada ordu, büyük hassasiyet göstermiştir.

Nitekim Osmanlı askeri kurumu, nüfus kayıtlarıyla yakından ilgilenmiş, nüfus sayımı yapılması ve nüfusun düzenli olarak kaydedildiği bir sistemin uygulanması için sultana ve hükümete baskı yapan ilk kurum olmuştur.¹³

Merkezileşme, Osmanlı Hükümeti'ni yeni idari sorumluluklar üstlenmek zorunda bırakmış ve bunların başarılı işleyişi için imparatorluğun beşeri ve mali kaynaklarına ilişkin bilgi edinilmesini zorunlu kılmıştır.

Ayrıca nüfus incelemelerinin bir diğer önemli nedeni, Hıristiyan tebaadan alınacak verginin tam olarak (cizye) tespit edilebilmesiydi.¹⁴ Toplanacak verginin tam olarak hesaplanabilmesi sağlam bir nüfus sayımının yapılmasını gerektirmiştir. Bu durum

Osmanlı'nın mali politikasının belirlenmesi açısından da büyük önem taşımıştır.¹⁵

Bu doğrultuda, Osmanlı Devleti'nde ilk genel nüfus sayımı ve arazi incelemesi ancak II. Mahmut zamanında 1831 senesinde yapılmıştır. Sadece erkeklerin dahil edildiği bu sayımda, Hıristiyan nüfus cemaatlere ayrılmadan verilmiştir. 1831 sayımına göre Osmanlı Anadolu ve Rumeli'sinde yaklaşık olarak 4 milyon civarında erkek nüfus mevcuttu. Bu erkek nüfusun 2.100.000'u Müslüman, 400.000'i Hıristiyan olmak üzere 2.500.000'u Anadolu da; 800.000'i Hıristiyan, 500.000'i Müslüman bir kısmı da Yahudi ve Kıpti olmak üzere 1.500.000'ini Rumeli'de yer almıştır.¹⁶

Bu nüfus sayımıyla ilk olarak, Yeniçeri Ocağı kaldırıldıktan sonra yeni kurulan "Asakir-i Mensure-i Muhammediye" adı verilen orduya alınacak asker potansiyelinin tespiti¹⁷ ile vergilerin dağılımı ve tahsilinde görülen aksaklıkların

13 Kemal KARPAT, a.g.e., s. 44.

14 Osmanlı İmparatorluğu'nda vergi sistemi için bkz. Ziya KAZICI, *Osmanlı'da Vergi Sistemi*, Bilge Yayıncılık, Ankara, 2005.

15 Süleyman BEYOĞLU, "Osmanlı Devletinde Ermeni Nüfusu", *Bilim ve Akın Aydınlığında Eğitim*, Sayı 38, Ankara, 2003, s.55-59.

16 Süleyman BEYOĞLU, a.g.e.

17 Sayımda, orduya asker vermeyen bölgeler şu bölgeler sayım dışında tutulmuştur: Lahsa, Basra, Yemen, Mısır, Tunus, Cezayir, Trablusgarb, Habeş. Bu durum, 1831 sayımının en önemli sebebinin "Asakir-i Mensure-i Muhammediye" adı verilen orduya alınacak asker potansiyelinin belirlenmesi olduğuna işaret etmektedir.

düzeltilerek yeni bir vergi sistemi uygulamaya konmak istenmiştir. Ayrıca bu sayımla birlikte nüfus konusuyla ilgilenmek amacıyla “Ceride Nezareti” adıyla bir teşkilat ve yeni bir kayıt sistemi oluşturulmuştur.¹⁸ Ayrıca, mal değerlerindeki değişimden, toprakların el değiştirmesinden ve eski arazi senetlerinin kullanılmasından ve derbentlerin, artık geçerli olmamasına karşın yolların ve köprülerin bakımı karşılığında hala geçmişteki gibi vergiden muaf tutuluyor olmalarından kaynaklanan vergi eşitsizliklerinin giderilmesi amaçlanmıştır.

Fakat bu sayım sonuçlarında dikkat çeken bir nokta bulunmaktadır. Bu sayıma göre 1831 yılında Osmanlı İmparatorluğu’ndaki toplam erkek nüfus 3.7-4 milyon civarında idi.¹⁹ Bu durumda, kadınları da dahil ederek kaba bir hesap yapacak olursak mevcut erkek sayısını ikiyle çarptığımızda 7.5-8 milyon civarı bir rakam karşımıza çıkmaktadır. Ancak, 1831 yılındaki Osmanlı coğrafyası göz önünde bulundurulduğunda, nüfusun bir hayli düşük sayıldığını görülmektedir. Yapılan bu eksiklikte, genel nüfus sayımının ilk defa yapılıyor olmasının ve deneyimsizliğin önemli etkisi olduğunu söylemek mümkündür.

Takip eden yıllarda bazı bölge ve vilayetlerde nüfus sayımı yapılmış fakat bu sayımlar geneli kapsamamıştır. 1944 yılında yapılmaya başlayan yeni nüfus sayımı yaklaşık 20 yıl sürmüştür. Ancak yine de elde edilen rakamların netliğinden bahsetmek zordur. 1881/82-1893 ve 1910-1911 yılları aralıklarında olmak üzere iki sayım daha gerçekleştirilmiştir. Sonradan yapılan bu iki genel nüfus sayımının da niteliklerinin birbirinden farklı olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca etnik gruplara yönelik ayrı sayım yapılmış olması da, imparatorluk içindeki etnik dağılımı göstermesi açısından önemlidir.

*Berlin Kongresi’nde
otonom bir Bulgaristan
kurulmasına karar
verilince, Ermeni
milliyetçileri de
Osmanlı’dan ayrılarak bir
devlete sahip olmanın
mümkün olduğunu
gördüler. Çünkü otonomi
siyasi özgürlüğe ve ayrılığa
giden yolun ilk adımıydı.*

1881/82-1893 Nüfus Sayımına Göre Osmanlı’da Ermeni Nüfusu

Osmanlı İmparatorluğu’nda Ermeni nüfusuna ilişkin tartışmalar Berlin Kongresi’nde başlamıştır. Bunun nedeni ise özellikle Doğu Anadolu bölgesindeki vilayetlerde Ermeni nüfusunu Müslüman nüfusa oranla fazla göstererek özerk bir Ermenistan yaratma çabası olmuştur. 1877-78 Osmanlı Rus savaşında Bulgaristan’ı işgal eden Ruslar, bölgede kendilerine Balkanların öncüsü olacak bir Bulgaristan

18 Numan ELİBOL, a.g.e., s.139.

19 Kemal KARPAT, a.g.e., s. 45.

kurmak istemişlerdir. Ancak o dönemde Hristiyan nüfus Müslüman nüfustan fazla değildi. Bir Bulgar milli devleti kurmak için önce bir Bulgar ekseriyeti yaratmak gerekiyordu. Bu amaçla Rus ordusu ve Bulgar çeteleri yaklaşık olarak 300 bin Müslüman Türkü öldürdü, bir milyona kadar insanı da yerinden etti. Böylece Balkanlardan Anadolu'ya en büyük Müslüman Türk akını başladı.²⁰ Berlin Kongresi'nde otonom bir Bulgaristan kurulmasına karar verilince, Ermeni milliyetçileri de Osmanlı'dan ayrılarak bir devlete sahip olmanın mümkün olduğunu gördüler. Çünkü otonomi siyasi özgürlüğe ve ayrılığa giden yolun ilk adımıydı. Nitekim 30 yıl sonra Bulgaristan tam bağımsızlığını ilan edecekti.

Bulgaristan'ı örnek alan Ermeniler, Berlin Kongresi'ne bir muhtıra göndererek, Anadolu'da 2.5 milyonu aşkın Ermeni olduğunu ve bu nedenle müstakil Ermenistan kurulmasını istemiştir. Patrik Nerces'in bu iddiası Berlin Kongresi'nde büyük bir tartışma yaratmıştır. Bu rakamlardaki abartı, her hangi bir araştırma yapmadan bile fark edilebilecek kadar açıktır. Nitekim bu durumdan rahatsız olan İngilizler, Ermeni Patriği'nden hesaplama yöntemini açıklamasını istemişlerdir. Çünkü Ermeni Patriği Berlin Kongresi'ne sunduğu rakamlarda Erzurum ve Van vilayetlerinde 1.150.000 Ermeni olduğunu iddia etmiştir. İngiliz Binbaşı Trotter'ın yaptığı araştırma sonucunda 15 Şubat 1882 tarihinde Binbaşı, İngiliz Büyükelçisi'ne bir muhtıra sunmuştur. Söz konusu muhtırada, Patrikhane rakamlarına ilişkin şu ifadeler yer almaktadır:

“Geçen sonbahar, Ermeni Milli Meclisi'nde yapılan bir toplantıda, Berlin Konferansı'na sunulan istatistik tablolarının maruf müellifi M. Sdipan Papazyan, milli meclise danışmadan sefaretlere istatistik tablolar verdiği, bunun neticesi olarak, Berlin rakamlarıyla Patrikhane'nin son rakamları arasında muazzam farkın dikkatleri çektiği ve her iki grup rakamına da itimat edilemeyeceği hususunda tenkitlere yol açtığı için patriğe ağır şekilde yüklenmiştir...Berlin listesinde, bariz bir gayriciddi manipülasyonla (Bitlis ve Hakkari) dahil olmak üzere Erzurum ve Van Ermeni nüfusu 1,150,000 kişiye yükseltmişti. Bilahare bütün ihtimaller çerçevesinde hakiki rakamın 450,000'i geçemeyeceğini ortaya koydum. 1880'de patriğin sefarete verdiği rakamlar ise 373.500 Ermeni ve 85,000 Nestoryen'di.”²¹

20 Kemal KARPAT'la Ermeni Konusu Üzerine Söyleşi, Milliyet Gazetesi, 1 Haziran 2009.

21 Kamuran GÜRÜN, Ermeni Dosyası, Remzi Kitapevi, İstanbul, 2008, s. 41.

TABLO III²²: Patrikhane Rakamlarına Göre Osmanlı İmparatorluğu’nda Ermeni Nüfusu, 1882

Bölgeler	Nüfus
Van	400.000
Bitlis	250.000
Diyarbakır	150.000
Erzurum	280.000
Mamuretülaziz	270.000
Sivas	280.000
Adana	280.000
Halep,Antep Kuzeyi,Urfa,Kilis,Maraş	100.000
Tarbzon	120.000
Hüdavendigar (Bursa)	60.000
Aydın	50.000
Ankara,Kastamonu,Konya	120.000
Suriye,Beyrut, Musul,Bağdat,Basra	40.000
İzmir ve Çevresi	65.000
İstanbul ve Civarı	135.000
Edirne	50.000
Diğer Avrupa Türkiyesi	10.000
TOPLAM	2.660.000

Binbaşı Trotter’in ifadelerinde belki de en dikkat çekici nokta, 1880 yılında Patrik’in İngiliz sefaretine bu vilayetlerinde bulunan Ermeni nüfusa yönelik vermiş olduğu rakamlarla Berlin Kongresi’nde sunmuş olduğu rakamlar arasındaki büyük farktır. 1880 senesinde söz konusu vilayetlerdeki toplam Ermeni nüfusunu 373.500 olarak gösteren Patrik, iki yıl gibi kısa bir süre sonra bu rakamı 1,150,000’e çıkartarak, yaklaşık %300’lük bir nüfus artışı tespit etmiştir.

Elbette böyle bir artışın gerçekleşmesi söz konusu olamaz.

1882 Ermeni Patrikhanesi rakamlarına ilişkin birkaç noktanın daha üzerinde durmak gerekir. Çünkü öne sürülmüş olan bu istatistik, belli çevreler tarafından günümüzde hala tarihi bir gerçek olarak kabul edilmekte ve “1.5 milyon Ermeni öldürüldü” iddiasına kaynak teşkil etmektedir. Bu noktada bir parantez açarak Ermenilerin nasıl bir hesaplama sonucunda bu rakamı ortaya attıkları konusuna değinmek yararlı olacaktır. Ermeniler iki şekilde bu rakama ulaşmaktadırlar.

Birincisi şudur: Her ne kadar yanlışlığı yerli ve yabancı uzmanlar, hatta dönemin İngiliz yetkilileri tarafından dahi belirtilmiş olsa da, Ermeniler 1882 Patrikhane rakamlarında yer alan ve Osmanlı’da 2.660.000 Ermenin olduğunu öne süren

22 Kamuran GÜRÜN, a.g.e., s.126.

rakamları doğru olarak kabul etmektedirler. Zaten bu rakamı doğru olarak kabul ettiğinizde “1.5 milyon Ermeni öldürüldü” iddiasını ortaya atmak da kolaylaşıyor. Tehcir sonrasında 1 milyona yakın Ermeni'nin hayatta olduğu, Osmanlı arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır. Nitekim bu iddiayı savunan Ermeniler de, tehcir sonrasında hayatta kalan Ermenilerin sayısı üzerine verilen rakamlara itiraz etmemektedirler. Ayrıca özellikle Rusya'ya çok büyük sayılarda Ermeni göçü olduğunu kabul etmektedirler. Ancak, bu kişiler Patrikhane rakamlarına inandıkları için, “Zaten 2.600.000 Ermeni vardı, tehcirden sonra 1 milyon Ermeni hayatta olsa bile 1.500.000’nu yok olmuş demektir” şeklinde bir hesaplama yaparak bu rakamı ortaya atmaktadırlar.²³

İkinci hesaplama şekli de birincidekinden çok farklı değildir. Bu defa 1882 yılındaki değil de, 1912 ve 1913 yıllarındaki Patrikhane rakamları esas alınmakta ve (Patrikhane'nin 1912 rakamlarına göre Osmanlı'da 2.100.000, 1913 rakamlarına göre ise 1.915.651 Ermeni mevcuttur) tehcir sonrası hayatta kalan Ermenilerin sayısı 500.000 civarında kabul edilmekte ve böylece iki rakam arasında çıkarma işlemi yapılarak yaklaşık 1.5 milyon rakamına ulaşılmaktadır.

Görüldüğü gibi, Ermenilerin temel dayanak noktaları Patrikhane rakamlarıdır. Yazının ilerleyen bölümlerinde söz konusu Patrikhane rakamlarının elde edilme şekli ve doğruluk oranına ayrıntılarıyla değinilecektir.

Bu ayrıntıyı belirttikten sonra Patrik Nerses'in, Osmanlı'da Ermeni nüfusunun hesaplanmasına yönelik, 24 Haziran 1880 tarihinde İngiliz sefiri ile olan yazışması dikkat çekici ve aydınlatıcı niteliktedir:

“Babiali'ye tevdi olunan müşterek notanın 3. Noktasına konu teşkil eden Ermenistan'daki ıslahatın müzakere edildiği şu sırada Ekselanslarının ciddi istatistiklere malik olmaktan memnun kalacağını düşündüm. Halkın sayımı bugüne kadar, hane adedine göre yapılmıştır. Bu usül tamamen hatalıdır. Zira Hristiyanlar ve Müslümanlar tarafından işgal edildiklerine göre, evlerde oturanların adedi hiçbir şekilde aynı değildir. Müslüman örf ve adetlerine göre değişik aileler aynı çatı altında oturamaz. Ermeni örf ve adetlerine göreyse aksine çocuklar ve kardeşler, evlenmeden sonrada da birlikte yaşamaya devam ederler. Bunun neticesi olarak Müslüman evler için en çok 3-8 kişi hesaplamak gerekirken, Ermeni evleri için 12-60 kişi hesaplamak gerekir.

Sıhhatli bir neticeyi ancak şahıs üzerine yapılan sayım verebilir. Sadece, hakiki manasıyla Ermenistan denilen 6 vilayeti kapsayan ilişikteki cetvel (Türkiye'nin diğer kısımlarında bir milyon daha Ermeni vardır) Hristiyan

23 Kemal Karpat'la Ermeni Konusu Üzerine Söyleşi, Milliyet Gazetesi, 1 Haziran 2009.

nüfus bakımından hakikatin üstünde değil, altında kalacak şekilde hazırlanmıştır. Bu korunulması gereken unsurların nispeti hakkında Ekselanslarının durumu daha iyi görmesine imkân sağlayacaktır.

Doğru olmamakla beraber, bütün göçebelere Müslüman saysak bile, Hıristiyan nüfus gene fazladır, hakiki manasıyla Müslüman nüfus ise toplamın üçte biri bile değildir.”²⁴

Patriğin yukarıda bahsettiği, sayımların hane sayısı dikkate alınarak yapıldığı ve bu nedenle de her evde oturan kişi sayısının aynı olamayacağı düşüncesi doğrudur. Ancak Patrik'in, bir taraftan evlerde bulunan kişi sayısının aynı olamayacağını söylerken, diğer taraftan Ermeni hanelerindeki kişi sayısını 12-60 arasında tespit edebilme içgüdüsüne sahip olması, takdir edilmesi gereken bir özellik olsa gerekir.

Nitekim İngiliz büyükelçi de Patrik'in bu özelliğini fark etmiş olacak ki, verilen bilgilerdeki tutarsızlıklara değinmiştir. Aldığı cevaptan tatmin olmayan büyükelçi, tetkik ettirme gereği duymuş ve Yarbay C.W Wilson tarafından kendisine bir memorandum hazırlanmıştır. Yarbay bu memorandumda şu noktalara temas etmiştir:

Ancak Patrik'in, bir taraftan evlerde bulunan kişi sayısının aynı olamayacağını söylerken, diğer taraftan Ermeni hanelerindeki kişi sayısını 12-60 arasında tespit edebilme içgüdüsüne sahip olması, takdir edilmesi gereken bir özellik olsa gerekir.

“Ermeni Patriği'nin mektubu Sivas vilayeti ve Hıristiyan nüfusu hakkında, mahalli realiteler konusunda büyük bilgi noksanı ortaya koymaktadır. Mesela, Darende, Gürün, Tonus ve Aziziye'yi sancak olarak zikretmektedir. Hâlbuki bunlardan biri sadece nahiye, diğer üçü ise kazadır. Ayrıca Aziziye'nin Sivas'a yeni katıldığını söylemektedir ki, b u doğru olmaktan çok uzaktır.”

Yukarıda vermeye çalıştığımız ifadeler, dönemin İngiliz yetkilileri tarafından kaleme alınmıştır. Yani, söz konusu yıllarda İngilizlerin Osmanlı'yla ilişkileri ve İmparatorluk üzerindeki emelleri göz önünde bulundurulduğunda, Osmanlı lehinde bir çalışma yapmaları söz konusu olamaz. Böyle bir durumda, Patrik'in Ermeni nüfusuna dair iddialarında İngiliz yetkililer bile ciddi yanlışlar olduğunu belirtiyorsa, söz konusu rakamların doğru olma ihtimali yoktur.

Ayrıca verilen istatistiklerde dikkat çeken noktalardan birisi de, rakamların

24 FO.424/106, No 273'den aktaran; Kamuran GÜRÜN, a.g.e.,s.140.

hepsinin küsuratsız olmasıdır. Tüm bölgelerin rakamları, bulunan tahmini rakamın sonu sıfırlanarak belirlenmiş ve böylece düz bir hesabın ortaya çıkması amaçlanmıştır.

Tüm bunların yanında, belki de en önemli olan Patrikhane rakamlarının elde edilme yöntemi ve güvenilirliğidir. Bu konuda ayrıntılı bir çalışma gerçekleştiren Justin McCarty, söz konusu olan rakamlarla ilgili beş temel noktaya dikkat çekerek patrikhane rakamlarının geçerli ve doğru olamayacağını ortaya koymaktadır. McCarty'ye göre:²⁵

- *Gerçekten yapılmış bir nüfus sayımının sonucunu gösteren istatistikler en yakın 100,000'e yuvarlanmaksızın tam sayıyı verir. Patrikhane istatistikleri ise (sayıları yuvarlak biçimde verdiği için) kaç vaftiz yapıldığını vaftiz kayıtlarına bakarak çıkarmış istatistikler biçiminde değil de, sanki "Doğu illerinde acaba yaklaşık olarak kaç Ermeni var dersiniz?" verilen bir yanıt biçimindedir.*
- *Ermenilerin köy papazı yetki bölgesi kapsamında tutulmuş herhangi bir ayrıntılı "yerel kilise kayıtları defteri"nin tek bir örneği bile ortaya çıkmış değildir. Ayrıca patrikhanenin İstanbul'da vaftiz, evlenme ve ölüm kayıtları derlemesi yapılmasına ilişkin özel bir düzenlemede bulunduğu keşfedilmemiştir. Yerel kiliselerin hepsinde doğum, olum olaylarının eksiksiz tutulmuş olsaydı bile, bunların İstanbul'da patrikhanede suretlerinin biriktirildiği ve iller genelindeki sayıları bulma çalışması yapıldığı hakkında hiçbir bilgi yoktur.*
- *Patrikhane, Ermeni nüfusun kendi içinde bölünüşüne ilişkin hiçbir ayrıntılı bilgiyi ortaya koymamıştır. Açıklanan toplam sayının doğruluğunu irdelemek için sancaklara, kazalara, köylere ilişkin sayılar ayrı ayrı gösterilebilirdi ve veriler başka yollardan da alt bölümlemelere tabi tutulabilirdi. Örneğin hangi yıl kaç vaftiz yapılmış bulunduğu gösterilebilirdi.*
- *Patrikhane'nin verdiği sayılar bazı noktalarda büyük yanlışlıklar göstermektedir. Bazı illerin Müslüman nüfusları gerçekte ulaştıkları sayının ancak %25 kadar verilmektedir.*
- *Ermeni Patrikhanesi'nin hiçbir üst düzey yetkilisi, yayınlanan istatistiklerin nasıl derlendiği, nasıl biriktirildiği konusunda hiçbir zaman hiçbir açıklama metni yazmamıştır. Sadece Patrikhane dışı birtakım kaynaklardan Patrik'in bilgisinin eksiksiz olduğu hükmü çıkarılmaktadır.*

25 Justin McCarty, *Müslümanlar ve Azınlıklar*, İnkılâp Yayınları, İstanbul, s.56.

Aynı dönemde Osmanlı’da yapılan genel nüfus sayımı sonrasında ulaşılan Ermeni nüfusuna yönelik istatistiklerse, imparatorlukta 1.042.374 Ermeni’nin olduğunu göstermektedir. (bkz. TABLO IV) Elbette bu rakamların da sıfır hatalı olduğunu söyleyemeyiz. Ancak ilk bölümde bahsettiğimiz üzere, Osmanlı nüfus çalışmaları ciddiyet bakımından Patrikhane rakamlarıyla karşılaştırılmaz niteliktedir. Ayrıca belirtilmesi gereken en önemli nokta, şu ana kadar Patrikhane rakamları ile ilgili hiçbir belgenin ortaya konulamamış olmasıdır. Osmanlı belgeleri ise hala arşivlerde mevcuttur ve dönemin çok sayıda yabancı uzmanı da Osmanlı’nın verdiği bu rakamları doğruya en yakın rakamlar olarak kabul etmiş ve kendi eserlerinde Osmanlı istatistiklerinden faydalanmışlardır.

TABLO IV²⁶: Osmanlı Devletinde Nüfusun Dinlere Göre Dağılışı-1897

Cemaatler (Milletler)	Erkek	Kadın	Toplam	%
İslâm	8.499.798	6.612.147	14.111.945	74.07
Rum	1.341.049	1.228.863	2.569.912	13.49
Ermeni	546.030	496.344	1.042.374	5.47
Bulgar	449.286	380.903	830.189	4.36
Katolik	65.912	54.567	120.479	0.64
Yahudi	117.767	97.658	215.425	1.13
Protestan	22.963	21.397	44.360	0.24
Latin	12.280	10.055	22.335	0.12
Manini	15.262	17.154	32.416	0.17
Keldani	3.866	1.902	5.768	0.03
Süryani	19.500	16.054	35.554	0.18
Kıpti gayrimüslim	10.309	9.241	19.550	0.10
TOPLAM	10.104.022	8.946.285	19.050.307	100.00

Aynı tarihlerde, Cuinet'nin verdiği rakamlarda 12.130.257 Müslüman’a karşılık 1.152.367 Ermeni’nin olduğunu belirtmektedir. Stanford J. Shaw ise 1890 yılında Osmanlı Devleti’nde 12.585.950 Müslümana karşılık 1.139.053 Ermeni; 1897’de 14.111.945 Müslüman’a karşılık 1.162.853 Ermeni’nin olduğunu savunmaktadır.²⁷ Görüldüğü gibi bu rakamlar da Osmanlı istatistiklerine bir hayli yakındır.

Tehcir Öncesinde Osmanlı’da Ermeni Varlığı

Yazımızın giriş bölümünde de belirttiğimiz gibi, Osmanlı İmparatorluğu’nda Ermeni nüfusun ne olduğu konusundaki tartışmalar, I. Dünya Savaşı yıllarında

26 Süleyman BEYOĞLU, a.g.e.

27 Stanford J. Shaw, “The Ottoman Census System and Population, 1831-1914”, International Journal of Middle East Studies, Cambridge University Press, 2009, s. 13.

yaşanan tehcirin öncesi ve sonrasındaki Ermeni nüfusu konusunda yoğunlaşmaktadır. Geçmiş yüzyıllardaki Osmanlı nüfus araştırmalarıyla kıyasladığımızda, bu döneme ait daha sağlıklı istatistikî bilgiler mevcuttur. Ancak bu istatistikler, konuya tarafsız yaklaşabilen uzmanlar tarafından kabul görürken, Ermeni cephesi tarafından kabul görmemektedir. Her ne kadar, daha önceki döneme ait Ermeni Patrikhane rakamlarının gerçek dışılığı yukarıda anlattığımız bölümlerde yerli ve yabancı uzmanlar tarafından ispatlanmışsa da, Ermeniler, aynı konu üzerinde, rakamlarda biraz daha azaltmaya giderek ısrar etmektedirler. 1912 ve 1913 yıllarına ait Patrikhane rakamları 1882 yılındaki rakamlara oranla azalmış, ancak bu azalmaya rağmen abartıdan arınamamıştır. Aşağıdaki tabloda bu üç zaman dilimine ait Patrikhane rakamları karşılaştırma yapılabilmesi amacıyla birlikte verilmiştir.

TABLO V²⁸: Patrikhane Kaynaklarına Göre 1882-1912-1913 Yıllarındaki Osmanlı Ermeni Nüfusu

Vilayet Adı	1882	1912 ²⁹	1913 ³⁰
Adana(Kilikya)	280,000	407,000	119,414
Ankara,Konya,Kastamonu	120,000	-----	170,000
Aydın(İzmir)	50,000	-----	21,145
Bitlis	250,000	180,000	218,404
Bursa	60,000	-----	118,992
Diyarbakır	150,000	105,000	106,867
Edirne	50,000	-----	30,316
Erzurum	280,000	215,000	202,391
Halep	100,000	-----	189,565
İstanbul ve Çevresi	135,000	-----	163,670
İzmit(Sancak)	65,000	-----	61,675
Ma'muretül-aziz	270,000	168,000	124,289
Sivas	280,000	165,000	204,472
Suriye, Musul, Bağdat, Beyrut, Basra	40,000	-----	-----
Trabzon	120,000	-----	73,395
Van	400,000	185,000	110,897
Diğer	10,000	675,000	----
TOPLAM	2,660,000	2,100,000	1,915,651

28 Hikmet ÖZDEMİR, Kemal ÇIÇEK, Ömer TURAN, Ramazan ÇALIK, Yusuf HALAÇOĞLU, *Ermeniler: Sürgün ve Göç*, TTK Yayınları, Ankara, 2005, s. 22.

29 Lear, *La Question Armenienne*; Bryce, *The Treatment of Armenians; Population Armenienne de la Turquie Avant la Guerre, Statistiques établis par le Patriarcat Armenien de Constantinople*, Paris, 1920'den aktaran; Hikmet ÖZDEMİR, Kemal ÇIÇEK, Ömer TURAN, Ramazan ÇALIK, Yusuf HALAÇOĞLU, a.g.e., s. 22.

30 Justin McCarty, *Population History of the Middle East and Balkans*, İstanbul, ISIS Press, 2002, s. 293; Hikmet ÖZDEMİR, Kemal ÇIÇEK, Ömer TURAN, Ramazan ÇALIK, Yusuf HALAÇOĞLU, a.g.e., s. 22.

Bir önceki bölümde Patrikhane rakamlarının güvenilirliği ve elde edilme şekli konusunda yeterli bilgiyi verdiğimiz için, burada tekrar aynı noktalar değinmeyeceğiz. Tablo V'e ilk baktığımızda, 1912 ve 1913 yılları Adana vilayetine ait verilen rakamlar dikkat çekmektedir. Patrikhane rakamlarına göre, 1912 yılında Adana vilayetinde 407.000 Ermeni bulunurken, bir yıl sonra bu rakamın 119.414'e indirildiği görülmektedir. Neredeyse nüfusta 4/3 oranında bir azalma söz konusudur. Aradaki bu büyük farkın neden kaynaklandığına dair ise Patrikhane verilerinde hiçbir kayıt ya da açıklama bulamamaktadır. Hâlbuki Osmanlı istatistiklerine göre 1910/11 yılında Adana'da 47.047, 1914 istatistiklerine göre ise 50.139 Ermeni bulunmaktadır.

Patrikhane rakamlarındaki çelişki Adana iliyle de sınırlı değildir. 1912 yılında patrikhanenin elinde Ankara, Konya, Kastamonu, Aydın, Bursa, Edirne, Halep, İstanbul ve çevresi, İzmit ve Trabzon illerinde bulunan Ermeni nüfusuna ilişkin bir veri bulunmazsan, aradan geçen bir yıl gibi kısa bir zaman dilimi içinde bu illerde 189.565 ile 21.145 arasında değişen rakamlar ortaya çıkmaktadır. Eğer patrikhane sayımları, iddia edildiği gibi kilise görevlilerinin tuttuğu vaftiz ve ölüm kayıtları türünde verilere dayanıyor olsaydı, bu derecede bir farklılığın olmaması gerekirdi. Bu durum patrikhane sayımların doğruluğu bir kenara, yapılıp yapılmadıkları konusunda bile şüphe uyandırmaktadır.

Söz konusu Patrikhane rakamlarıyla bir karşılaştırma yapabilmek açısından, aynı dönemlere ait Osmanlı istatistiklerini vererek bir değerlendirme yapmak doğru olacaktır.

TABLO VI³¹: Osmanlı İstatistiklerine Göre 1893-1910/11-1914 Yıllarında Osmanlı'daki Ermeni Nüfusu

İller	1893	1910/11	1914
Adana-Mersin	44.799	47.047	50.139
İçel	-----	-----	341
Aydın	14.140	18.287	19.395
Menteşe	-----	-----	12
Ankara	67.490	89.780	44.507
Kayseri	----	----	48.659
Biga	1.741	2.336	----
Bursa	57.918	77.865	58.921
Afyon Karahisar	-----	-----	7.437
İzmit	37.220	51.265	55.403

31 Hikmet ÖZDEMİR, Kemal ÇİÇEK, Ömer TURAN, Ramazan ÇALIK, Yusuf HALAÇOĞLU, a.g.e., s.15-16.

İller	1893	1910/11	1914
Kastamonu	2.777	9.809	8.959
Bolu	-----	-----	2.961
Konya	9.813	15.537	12.971
Niğde	----	----	4.890
Antalya	-----	-----	630
Sivas	116.545	114.056	143.406
Erzurum	101.138	109.310	125.657
Van	60.448	59.382	67.792
Bitlis	101.358	90.219	114.704
Harput	73.178	67.512	76.070
Diyarbakir	46.823	43.610	55.890
Halep	52.407	64.358	35.104
Maraş	----	----	27.842
Urfa	----	----	15.161
Trabzon	41.780	50.055	37.549
Canik	-----	-----	27.058
Eskişehir	-----	-----	8.276
Karasi	-----	-----	8.544
Edirne	16.642	26.144	19.725
Bağdat	349	373	----
Basra	35	36	----
Beyrut	86	18	1.188
Çatalca	899	996	842
Deyrizor	83	60	67
Suriye	199	360	413
Selanik	201	637	-----
İstanbul şehri ve metropol alanlar	150.529	59.963	72.962
Kudüs	939	706	1.310
Manastır	29	8	-----
Musul	45	45	-----
Cezayir-i Bahr-ı Sedif	-----	131	----
İşkodra	-----	6	-----
Trablusgarb	-----	60	----
Kale-i Sultaniye	-----	-----	2.474
İstanbul kazaları	148.590	1736	-----
Katolik Ermeniler	-----	89.040	67.838
TOPLAM	1.001.465	1.120.748	1.229.007

Patrikhane'nin istatistik tablosuyla Osmanlı istatistik tablolarına karşılaştırdığımızda bazı noktalar dikkat çekmektedir:

- *Patrikhane istatistikleri tablosunda 20 il'e ait Ermeni nüfus rakamları yer alırken, Osmanlı istatistik tablosunda 45 il'e ait nüfus kayıtları mevcuttur. Bu durum Osmanlı istatistiklerinin Patrikhane istatistiklerine göre çok daha ayrıntılı ve dikkatli olduğunu gösterir.*
- *Patrikhane verilerinde olduğu gibi, Osmanlı verilerinde de bazı yıllara ait farklı illerdeki Ermeni nüfusu mevcut değildir. Ancak arada önemli bir fark bulunmaktadır. Patrikhane verilerinde 1912 yılına ait Ankara, Konya, Kastamonu, Aydın, Bursa, Edirne, Halep, İstanbul ve çevresi, İzmit ve Trabzon illerindeki Ermeni nüfusu mevcut olmamakla birlikte, aynı illerin hem 1882 hem de 1913 yıllarındaki verileri mevcuttur. Bu durumda; 1882 senesinde bu illerde var olan Ermeniler, (ki rakamları 120.000 ile 189.000 arasında değişmektedir) 1912 yılında yok olmuşlar, ancak 1913 yılında tekrar geri gelmişler gibi garip bir durum ortaya çıkmaktadır.*
- *Osmanlı verilerinde ise böyle bir durum söz konusu değildir. İçel, Menteşe, Kayseri, Afyon Karahisar, Bolu, Niğde, Antalya, Urfa, Maraş, Canik, Eskişehir, Karasi ve Kale-i Sultaniye'de hem 1893 hem de 1910/11 sayımlarına ait bir Ermeni rakamı mevcut değildir. Ancak 1914 verilerinde söz konusu illerdeki Ermeni nüfusuna ilişkin rakamlar mevcuttur. Buradan, şöyle bir sonuç çıkmaktadır: 1893 ve 1910 sayımlarında bu illerde ya Ermeni nüfus yoktu ya da bu illerin sayımlarında doğru bir sonuca ulaşamadı. Ancak 1914 sayımında bu illere ait Ermeni nüfus rakamları verilmesi, örneğin Canik ve Maraş'da 27.000, Kayseri'de 48.000 Ermeni'nin var olduğunu belirtmesi, istatistiklerde kasten yapılan bir hatanın olmadığını ortaya koymaktadır. Çünkü 1914 senesinde söz konusu illerde daha önce olmayan ya da bulunamayan Ermeni nüfusunun belirtilmiş olması, o dönemdeki Osmanlı topraklarında var olan Ermeni nüfusu artıracığından, Ermeni tezlerinin lehine olan bir durumdur. Eğer Osmanlı, bu illerde daha önce yapılan sayımlarda kasten Ermeni nüfusunu göstermemiş olsaydı, bu politikasına 1914 verilerinde de devam etmesi gerekirdi. Ayrıca daha önce belirttiğimiz gibi, Osmanlı'nın Hıristiyan nüfusu az göstermeye çalışması, hem maddi gelirlerini düşüreceği hem de dönemin siyasi şartları altında etnik grupların sayısının bilinmesinin ne kadar önemli olduğu düşünüldüğünde, kendi çıkarlarına ters düşmektedir.*
- *İki istatistik tablosu arasında dikkat çeken bir diğer nokta da şudur: Osmanlı 1893 ve 1910/11 istatistiklerinde Ermeni nüfusu mevcut olmayan illerin, (İçel, Menteşe, Kayseri, Afyon Karahisar, Bolu, Niğde, Antalya,*

Urfa, Maraş, Canik, Eskişehir, Karasi ve Kale-i Sultaniye) 1914 yılındaki istatistiklerde yer alan rakamlarına bakıldığında, en fazla Ermeni nüfusu 48.000 ile Kayseri’de gösterilmektedir. Canik ve Maraş’da 27.000 Ermeni tespit edilirken, diğer illerdeki rakamlar 341,12,4743,8.000 gibi düşük rakamlardır. Bu mevcudiyetteki rakamların 190/11 sayımında eksik sayılma, gözden kaçırılmış olma ihtimali elbette vardır. Bunlar çok büyük, uç denebilecek büyüklükte rakamlar değildir. Ancak aynı şeyi Patrikhane rakamları için söylemek güçtür. Çünkü bir yıl arayla verilen iki rakamsal istatistik arasındaki en düşük fark 120,000’dir.

Yapmaya çalıştığımız bu karşılaştırmanın ardından, Osmanlı istatistik verileriyle ilgili, ayrıntı gibi görünen ama büyük önem taşıyan bir bilgiyi daha vermekte yarar vardır. Osmanlı Devleti’nde 1892 yılında kurulmuş olan İstatistik Genel Müdürlüğü’nde genel müdürlük görevini 1892 yılında Nuri Bey, 1892-1897 yılları arasında Fethi FRANCO adlı bir Musevi, 1897-1903 yılları arasında Mıgırdıç ŞINABYAN isimli bir Ermeni, 1903-1908 yılları arasında Robert isimli bir Amerikalı, 1908-1914 yılları arasında Mehmet BEHİÇ Bey yapmıştır.³²

Görüldüğü gibi Ermeni meselesini siyasi alana taşıyan önemli olayların cereyan ettiği dönemde, Osmanlı nüfus bilgileri genellikle yabancıların kontrolü altındadır. Buradan hareketle, bugüne kadar aksi bir belge ve kanaat olmadığına göre Osmanlı nüfus bilgilerine itibar edilmesi gerekmektedir.³³

Osmanlı’da Ermeni nüfusuna yönelik Patrikhane ve Osmanlı istatistiklerine değindikten sonra, konuyla ilgilenen bir dizi yabancı uzmanın I. Dünya Savaşı öncesindeki Ermeni nüfusuna yönelik tahminlerini aktarmak yararlı olacaktır.

32 Nurşen MAZICI, “Belgelerle Uluslar arası Rekabette Ermeni Sorunu”, İstanbul, 1987,s. 45.;Yusuf HALAÇOĞLU, Ermeni Tehcirine Dair Gerçekler (1915), TTK Yayınları, Ankara, 2001, s.65.

33 Yusuf HALAÇOĞLU, a.g.e., s. 66.

TABLO VII³⁴: Farklı Kaynaklara Göre I. Dünya Savaşı Öncesi Osmanlı'da Ermeni Nüfusu

İstatistik Yılı	Yazar	Osmanlı Ermenileri
1892	Vital Cuninet	1.475.011
1896	Felix Weber	1.000.000
1901	H.F.B. Lynch	1.325.246
1901	Ludovic de Constenson	1.383.779
1910	Encyclopedia Britannica	1.500.000
1913	Ermeni Patrikhanesi	1.915.651
1913	Ludovic de Constenson	1.400.000
1914	Daniel Panzac	1.5-1.600.000
1914	Justin McCarty	1.698.303
1914	Osmanlı Nüfus Sayımı	1.229.007
1914	Stanford J. Shaw	1.294.851
1914	David Magie	1.479.000

Farklı kaynaklardan oluşturulan Tablo VII'ye bakıldığında 1892-1914 yılları arasında Osmanlı'daki Ermeni nüfusunun 1.300.000 ile 1.700.000 arasında değişiklik gösterdiği görülmektedir. Birçok yabancı uzmanın ulaştığı rakamların Osmanlı istatistikleriyle yakınlık derecesi dikkat çekmektedir. Ancak önemli bir nokta, hiçbir yazara ait tahminin birbiriyle örtüşmüyor olmasıdır. Buradaki en önemli sorun ise, rakamların tespitinde istatistiksel çalışmaların eksik yapılmış olması ve asgari-azami bir rakam aralığı vermek yerine tek bir rakama ulaşılmaya çalışılması olmuştur. Bu yönde McCarty'nin daha önce gerçekleştirmiş olduğu çalışmayı MUTLU geliştirerek Osmanlı'daki Ermeni nüfusunun ne olduğu hususunda bir rakam aralığı tespit etmeye çalışmıştır.

Çalışmasında McCarty'nin yönteminden hareket eden MUTLU, yalnızca Anadolu vilayetlerini değil İstanbul ve Trakya'yı da çalışma alanı içine almıştır. Uyguladığı istatistiksel yöntem sonucunda MUTLU'nun ulaştığı Osmanlı'daki asgari-azami Ermeni nüfus aralığı aşağıdaki tabloda verilmektedir:³⁵

Nüfus	Müslümanlar	Rumlar	Ermeniler	Diğerleri	Toplam
Asgari	15.174.224	1.749.793	1.596.417	285.711	18.806.145
%	80.69	9.3	8.49	1.52	100.00
Azami	15.817.786	1.811.816	1.667.228	298.965	19.595.795
%	80.72	9.25	8.51	1.53	100.00

34 Hikmet ÖZDEMİR, Kemal ÇIÇEK, Ömer TURAN, Ramazan ÇALIK, Yusuf HALAÇOĞLU, a.g.e., s.49-50.

35 Servet MUTLU, "Osmanlı Nüfusu", *Türk-Ermeni İhtilafı Makaleler*, (ed. Hikmet ÖZDEMİR), TBMM Yayınları, Ankara, 2007, s. 351-399.

Sonuç:

Şu ana kadar, gerek Patrikhane gerek Osmanlı gerekse tarafsız kabul edebileceğimiz üçüncü şahısların verilerine dayanarak tehcir öncesindeki Osmanlı Ermeni nüfusunu aktarmaya çalıştık. Bu bilgiler ışığında vardığımız sonuç şudur: I. Dünya Savaşı yıllarında yaşanan Ermeni tehciri öncesinde Osmanlı'da en az 1.229.007 en çok 1.667.228 Ermeni nüfusu bulunmaktadır. Bu rakamlar Ermeni propagandasının ne derecede abartılarak yapıldığını açıkça göstermektedir. Hatasız olmasa bile gerçeğe en yakın istatistiksel sonuçlara yaklaşık olarak 1.000.000-1.500.000 arasında bir ekleme yapıldığı görülmektedir. Son derece önemli olan bir konuda, tarihi gerçeklere yönelik böylesine bir yanıltma ve tahrifatın yapılmış olması üzücü ve kabul edilemez bir durumdur.

KONGRE RAPORU

(CONGRESS REPORT)

Yıldız DEVECİ BOZKUŞ
TRT6, Kanal Koordinatörülüğü
yildizdeveci.bozkus@trt.net.tr

Halit GÜLŞEN
AVİM Uzmanı
hgulsen@avim.org.tr

XVI. TÜRK TARİH KONGRESİ

(XVI. TURKISH CONGRESS REPORT)

XVI. Türk Tarih Kongresi 20-24 Eylül 2010 tarihlerinde Ankara'da gerçekleştirilmiştir. İlk kez Atatürk'ün direktifleriyle 1932 yılında başlatılmış ve belirli aralıklarla günümüze kadar gelen Türk Tarih Kongresi'ne bu yılda katılım oldukça yüksek olmuştur. Geçmişten günümüze Türk tarihi ile Türkiye tarihinin önemli olaylarının aydınlatılmasına büyük katkılar sağlayan, ülkeler ve insanlar arasındaki kültürel bağların kurulmasına ve geliştirilmesine olumlu hizmetlerde bulunan kongreye bu yıl yurtiçi ve yurtdışından toplam 308 bilim adamı katılmıştır.

Kongre bu yıl Eski Anadolu Uygarlıkları, Orta Asya ve Kafkasya Tarihi, Selçuklu ve Beylikler Dönemi Tarihi, Osmanlı Tarihi, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ve 2010 yılında İstanbul'un Avrupa Kültür Başkenti seçilmesi nedeniyle İstanbul Seksiyonu olmak üzere altı bölüm olarak 5 günde tamamlanmıştır.

Ermeni sorununun çeşitli boyutlarının da ele alındığı kongrede, Süleyman Aliyarlı tarafından "*Karabağ Hanlığı ve Ermeni Yazarları Konusu Üzerine Notlar*" başlıklı bir bildiri sunulmuştur. Aliyarlı sunumunda, Ermeni yazarların tarihçilik konusundaki araştırma yöntemlerini ele alarak son dönemlerde Ermeni meselesiyle ilgili olarak "bilimsellikten uzak" ve "herhangi bir tarihi gerçekliği olmayan" araştırmaların gerçekleştirildiğine dikkat çekmiştir.

Azeri araştırmacı yazar Aygün Abbasova "*Karabağ'ın 'Ermeni' Ahalisi, Onlar Kimlerdir?*" başlıklı bildirisinde Karabağ bölgesindeki Ermenilerin tarihi kökenleri ve nereden geldikleri konusuna ışık tutmaya çalışarak bu konunun

aydınlatılmasının Dağlık Karabağ meselesinin de çözümünü sağlayacağına değinmiştir.

“*Sevkiyata Tabi Tutulan Rum ve Ermenilerin Gayrimenkullerine El Koyma İddiaları*” başlıklı makalesinde Nevzat Artuç ise I. Dünya Savaşı’nın ardından İttihatçıların Sevkiyata tabi olan Rum ve Ermenilerin ev ve arazilerini gasp ettikleri iddialarına açıklık getirmeye çalışmaktadır. İstanbul’u işgal eden İngiliz birliklerinin de aynı gerekçelerle İttihatçıların İstanbul’daki bütün gayrimenkullerine el koyduğunu Başbakanlık Osmanlı Arşivlerindeki belgelere dayandırarak ortaya koymuştur. Ayrıca dönemin gazete ve dergi koleksiyonlarından da yararlanarak konuyu farklı bir bakış açısıyla irdelemiştir.

İbrahim Ethem Atnur ise “Yeni Belgeler Işığında Nahçıvan Hukukunun Oluşumuna Bakış ve Ankara’nın Bir Kararnamesi” başlıklı bildirisinde, Bolşevik İhtilali’nin ardından dağılan Çarlık Rusya’sındaki bölünmeler açısından Kafkasya’da oluşan boşluğun Azeri, Ermeni ve Gürcüler tarafından doldurulmaya çalışılarak bir konfederasyonunu oluşturulduğunu ancak daha sonra kanlı bir çarpışma içerisine girildiğini ve özellikle Ermenilerin Mondros Mütarekesi sonucu İtilaf Devletlerinin de desteğiyle Büyük Ermenistan’ı oluşturmak için Türk topraklarına yayılmayı istediklerine işaret etmiştir. Bunun da Nahçıvan üzerinden gerçekleştirildiğine ve Ermenilerin İngilizlerin de desteğiyle bölgeyi bir süreliğine ele geçirmişse de, Türk askeri birliklerinin ve yerli kuvvetlerin bölgeyi tekrar bağımsız bir yapıya kavuşturduğunu ifade etmiştir.

Kongreye “*Tehcir Öncesi Türkiye’den Rusya’ya Ermeni Göçü*” başlıklı bir bildiri ile katılan Sezai Balcı ise Osmanlı İmparatorluğu döneminde tehirden önce de bir Ermeni göçünün yaşandığını ve daha ziyade de bu göçlerin Rusya’ya yapıldığına yer vermiştir. Bu çerçevede XIX. Yüzyıla ilgili yapılan göç çalışmalarında daha çok Osmanlı Devleti topraklarına yapılan göçlerin araştırıldığını oysa bu döneme dışarıya yapılan göçlerin de ele alınması gerektiğini ve bu konunun yeterince araştırılmamış olmasını bir eksiklik olarak değerlendirdiğini belirtmiştir. Ermenilerin genel olarak Osmanlı döneminde Rusya’ya göç etmelerini misyonerlerin teşviki, eğitim-öğretim isteği ve ekonomik nedenlere bağlayan Balcı, bu nedenlerin yansira servet edinme, ticaret yapma, Rusya’yı politik sığınak olarak görme, parçalanmış ailelerin birleştirilmesi, daha güvenli bir ortamda yaşama ile suçluların adaletten kurtulma gibi nedenlerinde Ermenilerin göç etmelerinde etkili olduğuna işaret etmiştir.

Bayram Bayraktar’ın hazırladığı “*Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin İnşa Sürecinde Güneydoğu’ya Özerklik Vaat Edildi Mi?*” başlıklı makalede ise son dönemlerde tarihi Ermeni tezlerinin yerini giderek “Kürtçü” tezlerin almaya başladığı ve bu bağlamda Ermeni sorunu ile Kürt sorunu arasında bir paralellik olduğu ileri sürülmüştür.

Ali Sinan Bilgili tarafından, “*Osmanlı ve Safevî Hâkimiyetlerinde İran-Azerbaycan Ermenileri*” başlıklı bildiri de ise daha ziyade XVI-XVIII Yüzyıllardaki sosyo-

ekonomik yapıdan hareketle Ermenilerin statüsü değerlendirilmiştir. Bu çerçevede Osmanlı-Safevî mücadelesinde Ermenilerin oynadığı rol, Osmanlı Devleti'nin bölgedeki Ermenilere yönelik siyaseti, bölgedeki Ermenilerin iskân mahalleri ve Müslüman Türklerle mukayeseli nüfusları, Osmanlı Devleti'nin Eçimiyyazin Kilise'sine bakışı ve bu kiliseye bağışlanan vakıflar ile yine bölgedeki Ermenilerin ekonomik durumları ele alınmıştır. Söz konusu bildiri, gerek Osmanlı arşiv belgelerinin esas alınması gerekse de Osmanlı, İran tarih kaynakları ile Türk, Azeri, Rus ile Batılı devlet adamlarının araştırmalarından da yararlanılmış olunması itibariyle oldukça farklı bir içeriğe sahiptir.

Günümüzde Ermenistan devleti sınırları içerisinde yer alna Revan bölgesinin ele alındığı bir diğer bildiri ise Raif İvecan tarafından hazırlanmıştır. "*Revan Livası'nda Hristiyan Türkler (1725-1727)*" başlıklı bildiri de 1730'lu yıllarda bu livanın Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yer aldığı, Osmanlı'nın bölgeyi 1724 yılında fethettiği, fethin ardından hazırlanan tahrir defterlerinin bölgenin demografik yapısı hakkında önemli bilgiler verdiği dikkat çekilmiştir.

"*Eskiçağ'da Ermeniler ve Hristiyanlık*" başlıklı bir diğer bildiri de ise Hristiyanlığın ortaya çıktığı ilk yüzyıllardan itibaren Anadolu'nun batı bölgelerinde tespit edilebilmesine rağmen Ermenilerin yoğun olarak yaşadığı Doğu Anadolu'da Hristiyanlığın izini bulmanın oldukça zor olduğuna işaret edilmiştir. Turhan Kaçar'ın hazırlamış olduğu bu bildiri ayrıca, IV. yüzyılın başlarında ilk kilise tarihçisi olan Eusebius'un eserinde de neredeyse hiçbir Ermeni isminin nakledilmemiş olduğunu, Eusebius'un Ermenilerle ilgili tek kaydının ise M.S. III. Yüzyılın ikinci yarısında bir İskenderiye piskoposunun, Meruzanes adlı bir Ermeni piskoposa yazdığı mektup dolayısıyla ortaya çıktığına yer verilmiştir.

Kongreye "*Rüstem Paşa'nın Londra Büyükelçiliği ve Ermeni Sorunu (1885-1895)*" başlıklı bir bildiri ile katılan Recep Karacakaya ise Ermeni propaganda faaliyetlerinin daha 1878'li yıllarda başladığı ve sistemli bir şekilde dünya kamuoyunu etkilemeye çalıştıkları ve başarılı olduklarına vurgu yapılmıştır. Bildiri de ayrıca Ermeni propaganda faaliyetlerinin Avrupa ülkelerinde nasıl başladığını, geliştiğini ve diğer devletlerin niçin propaganda faaliyetlerine destek verildiği de belgeler ışığında ele alınmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde Ermenilerin İran'a göçünü ele alan bir diğer makale ise "*XIX. Yüzyıl Sonları İle XX. Yüzyılın Başlarında Osmanlı Devleti'nden İran'a Ermeni Göçü*" başlığıyla Selim Hilmi Özkan tarafından sunulmuştur. Burada da Osmanlı imparatorluğu dönemindeki göçlerde, Ermenilerin diğer ülkelere göç etmelerinde olduğu gibi, kendi isteklerinin yanı sıra ekonomik, sosyal ve siyasal nedenlerin etkili olduğuna yer verilmiştir. Ancak farklı olarak bir de Osmanlı imparatorluğunun dışarıya yapılan göçlere bakış açısı ve göçler karşısında takındığı tavır da ele alınarak, göçlerin Osmanlı yönetimi tarafından önemle takip edildiğine yer verilmiştir.

Cemal Yetkiner'in hazırladığı “*Osmanlı İmparatorluğu'nda Amerikalı Misyonerler, Ermeni Cemaati ve Protestan Arzuhal ve Şikâyetleri:1830–1860*” başlıklı diğer bir bildiri ise Osmanlı Arşiv kataloglarından yararlanılarak Ermeni Milleti'nin cemaat içi ilişkileri irdelenmiştir. Ermeniler için Protestan Mezhebi'nin yayılış yıllarının, anlatıldığı aksine, ne kadar sancılı olduğunun da ele alındığı çalışmada ayrıca Osmanlı makamlarına yapılan arzuhal ve şikâyetnameler incelenerek Protestan Mezhebi'nin doğuş yıllarının nasıl bir süreçten geçtiği üzerinde durulmuştur.

Ermeni meselesiyle ilgili son dönemlerde yaşanan gelişmelerin de ele alındığı kongrede Emekli Büyükelçi Ömer Engin Lütem ise “*Türkiye-Ermenistan: Barışa Doğru*” başlıklı bir bildirisinde, özellikle de II. Dünya Savaşı'nın ardından Ermeni diasporasında bir hareketlenmenin ve Türkiye'den toprak ve tazminat taleplerinin gündeme gelmeye başladığını ifade etmiştir. 1970'li ve 1980'li yıllarla birlikte Türk diplomatlarına yönelik terör eylemleri ile kamuoyunun dikkatini çekmeye başlayan Ermeni Diasporasının adeta sorunu yeniden ortaya attığına ve Ermeni taleplerini bazı ülke kamuoylarında olumlu karşılanmaya başladığına değinen Lütem, ayrıca son dönemlerde her iki ülke basınına yansıyan ilişkilerin normalleştirilmesi yönündeki çabaların ise henüz sağlıklı bir sonuç doğurmadığına değinerek Ermenistan'ın kendi politikası sonucu izolasyon içine düşmesinden sonra Türkiye ile anlaşmaya razı olduğunu ve bu nedenle iki ülke arasında imzalanan protokollerin iki ülke barışına yönelik umutları arttırdığını belirtmiştir.

Ermenistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra soykırım iddialarının daha da arttığını belirten Lütem, Ermenistan ile Türkiye arasındaki bu iddialar

XVI. Türk Tarih Kongresi'nin ardından, bazı hocalarımızla Ermeni Sorunu hakkında bildiriler sunan katılımcılardan ikisiyle yaptığımız iki mülakatı aşağıda okuyucularımıza sunuyoruz.

1. SEVKİYATA TABİ TUTULAN RUM VE ERMENİLERİN MALLARINA EL KOYMA İDDİALARI ÜZERİNE YRD. DOÇ. DR. NEVZAT ARTUÇ İLE YAPILAN MÜLAKAT

Konuşmanızın başlangıcında Ermenilerle-İttihatçılar-Rumlar arasındaki ilişkilerden bahsettiniz. Bu bağlantıya değinmenizin nedenini ve özellikle İttihat Terakki ile Ermeniler arasındaki bağlantılardan bahsedebilir misiniz?

Öncelikle benimle böyle bir mülakatı gerçekleştirdiğiniz için teşekkürlerimi sunmak istiyorum. AVİM'nin çalışmalarını büyük bir takdirle takip etmekteyim.

XVI. Türk Tarih Kongresi'nde sunmuş olduğum “Sevkiyata Tabi Tutulan Rum Ve

Ermenilerin Gayrimenkullerine El Koyma İddiaları” bildirimde, öncelikle olarak İttihatçılarla Ermeniler ve Rumlar arasında herhangi bir kin, düşmanlık ya da ön yargının olmadığını belirtmek istedim. Bu nokta hep göz ardı edilmiştir. Oysaki II. Meşrutiyet’in ilanı öncesinde ve sonrasında İttihatçılar ile Ermeniler ve Rumlar eledir. Ortak hareket etmişlerdir. Rumlar kısa bir süre İttihatçılarla yollarını ayırmışlardır. Bunda bağımsız bir Yunanistan devletinin varlığı etkili olmuştur. Ancak Ermenilerle İttihatçılar arasındaki dostluk ve yakın ilişkiler 1913 sonlarına kadar devam etmiştir. Mesela, İttihat ve Terakki Cemiyeti, 23 Eylül 1909 tarihli toplantısında almış olduğu bir kararla kurulacak olan Hükümetlerde mutlaka bir Ermeni bakana yer verileceğini taahhüt etmiştir. Bu karar doğrultusunda Gabriel Norodunkıyan Efendi, 5 Mayıs 1909’da kurulan İkinci Hüseyin Hilmi Paşa Hükümeti’nde Ticaret ve Nafia Nazırlığı’na, 22 Temmuz 1912’de kurulan Ahmet Muhtar Paşa ve 29 Ekim 1912’de kurulan Kamil Paşa Hükümetlerinde Hariciye Nazırlığı’na getirilmiştir. Aynı karar gereğince bu defa Oskan Efendi, 13 Haziran 1913’te kurulan Said Halim Paşa Hükümeti’nde Posta ve Telgraf Nazırlığı’na atanmıştır. Şimdi bu ve buna benzer çok sayıda örnek vardır. Burada şu hususun altını çizmek ve kamuoyuna özellikle belirtmek isterim ki İttihatçılarla Ermeniler arasında herhangi bir kin, düşmanlık ya da ön yargı bulunmamaktadır. Bu noktayı her fırsatta vurgulamak istiyorum. Zira Ermeni olaylarının anlaşılması için bu hususun doğru anlaşılması gerekmektedir.

İkinci olarak sormak istediğim husus, 1909 Adana Ermeni olaylarında Cemal Paşa’nın tutumundan bahsettiniz. Bu konuyu açmanızı isteyeceğim.

20-24 Haziran 2009’da Türk Tarih Kurumu’nda Adana Olaylarının Yüzüncü Yılı münasebetiyle Uluslararası bir kongre düzenlenmişti. Maalesef bu kongreye basınıımız yeterli ilgiyi göstermedi. Kongre sırasında pek çok meslektaşım Adana Olayları sırasında İttihatçıların önemli ismi Cemal Paşa’nın olayları yatıştırmak için pek çok Türkü idam etmesi nedeniyle eleştirmişti. Cemal Paşa söz konusu uygulamaları nedeniyle o dönem Türk basını tarafından da eleştirilmişti. Ancak burada gözden kaçırılan bir nokta var. Cemal Paşa büyük bir Türk Milliyetçisidir. Dolayısıyla kasıtlı olarak Ermenileri kayırıp, Türkleri idam etmek gibi bir politika içerisinde olması düşünülemez. Cemal Paşa’nın Adana’da yaptığı en önemli icraat Osmanlı Devleti’nin bütün vatandaşlarını eşit olarak görmesi, bir Türk ya da Ermeni ayırımına gitmemesidir. Bence Cemal Paşa Adana’da büyük bir devlet adamı olduğunu göstermiştir. Uygulamalarıyla olayların daha fazla büyümesini engellemiştir. Onun Adana’daki insancıl tutumu 1915’te Suriye’de IV: Ordu Komutanı olduğu sırada da devam etmiştir. Cemal Paşa aynı sevecenlikle ve devlet adamı sorumluluğuyla Ermenilere Suriye’de kucak açmıştır. Bu güne kadar maalesef bu konu hep göz ardı edildi. O yüzden kamuoyuna şu hususu açıklamak istiyorum. Cemal Paşa olmadan, Cemal Paşa’nın Adana ve Suriye’deki politikaları öğrenilmeden Ermeni Meselesi çözülemez. Bu hususun yeterince gündeme

getirildiğini düşünmüyorum. Özellikle *Soykırım* tezini savunanlara bu konunun hatırlatılması sorunun çözümünde önemli mesafelerin alınmasını sağlayacaktır.

İttihatçılarla-Ermenilerin arası hangi olay ve tarihten itibaren, niçin bozulmaya başlamıştır?

Taşnaksutyun Cemiyeti'nin, 17 Ağustos 1913'te Cenevre'de gerçekleştirmiş olduğu VII. Kongresi'nde; II: Meşrutiyet'in ilanından itibaren geçen beş yıllık sürede, Ermeni halkının güvenlik kaygılarının giderilemediği, Doğu Anadolu'daki toprak tartışmalarının çözüme kavuşturulamadığı, yerel ve merkezi kurumlarda nüfus oranına göre temsil edilme gibi isteklerinin yerine getirilmediği öne sürülerek İttihat ve Terakki Cemiyeti ile yolların ayrıldığı ilan edilmiştir. Bu tarihten itibaren İttihatçılar ile Ermeniler arasındaki yakınlık kaybolmaya başlamıştır. Tabii ki bu noktada ilk adım Ermenilerden gelmiştir. İttihatçıların böyle bir teşebbüsü bulunmamaktadır. Ermenilerin bu tavrında Rusya'nın önemli bir etkisi olduğu muhakkaktır.

Haziran 1915 tarihli Dâhiliye Nezareti'nin Ermeni malları ile ilgili beyanında hangi noktalar yer almaktadır?

Dâhiliye Nezareti, 30 Mayıs 1915'te *Sevk ve İskân Kanunu*'nun kabul edilmesinden yaklaşık bir hafta kadar sonra, 9 Haziran 1915'te ilgili vilayetlere göndermiş olduğu yazıyla; sevk edilen Ermenilerin geride bıraktıkları eşyalarının değeri ölçüsünde sahiplerine ödeneceğini, terk edilmiş malların koruma altına alınarak sahipleri adına satılabileceğini kararlaştırmıştır.

Bu konuda başka genelgeler çıkartılmış mıdır?

Elbette takip eden günlerde çıkartılan 5 Temmuz 1915, 11 Ağustos 1915, 26 Eylül 1915, 23 Aralık 1915 ve 5 Ekim 1916 tarihli genelgelerle konuyla ilgili kararlılık sürdürülmüştür.

Bu noktada sevke tabi tutulan Ermenilerin geride kalan mallarının devlet tarafından güvence altına alındığını söyleyebiliriz sanırım.

Elbette söyleyebiliriz. Bu durum büyük devlet olmanın gereklerindedir. İttihatçılar da bu gelenekten yetişmişlerdir. İttihatçılar Birinci Dünya Savaşı gibi olağanüstü şartlar altında bile bu hususa büyük önem vermişlerdir. Bazı çevreler 1915'teki

olayları 2010 Dünyasının şartlarıyla değerlendirmeye çalışıyorlar. Osmanlı Devleti'ni de kasıtlı olarak bir kabile devleti olarak göstermek istiyorlar. Bu konudaki yanlış anlaşılmalr ve yorumlar da buradan kaynaklanmaktadır.

Burada bir soru akla gelmektedir. Sevk esnasında geride kalan bu mallarla ilgili durumdan vazife çıkartmak isteyenler olmuş mudur ve bu suiistimaller karşısında Osmanlı Hükümeti ne tür eylemlerde bulunmuştur?

1915 Ermeni Sevkiyat Olayı'nın Birinci Dünya Savaşı'nın devam ettiği tarihlerde, yani olağanüstü şartlar altında gerçekleştirilmesi, konuyla ilgili alınan önlemlerin takibini güçleştirdiği gibi, bir takım suiistimalleri de beraberinde getirmiştir. Bu sebeple Dâhiliye Nazırı Talat Paşa, 11 Ağustos 1915'te suiistimal olaylarının önüne geçilmesini sağlamak amacıyla bütün vilayetlere hitaben bir genelge yayınlamıştır. Yine 28 Eylül 1915'te alınmış olan bir kararla suiistimal olaylarına kesinlikle müsaade edilmeyeceğini, bu tür çirkin olayların sorumlularının bir an evvel yakalanarak Sıkıyönetim Mahkemeleri'ne gönderileceği kesin bir dille ifade edilmiştir. Özet olarak söylemek gerekirse durumdan istifade etmek isteyen kötü niyetli insanlar olmuştur. Bu durum bugün için de söz konusu değil midir? Önemli olan devletin bu tür eylemlere müsaade edip etmediğidir. Yapılan yüzlerce yazışmalardan anlıyoruz ki İttihatçılar bu tür eylemleri kesinlikle tasvip etmemişler ve suçluları en ağır şekilde cezalandırmışlardır. Hatta bu sebeple çok sayıda kişi sıkıyönetim mahkemelerinde yargılanarak idam edilmişlerdir. Mesela Eskişehir Vilayeti'ne bağlı Mihaliççik Kaymakamı Yuvanaki Efendi hakkında suistimallere karıştığı iddiasıyla soruşturma açılmıştır. Yapılan incelemelerin ardından suçu sabit görülen Yuvanaki Efendi vakit kaybedilmeden Sıkıyönetim Mahkemesi'ne sevk edilmiştir.

Sevkiyat sonrası geri dönen bazı Ermenilerin olduğunu biliyoruz. Bu kişiler mallarını tekrar alabilmiş midir?

Geri dönen Rum ve Ermenilere ait malların iadesi işi hususunda da oldukça önemli çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Geri dönüş sırasında yolculuk masrafları ve iaşeler tamamen devletin kendi imkânlarıyla karşılanmıştır. Geri dönen Ermeni ve Rumlara emlak ve arazileri büyük ölçüde iade edilmiştir. Ayrıca savaş nedeniyle ordu tarafından kullanılan Ermeni ve Rumlara ait emlak da tahliye edilerek sahiplerine devredilmiştir. 1919 başlarına geldiğinde devir teslim işlemleri büyük ölçüde çözülmüş, Ermeni Rumlar ev ve arazilerine kavuşmuştur

Burada sevkiyat kararını alan İttihatçıların olmadığını ve bu çalışmaların İtilaf Devletleri'nin baskı ve gözetimi altında gerçekleştirildiğini unutmamak gerekir.

Ermeni mallarının İttihatçılar tarafından yağmalandığı iddiası ne derece doğruluk payı taşımaktadır?

İttihatçıların Ermeni ve Rum mallarını yağmaladığı iddiaları işgal sürecinde kasıtlı olarak ortaya atılmıştır. Bu iddiaların en ilginç İstanbul'daki Rumlardan gelmiştir. Buna göre Büyükçekmece'de çok sayıda Rum gayr-i menkulü Türk-Müslüman muhacirler tarafından haksız olarak gasp edilmiştir. Bu olayın başlıca sorumluları İttihat ve Terakki Cemiyeti'dir. Hatta İttihatçıların lider kadrosundan Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın eşi Naciye Sultan bile gasp olayının içerisinde. Rumlar Hükümet'e başvurarak kanunsuz olarak gasp edilen mallarının derhal kendilerine iadelerini talep etmişlerdir. Rumlar konuyla ilgili şikâyetlerini İstanbul'daki İngiltere Fevkalade Komiserliği'ne de iletmışlerdir. İngilizlerin baskısı sonucunda derhal bir soruşturma başlatılmıştır. Soruşturmayı yürüten Büyükçekmece Kaymakamı Mehmet Said Bey, hazırlanmış olduğu 18 Mart 1919 tarihli raporunda; iddia edilen gasp olayların doğru olmadığını, Enver Paşa'nın eşi Naciye Sultan tarafından zorla alıkonulduğu iddia edilen çiftliğin bedeli peşin olarak ödenmek ve tarafların karşılıklı anlaşmaları neticesinde beş yıllığına kiralandığını ifade etmiştir. Görüldüğü bu tür iddialar İttihatçılara yönelik çirkin bir karalama kampanyasının ürünüdür. Bu iddialar Mütareke sonrasında İttihatçı karşıtları tarafından planlı bir şekilde ortaya atılmıştır. Günümüzde de Taner Akçam ve Hilmar Kaiser gibi araştırmacılar tarafından savunulmaktadır. Ancak bu iddiaları ciddiye almamız söz konusu değildir. Mesela Akçam'a göre İttihatçılar terk edilen Ermeni mülklerini, Balkanlar'dan göç eden Müslüman muhacirleri yerleştirmek için kullanılmışlardır. İttihatçılar Ermenilere göstermediği özeni, onların geride bıraktıkları mallarına karşı göstermişlerdir. Hükümet Ermeni mallarını kendisi kullanmak istemiş, bu yüzden yağmalanmasına ve özel amaçlar için kullanılmasına karşı çıkmıştır. Açılan soruşturmalar ve yapılan yargılamalar, hep ihmalî görülen kişilerle ilgilidir. Akçam'ın yukarıda belirtmiş olduğumuz iddialarına katılmamız mümkün değildir. Öncelikle Akçam, Ermeni ve Rum sevkیاتları kararlarının kasıtlı ve planlı olarak Anadolu'nun Türkleştirilmesi amacıyla alındığını savunarak bilimsel gerçeklerle ters düşmüş, objektiflikten uzak kalmış ve daha başından konuya taraflı yaklaştığını göstermiştir. Ermeni ve Rumların neden sevkiyata tabi tutulduğunu ve İttihatçıların söz konusu topluluklara karşı her hangi bir önyargılarının bulunmadığını daha önce açıkladığımız için burada tekrarına lüzum görmüyoruz. İkinci olarak Akçam, sevkiyat olayının Birinci Dünya Savaşı devam ederken olağanüstü şartlar altında gerçekleştirildiği gerçeğini görmezden gelmektedir. Tarihi olayların yorumlanmasında temel kural olayın yaşandığı dönemin şartlarının dikkate alınmasıdır. Üçüncü olarak Akçam, sevkiyat sırasında Ermeni ve Rumlara ait menkul ve gayr-i menkullerin durumuyla ilgili Hükümet tarafından alınan tedbirleri hafife alarak ve göstermelik olarak niteleyerek objektiflikten uzaklaşmaktadır. Akçam, sadece sevkiyat sırasında yaşanan münferit suiistimal olaylarına ilişkin Osmanlı belgelerini kullanmakta, ancak belgelerin devamında yer alan ve Hükümet tarafından alınan tedbirleri ihtiva eden bilgileri kasıtlı olarak görmezden gelmektedir. Yine sevkiyat olayı ile ilgili olumlu icraatları içeren tek bir

belgeye dahi yer verilmemesi, Taner Akçam'ın tarafsızlığına gölge düşürmektedir. Son olarak Ermeni ve Rumların geri dönüş kararnamesi, mal ve mülklerin iadesi yolundaki çalışmalar da Akçam tarafından kasıtlı olarak dikkate alınmamıştır. Ayrıca Akçam'ın Ermeni ve Rum sevkıyatı üzerine göstermiş olduğu hassasiyeti, kısa süre önce Balkanlardan göçe zorlan yüz binlerce Türk-Müslüman ahali ve onların menkul ve gayr-i menkullerinin durumu konusunda gösterememiştir.

Sonuç olarak konuyla ilgili genel bir değerlendirme yapacak olursak, ne söylemek istersiniz?

Sonuç olarak Ermeni meselesinin her türlü siyasi ve kişisel kaygılardan uzak olarak, dönemin şartları içerisinde değerlendirilerek, belgelere dayanarak, belgeleri doğru yorumlayarak ve sadece ve sadece tarihin bilimsel disiplinine bırakılarak incelenmesi gerektiğini bir kez daha ifade etmek istiyorum. Teşekkürler.

2. XIX. YÜZYIL SONLARI İLE XX. YÜZYIL BAŞLARINDA OSMANLI DEVLETİ'NDEN İRAN'A ERMENİ GÖÇÜ ÜZERİNE YRD. DOÇ. DR. SELİM HİLMİ ÖZKAN İLE YAPILAN MÜLAKAT

XIX. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nu genel olarak göç konusu ne derecede etkilemiştir?

Elbette ki bu soruya tek bir cevap vermek zordur. Ama sadece XIX. yüzyıl değil diğer dönemlerde de bir çok göç hadisesi vardır. Ama XIX. yüzyıl daha fazla ön plana çıkmaktadır. Bu göç hadisesi devleti ekonomik ve demografik olmak üzere birçok alanda etkilemiştir.

Ermenilerin göç ettiği ülkelere gelecek olursak, en çok hangi ülkeye ve hangi nedenlerle göç etmişlerdir?

Ermenilerin en çok göç ettikleri ülkelerin başında Rusya gelmektedir. Kafkasya'daki etnik yapıyı değiştirmek isteyen Rusya, 1826-1828 yıllarında İran ve Osmanlı sınırlarında yaşayan Ermenileri kendi topraklarına yaşamaya davet etti. Bunu fırsat bilen bazı Ermeniler, Osmanlı-Rus savaşları sırasında Rusya'nın yanında yer alarak Anadolu'dan Rusya'ya göç ettiler. Mesela 1828-1838 yılları arasında Nahçıvan topraklarına 2511 Ermeni aile göç etti. Bu rakam ortalama 12.500-13.000 kişiye tekabül etmektedir. Bu göçler ile Rusya, Nahçıvan ve Erivan'da iktisadî canlanmayı sağlayacağı gibi Kafkasya'nın etnik yapısını değiştirmeyi ve Anadolu Türklüğü ile Rusya arasında sıkı bir kalkan oluşturmayı hedeflemiştir. Ermenilerin yoğun bir şekilde göç ettikleri diğer bir ülke Amerika'dır. Türkiye'den Amerika'ya Ermeni göçünü 1820'li yıllarda Anadolu'ya gelen misyonerler başlattı. Amerikalı

misyonerlerin çalışmaları sonucu 1840'lı yıllardan itibaren Anadolu'dan Amerika'ya Ermeni göçü başlamış oldu. 1890'lı yıllarda ise küçük esnaf, zanaatkâr ve zengin olmak isteyen kişiler göç etti. Son olarak isyan hareketleri sonrası umduğunu bulamayan zengin tüccar taifesi ile aydın ve komitacılar Amerika'ya göç yolunu seçtiler. II. Meşrutiyet ile birlikte oluşan özgürlük ortamı Ermeni göçünü hızlandırdı. Bu sayı 50.000'e kadar ulaştı. Osmanlı topraklarından Amerika'ya ne kadar Ermeni'nin göç ettiğini tahmin etmek ise çok zordur. Çiçek'in tespitlerine göre 1899-1914 yılları arasında 51.950 Ermeni, Amerika'ya göç etmiştir. Bu rakama diğer gidenler de ilave edildiği zaman 50 ile 70 bin arası bir rakamı bulmak mümkündür.

Ermenilerin İran'a göç etme nedenleri nelerdir?

İran halkı ile Ermeniler arasındaki kültürel ve dini yakınlık İran'ın İslam öncesi dönemine kadar uzanır. Çünkü "*ateşe tapma*" İslamlık ve Hıristiyanlıktan önce İran ile Ermeniler arasında ortak bir din idi. Bu nedenle din, dil, kültür gibi unsurlar İranlılar ile Ermenileri bir noktada birleştirmiş oluyordu. Bunun yanı sıra İran topraklarında yaşayan Ermeniler çok fazla olmamakla birlikte ülkenin en etkin toplumlarından birisi idiler.

Belli bir tarihi ve psikoloji hazırlık döneminden geçen Ermeniler, ayaklanma için hazırlık yapmaya başladılar. Bu hazırlık aşamasında bile kargaşa ortamına karışan bazı Ermenilerin İran'a kaçtıklarını görmekteyiz. İran Ermenileri ve İran yönetimi zaten Osmanlı sınırlarından kendi topraklarına gelen Ermenilere kucak açmış durumda idi. İran'ın Osmanlı Devleti'nin sınır komşusu olması, sınırdan İran'a daha çabuk geçilmesi ve buradan Rusya dâhil olmak üzere diğer devletlere intikallerin kolay olması gibi nedenler de bu göçün başlıca nedenleri arasında sayılabilir.

Ermeni Komitacıları İran'ı merkez olarak kullanmış mıdır?

Elbette ki İran'a göç eden Ermeniler, buralarda daha rahat ve kolay yaşam ummakla birlikte göç ettikten sonra tebası oldukları devlete karşı isyan bayrağını çekmekte de bir mahzur görmemişlerdir. Çünkü Ermeniler, Büyük Ermenistan'ı kurma fikrini gerçekleştirme aşamasında İran topraklarına göç ederek buraları birer üs olarak kullanmışlardır. Anadolu'da gerçekleşen isyanların birçoğunda İran topraklarından sağlanan silah ve insan kaynakları kullanılmıştır. İran'a göç eden veya İran'a kaçtıktan sonra terör eylemlerine katılan Ermenilerin birçoğu İran'a ticari faaliyetler bahanesi ile gitmişlerdir. İran'a yapılan göçler öncesinde de Ermeni komitacılarının İstanbul, Trabzon, Erzurum ve Van dışındaki merkezi konumunda olan Tiflis dışında, İran'ın önemli şehirlerinden olan Revan ve Tebriz de komitacılar için önemli bir konuma gelmiştir.

İran'a yapılan bu göçlerin dış basın tarafından takip edildiğinden bahsettiniz. Bunun amacı sizce nedir?

Osmanlı Devletinden diğer ülkelere olan Ermeni göçleri gibi İran'a yapılan Ermeni göçleri de yurt dışından yakından takip edildiği gibi destek de görmüştür. Çünkü daha İran'a Ermeni göçleri yoğun bir şekilde başlamadan Times gazetesi, Eleşkird ve civarındaki Ermenilerin zulüm gördüklerinden dolayı İran'a göç etmeye başladıkları konusunda 1890 yılında asılsız haberler yapmıştır. Fakat yapılan tahkikat sonrası Times gazetesinin göç olarak nitelendirdiği olayın, İran'a ticaret amacı ile gidenler ile birlikte güz mevsiminde amelelik yapmak için giden mevsimlik işçilerin olduğu anlaşılmıştır. Bu amelelerden bir kısmı da kendilerine uygun iş bulamadıkları için tekrar geri dönmüşlerdir.

Osmanlı Hükümeti söz konusu göç konusunda ne tür önlemler almıştır ve bu önlemlerde ne derecede başarılı olunmuştur?

İran'a göç eden veya çeşitli nedenlerle İran topraklarına giden Ermenilerin Osmanlıya karşı tedhiş faaliyetlerine geçeceğini fark eden Osmanlı yöneticileri, başta İstanbul olmak üzere çeşitli yerlerde çıkabilecek isyan hareketleri karşısında, tedbir olarak Erzurum, Diyarbakır, Van, Bitlis, Trabzon ve Sivas gibi vilayetlere çekmiş olduğu telgraflar ile Ermenilerin Rusya ve İran'a göç edenlerin miktarlarını bildirmesi ve çıkaracakları isyanlar konusunda da tedbirli olmalarını istemiştir. Çünkü Taşnaksutyun örgütü İran'da bir merkez açarak doğu faaliyetlerinin bir kısmını buradan idare etmeye başlamışlardır. Fakat diğer ülkelere olduğu gibi İran'a yapılan göçlerde engellenememiştir.

İran'a göç eden Ermeniler İran'da herhangi bir huzursuzluğa neden olmuş mudur ve İran'ın bu konudaki tutumu nedir?

İran'a göç etmeye başlayan Ermeniler sadece Osmanlı topraklarında değil göç ettikleri yerlerde de huzursuzluk çıkarmışlardır. Bu konuda Van vilayetinden Ağustos 1896 başlarında Dâhiliye Nezaretine çekilen bir telgraftaki bilgiler, bize olayın boyutlarının ne derece ciddi olduğu konusunda bilgi vermeye yeterlidir. Çünkü Van Albak ve Hamidiye bölgelerinden göç eden Ermeniler, İran'ın Selmas bölgesinde toplanmaya başlamışlardır. Bunların miktarı burada 3000'i geçmiştir. Burada toplanan bu fesad taifesi İran aşiretlerine zarar verdiği gibi İranlı bir askeri de öldürmüşlerdir. Bunun üzerine sınırı geçen 400 Osmanlı süvarisi bunlarla çatışarak def etmiştir.

Ermenilerin İran'a yaptığı bu göç dış destek almış mıdır ve Osmanlı açısından bir tehlikeye sebep olmuş mudur?

Birinci Dünya savaşı başlamadan önce İran-Osmanlı sınırı, Osmanlı sınırlarından göç

eden Ermeniler yüzünden tehlike arz etmeye başlamıştır. Çünkü İran Ermenileri üzerinde Rusya ve Ermeni komitacılar kadar İngilizlerin de etkili olmaya çalıştığını görmekteyiz. Tahran sefiri Asım Bey, daha savaş başlamadan önce Rusların ve İngilizlerin İran ve Osmanlı sınırında bulunan ahalinin Osmanlı Devleti'ne karşı faaliyette bulunması için maddi destek olmak üzere birçok girişiminden bahsetmektedir. Azerbaycan'daki Rus konsolosları huduttaki Kürtler nezdinde girişimde buldukları gibi Tahran'daki Ermenileri de gizlice silahlandırmışlardır. Bu dönemde İran hükümeti çok zayıf olduğu için bunları engelleyememiştir. Birinci Dünya savaşının başladığı dönemde İrandaki Ermeni güçleri Rusya'nın İran'a girme aşamasında da yardımcı olmuşlardır. Çünkü İngilizler Osmanlı orduları karşısında başarısız olduğu zaman Rusya'nın desteğine ihtiyaç duymuştur. Rusya'nın durdurulabilmesi içinde Osmanlı ordularının İran'a girmesi gerekmekte idi. İran'a girişi sağlayan kuzeydeki Beyazıt'tan geçen yol ile Güneydeki Van yolu Ermeni çeteciler tarafından kontrol edilmekte idi. İşte İran'a yapılan göçler ve sızmalar sonrası bu iki yol I. Dünya savaşı sırasında stratejik bir konuma gelmiştir. Durum bu iken Ermeni çetecilerinin İran'a kaçmaları ve burayı tercih etmeleri tesadüf bir olay olmasa gerekmektedir.

Yaklaşık olarak ne kadar Ermeni İran'a göç etmiştir? Bu konuda net rakamlar mevcut mudur?

1878-1915 tarihleri arasında Osmanlı sınırlarından İran'a ne kadar Ermeni'nin hicret ettiğini net olarak ifade etmek çok zordur. Fakat İran topraklarına binlerce Ermeni hicret ettiği gibi bu toprakları transit olarak diğer ülkelere göç etmek için de kullanmışlardır. Mesela 1920 yılında Kars ve havalisindeki Ermenilerden 25.000 kadarı Ermenilerin baskı ve kandırmaları sonrası İran'a göç ettirilmiştir.

İran'a göç eden Ermeniler tekrar geri dönmeyi denemişler midir? Bu noktada nasıl bir süreç yaşanmıştır?

Yurt dışına giden diğer Ermeniler gibi İran'a giden Ermeniler de geri gelmek için gayret içerisine girmişlerdir. Geri gelen Ermenilerin birçoğu bazı şekavet ve fesad olaylarına karıştıkları için devlet bunların geri dönmelerine sıcak bakmamıştır. Buna rağmen Rusya ve İran sınırlarında bulunan Ermeniler Osmanlı sınırlarına geri gelebilmek için her yolu denemişlerdir. 20 Haziran 1894 tarihinde Van vilayetine çekilen bir telgraf ile Hınçak komitesine mensup Ermenilerin Çakıllı Kilisesini ziyaret etme bahanesi ile Osmanlı sınırlarına girdiği ve bu konuda tedbir alınması istenmektedir. Ermenilerin kiliseyi ziyaretleri men edilmemekle beraber ziyaret bahanesi ile gelecek olan komitacı ve eşkıyalar için tedbir alınmasını istemektedir.

KİTAP TAHLİLİ

(BOOK REVIEWS)

Yrd. Doç. Dr. Burak GÜMÜŞ
Trakya Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü
Burak.Guemues@gmx.de

POLİTİK UND ERINNERUNG. DER DISKURS ÜBER DEN ARMENIERMORD IN DER TÜRKEI ZWISCHEN NATIONALISMUS UND EUROPÄISIERUNG.

(SİYASET VE ANI: MİLLİYETÇİLİK VE AVRUPALILAŞMA ARASINDA TÜRKİYE'DEKİ ERMENİ KATLIAMI İLE İLGİLİ TARTIŞMA)

Yazar: Seyhan BAYRAKTAR, Bielefeld. Transcript Verlag. Ağustos 2010.

Zürich Üniversitesi Kamuoyu ve Toplum Araştırma Bölümü üyesi Siyasal Bilimci Dr. Seyhan Bayraktar'ın, 1915 Olayları hakkındaki doktora çalışması, Ermeni Sorunu ile ilgilenen çevrelerin merak konusu niteliğini taşımaktadır.

Bayraktar, inşacı, kültürel sosyolojik ve kolektif hafıza teorisine dayalı yaklaşımlar yumağı sunduktan sonra, Türkiye'nin başlayan AB süreci ile beraber artan dış baskılar sonucu savunmaya dayalı "inkâr stratejisi" ve taktik tavizler verici bir davranış sergileyeceğini, yani sözde soykırımı reddin dış konjoktüre tepki olarak yumuşayacağını ve duruma göre ayak uyduracağını tezini savunmaktadır. (SB 59-75)

Yazar, Türkiye'nin tutumundaki bu değişiminin hem hamlelerine hem de söylemine yansıtacağını varsayarak, belirli kritik dönem ve aşamalarda belirli kesimlerin gazete haber ve köşe yazılarını niteliksel yöntemle içerik analizine tabii tutmayı hedeflemiştir, ayrıca devletin politikasını da tahlil etmeye kalkmıştır. Hem devletin faaliyetleri hem de medyadaki söylemler, o dönemdeki iç ve dış politikadaki durumla ilintilendirilmek istenmiştir.

Bu soykırım varsayımından yola çıkarak Bayraktar, Türkiye için kritik dönüm noktası teşkil eden 1973'de başlayan Ermeni Terörü, 1987'deki Avrupa Parlamentosu'nun Ermeni tasarısı, 2001'deki Fransa'nın sözde soykırımı kabulü ve 2005 yılında İstanbul'daki bazı üniversitelerde 1915 Olayları hakkındaki konferanslar, yazar tarafından kritik kırılma noktası olarak tanımlanmıştır. Bu

olayların Türk kamuoyundaki egemen “inkâr söylemi”ni nasıl etkilediğini ortaya çıkarmak için ilk önce *Cumhuriyet*, *Hürriyet*, *Milli Gazete*, *Milliyet*, sonra da *Radikal*, *Zaman* ve *Yeni Şafak* gazetelerindeki haber ve köşe yazıları içerik ve söylem açısından araştırılmak istenmiştir.

Kitabın 2010’da çıktığı için, gövdesi birkaç istisna hariç genelde 2005’e kadar olan eski dönemlere yönelik tezlerle doludur, fakat Bayraktar, “Ermeni Açılımı”, “Özür Diliyoruz Kampanyası” ve ABD Başkanı Obama’nın 24 Nisan 2010 tarihindeki tavrını ve Hrant Dink suikastı gibi yeni gelişmelere az da olsa yer vermeyi ihmal etmemiştir. Bu hususa daha sonra değinilecektir.

Bu analizin sonunda Bayraktar, devlet ve medyanın 1915 Olayları hakkında genel kesimler arasında bir “inkâr” söyleminin hâkim oluşunu, ama duruma dış baskıyı idare etmek ve geçiştirmek için bu söylemin yumuşadığına dair bir sonuç çıkarmıştır.

Nedense yazar, bu vardığı sübjektif sonucu çürütecek nitelikte olan ve 1915 Olayları hakkındaki kendi tarih görüşüne göre yayın yapan Birikim ve Taraf gazeteleri görmezden gelmiştir.

Yazarın yapıtında hem yöntem hem bilimsel hem tarihsel hatalara sahiptir.

Yazar Barney Glaser ve Anselm Strauss’un tüme varımcı (!) “Grounded Theory” ve Anselm Strauss ve Juliet Corbin’in “teoriye dayalı örneklem oluşturma” (theoretical sampling) yöntemine başvurmuştur. (SB 83-84) Bu yöntem, mevcut aşamada yapılmış olan analizden başka, yeni yayın organlarının tahlil için seçilip seçilmeyeceğini ve de seçildikten sonra analiz edilip edilmeyeceğini araştırmacının tamamen insafına bırakmaktadır. Yani, araştırmacı bir “teorik doyum noktası”na (“saturation”) ulaştığı ve yepyeni veri ve bulgulara sahip olan ama henüz analiz edilmeyen medyanın olmasına rağmen onları analizine gerek kalmadığına dair kanaate vardığına, yürürlükteki analiz süreci durdurulur. Bu niteliksel yöntem, araştırmacının medyayı işine geldiği gibi analiz etmesi veya görmezden gelmesine neden olur.

Ayrıca yapılacak araştırma tamamen teorik açıdan şartlanmış olan yazara bağ(ım)lı olduğundan, yapılan çıkarımlar da ona göre yanlış olmaktadır.

Örneğin Ermeni Soykırımını iddiasını savunup buna göre şartlanmış olan Seyhan Bayraktar, içerik analizinde Ermenilerin, 1915 yılında Van ve diğer vilayetlerdeki ayaklanmalarda yaptıkları haber ve yorumları, böylece ya sumen altı etme riskiyle karşı karşıya ya da Türk medyasının bir tarihsel hatası olarak sunmaya çalışmaktadır. Buna göre Bayraktar, *Hürriyet Gazetesi*’nin Taşnak ve Hınçak Ermeni komitelerin yaptığı katliamlara değinmekte, ama bu toplu kıyımların olsa olsa 1915’de değil de,

ancak 1918 yılında soykırımın intikamı olduğunu öne sürmektedir.(SB 126-127) Türk tezinde önemli olan ve sadece 1200 Müslüman'ın sağ kurtulduğu Ermenilerin Mart 1915'deki Van Ayaklanması, başka bir yerde Bayraktar tarafından bilim dünyasında “İnkâr Araştırmaları”nın ilgi alanı olup da “tahrik tezi” olarak küçümsenmektedir.(SB 48) Bu açıdan yazarın 1918'de Ermeni milislerinin sözde intikam kampanyalarından bahsetmesi (SB 49) ve aynı zamanda sadece “Van ayaklanmasına” ismen değinmesi, 1915 yılında Müslümanlara yapılan katliamları görmezden gelmesi, dikkat çekicidir.

Ermeni Olayları hakkında Bayraktar, iki farklı araştırma geleneği olduğunu savunmaktadır. Birincisi, iktidarı devralan İttihatçıların başlangıçtan beri milliyetçi oldukları için Ermenilere kasıtlı sistematik bir soykırım uyguladıklarına dair bir araştırma geleneğidir. Bayraktar, bu iddiaları yorumsuz sunarken Taner Akçam, Richard Hovannisian ve Vahakn Dadrian gibi yazarların sadece kitaplarını sayfa numarası vermeksizin sunmaktadır. İkinci gelenek, yazara göre, tehcir sürecinin adım adım, aşama aşama soykırıma dönüştüğünü savunmaktadır. Fikret Adanır, Hilmar Kaiser ve Guenter Lewy gibi bu geleneğin temsilcileri eleştirilmeksizin sadece eserleri ve yayımlanma yılları dile getirilmektedir.(SB 35/36) Türk tezini savunan yazarlar ya görmezden gelmekte ya da olsa olsa “inkârcı” olarak damgalamaktadır.

Yapıttaki kullanılan dil yanlı, ders verici ve değer yargılarına bağlıdır. Bayraktar, sözde soykırımı tanınmanın medenî bir tavır olduğunu ve Türkiye'nin bu konudaki tavrının “Avrupalı olma yeteneği”ni (“Europafähigkeit”) gösterdiğini öne sürmektedir.(SB 72)

Zaten tüm eseri boyunca Bayraktar, bu konuda Türkiye ve Türk yanlısı yazar, bürokrat, sivil toplumcu ya da araştırmacı yazarlardan bahsederken, üstüne basa basa ve sürekli “inkârcı”(Leugner), “inkârcılar kadrosu” (Leugnerstab), “profesyonel inkârcılar” (professionelle Leugner) ve “inkâr politikası” (Leugnungspolitik) gibi sıfatlar kullanıp küçümsemektir.

Türkiye'nin savunma stratejisine gelince, adını koymayarak “taktik tavizler” (Taktische Zugeständnisse) diye adlandırdığı Ermeni Açılımlarının da, sözde inkâr stratejisinin bir parçası olduğunu öne sürmektedir. Buna göre, Türkiye tutum ve söylemini özellikle uluslararası alanda 24 Nisanlarda ABD ve diğer devletlerin parlamentolarının soykırım iddialarını tanımaktan vaz geçirmek ve diplomatik ortamda puan toplamak için yapmaktadır. Buna göre Türkiye'nin “Mavi Kitap Girişimi”, Dağlık Karabağ'ın işgali yüzünden kapalı olan Ermenistan Sınırı'nı açması ve de Baskın Oran ve Ali Bayramoğlu gibi şahısların başlattığı inisiyatiflerin tümü yazara göre dış baskı sonucu köşeye sıkışmış olan ve son anda sözde soykırımın tanınmasını önlemek için üretilmiş hamlelerdir. Örneğin “Özür diliyoruz”

kampanyası, sözde soykırım suçunun sorumluluğunun Türkler tarafından üstlenilmesine dair bir ifadenin bulunmaması ve “soykırım” sözcüğünün yerine “*Meds Yeghern*” (Ermenice Büyük Felaket) kelimelerle yetinilmesi Bayraktar için, “inkâr” stratejisine hizmet etmektedir. Kampanyayı başlatanların sözde soykırımda mağdur Ermenilerin acılarından bahsetmek yerine, imza atmanın Türkiye’nin milli çıkarına hizmet edeceği doğrultusundaki beyanlar, Bayraktar tarafından delil olarak öne sürülmektedir. Hatta yazar, ABD Başkanı Barack Obama’nın 24 Nisan 2010’da “jenosit” yerine “*Meds Yeghern*” ibaresini kullanmasını bile, imza kampanyasının Türkiye için başarısına bağlamaktadır. (SB 271-273)

Türk tezini tam okumadığı ve yalancı deyip geçiştirdiği için, Müslümanların da Ermenilerce 1915 yılında katledildiğini, Tehcir sırasında Osmanlı’nın telgraflarla göçe tabii tutulanların korunması ve Ermeni kortejine saldırı düzenleyen aşiret, asker, çete veya memurların cezalandırılması hakkında bilgi sahibi olurdu. Bundan ziyade 31 Mart sırasında Ermeni ve Müslümanların arasında karşılıklı saldırılar sonucu gerçekleştirilen Adana Olayları ile ilgili Bayraktar, hiçbir kaynak sunmadan sadece Ermenilere yönelik bir katliam olarak lanse etmiş, İttihatçıların katiller hakkında hiçbir cezalandırıcı işleme girmediğini öne sürmüştür.(s. 30) İTC’nin dış baskı nedeniyle kaç Müslüman’ı idam ettirdiğinden bile tarihçi olmayan siyaset bilimci olan yazarın haberi yoktur.

Ermeni Meselesi’nin Lozan’da gündeme getirilmemesini Birinci Dünya Savaşı’nı kazanan ülkelerin tercihine bağlayan Bayraktar, Milli Mücadele’nin rolünü küçümseyip göz ardı etmektedir. (SB 37-38) Bayraktar bu metnin alt okumasına göre, Ermeni Sorunu’nun çözümünün daima dış güçlere bağlı olduğunu savunmaktadır.

Zaten Türkiye eleştirisinde hızını alamayıp medeniyet dersi vermeye çalışan yazar, okuyucuya yepyeni “bilgiler” sunmaktadır: Öcalan’a “Ermeni Dölü” diyen dönemin İçişleri Bakanı’nın adının Meral Akşener değil de Meral Akmeşe olduğunu, 1955 yılındaki 6/7 Olayları’nda Kıbrıs Türktür Cemiyeti’nin değil de *Ülkü Ocakları*’nın (104) yer aldığını ve de 1915 yılında Osmanlı toprakları dışında bulunan Talat Paşa’nın katili Teleryan’ın sözde Ermeni Soykırımı’ndan *şans eseri sağ kurtulduğunu* (109) ve Osmanlı’ya karşı Ermeni ayaklanmalarının birinci değil de *İkinci Dünya Harbi*’nden kısa süre önce olduğunu (126) iddia etmektedir.

Ayrıca yer yer Batılı bir devletin bir istihbarat raporu değerini taşıyan yapıttaki tek taraflılık ilgi çekicidir. Yazar, Türkiye’nin Ermeni İddiaları’na karşı belirli savunması olduğundan bahsederken, devletin ASALA terörünü bitirmek için hem Abdullah Çatlı’yı görevlendirdiğini hem de İstihbarat ve Araştırma Genel Müdürlüğü isimli bir birim kurduğunu iddia etmektedir. Bu birim devamı olan Ermeni Araştırmaları Enstitüsüdür. Böylece Bayraktar adı geçen kuruluşu “derin devlet” iddialarını bağlamaya çalışmaktadır (SB 149-152). Komplo teorilerini aratmayan yazar,

dönemin Ermeni Araştırmaları Enstitüsü başkanı Sn. Ömer Lütem ile yaptığı söyleşide kendi düştüğü mantık hatasını da fark etmemektedir.

Enstitü Genel Müdürü'nün kuruluşun maddi sıkıntılarından bahsetmesi, Bayraktar'ın öne sürdüğü gibi devlete derinden bağlı olduğu iddia edilen bu kurumun Türkiye'den neden yeterli miktarda para almadığını şaşırtması gerekirdi. Devlet neden kendi kurumuna ödenek sunmamaktadır sorusu yazarın aklına gelmemiştir. Aslında Türk tezini savunanları “inkârcı” diye yaftalayan ve devleti eleştiren yazar, doktora tezi yazdığı projenin resmî bir Alman yüksek öğrenim kurumunda ve böylece devletin bir biriminde de tamamlandığının farkında değildir. Kimse ama yurtdışında “iftira söylemleri”nin üretimi için resmîlerin görevlendirildiğini ve bunu yerine getirmek için kariyer imkânı sunulan gurbetçi çocuklarının devşirildiğini iddia etmemektedir.

İçerik analizinden daha önemli olan, Bayraktar'ın, Ermeni konusunda Türkiye'nin savunma mekanizması ve stratejisini ortaya çıkarıp ifşa etmesi, bu iddia edilen mekanizma ve stratejileri Türkiye'nin uluslararası arenadaki müzakere ve taviz görüşmelerinde dış müdahalelere daha açık ve korunmasız hale getirilmesine neden olabilecek niteliktedir.

Mekanizmaya gelince, Bayraktar'a göre, dış politika'da Ermeni Sorunu hakkında uluslararası açıdan kongre kararı ya da bir konferans gibi önemli bir konu mevzubahis olduğunda, devlet kendi uzmanlar havuzundan üst düzey bürokrat ve veya devlete yakın bir bilim adamı görevlendirmektedir.

Yazar bu konuda “inkârcılar kadrosu/kurmayları” diye etiketlediği Prof. Dr. Yusuf Halaçoğlu, Sn. Şükrü Elekdağ, Prof.Dr. Türkkaya Ataöv, merhum Gündüz Aktan ve Sn. Ömer Lütem gibi isimlerin toplantılarda aktif olduğunu öne sürerek, hem bu şahısları hem hedef haline getirmektedir hem de bu stratejiyi eğer gerçekse kırılğan kılmaktadır. Yazar, Türkiye'nin “resmî görüşünü” savunan dernek ve araştırmacı yazarları “devletçi” ve bürokratları “devletin inkâr politikası”nın mensupları olarak eleştirirken, Ermeni ve diğer Batı devletlerin resmi görüşünü savunduğunun farkında değildir. Yazara göre, Türk memurlar eleştirilmelidir ve bürokratların 1915 Olayları hakkında inandırıcılıkları tartışmalıdır, fakat bu memura karşı mesafe Bayraktar'ın tehcir sırasında Osmanlı'da olduğu iddia edilen Amerikan konsolosu memuru olan Leslie Davies'i sözde soykırım şahidi olarak okuyucuya sunmaktan alı koymamıştır (SB 35 dipnot 15). Bir devletin, üstelik Cihan Harbi'ne (sonradan) katılan bir devletin resmi görevlisini kaynak gösteren Bayraktar, Türk bürokratlarına aynı muameleyi doğru bulmamaktadır.

Nasıl ki Alman misyoner Johannes Lepsius kendi orijinal belgelerini resmî kitaplara tahrip ederek sunduysa, Seyhan Bayraktar da elindeki belge değeri taşıdığını düşündüğü yazışmaları da işine geldiği gibi sansürlemektir. Yazışmalarda

muhataplarının iznini almadan yayımladığı bir tane e postayı kesme işaretini kullanmaksızın sansürleyerek bilim kurallarını ihlal edip okuyucuya sunmuştur.

Konu, Bayraktar'ın kitaplaştırdığı doktora tezi henüz araştırma aşamasına dayanmaktadır. Kendisi, Konstanz Üniveritesi'nde Prof. Seibel'in kürsüsü bünyesinde "1915/16 da Ermenilerin toplu katliamı ile ilgili bir projede" "çok iyi" derece de Türkçe bilen ve bu konuda Türk gazeteleri analiz edecek olan bir öğrenciyi bulmak için Konstanz Türk Öğrencileri Derneği (Türkische Studierende Konstanz) TSK'dan yardım istemiştir.

Dernek yönetimi bu isteği, "soykırımın bilimsel açıdan ispatlanmamıştır" gerekçesiyle yerine getirmeyince, bu sefer Seyhan Bayraktar, yönetim kurulundan yine e posta yoluyla hesap sormaya kalkışmıştır.

Dernek yönetimi de, yine bir e posta ile Bayraktar'a 1915 Olayları hakkındaki görüşünü bildirip, yardım etmeme kararının değişmediğini bildirmiştir.¹ Dönemin dernek başkanı yardımcısı, orijinal metinde şu ifadeleri kullanmıştır:

"Bu bilimsel yardımcı eleman, bu tarihteki etnik gruplar arası bir iç savaşı nice Türk ve Kürt kurbanlarını yok sayarak Türklerin Ermenilere uyguladığı bir soykırım olarak sizin inatçı sunma çabanız için kullanılacak" ifadesi yer almaktadır.²

Seyhan Bayraktar yukarıda söz konusu olan gelişmeyi Almanca özetleyerek bu yazışmadan bahsederken, ne dernekten ne de adını ifşa ettiği A.K.'den izin almadan yazışmadan alıntı sunmuştur. Alıntı ama kesme işareti "(...)" kullanmadan Bayraktar tarafından sansürlenmiştir ve bu da bilim kurallarına aykırıdır:

"bu bilimsel yardımcı eleman, bu etnik gruplar arası bir iç savaşı [aslında olduğundan farklı gibi; BG] sizin inatçı sunma çabanız için kullanılacak"³

Bayraktar, bu sansürü uygulama mecburiyetindedir, çünkü Ermenilerin Türkleri mağdur bıraktığına dair ibareler, Batı ve Ermeni söyleminde egemen olan kötü Türk imajını çürütebilecek niteliktedir. Bunun arkasında 1915 Olaylarının karşılıklı olduğu ve Müslümanların da mağdur olduğu gerçeğini sözde soykırımı ispatlamak için unutturma niyeti yatmaktadır (SB 154).

1 Dernek yönetimi ve Seyhan Bayraktar arası geçen e posta yazışması bende mevcut.

2 "diese wissenschaftliche Hilfskraft soll Ihrem eigensinnigen Bemühen der historischen Verklärung des interethnischen Bürgerkriegs zu einem türkischen Völkermord an Armeniern beim gleichzeitigen Ausblenden der zahlreichen türkischen und kurdischen Opfern dienlich sein" (Seyhan Bayraktar'a gönderilen 22.05.2005 tarihli e posta mesajı, orijinal metinden alıntı).

3 "Auf die Nachfrage der Autorin, was dieser Einwand mit der laufenden Suche nach einer türkisch-sprechenden Hilfskraft zu tun habe, warf die TSK-Vorsitzende der Autorin mit scharfen Worten vor, dass die >>wissenschaftliche Hilfskraft [ihrem] eigensinnigen Bemühen der historischen Verklärung des interethnischen Bürgerkriegs dienlich sein>> solle." (154)

Dernek ve Bayraktar arasında geçen bu yazışmanın üzerine, Konstanz Üniversitesi Yüksek Okul Öğrencileri Genel Kurulu (*Allgemeiner Studentenausschuß*) AStA'nın Türk öğrenci derneğine 25 Mayıs 2005 tarihli resmî bir e posta göndermiştir.

Gönderilen e posta da bu ibareler yer almaktadır:

“Sevgili tsk yönetim kurulu,/ Seibel kürsüsü, size olan yardımımızı eleştirel biçimde sorguladı. Türkiye’de yaşayan Ermenilerin Soykırımı bilimsel açıdan ispatlanmadı içerikli ifadeniz bunun nedenidir. Bu [durum; BG], bu konuyla uğraşan kürsüyü çok kızdırdı ve onlar bize başvurdu. / Biz sizinle bu konu hakkında nasıl düşündüğünüzü ve suçlamaların hangisi doğru olduğunu öğrenmek için konuşmak isterdik. / Bir buluşmayı ayarlayabilmemiz için bizimle sadece irtibata geçmeniz güzel olurdu.”⁴

Bu e postaya göre Prof. Seibel kürsüsü, işbirliği reddeden “soykırım inkârcısı” olan derneği bir üniversite birimine şikâyet etmiştir. Yazara göre, ne kendisi ne de “Alman profesörü” derneği AStA’ya şikâyet etmiştir. Ona göre, kürsüde çalışan başka bir elemanın kendi inisiyatifıyla derneği ihbar etmiştir. Onun için yazar kitabında bu sefer kesme işareti kullanılarak bu e postayı şöyle okuyucuya sunulmuştur:

“Sevgili tsk yönetim kurulu,/ Seibel kürsüsü, size olan yardımımızı eleştirel biçimde sorguladı. Türkiye’de yaşayan Ermenilerin Soykırımı bilimsel açıdan ispatlanmadı içerikli ifadeniz bunun nedenidir. [...] Biz sizinle bu konu hakkında nasıl düşündüğünüzü ve suçlamaların hangisi doğru olduğunu öğrenmek için konuşmak isterdik. / Bir buluşmayı ayarlayabilmemiz için bizimle sadece irtibata geçmeniz güzel olurdu.” (SB 154)

Yazar Seibel’in suçsuz olduğu iddiasının inandırıcılığını zedelememek için de okuyucuya sunduğu e postanın alıntısından “Bu [durum; BG], bu konuyla ilgilenen kürsüyü çok kızdırdı ve onlar bize başvurdu” ibaresini kesip, doktora danışmasını korumaya çalışmıştır. Bu sefer kesik işaretinin kullanmasının nedeni de, bu e postanın Almanya’da çeşitli dernek ve kuruluşlarına yayıldığına bilmesinden kaynaklanmaktadır.

Aslında TSK Derneği konusunda bile alıntıları işine geldiği gibi kullanan Bayraktar’ın 1000 tane gazete yazılarını nasıl analiz ettiğini tartışmalı hale de getirecek niteliktedir. Ama yukarda bahsedilen ve Bayraktar’ın da kullandığı “teorik örneklem” yöntemi zaten bir tür keyfiyetçiliğe neden olmaktadır.

4 “Lieber tsk-Vorstand, Der Lehrstuhl Seibel hat unsere Hilfe für euch kritisch hinterfragt. Grund hierfür ist eine Äußerung eurerseits, dass der Genozid an den in der Türkei lebenden ArmenierInnen wissenschaftlich nicht bewiesen sei. Dies hat den Lehrstuhl, der sich mit dem Thema beschäftigt sehr aufgebracht, und sie haben sich nun an uns gewandt. Wir würden gerne mit euch darüber reden, wie ihr dazu steht und was an den Vorwürfen dran ist. Es wäre schön, wenn ihr euch melden könntet, damit wir ein Treffen ausmachen können.” (AStA’nın TSK derneğine 25.5.2005 tarihinde gönderdiği e postanın sansürlü tam metni)

Ayrıca Bayraktar'ın Hrant Dink ve Rouben Adalian'dan ziyade de "inkârcı" olarak sürekli aşağıladığı Şükrü Elekdağ, Ömer Lütem, Gündüz Aktan, Pulat Tacar ve Ecvet Tezcan gibi Ermeni Sorunu hakkında Türkiye'nin savunmasında büyük rol oynamış ve hala oynayan üst düzey bürokratlarla söyleşi ve görüşme olanağına kavuş(turul)ması (SB 307-308), hatta teşekkür namesinde öne sürdüğü gibi Ankara'dayken Türk Metal Sendikası tarafından da ağırlanması (SB 310) ilgi çekicidir.

EN SON ÇIKAN KİTAPLAR

(RECENT PUBLICATIONS)

Yıldız DEVECİ BOZKUŞ

TRT6, Kanal Koordinatörülüğü
yildizdeveci.bozkus@trt.net.tr

Atatürk'ün Konuşma ve Yazışmalarında Ermeni Sorunu

Mehmet SARAY
Türkçe
148 Sayfa
İLESAM Yayınları, Ankara, 2010
ISBN: 978 975 162 262 4

Osmanlı Ermeni Olayı: Sahne- i Fecai

Hüseyin Hasaınçebi
Türkçe
224 Sayfa
Pencere Yayınları, İstanbul, 2010
ISBN: 978 605 404 925 7

Ermeni Gümüş Ustaları

Osep Tokat
Türkçe
312 Sayfa
Aras Yayıncılık, İstanbul, 2010
ISBN: 978 605 575 311 5

Ermeni Tabusu Üzerine Diyalog

(Dialogue sur le tabou arménien)
Ahmet İnel, Michel Marian
Türkçe
165 Sayfa
İletişim, İstanbul, 2010
ISBN: 978 975 050 755 7

Dedelerimizin Ağzından

Ermeni Zulmü
Fahri Parin
Türkçe
Yayın Yılı: 2010
250 sayfa
Şamil Yayınları, İstanbul, 2010
ISBN: 975 906 845 5

Ahtamar: Ortaçağ Ermeni Mimarlığının Mücevheri

(Aghtamar: A Jewel of Medieval Armenian Architecture)
Ara Sarafian, Osman Köker
Türkçe
168 Sayfa
Birzamanlar Yayıncılık, İstanbul, 2010
ISBN: 978 975 615 816 6

Hayatta Kalanlar

Kemal Yalçın
Türkçe
337 Sayfa
Birzamanlar Yayıncılık, İstanbul, 2010
ISBN: 978 975 615 808 1

Çarlık Rusyası Yönetiminde Kars Vilayeti

Candan Badem
Türkçe
480 Sayfa
Birzamanlar Yayıncılık, İstanbul, 2010
ISBN: 9789756158142

Türkiye'de Ermeniler :

Cemaat – Birey – Yurttaş
Ferhat Kentel, Karın Karakaşlı, Günay Göksu Özdoğan, Füsün Üstel
Türkçe
640 Sayfa
İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009
ISBN: 978 605 399 095 6

YAZIM KURALLARI / (STYLE SHEET)

A. Genel Kurallar

1. Ermeni Araştırmaları Dergisi'nde yayımlanacak yazılar;
 - Objektif ve orijinal olup araştırmaya dayanmalıdır.
 - Bilimsel metotlarla kaleme alınmış olmalıdır
2. Herhangi bir yazının yayımlanıp yayımlanmamasına yazı kurulu karar verir.
3. Yazı kurulunun onayından geçen çalışmalar hakemlere gönderilir ve sonuçlarına göre değerlendirme yapılır.
4. Çalışmalar yayımlansın veya yayımlanmasın iade edilmez.
5. Yazılardaki fikir ve değerlendirmeler yazarlara aittir ve aksi belirtilmediği sürece Terazi Yayıncılık'ın görüşlerini yansıtmaz. Bütün hukuki sorumluluk yazara aittir.
6. Yayımlanmış yazıların telif hakları Terazi Yayıncılığa aittir.
7. Teslim edilen makalelerin dergi format ve kurallarına uygunluğunu sağlamak yazarların sorumluluğundadır.
8. Yazarlar yazılarında T.C. Başbakanlık, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu tarafından düzenlenmiş olan yürürlükteki imlâ kılavuzunu (<http://www.tdk.gov.tr>) esas almak durumundadırlar.

B. Biçimsel Kurallar

1. Yazılar, Times New Roman yazı karakteriyle, 1,5 aralık ve 12 punto ile yazılmalıdır.
2. Başlıklar 14 punto ve koyu, büyük harf, ara başlıklar ise küçük harf 12 punto ve koyu olmalıdır.
3. Yazıların Microsoft Word yazılım programında kaydedilmiş olması gerekmektedir.
4. Yazılar asgari 5000 ve azami 10000 kelimeyle sınırlandırılmalıdır.
5. Yazılar, Türkçe ve İngilizce olarak hazırlanmış 200 kelimeyi aşmayan özet, İngilizce'ye tercüme edilmiş başlık ve Türkçe ve İngilizce beş anahtar kelimeyle beraber gönderilmelidir.
6. Yazar adı, sağ köşeye, italik koyu, 12 punto olarak yazılmalı; unvanı, görev yeri ve elektronik posta adresi belirtilmelidir.
7. Dipnot yazımında uyulacak kurallar ekte, "Dipnot Yazım Kuralları" başlığı altında, detaylı bir şekilde verilmekte olup; yazarların bu düzene (<http://www.eraren.org>) uymaları beklenmektedir.

DİPNOT YAZIM KURALLARI

A. KİTAP

- Kitap, Tek Yazar:

John Smith, *Kitap Adı*, New York: New York Publishing, 1999, s. 100.

- Kitap, İki Yazar:

John Smith ve Mary Jones, *Kitap Adı*, New York: New York Publishing, 1999, ss. 100-102.

- Kitap, Üç Yazar:

John Smith, Mary Jones ve Graham Fuller, *Kitap Adı*, New York: New York Publishing, 1999, ss. 100-102.

- Kitap, Üç Yazardan Fazla:

John Smith et al., *Kitap Adı*, New York: New York Publishing, 1999, ss. 100-102.

- Kitap, Yazar Adı Olarak Bir Kurum Verilmiş İse:

Devlet Planlama Teşkilatı, *Yeni Strateji İle 3. Beş yıllık Kalkınma Planı*, Ankara: NEC., 1973, ss. 40-65.

- Çeviri Kitaplar:

J. M. Albertini, *Ekonomik Sistemler: Uygulamada Kapitalizm ve Sosyalizm*, Çev. Cafer Unay, Bursa: Uludağ Üniversitesi yayını, 1990, s.7.

- Birden Fazla Baskı Yapan Kitaplar:

Sadun Aren, *İstihdam, Para ve İktisadi Politika*, 9.b., Ankara: Ankara Savaş Yayınları, 1989, s.8.

- Yazar veya Editör Adı Bulunmayan Kitaplar ve Makaleler:

Merriam-Websters Collegiate Dictionary, 10. Baskı, Springfield: Merriam-Webster, 1993, ss. 100-102.

- İkinci Kaynaktan Alıntı:

Ziya Kaya, *Kitap adı*, Ankara: Onur Yayınları, 1995, s. 24'den G. Fuller, "Eurasia in the World Politics", *Foreign Affairs*, Cilt 10, Sayı 3, Haziran 2000, s. 44.

- Birden Fazla Ciltten Oluşan Yayınlar

David Daiches, *A Critical History of English Literature*, 2.b., New York: Ronald, 1970, 2. Cilt, ss. 538- 539.

B. MAKALE

- Derleme Kitaplarda Makale

John Smith, "Makale Adı", Mary Jones, Der., *Kitap Adı*, New York: New York, Publishing, 1999, ss. 100-102.

- Dergilerde Yazarı Belli Olan Makale

John Smith, "Makale Adı", *Dergi Adı*, Cilt 10, Sayı 7, Mayıs 1990, s. 8.

- Dergilerde Yazarı Belli Olmayan Makale

"Makale Adı", *Dergi Adı*, Cilt 10, Sayı 7, Mayıs 1990, s. 8.

- Günlük Gazetelerden Alınmış Makaleler

Jane Brody, "Turmoil Beneath the Calm", *New York Times*, 26 Haziran 1983, s. 3.

- İnternet Dergisinde Makale

John Smith, "Makale Adı", *Dergi Adı*, Cilt 10, Sayı 7, 14 Mayıs 2004, <http://www.internet.com/abc/nbc>, ss. 100-101.

C. RAPOR

- Yazarı Belli Olan Rapor

Kemal Unat, *Raporun adı*, Washington, U.S. Government Printing Office, 1995, s. 8.

- Yazarı Belli Olmayan Rapor

Annual Report of the Board of Regents of the Smithsonian Institution for the Year Ending June 30, 1992, Washington, U.S. Government Printing Office, 1993, s. 28.

- Bir Kurum, Firma Ya Da Enstitünün Yazarı Olduğu Rapor

Dış Politika Enstitüsü, *Uluslararası İlişkilerle İlgili Anayasaya Konabilecek Hükümler*, Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1990, s. 33.

D. ANSİKLOPEDİ MADDESİ

John Bergmann, "Relativity", The New Encyclopedia Britannica, Cilt. 10, Chicago: Encyclopedia Britannica, 1993, ss. 501- 508.

E. TEZLER

Yayımlanmamış Tezlerin başlıkları için *italic* kullanılmayacaktır.

K.E. Wrightson, "The Puritan Reformation of Manners, with Special Reference to the Countries of Lancashire and Essex 1640-1660", yayımlanmamış doktora tezi, Cambridge University, 1974, 2. Bölüm, s.36.

F. KİTAP, FİLM TELEVİZYON PROGRAMI VB. DEĞERLENDİRMELERİ/ ELEŞTİRİLER

John Smith, "Exposing the Self-Knowledge Myth", *Contemporary Psychology*, Cilt. 10, No. 7, Haziran, 2004, s. 12.

Jane Brody, "Heart Attacks: Turmoil Beneath the Calm", 60 Minutes, NBC, 26 Haziran 1983.

G. İNTERNET

- Kamu Kurumlarının İnternet Sayfaları

T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, "Türkiye Ukrayna Anlaşması", <http://www.mfa.gov.tr/turkce/grouph/ikili/11.htm>

- Süreli Olmayan İnternet Yayınları (örn., Web sayfası, Raporlar)

John Smith, "Makale Adı", 14 Mayıs 2004, <http://www.internet.com/basim/mdhn/htm>, s. 12.

- İnternet Dergisinde Makale

John Smith, "Makale Adı." *Dergi Adı*, Cilt. 10, Sayı 7, 14 Mayıs 2004. <http://www.internet.com/abc/nbc>. (31 Temmuz 2006).

- E-Posta Yoluyla Tartışma Gruplarına, Forumlara Vb. Gönderilen Mesajlar

John Smith, "New Inventions in the Cyberworld of Toylandia", (Mesaj: 25), 23 Nisan 1999. <http://groups.earthlink.com/forum/messages/00025.html>. (31 Temmuz 2006)

H. KONFERANSLARDA SUNULAN TEBLİĞLER

John Smith, "Microcomputers and the Business Writing Classroom", *Midwest Regional Konferansı*, Milwaukee: Association for Business Communication, 18 Nisan 1998, s. 14

I. BROŞÜR

The Great Falls in Perspective, New York: Tailor Publishing, 1982, ss. 11- 21.

İ. RESMÎ YAYINLAR

United Nations, Economic Commission for Africa, *Industrial Growth in Africa*, New York: United Nations, 1963, ss. 4- 6

J. MEKTUPLAR

William Makepeace Thackeray, "To George Henry Lewes", (6 Mart 1848), mektup 452, *Letters and Private Papers of William Makepeace Thackeray*, Der. Gordon N. Ray, 4 Cilt, Cambridge, Harvard University Press, 1946, 2. Cilt, ss. 353-354.

K. RÖPORTAJ

- Kitapta Basılmış

Federico Fellini, "The Long Interview: Juliet of Spirits", Der. Tullio Kezich, *Kitap Adı*, New York: Ballantine, 1966, s. 56.

- Radyo TV'de Çıkmış

Suzanne Gordon, "Interview, All things Considered", *National Public Radio*, New York, 1 Nisan 1983.

- Kişisel Röportaj

Kişisel Röportaj, isim (metinde eğer isim belirtilmemişse kiminle yapıldığı), Ankara: 27 Nisan 1983.

L. HARİTALAR VE ŞEMALAR

Canada, Harita, Chicago: Rand, 1983.

Grammar and Punctuation, Şema, Grand Haven: School Zone, 1980.

M. KARİKATÜRLER VE FOTOĞRAFLAR

Charles Shulz, "Peanuts", Karikatür, *Star Ledge*, 4 Eylül 1980, s. 72.

N. AYNI KAYNAĞA İKİNCİ VE DAHA SONRAKİ ATIFLAR

Bu durumda her hangi bir kısaltma (ibid, age, agm...vb) kullanmak yerine çalışma başlığının ilk iki kelimesi ve üç nokta konulmalıdır. Şayet çalışmanın başlığı dört kelimedenden kısa ise her dipnotta aynen verilmelidir.

John Bradley, *The Evolution of the International Criminal Court*, New York: New York Publishing, 1999, s. 100.

John Bradley, *The Evolution...*, s.101.

SİPARİŞ FORMU

Adı : Adres :
Soyadı :
Telefon :
E-mail :

Aboneliklerimiz

☐ Ermeni Araştırmaları Dergisi - 4 Aylık	Yıllık 25 TL 27
☐ Review of Armenian Studies Dergisi - 6 Aylık	Yıllık 15 TL 18
☐ Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi - 6 Aylık	Yıllık 15 TL 18

Tek Sayı Siparişi

☐ Ermeni Sorunu Temel Bilgi ve Belgeler Kitabı
(Genişletilmiş 2. Baskı)	15 TL
☐ Armenian Question Basic Knowledge and Documentation Kitabı	15 TL
☐ Ermeni Araştırmaları Dergisi – Son Sayısı (sayı 36)	9 TL
☐ Review of Armenian Studies Dergisi – Son Sayısı (sayı 21)	9 TL
☐ Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi – Son Sayısı (sayı 9-10)	9 TL

Eski Sayı Sipariş

☐ Ermeni Araştırmaları Dergisi'nin Numaralı Eski Sayısı/Sayıları	Adedi 5 TL
☐ Review of Armenian Studies Dergisi'nin Numaralı Eski Sayısı/Sayıları	Adedi 5 TL
☐ Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi'nin Numaralı Eski Sayısı/Sayıları	Adedi 5 TL

* Siparişinizin gönderilebilmesi için formu dekontla birlikte gönderiniz.

İletişim Bilgileri

Adres: Süleyman Nazif Sokak No: 12 Daire: 2 06550 Çankaya / ANKARA
Tel: 0312 438 50 23 • Faks: 0312 438 50 26
E-posta: terazi yayincilik@gmail.com

Hesap Numarası:

Terazi Yayıncılık - Garanti Bankası A.Ş. Çankaya /Ankara Şubesi
Hesap No: 181 /6296007 IBAN No: TR960006200018100006296007

Posta Çeki Hesap No: Ankara/Çankaya/Merkez 5859221

- ABOUT ORSAM**
- RESEARCH AREAS**
- Iraq
 - Iran
 - Palestine-Israel
 - Lebanon
 - Gulf of Basra
 - Turkey-Middle East
 - Caucasus-Middle East
 - Think Tanks

ORSAM GUEST

 Prof. Raymond Hinnebusch evaluated Syrian foreign policy and Turkey-Syria relations. According to Hinnebusch Syria values relations with Turkey for several reasons.

 Rıza Çolak, Representative of the Iraqi Turkmen Front in Talafar: "There is no such thing as Sunni-Shiite conflict in Talafar. We are all brothers and sisters."

 Christer Asp, The Kingdom of Sweden's Ambassador to Ankara, assessed Turkey-EU relations and Turkey's changing role within the international system.

 Mohammed bin Nasser Hamed Al-Wohabi, Ambassador of the Sultanate of Oman, stated that Turkey is a stabilizing and balancing element in the Middle East.

 Baodad Amreuev, Kazakh...
The importance of the Turkey-Gulf Cooperation Council (GCC) High Level Strategic Dialogue Meeting...
According to the GCC members, Turkey is the...

FOREIGN POLICY ANALYSIS

 Turkish Foreign Minister Davutoğlu's Visit to Lebanon and Turkey's Relations with Lebanon

When we look at Turkey's relations with Lebanon from the past to the present, we see that these relations have developed on the basis of cooperation and, at times, conflict. However, since 2005, we have seen Turkey's relations with Lebanon develop rapidly in the fields of economy, politics and security.

[more](#)

Northern Iraq Notes II: Sulaymaniyah Observations

All the PUK authorities we interviewed said that the elections were a big gain for democracy. Probably, the reason for these statements isn't only the development of democracy. We got the impression that the Change List, formed by the PUK's veteran leaders, may reunite with the PUK.

[more](#)

Turkey-Azerbaijan Relations: How to Switch from Brotherhood Slogans to Strategic Partnership?

It is time to develop a closer relationship. By adding block into place each year, a common future that is based not only on bureaucrats and politicians but also on the entire nation and with the aim of improving friendship, peace and prosperity between Turkey and the Azerbaijan will be built.

[more](#)

The Importance of the Turkey-Gulf Cooperation Council (GCC) High Level Strategic Dialogue Meeting

According to the GCC members, Turkey is the...

[more](#)

ORSAM REPORTS

 IRAQ'S PIVOTAL POINT: TALAFAR

 THE STRUGGLE AGAINST PIRACY: THE SOMALIA CASE AND TURKEY'S POSITION

[ARCHIVE](#)

EVENTS

 ORSAM-TRT Cooperation for the Documentary of Turkish Straits
The topics of the documentary film include the issue of Turkish Straits.

 ORSAM Middle Eastern Studies Summer School Completed
ORSAM held a summer school program from July 1-15, 2009.

 Tal Afar Conference in Istanbul
A conference was held on "Tal Afar: From the Invasion to the Present," on June 13, 2009 in Istanbul.

 Obama's Middle East Policies Discussed
New American Policies and the future of Turkish-American relations were a topic at the meeting.

 The Priorities of Turkey's Iraq Policy Evaluated
A brainstorm was arranged at ORSAM seeking to answer the question: "What should the..."

 TALAFAR
ORSAM seeking to answer the... A brainstorm was arranged at... the priorities of Turkey's... meeting... although were a topic at the... the priorities of Turkey's...

Your Link to Middle East

SSN: 1303 068X

Fiyatı: 9 TL